

ਪ੍ਰਾਨੁਰੁਦੀ ਆਹਿਤੋਪਦੇਸ਼



ਵਿਦਿਯ



ਪ੍ਰਮੁਖ
 ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
 ਆਰ. ਆਰ.
 ਪਟਨਾਇਕ ਡਾਕਟਰ

ਦੀ
 ਸ਼੍ਰੀ ਸਵਧਰੀ ਦੇਸਾਭ

ਦੀ ਸ਼੍ਰੀ ਆਰ. ਆਰ.
 ਪਟਨਾਇਕ ਡਾਕਟਰ

ਪ੍ਰਮੁਖ
 ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ
 ਆਰ. ਆਰ.
 ਪਟਨਾਇਕ ਡਾਕਟਰ

ਸ਼੍ਰੀ ਸਵਧਰੀ
 ਦੇਸਾਭ / ਪਟਨਾਇਕ

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વહીલ, બેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
બ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લોજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી બોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

સુખ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
નોવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયબોદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાદાવા વગેરે
લેહનરમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો:- મેનેજર: હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

મહાગુજરાતનું માનિતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ :

હિંદમાં રૂ. ૬-૮-૦
પરદેશ શિલિંગ ચૌદ.

તંત્રી :

ગાંધીજીના દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં 'શારદા' કઈ રીતે લાત પાડે છે ?

- 'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને એ ત્રિંગળી ચિત્રો આપે છે.
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે ચોરસ લેખસાહિત્યની રસબદ્ધતા માટે પ્રસિદ્ધ છે.
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે નવા વર્તી અંક, નવલિકા અંક, લેખસાહિત્ય અંક અને દીપાવલી અંક માટે હમ્મેશા યોગ્ય દર વખતે સંદર્ભ આપે છે.
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે શિષ્ટવર્ગ અને આમ વર્ગના સાહિત્યનો સુમેળ સાધે છે.
- 'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે ચોરસ ઉત્તિહાસની રા. રાય-ચુરાદા નવલિકા આલોકને લેઈ તરીકે આપે છે.
- 'શારદા' એ એકલું ગુજરાતી માસિક છે જે રોજના એક પેસામાં સાહિત્ય અને કલાને રસપાત્ર રૂપે આપે તમારે ત્યાં પહોંચાડે છે.
- 'શારદા' અદ્યતન વર્ષથી પ્રગટ થાય છે. તેને જોના આલોક થયા હશે જ. ન થયા હો તો નીચેના કોષ્ટકો રચે આજ ને આજ ખબર આપો એટલે 'શારદા' આરંભ થશે.

તંત્રી : 'શારદા'

રાવપુરા, લોમંડીપોળ, વડોદરા.

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મહેલ લિ. વડોદરા

આર. આર. ચોકની કંપની, બુકસેલર્સ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુંબાઈ નં. ૨
શિષ્ટસાહિત્યકંદાર, આર્નલ્ડબુવેન, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુંબાઈ ૨
ગુજરાતન્યત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

બાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સરતું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩૦-છુટક નકલ રૂ. ૦૧. હિંદ બહાર રૂ. ૪૧. ખર્ચા રૂ. ૩૧. ૩૧
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક છપામણી
દળદાર ભેટ ચોપડી તદ્દન મફત ભેટ મળે છે. લવાજમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “હસપની નીતિકથાઓ ૧” છે.

“બાલજીવન”નું સાહિત્ય :

‘બાલજીવન’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)

બાલજીવન કાર્યાલય—બાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના
રાષ્ટ્રઆતથી અત્યાર સુધીનો સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અભેદ પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

મોટું ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફેટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ પ્રેસ, યવર પાસે, વડોદરા.

કિશોર મુંબઈ ધલાકાના દુળવણી ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વેસ્ટર્ન ઇંડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વડોદરા રાજ્યની વિદ્યાધિકારી કચેરી તરફથી મંજૂર થયું છે.

કિશોર

જીવનના અર્થમાં
 જીવનઘડતરની દૃષ્ટિએ
 અનુપમ માસિક છે.

કિશોર

વિદ્યાર્થીજીવન દરમિયાન
 રાજામાં શીખવાતા
 વિષયો વિશે રસમય
 શૈલીમાં માહિતી આપી
 શિક્ષકની ગરજ સારું છે.

કિશોર

આજુ લઘેલી બહેનાને
 લુદા લુદા વિષયો વિશે
 સામાન્ય જ્ઞાન આપે છે.

કિશોર

પ્રૌઢશિક્ષણ પ્રચારકાર્ય
 અંગે ઉપયોગી માસિક છે.

હિંદમાં રૂ. ૪

: લવાજમ -

બર્મા તથા પરદેશના રૂ. ૬

જીવનચરિત્ર, ઇતિહાસના પ્રસંગો, સાહસકથાઓ, પ્રવાસવર્ણનો
 વિજ્ઞાનની વાતો, નવકુળ પ્રયોગો, પ્રાણીજીવનની વાતો, વ્યાયામ
 અને સ્મતગમતની માહિતી, મહાપુરુષોના જીવનના પ્રસંગો વગેરે આવે છે

ચાર વર્ષ પૂરાં કરી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

કિશોર કાર્યાલય, ચાર રસ્તા આશિયા, અમદાવાદ.

તમારાં બાળકોને ભૂખે ન મારો.....

તમે શીશી, બામુદી ખવડાવતાં હશે, પણ તેની માનસિક ભૂખ નહિ મટે. તેમને નકકર વાંચન આપી તેમના મનને પુષ્ટ બંનેવો તે જીવનસંભામ માટે તૈયાર રહો.

ગાંડીવ બાળપખવાડિક

એ એને માટેનું સર્વોત્તમ સાધન છે.

લાજ્જતરમાં મદદ કરે છે. * વહેવાર કુશળ બનાવે છે * સરસ રેવો પાડે છે
કુરસદ સન્માર્ગ વાળે છે. * ચતુર બનાવે છે. * હોંસિલા કરે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પાંચ

આફ્રિકાનો અવાજ

આપના તરફનું " આયો ભજવીએ " પ્રકાશનના દસે ય ભાગ વાંચ્યા ખુબ જ
વસિક અને રમઝૂમિ પર મુકવા લાયક છે. એ પણ મારી જાગના બાળકોને જોમાંના
એ સવાદ તૈયાર કરાવી ભજવાવેના લોક જનતાએ તેમને વક્તા ધીવા. બાળકોને
જો ઉત્તેજિત કરવા હોય તો મારી સલાહ પ્રમાણે પ્રથમ હું ' ગાંડી- બાલોવાનમાળા '
નીજ કોષ્ટને પણ સેવન કરવાની સલાહ આપું એ એ સવાદ નામે સમર્પણ-સિદ્ધાન્તના
સમયનું દશ્ય તથા દેશનો હીવાનો લીધેના. તે ઉપરાંત દશમા ભાગમાંથી એક પાત્ર-
વાળા ત્રણ નેના કે ' બેકારીનો ઉપાય ' ' જ્યેનુએટ ', ' બે બોલ ' મૂકેલા લોકોએ
હર્ષના પોકારથી વધાવી મુક્યા. બદકે ખુબજ વખાણવાહોયમાની ઈંડિયન
પબ્લીક સ્કૂલના હેડમાસ્તર શ્રી રાવજીભાઈ સોમાલાઈ ઉપર મુજબ લખે છે.

બાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૨

ભજવી શકાય એવા સવાદો, નાટક નાટિકાઓ, પ્રદક્ષિણોની
એકલી મથમાળા : : કેવળ પુરૂષપાત્ર તથા કેવળ બાળ-
પાત્રની વસ્તુઓ : ઠેર ઠેર ભજવાયાં-લયાં ત્યાં વખણાયાં.
આખા સેટની કિંમત જા રૂ. ૮. ૫૧ રૂ. આ એક જ સેટમાંથી
સલા સમારણો પરિવર્દો માટે ભેષજો તેટલી તમામ વાનીઓ પૂરી પડશે.
તાલીદે મંગાવો. દરેક લાયબ્રેરીમાં બારે ભાગ હોવા જ ભેષજો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : સુરત

દાળ બળી તેનો દહાડો બગડ્યો

પણ દાળ બળેજ કેમ ? વીસમી સદીનું પાકશાસ્ત્ર
રંભાતું રસોઈ ધરના તણ ખંડ : શ્રી. સુમતિ પટેલે
ખાલિકાઓ અને બહેનો માટે તૈયાર કર્યા છે તે સુબળ રસોઈ,
કરનારનો દાળ બળી જતી નથી. એમાં સુંદર રીતે ચુલો સગડી કે
સ્ટવ કેમ સળગાવવાં ત્યાંથી શરૂ કરીને સરસમાં સરસ રસોઈ શી
રીતે કરવી તે શીખવાડ્યું છે ને જરૂરી શાસ્ત્રીય માહિતી આપી
છે. એની ૧૦,૦૦૦ નકલો ભેતભેતાંમાં ઉપડી ગઈ છે એ જ
એની ઉપયોગિના પુરવાર કરે છે.

નવ આનાની ટપાલની ટીકીરો મોડલી આબેજ મંગાવો
ખાલવિનાદત્ત ખાલસાદિત્ય બાળકો માટે સર્વોત્તમ છે
ખાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]



જેમની ઉઝમી જન્મજયંતિ આ માસમાં ઉજવાશે.



પ્રસ્તાવ ૩૭મું

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૧

અંક ૧ લો

ગુણસુન્દરીનો રાસ

[આશાખયાં તે અમે આવીયાં-એ લય]

ગુણે ભરી ગુણસુન્દરી ને
એથી મુંઢર અમારા રાસ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૧

ઉત્તળા દિનેને ઓપાવવા ને
દોખાવવા હવન-રાસ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૨

વિભ્રમત ભરીને જગ દુઃખવા ને
કંઈ ધરવા નવલા ઉભાસ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૩

સ્વાર્ણજીના પાક પ્રકટાવવા ને
દાનાણીના ઝીલવા ભાવ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૪

નીતિનાં નીર ઉમટાવવા ને
પાવાને અમૃત-પાત રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૫

કંઠાનાં છાંટણાં છાંટવા ને
સ્વર્ગ-સુખ કરવા સૌ વાસ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૬

ત્રિવિધ ગુલાબી ટાળવા ને
ભટ્ટી ભારત આજારી કાજ રે,
સુન્દરી રાસે રમે રે. ૭

શ્રી. ઉમિયાશંકર મહાર

ચીતારાને

ખોલ ચીતારા ! તું ખોલ દે તારા, હૈયાના હોજ હજાર
જગ ભેધ તને જંપલું લાગે તો, બંધ કરી દેજે દ્વાર
સૂક્યાં સ્તન ચૂસતાં બાળો
નથી કોઈ ચીતરનારો

ચંદ્ર કરે, કરે અંદ્રિકા જેવી મુંઢરીની શીળી આંખ
જગતને નિજરૂપ બનાવી દે, એને મળે એમ પાંખ
જંગ જ્યારે ઉડતું થાયે
ત્યારે તારાં ચિત્ર અંકારો

હાય ! શુભામ હજાર મરે નીત કાળની ચક્ષીમાં એમ
એવી એવી બધી કલ્પનારંગીઃ બરી પીંછી નથી કેમ ?
જગતનાં સત્ય જોવામાં
એને નક્કી ભેગ દેવાનાં

માનવ માનવ હેખી ઠવાતાં, હેથે હેયાં દૂર જાય
આપણે તોયે સાથ રહેવાનાં, હુઃખ જોયા નવ જાય
ચીતારા ! તું ગીત ચીતરજે
આવાં મારે ચીત્ર તારાં એ

ચીત્ર માટે તારે વન ન જોવા, જોવા જનરને ઘાટ
ગીત ઝીલી તારે એકલા રોવા વારસામાં 'અરેસટ'
પીંછીથી તું ચીતરી લેજે
શાવિક ને ટહેલ તું દે'જે

ઝુકી દેજે તારા ચીત્રમાં, તું તો પુરવા રાતા રંગ
આંખડીથી લોહી લોચ્યા ઝરે તો કાળાં ચીતરજે અંગ
ભયંકર સત્ય તું કહેજે
તારાં મારાં પાપ તું મીળે

શ્રી. જયવંત હતાજ

ખોવાયેલો હાર

શ્રી. લક્ષ્મીકાન્ત હરખચંદ રોક

પુખ્યા અને સુધીરને પરણે એકાદ વર્ષ થયું હતું, છતાં હજુ દિન-દુ ગૃહસંસારને લગતાં ન્હાતાં ચોટાં હમઠલાંથી તેમનું ઘર સુકત હતું. ખીચન કારણોમાં એક એ પણ હતું કે, તેઓ બંને એકલાં દર્તા. સુધીરના માતાપિતા મરણ પામેલાં દર્તા અને ચોટાંક દુર્ના સંબંધી દર્તા, તે એવાં નહોતાં કે આ દંપતીના ગૃહરાજ્યમાં હાથ નાખવાની હથેલી કરે.

પુખ્યા પૈસાદાર ગણાતાં-કુટુંબમાં ઉછરી હતી અને તેથી તેની વૃત્તિઓ અને જરૂરીયાતો સ્વાભાવિક રીતે ખર્ચાળ થઈ હતી; પરંતુ સુધીર એક કાપડની દુકાનમાં નોકર-દોઈ પચાસ રૂપિયાનો દરમાયો લાવતો હોવાથી ઘરસંસાર નબે જતો હતો. તેમજ સુધીર પણ સાચો વિદ્વાન હતો અને સ્ત્રીકેળવણીનો દિમાયતી હતો; તેનો સ્વભાવ સુશીલ, શાંત અને નમ્ર હતો, તથા તેના મનના આસયો પણ જ હયા પ્રકારનાં હતાં. પુખ્યાનો સ્વભાવ વહાલસેયો, કામગીરી ને વિનયશીલ હતો; પરંતુ તેનામાં દલીલાપણું અને સારાં સારાં લુગડાં ધરેણીની ઘેલછા વધારે પ્રમાણમાં હતી.

* * *

પુખ્યાના એક સગાને ઘેર લગ્ન હતું અને પુખ્યા તથા સુધીર બન્નેને ત્યાં જવાનું હતું. સુધીરને તો સાધારણ પહેરવેશનાં કપડાંથી ચાલ્યું, પણ પુખ્યાને કેમ ચાહે! બધાં સર્માં સંબંધીઓની સ્ત્રીઓ કિમતી વસ્ત્ર અલંકાર ધારણ કરીને એકઠી યાય ત્યાં પુખ્યા બીજારણ જેવી-નહીં બારે લુગડાં,

નહીં સારાં ધરેણાં, એવી જાએ એસે! સુધીરે અત્યાર સુધીમાં બદ્દ જ ઓછી રકમ ખચાવી હતી, ને લુગડાં ધરેણાં નવાં કરાવવાનું ખર્ચ હાલમાં બારે પડે તેમ હતું. પરંતુ પુખ્યાએ કહેલ આરંભ્યો અને પરિણામે એમ કયું કે નવાં લુગડાં નામે મંગલવીને દાસ ઉધાર લાવવાં અને તેના પૈસા થોડા થોડા કરીને બે ચાર મહિનામાં આપી દેવા, તથા ધરેણાં તો પુખ્યાનાં થોડાં હતાં પરંતુ કાંઈ નવું આશુપણુ જોઈએ તો પુખ્યાની એક બહેનપણી વિનયાલક્ષ્મી કે જેનો પતિ જવેરીનો ધંધો કરતો હતો તેને ત્યાંથી એકાદ હીરાનો દાર લાવીને કામ ચલાવી લેવું. અને કંઠાસ શાંત થયો.

* * *

લગ્ન આગ્યાં અને પત્ની પણ અયાં. પુખ્યાનો કપ તો માતો જ નહોતો. બધી સ્ત્રીઓ તેના તરફ દેટલી ડીકીડીકીને જોતી હતી. ચોતાના આશુપણુ અને કપડાંથી ચોતે જેવી આગરદાર લાગતી હતી! તેનો આત્મા શાંત થયો-હવે બધું સુકા દેવાનો વખત થયો.....પણ, પણ, પણ એ જોયું, બધી જગ્યાએ શોભ્યું, ઠેકઠેકાણે તપાસ કરી જોઈ, પણ પુખ્યાનો હાર ગૂમ થઈ ગયો-કાચ લાગ્યો. જ નહિ! તેણે તો ક્રૂત બે દિવસ જ પડેયો હતો. અને પારકા એટલે ખાસ સંબાળીને મૂકેલ, પણ ક્યાં મૂકેલ તે યાદ આવતું નહોતું. અને ઘણી તપાસ કરી છતાં હારનો પત્તો લાગ્યો જ નહિ!

હવે તો પુખ્યા પૂરેપૂરી અભરાઈ. સુધીરને ચોધાર આશુથી ઉભરાતી આંખે અને હૃદય.

વેધક વેદનાથી ચીરાતા હૃદયે તેણે વાત કહી. સુધીર પણ ચુંચવાયો, પારકો માલ, તે વળી વધારે ચિંતાનું કારણ હતું. અંતે સુધીર ભગૃત થયો, કાંઈક કરવું જ જોઈએ, દેહ તથા પણ આપણ ન જવા દેવી એવા દંડ આમલ ઉપર આવી, તેણે ખાનગી રીતે ઝવેરીઓમાં તપાસ કરી, પોતાને ત્યાંથી ખોવાયેલા હારના જેવા જ હારની કિંમત કરાવી. તેના જેવા જ હારનો ખર્ચ લગભગ બે હજાર રૂપિયા નેટલો થતો હતો. તે પણ તેણે કણલ કરી, તે જાનેમાને બનાવવાની એક ઓળખીતા ઝવેરીને ફરમાશ કરી.

પુષ્પાને પોતાની જકથી પતિને આવા ફાંદામાં ફસાવું પડ્યું તેવા શોકજનક બનાવે તેની આંખ ઉપાડી દીધી હતી; પતિની કચ્છા ઉપરાંત યજ્ઞ જે ક્યું તેને માટે તે પૂરેપૂરી પરતાતી હતી, અને પોતાનો આવો ભાર વાંકે છતાં, એકપણ કડવું વચન ન કાઢતા દંમેશા ધૈય આપવા પ્રયત્ન કરનાર સુધીરને તે હવે પરમેશ્વર સગ પૂજ્ય ગણવા લાગી, તેમજ ખાસ જરૂર સિવાયનાં વસ્ત્રઅન્નકાર વેળાં દીધાં તો લગભગ બારસો તેરસો રૂપિયા ઉપજ્યા, તે તથા પોતાના મકાન ઉપર બાકીની રકમ વ્યાજે લઈ, હારની કિંમત ભરી દઈ તે વિજયાવક્ત્રીને ઘેર પહોંચાડી.

એક રીતે જો કે શાન્ત ધર્મ, પણ ખીજી રીતે ઉદ્વેગ તો કાયમ જ હતો. લગ્ન સમયે લીધેલાં લુગડાંના પૈસા બાકી હતા, અને વ્યાજે લીધેલાં રૂ. ૮૦૦ દેવાના હતા. પુષ્પાએ ઘરના નોકરને રજા આપી અને 'તેનો બધો ભાર ઉપાડી લીધો. આડા અવજા ખર્ચ બધા થયાં. દરમિદિને નકામી પણ ધર રાણગારની ને ખીજી નકામી વસ્તુઓમાં પૈસાનો જે વ્યય થતો હતો તે પણ કાઢી નાખ્યો. પતિને જેમ અને તેમ મુખ આપવા પ્રયત્ન કરતો, તેની સગવડો સાચ-

વવી, તેને હસતે મોઢે મળવું, જેમ અને તેમ તેને પ્રસન્ન રાખવો. એવું એવું કરવામાં પુષ્પાનું રસયોવન પ્રથમ કરતાં જુદી જ દિશામાં વળ્યું. એશઆરામની વિલાસી હોરે તેના જીવનમાંથી ઉઠી ગઈ અને કલ્પ્યે પરાયણતાએ તેનામાં વાસ કર્યો. પુષ્પા થોડા વખતમાં તો એકદમ બદલાઈ જ ગઈ. "ફેશન"માં આગળને આગળ વધતી, સારાં સારાં વસ્ત્ર રાણગારથી સોહાતી, અતર, ગુલાબજળ ને 'સેન્ટ' બથો સુવાસ ચોતરફ ફેલાવતી, લીલાયુક્ત યુવતીને બદલે હવે સાદા પહેરવેશમાં સુખ-સંતોષ-આનંદ માનતી, ખોટી ફિશીયારીથી લોકોમાં બગાડ દેખાડવા કરતાં ધરમાં સુખક્રતાથી સંઘળું સુંદર બનાવવોમાં ઉમંગ ધરતી, બીજાનાં જ્ઞાતકરણોમાં સારાં લુગડાં, ધરણ્યાંથી છૂબ્યાં કરાવવા તથા તેમની સાથેના હજી હરિદ્રાઈમાં વખત ગુમાવવા કરતાં, પ્રિય પતિના એક રિખત માટે રસીકી. ગ્રેમાળ બનતી-પુષ્પા હવે એક સુંદર, મધુરી, મૃદિણી બની હતી.

x x x

સુધીર અને પુષ્પાના એક સરખા પ્રયત્નોથી થોડા વખતમાં સંઘળું કરજ બદા યજ્ઞ ગયું હતું, તેમ છતાં પણ તેઓ હજી પોતાની નવી જ સાદી જીવન રીતિને વળગી રહ્યાં હતાં.

વિજયાવક્ત્રી પરગામ ગયેલી ત્યાંથી આવ્યા પછી એક દિવસ વેને મળવા આવી, વાત નીકળતાં તેણે પૂછ્યું: "બહેન ! પેલો હાર કોમ પરખી શક્યું" ?

"એમ શા સાફ કહે છે, બહેન ?" પુષ્પાએ દરમિદિ કહ્યું: "પારકું પહેરીયે તે વળી એવી રીતે પહેરતા હોય" ?

વિજયાવક્ત્રી બોલી ઉઠી: "ના. બહેન !

ના. હું એની વાત નથી કરતી-આ તો, એને ત્યારે ખરું જ કહી દઉં; એ તને દાર આપ્યોને, તેનાં મોતી તો જોડાં હતાં, હો!- એ વાત કોઈએ સમજાવું તું!-હું તો એ પૂછું છું."

પુષ્પાના અંતરમાં મોટો ચિરાડો પડ્યો! "તું એ દારનાં મોતી જોડાં હતાં? ત્યારે એ દગ્ગર રૂપિયાને માથે શું નાનક જ પાણી ફરી વળ્યું?" તેના મનમાં તો કાંઈ કાંઈ યદ્ય આચ્યું પણ તે બહાર એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર કરી શકી નહિ.

"કેમ બ્લેન! ચિચારમાં પડી?" વિજયાલક્ષ્મીએ પૂછ્યું. "કાંઈ નહિ, રહેજ નર." પુષ્પાએ જવાબ દીધો, પણ તે સંતોષકારક ન નીવડ્યો, અને વિજયાના અતિ આગ્રહથી ખરી વાત તેને કહેવી પડી.

"બ્લેન, એ બધું હું જાણતી-તી" વિજયા બોલી: "એમનો ને સુધીરનો બધું મેળાપ થયો નથી તો પણ તેઓ એમના હંમેશા વખાણુ કથી કરે છે ને વખત મળશે તેમ તેમ તેની સાથે દેશતી કરવા પણ આવ્યો દહાડો વાતો-કથો કરે છે. એમની જ મરજથી હું, બ્લેન! તને પહેલવહેલી મળવા આવી-તી ને પછી આપણે જોળખાણુ થયું. એમને તે દાર માગવાની વાત મેં કહી, ત્યારે એમને જરા વિચાર તો થયો-તો, કે વરાણ માત્ર એટલે જોવાય કે બગડે તો શું કરવું? તે ઉપરથી એમણે બમકાદાર પણ પચીએક રૂપિયાનો જોડાં મોતી તથા દાર તેને મોકલાવ્યો, કોઈ કવેરો વગર એ યદ્ય પરખાય એવો ન હતો, એટલે

બ્લેન! તારે જોડાં માગવાનું નથી, હોં! પણ પછી તો સુધીરે કવેરીઓમાં તપાસ કરવા માંડી. એ વાત તરત એમને કાને આવી ને એમણે સમજાવ્યા પ્રમાણે પ્રથમના જેવો જ દાર તમારે ત્યાં યદ્યને આપ્યો-આ વાત મને તો કમણીજ ખબર પડવા દીધી, એ તો દહે મારે એ બન્ને વરવહુની પરીણા કરવી-તી, એટલે ન દહું. આખરે તમે દેવું કરીને એ દાર દરો આપ્યો-એ વાત એમણે જાણી, કે તરત મને જે બધું યદ્યું તું તે, અધથી તે ઇતિ સુધી કહું ને બધી રકમ પાછી વ્યાપવાની તે કામ પણ મને સોંપ્યું-લે બ્લેન! આ તારા રૂપિયા!"

વિજયાલક્ષ્મીએ એ દગ્ગર રૂપિયાની મોટો તારાનો જોગામાં નાખી.

x x x

સુધીરને બધી હકીકત જણાવતાં પુષ્પા મળગણી યદ્ય મધ. "પરમેશ્વર સર્વેનું સાઈ જ કરે છે." સુધીરે તેનાં આંસુ દહોતાં કહ્યું. "પરંતુ આપણે તો ઇશ્વરનો આજાર માનવાની સાથે હીરાચંદબાબ જેવા સન્મન અને તેમનાં વડુ વિજયાલક્ષ્મી જેવી સદ્ગુણી સ્ત્રીનો પણ ઉપકાર માનવાનો જ છે-મમે તેમ હો, પણ આપણે બંને આ બનાવમાંથી જે સાર શીખ્યાં છીએ તે તો કહી બૂલવાનો નથી-એવો સાર કહીએ મુખ-શાંતિમાં મળતો નથી. મનુષ્યની જીંદગી સુધરે તેને માટે દુઃખ અને વેદના પણ જરૂરના છે, તેને પણ મધરની મોટી કુપાની પેઠે વધાવી લેવાં એ દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે."

બીજાં દંપતીઓ પણ આમાંથી સાર લેશે!

કાના પાપે

કાણે આશાને અમૃત નથી માન્યું
કે હામાં મહેલાતો નથી ચણી

સ્વપ્ન સુષીમાં નથી રાચ્યાં
મહત્વા કક્ષિઓની મજા નથી માણી
આછા યનગનાટે પ્રવેશતા
એ યુવાનીના નસામાં.

આશા ને યુવાનીનાં સ્નેહપણાં
સંકળાયેં છે હરેકના જીવનમાં
એવા આશાને હુણે હુલતી
સુવાળા સહચાર જાંખતી

એ બાપાને હૈયે વસ્યાતા
કંઈ કંઈ જીવનવા કોડ.

નિર્દોષ છતાં એ હોખીત
હસખુમાં છતાં એ જાંભીર
શાંત છતાં એ ઉજ્જત
આનંદીત છતાં એ ગમગીન
સરમાય છતાં એ બેસરમ
સૌંદર્ય અને સુકોમળતા.

જીવનમહિમામાં
સુવાનીના પ્રથમ પગથારે
આછી પગલી ખાડતા
હરેજ યુવક યુવતીનાં
જીવનમાં જડાએવા પ્રકારે
એના જીવનમાં પણ ઉતરેલા.

એનો તેો નિઃશય હતો કે
જીવન આખાઈ કરવા,
ન્યાં મનતા મેળ હોય
ગુણ હૃદયના રણકાર હોય
એવા કે રોહાગણા યુવાનને
દિલના દાન દેવાતા.

કાનાથી અનલગી છે એ
કે સંજન જુના સીતમેા સહેતી
દિંદુ સમાજના અબળાઓને શિરે
સરનયું છે કે 'પતિ એજ દેવ'

સુખદુઃખની આશા
એજ એનો જીવનદીપ.

" જીવનને કે જો ન માન્યું તે
જાંદગીજર રખડી પડેશે
અમારી પસંદગી ત્યાંજ
ઉતારવાની છે પતિ કે પતિનપર "

આવા રૂઢી પુજક પીતાઓના જ્ઞેષ્ઠ
હંમેશા જલાવે છે યુવાનોને.

અને.....
અનેરા કોડ ઇચ્છતી એ બાપાને
આગળે લગેલાત્વ ઉજવાયા
કચડાયેલા જગદે
માતાપિતાના અનેરા ઉલ્લાસે
અગ્નિદેવની સાક્ષી સમક્ષ
હાજરખંધને બધાઇ.

સમાજના બંધને બંધાએલી
'દોકરી ને બાય, દોરે ત્યાં નય.'
કહેવાતા એ વાક્યની સાળીવી રૂપે
બાળે પચ્ચીરીથી પર
એવા વૃદ્ધ યુવાનની
જીવન સહચરી બની.

ન્હોતીએ આનંદીત વસંત
કે ન્હોતા એના મહેકંતા વાયરા
વસંતની સખી સમોવડી
કોયલ પણ ન્હોતી ટડકતી
અબિજીઆની ટાળે
વિના વગતે.

કમળાની કવળી સમો
જેની હુમતા નથી એવો
કવીએવી પણ માજા સુકાએલો
યુવાનીની મેલછા સમો
જાંદગીનો એકજ દિવસ
પરતુલ્યા પાદેવડાનું પ્રથમ મીલન

એ વાયુદેવ !

પરીક્ષર થાંત્રી નહો,
તારાથી એ અલગ્યું નદિ દોષ
નળ્યું ને નેત્રું દોષ તો દહીય નદિ
એકની આયમતી
અને ખીલની હગતી એ
ગુલાનીનો મીઠવ મદિર્મા.

મીઠ્યા નગરની મોદ ભવ
અંધારના સનાતન નિયમે
ને સ્વસ્તુર ગૃહ દીપાવતી
એ પતિરાજની પતિ
આયોને આસુના અભિષેક દેતી
દિવસો વિતાવી રહી.

દોઢની એમની જીવન નેપાત્ર
નાવ વઢાણોએ મદ્યું
એકાદ કમલામી પળે

આશાના આજ્ઞાના સેવની બાગાને
પતિના છેલ્લા શ્વાસોથી
સીમાએ કંઈ નહાયા.

અંતિમ્યું કે નિરખ્યું ન દોવ
એવું બોલ્યું ના જાડે માનવી.

કહેવાતા આ સમાજે
દિંડુ વિધવાઓના
નિત્ય ઘેરાતા સીતમતા
એ ફાટ રહન તારો

પતિ ભલી દિંડુ લલનાને લલાટે
કદોને કે નિર્માણ મધું છે
યા સમાજની મ્હોર લાગી છે
કે સુખનો છાંયો ભેગો નદિ
ત્યારે નો જીવનમરના જશે
કેશ, કંઈ ને કુમકુમ.

શ્રી. નરવર દેસાઈ

૩

કલંક

કલાકાર કિરતાર કલા-સર્જન કરે
રૂપરૂપિએ રૂપવર્ધક - કલંક કે બરે !—

માનવે ન રંગ, કંઈક ગુલાબ અંગ,
છે કાલિયા સોદામણી સરાંકને હરે—

માનવે સમાજની રચી રચના સુરમ્ય
પણ પૂર્ણ કલંક રૂપ-નારાક લીવર, અરે !—

શુદ્ધ કલંક વિધવા, મમે કલંક સ્વચ્છતા,
જાનગંડાંને કિસાન કલંક-રૂપ વિસ્તરે—

પ્રભુ-કલંક વર્ધક; રૂપનારાક મનુજાનૃતિ
એ સિન્નલાનો મમ કથારે મનુજ હર ધરે !—

શ્રી. ત્રિલોક દેસાઈ

કોરી ની કથા

અનુવાદક : શ્રી. ર. વિ. આચાર્ય

પુરોપ તથા એશિયાના સુધરેલા દેશોમાં કોરીના પ્રચારની પાછળ, એક અતિ રહસ્યમય બિના છુપાયેલી છે. એક હકીકત એમ કહે છે કે, એબીસીનીયામાં ધણી જૂના કાળથી કોરીનો ઉપયોગ થતો હતો, જ્યારે પ્રચલિત શ્રેયોક્તિ કહે છે કે, આશરે બારમી કે ત્રેસમી સદી પહેલાં એબીસીનીયાના જંગલોમાં બહાર ચારનારાં એક ભરવાડે જોયું કે, તેનાં બહારાં અમુક છોડવાનાં ફળ ખાધા પછી, ધણી જ રમતિયાળ અને ચંચળ દેખાતાં હતાં. તે ઉપરથી તેણે પોતે તે ફળ ખાધ જોયાં, અને તેને પશુ બહારાંની પેઠે નાચવા કૂદવાની ભીમિ યર્ષ આવવાથી, તેને ધણી જ અચંબો થયો. તે ફળના વપરાશથી તેની પ્રકૃતિ ચંચળ થઈ, અને તે વધારે આનંદી જણાવા લાગ્યો. પાસેના મકમાં રહેતા સાધુએ તેનામાં આ ફેરફાર જોયો, અને તેનું કારણ જાણ્યા બાદ, તે નવી શોધમાં ધણી રસ લઈ, તેણે પોતે પશુ તે ફળોનો ઉપયોગ કર્યો, અને તેને જ્યારે ખાત્રી થઈ કે આ ફળમાં તંદાને ઉડાડી દેવાનો તથા નિદ્રાને અટકાવવાનો અજગ્ર ગુણ રહેલો છે, ત્યારે તેણે પોતાના મહત્તર બીજા સાધુઓને પશુ, લાંબી ધાર્મિક ક્રિયાઓ વખતે આવતાં બનાસાં તથા ઝોડાં ખાતા અટકાવવા માટે, આ ફળનો ઉપયોગ બહુસ તરીકે ઉપયોગ કરવાનો આદેશ કર્યો. ત્યારબાદ કોરી સાધારણ લોકોમાં પણ પ્રિય થઈ પડી, અને આખા દેશમાં ઠેર ઠેર કોરીગૃહો ઉઘડવા માંડ્યાં. આવી રીતે આ એવ ફેલાયો, તે એટલે સુધી કે કોરીગૃહોથી

ચનારા નુકશાનના ભયથી, અને કેટલાક વિદ્વાન પુરોહોની ટીકાથી તે નિંદિત બનવા લાગ્યાં; અને તેનો ઉપયોગ માત્ર આ વસ્તુનો ઉપયોગ નિરૂપી માણસોના અકુશ તરીકે થવા માંડ્યો. તે ઉપરથી એક જુના અરબિયન હસ્તલિખિત પુસ્તકમાં લખ્યા પ્રમાણે, કોરી-ગૃહો એશીઆમાં બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

છઠ્ઠાંડમાં તેનો ઉપયોગ વીસ વર્ષ સુધી દખાવી દેવામાં આવ્યો હતો, અને કોરીની વપરાશ માટે, વૈદકીય અને સામાજિક દષ્ટિએ વિરોધ બતાવવામાં આવતો હતો. તે ઉપરાંત સને ૧૬૭૪ ની સાલમાં ઓગોએ પશુ કોરીની વપરાશ વિરૂદ્ધ આર્ટ્સ બીજને અરજ કરી હતી, જેમાં એવી ફરિયાદ કરી હતી કે કોરીની વપરાશથી પુરોહ, જે રણના પ્રદેશમાંથી તે આવી હતી, તેના જેવા અફળ અને નાતાકાતવાન થઈ જતા હતા, અને તેથી તેમને બચ છે કે આગળ જતાં તેમની પ્રીટ પ્રજા વાંદરા અને વેંતીયાં લોકો જેવી બની જશે. તે ઉપરથી ૧૬૭૪ ની સાલમાં એક કંદેરા બહાર પાડી, કોરીગૃહો બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં, અને તેમ કરવા માટે એવું કારણ બતાવવામાં આવ્યું હતું કે કોરીના વપરાશથી રાજદાનને તથા જુઠાણને પોષણ મળી તેનો પ્રચાર ચાલુ છે, અને તેથી મોટાં માણસોની બદનક્ષી થતી હોયને, કોરીગૃહો એક ઉપાધીરૂપ થઈ પડ્યાં છે.

આવી સાંભે જવસમાજે સખત વિરોધ ઉઠાવ્યો, કે જેના પરિણામે થોડા વખત બાદ આવાં લોકપ્રિય થઈ પડેલાં કોરીગૃહો ફરી ચાલુ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવી

હતી, અને આને આપણે જોઈએ છીએ કે વેપારીઓ, લેખકો અને શિષ્ટ પુરોને માટે ચોતપોતાના વર્ગને અનુકૂળ એવાં ઠોળીશુંદો અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

એક દંતકથા મુજબ, ઠોળીને હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ દાખલ કરવાનું માન બહાલુદાન નામના એક મુસ્લીમ યાત્રાળુને મળેલું છે, જેણે મહાની યાત્રાએથી પાછા ફરતાં પોતાની માથે ઠોળીનાં માત્ર સાત બીઆં લાવી, તેના નામથી બળ્છીતી થયેલી, અને માહસોરના કકુર પ્રગણામાં આવેલી ટેકરી ઉપર તે વાવી તેમાંથી ઠોળીના છોડ ઉત્પન્ન કર્યો. પરંતુ ઠોળીનું પદ્ધતિસરનું વાવેતર સને ૧૮૩૦ ની સાલથી થવા માંડ્યું, અને મીકયંગ હુર નામના આમ પાસે તેની ખેતી શરૂ કરવામાં આવી. ત્યાર પછીનાં ત્રીસ વર્ષમાં, માત્ર માહસોરમાં જ નહીં, પરંતુ દુર્મ નિલગીરી શીવરાજની ટેકરી, ખાલનાડ અને ત્રાવણકોર વગેરે ખીમ પ્રદેશોમાં પણ ઠોળીનું મોટા પ્રમાણમાં વાવેતર શરૂ થયું હતું.

ઠોળીનો છોડ દરદનેસ લીસો રહે છે, અને તે છ પુટ ઉંચો થાય છે. તેનાં ફળ બરાવદાર હોય છે, અને તેનું કદ તથા રેખાવ

નાના આપુ જેવો હોય છે, જે પાકે છે ત્યારે તેનો રંગ લાલ થાય છે. દરેક ફળમાં બે બીયાં હોય તે પીળા રંગના પાતળા પડમાં લપેટાયેલાં હોય છે. ઠોળીની ખેતી માટે, સારા ઢાળાવવાળા, પુષ્કળ પાણી હોય તેવા, અને ૧૦૦૦ થી ૪૦૦૦ ફૂટની ઉંચાઈવાળા કુંગરો, વધારે અનુકૂળ હોય ઉત્તમ ગણાય છે.

બીયાંના આકાર, કદ, અને રંગ ઉપરથી વ્યાપારી દષ્ટિએ ઠોળીની કિંમત અંકાય છે. સૌથી વધારે કિંમતી જાતને પી બેરી કહે છે, અને તેની વિશિષ્ટતા એ હોય છે કે, તે એક ફળમાં એક જ બી હોય, તેને કુદરતની કરામત તથા અપવાદ તરીકે ગણવામાં આવે છે. જોડાં ચપટાં બી હોય તેવાં ફળનો ઠોળી સામાન્ય જાત તરીકે જાણખાય છે, અને તેના વિભાગ બીઆંના કદ ઉપરથી પાડવામાં આવે છે. બહુ મોટાં ડબલ-ઓ-અ-અ અને ક, એમ જુદાં જુદાં નામોથી જાણખાત છે, અને તે મુજબ બીયાંને જુદાં પાડવામાં આવે છે. બાગેલા તથા આમોવાળા બીને ટ્રીબેન કહે છે અને તે દબાઈ ગણાય છે. *

* શાગસ વીકસીમાંના મૂર્ધારસનના લેખ ઉપરથી અનુવાદ.

જનનીને

: ગિજવિણી ૮૬ :

હતો ત્યારે પેટે, પરમ રસ દળ પોપળ કીધું,
દીપ્ત ત્યારે આબો, જમત મળિં તે પાત પયનું;
કીધો મોટો વેલી, ચિકટ દુઃખ માં તે અડુ જનું,
વળી આંખો ઉરે, મુગ ઉપર પ્રીતી ધરી જનું.
કીધાં મોટાં જૂતો, મુગ અવનને રીધું કરવા,
વળી આપું પોતું નિજ રિયું તાજું પેટ બારવા;
ભુતારો માતા તે, પરમ ઉપકારો કયમ કરી,
નહિ બૂધે તેને, મુગ રિયું અરે અવન મુખી.

શ્રી. અમૃતલાલ દ. પટેલ

— દક્ષિણ હિંદના લગ્નમાં ડોકિયું —

લેખક : શ્રી. છોટાલાલ ખાતસ્ત્રિંગ કામદાર

પુત્રીનાં અમુક વખતમાં લગ્ન કરી નાખવાની હિંદુ શાસ્ત્રોએ પિતા પર ફરજ નાખી છે. પિતાની ગેરહાજરીમાં કુટુંબના પુરુષ આગેવાન પર આ ફરજ આવે છે. આ શાસ્ત્રાનુસાર લગ્ન પહેલાં પ્રસંગ આપ્યા પહેલાં જમાણની પસંદગી તેમજ લગ્નના ખર્ચના વિચારમાં પિતાને નિર્દાહીન રાત્રિઓ વીતાવવી પડી છે.

જ્યારે યોગ્ય હિમેશ્વર મળી આવે છે ત્યારે પિતાએ પોતાની પુત્રીના સગપણની તેની સાથે ગોઠવણ કરવી જોઈએ. જમાણના પિતાને મળાને તે લગ્ન માટેનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી કરે છે.

મુહૂર્ત નક્કી થતાં જ કન્યાના કુટુંબમાં ફોટી ધમાલ મચી રહે છે. 'આટલું બધું કરવાનું' છે, અને હજી આટલું જ થયું છે' તેમજ હમેશાં મનમાં થયા કરે છે. દર દરના સગાઓને વહેલાં આમંત્રણ મોકલવા પડે છે, નેચી ફેરીને તેઓ વખતસર આવી રોકે. સોનીના હથેલાનો અવાજ મોડીરાત સુધી સંભળાય છે, કેમકે તેને કન્યાનાં ધરેણું તૈયાર કરવાનાં હોય છે. કાપડના વેપારીઓ સોનેરી રૂપેરી ભરતની સાડીઓ લઈને ઘેર આવે છે, કેમકે સામાન્ય લગ્નમાં પણ તેમને ઝોઝામાં ઝોઝા એક હમર રૂપીઆનો વઢેરા થાય છે. અધી ડઝન રસોયાઓ ધરના માલિક સાથે પોતાના રોજ દરાવતા હોય છે. જેડવાળા, બત્તીવાળા, ફૂંધવાળા તથા બીજા અનેક પ્રકારના માણસો, પૈસા લઈને પોતાની સેવા અર્પવા માટે ટોળામંધ મળે છે. કન્યાના પિતાના સહભાગ્યે આ બધાનો આધાર, માલની ખરી કીમત કરતાં માગ પર વધારે આધાર રાખે છે.

જ્યારે કન્યાના પિતા બહારના માણસો સાથે રોકાયેલ હોય છે, ત્યારે કન્યાની માતા ધરમાં અનાજ તથા બીજી સામગ્રીઓ તૈયાર કરવામાં પડી હોય છે. આસપાસ રહેતા પાડોશીઓ તેને સ્વૈચ્છિક મદદ આપવા ટોળે મળ્યા હોય છે. તેઓ બધા લગ્નના દિવસે માટે જોઈતી સામગ્રી તૈયાર કરે છે. આ બધી વસ્તુઓને ખાસ ઠાકારમાં રાખવામાં આવે છે.

લગ્ન પહેલાં થોડા દિવસે કુળદેવીની પૂજા કરવામાં આવે છે. આ વિધિની અંદર અસંખ્ય સૌભાગ્યવંતી સુખી સ્ત્રીઓને જમાડીને સાડી-પોલકાં આપવામાં આવે છે.

કન્યાના ધરને રંગબેરંગી કાગળોથી તથા જીળથી રાજગારવામાં આવે છે. બહાર મંડપો બાંધવામાં આવે છે. (તેમાંનો એક તો લગ્ન-વિધિ માટે હોય છે.) તેમાં મીઠામીનો માટે પુરતી સગવડ હોય છે. દરેક જણ આતુરતાથી લગ્નના પ્રભાતની રાહ જોઈને હોય છે.

વરરાજ તથા જ્ઞાન સાંને આવી પહોંચે છે. તેમના આવવાના ખચર અગાઉથી પહેલ હોઈને, તેમનું સ્વાગત કરવા માંડવાવાળા બેન્ડ લઈને જાય છે. તેમનું ખૂબ બનકાથી સ્વાગત કરવામાં આવે છે અને તેમને કન્યાના ધરની નજીક લઈ જવામાં આવે છે.

ઢાંગી ચાત્રાણુ

કન્યાના ધરમાં પ્રવેશ કર્યા પહેલાં વર-રાજ ઠાશીની ખોટી ચાત્રાએ જવા નીકળે છે. ખબે સામાન નાખી, હાથમાં છત્રી તથા છાકડી લઈ, ચાત્રાણુના વેશે તે ઠાશીની દિશામાં આવતો થાય છે. પણ તે બહુ દૂર

ગયા પહેલાં તેનો બાવિ સ્વશુર તેને પકડી પાડીને પ્રસ્નો પુછે છે.

તેની મુસાફરીનો હેતુ જાણવામાં આવતાં તે ઢોંગી યાત્રાળુને મુસાફરી તથા દેવાની વિનંતિ કરે છે. તે તેને ખચર આપે છે કે 'મારે એક પુત્રી છે. તેનાં લગ્ન તમારી સાથે કરવા પ્રુથી છું'. તમે તેને પાતી તરીકે સ્વીકારીને ઘેર રહેશો ? તે દરખાસ્તનો સ્વીકાર કરતાં જ યાત્રાળુને માંડવામાં લઇ જવામાં આવે છે.

સારી સ્થિતિના કુટુંબોમાં લગ્નક્રિયા પાંચ દિવસ સુધી ચાલે છે. પહેલા પાંચ દિવસો મહેના અતિથુભ દિવસે મુદ્દત વખતે લગ્નક્રિયા ચાલે છે. માંડવાની અમ્મમાં જાતી કરેલી જાળીનપર યુવાન જોડું તથા તેમના માતાપિતા દેવોના આશીર્વાદ માગે છે. અગ્નિદેવને જાળિદાન આપવામાં આવે છે.

ત્યારપછી પિતા કન્યાદાન આપે છે. આને 'કન્યાદાન' વિધિ કહેવામાં આવે છે. કન્યાના પિતા વરરાગણુ' સ્વાગત કરી તેને જગકુલ તથા મુખડનો શેષ આપે છે. કન્યાનો દાઢ પોતાના દાઢમાં લઇને તે નિધ્યુતી પ્રાર્થના કરી કન્યાનો દાઢ વરના દાઢમાં મુકે છે. તેમના દાઢપર પાણી રેડવામાં આવે છે એટલે ક્રિયા પૂરી થાય છે.

સમપદી

દરે મંજગમુલ લાવીને મંડપની આસપાસ લઇ જવામાં આવે છે. જધા મીઠામાનો તેને આશીર્વાદ આપે છે. વરરાગણ કન્યા તરફ આગળ વધીને તેના મગામાં મંજગમુલ નાખતાં સંજીતના મુરો જાણુ હોય છે. ત્યાર પછી સમપદી આવે છે. વરકન્યા માન પત્રલાં કરે છે. તેથી લગ્ન પાકું તથા હાથ-દાની દૃષ્ટિએ જયનકારક થાય છે. જ્યારે લાલ દેખાવા માંડે છે ત્યારે ચોર આ દંપતીને ખુશ આશાથી નીચે લઇ જઈને તેમને

અરંધતી નામનો તારો ખતાવે છે. અરંધતી વશિષ્ઠ ઋષિનાં પત્ની હતી. દંપતી તે તારાને નમન કરે છે અને પાછા ફરે છે. પાછા ફરતાં તેઓ વશિષ્ઠ તથા અરંધતી જોવા શવાનો પ્રયત્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે.

બીજા બે દિવસે સવાર સાંજ અગ્નિની પૂજા કરવામાં આવે છે. બીજી પશુ કેટલીક ક્રિયાઓ હોય છે. તેમાં સ્ત્રીઓ આગળ પડતો ભાગ ભજવતી હોય છે. એક ક્રિયામાં વરવધુ એકબીજાના પગ પર દળદરનો શેષ કરે છે. બીજી એક ક્રિયા સાંજના કરવામાં આવે છે અને તેમાં નવપરિશિષ્ટતને આનંદ મનાડવાનો હેતુ હોય છે.

જમણું પછી એક હીંચકો તૈયાર કરવામાં આવે છે. વરકન્યા જ તેના પર બેસે છે અને સંજીતના સરોદ સાથે તેમને હીંચકા નાખવામાં આવે છે.

લગ્નની રમતો

પાંચે દિવસ મિથાન હોય છે. દરેક જમણુ તખતે મીઠામાનો યુવાન દંપતીના હીંચકી પગ બેસે છે. દરરોજ સવારે તથા સાંજે યુવાન પતિપત્ની પાંચ ઘડાની પૂજા કરે છે. તેમાં જુદી જુદી જાતનાં નવ બીજ વાવવામાં આવેલાં હોય છે. ઘડાની પૂજા થયે પછી તેઓ તેમાં પાણી રેડે છે. કેમકે જો બીજામાંથી વહેલા અંકુર કુરે તો તેને શુભ ચિન્હ મણુવામાં આવે છે.

ચોથા દિવસની સાંજે યુવાન દંપતી પાણી ઊડાડવાની રમત કરે છે. દસિજીમાં તેને 'મંજ નિરાદલ' (દલદલ પાણી ઊડાડું) કહે છે. પાણીની મોટી ડોબોની અંદર દોસી દળદર નાખવામાં આવે છે અને વર, કન્યા તથા જધા મીઠામાનો એક બીજા પર પાણી રેડે છે. દરેક જમણે પ્રાર્થના થાય તેટલું પાણી દોય છે અને પાણીથી બીજાવાથી

કામને કંઈ લાગી આવતું નથી કેમકે તેવી રીતે ભીંજવાનું શુક્રનવંતુ મનાય છે.

વધારે ગમ્મત

ત્યારપછી વસંતનો વરઘોડો આવે છે. તેને અંતે વરરાજાને બેઠો મળે છે. અને તેના તથા કન્યાના પિતાના કુટુંબની વચ્ચે શુભેચ્છાની આપલે થાય છે ત્યારપછી દક્ષિણદિશમાં 'અમાન કોલમ' (મામાનો વરઘોડો) આવે છે. તેમાં કન્યાને પુરૂષનાં કપડાં પહેરાવીને આખા ગામમાં ફેરવવામાં આવે છે. આ વરઘોડો મામા તરફથી કાઢવામાં આવે છે. પોતાની ભાણેજ માટે સરસમાં સરસ કપડાં મેળવતાં તે પૈસા ખરચવા બાકી રાખતો નથી. વરઘોડાને અંગે ખૂબ ગમ્મત પડે છે.

દક્ષિણદિશમાં 'નાયમ કોલમ' પણ છે. તેમાં વરરાજાની બહેનો પોતાની ભાભીનું સ્વાગત કરે છે અને પોતાની શક્તિ અનુસાર ભેટાં આપે છે.

છેવટે મોટા વરઘોડો આવે છે. તે આખા

ગામમાં ફેરે છે. તે સૌથી વધારે બબ્બ હોય છે. તેમાં વરવધૂ શણગારેલ પાકળીમાં ખેસે છે અને તેમને ધામધૂમથી ગામના મુખ્ય રસ્તાઓ પર ફેરવવામાં આવે છે. સાથે બેન્ડ હોય છે તથા દારૂખાતું પણ વહેંચવામાં આવે છે. વરઘોડો રસ્તામાંથી પસાર થાય ત્યારે સગા તથા મિત્રો ઘરમાંથી આવીને સાથે જોડાઈ જાય છે. સ્ત્રીઓ રંગીન પાણીની રકાળીથી આરતી ઉતારે છે તથા ગાય છે. બદલામાં તેમને પાન સોપારી તથા ફળો આપવામાં આવે છે.

આ બબ્બ વરઘોડો નીકળવાના સ્થાને પાછો ફરે ત્યાં છેલ્લા દિવસનું પ્રભાત થવા આવ્યું હોય છે. છેલ્લો દિવસ તો દેવાની પૂજા કરવામાં જાય છે ત્યારબાદ આમંત્રિત મીઠામાંનો દંપતીને બેઠો આપે છે. આ પુરૂં યાય ત્યારબાદ આમળ દર્શાવેલાં પાંચ માટીનાં પાત્રોને દંપતી મંદિરના તળાવે લઈ જાય છે. તેમાં ઉગેલાં છોડોને ખેંચી કાઢી પાણીમાં ફેંકી દેવામાં આવે છે. (અંતિત)

વાદલડી

અહારે ખેતર રયામલ વરણી વરસી જાળે, વાદલડી !
ઉજાડ ધરણી, રયામલ વરણી વરસી જાળે, વાદલડી !
તરુવર સડયાં, સૂકી વેદી, વરસી જાળે, વાદલડી !
ઉનાત આક મિનારે ઉભી, વરસી જાળે, વાદલડી !

: સમી :

તરસ્યાં તરુઓ તરફડે, પુષ્પલો સીમળાય,
બાકુલતા પ્રતિ પાંડે, જીવન સફલ સુઝાય.
જડ બીજને ચેતનરસ પાવ, વરસી જાળે વાદલડી !
મૃત જીવને સંજીવન પાવ, વરસી જાળે, વાદલડી !

: સમી :

દલપદુમે સહુ તરફડે, મનપુષ્પે કરમાય,
જીવનલતા તરસી સૂકી, દિવ્ય ઉત્સ સુઝાય,
આદરોને સંજીવન કરવા, વરસી જાળે, વાદલડી !
શેષ જીવનને ફરી વિકસેવવા, વરસી જાળે, વાદલડી !

શ્રી રત્નનમ્

પ્રેમલગ્નની ચર્ચા : ત્યજાઓનો વિકટ પ્રશ્ન

લેખક : શ્રી. લાખીલાલ ગાંધી

એ ક વિચારકે કહ્યું છે તે સાચું છે કે આપણે પુરૂષો કાં તો સ્ત્રીઓની હાંસી અને અવમાનના કરીએ છીએ અથવા તો એથી બિલકુલ ખુશામત કરીએ છીએ. બંનેમાં શુદ્ધિનું અસમતોલપણ જ છે. જીવનની વેવલાશ જ છે. એ સાચું છે કે આપણે પુરૂષોએ સ્ત્રીઓને સેંકડો વર્ષો થયાં એવી ગુલામી-માનસિક શુનામીમાં સુદાં-ગુગળાવી રાખી છે કે, જો એને પાપ કહેવાય તો એ શુનો માટાવવા મારે આપણે હળરો વળો છીએ સ્ત્રીઓને દેવી ગણી પૂજાએ અને ખુશામત કરીએ તોય તે પૂરતું નથી. જો કે, એમ કરવા છતાં એ પાપ કે એ શુનો છુસાઈ જવાનો નથી પરંતુ એય એટલું જ સાચું છે કે એ માર્ગ સાચો વૈજ્ઞાનિક-શુદ્ધિપૂર્વકનો પણ નથી, એ માર્ગનો જોએ અમલ કરે છે તેમનાં જીવન સમાનતાની તંદુરસ્ત ભાવનાવાળાં નહિ પણ જાંચ નીચના બાનની રોગીષ્ટ માનસિક અંધીઓથી ભરેલાં હોય છે સાચા, સ્વસ્થ અને તંદુરસ્ત સમાજમાં સ્ત્રી કે પુરૂષને પોતે સ્ત્રી કે પુરૂષ હોવા ખાતર જ ખુશામત કે દમનનો અનુભવ ન થતો હોવો જોઈએ; એવી રીતે વર્તવાની જરૂર ન હોવી જોઈએ. પુનર્જન્મના દરાવને અંગે જે ચર્ચા ઉપરિચિત થઈ છે તે વિષે પણ આ દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં લઈ વિચાર કરાય તો મને લાગે છે કે આજની ખોટી પક્ષાપક્ષી અથવા સામસામા આફેપતી ગંદી રસવૃત્તિ રાખી જાય.

એક વાત દીવા જેવી સ્પષ્ટ છે કે આજે જે સ્થિતિ છે તેમાં જ એવાં તરવેા છે કે જેથી સ્ત્રીઓને પુરૂષોને હાથે ભયંકર રીતે ફિલાવાતું રહ્યું જ છે અને ઉપરાંત પોતે

પોતાને હાથે પણ એમાં ફરજિયાત ભાગીદાર બને એવી અવદશા પણ છે જ છે. એટલે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ સંપૂર્ણ સમાનતાના ધોરણ ઉપર, સ્વાતંત્ર્યના પાયા ઉપર આવી નહિ જોઈ રહે ત્યાં લગી આજના સમાજના contradictions વિરોધી તરવેા ઠેઠાપણુ વચ્ચે સ્થિતિમાં દેખાવાનાં જ. તમે કંઈપણ સુધારો કરવા જશો તો પણ એનો અવળો અર્થ જોમને પોતાની જમાતનો સ્વાર્થ જ સાધવો છે તેવા પુરૂષો તો જરૂર કરવાના અને એમાંથી જેટલો લાભ ઉઠાવાય તેટલો ઉઠાવવાના જ. પરંતુ એ જોડે પ્રગતિનાં જ બારણાં બંધ કરી બેસી રહે કાંઈ પાલવે નહિ. સ્ત્રીઓ જો સાચે જ પુરૂષોને ' પાક શીખવવા, ' ' સીધા કરવા ' મામતી હશે, અથવા તેમની સામે આવી જોઈ રહેવાની હિંમત અને શક્તિ ઝળવવા ઇચ્છતી હશે તો તેમણે થોડીક વધુ સાદસવૃત્તિની સાથે સાચે વધુ વિવેકશુદ્ધિ પણ ઝળવવી પડશે. રમે પુરૂષો તેમની સાદસ વૃત્તિનો અવશે લાભ લઈ જશે એવી શંકા કરી કરીને હાથ જોડી બેસી રહી વેવલાશને પોષવામાં કશો જ દિવ વળવાનો નથી. એટલે જોવાતું એ જ છે કે તેઓ પુરૂષોની સામે તેમની બરોબરી પાંચુ થઇને પકકાર કરતી ક્યારે અને કેવી રીતે જોઈ શકે.

આનો વિચાર કરતાં જ મને જણાયું છે કે આજની લગ્ન પ્રથા એ એક એવી વસ્તુ છે કે જે દારા પુરૂષજાત આખી સ્ત્રી જાતને દબાવી રહી છે-ધર્મ, જાતિ અને સંવમના પવિત્ર ગ્રોહા હેઠળ જે લગ્ન પ્રેમમાંથી નીપજ્યુ નથી, પ્રેમ ઉપર નબળું

નથી તે પોકળ છે, ફેગટ છે પણ આને
તો પુરુષ જ સ્વચ્છંદી રીતે એમાંથી છૂટા
થઈ શકે છે એને એનાં અનિષ્ટામાંથી બે
જવાબદારી પૂર્વક ભાગી છૂટવાની તક છે;
ન્યારે સ્ત્રીને એ નથી. જો સ્ત્રીને પણ 'છૂટા
થવાની' તક હોત તો પુરુષો આજે છે તેટલા
બેપરવા કે બેજવાબદાર કે ધમંડી ન થઈ
શક્યા હોત. એમની સ્વચ્છંદી, વિલાસી અને
'નવે નવે', 'વળગવાની' શોહુપતાને અટ-
કાવવા માટે પુરુષોની સ્વતંત્રતા-છૂટ-તક લઈ
બેવાની માગણીઓ થાય છે પણ એવી
માગણીઓથી કાંઈ પુરુષોએ કદી પોતાની
'તક' કે 'છૂટ' કદી જતી કરી નથી.
પુરુષો કાંઈ એમ કબૂલી બેવાના નથી. તે તો
ત્યારે જ 'સીધા' થશે કે ન્યારે સામેથી
સરખી સ્વતંત્રતા અને સમાનતાભયુક્ત વર્તન
થઈ જશે માંડશે. ન્યારે સ્ત્રી રમકડું કે
ફરેનીયર તરીકે રહેવાની જ ના પાડશે. ન્યારે
સ્ત્રી અમળા મટી, દેવની દાસી મટી 'સાથી'
બની રહેશે. અને આ બધું કરવા માટે સ્ત્રી-
ઓએ પોતા પોતાને છૂટા થવાનો હક્ક અને
ફરી થયેલ જોડાવાનો હક્ક અમલમાં મૂકવાની
ચોજના અને વ્યવસ્થા રીતસર જિંદગી કરવી
પડશે. આજે તો દુર્ભાગ્યની વાત એ છે કે
જે પતિઓ પોતાની પત્નિઓને છૂટી કરે છે,
ફરી પરણી જોવા મળે છે અને જોડા
ધારે તો ફરી પરણી શકે એટલી હોંશિયાર,
આવડતાવાળી અને આકર્ષવાનાં તત્ત્વોવાળી
પણ છે-તેઓ સુદાર્ણ જૂના, પુરાણા દેવત્વ
અને પતિત્વના ખ્યાલે પોતાના જીવનને આપ-
મેજ રૂંધી રહે છે ! !

અહીં ખુલાસો કરવાની જરૂર છે કે-
ધણા જે એવી એક અભ્યાજની દલીલ કરે
છે કે 'ભાઈ, એક પતિએ જે પત્નીને એક
વાર ન ગમતી ગઈ છૂટી કરી, તેને ફરી
વળી બીજું કાંઈ પરણવા શાનું તૈયાર થશે.'

આ દલીલ અસલ વગરની છે, માનસશાસ્ત્રના
માન વિનાની છે અને જીવનશાસ્ત્રની બિલકુલ
પરખ વિનાની છે. સ્ત્રીઓ એ કાંઈ ફરનિયર
નથી કે અમુક શોભા અને અમુક બાહ્ય
આકર્ષણ ન હોય તો એને કદી કાંઈ ચાહી
જ ન શકે. અથવા એનામાં પ્રેમ વ્યક્ત
કરવાની આવડત જ ન આવે. પણ ઘડીબર
દલીલ ખાતર માનો કે પ્રેમ જેવી કાંઈ વાત
જ નથી. કાળ અને શોહુપતાથી જ પુરુષો
એકને પસંદ કરે છે ને બીજાને છોડે છે.
તોપણ, જેમ આપણે ફરનિયરની બાબતમાં
જોઈએ છીએ કે એક પુરુષોનો આકાર, રંગ,
દંડ મારા બાકને પસંદ ન પડ્યો હોય
છતાં મને પસંદ પડે છે અને મારી દૃષ્ટિએ
ઉત્તમ તે બીજા મિત્રને તદ્દન 'ટેક' લાગે
છે. પસંદગીનું ધોરણ સદ્ભાગ્યે સૌનું એક
નથી હોતું એટલે પણ એક નહિ પસંદ
કરેલી સ્ત્રી બીજાને નહિ જ ગમે એમ કહેવું
તદ્દન બેહુકું છે.

પણ આ બધું તો સ્ત્રીઓને ફરનિયર
માનીને, પુરુષોએ જ મળે હમેશાં કાંઈ
પસંદગી કરવાની હોય એવી રીતની વાતોના
જવાબરૂપ છે. ન્યારે સાચી રીતે તો પુરુષ
સ્ત્રીને છોડી દે અને પછી બીજી ગમતી લઈ
આવે એ કલ્પના જ નથી સ્ત્રીને અપમાન
સમાન છે. જાતેને પસંદગીનો હક્ક હોય
એટલે જો જાનેમાંથી ગમે તે એક પોતા
છૂટા થવા માગે તો થઈ શકે એવી સ્થિતિ
જો આપણે લઈએ તો પછી પુરુષોની આ
'પસંદગીની શેખી' તો સવાલ બીડી જાય
છે. પછી તો સ્ત્રી પણ પોતાની પસંદગીનો
હક્કનો ઉપયોગ એટલી જ છૂટથી કરી શકે.
એટલે જો વળતે ન્યારે પુરુષ બીજો પરણવા
જશે ત્યારે પણ બીજી સ્ત્રીને પોતાની
સ્વયં પસંદગી નહિ હોય તો એની સાથે
જશે જ શું કરવા ? આમ જો આપણે

એક જ વાત સ્વીકારીએ કે લગ્ન એ પ્રેમમાં જ ઉદ્ભવે-એટલે પરસ્પર પસંદગીના ધોરણે જ યાગ અને એ ધોરણ ઉપર જ નબે તો પછી અત્યારે જે બધોના હાથ ભેગો કરવામાં આવ્યો છે કે પ્રસંગે સ્ત્રીઓને ફસાવ્યા જ કરશે તે નિર્મૂળ ધાય છે. ફસાવવાની શક્તિ તો ગમે તે વખતે ગમે તેની જાનેની વધારે હોંઘ શકે છે-માત્ર એવી રીતે ફસાઈ પડવાની જે ફરજ આજે સ્ત્રીને માથે પડે છે તે દર યાગ એ જ કરવું સૌથી પ્રથમ આવશ્યક છે અને એથી જ છૂટા થવાનો અને ફરી જોડાવાનો સંપૂર્ણ દક્ષ જાને પહે મળે એ જ સૌથી પહેલાં કરવા જેવું છે. અને છતાં જો પ્રેમ સૌથી વધારે લાગણી ઉત્કેષનારો બન્યો છે અને જેણે કારણે સુદ્ધિ કરતાં લાગણીની જ વાણી વધારે ઊછળતી જોવામાં આવી છે તે તો આજની ત્યક્તાઓનો પ્રેમ જો ઉપરનું આપું મંતવ્ય બરાબર સમજી લઈએ અને જે કાયમી ઉદ્દેશ એમાં જોઈ લઈ, એ સ્વીકારી લઈએ તો પછી આજની ત્યક્તાઓના પ્રેમનો વિચારે એજ *Intimate* આપણે કરવો રહ્યો. એનું પ્રમાણ એને આનુવંશિક હોવું જોઈએ.

મેં યદ્યપિતમ્ કહ્યું તે વાત ફરી કબૂલ કરે છું કે આજે તો સ્ત્રીઓને જ વધારે સદન કરવાનું છે-અને યાગ છે, માણસોની શક્તિને મદદ કરે એ દેવુથી, માણસોનો બાર હળવો કરવા સુદ્ધિથી યંત્રોની શોધ યદ્ય છતાં અત્યારે તો-આજના જૂનવા સમાજમાં તો એનો લાગ મજૂરોને નથી જ મળતો. પરંતુ એ ઉપરથી યંત્રોનો નાશ કરવાની મુશ્કેલી વાત પ્રતિશીલ વિચારક દ્વારા નથી કરતો. મજૂર પોતે પણ એનો નાશ કરશે તો તેથી કાંઈ સ્વતંત્ર નથી થવાનો. સામાનિક પ્રયાનો ઉચ્છેદ જ એનો ઉદ્દેશ તો

આણી શકે. જે કે તે પરિવર્તન લાવવા દરમ્યાન મજૂરોને થોડુંક વધારે દુઃખી પણ થવું જ પડે છે. પણ ક્રાંતિનો માર્ગ સદા એવો ક્રાંતિજો જ રહ્યો છે.

મેં આગળ કહ્યું તેમ આજની ત્યક્તાઓમાંથી પણ કેટલીક તો આપમેળે પોતાનો માર્ગ કરી દે એટલી શક્તિશાળી નીવડી છે એટલે એવીઓનો પ્રેમ તો હવે એમના જ હાથમાં છે. પણ બીજા અનેક ઓછી સંસ્કારી, ઓછો જીવવાયેલી ત્યક્તાઓનું શું? એકવાર ખાની લો કે સમાજમાં સ્ત્રીઓ પણ ફરી પરણી શકે એવો વિચાર પૂરજોશમાં પ્રચાર પામી ચૂક્યો છે-કાયદો વાતાવરણ પેદા કરવામાં પણ મદદરૂપ થશે એ વાત નક્કી છે. માત્ર કાયદો યથાથી જ બધું યદ્ય જશે એમ તો કું જરાય માનતો નથી. તો પછી આ ઓછી જીવવાયેલી અને ઓછી સંસ્કારી સ્ત્રીઓને એમના જેવા ઓછા જીવવાયેલા અને ઓછા સંસ્કારી છોકરાઓ નહિ મળે શું? બધા જ છોકરાઓ બદલ મળેલા હોય છે, હોશિયાર હોય છે; અને બધી જ છોકરીઓ ઠાઠ અને અબાણ હોય છે; અથવા બધા છોકરાઓ દેખાવડા હોય છે એવું કાંઈ નથી. સ્ત્રીપુરુષનું આકર્ષણ કાંઈ સમાજમાંથી અદસ્ય થયું નથી, અથવા ઘટી જવાનાં પણ ચિન્હો નથી. એટલે આ બધી વહેણી લીધેલી ચિંતા તો આજની સમાજરચનાને આભારી છે કે જ્યારે થોડાક ભણેલા સંસ્કારી કહેવાતા યુવાનો જ થોડી સંસ્કારી ગણાતી યુવતીઓની સાથે ફરીથી જોડાઈ શકે છે. જ્યારે આખા સામાન્ય સમાજ માટે આ ધોરણ સ્વાભાવિક યદ્ય જશે ત્યારે આ પ્રશ્ન-આ ત્યક્તાઓનો પ્રશ્ન ઘણો જ ઘણો જ હળવો બની ગયો હશે.

અને, છતાં, અંતમાં એટલું તો કું ફરી

કળુથી લઈ છું કે એ સિદ્ધિ પામતાં સુધી
 ને કશું અયકામલો અને મુથીબતો આવશે
 તેમાં સ્ત્રીઓને જ વધારે સહન કરવાનું તો
 રહેશે. કેમકે પુરુષોએ નયાં પોતાના સ્વાર્થ
 પાછળ જીર્ણ કરેલાં નિધનનોને સ્ત્રીઓ હજી
 'શુભામીની બેડીઓ' તરીકે સમજતી અને
 સ્વીકારતી પૂરેપૂરી થઈ શકી નથી. અને
 એથી જ સ્ત્રીઓએ પુરુષોની આજ્ઞાપાછળ
 કે મહેરબાની ઉપર નહિ પણ પોતાના દક્ક
 અને અધિકાર ઉપર સુસ્તાકે બનવાની જરૂર
 છે. અલબત્ત, આનો અર્થ એ નથી કે પુરુષો
 માત્ર દુસ્ત્રન છે; અથવા બંને વચ્ચે સનાતન
 વર્ગવિમુદ્ધ છે. આ ભમણા નરસિંહ કાકા
 નેવાં દેલાવીને સમાજજ્ઞામાં ઝેરનું સિંચન
 કરે છે એ સાચે જ અફસોસ છે. મજૂર
 અને મૂડીદારના વર્ગસ્વાર્થ ઉપર જ નિર્ભર
 થયેલા સંબંધને સ્ત્રીપુરુષના સંબંધ સાથે
 ખોટી રીતે સરખાવી એમલો ને નિર્દોષ
 દેખાતી ભયંકર ભમણા જીભી કરી છે તે
 સાચે જ 'ભયંકર' છે. સ્ત્રી અને પુરુષના
 સ્વાર્થો સ્વભાવતઃ એવા નથી કે એકના
 હિતમાં બીજાનું અહિત જ છે. આજ લગી
 મોટે ભાગે એવી રીતના કડવા અનુભવો
 થયા છે એ સાચું જ છે. પણ સિદ્ધાન્ત
 હજી એ ખોટું છે. સાચી રીતે તો બંનેના
 મેળમાં જ સાચું સામાજિક હિત છે. બંનેમાંથી
 એકે વિના સમાજનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી.
 બ્યારે મજૂર અને મૂડીદારનો તો પાયો જ જુદો.
 એકનો સ્વાર્થ બીજાનો વિરોધ જ હોઈ શકે,
 અને એથી જ એવા વર્ગો જ સમજા દર

કરવાની જરૂર છે મૂડીદાર વર્ગ વિના
 દુનિયા આખી સારી રીતે ચાલી શકે;
 મજૂરોનો જુદો વર્ગ-વાડો બનાવ્યા વિના
 દુનિયા જીવી શકે; એવાં બે વર્ગોની જરૂર
 જરૂર નથી. ઉલટી એવી જ સમાજની
 કુદૃષ્ટિ થઈ છે. બ્યારે સ્ત્રીપુરુષ તો પૂરક છે.
 એક ઉચ્ચ કે બીજો નીચ નથી; એકની
 વધારે જરૂર કે બીજાની ઓછી જરૂર નથી,
 બંને વર્ગો જ નથી. સમાજવાદી સમાજમાં
 તો દરગિજ સ્ત્રીઓની આજ્ઞાની ભયંકર
 અવદશા નહિ જ હોય. એને ટકાવી રાખતી
 બ્રામક દિલ્લમૂરી પણ નહિ જ હોય.

અંતમાં મારી એક દલીલનો ને અવગણ
 અર્થ કરવામાં આવ્યો છે તેનો સહેજ
 ખુલાસો પૂરતો થશે.

ન્યાં સુધી પોતાની જૂની પત્ની ફરી
 પ્રશ્નો ન જાય ત્યાં સુધી પતિ તેનું જરૂર-
 પોષણ કરવા બંધાયેલ છે તેના અર્થ એ
 નથી જ કે સ્ત્રી એ ઢોર છે અને એને
 ચારો નીચો એટલે બસ છે. 'બસ' તો
 ત્યારે જ કે જ્યારે એ પોતે પોતાનો માર્ગ
 સિદ્ધ કરે દરમ્યાન પુરુષો તરફથી જ કાયદાની
 અસચલો જીભી ન ચાપ અને દરમ્યાન રોટલો
 કર્યાથી લાવવો એની ચિંતામાં વળી પાછું
 બંધાયે રહેવું ન પડે એટલા ખાતર સ્ત્રીઓ-
 એ જ પુરુષો પાસે પોતાના હક્ક તરીકે
 એટલું બેઠ જ બેવું જોઈએ. સમજી પુરુષો
 નેતું કાંઈ પણ હોય તો તેમલો એ પહેલી
 તકે માનવ્યના દક્કણ તરીકે સ્વીકારી જ
 બેવું જ જોઈએ. એટલે જ આનો અર્થ છે.

સ્ત્રીઓ તથા કન્યાઓને જાસ વાંચવા લાયક અમૂલ્ય પુસ્તક

સીતા

કિંમત રૂ. ૦-૬-૦

આ પવિત્ર પુસ્તક દરેક ઘરમાં તથા લાયબ્રેરીમાં હોવું જ જોઈએ.

લખો:- લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

તે રસ્તા ઉપરથી લોકોનાં ટોળેટોળાં પસાર થતાં ! સવારથી સાંજ સુધી છીડીની હાર માફક માણસો ત્યાંથી ચાલી જતા ! છીડીની હારમાં વચમાં વચમાં કોઈ મંકોડો ધુસી જાય તે પ્રમાણે વચમાં વચમાં ટગિ, મોટર, ગાડી વગેરે આવી જતાં.

આ રસ્તા ઉપરના મોટા પુલને એક છેડે એક લંગડો લાકડીના ટેકે ટેકે આવીને આસન જમાવતો. જતાં આવતાં તરફ દયામણી મોઢે ભેંતો ને બૂમ પાડતો, “ લંગડા કુ એક પૈસા દે ભગવાન ! ”

જમીન ગમે એટલી તપે તો પણ આકાશમાં આમથી તેમ દોડતાં સફેદ વાહાણોમાંથી એક ટીપુ પથ્રુ પાછી પડતું નથી !

પોતાની પાસેથી ઉતાવળે પસાર થતા માણસોને લંગડો હિત્તુકતાથી ભેંતો. થોડા દિવસ પછી પુલના બીજી નાકે એક આંધળો ભીખારી એસવા લાગ્યો. “ અધેકુ એક પૈસા દે ભગવાન ! ” નો ઠક્કર અવાજ લંગડાને બરાબર સંભળાતો. આ અવાજ સાંભળી તેના હોઢમાં કંઈ કંઈ થતું. તેના મનમાં જતજતના તકે વિતક ઉઠતા. પોતાની યાળીમાં એક પાંછ પથ્રુ ન નાંખનાર કોઈ શ્રામત આંધળાની યાળીમાં પાઈ, પૈસો કે આની જે આની કદાચ નાંખી જાય તો ?

પુન ઉપર ભેંતોની આવળવ રશ રાય કે આંધળો પોતાની ખાડા પડેલી અણિવાળું માથું હંચું કરે, ચમરાજ પાસે પતિના પ્રાણની ચાચના કરનાર સાવિત્રીના જેવી કરણતા આ આંધળાના મોઢાં ઉપર ભેંતવામાં

ચમત્કાર

લેખક :

શ્રી. ડૉ. મોહનલાલ જી. પાઠક

મળવાતું નથી, એમ તે બંને ખાત્રીપૂર્વક આનવા લાગ્યા.

લંગડો લાકડીના ટેકા ટેકાએ આંધળા પાસે જવા લાગ્યો, તેનો અવાજ સાંભળી આંધળો પણ લાકડીના આસરે આસરે સામે આવવા લાગ્યો. અર્ધે રસ્તે બંનેનાં મેળાપ થયો.

બંનેએ વિચારની આપલે કરી. મોઢસ કરાવ ઉપર આવ્યા ને છૂટા પડ્યા. બંનેના મોઢા ઉપર વિજયી હારાય ચમકતું હતું.

બીજી દિવસે પુલ ઉપરથી પસાર થતાં માણસોને કંઈક યુમાધ ગયું હોય એવો ભાસ થયો.

પુલને આ છેડે લંગડો ન હતો, પુલને પેલે છેડે આંધળો પણ ન હતો !

હવે ગામની ગલીએ ગલીએ અને ચાલીએ ચાલીએ આ બંને ભીખારીઓ ભેંતોની નજરે પડવા લાગ્યા. લંગડો આંધળાની પીઠ ઉપર એસીને મોટીથી બૂમ પાડતો હતો, “ લંગડો કુ એક પૈસા દે ભગવાન ! ”

હાથી જેમ પીઠ ઉપર અપાડી ઉપાડે તેમ આંધળો લંગડાને પીઠ ઉપર હંચડી ભેરથી બૂમ પાડતો “ અધેકુ એક પૈસા દે ભગવાન ! ”

આ બંનેનો સંપ ભેંત ભેંતોને આશ્ચર્ય થતું. પૂવ ઉપરથી પસાર થતાં જે ભેંતો

આવતી. પણ આ જમાનો સાવિત્રીનો નથી તે તે બરાબર સમજતો હતો.

ખાલી યાળી ઉપર હવે નીભાવ થઈ રહે એમ નથી. એ વાત તે બંને સમજી ગયા હતા. એસી રહેવાથી કંઈ પણ

આંધળા લંગડાની યાજ્ઞામાં એક પાંચ પચ્ચ ફેંકતા નહિ, તે હવે પૈસા પૈસા ફેંકવા લાગ્યા. આં દાન આપવાનાં મૂળમાં આંધળા લંગડાનું નશીબ જોર કર્યું હતું કે પછી બારણામાંથી કટ કટ દૂર જાય એ કારણ હતું તે તો કોણ જાણે !

યાજ્ઞામાં દરદોજ પાંચ છ આના ભેગા થતાં બનેને લાગ્યું કે, " શ્રી કૃષ્ણની કૃપા યથા ! " શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની એક છમી ખરીદી તેની પૂજા કરવાની બનેએ શરૂઆત કરી.

એક અગીઆરસે તો આ બને બહાદુરોએ ખોટા પૈસા બાણ કરતાં એક રૂપિઆનું પરચુરણ બેળવ્યું.

રૂપિઆ-આંદોને ચળકેતો રૂપિઆ !

બને એક ઝોળખાણવાળાની પુઠાને ગયા. પરચુરણ આપી રૂપિઆ લીધો.

રૂપિઆ બેમાંથી કોણે રાખવો તેની તંકશર શરૂ થઈ.

લંગડો કહે, રૂપિઆ મારી પાસે જ રહેવો જોઈએ ! આંધળાને તો ઠાંધ દેખાતું નથી ! હોટલમાં એ કદાચ ઢળુંને બદલે રૂપિઆ આપી દેય તો.

આંધળા કહેતો, રૂપિઆ મારી પાસે જ રહેવો જોઈએ ! લંગડાથી કોંઈ દોડાય નહિ કોઈ મવાલી ધક્કો મારી રૂપિઆ કાઢી લેય તો—

સુંઠા ધાસની મંજી ઉપર એક તણબે હોં અને જે પરિણામ આવે તેવો જ આ બનેની સ્થિતિ થઈ. વાત વાતમાં હુંવાડામાંથી ભડકો થયો. ધક્કા ધક્કી, આગલી પાછલી, ગાળાગાળા, કાધું જ થયું.

" તારા જેવા સીસમના ટાંકડાને પીક ઉપર ઉપાડતાં ઉપાડતાં હું બેગર મદ ગયો ! " આંધળાએ કહ્યું.

" તારા જેવા ગધેડાની પીક ઉપર બેસીને આંધળા ખાતાં ખાતાં મારા પેટમાંના આંતરડાં ઉંચા નીચાં થઈ ગયાં ! વળી ઉપર બેઠાં બેઠાં હું તારા હાથમાં પકડાવેલી મોટી લાકડી આગળ મૂકતો જાઉં સારે જ છું ચાલી ચકતો હતો ને ! " લંગડાએ જવાબ આપ્યો. ગાળાગાળા પૂરી થઈ. ધક્કા ધીમા પડ્યા !

છેવટે યાકોને બનેએ શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની છપ્પી આગળ રૂપિઆ મૂક્યો. બનેએ હાથ જોડી કહ્યું. " હો ભગવાન તું જ અમારો ન્યાય કરે ! "

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન પણ પોતાના બકતો-તી આ લાકાડ જોઈ નારાજ થયા હતા ! છપ્પી આગળ પડેલો રૂપિઆ કહેતો હતો કે, " પ્રભુ હું એકલા આંધળાને નથી કે એકલા પાંચગાળાને પણ નથી ! બનેનો મારા ઉપર સરખો હક્ક છે !

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને ધણો વિચાર કરી કહ્યું કે આંધળાને જેવા મારે આંખ અને લંગડાને ચાલવા માટે પગ આપું તો આ લગાઈ એની મેળે જ મટી જશે. પાછીથી આ બનેને એક બીજાનાં આધારે રહેવું નહિ પડે.

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને પ્રગટ થઈ લંગડાને કહ્યું " હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. તારે જે આંગણું હાથે તે આંગળી લે ! "

" પ્રભુ, મને લંગડાને ચાલવાની શક્તિ આપ ! " એ જ શબ્દો લંગડાનાં મોંઢા-આંધી બહાર પડશે એવી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની ખાતી હતી. લંગડાના પગ ઉપર હાથ ફેરવવા શ્રીકૃષ્ણે હાથ પણ લખાવ્યો.

એટલામાં લંગડો ખોસતો સંભળાયો, પ્રભુ. મારી એક જ આંગળી છે ! આ

અધિજા ભારા જેવો લંગડો થાય ! ” પોતે
સ્વપ્નાસ્વપ્નામાં તો નથી એવી શ્રીકૃષ્ણને સહા
યધ. પણ તે પળવારને માટે જ ! લંગડો
ફરીથી બોલતો સંભળાયો “ પેશો અધિજા
છે તે ભારા જેવો લંગડો થાય ! ”

શ્રીકૃષ્ણ વચનથી બંધાયેલા હતા ખરા
પણ અધિજાને લંગડો બનાવવા હાથ
તેયાર ન હતા !

હેવે શ્રી કૃષ્ણ અધિજા તરફ ફર્યા. “ ભાઈ
હું તારી ભક્તિથી પ્રસન્ન થયો છું. તારે
માંગલ્ય હોય તે માંગી લે. માંગવા પહેલાં
પૂરતો વિચાર કર. તું જે માંગશે તે
આપીશ !

પ્રભૂ અધિજાની આંખ ઉપર હાથ ફેરવવા

ઉતાવળા ચતા હતા.

હસતાં હસતાં અધિજા બોલ્યો. “ પ્રભૂ
મારી એક જ ઇચ્છા છે. પેશો લંગડો છે ને
તે ભારા જેવો અધિજા થાય ! ”

શ્રી કૃષ્ણ નિરાશ થયા.

બીજો દિવસે સવારે બંને દોરતો અથ-
ડાતા ઠોકતા શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનની છબી
પાસે આવ્યા ને રૂપીઓ શોધવા લાગ્યા.
રૂપીઓ મળ્યા નહિ.

“ હે ! કેવો ચમત્કાર ! રૂપીઓ શ્રી
કૃષ્ણ ભગવાન જ ઉઠાવી ગયા ! ” બંને
સાથે જ બોલી ઉઠ્યા.

હાથમાં આવેલી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની
છબી બંને એ મળી ફેંકી દીધી.

અમારે માંડવે

અમારે માંડવે આવલો સાહેલડી,
સ્વાગતના નોતરે નીસરી છ રે.

હાલરે ક્ષિતિજની, આભને ચંદ્રવે
તારાની હાંડીઓ હલતી છ રે.

સરજ ને ચંદ્રદેવ આપતા રેશની,
સંધ્યા ઉપા ત્યાં ગાતી છ રે.

રંગોના સાચિયા મેઘધનુષ પાડતાં,
સુરખી નવેલી આપતી છ રે.

કંઠપનાની પાંખથી ઉડજો સાહેલડી,
મમળાની લોભે ઉતરજો છ રે,

અંતરની આંખડીથી નીરખી સાહેલડી
જીવનતા ટહાવ ત્યાં માણજો છ રે.

માયા-મનામણાં મૂકીને આવલો,
રેવની આશીષો જાચશું છ રે,

આતમના બારને બોલીશું સ્નેહથી,
સાચના રાસને ત્યાં ગાધશું છ રે.

અમારે માંડવે આવલો સાહેલડી,
સ્વાગતના નોતરે નીસરી છ રે.

શ્રી. કાન્તિલાલ હ. પરીખ

રામુના વિશાળ જીવનમાં 'માંજરી' બિલ્લી કોઇના પર બહાલ રાખતી હોય તો તે રામુની વડુ પર અને રામુની વડુ કોઇના પર કૃષ્ણ કરતી હોય તો તે 'માંજરી' પર. રામુની વડુ એટલે બે બે મહિના થયાં જ માતાપિતાને બહાલભર્યો સહવાસ છોડી સાસરે આવેલી ચૌદ વર્ષની મુઝા-પતિને મન પ્રાણથી પણ અધિક અને સામુની માનીતી, બંડાર અને જોરડાની ચાવીનો જુમળો વડુને કમરે લટકવા માંડ્યો. ધરના નોકરો પર વડુનો દુકમ ચાલવા લાગ્યો. દુકમાં રામુની વડુ જ ધરમાં કતોદત્ત યર્ષ, સામુજી તો પાઠપૂજા અને દેવદર્શનમાંથી પરવારતા જ ન હતી. બાપુ જે થોડો સમય રહે તે પડોશીઓ આશ્રય વડુનાં વખાણ કરવામાં પસાર થતો.

પરંતુ મોડીવડુ તે તો આખરે ચૌદ વર્ષની બાળિકા; કોઇ વખત બંડાર ખુલ્લો રહી જાય તો કોઇ વખત બંડાર રાતના બંધ કરવા જતાં તે ત્યાં જ ઝોકાં ખાઇ જાય. આવા બનાવોની 'માંજરી' બિલ્લી રાહ જ જોતી હોય. આવી તક મળ્યા કે તરત જ રસોડામાં રાખેલાં ઘી અને કુધ સાથે રામુની વડુ કુંધરાટમાં અને માંજરીને સ્કેરથાણી. રામુની વડુ પાટીયા પર ઘી મૂકી કાંઈ બીજા કામે જાય કે તરત જ બાપુ રહેણું ઘી માંજરીના પેટમાં. રામુની વડુ કુધ ઠાંકીને રસોડાપણુને મસાલો આપવા મધ કે તરત જ કુધ સફાવટ. બગ્ગરમાંથી મલાઈ લાવી રામુની વડુ પાન બનાવવા બેડી કે તરત જ અંદર મૂકેલો મલાઈનો વાડો સાથે. આવા વેરઝેરથી બિચારી વડુ ખૂબ જ કંટાળ્યા.

તેને સોગન લીધા કે હવે તો આ ધરમાં વડુ નહિ કે 'માંજરી' નહિ. મોરચાપંધી શરૂ થઇ ગઈ અને બન્ને દુરમનોએ સગવડ કરવા માંડી. બિલ્લીને ફસાવવા માટે પાંજરે આગ્યું. તેમાં ઘી, મલાઈ, કુધ વગેરે મન-પસંદ ભોજનો રાખવામાં આવ્યાં. પરંતુ ચાલાક માંજરીએ તો આ લલચાવનારા પદાર્થો પ્રત્યે મીટ પણ ના માંડી. આ બાજુ 'માંજરીએ' પણ શરૂ સળવા માંડ્યાં. અત્યાર લગી તો તે રામુની વડુથી ડરતી હતી. હવે તો એ એની જોડે જ ફરવા લાગી. રામુની વડુ પરસાળમાં આવે કે તરત જ માંજરી પાછળ; રામુની વડુ રસોડામાં જાય કે 'માંજરીની' સ્વારી પાછળ હોય જ. પરંતુ માંજરી એટલી તકેદારી રાખતી હતી કે રામુની વડુ હાથ ઊપાડી શકે એટલી નજીક ન જતી. માંજરીને સપડાવવાના આટલા પ્રયાસોમાં નિષ્ફળતા ચળવાથી અને તેના સામનાથી બીચારો વડુ તો ખૂબ જ મુઝાઇ મધ, સામુજી પણ હળવો ઠંપકો આપવા માંડ્યો. પતિદેવ પણ રહેજ રહેજ નારાજ થવા લાગ્યા.

એક વખત વડુએ રામુ માટે ખીર બનાવી. પિરતા, બદામ, ચારેલી, કલાયતી વગેરે સુંદર મસાલાવાલી એ ખીરનો વાડો રામુની વડુએ ઊંચે છાંજલી પર-માંજરી પડોશી ન શકે-એવી સલામત સ્થિતિમાં મહામુરેથી મૂક્યો. અને આજુબાજુ જોઇ નિર્ભર અને સંતોષનો શ્વાસ લઇ એ પતિ-દેવ માટે પાન બનાવવા મધ. એ રસોડામાંથી બહાર મધ કે તરત જ માંજરી ત્યાં પડોશી. છાંજલી નીચે ઊભા રહી વાડો પ્રત્યે નજર

ફેંકી. મધમધતી 'સુમધ' જોષ તેવું મન લલચાવ્યું. અને માંજરીએ 'ઉંચાઈ માપવા માંડી. આ બાળુ વડું પાન બનાવવામાં મરુગ્રહ છે. પાન બનાવીને તે સાસુજીને આપવા બહાર ગયું અને માંજરીએ ચારે તરફ નજર ફેરવી કુદરો માર્યો. -પાસા પોઆર ! કટોરાને પંજે અથડાયો અને જાગરજાગ અવાજ સાથે ખોરેનો વાડો જાગીન થયો.

રાસુની વડું અવાજ સાંભળતાં જ એક ધડાકે સાસુની સામે પાન ફેંકતો જ છલંગો મારતી ઢોડી. અને શું 'જોયું' ! નીચે ઢોળા-ચેલી ખોર મિરાંતે માંજરી ચાડી રહી છે. પણ ઘરત જ વડું આવી એ જાણતાં જ માંજરી પલાયન. રાસુની વડું રેતબ્ધ બની ગયું. હાંત પીસીને તે ઢોળાચેલી પર જોષ રહી. કોષથી તેની અંખો લાલભૂમ થઈ ગઈ. તે ભૂખરે વિચારમાં પડી, ચોડીવારે તે લયડતે પગલે બહાર ગયું. દરે તે વડુંએ માંજરીની હત્યા કરવા કમર ફેંસી આખી રાતભર તેણે પધારીમાં આગોટયા કર્યું. ધડીભર પણ તેને હિંમ ના આવી. ક્યાં હથિયારથી માંજરી મરે એજ તે શોચવા લાગી. પ્રાતઃકાળ થતાં જ તે પપંખ પરથી જેવી કિંદવા જાય છે કે તરત જ તેની નજર સામેના ગોખલા પર પડી, ત્યાં બેઠી બેઠી માંજરી તેને પ્રેમથી નીરખી રહી હતી. વડું પાછી ઉંઘ વિચારમાં પડી. ચોડીક કાણ પછી એકએક તેવું 'મેહું' હસુ હસુ થઈ ગયું. મહામુરેલીએ ધારેલી વસ્તુ તેને મળી ચૂકી હતી. આ દરમ્યાન માંજરી તો કમરનીએ પસાવન થઈ ગઈ હતી. રાસુની વડું જલદીથી રસોડામાં ગઈ ત્યાં પણ માંજરી દાંજરાદાંજર, વડુંએ કુધનો વાડો મયો અને તરત જ સુવાના ઝોરડામાં આવી ગોખલામાં તે ચૂકી દીધી અને મદારથી પોઠો લાવી બારણા પાછળ ઉભી

રહી. એના ધાયો પ્રમાણે જ થયું. માંજરી આવી, સલામતી માટે બાળુબાળુ નજર નખી અને સવામતીની ખાત્રી થતાં જ નિરાંતથી દૂધ ઝાપટવા માંડ્યું. બસ, પોતાને જોષતી તક મળી. પોતાનું 'બધું' જ જોર એકઠું કરી રાસુની વડુંએ ઘોઘા જોરથી માંજરી પર ફેંક્યો. ખલાસ, ઘોઘા વાગતાં માંજરી ચતી પડી ગઈ, ન કાઢી, ન ચાલી. ન ચીસ પાડી કે ન ઉઠારો સરખોએ કયો.

મોટો અવાજ થતાં જ કામ કરનારી રૂખી સાવચૂકી ફેંકી, રસોઈમણ રસોઈ છોડી અને સાનુજી પૂજા અધુરી મુધી સમરાંગણ પર કાજર થઈ ગયાં. અને બિચારી વડું માયું નમાવી, અપગામીની જેમ કુજતી ઉભી હતી. કામ કરનારી બોલી "અરે રામ, બિલ્લી તો મરો ગયું. માણ, બિલ્લીની લામ વડુંથી થઈ ગયું. બહુ ખરાબ થયું."

"માણ મિત્રાડીની હત્યા અને માણસની હત્યા ખરાબ છે. ન્યાંમુધી વડુંના સિર પર હત્યાનું પાપ રહેશે ત્યાં લગી આ પરમાં રંધારો નહિ." રસોઈમણે સંભળાવ્યું.

"હા ખરાબ છે" સાસુજી વચ્ચા. "ન્યાંમુધી પાપ નાશ નહિ પામે ત્યાં મુધી ઉપવાસ કરવા પડશે. વડું, આ શું કર્યું..."

"હવે શું થાય ?" કામ કરનારી વચ્ચે બોલી ઉઠી. "હકો તો પહિંડતજીને મોતારી લાવું." માસુજીના જીવમાં જીવ આગ્યો "જા. જાણી જા અને પહિંડતજીને મોતારી લાવ. વડું. બહાર આવ" હઠી સાંસુજી પૂજના ઝોરડામાં પેઠા, અને બિચારી વડું નિમ્મેતન પડેલી માંજરી પર દયાની દષ્ટિ ફેંકી રસોઈમણ સાથે બહાર આવી અને પૂજના ઝોરડામાં સાસુજી સમીપ પહોંચી. મિત્રાડીની હત્યાની ખબર લોજળીની ત્વરાથી પડોચમાં ફેલાઈ ગઈ. પડોચની સ્ત્રી-

“તો એની હેવા વરાળને કોણ છુટાવશે ?”
એનો પ્રિતમ તો ગયો તો પરદેશ કમાવાને ઠાળે.

“તો પછી ?”

ધરમાં હતાં એનાં હેવાના કોડ પુરનાર
સાસુ-સસરા, દીધેર ને મણુંદ.

તો એનો આત્મા ન ધરાયો.

વધોના બહાણાં વાયાં. ઉંઘરની અટારીયે
ખીંટ મોડી એ યાકો તોય ન આવ્યો
એનો પ્રિતમ.

મધ દરીએ ઝુલતી રજનીદેવીએ અંધાર
પછેડી પાથરી તોય એની નિંદર ઘેરાયી
આંખે મટકું ન માયું.

*

સેવાઆમના સતે એવામાં ખાંમ પુકારી
અહીંસાની ને મંગાયો સત્યાગ્રહ ! વતનની
આઝાદી ઠાળેનો સંભામ ! પ્રિટન અને
જામની જામ્યું ને જામ્યું સમસ્ત ભારતવર્ષ.
સૌનાએ અંતરમાં વતનની આઝાદી ઠાળેનો
સાદ રણ્ધ્રી રણો. વનમાઝાતું હેયું પણ
તણી. ઉઠ્યું, એણે પણ આદ્યો જીવનસંભામ !

બહાલસોયા માતા-પિતા, પત્ની ને બાળકો,
બહેની ને સર્માએને રોતાં ઠળકળતાં સુકી
હઝારો જીવાનેતું જીવન ગોંધાયું કારાવાસની
અંધકારમય દીવાલોનાં લોખંડી સળીઆ
પાછળ.

વતનની દિલકાઝ ડોના હેવાને ન વલોવે ?
વતનની ખારી ધરતીના પ્રિતને કોણ છુટ્યું
છે કે એ પણ જીવે ?

હજારો કુસુમઠળીથી ખીલતી કુમારિકા-
એના સૌભાગ્ય નંદવાયાં. હજારો બાળકો
અનાથ ને એકલપાયાં બન્યાં. ધન-ધનપત્તિ
બધુંએ છુટાણું. ફેટલાંક તો રસ્તામાં રજળતાં
બન્યાં. તોય આરો ન આવ્યો.

*

એના પ્રિયતમનું હેયું વતનની આઝાદી

ઠાળે રડી રહ્યું. નસોમાં ઠંડ પડી મએલું
લોહી ઉઠ્યા ઉઠ્યું. વતનની આઝાદી ઠાળે
મોતને એટલા તે ઉત્તો થયો.

હુંટણ સુધી વિરેલી. ખાદીની એક
પોતડી. શરીર પર પડેરેલો ખાદીનો ઝમ્મો,
માથે ખાદીની એક ટોપી ને હાથમાં ખાદીની
એક ઝોળા રાખી સિદ્ધો મયો તે આશ્રમમાં.
નોંધાયું. ખડા સત્યાગ્રહી તરીકે નામ.
આવી રીતે બન્યો આઝાદીનો અદિસક
લડવેયો. શુરો સૈનિક.

દામોદામની સુતેલી માનવતાને એણે
જામીને એકાદ પળ ચોધડીએ એ પણ
કારાવાસના લોખંડી સળીઆ પાછળ ગોંધાયો.

વનમાઝાની આશાતું અવસાન થયું.
અવસાન ન પામ્યો માત્ર તેનો આત્મા એણે
પણ સત્યાગ્રહ આદ્યો જીવન સાથે.

*

સમય વહેતો હતો. જીવન પણ તેની
સાથે ઘસડાએ જતું પું. એકાદ કોમળ ઠળીસા
ચિશુબાળની ખોટ એના હેવાને દિનરાત
વશેવતી. પણ એવા પુલસા કોમળ ચિશુ-
બાળને એ ક્યાંથી લાવે ? એના હેવાની
ખોટને પુરનાર પ્રિતમ તો હતો કારાવાસમાં
અને પ્રિતમ વિહોણું જીવન જીવાય પણ શે ?
તાર સુક્યો એણે નેલના સુપ્રિટેન્ડેન્ટને.

“બહાર પ્રિતમને મારે મળવું છે.”

સમય આપો.

સુપ્રિટેન્ડેન્ટે જવાબ વાળ્યો.

“દરીઆપારની ચહેનચાહતનો હુકમ છે
બહેન ! કે કારાવાસમાં કોઈની મુલાકાત યવા
ન દેવી. દોલમીર છું બહેન ! માફ કરશો.”

પતંગનો દોર સરકી જાય તેમ વનમા-
લાનાં હેવાની આશા સરકી ગઈ. મગિલે
હેયે જડ પમલાં ભરતી એ પાછી ફરી. તોય
પુકારો ન આવ્યો એના અંતરના.

*

હૈયાની ખોટ

લેખક :

શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ સોમેશ્વર બટ

વનમાઝા હતી ચૌવનમુઝા નવપરિણીત,
કુમારીકા કેટલી પાતળા ને નમણી
આંખોવાળા, લીલુકા ઝંખની સાડી એકી એલે
પત દીધો સાસરીયાના ઉત્તરમાં. અંતરમાં
એના નવધા ભક્તિ પ્રક્ટી. ત્યાંજ વાત્સલ્યની
વરમપુનીત ભાવનામાં જઠરાયો એનો મુકુમાર
દેહ. એના વિલસતા ચૌવનને વિકસાવવા ઠાળે
ઝગઝગાં બે તારવિઆ શાં રેતન. અજરે બરામ
તેવા ઉમંગ-હાસ્ય ને ભક્તિની છાંયો બરી
ધ્રુમટો તાણી લગ્ન પામતી અહીં આવી એ
ઠરમાવા.

બાલુમાં એના બળ દણ. દેવામાં એના
દામ હતી. ને આંખમાંથી નિતરતી વાત્સ-
લ્યની રેનેદધારા. જીવન જીવી જાણી રેનેદધારા
વરસાવવાની તેણે દામ બીડી. વીર રમણીશુ
દીપણું એનું મોરંગ વદન વીરતાના અનુપમ
ઓળસે ઝગઝગાં હોયું. ન્હોતી જાણતી એ કે
માગ દેવામાં હીલોળા ખાતા ઝોઝ આમ
અણપ્રિયજાન રહેશે. સૌંદર્યમાં છવઠાલી
મુયોદયની અર્ધવિકસિત કિરણાવલી પૂર્વાર્ધમાં
પ્રગટી. માલા ઠંકાવટીમાં ઠંકુ ધોળા કુલર્ગની
અંજલિ આપતાં બેઠી;

“ ભગવન ! તમ કિરણાવલીથી અમ
જીવનસૌરભ પ્રસરાવળે હોં ! ”

ને અંજલિ આંખવાનો નિત્ય નિયમ
હતીએ તે ન જુલતી. પણ ઝોણ જાણે બાવિમાં
એના શું દણ ?

દીપમાં એના તમન્ના હતી વાંચીઆ
મહેણું ટાંગવાની. મુકુમાર કળીથી લયકાની
એની ઠાપમાં બરીલી મુકેતા. ને એની
સહ્યારિણી પણ હતી મુકુમારી.

ઢાલરના કુલશું મસ્ત એનું શિશુયાળ
દણ. સંસારને એણે જનાવુંનું સ્વર્ગ.
જીવનમાં એના રેનેદની મીઠી સૌરભ પાથરતો
કાલુષેણું બેઠતો એનો શિશુયાળ જીવનમાં
સ્વર્ગનાં મુખમાં પાથરતો.

એકદા વનમાઝા હતી મસ્ત નિંદ્રામાં.
અનનપટમાં વિજળી ઝણકે તેમ મધ્યરાત્રિએ
જાગી હી નિંદ્રાના ધેનમાં. ઝોઝ આર્ત સ્વરે
પુકારણું એને.

“ ઝોણ દણ એ ? ”
“ સ્વપ્ન તો નહોતું ને ? ”
“ અરે ! નારે ના ! ”

“ ત્યારે ઝોણ દણ એ એને મીઠી નિંદ્રા-
માંથી જગાડનાર ? ” વનમાઝાએ ચારે તરફ
નજર ફેરવી. ઠાનમાં એને સંભળાતા હતા
પોકારો એના શિશુયાળના.

“ મા ! મા ! એ મા ! ” હસમુખ
ઝેવું મસ્ત દણું એનું શિશુયાળ-રૂપના
વિકારી જગતમાં. ”

“ ભયો ? પેચે મારો શિશુયાળ ! ”
એમ લવતી એને સોડમાં બેસા તેણે બને
હાય પસાયો.

પણ ક્યાં દણું એનું શિશુયાળ આ
અઘાટ અવનિર્મા ? સમસ્ત અવનિર્મા દતારે
“ મા ! ” હતી ઝોણ પુકારશે તને વનમાઝા !
મનમાં જ જગડી એ.

ધરતીના અંકમાં પછાડ ખાઈ એ ઢળી
પડી એધાર વરગી રહેલી એની જલધારામાં
ન્હાવાં એનાં બે નયનો.

તોય ન આપ્યો એનો પ્રિયતમ આંમુડા
જુલવા ઠાળે.

“તો એની હેવા વરાળને ઢાણુ છુઝાવશે ?”
એનો પ્રિતમ તો મથો તો પરદેશ કમાવાને ઠાળે.

“તો પછી ?”

ધરમાં હતાં એના હેવાના ઢોડ પુરનાર
સાસુ-સસરા, દીયેર ને મણુંદ.

તો એનો આત્મા ન ધરાયો.

વપોના બ્હાણાં વાયાં. ઉંબરની અટારીયે
મોંટ માંડી એ ચાકી તોય ન આબ્યો
એનો પ્રિતમ.

મધ ફરીએ ઝુલતી રજનીદેવીએ અંધાર
પછેડી પાથરી તોય એની નિંદર ઘેરાણી
આંખે મટકું ન માયું.

*

સેવામામના સતે એવામાં ખાંઝ પુકારી
અહીંસાની ને મંડાયો સત્યામહ ! વતનની
આઝાદી ઠાળેનો સંમામ ! પ્રિતમ અને
જર્મની જળયું ને જળયું સમસ્ત ભારતવર્ષ.
સૌનાએ અંતરમાં વતનની આઝાદી ઠાળેનો
સાદ રણુઠી રહ્યો. વનમાલાયું હેયું પશુ
તડપી, ઉઠયું, એણે પશુ આદ્યો જીવનસંમામ !

બ્હાલસોપા ખાતા-પિતા, પત્ની ને બાળકો,
બહેની ને સર્માએને રોતાં કળકળતાં મુઠ્ઠી
હઝારો જીવનોનું જીવન ગોંધાયું કારાવાસની
અધકારમય દીવાલોના લોખંડી સળીઆ
પાછળ.

વતનની દિલ્લદાઝ ઢોના હેવાને ન વલોવે ?
વતનની પ્યારી ધરતીના પ્રેમને ઢાણુ છુઝ્યું
છે કે એ પશુ છુબે ?

હજારો કુસુમકળીશી ખોલતી કુમારિકા-
એના સોભાએ નંદવાયાં. હજારો બાળકો
અનાથ ને એકલવામાં બન્યાં. ધન-મુખત્તિ
બધુંએ છુટાયું. ડેટલાક તો રસ્તામાં રઝળતાં
બન્યાં. તોય આરો ન આબ્યો.

*

એના પ્રિયતમનું હેયું વતનની આઝાદી

ઠાળે રડી રહ્યું. નસોમાં ઠંડું પડી મએલું
લોહી ઉઠળા ઉઠયું. વતનની આઝાદી ઠાળે
મોતને ભેટવા તે ઉત્તો થયો.

ધુંદણ સુધી વિટેલી ખાદીની એક
ચોતડી. શરીર પર પહેરેલો ખાદીનો ઝબ્બો,
માથે ખાદીની એક ટોપી ને હાથમાં ખાદીની
એક ઝોળા રાખી સિદ્ધી મથો તે આશ્રમમાં.
નોંધાયું ખડા સત્યામહી તરીકે નામ.
આવી રીતે બન્યો આઝાદીનો આંદોલક
લડવૈયો. શુરો સૈનિક.

હાએકામની સુતેલી માનવતાને એણે
જાગડીને એકાદ પળ ચોવડીએ એ પશુ
કારાવાસના લોખંડી સળીઆ પાછળ ગોંધાયો.

વનમાલાની આશાનું અવસાન થયું.
અવસાન ન પામ્યો માત્ર તેનો આત્મા. એણે
પશુ સત્યામહ આદ્યો જીવન સાથે.

*

સમય વહેતો હતો. જીવન પશુ તેની
સાથે ધસડાએ જતું પું. એકાદ ઢોમળ કળીશા
શિશુબાળની ખોટ એના હેવાને દિનરાત
વલોવતી. પશુ એવા કુલરા ઢોમળ શિશુ-
બાળને એ ક્યાંયો લાવે ! એના હેવાની
ખોટને પુરનાર પ્રિતમ તો હતો કારાવાસમાં
અને પ્રિતમ વિહોણું જીવન જીવાય પશુ શે ?

તાર મુક્યો એણે જેલના સુપ્રિટેન્ડેન્ટને.
“મદારા પ્રિતમને મારે મળવું છે.”

સમય આપ્યો.

સુપ્રિટેન્ડેન્ટ જવાબ વાળ્યો.

“ફરીઆપારની યહેનશાહતનો હુકમ છે
બહેન ! કે કારાવાસમાં ઢોલની મુઝાકાત થવા
ન દેવી. દીલ્લીની છું બહેનાં ! માફ કરશો.”

પતંગનો દોર સરકી જાય તેમ વનમા-
લાના હેવાની આશા સરકી ગઈ. બાંજિરે
હેયે જડ પગલાં ભરતી એ પાછી ફરી. તોય
પુકારો ન આશ્રમ્યા એના અંતરના.

*

નિંદરના ઘેનમાં કાળજીકાળી અંધારી રોતડીએ વનમાલા બેઠીતી સુકુમારી પાસે. કુમારી એના શિશુઆળને જોખામાં લપ ઠારતી'તી નયનોને. ત્યાં જ વનમાલાએ પાલવ ઢાળી કરગરતાં રહ્યું.

“કુમારી ? સાથે રમ્યા ને કુદા આપણે કોઇ જાતનો બેદ ન આપ્યો. મારા હૈયાની ખોટને પુરશે ને ખેંદનાં ? કહેને ?”

વિચારમાં પડી ગઇ સુકુમારી.

“શાના વિચારમાં કુમારી !”

“કંઈ નહીં.”

“તો ?”

“વિચારું છું તારા હૈયાની ખોટને.”

“પુરશેને ?”

“હા ! કહે ખેંદનાં !” એટલું જોવાતાં જ એનાં હૈયામાંથી કાંઈક નિસરી ગયું હોય તેમ અવાક બની જોવા લાગી માલા સામે.

“તારા શિશુઆળને આપ આંખની કીકી ફારવા.”

કુમારીની આંખે આવ્યા અંધારાં. આંખની કીકીઓ બની લાલધુમ, અસાહીના લાદળાંમાંથી કાઢકો થાય તેમ ગર્જી ઉઠી:

“મારા શિશુઆળને હું મું કરશે ? રાં...રાંઝણી.”

વનમાલા ડહામ્મ ગઇ. હૃદયનો બંધ છુટ્યો તો એના વાત્સલ્યના આવેશને તોય એ રોષી ન રાકી. હાથ લંબાવ્યો, તેણે શિશુઆળને લેવા.

“રાં.....રાંઝણી. પારકી માટીની જુખી. આટલું બધું વહાલ હોય તો...” પ્રખ્યાતી આગથી કુમારી ઘેરાઇ ગઇ પાથમાં શિશુઆળને લઈ ચાલી ગઇ એ.

સવાર થયું બીજા દિવસનું, તોય એ ન ઉઠી ને નિંદરમાં જ બગડી.

“પારકી માટી...”

પારકી માટીએ, એના હૈયાને વશોબ્ધ પુરેપુરું. એ ગાંઠી બની ગઇ. ન રહ્યું એને કોઈ જાતનું બાન. હમેશની માફક લગ્યા કરતી એ. ને રઝળ્યા પણ કરતી.

એ દિ વિતી ગયા તોય ઘર તરફ એ પાછી ન ફરી. તપાસ કરવા માંડી એની ચારે તરફ, ક્યાંય પત્તો ન લાગ્યો.

“જાણીને રઝળાઈ મુકી આપણાથી શે રહેવાય ?” એની નજીદ ને દીપરના મનમાં વિચાર આવ્યો. શોધવાને માટે એ બંને નિકળી પડ્યા. શેરીએ શેરી ગાજી ઉઠી.

“માલા ! અહીં એ માલા !”

રસ્તે રઝળતાં રઝળતાં એક સાધુઆવા એને મળ્યા. તેને પૂછ્યું શોભાએ.

“બાલુજી ! હમારી માલાકો. કહીં દેખી ?”

દીનંતા બરેલી શોભાની આંખો જોઇ દયા આવી એને. તેણે કહ્યું.

“હા, બેટા ! નદી કે પાર મંદીરમે” એ નિશેગી. “શોભા પડે પડી ચાલી ગઇ.

સતીય ને શોભા નદી વટાવી ગયાં મંદીરમાં. માલા પ્રભુને ચરણે પડીતી. શોભા ને સતીશે માલાને ઢઢાળી જોઇ. ને મારી મુગો.

“માલા ! એ માલા ! ચાલ ઘેર.”

પણ એ ક્યાંથી જોશે ? પોંચીતી એ તો, પ્રજ્ઞના ધામમાં. એના શિશુઆળને લેવા.

ઋષિ તર્પણની તિથિ એ

[અમદાવાદ વિદ્યાર્થીમંડળના આશરે મળેલી સભામાં પ્રમુખસ્થાનેથી]
[કવિશ્રી ન્હાનાલાલ દલપતરામે આપેલી નિવાચનશ્રી]

ગાંધી કાલે ઋષિ તર્પણની તિથિ હતી. આપણે એક ઋષિપુત્ર એ ઋષિતર્પણની તિથિએ આશર્યો. એક ગૌરવગુણાન્વિત મહાન ભારતવાસી ખરે મધ્યાન્હને અન્તાયજે ગયો એની આ શોકસભા.

*

એ આશર્યો
છે ? ના ના.
અગ ત્યાગી
અનગ થયે કા-
મદેવ આશર્યો
છે જમતમાથી ?
ગંધ કાલે રવીન્દ્ર-
નાથ અંગ ત્યાગી
અનગ થયા એ
ખરે પણ ગંધ
કાલથી રવીન્દ્ર-
નાથના તેજ
અસત પામી અ-
નરત થયા છે
વળી પૂર્વે
ધસ ૧૯૧૩ માં
એક તિથિએ
ધરોપથી ભારત
વર્ષે તાર આગ્યો

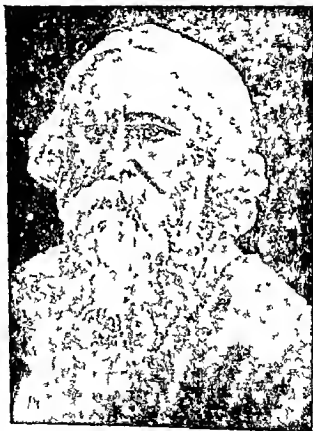
અને ત્યારે સમસ્ત ભારતવર્ષે જાણુ કે
ધરોપી કવિમંડળમાં માર્ગ મૂકાવે એવા
કવિવર આજે પણ ભારતમાં છે
ત્યારથી-એમના આવનમા વર્ષથી તે

આજ મુઘી ટાગોર વર્તમાન ભારતના કવિ
વર ગણાયા

એક કાલે થોડકે વર્ષો એવા પણ હતા
ન્યારે અગ્રેજી ભાષાના પણ વિદ્વતમાન કવિ-
ઓમાં ટાગોર
અનામિકાની
આગલી આ-
મળાએ પ્રથ-
મને ટરવે મિ-
શનતા.

*

આજથી
સીતરેક વર્ષો
ઉપર રવીન્દ્ર-
નાથ સોળ
વર્ષની વયે
વિવાયત થયા
તે પહેલા
તેમના મોટા-
ભાઈ સત્યેન્દ્ર-
નાથ અમદા-
વાદમાં સે-
શન્સ જજ
હતા અને
શાહજહાનના
સાખર મહેન



ઋષિ અને દક્ષ કવિવર ટાગોર

મા રહેતા. આરે ચોદ વર્ષના કિશોર
રવીન્દ્રનાથ ત્યારે ભાષને ઘેર આવતા શાહ-
જહાનના મહેનની સાર્વરતટની વિરાજ
અગાસીમા રહેતા સાખરની લહરીઓ મણુતા,

સાખરતું પાણી પીતા. સાખરલહરીઓની કવિતા ગ્રીક્ષતા.

ટાગોરના કવિતા-ધડતરમાં અમદાવાદનો અને સાખરનો એટલો ફાળો છે. શુજરાતને ગૌરવકારણ છે કે મહારાષ્ટ્રીય નાટકકાર શ્રી. મહર્ષી અને બંગાળી કવિવર શ્રી. ટાગોરના કાવ્ય સુજનમાં શુજરાતે પાણી સીંચ્યાં છે.

એ ખરું છે કે ટાગોર ભારતકાર નથી, ભાગવતકાર નથી, રામાયણકાર નથી. અને એ પણ એટલું જ ખરું છે કે રવીન્દ્રનાથ ગીતગોવિંદની અને ચૈતન્યની ભૂમિના કાવ્યછોડ છે. દિમાલયવાસી પિતૃદેવનો ઉપનિષદવારસો પામેલા કાવ્ય-શ્રીમન્ત છે. કેશવચંદ્રસેન અને વિવેકાનન્દના વચનામૃત પીધેલા કવિવર છે.

*

ત્રિરણના અંકુર ચોતામાં હતાં, અંકુરોને જળ સૌંચનારાઓ પણ ધૂરન્ધરો હતા. ઇશ્વરદત્ત ત્રિરણા, પિતૃવંતના ઉપનિષદ સંસ્કાર, ગીતગોવિંદ જેવાના-નીમાષ અને ચંડીદાસ જેવાના વૈષ્ણવી પદ્ધતિલિપ્ય, કેશવની internationalism, જગત પ્રવાસીનો નિજ અનુભવજગર એ સફળો વિકાસ અને સમન્વય તે ટાગોર-કવિતા.

નરસિંહ, મીરાં, દયારામ, સ્વામીનારાયણના સન્તવરો; ગૂજરાત વૈષ્ણવી કાવ્યમધુરપથી ભરપૂર છે. શુજર તાડી-ઓમાં ગોતા, ઉપનિષદના અઠંગ અબ્યાસીઓ પડ્યા હતા. યૂરોપને લાગી એટલી ટાગોર કવિતા શુજરાતને નવી ન લાગી.

ટાગોરનું એક કાળે બંગાળમાં પણ એવું હતું. નોબેલ પ્રાપ્ત મળ્યા પૂર્વે સમવયસ્કોમાં ટાગોરનું ચચીરપદ સ્થાન હતું. બંકીમ-ચરદ નોબેલોમાં, અને

હિન્દુ-દ્રૌપદ નાટકોમાં ભાગ પડાવતા મેઘના-દવધતું Epio પ્લાસીના રૌદ્રમૂર્તિ વીરસ કાવ્ય Lyricના સમોવડિયાં યથ ઉભર્તા.

*

ખૂદ બંગાળે અને હિન્દે ટાગોરનાં કાવ્ય-મૂલ નોબલ પ્રાપ્તિ પછી પીછાપડ્યાં. કહે છે કે બંગાળા ત્યારે કવિવરને માનપત્ર આપવા ગયું-કવિવરે ના પાડી.

આપણને આપણી કવિતાનાં મૂલ્ય પણ સ્વીકન-નોર્વે શીખવે !

મૃ....

કવિવર ટાગોરનું મૃત્યુરૌદા પરથી

કવિસન્નાટ રદોન્દનાથ તેમના પર શસ્ત્રક્રિયા તે દિવસે બંગાળી લાપામાં 'મૃત્યુ' પર એક લખેલું એ છેલ્લું જ કાવ્ય હોય એવો વિધિનો કાવ્ય રચાયું હતું. નીચે તે મૂળ બંગાળી લાપામાં

મૂળ બંગાળી

દુઃખેર, આધાર રાત્રી વારે વારે
એસે છે આવાર કારે;
એક માત્ર શસ્ત્ર તાર દેખેછિન
કષ્ટેર વિકૃત ભાલ, પ્રાસેર વિકૃત ચત
અન્ધકારે છલતાર ભુમિકા તાહાર.

(૨)

જતખાર હોયે સુખરે તાર
કરે છિ વિશ્વાસ
કતખાર હોયે છિ અતથ પરાજય;
એઈ હારણત ખલા
શબરેર મિરયા એઈ કુહક
શિશુકાલ હોતે બિજડિત પદે પદે
એઈ વિશીષિકા;

દુઃખેર પરિકાસે જરા
ભયેર વિશિત્ર અલચ્છબિ
મૃત્યુર નિયુલ્લા શિક્ષ વિફીલું અંધારે !

એટલીયે આત્મબદ્ધ આપણને આપ-
ણમાં રહી નથી શું ! યુરોપ ક્રોધિત કરે
ત્યારે જ આપણે આપણી કવિતાએ પિછાણીએ !

હજી છે કે અંગ્રેજી ભાષાંતરે ગીતાંજલિ
કરતાં એનાં મૂળ બંગાળી ગીતો ઉમદા છે
એ ઉમદાને ખુદ બંગાળે યે ઓછા ઓળખ્યાં:
ભાષાંતરને સારા દેશે ઓળખ્યાં.

*

જન્મેજ ટાગોર ઇલાસમાજી હતા ટાગોરે
Nationalism મંથ લખ્યો છે. શાંતિ-

.....

.....ત્યુ

લખેલું છેલ્લું કાવ્ય

કરવામાં આવી તે દિવસે અત્યંત આનંદમાં હતા.
કાવ્ય લખાવું. કવિવરુ' બંગાળી ભાષામાં
સંકેત હોતો. અવસાન પહેલાં આઠ જ દિવસે એ
અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ આપવામાં આવે છે.

• • ગુજરાતી અનુવાદ

[ટાગ : કાવ્યના કાવ્યગીતા બલનનો]
દુઃખની રચામલ રચની આરે
વારે વારે આરે દાર;
અંધારે અંતર ઇળવાને કાળે
સંજતી એ પધિઆર;
બ્યથાના ભાલ ઓછાયા
ગીતીથી કંપતી કાયા !
એની ભયાનક મુદરા બાળીને
ધરધરોળ્યારે પ્રાણ,
ત્યારે ત્યારે હેલુન્દીન પરમ્મય
કેરાં મેં સંભળ્યાં આન
જય જય તેજ ને ધાયા;
જીવન આભરતી માયા.
શૈશવથી સુણું હમણે હમણે એ
ભુતના બળકાર;
નિત્ય નવા વેરા ધારીને હારણ;
મૃત્યુ તણા અંધકાર.
કારીગર કાળ-પુરાણો
વહેલે હવે તાણો-વાણો !

નિઠેતનમાં ટાગોર Internationalism
વાવી છે એ બન્ને ઇલાસમાજીનો કુલ વારસો
Nationalism અને Internationali-
sm ના પદ્ધતિ સમતોલ રાખવાને ટાગોર
સદા શ્રમશીલ હતા.

એ જમાનો એવો હતો. પશ્ચિમ પૂર્વને
જાણવું, પૂર્વ પશ્ચિમને જાણવું. મેક્ષમુલર
અગ્નિવેદનું ભાષાંતર કરતા. ડેચવ હાઈટ અને
જાઈટ ની વ્યાખ્યાનમાળા ઉચ્ચરતા ડેચવ
શિષ્ય પ્રતાપચંદ્ર મજમુદાર ઇશુ ખ્રિસ્તના
નવાં મૂલ્યાંકનનો The Oriental
Christ નામનો મંથ લખતા.

પૂર્વ પશ્ચિમની ત્યારે આપણે હતી.

*

પાછળથી ટાગોરની Nationali-
sm બળવતર થઈ. પૂર્વાવસ્થામાં યુરોપી
સંસ્કૃતિના એ પક્ષપાતિને અન્તીમ કારી
ધા લાગ્યા હતા અને -અદા દોહળી
થઈ હતી.

ટાગોર અનેકવિધ કલારવામી હતા,
ગરજ કવિ નહોતા; નવલકથાકાર, વવ-
લિકાકાર, નાટ્યકાર હતા. માત્ર અક્ષર-
સાહિત્ય એમનું કલાક્ષેત્ર નહોતું. ચિત્ર-
કલા, ગાનકલા અભિનયકલાને પણ
ટાગોર ઉપાસતા.

ટાગોર હતા અનેકવિધ સોન્દર્ય-
કલાના ઉપાસક.

ટાગોરની Personality એક
જાતની Personal magnetism
હતી. મુદા જ કોઈક બોલતી.

હિંદના દાદા દાદામાઈ નવરોજી,
આનંદમોહન બોઝ, સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી,
હિરોજશાહ મહેતા, ડેચવશિષ્ય પ્રતાપચંદ્ર
મજમુદાર, રવીન્દ્રનાથ ટાગોર એ હતા
જાણે પ્રાચીન યુગના ટોપાવાળા રામન
મહાપુરોહો. એમની મુદા જોતાં જ થાય

કે કાંક અનોખા મહાજન છે.

*

ત્યારે સરંવાળો? ઇતિહાસમાં ટાગોરનું ચિરંસ્થાયી સ્થાન શું?

શાન્તિનિકેતન? ના. ગુરુકુળ કાગડી ભાગ પડાવશે.

નવલકથા? ના. જંગાળમાં જ ભ્રમિત અને શરદ્યાશુ ભાગ ભાગશે.

નાટકો? ના. ત્યાંના જ દિવ્યેન્દ્રનાથ રાય છે.

Lyrical મેધનાવધનું જંગાળમાંનું જ epio સ્થાને ઉભશે જ.

Nationalism—આનંદમોહન બોઝથી માંડીને ઘણા પૂર્વાચાર્યો.

ધ્રુવસંગ્રહ? રામમોહનરાય કેશવચંદ્ર સેન સ્તંભ ઉભા છે.

ત્યારે રવીન્દ્રનાથની સવિશેષતા શી હતી?

*

દાદાભાઈએ બ્રિટિશ પાર્લામેન્ટના બારણાં ઘેરાડ્યાં. થોડું સિંહા હાઉસ એક થોડકાં જામ બેઠા. વિવેકાનંદે હિંદુત્વ માટે અમેરિકા ખેડ પ્રુલ્કો કર્યો. મોન્ટેગ્યુએ ભારતવર્ષને

League of nations માં બેસાડ્યું. વરસાધના તકનામામાં ભારતની સહી કરાવી. જમદીશે જગત શારદાપીઠમાં 800000 ડોકા વગાડ્યો. રણજીતે બ્રિટિશરોને બ્રિટિશ રમત ક્રિકેટમાં દિગ્મૂઠ કીધા. ધ્યાનસીંહ ગેડીદડામાં જગતને જીતી આપ્યો—વિશ્વ-દિગવિજય કીધો.

ત્યારે ટાગોરે શું કીધું?

ટાગોરે એ ઇતિહાસ ધડ્યો કે પશ્ચિમના દેશોમાં પૂર્વની આજની કવિતાએ માર્ગ ઝૂકાવ્યો. ટાગોરે જગતને કહ્યું કે ભારતમાંનું કવિતાઝરણું હજી સજીવન છે, અમૃતમય છે.

ઇતિહાસને એ છે ઉચ્ચાર! ટાગોરનું એ છે ચિરંસ્થાયી સ્થાન. એ છે રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની કવિતાનાં મૂલ્યાંકન. હિન્દ બૂલશે નહિ, યુરોપ વીસરશે નહિ, જગત જલ્દ કરશે નહિ.

*

ગજ કામે, શ્રાવણી પર્વણીએ વેદાધ્યયનની આરંભતિથિએ ટાગોરે મૃત્યુ નધી પીધું. અમૃત પીધું છે.

[“આરામ”માંથી]

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સોગંધલયુ

ગ્રાહી તેલ

કેમત અડધીયાના બાર આના, માટી બારહીના સવારપયો

આવું ચોખ્ખું ગ્રાહી તેલ તમને ભાગ્યે જ મળશે.

‘શારદા’ના તંત્રી અમારું જ ગ્રાહી તેલ વાપરે છે. રાજપીઓ, રાજરાણીઓ, રાજકન્યાઓ એ સહુને અમારું જ ગ્રાહી તેલ વાપરવાની ખાસ બહામણ છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગેંગોટ, વડોદરા.

તમારા મોહક વાળનું
રક્ષણ કરો



આ આનંદદાયક સુગંધીદાર કેકેનટ હેર ઓઇલ અને
કેકેનટ ઓઇલ શેમ્પૂ વાપરો.

ટોમકો સેલ્સ ડીપાર્ટમેન્ટ

૧૦૦ ઓ ૧૦૦ ગ્રામ્સ નં. ૫૨૮, મુંબઈ



કારખાનદાર:—

ધી તાતા ઓઇલ મીલ્સ લુ. લી. તાંતાપુરમ અને મુંબઈ.

જેને ન ગમે તેવા કોષ
 માણસ હશે ખરાઈ
 ખરાખ ગણાતા માણસો પણ
 સૌ કૂચને ચઢાય છે. રાત્રીની
 મધુર શાંતિમાં પૃથ્વીનો રસ
 સુસાય છે, અને પ્રભાતમાં
 ઉપાદેવી પૂર્વના સુર્વણ્ણારો
 ખોલે ને તે પહેલાં તો નાનાં
 મોટાં ફૂલો રિમત કરતી
 કળાઓ વિકસાવી પ્રકુલ થઈ
 ઉઠે છે. ખીલેલાં પુષ્પમાં
 માનવને પૂર્ણતા સિદ્ધ થયેલી
 જણાય છે તેથી તો કદાચ
 તે તેને ચઢાતો નહિ હોય.
 જીવન એટલે અપૂર્ણતા, જીવન
 એટલે ધમપછાડા, અશાંતિ, અપરિણેય આદર્શ
 અને અપૂર્ણ સિદ્ધિનું કષ્ટક્રમ્ય રોજ
 સવારે ઉઠતાં માનવને પોતે પુષ્પ પેઠે જીવ-
 નની પરમ જ્યોતિ પ્રત્યે પ્રકુલતાથી વિકાસ
 કરી રહ્યો છે એવું બાગ્યે લાગે. પરંતુ તેની-
 આજુબાજુ ?-આ રહ્યું એક પુષ્પ; શાંત
 અને મૃદુ; રિમત કરતું, અને ઉદનાસલુ;
 સાદગ્રિહ શુદ્ધિ, ઉત્તરોત્તર વિકાસ તથા
 ક્રમાગત પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરતું । માનવને
 લાગે છે; 'અહા' આ પુષ્પની પેઠે મારું
 અંતર પણ કોષ દિવ્ય જ્યોતિ પ્રત્યે ઉઘડે
 તો ? પુષ્પ પેઠે જ શાંત, મૃદુ, અપ્રચલન
 અને આનંદભર્યો વિકાસ સધાય અને અ તે
 જીવનની કોષ અપૂર્વ સાર્થકતા પ્રાપ્ત થાય
 તો કેવું સારું ?



લેખિકા :
 સૌ લીલા જોશી

નામાં સમાપ્ત રહેશે છે. બીજ
 કેવું જડ દેખાય છે ? જાણે
 અજ્ઞાનના અવચેતનાના અધ-
 કારમાં લુપ્ત થયેલું સૌંદર્ય.
 બીજમાં રહેલી સઘળી ઉત્ત-
 મતા, તિરોબૂત, છુપાયેલી,
 ઢંકાયેલી, અપ્રગટ હોય છે.
 જમીનમાં વવાયા પછી તે
 સ જોગો પ્રાપ્ત કરી જીવનનો
 ઉલ્લાસ પ્રગટાવવા મથે છે
 ત્યારે પુષ્પ જન્મે છે. બીજમાં
 રહેલી પરમ સાર્થકતા એ
 ફૂલ. અપ્રગટ પૂર્ણતાનું પ્રગ-
 ટાવું તેવું નામ આપિશીવ.
 માનવ પુષ્પને ચાહે છે

સારે પોતાનામાં હજી સુધી અપ્રગટ કોષ
 પૂર્ણતામાં કોષ પરમ સાર્થકતામાં પોતાની
 અદાને દર્શાવે છે.

પુષ્પના વિકાસનો યથાર્થ ખ્યાલ લાવવા
 અપ્રત્યક્ષ કરીશું તો આપણને આશ્ચર્ય થયા
 વિના નહિ રહે. એક નાનકડું ફૂલ ખીલે
 તેને માટે કેટકેટલી સામગ્રીનો, સંજોગોનો
 અને સાનુકુળતાનો સંભાર લેજો થવો જોઈએ
 એ કદી વિચાર્યું છે ? પૃથ્વી, પાણી તેજ અને
 વાયુના તત્વો એકસ પ્રમાણમાં એકત્ર થઈને
 કાર્ય કરે તોજ ફૂલનો વિકાસ શક્ય બને.
 જમીન, વરસાદ, સૂર્યનું તેજ ને હવા એ
 સર્વેનો અપૂર્વ ગેળ જામે તોજ ફૂલ ખીલે.
 આખા વિશ્વમાં સંવાદનો જે મહાન નિયમ
 કાર્ય કરી રહેલો છે તેનું સંગીત આપણે
 પુષ્પના વિકાસમાં સાંભળી શકીએ છીએ.
 અને ત્યાર પછી ધારીએ તો કોઈ શું વસ્તુનાં
 કેવળ બહારના દેખાવથી છેતરાતાં પણ
 સહેલાઈથી અટકી શકીએ.

એક નાનું નજીવું ફુલ પણ કેટલું મહન
 રહસ્યમય બની જાય છે તેનો વિચાર આપ-
 ÷ણને વિરમય પમાડે છે. પ્રથમ બીજ, તેમાંથી
 અંકુર, તેમાંથી છોડ, કળી તથા પુષ્પ અને
 તેને અંગે ફળ આપો ક્રમવિકાસનો મહાન
 વિશ્વનિયમ પુષ્પરૂપી એ નાની સરખી ઘટ-

ડા. જનકીશયંકર જોષે સિદ્ધ કર્યું છે કે
 છોડમાં પ્રવાહી જીવનરસની અતિવૃંદ કારણ

તેનામાં રહેલી જીવનશક્તિ છે. જોડનું હૃદય
ધમકે છે, તે પાંદડાનું સ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા
કરે છે. તથા સૂર્યના તેજનું પૃથ્વરણ કરી
તેમાંથી સન્દ્ર ધતુબળના જેટલા રંગના કુશોને
તે પ્રગટાવે છે. તથા પાંદડામાં લીલા રંગનો
જીવનપ્રદ સંચય કરે છે.

જેને જોડવાઓ અને જ્યો સજીવ નહિ
લાગ્યા હોય તેવો માનવી અને લાગે છે કે
ભાગ્યે જ મળશે. પુષ્પો રિખત કરે છે, તેઓ
અભિમાનથી ઠાઠ વાર ઓરવથી ડોક ઉઘી
કરે છે. નમ્રતાથી લગી રહે છે. મધુરતા બધો
દ્રવે છે, આનંદથી હીંચે છે, ગ્તાનિથી સુકાય
છે, શોકથી કરમાય છે અને જીવન શક્તિ

જતાં ખરી પડે છે

પુષ્પોની નરી નિહીપતા પણ માનવને
આકર્ષે છે. પરંતુ એ નિહીપતામાં અશક્તિએ
સામર્થ્યનો મુદ્દમે અભાવ નથી તેમાં પરિ-
મલના પ્રસારમાં ઉદ્વેગ છે અભિમાન પણ
નથી હોતું. પુષ્પ સુમધ વહેવડાવે છે, કારણ
કે તેને માટે તે સહજ છે. કહો અનિવાર્ય
છે. માનવને લાગે છે. 'મારું જીવન પણ
એવું આનંદ બધું' ને માધુર્ય દાન કરવામાં
કમે કમે વિકાસને સાધવું' ગતિ કરે તો
'તેવું સારું'!

મને ફલ બહુ ગમે છે.



—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

હાથી દિલો છાપ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડાંઝા ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડાંઝા,
પુલક નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો નોંધ્યે છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

૨. ગર્ભવતી બહેનો માટે શાવચેતીની સૂચનાઓ

માતા બનવું એમાં સ્ત્રીત્વની પરિપૂર્ણતા આવી જાય છે અને તેથી જ સ્વાભાવિક રીતે પુરુષોના કરતાં સ્ત્રીઓને બાળકો પ્રત્યે વધારે મમતા અને ખેંચાણ હોય છે. એ એક કુદરતી નિયમ જ છે. તેમજ ઉમ્મર લાયક થતાં દરેક બહેનોને માતા થવાની હોંશ હોય છે. પણ આપણા દેશનું મોટું કુભોગ્ય એજ છે કે બાળકથી મળતાં સુખો તથા આનંદ આપણા દેશનો મોટા ભાગની બહેનો ભોગવી શક્તી નથી કારણ કે માતા થવા માટે કેટલી લાયકોત હોવી જોઈએ તથા બાળ ઉછેર માટે માતા કેટલી જોખમદાર છે એ બાબતનું શિક્ષણ ધણી જ થોડી બહેનોને હશે. આપણામાં પ્રથમ સગમાં થનાર બહેનને ઘરેણાં લુધડાં પહેરાવીને તથા સાડાં સાડાં અવાઠી પીવાડીને તથા ન્ખાતો જમાડીને એ સમારંભ પુરો કરવામાં આવે છે એટલે ગર્ભપોષણ તથા બાળ ઉછેરની બાબતમાં માતાઓ અધિકારમાં જ રહી જાય છે એટલે થનાર બાળક ઉછરી આવે તો તો ઠીક નહીંતર મુશ્વરે આવરણ ઓછું આપ્યું એમ સંતોષ માનીને બેસી રહે છે પણ દરેક બહેનોએ જાણવું જોઈએ કે બાળકનું અકાળે મોત થાય તેની જવાબદાર તેની માતા જ છે મુશ્વર નથી કારણ કે મુશ્વર તો ફળ આપે છે તે તેનો ઉપભોગ કરવા માટે આપે છે. માટે દરેક બાળક ને વૃદ્ધ થવાનો હક્ક છે માટે અકાળે બાળક કરમાઈ ન જાય તેને માટે જ્ઞાન મેળવવાની ધણી જ જરૂર છે.

હવે આપણે જોઈશું કે આગળના વખતમાં સુવાવડને એક ધણી જ ગભીર પ્રસંગ ગણતાં હતાં અને કહેવામાં પણ આવતું કે “સ્ત્રીઓને સુવાવડ તો એક મોટી ધત છે એમાંથી નાહી થોઈને ઉઠે ત્યારે ખરી.” પણ હવેના વખતમાં સગમાં બહેને એવી ધારતી રાખવાની ખીનકુલ જરૂર નથી કારણ કે આગળના વખતમાં વૈદકીય વિજ્ઞાન આટલું આગળ વધેતું નહોતું તેથી સુવાવડમાં મોટો પ્રસંગ બની જાય તો તે શાયી બન્યો તે ઓઠકસ ખખર નહોતી તેથી એ પ્રસંગ ધારતીઓને બેખાતો હતો. પણ આજનાં આગળ વધેલાં વિજ્ઞાને બતાવી આપ્યું છે કે એક બહેન સગમાં બને ત્યારથી જ તંદુરસ્તીના નિયમોને અનુસરીને ચાલે તેમજ બાળ ઉછેરનું જ્ઞાન મેળવે તો એ પ્રસંગ ઘણી જ સહેલાઈથી ઉકલી જાય છે અને જય કે ચિંતાનું કારણ ખીલકુલ રહેતું નથી અને પોતાનાં તંદુરસ્ત બાળકને આનંદથી રમીએ છે, માટે આગળ જણાવ્યું હતું તે પ્રમાણે રહેલું શિક્ષણ લીધા પછી શારીરિક વિજ્ઞાન તથા બાળઉછેરનું શિક્ષણ પણ અવશ્ય મેળવવું જેથી શરીરમાં થતા ફેરફારો સરળતાથી સમજી શકાય અને નાહકનાં ગમરાઈ જવાય નહીં.

(૧) હવે માતા થવાનાં ચિન્હોની દ્રષ્ટિમાં જ સમજ લઈએ.

પ્રથમ દર માસે આવતું માસિક અંધ શાય છે પણ દરેક વખતે એમ ન ધારી બેવું કે ગર્ભ રહ્યો છે કારણ કે ગર્ભસ્થાન

કે તેને લગતાં અવયવોમાં કાંઈ વિકોચા યવાથી પણ માસિક આવૃત્તિ નથી અને ગર્ભ રંજાના કોઈક ચિન્હ દેખાય છે, માટે એવે વખતે કોઈ પણ બેડી ડોક્ટર પાસે તપાસ કરાવવા જવું અને તેઓ તમને જે હશે તે ખાનીપૂર્વક કહેશે.

(૨) કોઈને ચક્રર આવે છે. ખાવાનું ખાવું નથી તેમજ સવારમાં અથવા આધા પછી ઉઘટી થાય છે એ કે દરેક જથ્થાને ખાવું થાયજ એમ પણ નથી કારણ કે એમાં દરેકની પ્રકૃતિ પર આધાર છે. ત્રણ માસ પુરા થતા સુધી ખાવા અથવા એમાંનાં એકાદ ચિન્હ જણાય છે અને ત્યાર બાદીને તે બધું યથા જમ છે પણ ત્યારપછી પણ જો આશુ રહે તો જરૂર ડોક્ટરની સલાહ લેવી.

હવે આપણે વિષય સાવચેતી લેવા વિષેનો છે એટલે ગર્ભ છે કે નહીં તે જણવા કુંકર્મા જણાવું. હવે પછી ગર્ભ રજા પછીની સારવાર જોઈશું.

(૧) સામાન્ય તબીબેત હોય ત્યારે પડીપડીમાં ડોક્ટરને ત્યાં દોડી જવું એ ખોટું છે. પણ સમઘાતમાં નજીવું લાગે તો પણ ડોક્ટરની સલાહ જરૂર લેવી કે જેથી વધારે જગાડ થતો અટકે.

દરેક બહેને સમઘાત હોવાની ખાતરી થતાં દર પંદર દિવસે પોતાની તબીબેત કોઈ પણ બેડી ડોક્ટર પાસે તપાસાવવી જોઈએ કે નવમાસ દરમિયાન કાંઈ પણ ઉપદ્રવ થવા પામે નહીં.

કોઈ બહેનને કસ્ટાવડ થવાની પ્રકૃતિ હોય છે અને તે ધણેભાગે ત્રણ મહિનાની અંદર જ થાય છે માટે તે વખત આવતા તબીબેત તપાસાવવી અને આમથી હકીકત જણાવવી-કારણ કે કસ્ટાવડ થવાનાં અનેક કારણો હોય છે તેની તમારી આમથી હકીકત

જાણીને તમને દવા તથા સૂચનાઓ આપશે.

(૨) ગર્ભવતી બહેને પોતાને ઝાડો તથા પીચામ સાફ થાય છે કે નહીં તેને માટે ખાસ ખાન રાખવું કારણ કે શરીરની તંદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર એના પરજ છે એ કબજામાં રહેતી હોય તો લીલીદાસ નારંગી વિ હોઝા ખાવા તથા ઘેર ખનાવેલી મોળી છાશ હમ્મેશ પીવાથી પેટ સાફ રહેશે લીલીદાસ મળતી ન હોય તો કાળીદાસ કળ્યાઆ કાઢીને સાફ કરીને તેમાં લાંબુ, મીઠું, મરી, નાખીને રાત્રે સુતી વખતે દરરોજ થોડી ખાવી અને તે છતાં જરૂર લાગે તો વિશાખતી દીવેલ લેવું પણ વારંવાર જુલ્લા ખની ટેક પાડવા કરતાં પેટ સાફ આવે એવો ખોરાક જ લેવાથી વધારે ફાયદો થશે. અને અસકતી આવશે નહીં.

(૩) સમઘાતમાં પીચામ માટે ધણીજ કાળજી રાખવાની છે. કારણ કે એવી વખતે પીચામમાં આજીવ્યમીન નામનો ઝેરી પદાર્થ ઉત્પન્ન થવા સંભવ રહે છે અને તેને લીધે પ્રસુતી વખતે અથવા પ્રસુતી પછી તાણ આવે છે અથવા કોઈવાર મરેલું બાળક જન્મે છે માટે ખાસ કરીને ૭ માસ થાય એટલે દર બે-ત્રણ વડીએ પીચામ તપાસાવી આવવો આમાં ધમરાવવાની બીજકુલ જરૂર નથી કારણ કે પેટમાં બાળકનાં વધવા સાથે પેટની અંદરનાં કેટલાક અવયવો પર દબાણ આવવાથી જગાડ થાય છે અને તેનો સ્વેશા છાંય થઈથી નાણુદ પણ થાય છે. માટે તમારે વારંવાર જવું અને કાંઈ જગાડ હશે તો તમને સલાહ તથા સૂચનાઓ આપશે આપણાં સદ્ભાગ્યે આપણા વડોદરા હેરમાં હોસ્પિટલો તથા સરયા છે તેને લીધે તેમજ ધણી બહેનોની સમજનાં એ વાત આવી છે તેથી દીન

પ્રતિદીન એ જાતના કેસ ઓછા થતા જાય છે.

સગર્ભા બહેનને ઝાડો તથા પીશાળ સાથે રાખવા માટે સાદામાં સાદો ઉપાય એ છે કે પીવાનું પાણી ઉકાળીને બરી રાખવું અને તે પાણી પુષ્કળ પ્રમાણમાં પીવું કે જેથી આંતરડાં વીગેરે અવયવો ધોવાઈને સાફ રહેશે.

પીશાળ કટકે કટકે થોડો થોડો થતો હોય તો બાઈવોટર (જવનું પાણી) લીંછુ નાખીને પીવું આ પીણું ચોષ્ટિક અને નિદ્રોષ છે એટલે એવું કાંઈ લાગે તો ડોક્ટરને પુછ્યા શીવાય પીવામાં વાધો નથી.

મોઠા પર કે હાથે પગે થોયર કે સોજા જેવું દેખાય તો દુરત ડોક્ટરની સલાહ લેવી.

બોહી સ્વચ્છ રાખવા માટે લીંછેતરી શાકભાજી તેમજ ફળોનો જેમ બને તેમ વધારે ઉપયોગ કરવો જો તાગ શાકભાજી બહુ મરચાં કે મશાલા વગરના બનાવીને પૂરતા પ્રમાણમાં ખાવામાં આવે તો બોહી સ્વચ્છ જ રહે છે અને દવા દારૂની ઉપાધીમાં

પડવું પડતું નથી ખાટાં લીંછુનું શરબત બનાવીને તથા બીજા ખોરાક સાથે વધારે પ્રમાણમાં ખાવાથી સગર્ભા બહેનને થયો જ ફાયદો થાય છે. ખટાશથી સોજા આવે વી. વડેમ થયો જ હોય છે પણ લીંછુની ખટાશ બીજકૃત્ય ગુકશાનકારક નથી માટે સહો દવાઓ ખોરાક અને ઉપર જણાવેલાં શકભાજી લીંછુ વીગેરે પ્રમાણસર લેવાથી આપો આપ જ પેટનાં અવયવો સુધરી જાય છે અને દવા પીવાની જરૂર પડતી નથી માટે દરેક બહેને ધ્યાનમાં રાખવું કે જે કામ પૂરતાં તત્ત્વવાળો ખોરાક કરે છે તે કામ દવા કરી શકતી નથી. ખોરાક ખાવામાં જે ન્યુનતા રહેતી હોય તેની પૂર્તિને માટે જ દવા છે.

વારંવાર પીશાળ તપાસવાની કેટલી અગત્યતા છે તે બહેનોના ધ્યાનમાં આવ્યાથી પ્રસૂતી વખતના અનેક સહોમાંથી ઉગરી જવાય છે. હવે આગળ આપણે બીજા બાળકો તપાસીશું.



જાન્યવાર ૧૯૨૩

ચાલુ જમાનામાં ખાસ જરૂરી

સૂર્ય નમસ્કાર

સૂર્ય નમસ્કારની અને સૂર્યસ્નાન કરવાની સંપૂર્ણ વિગત ઈશ્યોનાર અદ્વિજીત-પુસ્તક માણસની શારીરિક, નૈતિક અને મૌનસિક ઉન્નતિ સાધવાનો સરળ માર્ગ બતાવનાર.

કિંમત રૂ. ૦-૮-૦

લખો:-લુહાણામિત્ર પ્રેસ, -વડોદરા.

જાન્યવાર ૧૯૨૩



સંખ્યા : ૨૧. ' પ્રગોડ ', બી એ.

[ઓગસ્ટ અંકના પાન ૪૦૬ થી ચાલુ]

પ્રકરણ ઓગણીસમું (ચાલુ)

ચંપા વેદરાજ સામે બેઠ બેઠી હતી એ નીચું બેઠ. ગઢ.

“ તમે કદાચ પરવા પણ નહિ કરી હોય-એવું શું થયું કે એ શું કરશે એ બાળવાની; પણ હું જણાવું. એને એનાં માતા-પિતાએ પરણવા આમ્રક કર્યો, એ તમને ન જુઠી સકરો. અને ના પાડી: એનાં માતાપને રંજ થયો; પણ એને રાજ કરવાની મી. પારખની કક્ષિત તો તમે હરી લીધી હતી; એણે ભોળપણમાં કહ્યો કે હવેની વિશુદ્ધતાને લીધે કહ્યો પણ માતાપથી દૂર થવા નહી કહ્યું. અને આને એ પંચમહાલ જલ્લામાં તમારી પવિત્ર યાદીને હવેના ખૂણામાં સાચવી રાખી પોતાવું જીવન ગામડાંમાં દેહનાં કુખી-યાને ચરણે નાખી દેવાડાંઓ ચુખરે છે. ”

ચંપાએ હિંચું ન જ બેઠું.

“ બહેન, હું તમને કુખી કરવા માટે આ નથી કહેતો. હું તો એટલું જ કહું છું કે તમારે શું કરવું એનો કદાચ આ ઉપરથી તોડ નીકળે. મારે અને પ્રાણજીવનદાસને વાતચીત થઈ છે. એણે તો પછે વાત કરી; એની સાથે રહેવું હોય તો એની ના નથી:

પણ એના રખડુપણામાં આડે ન આવવાની શરતે: તમારે એકલા રહેવું હોય તો. પણ એની ના નથી: અને એ કરી શરત વગર: અને તમારે એનાથી છૂટા થઈ જવું હોય તો પણ એની ના નથી. એમાં તો કંઈ શરત રહેતી જ નથી. એક બીજું પણ તમે શું છે? એ એનાથી અખણ નથી: એ તમારી ઉપર. ઓછાઓ યાચ છે એમાં જરાએ શંકા નથી: અને તમે એનાથી જુદાં રહો કે છૂટાં પડીને રહો તો પણ એ પોતાથી બનવું. તમારે માટે કરશે એમ એણે વચન આપ્યું છે: પણ એ પોતે શું છે? એ પણ એ: સમજે છે અને એથી પોતાવું વર્તન કોઈ રીતે બાંધી દેવા એની ઇચ્છા નથી. ”

ચંપાએ સાંભળ્યા જ કહ્યું.

“ હવે કહો. તમે તોડ કાઢો: તમને શું કરવું વાજબી લાગે છે? ”

ચંપાએ માંડ માંડ હિંચું બેઠું: અને જવાબ આપવા પ્રયત્ન કર્યો પણ કંઈ બોલાય તે પહેલાં એનાથી રહ્યો ફેરવાઈ જવાયું.

“ ચંપા બહેન, કંઈ ગાંઠ ચંપાં છે? તમે એકજ એવાં નથી કે આવી આપત્તિ આવી હોય. ઘેર ઘેર એવાં કિસ્સાઓ તો

છે: તમે તો સમજી છો; વિચાર કરવાની તમારામાં શક્તિ છે. તમે એવા નિષ્ક્રિય કરો કે જે કોઈને અને કોઈને ધડાડે યાય. ”

અંધાએ જવાબ ન દીધો.

“ હું તો તમને કાંઈનું કાંઈ ખાતરો હતો; અનેક અગ્નિઓને પેટમાં સમાવી શીતળતા વર્ષાની શકે એ તાકાત જે કોઈમાં હોય તો એ માત્ર સ્ત્રીમાં જ છે: અને એટલે દરજ્જે એ પુરૂષ કરતાં વધુ શક્તિશાળી છે. પણ તમે તો એમાંથી બાદ થાવ છો. તમારા કરતાં તો સીરા સારી નહિ? કેવી દશોલ કરે છે? છતાં એને ક્યારેય મગગીન નેઈ? ”

અંધાએ હસ્યું: એણે અને દુ.ખનો ધુંટડો ઉતારી જઈ બોલી: “ એને મારા જેવી થોડી ઉપાધિ છે? ”

“ અંધા બહેન, તમારા કરતાં વિશેષ તમારો પતિ તો તમને હાથમાં યુક્તિવાળા ખૂશી છે: બ્યારે એનો પતિ તો એના ઉપર કંઈનાં કંઈ આજીવન સંભાળે, અને ઉર્મી રહેા. એના કારણમાં શું? બિચારીને કર્મ-સંયોગે મિશ્રમંડળીમાં પરાણે પરાણે પથ્થુ બળતા હોવાનું સાંપડ્યું: અને કાંચે સવારે એને જોલાવે તો યત્ન શું? કદાચ સૂર્યને પણ પોતાનું મેઠું ન દેખાવા દેવું એ? ”

વૈભવાજ તમે ગમે એ વાત કરો: મને આપારે તો બીજા કાંઈ રસો નથી દેખાતો: કાંચે શું થાય એ જૂદી વાત છે. કદાચ એનો હૃદય પથ્થો ધાય: આપારે તો જે કરવું એ મારે જ રહ્યું. હું એના ભેળા તો નહિં રહી શકું: સારે એનાથી છૂટી થવાનું તો મને આત્મહત્યા જેવું લાગે છે. હું અહિં રહું તો? ”

“ બહુ જ સારું. શ્રદ્ધા રાખો કે કોઈક દિવસ હૃદયપથ્થો ધાય. ત્યાં સુધીમાં અહિં

દરોહરો, આનંદ કરો: કંઈક સુંદર-મિટતિ ઉપાડો. ધ્રુવર બહુ સારું કરશે. ”

અંધાએ ‘શ્રદ્ધા’ સાંભળે વાંધો ન લીધો.

“ અને એમણે એક ઇચ્છા બતાવી છે: સુન્દરને એની સાથે રહેવું નથી પોસાય એવું. એનો જીવ તમારાથી મગી ગયો છે. તો અહિંજ રહેવાનું રાખો તો વધુ સારું. ”

“ એ તો ક્યાં જ છે ને? ”

“ ત્યારે શું? તમારી વાતનો તોડ તો તમે કાઢી લીધો છે. અને એ સારામાં સારો છે. હવે કહો-તમે પ્રથમ કાંઈક કહેતાં હતાં એ? ”

“ ત્રિવેણી..... ”

“ એક વાત વચ્ચે કરી હજી ત્રિવેણીના કરતાં યશો મતિની વાત પહેલી કરીએ તો? ”

“ તો પણ ઠીક વૈભવાજ તમે સમજી તો ગયા છો. પછી મારે શું કહેવાનું છે? તમને કેમ લાગે છે? ”

“ મને તો એ વાત થાય તો સારું. એમ લાગ્યું છે. મેં સુંદરલાલ સાથે એ વાત કરી છે. કરવાનું કારણ હવું. અહીંથી અગે નીકળ્યાં સારે સુકતા સાથે હતી; આગામી છોકરાંની વાત સૌથી વધુ ખટકતી હોય છે: માણસ દુષ્ણો દાઝ્યો છંશ કૂંડીને પીએ? સુંદરલાલ, સુકતાની સ્થિતિ પ્રાણજીવનદાસને હાથે ચપ્પ એ જિતાં, યશોમતિને એજ ધરનાં બીજાની સાથે બળતી જેવા ન હવે એ આપણે સ્વાભાવિક સમજાયે જ; એણે જેવાર વાર મને એ કહ્યું: અને સાથે સાથે એમ પણ કહ્યું કે હવે યશોમતિને કંપાક ઠેકાણે પાડી દઈએ. હું સમજી શકું છું કે એમ કાંઈ સમજદાર થયેનાં છોકરાંને, એઓ કબૂલ ન થાય તો, ઠેકાણે પાડી શકાય નહિં. પણ એમની જૂની માન્યતાને બાજુ ઉપર રાખીએ તો પણ એઓની મન-સ્થિતિને

કાન્તિ છેવટ છેવટના કાળમાં કામમાં એના પરિચયમાં આવ્યો અને પ્રભુદાસે કાન્તિને આખરી સદેશો દીધો કે તું આધર મદ તરીકે સાચવજે. હવે બહેન એક વિચાર કરોઃ પ્રભુદાસના ધરમાં એના ગુજરી ગયા પછી મદ માણસ મેણુ હોઈ શકે શિવાય એનો પુત્ર ? અને એ પોતાની સ્ત્રી કે પુત્રીની સોંપણી પણ મને કરે શિવાય પોતાના પુત્રને ! પણ તમને કદાચ આ વાત ગળે નહિં બેસે. આપણે જરા ખત્રી કરી લઈએ.”

“તમે તો મૂરખ લાગો છો. શું મને કહીને મને બતાવવી છે ? મારા તો એકડોજ નીકળ્યા જાય ને ?”

“તમારો એકડો કાઢી નાખવાની મારામાં આવડત હોય તો હું મૂરખ સાતો ?”

“તો ખીણું શું ? તમારી મૂખાંધમાં કંઈક બગી નાખો ને એનો અર્થ કાંઈ ને કાંઈ થાય ?”

“કાંઈ હરકત નહિ, મૂરખના બોલવા સાચું મેણુ બોલાવું હતું ! હીરા-એ હીરા.”

હીરા દોડતી આવી-ચંપા એને રોકાવી દે તે પહેલાં—

“તને ધીમે ચાલતાં આવડે છે કે નહિ ?” વૈશરાજ ખેટો ગુસ્સો કરી રહ્યું.

“બાપા, ધીમે ચાલવાનો રિવાજ હવે નીકળ્યા ગયો છે. હવે તો મોઢો જરા જવાનો જમાનો આવી ગયો છે.” હીરાએ જવાબ દીધો.

“તે તું પણ શીખી ગઈ ?”

“હા જી. પણ માત્ર ચાલતાં જ નહોતો. વળી તમે કાંઈતું કાંઈ સમજ બેસશો.”

“યશોમતિ શું કરે છે ?”

“દોડે છે.”

“મુક્તા પડી ગઈ તોય ?”

“મુક્તા બહેનની પેઠે નથી દોડતી; જરા કપડાં સમેટીને દોડે છે.”

“સારું સારું, આજે નહિ દોડે તો ક્યારે દોડશે ? હું હવે થોડો દોડવાનો હતો ?”

“વૈશરાજ, તમે ધારો તો દોડી શકો છો !” ચંપાએ કહ્યું.

“જહેન, કુનિયા ધરગ દોડે ત્યારે એને માંડ કહે છે. દોડવું જીવાનને પોસાય ! હું અને મોનો દોડીએ તો પછી છોકરાં બેળાં થાય અને હસે. પણ હા, હીરા હું તને પૂછતો હતો કે ત્રિવેણીએ શું નક્કી કર્યું ? એણે પોતાનું વેણ મુક્યું કે નહિ ?”

“તમે એને નથી જાણખતા ? એ અચલબાની દીકરી છે, એ હીરા ને યશોમતિ ન હોય. એક શબ્દ પણ એ વગર વિચારો ન બોલે. અને એક ડગલું પણ પોતે લીધેલા કામમાંથી ન ચાતરે. એ તો પોતાનું ધાર્યું કરશે. પરિણામની વાટ જુએ છે. પાસ થયાં એટલી વાર ! એ ચોક્કસ કહે છે ને ? પ્રભુ-લાલ કાંકોને પણ છેવટ છેવટમાં કહ્યું હતું અને અચલબાને પણ કહે છે કે. એ જ હાડે પરણવાનું નક્કી કરશે ત્યારે એમાં જાણી આડું આવશે તો પણ એ નહિ ખટકે અને જ્યાં સુધી એને નથી પરણવું ત્યાં સુધી એ સંજમનો ખ્યાલ પણ એની આગળ ગુરુનો તો એની સાથેનો એ સંજમ તોડી નાખશે. એ કહે છે કે એને બે હાથથી આજુ અંતર ઘાય એટલે પુરૂષની મંધ નથી ગમતી !”

ચંપા સાંભળી રહી હતી.

“ત્યારે કેં જાઉં ?”

“કેમ કાંઈ જતાંવળ છે ?” વૈશરાજે પૂછ્યું.

“ના, તમારે આટલું કામ હતું તે એ થઈ રહ્યું. શું હતું ચંપાબહેન ! ત્રિવેણીબહેનને પરણાવવાનો વિચાર કરતાં હતાં ?”

“ ચંપાચહેન જવાળ આપો ” વેવરાજે
સૂચ્યું.

ચંપાએ જવાળ ન દીધા.

“ ઠાણુ મૂરતીયો શાપો છે તમે !
બધાં ચપ્પને વાળ ન કરશો, ચંપાચહેન !
અચતના પાસે પછુ અને એક ખીણું કઢી
દઈ, આપણે બધાં ભેળાં વસીએ છીએ તે
તમે કયાંક તમાગ નવા જમાનાનાં ચરખાં
પહેરીને રમે કાઢીનું કાઢી માની બેઠાં હો !
માત્ર કાન્તિભાષના બાપનું નામ જ જીવ
લખાય છે; લખવું તો જોષએ પ્રભુલાલ પછુ
પ્રભુલાલ કાકાને એ દીકરો બદુ છેવટને
વખતે જડયો, સમજ્યા. ” હીરાએ દાદીમાની
પેઠે વાત કરી.

ચંપાને સરખ લાગી કે ચોંતે આ વાત
કેમ ન જાણી શકી; અને જાણી ન શકી તો
હિતાવળે શા માટે કાંધ બોલી નાંખ્યું ?

“ હીરા, એ બધું તો ઠીક. પછુ યશો-
ભતિ અને મુકુન્દનાં લગ્ન કર્યો હોય તો ! ”

“ કરવા જેવું છે; નહિ તો એઓને
છેડાં પાડવાં જોષએ. ”

“ છેડાં પાડવાયી ! ”

“ વેવરાજ તમે જાણે મરકરી છાડી
વો; નકામી અને શા માટે બોલાવો છો !
માણસને એવું હોય છે કે એઓ ટેકા વિના
હિની ન શકે. ”

“ એ તો ખરાગ ! ”

“ ખરાગ કે સારું. અને તો દેખાણું એ
કણું ટેકા મુકરર થઈ જાય એટલે એ એને
આધારે ટકી રહે ! ”

“ અને ટેકા ખસી જાય તો ? ”

“ તો મૂરતીની પડે. ”

“ એમ ખરું કે ? ”

“ વેવરાજ, તમે તો સાવ નફટ છો ! ”
હીરા છેડાઈ પડી અને ચાલતી થઈ.

ચંપા અને વેવરાજ પછુ હાથ્યાં. અને
બહાર નીકળતાં નીકળતાં વેવરાજે ચંપાને
પૂછ્યું : “ ત્રિવેણીને મ્હોંએ સાંભળવું છે ? ”

“ વેવરાજ, મહેરમાની કરીને એની
આમળ મારો ફનેવો ન કરશો. ”

(ચાલુ)

ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા થયેલા મહાકવિ

નરસિંહ મહેતા

લેખક : જયસુખરાય વિ. પુરુષોત્તમરાય, ભોરીપુરા, એમ. એ.

નરસિંહ મહેતાના જીવન તથા કવનના પ્રસંગોને સવળતાથી રજુ કરતો
આ ગ્રંથ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૧-૦

લગ્નો : લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.

[કહીદે કહીદે દિલની દેવી...ઐ રાજ.]

જીઓ વર્ષા આવી આવી

અંદ્રુલુત શોભા લાવી.....

જીઓ વર્ષા આવી આવી.

આલે મેલની સ્વારી આવે,

નીશાન ઠંકા આજળ ખાલે,

હંદુલી મડમઠ જાલે,

વિજળી ચમકારા થાયે....

જીઓ વર્ષા આવી આવી.

નદી સરોવર જળ ઉભરાયે,

છલ છલ કરતાં છલકાયે,

પૃથ્વીએ સાદી ધારી,

લીલી મુન્દર ભારી...

જીઓ વર્ષા આવી આવી.

ઝેડુત ઉર માં હરખાયે,

હળે લેષ ખેતર સો ભયે;

આનંદનાં સ્વપ્નાં કરતાં.

ચશુ પંખી આનંદ કરતાં....

જીઓ વર્ષા આવી આવી.

જા. નં. ૨૭૦

શ્રી. ઇ. " ૨

બપૈયા વનમાં જોલે,

ચાતક વર્ષા બીન્દુ ઝીલે.

મૃતિની લીલા ન્યારી,

ધરતીનું હૈયું ઠારતી....

જીઓ વર્ષા આવી આવી.

સૌં પનિપ્ત મનમુંદાર.



કન્યાઓના શિક્ષણમાં પાકશાસ્ત્રનું સ્થાન

જા. શાળાઓમાં કન્યાઓ માટે
દર અઠવાડિયે અમુક કલાક
રસોઇ શિખવવા માટે રાખવા જોઈએ. '
રંભાખહેને કહ્યું.

'પણ સહશિક્ષણના આ જમાનામાં
એ શી રીતે જને ?' મેં પૂછ્યું.

'કેમ ન જને ? શિવજીના, ડ્રાઇમના,
મરતના તથા ફ્રીલના કલાક સમયપત્રકમાં
હોય છે કે નહિ ? એ જ રીતે કન્યાઓ
માટે પાકશાસ્ત્ર માટેના કલાક ફરજિયાત
રાખવા જોઈએ, ઓછા બહે એ આવકાર-
દાયક છે પણ બધીને સંધિતાં ન શીખે,
એમને સંધિતાં ન આવડે, અથવા એ પ્રત્યે
સમ રેજવે એ મળ્યું જ તિરસ્કારપાત્ર છે. '

'મણી બહેલી ઓછાને એવી સમ
હોય છે. '

'તે જ ખોટું છે. ઉલટું આ વિષય
એટલો રસિક છે કે એમાં ધ્યાન આપે તો
કુટુંબનું કલ્યાણ થાય. રસોઇ સારી અને
ઝડપથી કેમ સંધી શકાય તે પણ- શીખી
શેવા જેવું છે. કુકરવાળા પ્રકરણમાં આપણે
જોઈએ તેમ દાળ માત્ર શાક અને શેટલી



બનાવવાને માત્ર અધીથી પોણા ઠલાકની રસોડામાં હાજરીની જરૂર પડે.

‘ એટલે વખત તો ધણી જે ટાપડીખર્માં કે વાતોમાં જ યુગાવે છે. ’

‘ પણ કરવા ધારે તો એનો સફળયોગ કરી શકે છે. આપણી શાળાઓના શિક્ષણમાં પાઠશાસ્ત્રને સ્થાન હેતુ જે જોઈએ એ વિશે વાત કરતાં હતાં. અહિંયાં તો શુ પણ ઇંગ્લેન્ડમાં પણ આ રીતના શિક્ષણને શાળાના અભ્યાસક્રમમાં સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે અને દર અઠવાડિયે અધિક ઠલાક પાઠશાસ્ત્ર શિખવવા માટે જુદા રખાય છે. આપણે ત્યાં પણ કેટલીક કન્યાશાળાઓમાં આ પ્રકારની ગોઠવણ છે ખરી, પણ એના પ્રત્યે ધટતું ધ્યાન અપાતું નથી. હમણાં જ ‘મે’ વાંચ્યું હતું કે ચીન જેવા દેશમાં પણ પાઠશાસ્ત્ર શિખવાને વરસો સુધી શિક્ષણ લેવું પડે છે. ’

‘ વરસો સુધી ? ’

‘ હાથ. આપણે ત્યાંની માલક જનોઈનો તાતલો નાખ્યો, કે પાઠશાસ્ત્રી થઈ ગયા, એવું ત્યાં નળી ચકતું નથી ત્યાં તો પાઠશાસ્ત્રી થનારે મહાજનનમાં છ વર્ષની કેળવણી લેવી પડે છે અને પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવો પડે છે. તે પછી ચાર વર્ષ કાંઈ નિપુણ પાઠશાસ્ત્રીના મદદનીય તરીકે કામ કરવાનું હોય છે. આ રીતે દશ વર્ષ એ રસોડાવાનો ધંધો, શરૂ કરી શકે, પણ નિપુણ પાઠશાસ્ત્રી તો બાવીસ વરસના અનુભવે જ થઈ શકે. ’

‘ હું તો ચીનીઓને એટલું ધારતી હતી. ’

પણ તમારા કહેવા પરથી તો એ લોકો ભારે માલાક લાગે છે. ’

‘ ચીનનો પાઠશાસ્ત્રી કાંઈ પણ ચીનનો દુરપયોગ થવા દેતો નથી. એ ગમે તે દેશની રસોઈ ઘટતી સૂચના મળતાં સુદર રીતે બનાવી શકે છે. ’

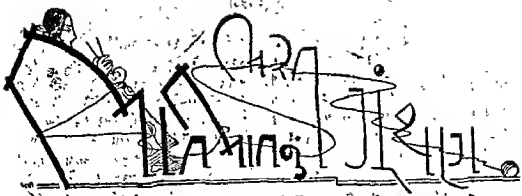
‘ આ દિસાએ તો નાનપણથી જ શાળામાં રસોઈનું શિક્ષણ અપાતું હોય તો રસોઈ કરવા બાબતનો સ્થગ જતી રહે. ’

‘ જરૂર, શાળાના શિક્ષણમાં શરીરવિજ્ઞાન શિખવવામાં આવે છે, પણ શરીર જેનાથી ટકી રહ્યું છે - તે ખોરાક અને તેને તૈયાર કરવાની વિધિ-પાઠશાસ્ત્રને સ્થાન નથી, તેમ જ એ સંબંધી કાંઈ જ શિખવવામાં નથી આવતું એ ચવાવી લેવા જેવું નથી. ’

‘ પણ એને માટે ધટતાં પુસ્તકો ક્યાં છે ? આપણાં પાઠશાસ્ત્રીનાં પુસ્તકોમાં તો માત્ર ક્યાં ચીન કેમ કરવી તે આપ્યું હોય છે, પણ તમે સમજાવો છો તેમ પદ્ધતિસરની સમજણ આપી નથી હોતી. ’

‘ એક વખત શાળાના અભ્યાસક્રમમાં રસોઈના વિષયને સ્થાન મેળે તો એને લાયકનાં પુસ્તકો તૈયાર થતાં વાર નહિ લાગે. એ કાંઈ એટલું અઘરું નથી. બાજુ તો ધણી વાર દેશનેયવ હોટલોમાં પુરપોની સાથે સ્ત્રીઓને બજાર ચીજો ખાતા જોઈએ છીએ ત્યારે ત્રાસ છૂટે છે એમના મનથી તેઓ સુધરેલી લાગતી હશે, પણ ખરી રીતે એમ નથી. ’

[‘ રસાનું રસોઈખર ’માંથી]



શ્રી. લીલાવતી પટેલ

નવ વર્ષના છોકરાઓ માટેનું સ્વેટર

સ્વેટર ગુથવામાં લોકતી ચીજો—
૧. ઓર્ડર બેલ. (આખી બાયલ) ૧૨ અને
૧૦ નંબરના સોપા.

સ્વેટરનો પાછળનો ભાગ—૧૨ નંબરના સોપા ઉપર ૧૨૦ ટાંકા સેવા અને એક ટાંકા સાદા અને ટાંકા ઉપા એમ ૪ હયનો પટા બનાવવો. છેલ્લી લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકા વધારવો (૧૨૨). હવે ૧૦ નંબરના સોપા ઉપર નીચે પ્રમાણે ડીઝાઇન ગુથવી. ૧. લી લાઇન—૨ સાદા, * ૨ ઉપા, ૬ સાદા, ૨ ઉપા, ૧ સાદા, * લાઇન પુરી કરવી ૨. જી લાઇન—* ૨ ઉપા, ૨ સાદા, ૨ ઉપા, ૨ સાદા, * બે ટાંકા રહે ત્યાંસુધી આ પ્રમાણે ગુથવું. છેલ્લા બે ટાંકા ઉપા આ બે લાઇનો ફરી બે વખત ગુથવી. ૩. બી લાઇન—૨ સાદા, * ૧૦ ઉપા, ૨ સાદા, * લાઇન પુરી કરવી. ૪. બી લાઇન—* ૨ ઉપા, ૧૦ સાદા, * છેલ્લા બે ટાંકા રહે ત્યાંસુધી આ પ્રમાણે ગુથવું. છેલ્લા ૨ સાદા.

આ ડીઝાઇન પ્રમાણે સરઆતથી ૧૦૨ હંચ કામ ચાલ ત્યાંસુધી ગુથવું.

બાંધનો ઘાટ—બાંધની પહેલી બે લાઇનોની સરઆતમાં ત્રણ ત્રણ ટાંકા બંધ કરવા અને પછીથી ૮૮ ટાંકા રહે ત્યાંસુધી દરેક લાઇનની સરઆતમાં એકેક ટાંકા ઘાટ-

વો. પછી ટાંકા પટાડવા વગર સરઆતથી ૧૬ હંચ કામ ચાલ ત્યાંસુધી ગુથવું.

ગણું અને ખલાનો ઘાટ—૧ લી લાઇન—ડીઝાઇન પ્રમાણે ૩૨ ટાંકા ગુથવા, અને ફરી જવું. (બીજા ટાંકા એક ત્રીજા



સોપા ઉપર ઉતારી લેવા). ૨. જી લાઇન—ડીઝાઇન પ્રમાણે ૨૪ ટાંકા ગુથવા અને ફરી જવું. ૩. જી લાઇન—ડીઝાઇન પ્રમાણે ૨૨ ટાંકા ગુથવા બે ટાંકા ભેગા ગુથવા. ૪. બી લાઇન—બે ટાંકા ભેગા ગુથવા, ડીઝાઇન પ્રમાણે ૧૫ ટાંકા ગુથવા અને ફરી જવું. ૫. બી લાઇન—ડીઝાઇન પ્રમાણે ૧૪ ટાંકા,

પરંતુ માત્ર સુખ-રચણ સુખને હું શું કરું ? એથી મારો શો હજાર યાચ ? એથી મારો આત્મા કેમ પુલકીત બને ? તેથી હું જીવનને કે મારા દેશને શું ઉપયોગી નીવડું ?

મારું હું જ આ છે. તમને કદાચ એ નહીં સમજાય, કારણ કે તમારો જમાનો સુખસવડતા મેળવવાને જ જીવનનું લક્ષ્યબોદ સમજતો હતો, ત્યારે અમારો જમાનો સુખસગવડ ત્યજવાને જીવનનો આદર્શ સમજે છે.

આપણે ત્યાં છાપાં આવતાં પરંતુ તમે ઉપર ઉપરથી જોઈને લાઇબ્રેરીમાં મોકલી દેતા, કદી એ વંચાવવા મને પ્રેરતા નહીં. આપણા શહેરમાં ધણીવાર સભાસરઘસ થતા અને આપણાં પંડોરણી કાન્તજીન તેમાં જતાં છતાં તમે મને જવાની રત્ન ન આપતા. મને એક રીવસ યાદ આવે છે. એક ખાદીધારી જેન પ્રદર્શનમાં કામ કરવા મઠે બહેનોના નામ નોંધવા આવેલાં. કાન્તજીને નામ નોંધાવ્યું. મેં નોંધાવવાનું કહ્યું ત્યારે તમે મને ના પાડી “આપણું એમાં કામ નહીં સુધરેવા ને નવરા માણસો હોય તે આવાં ધર્તીંગ હવાં કરે છે” કહી મને સમજાવી દીધેલી. અને એ રીતે મને છાપાંની દુનિયા અને દેશના કામથી દુર રાખી હતી. આજે હવે મને એનો અફસોસ યાચ છે. હું નાનપણથી જ એમ બહાર નીકળતાં શીખી હોત તો સારું હતું એમ વાગે છે પણ એવી છુદ્દી જ નહોતી ત્યાં શું ?

સરમાઈ છું

અત્યારે અહીં રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ ચાલે છે. રોજ સભા સરઘસ હોય છે. સમાજોમાં લાવણ કરીને મારા જેવી બહેનો પડકાય છે, એકલી એકની મોઢથી કર્યા વિના જેવના સળંગ્યા પાછળ આદર્શ યથા લય છે. જાતી વખતનું એમના મોં પરનું “મતોતમસ” સ્મિત જોઈ મારો આત્મા કળાએ કળાએ કપાઈ લય છે. મારા પર મને લાગે પીકાર છુટે છે. મરણીયા યજ્ઞને એવી આશ્વરાત બહેનોને પગે જવાને દીવ ફટી પડે છે. પછી પાંચ મીનીટ હું એ પર વીચાર કરું છું અને એકદમ હવારા બની નહું છું પુરણ પરનું ફસાઈ પડું છું યાચ છે કે જેમાં તો

માત્ર હજો રોડો ને દાળ જ ખાવી પડે, મેં તો મસાલેદાર મિષ્ટ જોજન સિવાય બીજા કશાનો કદી સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કર્યો નથી, ત્યાં તો કપડાં પગે હાથે ઘોડા પડે. મેં તો જમવા બેસતી વખતે હાથેથી પાણીને લોટા પણ ભર્યો નથી. મારામાં કાચુંકોરું ખાવાની, જેલમાં ગયા પહેલાં પગે ચાલીને રખડવાની, હાથે મારું પોતાનું કામકાજ કરી લેવાની શક્તી ક્યાં છે ? તમે મને કામકાજ કરતાં ન શીખવ્યું, તમે મને મજબુત બનતાં ન શીખવ્યું. તો હવે હું એ શક્તી ક્યાંથી લાઉં ?

હું અર્પગ છું

તમે અને મારાં બાએ મને હંમેશા લાડમાં રાખી, કદી હથે સાથે કંઈ કહ્યું નહીં, મારું મન કેટલું માની બની ગયું છે ! અત્યારે મને કોઈ સહેજ કપકો આપે તો પણ મને કેટલું લાગી આવે છે ! રડી રડીને જ મારે તો દિવસ પસાર કરવો પડે છે આવી રીતીમાં હું જેલમાં નહું, અગર તો બહાર કામ કરું તો કેટલાય મને તોછડાવી નાખે. મારા ઉપરીઓ હોય તે મને હુકમ કરે, એ બધું હું કેમ સહન કરી શકું ? મારામાં સખત છંદથી જીવવાની તાકાત નથી. મારું હૃદય પોચું છે. મારું મન અલ્પમાની છે. હું સુવાળી બની ગઈ છું. મારી એ સુવાળને હું કાઢી શકતી નથી એટલે ઝરખામાં બેસી બેસી લાચાર નજરે દોડતી દુનીયાને જોઈ રહી છું. હું અર્પગ છું, હું અશક્ત છું, હું એ દુનિયા સાથે દોડી શકું તેમ નથી. તમે મને એવી બતાવી છે પરંતુ હવે મારી બહેનોને એવી ન બતાવજો દુનીયા સાથે દોડી શકે, એના દેશને ઉપયોગી થઈ શકે એવી તાકાત એનામાં પૂરજો, નહીં તો મારા જેવી એક શીલા તો તમે દેશને અર્પણ કરી છે તેમાં બેનો વધારો થશે અને પ્રાણપણે સુક્ત થવા મથતી ભારત માતાને બીજા રૂપ બનશે.

હી૦...

[૩] આપણું કલંક

કીમતી સાડી અને સુંદર અલંકારોમાં સજ્જ થયેલી એક સી કોઈ કાગળ ઉપર સહી કરવાની જગ્યાએ પોતાના અંશુકાંતી છાપ મારતી હતી.

હું, જોઈ રહી. મને આશ્ચર્ય તો ન થયું, પણ આશ્ચર્ય હૃદયે એ દર્શ્ય હું જોઈ રહી.

એ બહેનની વય વીસ બાવીસ વર્ષથી વધારે નહિ હોય. પોષાક અને અલંકારોમાં વર્તમાન યુગની ફેશન તરી- આવતી હતી અને છતાં કાગળ પર મહુ મારવા માટે એ બિચારા બહેનને અંશુકાને જ હિંપયોગ કરવાનો હતો !

મને કમકમા આભ્યાં. મેં ધીમેથી પૂછ્યું : " બહેન તમને 'તમારું' નામ લખતાં કે નથી આવડતું ? " બહેન હસી પડ્યાં પણ હતાર મળ્યા નહિ.

પાસે હોલો એક બાઇને મેં કહ્યું : " બહેન લાગે છે તો કાઢી મેંમત કહું બની, એમને પણ બજવા માટે સમજત ન મળી ? "

" અમારી સ્ત્રીઓ બહુ નહિ " પેલા બાઇએ

હતારવાળો અને બહુ કેટલું મહત્તિ સત્ત્વે કહ્યું હોય એમ મુખ મલકાવવા લાગ્યા. આ બેઠકારી મને અસહ્ય લાગી અને હું ત્યાંથી ચાલી ગઈ. જ્યોત્સ્ના સુકલ (સ્થાનિક સ્વરાજ્યમાંથી)

[૪] હરિતાલીકા

હરિતાલીકા એ તહેવાર નથી. પણ એક કુટુંબીક

મત છે. અને માત્ર કેટલાએક દક્ષિણાત્મ બ્રાહ્મણોમાં જ તેનો પ્રચાર છે. તેની ઉત્પત્તિ વિષે પ્રસંગોમાં એવો કથા છે કે પુર્વ-કાળમાં ન્યારે પર્વત સમતી કન્યા પાર્વતી જરવા થોડા યંદ ત્યારે નારદની સલાહથી તેના પીતાએ તેને વિષ્ણુ સાથે પરણવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ પાર્વતીના મનમાં સંકરની સાથે પરણવાનો વિચાર હતો, તેથી તેણે પોતાની સખીઓ મારફતે પ્રેતાના બાપને સંદેશો કહે-વડાળ્યો કે " તમે મને વિષ્ણુ સાથે પરણાવશો તો હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ. " આટલું કહીને જ તે અટકી નહિ પણ પોતાની સખીઓ સાથે મસ-લત કરીને ધરમાંથી નાસી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો, તે પ્રમાણે નાસી જઈને એક ગરબમાં

શિવને પ્રસન્ન કરવા માટે તેણે તપસ્યા શરૂ કરી. કાળે કરીને શીવજી પ્રસન્ન થયા. અને પાર્વતી સાથે પરણ્યા. તેણે જે મત કહ્યું તેજ મત પાળવાથી હમ્મીત વર પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે હરિતાલિકાગીરીના નામથી ગીરીની પુલ સખીઓ સાથે કરવામાં આવે છે.

શાસ્ત્રોક્ત વિધિ

બાદરવા સુદ ત્રીજને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં સર્વ કન્યાઓએ અને સોભાચ્ચતી સ્ત્રીઓએ મંગળ રત્નાન કરી નદીની કુદ્ધ પેતી લાવી તેના ત્રણ લાંગો બનાવી સ્થાપના કરવાં. પછી તેમની પુલ કરી ચાલણને પાનસોપારી, દશિણ અને સોભાચ્ચ વાયન આપીને તેના આશીર્વાદ લેવા, તે દીવસે અપવાસ કરવો, રાત્રે ભગરણ કરીને હરિતાલીકાની કથાનું અવણ કરવું. બીજે દીવસે

પરોડીઆમાં લગિની ઉતાર પુલ કરી તેમને વિસર્જન કરવાં. પુલને માટે શેષ હોય તે વૃત્તિયા લેવી. બીજે દિવસે વૃત્તિયા માત્ર એક મુદ્દત હોય તો પણ ગીરીમત તેજ દીવસે કરવું કારણ કે મતુ-ળીના દિવસ શુભ માનેલા છે.

આ મતની રૂઢી

માત્ર મહાશય્ર્માં કેટલા-એક રમાત સંપ્રદાયથી પ્રા-

લખમાં છે. એકંદર કથાનો બાવાથ જેવો તો આ મત કુમારીકાઓએ પાળવું જોઈએ. પરંતુ કેટલીએક સ્ત્રીઓ લગ્ન થયા બાદ પણ આ મત પાળે છે અને પતિના મરણ પછી તેને લગતા અપવાસ, પુલ વગેરે કરે છે. પાર્વતી અને તેની સખીની માદીની બનાવેલી રંગીન મુર્તિ-ઓની અને શિવલિંગની પુલ કરવામાં આવે છે. આવળું સુદ ત્રીજને દિવસે સુવર્ણગીરી (મધુ આવળીકા) નું, આવળું વદ ત્રીજને દિવસે ક.જલી ગીરીનું, અને બાદરવા સુદ ત્રીજને દીવસે સોભા-ચ્ચતી સ્ત્રીઓએ હરિતાલિકા ગીરીનું પુજન કરવું એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

બંગાળમાં હરિતાલીકાને બદલે વરદ : વુ-ચીનું મત પ્રચારમાં છે. તે માધ પુર્ણિમાને

આવતો અંક નવરાત્ર અંક

તરીકે પ્રગટ થશે.

રાસ, કાવ્યો વગેરે

તા. ૧૦મી પહેલાં

સત્વરે મોકલશો.

દિવસે ઘણી વર પ્રાપ્તિ માટે સ્ત્રીઓ પામે છે. તે દીવસે શીવની પુલ 'કંદ પુષ્પોથી કરવી એવું' ચણપુરાણ અને ખીલ 'અથોમાં' કહેલું છે. એથી તે દિવસને કંદ ચતુર્થી પણ કહે છે. એ કે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેએ ગૌરીની પુલ કરવી એવું કહેલું છે. તથાપિ માત્ર સ્ત્રીઓ જ તે દિવસ પામે છે તે દિવસે કુમારીકાઓને ધન્ય ધાન્ય, મોઢક વગેરેના વાચન આપનાં એવું કેવી પુરાણમાં કહેલું છે. દક્ષિણ હિન્દુસ્તાનમાં માધ સુદ ખીલથી ત્રણ દીવસ સુધી ગૌરી ઉત્સવ ચાલે છે તેમાં કુમારીકાઓ તથા વિવાહીત સ્ત્રીઓ ભાગ લે છે. હરતાલિકાગૌરીનાં પ્રત ઉપરથી બાધ સો શક્ય રાકાય તે ભેષ્યે, આની લપ્તિતિનું કારણ પાવંતી છે એવું બતાવીને લિંગ પુલ નગેરે કથાઓ પુરાણકારો આગળ લાવ્યા એ વાત એ કે ખરી છે, તે પણ શિવ અને પાવંતી એ બંને એક ખીલને પરણ્યાં તે વખતે શિવ પ્રીત્યર્થે હિંગપુલ કરવાનો શિવાજન હોતો. પ્રાચીન કાળની કથા ઉપરથી આ પ્રીતિ વિવાહની કથા લખી વખતે પુરાણ લેખકે તે વખતમાં પ્રચલિત લિંગ પુલનો પ્રકાર આ કથામાં દાખલ કર્યો એ જ વાત ખરી છે શિવ વિશે જે વખતે પુન્ય સુદ્ધિ વધી અને તેની ગણના દેવોમાં થવા લાગી એટલું જ નહિ પણ તેને પ્રત્યક્ષ મહાદેવ માનવા લાગ્યા તે વખતે જુદી જુદી વિધિઓ માનીને પરણ્યા નહોતા. પોતાને યોગ્ય વર એ જ છે એવું સમજીને જ તેને પરણ્યાં અને પોતાના બાપની મરજી વિરૂદ્ધ તેણે એ પ્રિતીવીવાહ કર્યો એમ જિજ્ઞાસુ પ્રાચીન કાળમાં, યથાના એ અનેક દાખવાઓ પુરાણો અને ઇતિહાસમાં ગણી આવે છે. સુમદ્રા બજરામની મરજી વિરૂદ્ધ અર્જુનને પરણી સકુંતલાએ ઉપમહાદેવિની અનુમતિ લીધા વિના જ દુષ્યંત રાજ સાથે મોંઘવું વિવાહ કર્યો. સાવિત્રીએ તો પોતે જ સત્યવાનને પસંદ કર્યો. નજ અને હમયંતીના વિવાહની કથા તો અત્યંત રસપૂર્ણ છે. શ્રી કૃષ્ણને વરવાનો રૂઢિમધ્વીએ વિચાર કર્યો અને અંતે ખીલને વરવાનો વખત આવ્યો ત્યારે તેણે તે કેવી સુક્રિયાથી લાવ્યા એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. સ્વયંવર અને પ્રીતિ વિવાહમાં

રહેજ બેઠ હોતો. કારણ કે સ્વયંવરમાં તો શરત પુરી કરનારને જ કન્યાએ પરણવું એવું બંધન હોવાથી તેમાં પસંદગી કે ના પસંદગીના સવાલ જ રહેતો નહોતો. ઉપર જે દાખલાઓ આપેલા છે. તે જુદી ભતના છે અને તે ઉપરથી કન્યાઓ યોગ્ય હમરે પહોંચ્યા પછી પોતાની આંસારીક જવાબદારી પૂર્ણપણે સમજીને યોગ્ય પુરુષો સાથે કેવી રીતે પરણી તે જણાઇ આવે છે. અંબાના મનમાં લોભની સાથે જ પરણવાનું હતું. પરંતુ ભીષ્મે આ જગ અવિવાહિત રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે એમ જાણતા છતાં તેણે ખીલ કોઇની સાથે વિવાહ કર્યો નહિ એ વાત આનર્ગ રાખવા જેવી છે. એવી રીતે પ્રાચીન કાળમાં બનેલા કેટલાંક દાખવા આપી રાકાય તેમ છે. આ ઉપરથી એટલું જ જણાય છે કે રામાયણ મહાભારત કાળમાં પોતાના પતિ પસંદ કરવાની સ્ત્રીઓને મૂઠ હતી. એટલું જ નહિ પણ એ રીવાજ ત્યાં પછી પણ ચાલુ હતો. અને ક્ષત્રિઓમાં એવા વિવાહ યથાના અનેક દાખલા પણ છે. તેમાંનો એક દાખવો પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનો છે. જ્યારે જયચંદ રાજાએ સંયુક્તાનો સ્વયંવર બરી અનેક દેરાના રાજાઓને નિમંત્રણ કયું ત્યારે તેની કન્યાએ જેને મનથી વર્ષો હતો તે પૃથ્વીરાજને નિમંત્રણ ન કરતાં તેણે અપમાન કરવાના હેતુથી દરવાજા પર તેણે એક પુતળી છત્ર કયું તે વખતે સંયુક્તાએ સ્વયંવર મંડપ તરફ નજર કરી. પણ ખીલ કોઇની સાથે ન વરતાં તેણે બારણા પરના નિહાવ પુતળાના ગળામાં આળા પહેરાવી. અને શ્રી કૃષ્ણની મોંઘે પૃથ્વીરાજ પણ તેને પોતાના રથમાં બેસાડીને પોતાની રાજધાનીમાં લઇ ગયા. (આ કથા ભવિષ્ય પુરાણમાં પણ આપેલી છે.) સારાંસ કે એવી ભતના વિવાહ પહેલાં થતા હતા અને દાહ હિન્દુ સીવાય ખીલ ધર્મના લોકોમાં તે યાવ પણ છે. પારસી અને ખ્રિસ્તી ધર્મના લોકોમાં કન્યા પોતાને પતિ પસંદ કરે છે. પરંતુ ક્રિસ્ટીયન (Christian) કરવાની છટ તે ધર્મે આપેલી હોવાથી એ પ્રિતી વીવાહનો ચાલ સમાવના રથેવને અને નૈતીક પ્રગતિને કેટલેક અંશે



તાપીજીવન મહિલા છાત્રાલય • બાવ-
નમરની હાજરી દિવાલ યથા તે પ્રસંગે શ્રીમતિ
યશોમતી પદ્મણી હાજર રહ્યાં હતાં. શ્રી. ગૌરીબેન
ત્રિવેદીએ હેવાલ રજૂ કરતાં જણાવ્યું હતું કે
આ સંસ્થાનો કુલ એકસો અગીઆર બેનને
લાભ લીધો છે, આ મકાન બાંધવા માટે ગાંધી
ચેરીટી ટ્રસ્ટ ફંડ વરદાની રૂ. વીસ હજારની રકમ
આપવામાં આવી છે.

શ્રીમતિ બક્ષિતલક્ષ્મી દેસાઈ : શ્રી.
કુલચંદ્રભાઈની તબીબત જેવા વડવાણ અર્થાં હતાં,
તે દીપસે સેવાસંસ્થાના યુવાનો તેમજ વિદ્યાર્થીઓ
સાથે ચાતાલાપ કર્યો હતો. પ્રત્યક્ષોમાં મુખ
વત્સાલ જણાતો હતો.

શ્રી વિદ્યાબેન નીલકંઠના પ્રમુખપદે ગુજ-
રાતી વનઃકુલર સોસાયટીના આશ્રય નીચે વિદ્યા
વિસ્તાર બ્યાખ્યાન માળામાં પ્રો. બળવંતરાય ક.
દાહરની નવી કવિતા વિષેની બ્યાખ્યાનમાળાનું
પ્રથમ બ્યાખ્યાન યથા હતું.

શ્રી. શીરીન ફેગનદાર : આંતર રાષ્ટ્રીય
ખ્યાતિ ધરાવનાર બેન છે. તેમણે અમદાવાદમાં
આઠ દીપસ રહી જુદી જુદી સંસ્થાઓમાં
બ્યાખ્યાનો કર્યાં છે. ગુજરાત વનઃકુલર સોસા-
યટીના આશ્રય નીચે "Effect of religion
on civilization" એ વિષય હેઠળ મનનીય
બાપજી કયું હતું ત્યાર બાદ વડોદરા આવ્યાં હતાં.

૨૫. અમુતલાલ ઠાણી સ્થાપિત
મહિલા વિદ્યાલય (બાવનમર) ને શ્રી.
મણીલાલ બક્ષીએ રૂ. ૫૦૦૦૦ ની રકમ ફરત
વધુ પહેલો આપી હતી. આનું બ્યાન વાપરવાની
ફાટ હતી. હવે સંસ્થાનું કામ સંતોષકારક
જણાતું. આ રૂપિયાની સખા બજારમાં મટિ
ફેસ્ટ કરી વિદ્યાલયને સોંપી છે.

શ્રી. ખુશોબેનને પકડ્યાં ને ઠાણાં ક.

ખુશોબેન નવરોજીને ઘોડા વખત પહેલાં મુક-
વામાં આવ્યાં હતાં. થરોડા જેલમાં વાજવામાં
આવ્યાં હતાં. તેઓને તરત જ મુક્ત કરવામાં
આવ્યાં અને મુબઈ આવી જ્યાં છે તે જાણીએ.

શ્રી. ગંભાબેન પુલભાઈ : એમની નવી
પ્રમુખપણા નીચે વડોદરામાં શ્રી. જ્યોતિર્ભાઈના
મંડળને ઉત્સવ થયો હતો.

શ્રી. સારદાબેન મહેતા બી. એ. ના
પ્રમુખપણા નીચે મુબઈમાં કવિવર શ્રીચંદ્રના
અવસાન બાદ શોક પ્રદર્શિત કરવા શ્રીઓની
નહેરુસભા મળી હતી.

શ્રીઓની કીકેટ મેચ : વડોદરા કેમ્પમાં
વાય. એમ. સી. વરદાની કીકેટમાં ખીસ દલાવની
ડીમે ખીસ ત્રીવેદીની ડીમે હરાવી છે.

ખીસ એકી એલીબેર : તેઓ સ્વીટ્ઝર-
લેન્ડના કુરીય સહેરના વતની છે. તા. ૨૦ મીની
સફિ મેટલાબોર ખાતે યુદ્ધ વિરોધી સ્વતંત્ર
ચોકડી સત્યાગ્રહ કરતાં તેમને ૭ માસની સજા
થઈ છે. તેમને 'શ્રી' વર્ગમાં મુક્યું છે, ત્યાં
સ્વીસ યુવતિને અભિવંદન; આ સમયે ખીજી વખત
ત્યાં તેઓ જેલમાં અર્થાં છે.

શ્રીમતી ઉમા નહેરુને લખતો જેલમાંથી
એમના પુત્રવધુની માંડવીના કાંઈકે એક મંત્રોના
માટે છુટા કરવામાં આવ્યાં છે.

શ્રીમતી વિમલ મતિભાઈની : કલકત્તા
શ્રી. વિમલ દેવીના રમતી પોલીસે એપ્રિલ મહિ-
નામાં ઝડપી લીધી હતી તેમાં કેટલાક સાક્ષિય
એકઠું કયું હતું. અલીપુરના મેજસ્ટ્રેટને તેમને
હિન્દ સંસ્થાનું ધારાહેળી એક વર્ગની સજા ફેર
અને ૨૫૦ રૂપિયાના ફરની સજા કરી હતી.
કલકત્તાની અદાલતે હવે માફ વધાવવા માફ
કરતા માટે અલીપુરના મેજસ્ટ્રેટની પાસે કારણ
માગ્યું છે. આનું નીરાકારણ ન આવે ત્યાં સુધી

જેમીને પર ઠાડવાનું ક્યું છે તે દંડની વસુલત માફક રાખી છે.

અમદાવાદમાં કવે યુનીવર્સિટીનો બી ડી. વર્ગ શરૂ થયે ગયો છે.

ઠાઠીઆવાડમાં આવેલા મહેવડી ગામની બ્રહ્મક્ષત્રીય જ્ઞાતિની એક યુવતી સાસરીયાનો જીવન સંકેત ન થવાથી પીયરજીને રહેલી હતી. ચૌદ વરસ સુધી તે પિયર પડી રહી. એનાં એવા દુઃખદ છત્રન માટે સમાજે કે જ્ઞાતિએ કંઈ ક્યું નહીં અને એનો પતિ ફરી પરણ્યો તે સામે પણ અખિ સંચિત્તમણી કયાં. આનો બદલો તે યુવતિએ પોરબંદરના એક બ્રહ્મક્ષત્રીય યુવક સાથે ફરી લગ્ન કરીને લીધો. લગ્ન એલે વૈદિક વિધિથી ક્યું.

અમદાવાદમાં રહેતા એક પાટીદાર બાપ વસ્ત્રલ વીરજીનાં પત્નીને બે દીવચના કપવાસ હતા. કપવાસમાં ફરાળની છદી દરો તેથી બાપએ

પતિને ફરાળ લાવી દેવા કહ્યું એટલે બાપને મીલજ ગયો અને ફરાળને બદલે એક તમાચાની ભેટ ધરી. બાપ પુરીને આપી ખુબ લાગી આવ્યું અને તેથી રાત્રે ગળે ફરિંગી ખાઇને છંદગોનો અંત આણ્યો.

અમદાવાદમાં ગોમતીપુરમાં રહેલી બાપ શાવળાઇને એનો પતિ પીયર મોકલ્યો ન હતો. શાવળાઇનો બાપ મરી ગયો. કેટલાયે કાગળો આવ્યા છતાંય શાવળાઇને જવાની રત્ન ન મળી. એટલે ત્યાં જતાં કોઇ રોષી ન શકે એવો મામ્ એલે લીધો અને ફળીઆના કુવાડું શરણું સાધ્યું.

નરેહા ગામમાં ગંગા નામની બાપ પર તેના દીધર ચપ્પુથી હુમલો કર્યો હતો અને એવા છુની હુમલો કરવાનું કારણ બાપએ હુકમ અનુસાર ચાલ ન બનાવી આપી તે હતું.

કુલવેણી : અનુસંધાન ૫. ૫૨૫]

વિવાદ છે એમ દેશકાનું માનવું છે. તો પણ બે અજ્ઞાન બાળકો વચ્ચે છત્રન સંબંધ ભેટી દેવા એ કંઈ એણું અનિષ્ટ નથી. વિવાદ સરકારની પવિત્રતા સમજીને આપણે હિંદુઓએ બાળલગ્નનો રીવાજ બીજકુવ બંધ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ગેસુર અને વરોદરા એ રાજ્યોએ આ બાબતમાં કાયદો કરી એનું મહત્વ દેશકાની નજર આગળ મુક્યું છે. અને તેથી તેઓ સર્વ હિન્દુઓના સ્તુતિ પાત્ર બન્યા છે. સંસાર એટલે શું. પતિ અને પતિને સંબંધ કેટલો પવિત્ર છે. પતિ અને પતિનું એક બીજને સર્વ રીતે અડકુલ દોષ એ કેટલું બધું અનત્યર્ક છે. ગમેરે બાબતોનો પ્રશ્ન વિચાર કરી આવણું બાળકોનાં લગ્ન કરવાં જોઈએ, પક્ષવાની રૂપમાં બને તેટલી મોટી રકમ કઠાવવાની કન્યા પક્ષની રાક્ષસી મદતકર્તાનો વરણા ભોગ થઈ પડે છે. અને તેથી વિવાદ કાયદાં એ સંપત્તિક અચ્ચલો

આવે છે. તેથી કેટલાંકે કુટુંબ પાષમાલ થઈ જાય છે. આ બાબતોનો વિચાર કરતાં આ આશુરી આવ કાઠી નાખવો જોઈએ. અંગાગ્રામાં બનેલો રનેદલતાની આત્મહત્યાનો હૃદયદ્રાવક કાબજો આ કુટુંબીવાજનો નારા કરવાને માટે બધા વશીલ જ્યોનો અને તરણોને વિનવે છે. જરા કુમારી વિવાદ, અજ્ઞાન બાળકોના વિવાદ, કેજ દ્રવ્યની આરાધી મનારા વિવાદ બંધ પાઠે એમ હરિગાવિકા માત કહે છે. મોરીએ વૃદ્ધ સંકર સાથે લગ્ન ક્યું એકુ' ને વણું ન છે તે તદ્દ અસત્ય છે. એમ સંકરે વિવાદ પછી કરેલાં અદ્યત્ત પરાક્રમે કપરથી જણાઈ આવશે. સંકર પાવતીના જરક-કુમારી વિવાદ વિષેની વાતો પુરાણકારેએ વિનોદ ખતર રચી દરો. આર્ય રમિઓના વસને તમારા વિવાદ સરકારમાં દાખલ થએલી અનીતી તદ્દન કાઠી નાખો અને તેને શુદ્ધ કરો. એથી તમારું આયત્વ કાયર રહેશે ને તમારો સમાજ એક બનશે.

[' અર્થોના પદેવારના ઉત્તિદાસ 'માંથી]

ગોંડ



ઝોમણીસમા વર્ષમાં :

ગુજરાતી બહેનોની વાચન અને જ્ઞાનની ભૂખને યત્નિચિત્ત અરો સંતોષતાં 'શુભસુન્દરી' એ તેની જીવનલીલાનાં આદાર વર્ષો પૂર્ણ કર્યાં છે. આજ અંકથી - તે ૧૬ મા વર્ષમાં પ્રવેશે છે. અત્યારમુધી 'શુભસુન્દરી' એ જે રીતે ગુજરાતી બહેનો સેવા યથારાક્તિ કરી છે તે રીતે જ તેમજ ઉત્તરોત્તર વિશિષ્ટ પ્રકારે હવેના વર્ષમાં પણ આજ રાજવાની તેની અભિલાષા છે. એ અભિલાષા પૂરી પાડવામાં અગાઉની જેમ જ અમારા લેખક ભાઈ બહેનોનો સહકાર અમને મળતો રહેશે એવી, અમારી અર્જા છે. તેમની અમૂલ્ય સહાય વિના અમે કંઈ જ કરી શક્યા ન હોત એવું અમને પૂરેપૂર્ણ ખાત છે એટલે તેમણે આપેલી નિઃસ્વાય' સહાય માટે અમે તેમનો ખરાં અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ. તેમાં પણ 'શુભસુન્દરી' ને એની અત્યારની સ્થિતિમાં મુકવાનું ખાત ધન્યા ભાઈબહેનોના ફાળે ભવ છે. તે પેટી સી. લીલાવતી પટેલ કે નેઓએ છેલ્લા કેટલાક માસથી "વાત ભાવનું ભરત શુભલુ" વિભાગનુ સંપાદન કરવાનું નિર્ધારિત રીતે પોતાના કિમતી વખતનો ભાગ આપી બળવું છે તે બદલ શુભસુન્દરી કાર્યાલય તેમનું અત્યંત ઋણી છે. વળી સી. રાનાતાબેન મહેતા શ્રી. કેસુમબેન મુન્શી, શ્રી. રામરાજેન મહેતા, શ્રી. અવતિકાબેન આચાર્ય, શ્રી. મણીભાઈ વ્યાસ, શ્રી. જમજીવનદાસ મોદી, શ્રી. મંજુલાલ ર. મળમુદાર, શ્રી. પ્રાણવાલ શ્રી. દેસાઈ, રો. હરિપ્રસાદ દેસાઈ, ક. નિપુણિજા દેસાઈ, ક. બિન્દુ આચાર્ય, શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ વગેરે લેખક ભાઈ બહેનોએ અમોને વખતો વખત

ખાસ સ્થાય આપવામાં તેઓએ પોતાનું બનવું કરેલ છે જે બદલ અમે તેઓનો આભાર માનીએ છીએ. 'શુભસુન્દરી' માં છપાતા ક્ષોડ્ધા અત્રેના મોડર્ન ફેટા કઠિના માલિક નિયમિત રીતે વખતસર બનાવી આપે છે. આ અંકનું કવરગિત તેઓએ હુંક વખતમાં તૈયાર કરી આપેલ છે, જે બદલ અમે તેઓનો સદય આભાર માનીએ છીએ.

'શુભસુન્દરી' ગુજરાતી બહેનોને વધુ ને વધુ ઉપયોગી થાય એમ કરવા તરફ અમારી દૃષ્ટિ હમેસાં રહે છે. છતાં એમા પછી તુટી રહી ભય છે એ અમારી ભણ બધાર નથી. તેમ જ તુટીઓ એટ ભાગે આર્થિક કારણેને આભારી છે એ પણ અમે ભણીએ છીએ. સારી આર્થિક સ્થિતિ હોવા વિના કેટલીક તુટીઓ તો નિવારી શકાય એવી નથી. એટલે અમે લાચાર થઈ પડીએ છીએ. 'શુભસુન્દરી' નો આદક વખ' છે એના કરતાં થણા વિરાળ બને તો જ એમાંની કેટલીક તુટીઓ નિવારી શકાય એમ છે માટે અમે અમારા વાચક વચને એટલી જ વિનંતિ કરીએ છીએ કે, 'શુભસુન્દરી' ના આદક વખની સંખ્યામાં વધારો કરી આપીને તુટીઓનું નિવારણ કરવાની અમને તક આપો.

કેટલીક તુટીઓ અમારી ગરાજિને કારણે પણ રહી જ્યાં પામતી હોય એ અમે ભણીએ છીએ. એવી તુટીઓ પરત્વે અમારું લક્ષ્ય એવામાં આવે તો તે દૂર કરવાનો અમારાથી બનતો પ્રયત્ન અમે જરૂર કરીશું. એ ઉપરાંત માસિકને અમે એ કોઈ બીજી સૂચનાઓ અમને કરવામાં આવશે તો તેના પર પુરતું લક્ષ આપવાની અમે ખાત્રી આપીએ છીએ.

સીધાં જીઓ માટે અભાયદી કોલેજ
કાઢવાનો પ્રયાસ :

સીધાં સરકારે નીચેથી સમીતીએ સીધાં
જીઓ માટે અલગ કોલેજ સ્થાપવા સરકારને
બંધનિય કરી છે.

અભાયદની વધતી જતી સ્ત્રી કોલેજીયીના જમા-
નામાં જીઓ માટે જુદી કોલેજની જરૂરી આવ
છે. છાત્રાઓને અને છાત્રીઓને એકજ
કોલેજમાં સાથે શિક્ષણ આપવામાં આવે છે તે
અભાયદુ મુખી ચાલતું હતું કારણ કે છાત્રીઓની
સંખ્યા જલ્દન વેલ્લી રહેતી હતી. પરંતુ હવે તે
પ્રથમ મોસા પ્રમાણમાં મુખ્ય, વડોદરા, અમદાવાદ
સુરેષ્ટા, પુના, સીધાં, ભાવનગર વિ કોલેજમાં
છાત્રીઓ દોષ છે.

જીઓ આપણી સમાજવ્યવસ્થા જોતાં આ
ખન્નેને વડન એકસરખું શિક્ષણ આપવાની જરૂ-
રિયાત છે કે કેમ જીઓ કોલેજમાં સહશિક્ષણ
રખવાથી વિશેષ ફાયદો છે કે કેમ એ બધાના
સંપૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી એમ લાગે છે કે
સ્ત્રીઓને કાર્યપ્રદેશ વડન જુદો દોષ મોઘ
ભાગની સ્ત્રીઓને છાત્રાઓના જેવાજ શિક્ષણની
છંદગીમાં જરૂર પડતી નથી. ચોરસ બહેનો
નોકરી છે તેઓને કંઈક અંશે જરૂર પડે છે.
છાત્રી છાત્રીઓ સાથે શિક્ષણ લે છે તેમાં
ફાયદો તો નથીજ નજાયો. કારણકે કોલેજમાં
છાત્રીઓને માટે વર્ગ ચાલતો દોષ તે સિવાયના
જન્ય માટે જુદો ચોરસ દોષ છે. જીઓ
છાત્રીઓ સાથે પણ પાલવાની કુટુંબિગર જોઈજ
રોષ છે અને તે વસ્તુ જરૂરી પણ દોષ છે. વળી
કેટલાં નકામાં તેઓને ન થઈ બેસે તેને માટે
પણ ખાસ ચેતવણી રાખવી પડે છે.

હાલ માટે અને છંદગીમાં ઉપયોગીતા માટે
અંધા તો નોકરી માટે શાસ્ત્ર લેવું જ દોષ તો
અભાયદી કોલેજની ખાસ જરૂર દોષ છે. આશા
છે કે સીધાં સરકાર આ પ્રયાસમાં જરૂર માદ કરશે.

કરે કુનીવર્સિટીને આ રીતમાં સાદો
પ્રયાસ છે પરંતુ દહ એકજે તેટલી બેના આ
કુનીવર્સિટીને લાભ લેતાં નથી. સીધાં તો છં

પણ મુખ્ય ધલાકામાં અન્ય રાહેરોમાં પણ બે
આવી કોલેજે કાઢવામાં આવે તો વિચાર વધાવી
લેવા જેવો છે.

*

કોન્સર્ટો :

ગણેશ ઉત્સવ, નવરાત્રી ઉત્સવ, ગાંધી જયંતી
અને અનેક સરવાઓના વાર્ષિકોત્સવો નહક
આવવા લાગ્યા છે, ન્યારે કોઈ પણ ઉત્સવ
જનવાય છે ત્યારે આપણા લોકોની નજર રંગન
વસ્ત્ર પહેલી જાય છે. અને રંગનમાં એ ખાસ
કરીને કોન્સર્ટો. કોન્સર્ટો એટલાં બધાં વધી
પડ્યાં છે કે આપણી ભવિષ્યની પ્રજાની કોન્સર્ટ
ચથ છંદગી થઈ જવાની ધીક રહે છે.

રંગન જરૂર કરવો પણ એના પ્રકાર દોષ છે.
ગાંધીજીની જયંતી ઉજવવા માટે પોણે પોણે
અને ગામે ગામે ગરબા તથા નાટ્ય પ્રયોગોની
આવશ્યકતા નથી. તેમાં તો ખાસી પ્રચાર જ
દોષ. ગણેશ ઉત્સવ અને નવરાત્રીમાં થયું
ધાર્મિક ઉત્સવ જેવું રાખવું જોઈએ. અને આનંદ
ચાટિ-રંગન માટે સાધારણ જલસા ચોન્યા દોષ
લો ચાલે.

વાર્ષિકોત્સવમાં પણ લાવણી પ્રદર્શનો કે
અન્ય આનંદ રાખ્યો દોષ તો ચાલે. પણ અં
કેકાણે કોન્સર્ટ દોષ છે તે કીક નથી થઈ.

વળી કોન્સર્ટમાંજે આખરે તો દોસિ તેસી ને
લદાઈએ જ લેવામાં આવે છે: અને સારા કુલીન
ધરનાં બહેનો નૃત્યને મહત્વ આપે છે. નૃત્યને
ખીલવવા જેવું છે કે રાખવા જેવું છે એ મુખ્ય
પ્રશ્ન છે, અત્યારે તો મુખ્ય ખર્ચાજ આકર્ષક
ટ્રેસ પહેરી કેટલાંક તો યાત્રીય તાલીમ વગર
પદ્ધતિ સીવાયનું, ગમે તેમ હાથ, પગ, મોંના
ચાળા કરી નૃત્ય અભિનય કરે છે. નૃત્ય બંદ
ધોડાં જ સરખું કરી રાકે છે. માટે નૃત્ય એ
આપણી સરવાઓમાં મહત્વ નહિ પામે તો
રોક કરવા જેવું નથી.

છેવટમાં જયંતિઓ ઉજવાય, ઉત્સવો ચાપ
તેમાં કોન્સર્ટને મુખ્ય પદ ન આપતાં દેશને જરૂરી
કેવોગી એવા કાર્યક્રમો હાથ ધરાવે એવી દરેક
સરવા ખાસી વિનંતી છે.

“ ગુણ સુન્દરી ” આલવિભાગ

તન્ત્રી નાગરદાસ ઈ પટેલ, મલારક

વર્ષ ૧૧

અંક ૬

પુસ્તક ૧૧

સપ્ટેમ્બર : ૧૯૪૧

છુકે છુકે ગાડી

પાદા ઉપર ગાડી
દારે દારે કાઢી
વાંદી ચુકી ઉભી આડી.

છુક...છુક...છુક...છુક.

જંગલ આવે જાડી આવે
નદિ જરજાના નિર ફાવે.

છુક...છુક...છુક...છુક.

આગગાડી પેલી ફુકે ગાડી
કાળી ચીસો પાડી
મોઠા કંગર ફાડી

છુક...છુક...છુક...છુક.

મુંબઈ આવે વગેરે,
મુરત આવે જોધપુર,
મમાલ મુંબાઈથી આવે
પપાલની રપાવ લાવે.

છુક...છુક...છુક...છુક.

શ્રી. અવિનાશ બ્યાસ

ગરબે રમે

ગરબે રમે રે ગરબે રમે,
 નાનીશી બેન મારી ગરબે રમે.
 ગરબે રમે રે ગરબે રમે,
 સરખી સહિયર સંગ ગરબે રમે.
 આમતેમ ફરતી, ચોકમાં ધૂમતી;
 તાળીઓ પાઠતી નીચી નમે:
 નાનીશી બેન મારી ગરબે રમે.
 ગરબો ગવાઠતી, જાંઝર ઝમકાવતી,
 રૂમરૂમ ફરતી ચારે ગમે:
 નાનીશી બેન મારી ગરબે રમે.
 નાનોશો ગરબો શીરે સોઢતો,
 બેનો તે ગરબો સહુને ગમે:
 નાનીશી બેન મારી ગરબે રમે.
 ગરબે રમે રે ગરબે રમે,
 નાનીશી બેન મારી ગરબે રમે.
 શ્રી. વલ્લભાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા



બાલવીરને

બરોહ ! ન્હાની કુમકુમ પગલી;
 ઠેકવી લીઠ ભાવઠની ઢગલી.—બરોહ !
 ઢગલી ન્હાની પણ દિલ મોહું,
 અચળ આત્મબળ સુક્ષ્મ;
 કદિ ન પાછું હઠવું, ધારી
 સત્ત્વ પ્રતીતિ વિમલી.—બરોહ !
 સ્વધર્મ, સ્વરાજ્ય, સ્વદેશપ્રીતિનાં,
 વધો, ખીલો, અમીપાને;
 બલિ બનો ત્રિપુટી રક્ષાએ,
 કેસરી ત્રાટે ઉછળી.—બરોહ !
 શ્રી. શંકરાન્ત મંગળજી બોલા

અજબ દષ્ટિ

‘આ આખો ગંભીર તમને મરણ ફાલે એ રીતે ચીપીને મને આપો’ પંડિતજીએ શરૂઆત કરી. ‘એ હું મારા ડાબા હાથ લાંબો કરીને રાખીશ. પત્તાને પાછળનો ભાગ મારી ગાંજીએ હથેલી છતાં ગંભીરનું પહેલું પત્તુ શું છે તે હું કહી આપીશ, જમણા હાથે હું ચીપતો જમથ ને એ રીતે આવડું પહેલું પત્તુ કયું છે તે હું કહી આપીશ.’

અને પંડિતજીને ગંભીર ચીપી આપ્યો. એમણે એ ડાબા હાથમાં પકડીને હાથ લાંબાવ્યો.

‘વાત એમ છે કે આપણી દષ્ટિ એવી રીતે કેળવી શકાય છે કે આખા ગંભીરની આરપાર એ જોઈ શકે ને શું છે તે જાણી શકાય. કા કિરણો એવીજ માણસની શરીરની આરપાર જોઈ શકે છે ને અંદરનાં હાડકાંની છબી પાડી શકાય છે.’ એમ કહીને પંડિતજીએ ડાબો હાથ ઉંચો કરીને કહ્યું: ‘સૌથી પહેલું પત્તુ કાળીનો બાકશાહ છે.’

અને એમજ હલું.

‘હવે મારા જમણા હાથે પત્તાં ચીપુ છું. એમ કહીને પંડિતજીએ પત્તાં ચીપ્યાં ‘હવે સૌથી પહેલું પત્તુ લાલનો સત્તા છે.’

અને પંડિતજીની વાત ખરી હતી.

એમ એક પછી એક સાત આઠ વખત પંડિતજીએ એ પ્રયોગ કરી બતાવ્યો. દરેક વખત પંડિતજી કહેતા હતા તે ખરૂં પડતું હતું.

અજબ જેવું !

પંડિતજી ગંભીરની આરપાર જોઈ શકતા હશે ? એ શી રીતે પહેલું પત્તું શું છે તે કહી શકતા હશે ?

અમારો નવાઈનો પાર ન રહ્યો.

પંડિતજીએ એનો ખુલાસો ક્યો તે આગળ ઉપર આપ્યો છે.

આપણે ગુજરાતી છીએ અને ગુજરાતીમાં એક કહેવત છે.

“જંગા સ્નાને, યમુના પાને;
નર્મદા દર્શને, તાપી સ્મરણે.”

જંગામાં સ્નાન કરવાથી, યમુનાના જળતું પાન કરવાથી, નર્મદા નદીના દર્શન કરવાથી અને તાપીનું સ્મરણ માત્ર કરવાથી અનેક પાપોની માફી મળે છે. એમ હિંદુ ધર્મની માન્યતા છે.

જંગા અને યમુના તો છે હિમાલયની દીઠરીઓ અને વમવાટ છે, ઉત્તર હિંદમાં પણ નર્મદા અને તાપી તો છે વિંધ્યા અને સાતપુડાની દીઠરીઓ અને ગુજરાતને ફળદ્રુપ અને રસાળ બનાવે છે.

ગુજરાતમાં બીજી પણ નાની મોટી નદીઓ તો ઘણી છે. જેવી કે મહી, સાગરમતી, પૂણી વિગેરે આ બધી નદીઓમાં મોટીબહેન તરીકે સ્થાન છે નર્મદાનું, અને તેથી જ નર્મદા નદીની વાત કહેવાતું મન પ્રેરાય છે.

નર્મદાની ઉત્પત્તિ વિશે શાસ્ત્રમાં એમ કહ્યું છે કે અનેક વર્ષો પહેલાં શિવજી ભગવાન રૂઢ્ય પર્વત જેને હાલમાં અમરકંટક કહે છે ત્યાં ઉગ્ર તપશ્વર્ષી કરતા બેઠા હતા. મહાદેવ એટલે સર્વ દેવમાં મહાન એટલે તેમનું તપ પણ મહાન જ હોય ? મહાદેવ ધ્યાનમાં બેઠા છે. ત્યાં કપાળ પર પરસેવાનાં ટીપાંના નાનકડાં એવા પ્રવાહ, જમીન ઉપર વહેવા લાગ્યો, અને અમરકંટક પર્વતના શિખરેથી નીચે પૃથ્વી તરફ એ પ્રવાહ ધીમે ધીમે ઉતરવા લાગ્યો. એ પ્રવાહમાંથી એક કન્યારત્ન ઉત્પન્ન થયું અને શિવની સામે એક પગે ઉભા રહીને એ કન્યાએ તપ શરૂ કર્યું. શંકર ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને કહ્યું, “બેટા. માગ વરદાન.” કન્યાએ ધીમે અવાજે કહ્યું, “ભગવાન, મને એવું વરદાન આપો કે સારી પૃથ્વીના સર્વજાતીયોના સ્નાન કર્યા હોય અને જોટલું ફળ મળે તેટલું ફળ મારા પ્રવાહમાં સ્નાન કરવાથી મળે અને મારું દર્શન માત્ર કરે તેને મોક્ષ મળે.” મહાદેવ સુસીધી કહ્યું “તથાસ્તુ” અને અંતર્ધ્માં ચર્ષ મયા. એ કન્યકા તે બીજી કોઈ નહિ પણ નર્મદા અને શંકર ભગવાનનો પરસેવાનો જ પ્રવાહ તે નર્મદા નદી અમરકંટક પર્વતમાંથી નર્મદા નદીનો ઉગમ થયો પણ ત્યાંથી શુભ થયા અને વિંધ્યાચળ પરથી એનો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો.

વિંધ્યાચળના પર્વત પરથી નીકળી તે સમુદ્ર સુધી પહોંચતા નર્મદા નદીને ૮૦૦ માઇલનું અંતર કાપતું પડ્યું છે. અને એ ૮૦૦ માઇલનો પ્રદેશ નર્મદા નદીના પુનિત પ્રવાહથી ફળદ્રુપ બન્યો છે. ગુજરાતની એ મહાન નદી છે એટલું જ નહિ પણ મધ્ય હિંદુસ્થાનમાં ઘસતે નર્મદા હાલતી રમતી અનેક પ્રકારના ગેસ કરતી આગળ વધે છે. એ બધાએ પ્રદેશની એ લાડીથી નહીં છે. નર્મદા નદીની પરકમ્મા કરવાને અનેક યાત્રાળુઓ નીકળે છે. પરકમ્મા એટલે નર્મદા નદીના મૂળ સ્પર્શી જઈને તેની પ્રદક્ષિણા કરી પાછા વળતું તે એવા અનેક પરકમ્મા વાસીઓ ચાંદોદ (જ્યાં ડું હાલ રહું છું) આવે છે.

એમના અનુભવો અને કવિષ્ઠ છે. જંગલ, ઝાડી, વાઘ વંરનો ભય વિ. અનેક જીવ સટોસટની મુશીબતો એમની સામે આવી પડે છે. પણ અડગ શ્રદ્ધા રૂઢી છે. અને એ યાત્રાળુઓ હસતા રમતા નર્મદા નદીની પરક્રમા કરી આવે છે.

નર્મદા નદીના મૂળથી મૂખ સુધીની મુસાફરી વહાણમાં થઈ શકતી નથી છતાંય આપણે તેનો આછો ખ્યાલ લઈએ તો જળમયુર આગળ જ્યારે નર્મદા નદી હસતી કુદતી આરસના પહોડો વચ્ચેથી પસાર થાય છે. અને તે વખતનો ધૂધવાટ અને આરસના પહોડ સાથે અથડાઈને ઉંચે ઉંચે હડતા એના પાણીના ફેરાં અને ઠોઠ ઠોઠ વખત સૂધનો પ્રકાશ પડવાથી તેના થતા મેલધતુખ્યતા એટલા બધાં તો અઢીકિલ લાગે છે કે જીવમાં કદીએ ન ભૂલી શકાય. જળમયુરથી આગળ વધતા અનેક નાના મોટા ગામડાં અને શહેરો આવે છે. જંગલો અને ઝાડીઓ આવે છે. આપણે ગુજરાતી એટલે ગુજરાતની ભૂગોળમાં રસ વધુ પડે એટલે આપણે સુરપાણ સુધી આવી પહોંચીએ સુરપાણનો ધોધ જોઈએ એક કવિએ કહ્યું છે કે:—

“ ઘેર જ ગાય અહિં આ જળધોધ વારી. ”

એવો સુંદર દેખાય છે એ સુરપાણના ધોધનો, સુરપાણના ધોધ આગળ નર્મદાનો પટ પડેલો નથી પણ સાંકડો છે. અને એક ઉંચી ભેખડ પરથી નીચે ખૂબ જ નીચે સતત નર્મદાનો ધોધ પડે છે. ધોધ સારામાં સારી રીતિમાં જોવા હોય તો ઉનાળાની રમઝો દરમ્યાન, ફરજી ચિપાળામાં સુરપાણના ધોધની ઉચાટ એટલી બધી હોતી નથી અને તેથી ડેટલાયે શોખીનો નિરાશ થઈ પાછા વળે છે. ઉનાળામાં તાપ વિરેષ તેનો ત્રાસ ખરો પણ જે કામ માટે જઈએ તે બદલ એટલું તો સહન કરવું જ પડેને ?

સુરપાણની પાસે જ એક હરજીશાળ કરીને રચળ છે. એ રચળ આગળ પટ ધણું જ સાંકડો છે અને હરજી એક કિનારેથી બીજે કિનારે ફાળ ભરી રોકે અને ફૂદી રોકે છે.

સુરપાણના જંગલમાં વાઘનો ભય છે ખરો પણ ચૈત્ર વદ અમાસ વખતે ત્યાં મોટો મેળો ભરાય છે. તે વખતે ત્યાંના વાતાવરણ મને અજ અને વાઘનો ભય પણ જોઈએ.

સુરપાણના જંગલમાંથી સામ. વાંઠ, વિ. ઇન્દોરની લાકડાં કાપવામાં આવે છે. અને તેના તરાપાઓ બનાવીને ત્યાંની જંગલી બીલો. નર્મદા નદીમાં તરતા મૂકે છે, અને એવા તરાપા ઉપર, ઉપર આમ અને નીચે પાણી એમ અનેક દિવસોની મુસાફરી કરીને ચાંદો આવે છે. ચાંદોમાં એ તરાપાઓ છોડી નાંખીને તેને વખારોમાં ભરવામાં આવે છે. અને એ વખારોમાંથી ગુજરાતભરમાં રહેલે માર્ગે પહોંચાડવામાં આવે છે. આ રીતે પણ નર્મદા નદીનો જળમાત્ર વગરપેસે સેંકડો માઇલ સુધી ઇન્દોરની લાકડું ખસેડવામાં મદદરૂપ નિવડે છે. સુરપાણના જંગલ કાપવાની ઇજારા રાજપીપળા રોડ તરફથી દર વર્ગે આપવામાં આવે છે. એટલે ઇજારદારના માણસો નર્મદા નદીના કાંઠા પર ઝુપડાઓ બાંધીને વસવાટ કરે છે, અને તેથી પણ ચાંદોથી સુરપાણ જનારને વસતી લખે છે. અને જોળખાણનો લાભ લેવાથીને મહેમાનમતીનો લાભ પણ મળી રોકે છે.

સુરપાણથી આગળ આવતા મરડેશ્વર નામનું એક યાત્રાનું રચળ આવે છે. ત્યાં દત્ત

ભગવાનનું મંદિર છે અને આશ્રમ છે. દર વરસે ત્યાં ગુરૂપૂર્ણિમા પર યાત્રાળુઓને મોટા મેળો ભરાય છે. અને ખાસ કરીને અનેક દક્ષિણી સ્ત્રી પુરુષો આ યાત્રાનો લાભ લે છે.

રામવટી, વાડીયા, તીલકવાડા, કુંભેશ્વર વિગેરે અનેક નાના મોટા સ્થળો રસ્તામાં આવે છે. પછી આવે છે કરનાળી અને ચાંદોદ. કરનાળી અને ચાંદોદની વચ્ચે વહેતી ઝોર નામની નાનકડી નદી હોટાહોટપુરના કુંગરમાંથી નીકળીને નર્મદા નદીને મળે છે. એટલે જે સ્થળે સંગમ થાય છે ત્યાં આગળ રતાન કરવાને અને શ્રાદ્ધ વિગેરે અનેક કર્મકાંડ કરવાને અનેક યાત્રાળુઓ દેશપરદેશથી આવે છે. ચૈત્ર સુદ પુનમ અને કારતક સુદ પુનમ એમ બે દિવસોએ સંગમ આગળ મોટા મેળો ભરાય છે. ચૈત્ર સુદ પુનમનો મેળો મોટો હોય છે. અને ચાર પાંચ દિવસ સુધીમાં લાખોક યાત્રાળુઓ તેનો લાભ લે છે.

ચાંદોદ અને કરનાળી બન્ને તિર્થક્ષેત્રો ગુજરાતમાં પ્રખ્યાત છે. ચાંદોદને નર્મદા નદી પરનું કાણી કહેવામાં આવે છે. ચાંદોદનાં વિષે વિસ્તારપૂર્વક લખવા બેસું તો નાનકડું પુસ્તક જ લખાયું પછુ તેના અગત્યના સ્થળો વિષે જ વાત કરીશ.

કરનાળીમાં કુબેરેશ્વર, પાલકેશ્વર, સોમેશ્વર વિગેરે મંદિરો જોવા લાયક છે. તદુપરાંત હાલમાં એક ગિતામંદીર પણ સ્થપાયું છે. જેની અંદર અનેક ગીતાઓનું એક સંગ્રહસ્થાન છે. કરનાળામાં વડોદરા રાજ્ય પ્રાંત પંચાયતની આસિક ૧૫ રૂપીઆનું બાકું બેતી ધર્મશાળા છે.

ચાંદોદમાં મલ્હારરાવ ગાયકવાડે બાંધેલા નકશીદાર વિશાળ ઘાટ ગમે તેવા અરસીક માણસને પણ મુગ્ધ કરી દે તેવો છે. સ્વામીનારાયણ, શેખનારાયણ, કાશીવિશ્વનાથના મોટાં મંદિરો ખાસ જોવા લાયક છે તે ઉપરાંત બાલાજી મંદિર, રામજી મંદિર, કુધાધારી મંદિર, વિઘ્નેશ્વરજીનું મંદિર, જોવા અનેક મંદિરોથી ચાંદોદની શોભા વધી છે. ચાંદોદના દવાખાણી ધણા સારા છે અને તે કારણથી ચાંદોદમાં રોચન રોડ ઉપર કુત પન્થ મીનીટના જં રસ્તા પર હોંચે ટેકરી પર બધી જાતની જરૂરીઆતોના સાધનોથી ભરપૂર એક દિવાળીખાખ સેને ટોરીઅમ છે. ધણા માણસો તેનો લાભ લે છે. તેમાં ચાર જ્યોત્ષ્ઠ છે અને દરેક જ્યોત્ષ્ઠનું સાધન સાથે આસિક રૂ. ૧૫ બાકું છે.

ચાંદોદમાં પેટલાદ વાગાની એક ધર્મશાળા પણ છે. ત્યાં બાકું વિ. લેવાનું નથી. ચાંદોદના જૂઠેલા ગોરપદ્મ કરે છે. અને પોતાને ઘેર માનાળુઓને ઉતારી તેમની બધી વ્યવસ્થા બજાવે છે, એટલે દરેક રીતે ચાંદોદ રહેવાને માટે અનુકૂળ બનાવવામાં આવ્યું છે. ચાંદોદના જૂનાપતિ મહારાણા થી ખુશાલસિંહજી દરબારના જુના મહેલખાનું અરીસાભુવન જોવા જેવું છે. ગામનાં મધ્ય ભાગમાં ગાયકવાડ સરકારની ગાદી છે. અને તેની આડવા રોટનો અચુતરો છે. ચાંદોદથી સુરપાણ તેમ જ સિનોર જવાને માટે દોડીઓ બાઝેથી મળી શકે છે. અને તીલકવાડા અને સિનોર બન્ને સ્થળો માટે દરરોજ બપોરના મોટરબોટ ઉપડે છે. ચાંદોદમાં દવાખાનું, અંગ્રેજી, ગુજરાતી નિશાળો, લાયબ્રેરી, પોષ્ટ અને તાર ઓફીસ વગેરે હાલના જમાનાની સગવડો છે.

ચાંદોદથી આગળ વધતાં મંગનાથ, શુકદેવ, વ્યારા અને અનસૂયા એમ યાત્રાત્મક સ્થળો આવે છે. અનસૂયા માતાનું મંદીર પ્રાચીન અને સુંદર છે અને ગાયકવાડ સરકાર

તરફથી ત્યાં રક્તપીતીયા મેળો માટે મહત્ત્વવાળા અને રહેવાના મકાનો છે. માથસર અને શુકલતીર્થ પણ યાત્રાનાં ધામો છે. શુકલતીર્થમાં દર વર્ષે કારતક સુદ ૧૫ પર મેળો ભરાય છે. ત્યાં ઐતિહાસિક નદીના કાંઠે છે.

શુકલતીર્થની પાસે કળીરવડ છે. કળીરવડ માટે એમ કહેવાય છે કે સંત કળીરે વડનું ઘાસ કપું. અને તે રોડનું. અને તેના વડેએ જાયો. આ તે કળીરવડ. વડ વિશાળ છે. તેની છાયામાં પાંચ, સાન, દળર ખાણેલા સહેલાઈથી બેસી શકે એવા પટ્ટાદાર વડ છે.

આજળ વધતાં આવે છે. નર્મદા નદીનું મુખ નર્મદા નદીના કિનારે અને મુખની પાસે પ્રખ્યાત સહેર બૃહદ્ગઢ, એક વખતનું એ ગુજરાતનું પ્રખ્યાત જંદર આજે તો બાંગો વડી રહીતીમાં છે. છતાં એ પેલી કહેવત છે કે "ભાગ્યુ ભાગ્યુ તો એ ભર્ય" તે પ્રમાણે કોઈ કાદી નાખવા જેવું નથી ભર્ય નર્મદા નદીના કિનારા પર પાણી પડે પથરાઈએ છે. પહેલાના વહેવારનાં પ્રમાણમાં હાલનો વેવાર નહીંવે મજાપ. છતાં હાલમાં ત્યાં સ્વાસ્થ્ય પીણાના છનો, કાપડ વજુવાની ખીંચો, વગેરેથી વેવાર સારો ગાયે છે. કાઠિઆવાડના જંદરો સાથે ભર્ય વડાણો મારત વેવાર ચલાવે છે. ભર્યના મુળ સ્થાપક બૃહદ્ રૂપિની વાડી, મોદન બાગ, કિશોર બાગ વગેરે જોવાલાયક સ્થળો છે ભર્યની નવાગીનો નાસ કરી આંજીએ છે. સ. ૧૭૭૨ માં ભર્ય છતી લીધું હતું. ભર્યનો નર્મદા નદીનો નવો મુખ મુદર છે અને તેના પરથી ન્યારે આમનાડી પસાર થાય છે ત્યારે જ આનુષંગિક દરમ એક વખત જોવાયો કરી પણ જુલાય નવિ, એવું કહે છે.

ભર્યથી આજળ ભાગ્યજીનેશ્વર નામના એક યાત્રાના સ્થળે અઢાર વર્ષે એક વખત મોડી યાત્રાનો મેળો ભરાય છે આજ સ્થળે નર્મદા નદીનો સમુદ સાથે સંજમ થાય છે.

ચી. નવલકાંત નેમચંદ બાવસાર

ક

ઘડિયાળ

ઘડિયાળ ટકટક બોલે છે, એવું લોકક કમમન ટોલે છે.	ઘડિયાળ.
જે કાંદા કોઠકોઠ કરે, પકડા પકડીની કોડ કરે.	ઘડિયાળ.
ધીમાં કમલાં નાનો ભરતો, ફાળો મોટી મોટો ભરતો.	ઘડિયાળ.
જે જાડ સજા સંપીડા છે, ફરે ફરડી ખંતિલા છે.	ઘડિયાળ.
કરી ચાક કોઈને ના લાગે, અડવાડિયે ખાવાનું માગે.	ઘડિયાળ.
એની બેનો છે બીજી નાની, એ ટકટક બોલે જહુ છાની	ઘડિયાળ.
નાની બેનો ફરે નમણી, કિંમત એની લેસે જમણી	ઘડિયાળ.
ઘડિયાળ બિના થડી ના ચાલે, એની ચાલે જમણું સવળું ચાલે.	ઘડિયાળ.
એનાં બાર જોની બલિહારો, ઘરઘરમાં આજે ફરવારો.	ઘડિયાળ.

ચી. મહીપત્ર એવી

કાગડાનો ત્રાસ

જમણુવાર હોય ત્યારે કાગડાનો ત્રાસ ખૂબ હોય છે. એ બધા ટોળે મળીને કાઉ કાઉ કરી મૂકે છે ને ગમે તે વસ્તુ ઉપાડી લાય.

એ ત્રાસ મટાડવા માટે સુબાઈની એક મહાજનવાડીએ પાંચ હજાર રૂપિયા ખર્ચીને લોખંડના બંધ કરી શકાય એવાં બારણાં કરાવ્યાં છે કે જેથી જરૂર પડે એ બારણાં બંધ કરી શકાય ને કાગડાના ત્રાસમાંથી બચી જવાય.

પણ એ ત્રાસ મટાડવાનો અજબ નુસખો શુગળી પ્રાદ્યલોએ પૂરા પાડ્યો છે. વાત એમ બની કે મારા એક મિત્રે શુગળી પ્રાદ્યલોની ચોરાસી કરી હતી. એ વખતે જમવાની તૈયારી થકને જમણુ ચાલુ થયું ત્યારે એક માણસ પાંચ ઇંચ પહોળો ને સાત ઇંચ લાંબો અરિસો હાથમાં લકને ફરતો હતો ને સૂરજ સામે ધરીને ચારે તરફ એરિયાં પાડતો હતો.

બપોરના બાર વાગ્યા હતા ને આ રીતે આ માણસ એરિયાં પાડતો પાડતો ચારે તરફ ફરતો હતો એ જોઈને મને નવાઈ લાગી એટલે મેં 'પૂછ્યું' કે આ વીધિ શા માટે થાય છે ?

મને જવાબ મળ્યો કે 'અરિસાનો પડછાયો જોઈને કાગડા નાસી જાય છે. એમ ન કરે તો કાગડા એટલા બધા હેરાન કરી મૂકે કે ન પૂછે વાત !'

અને વાત પણ ખરી હતી.

જમણુ ચોક્કમાં પડ્યું હતું છતાં કાગડાની જાત ન હતી. એ બધા નાસી ગયા હતા.

મને આ નુસખો નવાઈ જેવો લાગ્યો. એના ઉપયોગથી કાગડાની રંજીત મટી જાય છે એ વાતની મારી ખાત્રી થઈ છે કારણ કે આ પ્રસંગ બન્યા પછી મેં પણ એ પ્રયોગ કરી જોયો છે.

કાગડાની રંજીત મટાડવા માટે આ નુસખો કરવા જેવો છે.

શ્રી. નાગરદાસ પટેલ

૫

અજબ દષ્ટિનો ખુલાસો

'આ કરામતનો ખુલાસો એટલો જ છે કે મેં ડાબા હાથની પહેલી આંગળીએ સહેજ મીઠુ લગાડી તેમાં એક નાની સરખી આરસી ચોટાડી લીધી છે.' પંડિતજીએ જણાવ્યું. 'અજબ કરામતની વાત કરતી વખતે એ ગોઠવણમાં સીકતથી કરી લીધી હતી. ડાબો હાથ લાંબો કરીને મેં એવી રીતે ઉંચો રાખ્યો હતો કે પહેલા પત્થર પ્રતિબિંબ આરસીમાં પડે તે હું જોઈ શકું. પછી તો ગમે એટલી વાર ચીપીને જે પહેલું પત્થર આવે તે ઠહેવામાં અડચણ ન આવે એ દેખીતું છે !'

શ્રી. નાગરદાસ પટેલ

યંગ ઇન્ડિયા



નવ નવા ગરબાનું

ત્રીજું નવરાત્રે ગરબા રીલીઝ

અનંત અનંત અનંત અનંત

શ્રીમતિ મધુરિકા મધુમદાર

ડી. એ. ૬૫૧૦ } અંગા તે માતાં નોરતાં આગ્યા
અંગે આરાસરની વાગી

એક વાગ્યુ :

નોરતા આગ્યા, અંગાને માતાં નોરતા આગ્યા
સરેલા કદાગ્યા માગે, સરેલા કદાગ્યા

પેર પેર રામ રમે સરેલા કદાગ્યા

આમથેળી માછ આમ, માગ સછ આમ્યા

નિવળપુ રાછ યવ મરગા શેરામ્યા...નોરતા.

માનજનીં મલિ કરે, ઠલિ પેર આમ્યા,

પુલપા કરીલા, આમ્યામેરડા...નોરતા.

પામે, બીમ, બીમ, મોથ મજમરને મોથ,

માછ રમે રાસ મેતાં જમના આ મોઝ

અમૃત રેલાગ્યા, માગે અમૃત રેલાગ્યા.

એગા તે માતાં નોરતા આગ્યા.

પાંચમ, છાં, સાનમ તે આમને દાગે.

નવમે નવરાત્રિમે રોરોને વ્દાગે.

મદીસલસુર માગે, માગે મદીસલસુર માગે

એગા તે માતાં નોરતા આગ્યા.

બીજી વાગ્યુ :

અંગે આરાસરની વાગી,

એ મા પાવાની પદરાણી

તુમને નમન નમન.

એ મા આપ રવા મદાકાગી

એ મા આપ રવા બોરદાણી

તુમને નમન નમન.

જમન જમની એ વિશ્વવંદીની

અપ અંજની, ચીત રંજની

નિમ નિ વિખ્યાન...તુમને નમન નમન.

અપરંપાર લીલા છે ત્હારી

અમુદ રાગનીના છે અંગારી

ચકિત છે સાશાત. તુમને નમન નમન.

રમણ ભમણ નવરાત્રિ કરતા

રમેશ્વરી મા ગણ નીરખતા

આશીષ દેગેને માન...તુમને નમન નમન

અગાઉ બહાર પડી ગયેલી રેકર્ડ

ડી. એ. ૫૧૦૧

સંકરે આંખ પડાપ

જગદે રવામ દમેને ગોગરી

ડી. એ. ૫૧૪૫

નવનોખાં મેદ રડા નીગખ્યાં

સાગરનાં રનેદખાં કુદાવળે

ડી. એ. ૫૨૧૫

ગમનાં રસ આંદનીના ચેલખાં

કિરનખાં રંગે ખીલ્યાં છે કુદાં

ડી. એ. ૫૨૪૦

મંમળ ૫૧૫માં મરને

મંમળગરે વર્ષ સુખદ વદને

ડી. એ. ૧૩૭૨
દમક ઝુમક ઝાંઝર ઝમકે
શામરીયે શે રેવાય

ડી. એ. ૫૫૧૧
સુની આવણુભયાની સાંજે
એના શા કરવા વિધાય

ડી. એ. ૫૫૭૯
હોળી આવી હોળી આવી
હોળી આવીરે

ડી. એ. ૫૬૩૪
મને પ્રીતવું ગીત સુનાવો ક્રોધ
એક વાત પ્રધુ કાંના તમને

ડી. એ. ૫૭૪૪
કાંના ભરવાને મને તીર
જવું છે જમુનાને તીર

D. A. 5797 : ડી. એ. ૫૭૯૭
એા મા તારા દર્શને
મા ખાવા તે ગઢથી ઉતર્યો

D. A. 5855 : ડી. એ. ૫૮૫૫
આવને સખી ધન સ્યામ બતાવું
હું વજની ગોળી

D. A. 6027 : ડી. એ. ૬૦૨૭
શાક વાળી
રાધવાની રામણુ

D. A. 6086 : ડી. એ. ૬૦૮૬
અંકેડાં ન જમ્યે
હાલો પહેલાં પહેલાં જમ્યે

D. A. 6186 : ડી. એ. ૬૧૮૬
ડમરૂ ડમડમ વાગે
હવે જગો રાધારાણી

D. A. 6322 : ડી. એ. ૬૩૨૨
વિજલડી વણુઝારી
હું મારવાડની નારી

શ્રીમતિ જ્યોત્સ્ના મહેતા

ડી. એ. ૬૫૧૧ } આસોના અજવાળીયો
તાલી દેતાં, તાલી દેતાં

એક બાણ :

આવ્યાં સખી આવ્યાં, આસોના અજવાળીયાં
ગોરા મંદર દેવ સજી મંદર વેશ
સોજે કળાએ શણુગારીયાં...આવ્યાં સખી.
ચાંદરણું પાયણું પૃથ્વીરે ખાટયે
અવનીએ નવલાં રૂપ ધારીયાં...આવ્યાં સખી.
સ્નેત સરીતા કુધ મંગા ઉમરાણી પુરમાં
રૂપ ભરી રૂપવંતી ઉમરાણી પુરમાં
રજની દેવીના રળીયામણાં...આવ્યાં સખી.

આવશે પ્રીતમ ને પુતળની રાતડી
સાથા એ સ્વપ્નામાં ખીંચાશે અંખડી
પાથરેણે કુતડાં બીઠાવીયાં...આવ્યાં સખી.

બીજી બાણ :

તાલી દેતાં, તાલી દેતાં
તાલી દેતાં કે હું તો ઘેલી બનું
ફેર ફેર કુંદડી, ટપકાયાળ ચુંદડી
કુધ ભરી રાતડીમાં ગરબે છુપું રે...તાલી.
પેમે ચાંદકોયો તીરખે છે આભમાં
એની કોમુદી રાસ રમે સાધમાં
એની વરસતી સુધાએ હેયું ભરું રે...તાલી.
આંખડીયે, આંખડીયે, અંજનીયા અંજનીયા છે
વેણી ગુઆ ગજરામાં કુતડાં બીરાળ્યાં છે
રાસે રમુ મ્હાગે સાંકેલી સગે હું રાસે રમુ...
તાલી દેતાં રે.
મંદર સ્યામ વીના શોભે કેમ રાસ મ્હારો
એની જરતી વીના પુરે કોણુ સુર સારો.
એને જોળીને જોળી હું પાછો ફરું રે...
તાલી દેતાં રે.

અગાઉ બહાર પડી ગયેલી રેકર્ડ

ડી. એ. ૫૫૫૫
એક તહારે નામે મેં નૈયા ઝુઝાવી
એકધું જાણું એકધું જાણું

ડી. એ. ૫૬૮૮
ત્યારે સાંભળે ભગવાન
મને કોષ પ્રભુ બતાવો

ડી. એ. ૫૭૬૮

આમા આવો

ચાલો સખી જાએ જમુનાને તીર

એમ. એમ. ૭૧૨૮

જળ ભરવા કું જમના તીર ગઈતી

એવું સરોવર ફીકું

એમ. એમ. ૭૧૩૫

વન વગડે ઢાવલ ટહુકે

વસંત. આવી ફુલડાં લાવી.

D. A. 6046 : ડી. એ. ૬૦૪૬

ઢાણુ ભરે

દેવી શારદ સરસ્વતી

卐

શ્રીમતિ વનલતા પુરોહીત

ડી. એ. ૬૫૧૨ } ચાંદલીયાને શું રે કહેવું

D. A. 6512 } આ રાતલડી

એક બાણુ :

આ ચાંદલીયાને શું કહેવું ?

એવું બીંકુ નથી એવું તેવું

એની કોમુદીવું કામણુ એવું

કે પ્રીતમને પરવસ રહેવું

કાઠને ઘેલા , ઠરીશું... આ ચાંદલીયાને.

પેલી શરદ પુનમની રાતડીએ

કાઈ કુરે પ્રીતમની વાટડીએ

એમાં આજા રમીતે શું હસ્યા કરવું... આ ચાંદલીયાને.

મેં તો અલબેલા સાથે અબેલા લીધા

જાણે રાગ ત્વજ વેરાગ્ય લીધા

એવે નાખ્યું એને એવું ચાંદરણું

કે આજ્યું પાણું પ્રીતમ રમણું...

આ ચાંદલીયાને.

અગાઉ બહાર પડી ગયેલી રેકડે

બીજા બાણુ :

આ રાતલડી ! આ રાતલડી !

જરી મોડી જાણે ખેનરે રે

મહારે યશી સંગાથે રમવું છે.

દેવું ભરી ભરી નીરખી ફરી ફરી

સાથી કોમુદીમાં ધુમવું છે,

મહારે ધનકું બીંકું મન ભરવું છે.

આ રાતલડી.

દિનભર કુરી તારી આશે,

ક્યારે મુજ તૃષા છીપશે

તરસાને અમૃત કે પાશે !

ક્યારે નાથ મુખા દેખાશે... આ રાતલડી.

સંતાપ કે વાદળ પાછળ

તારલી નીરખે નાથ મુખાકરે

એવી તારલી બનવું છે, મહારે મુલજીલામણે

બમણું છે—આ રાતલડી

વિભેગણું વંદાણું બેવંદાશે

ચીતળ ચાંદરણું હોવાશે

કુઝીયારી મુજવું શું યાશે ?

મુજથી શે જીવાશે ? આ ! રાતલડી.

ડી. એ. ૫૧૧૮

જીવન આજાં ખીલી

મોહન તારી બસરી

ડી. એ. ૫૧૮૨

સાને વગાડી રસ રયામ

સસ એથે કાલીદાને કાંડે

ડી એ. ૫૨૬૦

ખીલી ખીલી તે રંગની આમમાં

વિષ વાડીકાની વેલ રૂડી

D. A. 5799 : ડી. એ. ૫૭૬૯

ધેર તો જવાદે મુને

ધીરે ધીરે પનીહારી

D. A. 6099 : ડી. એ. ૬૦૯૯

ધીરે ધીરે ગોરી ચાલે

એરિકા રે

D. A. 6256 : ડી. એ. ૬૨૫૬

રયામ એથે હોળા

હોળા આવી રે

શ્રીમતિ મલ્લીકા બહેન રાયલ

D. A. 6513 } બેન્ને, બેન્ને રે શુકનના સખરસીયાં
ડી. એ. ૬૫૧૩ } નવ નવ દીવડા પ્રગટે

એક બાણુ :

બેન્ને, બેન્ને રે શુકનના સખરસીયાં
સખરસીયાં ઓ બોક રસીયાં ...બેન્ને, બેન્ને
જાર જાર મામના થાક્યાને ને પાક્યા
રૂદન છે હેરે ને હાસ્ય મુખ રાખ્યા
દેહલતે લાવીને ચેતનીયાં ...બેન્ને, બેન્ને
આતો આવી દિવાળી તેજેબરી
જાણે આવીકા આમથકી સ્વર્ગની પરી
કુંજ કુંજ શુંને ગાન મધુર શુંજનીયાં ...બેન્ને.
સખરસના શુભ શુકને યારી સો
ગંગા પ્રભાતે વસે દેવી આપ ગંગા
રંગે સી રંગે નિરંજનીયાં ...બેન્ને, બેન્ને

અગાઉ બહાર પડી ગયેલી રેકર્ડ

D. A. 6281 : ડી. એ. ૬૨૮૧
ચાલે જમુનાના જળમાં ન્દાય
કોઇ યાચો ના નિરાશ

ક્ર

માણીબાઈ ગરબા પાટી

ગવરાવનાર કુમારી આશા

D. A. 6514 } શું રે હજુ મારી સન્ની
ડી. એ. ૬૫૨૪ } નજુદલ વીર

એક બાણુ :

શું રે હજુ શું મારી મન્ની
સાસુના મેણમાં રહેવાય ના જરી
નજુનીના વીસ લાખ્યા મુઝો ને મુંદી
જેવાયું ના સખી કખો બરી
મેણાં મારે છે કંઈ બદનાં મોઢી
નિત્ય લહે છે સખી માસુ નજુની
પુણ્ય મેં તો સાસુ રમવાને ગરબી
મુખડું મરોડ્યું સખી રોપ્યા બરી
સાસુ વધ્યાં એમ કીધ કરી
કરમણે વડુ જરા લાજ પરી

બીજી બાણુ :

નવરાત્રિમાં નવ નવ દીવડા પ્રગટે
ધુંધટ ધડુથે રૂપગંગા ચઢે રમથે
સુની સુની રાતઝડીમાં
કાળી કાળી વાદલડીમાં
છુપે શરીર પ્રગટે...નવરાત્રિમાં.
આમને આરે ટમટમ તારલીયા ટમકે
જાણે કો સુંદર શરીર મેં
મુખડું મલકે...નવરાત્રિમાં.
જગત જગતી જગદંબા
નીસરે ગરબે રમવા
દેતાં તાળી, અંબેવાળી, રત રતીઆળી
...નવરાત્રિમાં
અખડ વહેતાં કૌમુદી પથમાં
રાસ રમે રાસેશ્વરી ગુપ્તમાં
બરી ગાગર છલકે... નવરાત્રિમાં

બીજી બાણુ :

નજુદલ વીર લારી દોને રે મુંદી
લીંગના કંઠજુ લાવને રે
મોતી મરોડો મુઝો રે
આરે મોતીની માળા ગુલાવને રે...નજુદલ વીર
આખ્યાં નવરાત્રી સો સૃષ્ટિ દરખાણી
મરને ધુમવાને મળી મળ્યું રે...નજુદલ વીર
ગરબે રમવા જઈ સખીઓની સંગે
પરેડીને નવરંગ મુંદી રે...નજુદલ વીર
પાયે પડું તો મારી માતાજી રીઝશે
મનનાં મનોરમ પુરશે રે...નજુદલ વીર.

માણીબાઈ ગરબા પાટી

ગવરાવનાર કે. સુધા ખાનસાહેબ

D. A. 6515 } કરશે નહીં કોઈ આશ
ડી. એ. ૬૫૨૫ } પ્રેમ ભરી દિવ્ય જ્યોતિ

એક બાણુ :

સજની મારી કરશે ન કોઈની આશ.
અમર આશાર્મા કોભારી માં
થાશે જગતમાં નિરાશ.
શબ્દ ભર્મા રોદધી વાણીએ મોહાર
મોહમાં અંધ બની રાખે ન આશ
થાશે જગતમાં નિરાશ.
સ્વપ્ના સેવી સુખ માનશે માં
થાશે જગતમાં નિરાશ.
આશા ફળે ના સખી મળતી નિરાશ
વીનતી કરે છે મનુ કરશે ન આશ
થાશે જગતમાં નિરાશ.

બીજી બાણુ :

પ્રેમભરી દિવ્ય મેં જ્યોતી પ્રગટાવી
પ્રગટે જ્યોતિ મારી કેવી આશાભરી
પ્રેમ મંદિરમાં પુજન કરતી
આશાભરી મારી જ્યોતિ પ્રગટાવતી—પ્રેમભરી.
સાખી
કરતી પુજન પ્રેમથી, આશા હતી જ્યોતિમાં
પશ્ચે ધડી જીવનની, આશા પલટી જાય.
આશા જુલો પ્રેમે પુજન કરતી
અશ્રુભર્યા નેણે હું તો જ્યોતિ નીહાળતી—પ્રેમભરી

અગાઉ બહાર પડી ગયેલી રેઠડ

D. A. 6028 : ડી. એ. ૬૦૨૮
પ્રેમ જાઉં પનવડે પાણી
કાને મારી મહુકી ફેડી

D. A. 6472 : ડી. એ. ૬૪૦૨
નંદ ઘેર વાગે વધાઈ
ચોટા, ચોટા નંદ લાલ

ક્ર

શ્રીમતિ મોંઘીબહેન કંતાનવાળા

D. A. 6516 } થોડું કયું તે જાણું માનને
ડી. એ. ૬૫૨૬ } આરતી ઉતારું અંબા માતની રે

એક બાણુ :

તારા પુજનને કાળ માત આવી છું આજ
થોડું થોડું કયું હું જાણું માનને.
રંક હાસીની લાજ માન રાખીને આજ
માઠી થોડું કયું હું જાણું માનને
ના મુંઢી કમળ ને કંકણ ના હેમનાં
નયની ના રનોની આજુબણ પ્રેમનાં
તારં દીધું હો. અંબે
પુજને ધરાવું તો...
થોડું કયું હું જાણું માનને.
મુંઢર નવરાત્રિ ને સખીઓ ના સાથ છે.
ગરબે રમવાને જોરી તારા સંગાથ છે.
હું તો અધુરી ત્યાં પુરા સન્માન શો...
થોડું કયું હું જાણું માનને,

બીજી બાણુ :

હું તો આરતી ઉતારું અંબા માતની રે.
અંબા માતની રે, અંબા માતની રે-હું તો.
હૃદયનાં હું દાર ખોલ.
જકિતને સુરે હિંડોળ
મધુર નામ જોડ. જોડ
હું તો ચરણ છાંતી નીહાળું અંબા માતની રે
હું તો આરતી.
કુર કુર તારં ધામ
ચાલ સર્વ પુણ્ય કામ
શિવ ધરી કરે પ્રણામ:
શક્તિ ધરધર મવાય અંબા માતની રે...હું
ધુપદીપ બાવે કરે, ધુપહાર કઠે ધરે
વાર વાર નમન કરે
નવરાત્રિ હું ઉમણું અંબા માતની રે...હું

શ્રીમતિ સુમતિ દરે D. A. 6517 } નવ, નવશતના નોરતાં
ડી. એ. ૬૫૧૭ } ગોરી આલોને માને મંદીરીયે

એક બાણુ :

નવ નવ તે રાતનાં નોરતાં રે
મા ગરબે રમવા નીસચી
હારે ચોટિ બ્રહ્માંડના ચોકમાં રે
મા ગરબે રમવા નીસચી
આઠી ધરતીની લીલીછમ ચુંદડી
માથે વાદળના સુગંધ રે
સોનાની રે, રૂપાની રે,
ધુધરી ઝમ ઝમ ઝમકાવતા
લાંબ્યા, લાંબ્યા દીવાળીની સ્લાથી રે
મા ગરબે રમવા નીસચી

અગાઉ ખહાર પડી ગયેલી રેકડ

ડી. એ. } કાનુકે ચીતડાનો ચોર છે
૫૧૬૭ } રાધા વનમાં પુછે
ડી. એ. } શૈનાં ચઢ્યાં આંખડીએ ઘેન
૫૨૧૭ } નંદ રાણી તોરે કાંનો
ડી. એ. } ઝખડીને બગી હું-તો
૫૪૨૯ } ક્યાં ટહુકી કોયલ રાણી
ડી. એ. } બંજ સ્વાસ સ્વાસમાં રાંધ
૫૪૭૪ } જરા ધીરેથી હોડી કંકાર
ડી. એ. } કદમ પર બેઠો પેલો કાનુકે
૫૫૨૭ } નટવર નાચે સ્થામ રે
ડી. એ. } ડુનીયા રંગ બરેલી બાળો
૫૫૮૯ } માલજી છું મતવાલો
ડી. એ. } સખી વર્ષોના વાયરા વાયા
૫૬૭૭ } ટહુકે ગોકુલની ગોવાલજી

બીજી બાણુ :

ગોરી આલોને માને મંદીરીયે
આંખ્યાં, આંખ્યાં આસોનાં એકવાળીયાં
ધીનીકીટ, ધીનીકીટ તાલ મધુરા શો આંખ્યાં
પગમાં ઝંઝરના ઝમકારા—
ઉગ્યો, ઉગ્યો ચંદ્ર સહિ તણા બોગમાં
મંદી રાસે રમતા તારલીયા—
ગરબે રમવાને આંખ્યા બહુચર મા—
આંખ્યા ગોરી જંગલ જે—
રાસ રમતા પ્રગટી એક દિવ્ય નચીત
એના ઝખકારે પ્રગટ્યાં અંખા મા—
જય, જય, જય, જય, જંગલ જે

ડી. એ. } નાથે માંડ્યા છે રીસામણી
૫૭૭૪ } મારી સાસુ કરે છે સતામણી
ડી. એ. } કુખ વાળી
૫૮૮૪ } પનધરે પર નંદલાલ
ડી. એ. } ઘંટરવ શંખનાક
૬૦૦૭ } ડમ ડમર વોગે
ડી. એ. } નટવર નાચે સ્થામ રે
૬૦૯૭ } રાખી વર્ષોના વાયરા વાગા
ડી. એ. } ગાયો આરીને ગોવીંદ ઘેર આંખ્યા
૬૨૧૮ } ઘેલીને કહેશે કોણ
ડી. એ. } નાંવ તો તોરી ડોલે
૬૪૬૭ } વણજારોની પોક ઠેરા બીજ
ડી. એ. } આજ બૂલે બૂલે છે નંદીની લાલ
૬૪૪૪ } તોડવ દુલ

ક્ર

કુમારી વિલાસ વીણુ

D. A. 6518 } બોમ વીહરતી વાદળીઓ
ડી. એ. ૬૫૧૮ } કાળી કોયલડી

એક બાણુ :

વાદળીઓ, વાદળીઓ, વાદળીઓ
બોમ વિહરતી વાદળીઓ.
ઉંચે આસે સુરજ પ્રકાશે
આંખત્રે અગને આકાશે
પિતાજ પેલો દરીઓ.
દિમ ચાં કાળાં ભૂરાં વચ્ચે
સખી ઉડતી નતન કરતી
ચંદ્ર તણી જળ પરીઓ.

બીજી બાણુ :

કાળી કાળી કાળી કોયલડી
આંખ્યા ડાળે ડાણુ મધુર, મધુર બોલુ.
ટહુકે ટહુકે કરતી ધડી ધડી કોયલડી
વસંત આવે, ભાવ જગાવે
દેણું નચાવે, સંગીત સજાવે
જસ ગીત ગીત આવું રસીયા હિં લલચાવું
ફારમમાં સંગીત સર પ્રસરી
હડી હડી કોયલડી

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કરુણારસથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેદભરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

યાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રિશુલ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુઠું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આ માસિક વડોદરા-રાવપુરામાંથી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસમાં અંબાલાલ વિઠ્ઠલભાઈ કક્કરે
પોતાને માટે છાપી અને તેજ ઠેકાણેથી પ્રસિદ્ધ કર્યું. તા. ૩૧-૮-૪૧

ચંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્ઝ

કેવલના ટહુકારે ટપકતા મધ જેવો
ગળાની મીઠાશ લઇને....

મકાશ પીઠચર્સ કૃત

સામાજિક સર્જન

દર્શન

કીર્તના ગાયનો

: પ્રેમ અદીપ અને નયોતિ :

અ. પી. { ભોલ રો માહેલી
૧૦૪૩ { મનથી ફકરીયામે આમો

: નયોતિ :

અ. પી. { મેં પી દ્યુંનકી પ્યામી
૧૦૪૪ { મેં કુંજનમે કુનનમે

: પ્રેમઅદીપ :

અ. પી. { છન નેનમે નેન સમયે
૧૦૪૫ { પંછી ઉડાવ, ઉડાવ

: નયોતિ અને મધુસૂદન :

અ. પી. { સાવન કુમ નીકરે બેદગી
૧૦૪૬ { અને
પંદેશી બાણુ

: અસીરખાર્ડ અને મીરા :

અ. પી. { સ્વામ કર્કા સોચા પું,
૧૦૪૭ { લગાથે રામનામસે પ્રીત

: મીરા અને દુરાની :

અ. પી. { પીઠમે પીયા છેડે
૧૦૪૮ { પ્રેમ અને નયોતિ
કે હ કપનક રહે અઢેના

શુજરાતીઓના હૃદય છતી ગયેલો

મા. અવિનાશ વ્યાસ

ડી. એ. ૬૪૭૪ રેકર્ડ પં

પોરે ગાડી હાંકો

અને

મુમરન કરતું રામનામ

મંગળાને છે.

મૂ

ગરબા અને રાસ

એટલે આપણા આગણાડું

રાસનૃત્ય

: મણીખાર્ડ ગરબા પાર્ડ :

ડી. એ. ૬૪૭૨ પં

નંદ પેર વાગે વધાણ

અને

ચોડો, ચોડો, નંદલાલ

દાગ નરુજ આકર્ષણ બમાને છે.

મૂ

: મા શંભુ અને પાર્ડ :

ડી. એ. ૬૪૭૩ રેકર્ડ પં

" વિલાયતનો વા "

ગમીક દારા તમેને મરણવા

આતી મદોનેવ છે.

મૂ

ગડવી અલયસીંગ

(યુનિયન યુ સોસાયટી)

ડી. એ. { માતાજીનો માંડવો

૬૪૫૫ { માત્ર ૧-૨

મૂ

સપ્ટેમ્બર રીલીઝ

૧૯૪૧ રેકર્ડ

ઓર્ડર તાકીદે નોંધાવો:—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લ૦

૧૧૦, મેટાજ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.



ગુણગુરુદેવી

અને આહિતોપદેશ



નવરાત્ર અંક



કાકિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વડીલ, ઘેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુંબઈ અને કાકિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
તેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ' ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના આચાર્ય હૃદયભેદક ખતાવે રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાદાવા વગેરે
લોકભરમોથી ભરપૂર, પ્રગમમાં યુગ વખણાયેલી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખા:- મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

મહાગુજરાતનું માનીતું માસિક શારદા

વાર્ષિક લવાજમ

હિંદીમાં રૂ. ૬-૮-૦
પરદેશ શિલિંગ ચીઝ

તત્રી

ગાંધીજીના દ્વારકાદાસ રાયચુરા

ગુજરાતી માસિકોમાં 'શારદા' કઈ રીતે ભાત પાડે છે ?

- 'શારદા' એ એકમુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર મહિને બે ત્રિંગી ચિત્રો આપે છે
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે સોરઠી લોકસાહિત્યની રસકલાનું માટે સુખસિદ્ધ છે
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે લેના વત્રી અંક, નવલિકા અંક, લોકસાહિત્ય અંક અને લીપાત્સવી અંક માટે હન્દીસ લેખો દર વખતે શબ્દ બુદ્ધિ છે
- 'શારદા' એ એક જ ગુજરાતી માસિક છે જે શિષ્ટવર્ગ અને આમવર્ગના સાહિત્યને સુમેળ સાધે છે
- 'શારદા' એ એકમુ ગુજરાતી માસિક છે જે દર વર્ષે સોરઠી ઇતિહાસની રા રાય-ચુરાદૃત નવલકથા આલોકને ભેદ તરીકે આપે છે
- 'શારદા' એ એકમુ ગુજરાતી માસિક છે જે રાજના એક પેસામાં સાહિત્ય અને કલાને રસયાળ દર માસે તમારે ત્યા પહોંચાડે છે
- 'શારદા' અઢાર વર્ષથી પ્રગટ થાય છે તમે એના પ્રાદક થવા હશે જ ન થવા હો તો નીચેના કેાષપણ રચને આજ ને આજ ખબર આપો એટલે 'શારદા' શરૂ થશે

તત્રી 'શારદા'

રાવપુરા, લીમગપેળ, વડોદરા

પુસ્તકાલય સહાયક સહકારી મંડલ લિ. વડોદરા

આર. આર. શેઠની કંપની. પુસ્તકેલસ, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુખાઈ નં. ૨
શિષ્ટસાહિત્યક હાર, આનંદબુવન, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, સુખાઈ ૨
ગુર્જરઅન્થરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ.

બાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વોચ્ચ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩-૭૫ નકલ રૂ. ૦.૫, હિંદ બહાર રૂ. ૪.૫. બર્મા: રૂ. ૩.૫
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક હાસ્યવાળી
દળદાર ભેટ ચોપડી તદ્દન મફત ભેટ મળે છે. લવાજમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “ હસપત્ની નીતિકથાઓ ૧ ” છે.

“ બાલજીવન ” નું સાહિત્ય :

‘ બાલજીવન ’ સરનામું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
જ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)

બાલજીવન કાર્યાલય—બાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

રાષ્ટ્રઆતથી અત્યાર સુધીનો સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અનોકું પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આને જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ પ્રેસ, યવર પાસે, વડોદરા.

કિશોર મુંબઈ છલાકાના ફળવણી ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વડોદરા રાજ્યની વિદ્યાધિકારી કચેરી તરફથી મંજૂર થયું છે.

કિશોર

જીવનના અરણ્યમાં
 જીવનઘડતરની દૃષ્ટિએ
 અતુલ્ય માસિક છે.

કિશોર

વિદ્યાર્થીજીવન દરમિયાન
 શાળામાં શીખવાતા
 વિષયો, વિશે રસમય
 શૈલીમાં માહિતી આપી
 શિક્ષકની ગરજ સારે છે.

કિશોર

આજુ ભણેલી બહેનોને
 જુદા જુદા વિષયો વિશે
 સામાન્ય જ્ઞાન આપે છે.

કિશોર

પ્રાથમિક શિક્ષણ પ્રચારકાદ્ય
 અંગે ઉપયોગી માસિક છે.

હિંદમાં રૂ. ૪

: લગભગ :

બર્મા તથા પરદેશના રૂ. ૬

જીવનચરિત્રો, ઇતિહાસના પ્રસંગો, સાહસકથાઓ, પ્રવાસવર્ણનો
 વિજ્ઞાનની વાતો, જાદુના પ્રયોગો, પ્રાણીજીવનની વાતો, વ્યાયામ
 અને રમતગમતની માહિતી, મહાપુરુષોના જીવનના પ્રસંગો વગેરે આવે છે

ચાર વર્ષ પૂરાં કરી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

કિશોર કાર્યાલય, ચાર રસ્તા આહિયા, અમદાવાદ.

તમારાં બાળકોને ભૂખે ન મારો.....

તમે શીશુ, બાલુદી ખવડાવતાં હશે, પણ તેની માનસિક ભૂખ નહિ મટે. તેમને નકકર વાંચન આપી તેમના મનને પુષ્ટ બનાવો ને જીવનસંશ્રામ માટે તૈયાર રહેા.

ગાંડીવ બાળપણવાડિક

જો એને માટેનું સર્વોત્તમ સાધન છે.

ભણતરમાં મદદ કરે છે. * વહેવાર કુશળ બનાવે છે * સરસ રવેા પાડે છે. કુરસદ સન્માર્ગે વાળે છે. * ચતુર બનાવે છે. * હોંસિલા કરે છે.

વાર્ષિક લવાજમ-રૂપિયા પાંચ

આફ્રિકાનો અવાજ

આપના તરફનું " ચાલો ભજવીએ " પ્રકાશનના દસે પ ભાગ વાંચ્યા. ખુબ જ રસિક અને રંગભૂમિ પર મુકવા લાયક છે. મેં પણ મારી ચાળના બાળકોને એમાંના બે સંવાદ તૈયાર કરાવી ભજવાવેલા. ભોલ જનતાએ તેમને વધારી લીધા. બાળકોને જો ઉત્તેજિત કરવા હોય તો મારી સવાહ પ્રમાણે પ્રથમ હું 'ગાંડીવ બાલોવાનમાળા' નીજ કોઈને પણ સેવન કરવાની સલાહ આપું. મેં બે સંવાદ નામે સમર્પણ-સિદ્ધરાજના સમયનું દશ્ય તથા દેશનો હીવાનો લીધેલા. તે ઉપરાંત દશમા ભાગમાંથી એક પાત્ર-વાળા નવ્ય જેવા કે 'એકારીનો ઉપાય' 'ઐન્દુએટ', 'બે બોલ' મૂકેલા લોકોએ હર્ષના પોકારથી વધાવી મુક્યા, બરે જૂજજ વખાણ્યા.....હોયમાની ઈંડિયન પબ્લીક સ્કુલના હેડમાસ્ટર શ્રી રાવજીભાઈ સોમાભાઈ ઉપર મુજબ લખે છે.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૨

ભજવી શકાય એવા સંવાદો, નારક નારિકાઓ, પ્રહસનોની એકલી મંથમાળા : : કેવળ મુરખપાત્ર તથા કેવળ બાળ-પાત્રની વસ્તુઓ : : ઠેર ઠેર ભજવાયાં-જ્યાં ત્યાં વખણાયાં. આખા સેટની કિંમત જા રૂ. ૮. બ. ૧૧ રૂ. આ એક જ સેટમાંથી સભા સમારંભો પરિવર્ધો માટે ભેષ્યો તેટલી તમામ વાનીઓ પૂરી પડશે. તાકીદે મંગાવો. દરેક લાયબ્રેરીમાં બારે ભાગ હોવા જ ભેષ્યો.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : સુરત

દાળ બળી તેનો દહાડો બગડ્યો

પણ દાળ બળેજ કેમ ? વીસમી સદીનું માકશાસ્ત્ર
રંબાનું રસોઈ ધરના તણ ખંડ : શ્રી. મુમતિ પટેલે
બાલિકાઓ અને બહેનો માટે તૈયાર કર્યા છે તે મુજબ રસોઈ
કરનારનો દાળ બળી જતી નથી. એમાં સુંદર રીતે ચુલો સગડી કે
રૂબ કેમ સજાગાવનાં ત્યાંથી રાત્રી કરીને સરસમાં સરસ રસોઈ શી
રીતે કરવી તે શીખવાડ્યું છે ને જરૂરી શાસ્ત્રીય માહિતી આપી
છે. એની ૧૦,૦૦૦ નકલો ભેતભેતામાં ઉપડી ગઈ છે એ જ
એની ઉપયોગિતા પુરવાર કરે છે.

નવ આનાની રૂપાક્ષની ટીકીરો ખાડસી આજેજ મંગાવો
બાલવિનાદનું બાલસાહસ્ય બાગડો માટે સર્વોત્તમ છે

બાલવિનાદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

ગુણ સુન્દરી

નવરાત્ર અંક

અવસ્થાપક :

વંદી :

પ્રકાશક :

નવરાત્રી કલ્પ

શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અંબાલાલ વિ. કલ્પ

લુણાવાડા પ્રેસ. વડોદરા.

વડોદરા.

પૃ. ૩૭ મુ.]

ઓક્ટોબર : ૧૯૪૧

[અંક ૨ નો

અનુક્રમણિકા

નવરાત્રી : સી. વસુમતી દીવેશીઆ	૫૭	વર્ધા : શ્રી. ઠાકોરલાલ પ્ર. બક્ષમદ	૭૬
રવાગત : શ્રી. ત્રિલોક દેસાઈ	૫૮	નવરાત્રી : શ્રી કલિલકર	૭૬
મીઠી મુંઝવણ : શ્રી. યેયંચંદ્ર ર. બુધ	૫૯	ગોરસવાળી : શ્રી. ગંગાશંકર લલુરામ	૭૭
ગુજરી વીરાંગના : કવિશ્રી. બળદેસર	૬૦	પંડયા	૭૭
વાંસળી વાગે છે : શ્રી. મુખા			
મંગળજી શાસ્ત્રી	૬૧	માંડલીઆને ! : પવિત્રમ્	૭૮
કોઈને કેરો ના : "શ્રી. જયવંત ન્યોત"	૬૨	સોણલાં પરી : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મ. શાહ	૭૯
પતિરાજ : શ્રી. ડા. દરિપ્રસાદ દેસાઈ	૬૩	સાથીઆ રા પૂરાય : સી. દીપકબા	૮૦
ભતવારીનું ગીત : શ્રી. કૃષ્ણલાલ		દેસાઈ	૮૦
જોડાલાલ શ્રીધરાણી	૬૩	ખનિકારી : શ્રી. ચન્દ્રિક	૮૧
સખી જોને રિસાયો છે કંઠાન :		વિજયાદશમી : શ્રી. અશોક હર્ષ	૮૨
શ્રી. રત્નકાન્ત ભટ્ટ	૬૪	વિજયાદશમી આપી :	
ગરબાની નવી વ્યાખ્યા :		શાહ બોમ્બલાલ ન. સાઈબાઈ	૮૩
શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ	૬૫	ગુણસુન્દરી : શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ પ્રદલાઈ	૮૪
હો ! વજ્રને કંઠેલે છે :		પંડયા	૮૪
કવિશ્રી. ન્હાનાલાલ	૬૬	સ્થામલડી : શ્રી. જયરામ નયુભાઈ પટેલ	૮૫
ફૂલ એક વણાણું : શ્રી. કેશવ હ. ચૌહ	૬૭	ગદારી નાવ ઉતારે પાર :	
ચાકરી : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી બોલ	૬૮	શ્રી. રત્નકાન્ત ભટ્ટ	૮૬
લગભણી : શ્રી. મુગળજી પી. શાહ	૬૯	જીવનનાં ગીત માવા : શ્રી. મગન દેસાઈ	૮૬
ઉમતો લાગુ : શ્રી. જયતિદાસ		નથી હોડવું, સખી ! : શ્રી. જયંત દેસાઈ	૮૭
મોદનલાલ હવેરી	૭૦	રસ જ્યોતિ : શ્રી. મગનલાલ દલીચંદ	૮૭
મણુ વિના : શ્રી. જદેન રસિકબા		દેસાઈ	૮૭
મજાસુદાર	૭૧	નવવધુ : શ્રી. દરિપ્રસાદ હા. આચાર્ય	૮૮
શરદ પુનમની રાતે : શ્રી. નરદરિપ્રસાદ		નવરાત્રી : શ્રી. દરિપ્રસાદ દને વાલમ	૮૮
ભટ્ટ	૭૨	નવરાત્રી : શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ	૮૯
ધર દીવડાં : શ્રી. રમણલાલ મ. જોષી	૭૩	જમત જનની : શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ	૮૯
ઠંઠેની વિલોળા ! : શ્રી. રમ્યમ્	૭૪	ઓઠકા બોલા નાથ આવેજો :	
નિમંત્રણ : શ્રી. ગંગાશંકર લલુરામ પંડયા	૭૫	શ્રી. મીરાંબાઈ	૯૦
શરદ તણાં સોણલાં : શ્રી. વિષ્ણુ મદેતા	૭૬	મણુના પયગંબર :	૯૦
આવારણાં : શ્રી. મોદનલાલ શોભં	૭૬	ગોવાલજી ગોકુળની ? : શ્રી. રત્નલાલ	
		શ્રી. પંડયા	૯૦

સાસબેઝન : સો મુખાસીની ક. મનપુદાર	૬૧	પૂનમ સે શક્તિ નવપદ્મવેલી !	
બૂંદી : શ્રી. પુરપાતમહાસ યુ. નાયક	૬૧	શ્રીમદ્ વેપેન્દ્રાચાર્ય ૧૦૫	
ઉપાધુમારી : ક. પ્રધાન વગીવ	૬૧	કુલ્લુની કરામત : શ્રી. શક્તિવાદેવી	
પદ્મિની : શ્રી. ચન્દ્રિકા	૬૨	દેવિ ૧૦૬	
સોલમ : શ્રી. વિષ્ણુપ્રસાદ સો. ભટ્ટ	૬૩	હરકૃષ્ણના ગરબો : સો. સચિતાવદ્યમી બુચ ૧૦૬	
કુન્દુલીના નારે : શ્રી. ત્રિલોક દેસાઈ	૬૪	ગીતા ગીરવ : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો.	
કામળગાર 'સોલજી' : શ્રી. અંબુભાઈ		દેસાઈ ૧૦૭	
કારોર	૬૪	પદ્મ ઉરલોભે ભગે : શ્રી. હસિત બુચ ૧૦૭	
ગોપી-ચિત્ત-ચોર ત્યાં કોઈ નથી :		મંજરી ગોરી છ લો ! : શ્રી. મધુકર ૧૦૮	
શ્રી. રાશિન આગ્રા	૬૫	મદનર ચંદ્રિકા : શ્રી. હમુમતી પીરજવાલ	
હરમરિયાં : શ્રી. બાલમુખ દવે	૬૫	દેસાઈ ૧૦૮	
આતમતીર-બુવાળ : શ્રી. વિપિત		નવરાત્રી : શ્રી. નરાભાઈ કા. પટેલ ૧૦૯	
ત્રિવેરી	૬૫	ત્યાગિ પુનમ : પ્રા. ચતુરભાઈ શંકરભાઈ	
મરબામાં ભંગાળ : શ્રી. પરાસર	૬૭	પટેલ ૧૧૦	
પૂનમની રાત : શ્રી. મંજુલાલ મનપુદાર	૬૮	આરાનાં ભદુ : શ્રી. હમિયાસ'કર કાકર ૧૧૧	
છેડે કોણ પ્રદ્ધ બસરી : શ્રી. બનાઈન		તેષાને આગિયે : શ્રી. ચંપેશ ૧૧૧	
પ્રભારદર	૬૯	માતાજીની આશીર્વાદ : સો. લલિત શ્રીકાન્ત ૧૧૨	
મારે તે મામટે એકબાર અરવલે :		વિદાય ગરબો : શ્રી. અવિનાશ બાસ ૧૧૩	
શ્રી. મનુભાઈ આર. રાવ ૧૦૧		સારીરિક સ્વાસ્થ્ય : શ્રી. ચાન્દા મહેતા ૧૧૪	
સામર અને સરીતા : શ્રી. જયંતકુમાર		ભણેલી : શ. પ્રભાત, બી. એ. ૧૧૪	
ભટ્ટ ૧૦૨		ભાતભાતનું ભરત મુંદાલ :	
આવરાજિન આરાધના :		સો. લીલાવતી પટેલ ૧૨૨	
શ્રી. પુરપાતમ છ. એવી ૧૦૩		કુલવેણી :	૧૨૫
હીલ પેતાં કથાં : સો. કપિલાબેન		શ્રી જમત :	૧૨૭
ત્રિવેરી ૧૦૫		નેપંથ :	૧૨૮

બાકી - વિભાગ

બાલકજન : શ્રી. મનલાલ દશીચંદ દેસાઈ ૧૦૨	નકલી વાંદરાં : શ્રી. રમણલાલ	
કુલવાળીએ : શ્રી. જગન્નાથ ગોરીશંકર પંડ્યા ૧૧૦	નાનાલાલ સદિ ૧૨૩	
વેલણી : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મનલાલ રાઠ ૧૧૦	પોતાની મરકરી : શ્રી. દેવાવત ચોની ૧૧૪	
માતાની માગણી : શ્રી. રમણલાલ	બે મિત્રો : શ્રી. અભારણ	
નાનાલાલ સદિ ૧૧૧	ચામુભાઈ મહેતા ૧૧૬	
કેરસી ફરક : શ્રી. ડૉ. મોહનલાલ જી. પાંડે ૧૧૨	બાળા : શ્રી. જયંતકુમાર ભટ્ટ ૧૧૬	

અધિકૃત ભાગ્યમ : કિન્ન માટે ૨૯ ૪-૬-૦ : વિરેલ માટે સીસીમ દલ : છુટક નકલ એક રૂપિયા.

બધ્યાઓને અખૂટ કૌવત અને આરોગ્યતા આપનારી
કેફી પદાર્થોથી નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતપ્રદ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(રજીસ્ટર્ડ)

હર્દથી રીબાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કો. રતલ ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષ્ટેજ જુદું.

શ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક એરનું ધી

કો. રતલ ૧ ના ૬બાના રૂ. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોકખું મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩૦ ૧

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ઠીપો, આંબાચોક, ભાવનગર.

સુખધમાં મહેતા આયુર્વેદિક ક્ષમંસી, સી. પી. ટેન્કરોડ, લાડની વાડી,
સુખધ ૪.

—શ્રીઓના—

મદર, લોહીવા, રૂતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

ઉચ્ચશક્તિ ઔષધ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ક્ષમંસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુખધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એન્ટો નોંધાયે છે—

દરેક વતની કેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.



પુસ્તક કલ્પ

આકાશવાણી : ૧૯૪૧

અંક ૨ નો

નવરાત્રી

: ' રાગ'—સાંજની શોભા તે રણાવાગની ::

નવલા તે દીન નવરાત્રીના
હાં રે હાં ગરબે રમે તે માતા અંબીકા હોજ રે
નવલા તે દીન નવરાત્રીના.

હાં રે સખી નવ નવ તે રાતમાં નોરતાં,
હાં રે ચોરોઝ જોગણી સાથ મા નીસર્યા હોજ રે
નવલા તે દીન નવરાત્રીના.

હાં રે માણે ગરબે માંલ્યો છે અતી રંગમાં,
હાં રે સહુ ગરબે રમે છે આનંદમાં હોજ રે
નવલા તે દીન નવરાત્રીના.

હાં રે સાથ કાળકા ને બહુચરા બે ઝહેનડી,
હાં રે મા ગરબે ધૂમે છે અતબેલડી હોજ રે
નવલા તે દીન નવરાત્રીના.

હાં રે મા અહુત લીલા લહારી રી કહુ',
હાં રે માના ગુણનો તે પાર હુ' હુ' હુ' હોજ રે
નવલા તે દીન નવરાત્રીના.

સૈ. વસુમતી દીવેશીઆ

સ્વામત સાં મજનનાં
બાલક કરીએ...? ...સ્વામત.
સત્કારે તુમન મધુકરને,
રસ - અમૃત ધરીને,
મૂલવી બાન પ્યાસી ભમરને,
રસ - જીવન હરીલે;
સત્કારી અમી પાછ મજનનાં
અતે જીવન દરીએ ?
સ્વામત સાં કરીએ ? ...સ્વામત.
પિડીત પોયણી દિનબર તલસે,
ગતાં નિરા હસારો દષે,
સત્કારે રાશીને;
ચિરદ-ભાવના દર્દ દિવના
જીવનમાં બારીએ ?
સ્વામત સાં કરીએ ? ...સ્વામત.
આશ આરેણે ચોકલી કરતી,
કપા રંગો વિધવિધ ભરતી,
સત્કારે રચિને;
સત્કાર-વગુના હજીવન સ્વામતના
સત્કાર કયાંથી કરીએ ?
સ્વામત સાં કરીએ ? ...સ્વામત.
વન વસંતને,
વેલ વૃક્ષને,
વૃક્ષ વિદ્યને,
આતક તળ-ખિંડુને,
મયૂર મેધને,
અનળ અનિલને,
સિંધુ સરિતને,
જંદ મદા - સિંધુને
અદિ તલો સ્વામત વિવિધ રીતના,
અશ્વસજે, સાં કરીએ ?
સ્વામત સાં કરીએ ? ...સ્વામત.
રૂમી કલ્પના - મંદિર - દારે,
રસ - સરિતાને આરે,
કવિ ભાવના-ફૂલ કરે પારે,
કવિતાને સત્કારે,
પ્રભુ-પ્રેરિત નૈસર્ગિક નિર્મળ,
સ્વામતની તપ્પા કરીએ ?
સ્વામત સાં કરીએ ? ...સ્વામત.

મીઠી મુંઝવણ

[રાસ]

સરખી સાહેલી સંગ સરિતાએ સંચરી,
આછેરાં નિર ઉભરાય,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૧

મંદ મંદ ચાલુ મધુ વાતોના તાનમાં,
ઠોઠિલ શો કંઠ ટહુકાય,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૨

માથે મોટું બેટું ને મચકાતી ચાલમાં,
નવરંગી સારી દહેરાય,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૩

સખીઓ ! પજવે છે મને તયનો નચાવતી,
કેમ કરી ધુમટો તણાય ?
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૪

લોક તણી લાજમાં ને પ્રેમના પ્રવાહમાં;
હૈયું હિલોળા ખાઈ,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૫

અંગ પ્રતિઅંગમાં ઉમિ ઉછળતી,
ચીતકાંમાં ચટપટ થાય,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૬

નેહનયાં નયનોએ બહાલમ નિહાળતાં,
ચાલ્યા એ મુખ મલકાય,
સાદાબા સામે ઉભા રે. ૭

શી. ધીરજીવંદ ર. જુદ

ગુર્જરી વીરાંગના

[સ્વામી રાજ સમીપે ન જાણુ — એ રામ]

કાયરાની નાર શું ગણાઉં
ઉઠો, સ્વામી મહારા !

કાયરાની નાર શું ગણાવું.

સારો ગુજરાત આજ ખળભળી છે ઉઠી,
હું જ બેસી હાલેરાં શું ગાઉં ?

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

શેરી કેરી નાર બધી ટૂંપી ટૂંપી ખાશે,
રેતરે અલી ! માટી તહારો મ્યાઉં !

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

ગઠગઠયાં નિશાન, વાગે શૂર રણતૂર આ,
હોક બધે મુણી અકળાઉં :

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

કેસરીની નાર હું કે ઠેસ ખાતી લોકકી,
વેશ આવો કેળી લજવાઉં :

ઉઠો, સ્વામી મહારા ;

હોય વીરશોણિત તે બિનું બિનું બિછળે,
હું તે શુ આ હિમમા ધિજાઉં

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

પાપ બાંધુ કેસર ને કમર બાંધુ કસકસી,
ધસમસી જીકાવો, હું હુલાઉં !

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

અંગના બલે હું તોયે વીરની વીરાંગના,
વીરનીજ બહાલમા ચૂંઘાઉં :

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

વીરની ઘડી ખરી, ન કાયરાની છાંંગી;
વધો સ્વામી ! જયગીતો હું ગાઉં !

ઉઠો, સ્વામી મહારા !

કવિ શ્રી. અબ્દુલકાદર

વાંસળી વાગે છે

[આવેશ અપ્રશ્ન સ્વર]

ફર ફર વાગે ગારલો,
જોના હૈયામાં જાગે સૂર રે:
વાંસળી વાગે છે.

ફર ફર કુચ્છની ઘેરી ઘટાધી,
રેલાય રસનાં પૂર રે:
વાંસળી વાગે છે.

કહાનો બળવે બંસરી,
જો તે બેસી કદબની ડાળ રે:
વાંસળી વાગે છે.

હરખે હેડાં મજનારી તણાં,
બને વેલાં તે બાળગોપાળ રે:
વાંસળી વાગે છે.

થંબ્યાં તે જાક થંબ્યા બાઠવા,
થંબ્યા નહીંવો દેરા નીર રે:
વાંસળી વાગે છે.

થંબ્યો આઠાગે ચાંદલિયો,
ને થંબ્યો મુખકાફી સમીર રે:
વાંસળી વાગે છે.

મગટે છે પ્રીત ઉર મંદીરે,
ને નાચે છે મનનો ગાર રે:
વાંસળી વાગે છે.

મુણતાં ન વૃષ્ટિ સાંપડે,
બંસી ચિતડાં દેરી ચોર રે:
વાંસળી વાગે છે.

શ્રી. મુકુન્દ મંગળજી શાસ્ત્રી

કાઘને કશો ના....

: : રાગ—મિથ તિલક કામોદ, તાલ—દિંશ : :

[સ્વ : માણવી સે રે માણવી એ મારે મુઝબની મોઢું માણવી સે.]
 આણવી સે રે આણવી સે રે , મારે ગોરી ધરવાળા આણવી એ,
 બબુ આ જીવતર વાંઢો રહી ગ્યો,
 પોણી પાનારી આણવી સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 રોટલા ધડી ને ધડીક રોતર જઈ ત્યો,
 ટીપુડો મોઢીરો ખમ જાય સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 ધર બાગ્યે નયો ફરતો એકલડો ત્યો,
 તાળી દઈ દમ આપડીયું દોંત ઢાકે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 આપડા બેળો જમ મોરે બેઠું ત્યો,
 વાંઢો રમ મો મચકારે એ, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 કુવા તળાવ 'જમ મેપાડા ધોણું ત્યો,
 વડુવાર ધુધટ તાણી વમ જાય સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 નાતરાની સોઠગં લેમ લેમ આવે ત્યો,
 મોના દગોણી સાગે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 ગોરીને ગોતવા શેર મોં ગ્યો ત્યો,
 મોડીયુ બેડી લયકારે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 ધરવાળા ધુધટડો તાણે નહિં ત્યો,
 પોનની પીયઠાગીયું મારે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 દરીયાની રેતીયું ઉજાળતી નયોં ત્યો,
 ગોરી બાળીને મનડું મોયુ સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 પાહે જમને મોંતો બાબુ તાણી ત્યો,
 'હટ' વાંદરા હોંમું હું વાકે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 પાદે જમ ગોઠડી મોઠડી રૂં ત્યો,
 ગોરા દાથે લાપોટા છ તો મારે એ, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 પમદા અતા તે મુઝબું ઠતગણું ત્યો,
 ગોમનું ગોદરું દાંબડું સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 શેતરના વારે ગોડીયું પોલી ત્યો,
 ગોરીને ગોળ સખાડવો સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 નાતુંક મુપડુંમાં આવી ગ્યો ત્યો,
 સમજામોં ગોરી મતાવે સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી એ.
 દલડાની વાણું મારી દુઃખીયાની નયોં ત્યો,
 મોમ કેશો ના ઈ તો વાંદો સે, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.
 આણવી એ રે આણવી એ, મારે ગોરી ધરવાળા આણવી સે.

“ દી જવલંત નયોત ”

પતિરાજ

[રામ—વરિંગ કરી લાકડીએ સમે સીતાને માયાં જો]

માડી પગથી પતિ પધારી, ડાહ્યે ટાઇ લગાવ્યાં જો;
પાત્રી માથે દુક સુધી, પતિ, પાકજ સિધાવ્યાં જો.
મિત્રો માથે વાઢ વડે છે, " જો આના ગયાંયા જો ! "
" જોઆ સાથે આમજ રહેવું; આને આપણુ હાવ્યાં જો ! "
પતિ તમારે બોલડીએ હું બસતી કૃતગી થમથ જો !
તમે યશો જો બમતી કૃતરી મદાનન ચીર્ષીઆ લમથ જો !
પતિ તમારે લ હુણીએ, હું વડની વાનર થમથ જો !
તમે યશો જો વડની વાનર, હું ભુડિઓ દેખાલથ જો !
કુરકા કુન્ડી રોજ કરીશુ, કાયાં કુન્ડરી દમથ જો,
પતિ તમારે બોલડીએ હું ક.ગી નામણુ થમથ જો;
તમે યશો જો કાળી નામણુ મહારી યાવા ચાહીય જો !
તમે મતિ ! સમજુ ને સાળી, ક- મન્દીરીએ રહેજો જો;
ચુલનકમી કહી માન વધાર, ખંભાતી તાણું સહેજો જો !

શી. રા. દરિયમાદ દેસાઈ

૬

જતવારીનું ગીત

ગોધણુ મણ્ણીની જતવારી રે હુ ગોધણુ મણ્ણીની જતવારી,
આભોને હું ગ્રેમ કયાગી રે પતિ, આભોને હું ગ્રેમ કયાગી,
સેયરે મિંદર ગ્રેમનાં આંજણુ, આંજણુ આખે જતવાગી,
રેતડી જેવી હું યનમન નાચું, આવને મોરના રવારી—હું ગોધણુ.
રમણુમ રમણુમ જાંઝરે ગ્રમકે, માથેથી રનેદની મિનારી,
ખેતર ખુંડીને કંથ યાજીને આવે, રેખે ત્યાં યાક દે વિસારી—હું ગોધણુ.
દગવે હમરી ભાત મહીંગા પીરસું, કુલડાંની પાથરું પથારી,
કંથને કાજ પર રેડું મુજીને, આપું શીમે વાડી દડી—હું ગોધણુ
વાલમને હોમવે યુયુ મબેલડી, પીછાં યુયું હું સમારી,
જોઈ જોઈને એ મુખ રજીયામણુ, દેવામાં હમતી કુવારી—હું ગોધણુ

શી. રૂબણલાલ જોડાલાલ ત્રીપરાણી

સખી જો ને રિસાયો છે કહાન

સખી જો ને રિસાયો છે કહાન
 હાં રે ! મહારૂં મનકું મુંઝાયે;
 અલી, દેતી હું અન્તરનું દાન,
 તો ય ના જો જરીયે રિઝાયે.
 કાલિન્દી કાંકડે જોઈ હું વાટડી,
 રાઈ રાઈ ગીત વીતાયું શતડી,
 છતાં ન આવે નાદાન,
 હાં રે ! મહારૂં મનકું મુંઝાયે.
 રૂપલાં ઇંદોણી પર ગોરસની મટકી
 માથે મૂકી, નાથ ઠારે હું અટકી
 કરવાને સ્નેહિ સન્માન,
 તો ય ના જો જરીયે રિઝાયે.
 ગોપી લેગી કરીને વાંમળી વગાડે,
 ધૂપાતી જાઉં કને, જોતાની વારે
 અટકાયે ફર એતું ગાન,
 હાં રે ! મહારૂં મનકું મુંઝાયે.
 માતા જશોદાને કહેતી મનાવો
 નંદ નમારો, દયા મહારો ઉપર લાવો,
 -ભૂલી'વી ગર્વમાં હું જાન-
 તો ય ના જો જરીયે રિઝાયે.
 વહાલમ વિહોણું જાધું જીવતર નકામું,
 સ્મિટ દિસે બરેલ નાયને જો પામું,
 કોણ મનાવે જગવાન
 હાં રે ! મહારૂં મનકું મુંઝાયે.
 સખી જો ને રિસાયો છે કહાન,
 હાં રે ! મહારૂં મનકું મુંઝાયે
 અલી દેતી હું અન્તરનું દાન,
 તો ય ના જો જરીયે રિઝાયે.

શ્રી. રજનીકાન્ત બટ

ગરબાની નવી વ્યાખ્યા



લેખક :

શ્રી. અવિનાશ વ્યાસ

ગરબા એ તો ગુજરાતનું મહામુદ્રું, કૃષ્ણચંદ્ર અને પાવાની પટરાણી સુધીનું જુનું જુનું સૈકાજુનું સંસ્કારસંગીત છે. ગુણવંતી ગુજરાતના નિર્મળ વ્યોમ-મંડળમાં વહેતી એ દુધમંગાને અનેક મહાન વિશ્વતિએ રનાન કરી પવિત્ર બનાવી છે.

યાદવરાજ દ્વારકાધિષ્ઠ કૃષ્ણચંદ્રે સૌરાષ્ટ્રને રાસના અમૃત પાયા અને ગુર્જરીમાં રાસ-નર્તનનાં ચેતનિયાં આપ્યાં. પાવાની પટ-રાણીએ પાવાગદથી ગુર્જરીને ગરબે રમતી મુકી દીધી અને ઘેર ઘેર પાવાની પટરાણીના ગરબા ફેરોયા.

ઇતિહાસ ઠહે છે કે આદિ કવિ નરસિંહ મહેતાએ પ્રથમ “ નાગર નન્દજના લાલ ” ગાયું અને ગુર્જરીને પ્રથમ રાસ-દશન સાંપડ્યું. વદ્ધબં બટે શક્તિભક્તિના ગરબા રચી, ગાઈ, ગુજરાતના ગરબાધનમાં વધારો કર્યો, અને સાથે સાથે દ્યારામની શુંગાર-ગરબીઓએ ગુર્જરીને ઘેલી કરી ! અને પછી તો ગુર્જરીને બોલે દલપતરામ, નર્મદા-રાંકર, નવલરામ, ગાલ્યાભાઈ ધોળશા, બોટા-દર ઇત્યાદિ કવિવરોનાં ખેલન થયાં અને ગરબે ધુમતિ ગુર્જરીનાં ધંટડી શેઠ નાદ ભારત વખે થોડો સાંભળવા માંડ્યો.

ધીમે ધીમે રાસે રમતી...ગરબે ધુમતિ ગુજરાતભે પર્તમાન ઠાળમાં પ્રવેશ કર્યો અને ઉજળા ભાવિની ઉપા ઉગી. ગુજરાતને આંગણે નવયુગ પ્રગટ્યો. ફરો એકવાર ઠટમની ડાળી-એથી, અદસ્ત છતાં ઠથુંપ્રિય ઠનૈયાની ખંસરીના સૂર છેડાયા. ગુજરાતજીને સંગી-તનાં ધેન ચઢ્યાં. શેરીએ શેરીએ, પોજે પોજે,

મહોદયે મ-હોદયે ચક્રવે ચીટે, વાટેવાટે ગરબે રમતી ગુર્જરી મરી નરસિંહરાવને ગાવા માંડી, ખજરદારને ગાવા માંડી, બેટાદરને ગાવા માંડી, મેપાણીને ગાવા માંડી, લલિતજીને ગાવા માંડી, કેશવ શેઠને ગાવા માંડી, ત્રિભુવન વ્યાસને ગાવા માંડી, રેવરશિખને ગાવા માંડી, અનેક અનેક એવા નાના મોટા કવિવરે ગુજરાતમાં રાસ-ચેતન પ્રમટાવ્યું. પણ કવિવર ન્દાનાલાલે સારામે ભારતવર્ષમાં ગુજરાતને મોખરે મુક્યું છે. એમના નાના નાના સુંદર ભાવભીના રાસ-ગરબાએ ગુજરાતમાં રાસયુગ રચાવ્યો. અને એ રીતે નાનાલાલને નવીન રાસયુગના અધિષ્ઠાતા કહેવામાં થેસ પણ અતિશયોક્તિ થતી નથી.

આગળ વધીને કહું તો ગુજરાતના સદ-બાંગે, કવિવર નાનાલાલના હાથથી જ ગુજરાતમાં સાચા રાસયુગની શરૂઆત થઈ. કવિવર નાનાલાલના સંગીતજ્ઞાન વિશે ભારી પાસે કોઇમણ જાતની બાંધિતી નથી. એમની અપદ્યાગદ્ય કવિતાઓ બટે ભલે ગમે તેટલી ચર્ચાએને રચાન હોય, પણ એમના રાસ, એમના ગરબાઓ સંગીતની દૃષ્ટિએ એટલા તો તાલબદ્ધ અને સ્વરિત છે, કે યોગ્ય રાગ અને તોષ્ટ્રમાં સહેલાઈથી ગાઈ શકાય છે.

હો ! રણને કાંઠલડે રે

પાછલી તે રાતનાં અજવાળિયાં રે,
અન્દનીથી ચીતર્યાં સમીર :

હો ! રણને કાંઠલડે રે.

પંચાસરે તે પાંચ સરોવરો રે;
પુણ્યપાપ ચીતરેલાં નીર :

હો ! રણને કાંઠલડે રે.

કુહીની ભાત ભલી દાખવતાં રે,
આજલાંથી ચીતરેલ વ્યોમ :

હો ! રણને કાંઠલડે રે.

ભહોજલાલી લુની ગુજરાતની રે,
ધતિહાસ ચીતરેલી ભોમ :

હો ! રણને કાંઠલડે રે

રંક ને રાજવીની વાતલડી રે;
દુઃખમુખ ચીતર્યું અનિત્ય :

હો ! રણને કાંઠલડે રે.

ઠાળ કેરા આંકડા ઉઠેલતાં રે,
ધર્મરોક ચીતરેલું ચીત :

હો ! રણને કાંઠલડે રે.

કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ

તર્જોની રચના ઉપર જણાવ્યા મુ-
જબ થાય છે, એ જ પ્રમાણે અનેક
તાલો જુદી જુદી રીતે માત્રાઓના
ગણિતમાં ગ્રંથાધીને આપણી પાસે
પડેલા છે. અમુક માત્રાઓ અમુક
વજનથી અમુક રીતે બેવાળી,
અમુક તાલનું બંધારણ થાય છે,
તેવી રીતે, અમુક સ્વરને વાદી
(મુખ્ય) બતાવવાથી કે અમુક
સ્વરને સંવાદી, વર્ત્ય કે ઠામજ
તીમ બેવાથી અમુક રાગનું બંધા-
રણ થાય છે

આવી રીતે આપણા રાગ-
તાલનું બંધારણ થાય છે છતાં
આપણા સંગીતમાં દલ ટેટલીક
સ્વર-યોજના એવી પડેલી છે કે
જેની વ્યાખ્યા દલ મુખી લગભગ
નહી જ થઈ નથી એમ કહીએ
તો ચાલે.

દાખલા તરીકે ઉત્તર દિન્દુસ્તાની
કુમરી, બંધાણની કજરી અને ગુ-
જરાતેની ગરબી. કુમરી અને કજ-
રીની ચર્ચા વિષય પરિવર્તનને લીધે

એમના લખાણના વખાણ કરવામાં તો મોરના
છાંદને ચીતવા જેવું થશે. એમનો પ્રત્યેક
ગામ જવ્યતા અને બારનાથી ભરપૂર હોય છે.
એમની કવિતાની ગદ્યતા હડી-હડી કદાચ
મહેનાઇથી ન સમજી શકા. તેવી હશે છતાં
હૃદયના તાર દમ વી નાખવા પુરતી હૃદયગમ્ય
તો હોય છે જ.

સમૃદ્ધ ભારતીય સંગીતમાં, અનેક સ્વર
રચનાઓના બંધાર પડ્યા છે. મ ર ગ મ પ
ધ ની મા, એ માત્ર સાત સ્વરના (ઠામજ,
તીમ અને શુદ્ધ) ધટતાવધતા યોગ્ય ફેરફારથી
રાગની રચના થાય છે, અનેક રાગો અને

જવા દષ્ટએ તો પણ ગરબાનું સ્થાન
આપણા સંગીતમાં એવું છે કે, જેની વ્યા-
ખ્યા કરવાનું ચર્ચાસ્પદ બને તેવું છે. અત્યાર
મુખી તો આશ્ચર્ય પશ્ચ દેવે ન્યારે એ સમય
આવી લાગ્યો છે કે ન્યારે ભારતીય સંગીત
ઠામ નવીન પ્રકાર મેળવી રહ્યું છે, ન્યારે
સંગીત પ્રાચ્ય બેખાન રહેવું સર્વ ઠામ ભગમ
થવા માંડ્યું છે, ત્યારે ગુજરાતે ભારતીય
સંગીતમાં 'અરબા'નું સ્થાન નહીં કરી
દેવું જોઈશે. પ્રથમ તો 'આપણું' એટલું
ખરાબ એવી મનોદશા સેવતા આપણા
કેટલાક જન્યુઓને કાંઈક કહેવું પડશે...

‘ગરબા’ નામના ઉચ્ચારથી આ-
પણા કેટલાક સંગીતરસિયાઓ
સરમાય છે... “ગરબામાં શું ગા
વાનું છે ?” “એ તો ઓઝોનું
સંગીત છે” એવું એમને લાગ્યા
કરે છે. આ દશા ખરેખર દયા-
નનક છે !

આથી ઉત્કૃષ્ટ ભારત વર્ષના
સવશ્રેષ્ઠ ગાયકો-ગુજરાતના ગર-
બાની, પ્રસંસા કરી રહ્યા છે. એક
પ્રસંગ યાદ આવે છે. ૧૯૪૫-૪૬માં
સ્વ. ખાંસાહેબ અમદાવાદ કરીમખા
મારા એક મિત્ર સાથે, અમદા-
વાદમાં એક ગરબાસંમેલન જેવા
અયાનક આવી ગયા. એ જ વખતે
એક બહેન જયજયવંતીની છાયામાં
ઠોધ ખરબો મવરાવી રહ્યાં હતાં.
ખાંસાહેબે તે વખતે જે શબ્દો
ઉચ્ચાર્યા એ આપણને ઉત્સાહ
દેનાર અને માર્ગદર્શક થઈ પડે
છે. એમણે કહ્યું કે જયજયવંતીના
ખરબોના ઠોમળ નિપાદન, જેટલી
સુંદર રીતે આ બહેનના ગળામાંથી
નીકળે છે. એટલો તાલીમ પામેલા ગવૈયાના
ગળામાંથી પણ નથી નીકળતો ! ગુજરાત
સિવાય આપણે તાલબદ્ધ સમુદસંગીત મેં
જોયું નથી. ગુજરાતે આનો લાભ લેવો જોઈએ.
ગરબાદાર ગુજરાત ભારત વર્ષના સંગીતને
માખરે ઉજું રહી શકે એમ છે.

પણ મારે સંજેદ લખવું પડે છે કે ન્યારે
જગત દૂરે અને બૂસકે આગળ લપી રહ્યું
છે; પ્રત્યેક કાર્ય અને દિશા પરિવર્તન પામી
રહ્યા છે; ત્યારે આપણા ગુજરાતમાં કળુપણ
જૂનવાણી માનસ ડોકિયા કરી રહ્યું છે !
સહેજ શાસ્ત્રીય સંગીત ગરબામાં આવે છે.

નવરાત્ર અંક]

ફૂલ એક બહાણું

ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું;
માગો તો મૂલ એનાં આણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું.
નીલમલીલો રે મહારો તુલસીનો ક્યારો,
ક્યારે ફૂલ રૂપુ રૂપાણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું.
ચંદન તલાવડીએ તેડ્યું જો ! કહેરે,
સોળ સોળ પાંખડી વાણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું.
કદંબના કુળમાંથી કંચન શુ ઉછરે !
અંગેને રંગે રઢિયાણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું.
પૃથિવ પર પાંખડીને સૂરશુ આંખડી;
એણે મુજ દીલડાં ઉગાણું,
વરણાગિયા ! ફૂલડામાં ફૂલ એક બહાણું.
મહોત્તી મા ઘેલી ! ખીલી વીણતાં ફૂલડે,
હૃદયને ધડા માણુ ઢાણું;
સૌહાર્મણ ! બહાલમને એજ ફૂલ બહાણું.
શ્રી. કેશવ દ. શેઠ

સહેજ અધરો તાલ ગરબામાં આવે છે
ત્યારે ત્યારે જૂમ પડે છે કે “આ ગરબો
ના કહેવાય.”

હું ત્યારે આ લખું છું ત્યારે આપણા
ગરબાના જૂના રાગ તાલને વિસરી જવાની
સલાહ નથી આપતો. પણ હું કહેવાની રમ
લઈ છું કે જુના જગત સાથે હવે નવા
જગતનો તાલ મીલાવવો જરૂરી છે. હવે
આપણે એવા ગરબા ગાવા પડશે કે ગુજરાત
એકલું નહિ, ભારત આપણે સાંભળે !
ગુજરાતની-મહાગુજરાતની અસ્મિતા જળવીને
આપણે એસી રહેવાનું નથી. પણ એને

વધારવાની જોખમદારી પ્રત્યેક ગુજરાતીની છે એ ભુવવા જેવું નથી.

સહેજ વધારે ચોખવટથી હું મારો મુદો રચુ કરું.

‘ગરબા’ વિશે ન્યારે આપણે ખૂબ પાડીયે છીએ ત્યારે કેટલીક વાર આપણે કેટલુંક અજ્ઞાન ધરાવતા હોઈએ છીએ. એક સાચી વાત ઠીક થેવા છો... ‘ગરબો’ એ શબ્દ સંગીતની બાબતો નથી. હું ન્યાં નાખું છું ત્યાં સુધી, કુંડાળામાં ગાતી-ફરતી જો-ઓની મધ્યમાં જે માટીનું માટલું (વચ્ચે ઠાંણા પાડેલું) રાખવામાં આવે છે એને

ગરબો કહેવાય. કેશવ શેઠની રાસમાલિનીની પ્રસ્તાવના મુજબ કહું તો જેની ગર્ભગાંઠીપ બળે છે (ગર્ભદીપ) એને ગરબો કહેવાય છે. આટલી ચોખવટ પછી સ્વાભાવિક પ્રશ્ન થશે કે અમુક રાગને, અમુક તાલને ગરબો કહેવો અને અમુકને ના કહેવો એ શું ?

સાચું પૂછો તો આપણે ગરબા વિશે, આપણને અતુકલ વ્યાખ્યા બાંધી બેઠા છીએ. બહુજ સાદુ-કુંડાળામાં ફરતાં ગાઇ શકાય, ખેમટો કે હોંચ જેવા સહેલા તાલમાં તાલી પાડી શકાય એવા કોઈ સંગીતને ગરબા કહેવાની પ્રથા આપણે પાડી બેઠા છીએ. એ

• ચાકરી

ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી;
ચાકરી કરવી, પૂલ ખરી કરવી.
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.
સેવામાં રોનેહે સર્વસ્વ સમર્પું;
ઉરની ભાવના ચરણોમાં ધરવી,
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.
સાજ એને હું સજવું શોભીતમ;
રાખું નિરંતર નરવી ને ગરવી,
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.
રસ ને લાલિત્ય જમાવું અનેસં,
મોકાશ મહોરતી ચાંદની ભરવી;
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.
ખુલ્લુલ ખનવું, ખનવું કલાપી,
ગુણના ગાણે કુબ્જને ભરવી;
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.
એજ મહાઈ છે જીવનનું ધન;
જીવ જતાંય ઠદિ ન વિસરવી,
ગુજ્જર ગિરાની મહારે ચાકરી કરવી.

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી એસ્થા

સિવાય સહેજ ઉંચા રાગ તાલને ગરબો નથી એમ કહેવાની આપણે દિમિત કરીએ છીએ. મારા એક મિત્ર ન્યારે ને ત્યારે ગરબાની બાબતમાં લાલચોળ થઇને ફરીઆદ કરે છે કે રેડીથો રેકડઝ ઉપર જે ગરબા ગાવામાં આવે છે એ ગરબા નથી. એમાં શસ્ત્રીય સંગીતનું તત્ત્વ હોય છે ! હું એમને “પૂછું છું કે તમે છાતી ઠોકીને ઠીક થકો એવી કોઈ ગરબાની વ્યાખ્યા તમારી પાસે છે ? એટલે મને જવાબ આપે છે કે હું તો એટલું બધું સંગીત જાણતો નથી. પથ-જે મને (!) એ ગરબો કહેવાય! આવી રીતે પોતાના ધોરણ, પોતાના જ્ઞાન અને શોખને અતુકલ ગરબાની વ્યાખ્યા સૌ કોઈ બાંધે છે !

આવી ચંકારીલ દશામાં સૌ કોઈ જાણવાને આદર બને કે... ગરબા કહેવા કોને ? મને લાગે છે કે ગરબાની ચોક્કસ વ્યાખ્યા તો હું પથ રચુ કરી શકું એમ નથી.

સંગીતના એક ઠોઠ વિદ્યાર્થી તરીકે મેં અનેક ગવૈયાઓ પાસે ગરબાને સંગીત દૃષ્ટિએ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ દરેક પાસેથી મળતું જુદો જુદો મત મળ્યો. કેટલાક મુસલમાન ગવૈયાઓ 'ગરબા' ને એક તાલ માને છે. આપણે ખેમટા કે હોંચ કહીએ છીએ, કેટલાક કહે છે કે નવરાત્રીના દિવસમાં, માતાની સ્તુતી-ઓએ તાલી પાડતાં, ફરી ફરીને ગાય એને ગરબા કહેવાય, અને કૃષ્ણની સ્તુતી ગાય એને રાસ કહેવાય. આવા આવા અનેક જાતના જુદા જુદા મત ગરબાને અપાય છે પણ થોડાક અભ્યાસ અને અનુભવ ઉપરથી, હું એક વાત ચોક્કસ કરી શક્યો છું કે સંગીતને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી ગરબાની કોઈ સ્થિતિ બ્યાખ્યા નથી, એટલે ગરબો અમુક જ રાગમાં ગવાય-અમુક જ તાલમાં ગવાય એવું કશું જ નથી.

કામગીરી તરીકે, નિષાદ અને ખંધાર કામગીરી લેવાથી ભીમપલાસ યાય છે, કે રીખજ કે ધૈવત કામગીરી લેવાથી ભૈરવ યાય છે, એવી રીતે અમુક સ્વર અમુક રીતે લેવાયો, ગરબો યાય છે એવું તો કાંઈ છે જ નહિ! ખોજી ગરબા એમુક તાલમાં જ ગવાવા જોઈએ, કે તમગા ઉપર ગરબાના જુદા જોડ લાગે એવું પણ કાંઈ સંગીતનું ચોક્કસ પ્રમાણ નથી.

આવી સ્થિતિમાં મેં જે રીતે ગરબાને સંગીતની દૃષ્ટિએ સમજવા પ્રયત્ન કર્યો છે એનો ઉલ્લેખ કરું. 'ગરબા' એ એક પ્રકારનું સમૃદ્ધ સંગીત છે. અમુક સ્ત્રીઓનું

જન્મ, તાળી પાગતાં, તાલ દેતાં, અમુક જાતનો અભિનય કરતાં ફરતાં ફરતાં જે ગીતો ગાય એને ગરબા નામ આપવામાં આવે છે. હવે આવી રીતે ગરબામાં ગવાતા ગીતો કેવા હોવા જોઈએ એને માટે હમણાં હમણાં પ્રયત્ન છું છે. કેટલાક જુનવાણી વિચારો ધરાવનારા એમ કહે છે કે ગરબામાં-હોંચ ખેમટા સિવાય બીજા તાલોની તાળી ના લેવાય. માઠ સારંગ કે કોઈકવાર પીકુ જેવા રાગ જ ગરબામાં સારા લાગે. આ રાગ-તાલ સિવાયનું સંગીત ગરબામાં શોભતું નથી. એને ગરબા કહેવાય નહિ. આવી ખોટી રૂઢિ-પ્રથા આપણે ત્યાં

લગભણી

હાં રે ! નામ છે લગભણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
હાં રે ! ના કહે સતામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
અંજે સંકોચ મારા અઢરો ના મુજને;
હાં રે ! હું' હેથે જૂલામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
લીલુડે રંગ શોભું' રેખાને દિલ ઠારો;
ભૂલો એ ભ્રમની ભૂલામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
નાજીકી વેલ રેલ સંપમના સ્નેહની;
એથી હું' લાગતી સોહામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
મુંદરતા-શોખ મારા અંતરને ઓરડે;
રાખો સદા રણિયામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.
દશનમાં દેવ છે સાચા સૌંદર્યના;
આપું સદેરા હું' કયામણી;
હો ! માઈ' નામ છે લગભણી.

શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહ

પડી ગયું છે...હવે જ્યારે સંગીત સાહિત્યના ચેતનિયાં ધરધર ફરી પ્રગટ થવા માંડ્યા છે ત્યારે સુન્દરાતે પણ સંગીતમાં 'કંઈ' પ્રગતિ સાધવી જોઈએ. ગરબાની અંદર પણ સંગીતનું તત્ત્વ હવે વધારવું જોઈએ. ભણે આપણે તાનપદ્ધતિ અને ખ્યાલ ટપ્પાનું ઉચ્ચ શુદ્ધ સંગીત, ગરબા જેવા સમૃદ્ધ સંગીતમાં ગાવાનું ના ફાવે એવું ધારીને મુઝી દબાવે છતાં શુદ્ધ સંગીતનો બને તેટલો ઉપયોગ તો ગરબામાં હવે થવો જરૂરી છે શુદ્ધ સંગીત ગરબામાં ન ફાવે તો વિનિયુક્ત સંગીતનો. ગરબામાં ઉપયોગ થવો જોઈએ. સંગીતને, ગરબા, નાટક, નૃત્ય ક્ષેત્રોમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવે-લગાડવામાં આવે (Apply) અને 'Applied music' વિનિયુક્ત સંગીત શુદ્ધ સંગીતથી જુદું નથી પણ શુદ્ધ સંગીતનો એક હળવો પ્રકાર છે.

ભણે આપણે "મા પાવા તે ગઠધો ઉતપી" ગાઈએ, ભણે આપણે "રઘુપતિ રામ" ગાઈએ, ભણે આપણે "મેદી રંગ લાગ્યો રે" ગાઈએ...પણ આપણા ગરબાની મર્યાદા આટલી જ છે, એવું આપણે ના માનીએ;

આપણું ગરબા સંગીત, આટલેથી જ અટકી જાય છે, આટલું જ સંગીત પચાવી શકે છે એવું પણ આપણે ના માનીએ. સંગીતનો બની શકે એટલો ઉપયોગ ગરબામાં કરવા માટે, સુન્દરાતના સંગીતકારોએ પણ ધ્યાન આપવું જોઈએ. જુના ગરબાના રાગોમાં સંગીતનું પ્રમાણ વધારી, નવા રાગોમાં સંગીતનું પ્રમાણ વધારવું જોઈએ. એટલું જ નહિ પણ તાલની બાબતમાં પણ આગળ વધવું જોઈએ.

બીજી એક અગત્યની વાત રહી જાય છે. કેટલીક ટેકાણેથી એવી ટીકા થાય છે કે 'ગરબા'માં 'શીસ્મીટયુનો' આવે છે. આ ટીકા પણ જરૂર ધ્યાન જે'એ એવી છે. શીસ્મમાં લેવાતા રાગોનું આંધળું અનુકરણ ધ્રુવવા જોગ નથી. પણ શીસ્મમાં આવે એટલું બધું શીસ્મી કહેવું એ પણ એક પ્રકારનો પક્ષપાત કહેવાય. દાખલા તરીકે શીસ્મમાં ઓછ ટેકાણે 'કેદાર' રાગ ગવાતો હોય તો શીસ્મમાં એ રાગ આવ્યો એથી અને 'કેદાર'ને બદલે 'શીસ્મ રાગ' શી રીતે કહેવાય ?

ઉગતો બાનુ

ઉગ્યો ઉગ્યો એ દિનકર સોહામણો રે સખી....

તેજનો અંબાર સખી રશ્મીને પૂંજ્યો.

ગગને વિલાસતો પ્રકાશ તણો કૂંજ્યો.

ઉગ્યો એથી પ્રભાએ પ્રસારતો હે સખી....

ખિલ્યાં કંઈ પદ્મ, સખી પ્રિયતમને જોઈને,

ખોલે નીજ પાંખડી, ભરવા રસ રશ્મીએ.

જ્યોતિની જ્યોતને, જગાવતો

ઉગતો થો તેજ ધરી, સીંચતો હે સખી....

શ્રી જયતિલાલ મોહનલાલ ઝવેરી

પ્રભુ વિના

∴ હાથ : ' જાડજિયે લઈ ચાલો રે, આધવરાજ અમને ' ∴

પ્રભુ વિના પણ ના રહેવાય રે:

આધવરાજ ! અમથી—

હરિવિષ્ણુ બહાણું ના વાપ રે:

આધવરાજ ! અમથી—

અફૂર. કમે કયાંથી રે આળ્યા ?

બેઠ જયા નંદકિરોર રે—આધવરાજ ૦ ૧

મોરપિછનો બહાણે મુગટ બનાવ્યો,

એની ધૂધરીઓ ધમધોર રે—આધવરાજ ૦ ૨

મથુરાં જાવ તો મુગટ મેલતા રે જાગે,

એ રે આધારે દાંડા જાય રે—આધવરાજ ૦ ૩

હાંક્યાં અંતર ધીકે અમારાં,

ઠાંધને નવ કહેવાય રે—આધવરાજ ૦ ૪

જુમનની તીરે બહાણે ઘેતુ ચરાવે,

જંસી જાળવે નંદલાલ રે—આધવરાજ ૦ ૫

બુંદા તે વનની કુંજ ગલનમાં,

સોળસે ગોપીમાં મારો સ્થામ રે—આધવરાજ ૦ ૬

શેરી બધી પશુ સાંકડી રે,

નગર બધાં પશુ દૂર રે—આધવરાજ ૦ ૭

ગોકુળિયું તો આમડું રે,

પ્રભુ આવતાં શરમાય રે—આધવરાજ ૦ ૮

કનટોસરીમાં ડેસર ઘોળાવું,

બહાણના વાધા છંટાવું રે—આધવરાજ ૦ ૯

ભાતભાતનાં પકવાન જનાવું,

બહાણને મોકલાવું રે—આધવરાજ ૦ ૧૦

ચોડા ચોડા જળમાં માછલાં રે તલપે

તલપ તલપ જીવ જાય રે—આધવરાજ ૦ ૧૧

આગે રે તલપે, ગોવાળો રે તલપે,

તલપે છે વન કેરાં ઝાડ રે—આધવરાજ ૦ ૧૨

નંદજી તલપે, જસોદાજી તલપે,

એ રે મિશે હારી ! આવો રે—આધવરાજ ૦ ૧૩

ધણા દિવસની ગોઠડી રે,

સૂઝ્યા ધું સ્થામ સરીર રે ?—આધવરાજ ૦ ૧૪

વિનત સુણી પ્રભુ ! વેઢેરા આવો;

ગોપીના પ્રાણ આધાર રે !—આધવરાજ ૦ ૧૫

માધવદાસની વીનતિ રે,

આપો ચરણમાં વાસ રે—આધવરાજ ૦ ૧૬

શ્રી. બહેન રસિકજા મનસુદાર

શરદ્ પુનમની રાતે

ઉગ્યો, ઉગ્યો, ગગન ગોખ, ચંદ્રમા,
અગીરસ નિર્મળા ઝરા,
એવા ખીલો, વદન કેરા એપ—
વદન જ્યોત ઝળહળે રે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૧

ચમકે નિર્મળ નભ વિષે, ચંદ્ર ચારે પાસ,
ધરા-સુંદરી આધરે, ધવલ વસન પરિધાન—
એવા દીપો વિમળ વસનો વડે રે—
એવા એપો સૌંદર્ય ચમકાર—
ચોવન કેરા પૂરમાં રે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૨

કુંજે કુંજે પ્રગટતાં, પુષ્પ વિવિધ શાં આજ,
વેરે વિમળ બધે વહી, મધુર અનિલ પરાગ—
એવા પ્રસરે તે ઉરના પરાગ રે,
કાલો એવાં હૃદય અરે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૩

આંખા-ગળે ચુંગતી, 'કૂ' 'કૂ' કોમલ ગાન;
રસ-સરિતા રેલાવતી, શા, મીઠા દહુકાર !—
એવા એવા હળે દહુકાર,
મધુરવ-કંઠના રે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૪

અમૃત ઝરવું ગગનથી, પડે પુષ્પને કુંજ,
માગે વિદ્યા પ્રેમની, ગણગણવું અલિપ્ત—
એવાં માગો હૃદય કેરા દાન—
માગ્યા વિશ્વ ના મળે રે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૫

સાગર જળ શાં ઉછળે, નિર્મળ, સ્વેત જણાય,
ઉછળીને પાછાં પડે, તોયે તે ન સંભાય—
એવાં ઉછળે રસિક કેરાં ઉર—
હૃદય-રસ રેલતાં રે—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૬

લક્ષ્મી શી, પ્રકૃતિ હસે, ઉત્તરવળ, અનુપમ હારય,
હારય તણા ચમકારમાં, જમ સુંદર સોહાય—
એવાં રેંજો અવિચળ અમ હારય, (૨)—
કરે ઉરમાં ને પૂર્ણ પ્રકાશ:
કગી અંતરના દૂર અંધાર,—
અમર ગ્હો રસ વેલડી !—
ઉગ્યો, ઉગ્યો. ૭

ધી. તરહરિપ્રસાદ જાદવ

ધર દીવડાં

ક્ર

ચાંદા સૂરજ ચોડ્યા આભ. લે,
આધે આધે ઉઝળે અંધાર રે;
વિશ્વને તેજે ભરે રે....!

એ રે મહા જ્યોતિરાજને.....,
અમ ઉરના અખંડ પ્રભામ રે,
પુણ્ય ગાન શ્રવણે શ્રવાણે એ. ૬

ખૂણા, મેડી ને, માળિયાં,
ખંડ, ચોરડા ને, પરસાળ રે,
ધરનાં પ્રધાનંડ જે,

દીપે સૂરજ વળી ચાંદલા,
તોય ત્યાંહિ સ્થાયી અંધાર રે,
ઘેર ઘેર મધરાત એ.

જ્યોતિ મહા દીપે નવા,
રાત દિ ને પ્રભાતે, મધ્યાહ્ન રે,
વાહ જે ઘેરાય જે.

ધરનાં એ નાનલા વિશ્વમાં,
મહાજ્યોતિ ધર દીવડા જ્યોત રે,
વિશ્વને તેજે ભરે જે. ૧૮

મન્ય ધન્ય દેવ રૂપ દીવડાં !
મહાજ્યોતિથી અધિકાં ઉર રે,
અનુપમ અભિલાષા એ.

અણ વંદ્ય વિશ્વતિઓ ઉભા જે,
નહાના નહાના ધર ખૂણાના દીપ રે,
અર્ધવા ઉર અધ્યે હો !* ૨૪

શ્રી. રમણલાલ મ. નેપો

* સ્વ. શ્રી ગોવર્ધનરામભાઈનો એક પંક્તિની અસર " હું જોઈ ધર દીવડાં....! "

બહેની વિહંગી !

બહેનીને હાથે હાથેકો ખાવાની
હતી હરે કે. હોંસ રે;
કાશી મીઠી વાણી તોતલી બાલી,
બચીએ જીવવાના કોડ રે !
અટીક હરે અરે વેદના આરે,
કે ખૂંદો ના બહેનીનો ખોળસો !

રમાડતી ને ખીજવતી એ,
ખીજવતીને રમાડતી રે;
હેતના સારર હવકે એવી,
મોંથી બહેનીની મદારે ખોટ રે !
લેયાને કાજે પ્રાણ પાપરનારી,
રે બહેની વિનાનો હું એકલો ! ! !

ફાસલાવી કે પટાવીને મને,
ખણી કદી ચીમકી માણે રે-
દોરો નિશાળે મોહકલી કો,
બહેનીના સ્વપ્ન એ સાથે રે !
બહેની વિહંગી થઈ મને જ્યાં !
હજળતો અશુ-સાગર રે ત્યાં.

વાય અહા વાયુ વિષ ભયાં એ,
હાજિના જગે નિદાણું રે;
અમકે વીજળી છવનાકારો,
પંથ મદારે હતજે રે-
એવા બહેનીના લોહ કો ચારા રે,
અશુ હુનારી મદારે બહેની આરે !

બહેનનીં ખોટથી કુખી થવું શાને ?
જગ-અયુ' આ બહેનીએ થી રે !
માનવું શાને હું અટકું શાને ?
બહેની વિના જગ સુઈ સુઈ રે !
જગ સુઈરીએ બહેની મદારે એ,
લારે નિઃવાસ શાને નાખવો રે !

શ્રી. રમ્યમ

નિમંત્રણ

:: ઢાળ—નિર્જન વનવગટે અશી વાદળી ::

ગરબા ગીરી ગરજે ધૂમવા-
બહેલાં આપણે હો બહેન !
સખી-જીવ લાવણે હો બહેન !
રૂપલા રાતલગીનાં રૂપ અતિ-
અજવાળણે હો બહેન !
રસ રેલાવણે હો બહેન !

[સાખી]

બરબા ગોરી જોડવા કોરાબ્યા મેં આજ,
કુમ કુમ માળ કુસુમથી સભવીઆ પૂર સાજ.

ગોમી ગાવણીનાં ધોના રીપ-
પ્રમથવીઆ હો બહેન !
હુદય પંધરાવીઆ હો બહેન !

ધારી શિર પર સજની ખંજરી-
કર સોહાવણે હો બહેન !
ચરણ કેલાવણે હો બહેન !

[સાખી]

બરબા લેણે માતના ધૂમણે જંબીર ગોળ,
લાલ દહ કર પાપના પાણે રસ વરગોળ.

રસમાં સ્નાન કરીને વિષ્વ-
રસે નંવરાવણે હો બહેન !
જીવન પીપરાવણે હો બહેન !

હાં હરજગતનાં ગરબા મુવથી-
દાળણે હો બહેન !
જગત હજમાળણે હો બહેન !

શ્રી. ગંગાશંકર લલ્લુરામ પંડ્યા

[શુભમુન્દરી

ઓવાશણી

:: આમલે ઠમકે નવલખ તારા ::

શરદ તણું સોણલું

:: રાત-બીમપતારી, તાલુ-દીપ ::

સુની જરની સિતાર
સુની જરની સિતાર
આવે સરદતણું સોણલું સખી !

દુશ્વા દેવાના તાર
લુશ્વા દેવાના તાર
આવે શરદતણું સોણલું સખી !

[સખી]

મંજરી બાગે બેઠાની, - ફૂલ ગુંચી નરમાગ
શીતલતેજે નંદિયા, નેરે હારા રસાગ

જૂતા બગે ભજુગાર
જૂતા બગે જિજુગાર
આવે શરદતણું સોણલું સખી !

[સખી]

નયનેએ નયને' નજી ઝાંખી બાની પાત
હીચેલા કરાનની નથી ખૂવાડી રાત !

એના આગા ચમગાર
એના આગા ચમગાર
આવે શરદતણું સોણલું સખી !

[સખી]

પદા મૂળી હરો સખિ મે' રીઝ્યા રસરાજ !
સમજનથી જણાઈ જાય રાતે આજ !

નથી હેરે રસપાર
નથી હેરે રસપાર
આવે શરદતણું સોણલું સખી !

- શ્રી. વિજય મહેતા

બેઠાનો આંખબડી સમ હીરો,
કે હીરો ઘેર આવરો રે લોલ.
આરશે હીરો મારો યં અધીરો,
કે સંજે યં લાવરો રે લોલ !

" જલ " આવશે તમારા મામા,
કે વારા પેરી લીયો રે લોલ.
મળવા નંજે મામાની સામા,
કે નજે પેરી દેને રે લોલ.

વીરો ખજુવિ પરસે મળવા,
કે આખું આવશે રે લોલ.
રૂપિ મૂરમાના સાકે જમવા,
કે વીર મારો બૂખ્યા દરો રે લોલ.

જાર કાતી મામી પૂજો,
કે માથ મારો આવીએ રે લોલ.
આ દિને જીવો ઘેર રહો;
કે વીરને દેખીયો રે લોલ.

વીરા પતાણુ પરથી જાવો,
કે બાણીવાને તેડી લીધો રે લોલ.
બેઠેને અનત ગુપ્તે બોવારણાં,
કે હીરના હીમં મહાં રે લોલ.

" હો ખૂશીમાં આજ એક મારા,
કે આજ બેઠેન અંતર ક્યું રે લોલ.
બા, પિતા, સોનક મધુ રાગ. "
કે કહી નજ કંકે મધુ" રે લોલ.

શ્રી. ઓજનકાવ સોલંકી -

[હું તો ઢાલે રમું ને હરિ સાંભળે રે-એ રાજ]

વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે
છાંપવવા ભૂમિની આશ લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

અપાડે યૌવન એનાં ખીલતાં રે
ખાંધી છે ત્રીત મેઘ સાથ લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

આલને સાહુડે એ તો સોહતી રે
માંહે દીપે વાહલડીની લાત લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

ગાળે છે મેઘ ચઢી આલમાં રે
એ તરુણી હણુકે પીજ રૂપ લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

એલતાં મંરતી સાથ હોંસમાં રે
પટે ખરતી અમીની ધાર લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

યૌવન-શુધાનાં પૂર ઉમટે રે
હરિત ખીલે છે ભૂમિની રાત લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

નગની એ માત, મેઘો તાત છે રે
પોષે છે અવનિનાં જીવન લે
વર્ષા આવી ને વારિ લાવતી રે.

શ્રી. ઠાકોરલાલ પ્ર. બ્રહ્મભટ્ટ

લેખક :

મહિષાસુર સામ્રાજ્યવાદી હતો. સૂર્ય, ઇન્દ્ર, અગ્નિ, વૃણ, ચંદ્ર, વૃષ, વરુણ વગેરે બધા દેવોનો અધિકાર અને ખાતાં તે પેઠે જ ચલાવતો હતો; સ્વર્ગના દેવોને તેણે ભૂશ-કની પ્રજા બનાવ્યા હતા. ડોષને પોતાને સ્થાને સલામતી લાગતી ન હતી. દેવો પરમાત્મા પાસે ગયા. પરમાત્માએ સૃષ્ટિની જે વ્યવસ્થા કરી હતી તે મહિષાસુરે ફેટલી ખગાડી નાખી છે એ બધું કહી સબળાવ્યું. બધું સાંભળી વિષ્ણુ, બ્રહ્મા, શંકર વગેરે સર્વ દેવોનાં, શરીરમાંથી પ્રુણપ્રકોપ બીજીઓ અને તેની એક દેવી શક્તિમૂર્તિ નિર્માણ કર્મ. સર્વ દેવોએ આ સર્વદેવમયી શક્તિને પોતપોતાનાં આયુધની શક્તિથી મંડિત કરી અને પછી આ દેવી શક્તિ અને મહિષાસુરની આસુરી શક્તિ વચ્ચે ભીષણ યુદ્ધ જન્મ્યું. કેટલાં વરસ સુધી ચાલ્યું તે ડોણ કહી શકે! પણ આશ્વિન માસની શુકલ પ્રતિપદાથી દશમી સુધી એ યુદ્ધ ચાલ્યું એમ મનાય છે અને તે પ્રમાણે દેવી શક્તિના વિજયનો નવરાત્રિનો ઉત્સવ આપણે ઉજવીએ છીએ.

દેવી શક્તિ એ પરમા વિદ્યા છે, બ્રહ્મ-વિદ્યા છે, આત્મતત્ત્વ અને શિવતત્ત્વનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. આ શક્તિ જાહે પ્રતિ શુભંકરી છે, 'અદિતેષુ સાધ્વો' છે; વેરી પ્રત્યે પણ તે દયા પ્રગટ કરે છે. કુટ હોડોનો ખરાબ સ્વભાવ સાંત પાડે. એ જ આ દેવી શક્તિનું શીલ છે. દુર્વૃત્તવૃત્તશમનં તવ દેવિ શીલમ્ ।

ગોરસવાળી

[ઝીણા ઝરમર વરસે મેદ]

હું તો ગોરસદાં લાવી મધુર
લીધો કેાઈ રસબીનાં
જરા થાભો ને બાભો પછી મૂલ
મતી બહુ છે મીઠાં...

ગરદી તે માયનાં રોહી દૂધસદાં
ગોરસીમાં ગોરસ જાભાભ્યાં રે
જાભ્યાં ગોરસ રૂઠાં પવભો કેા રસીયા
મૂલવો એ છે જાળુમૂલ
લીધો કેાઈ રસબીનાં...

ગોરસની ગોપી હું ગાકુળીએ રે'તી
ચેગું ગોરસદાં નિત્ય રે
કા'નો પચાક માત્ર કાપમનું રસીયો
પીતો ગોરસદાં પ્રીતે
લીધો કેાઈ રસબીનાં...

બાવી થડી હું બાલ બૂલી મારગટો
મળશે ના ભોજ રૂચી બાવો રે
જાવસર જામૂલો એને ગુમાવતાં
પૂંથી ઘારી પસ્તાવો
લીધો કેાઈ રસબીનાં...

હું તો ગોરસદાં લાવી, મધુર
લીધો કેાઈ રસબીનાં
જરા થાભો ને બાભો પછી મૂલ
મતી બહુ છે મીઠાં...

શ્રી. ગંગાસકર લાલુરામ પંડ્યા

ચાંદલીઆને !

: : આધવજ સંદેશો કહેજે શ્યામને—એ રાગ : :

ચાંદલીઆ ! તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં,
જ્યાં જ્યોતિર્ણ્ય ઝગમગતા જગનાથ જો.
ચાંદલીઆ તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં...(મુવ)

અંજનને આકાર નથી જ્યાં ચાંદલા !
ત્યાં નવ ઉગે રવિ કે પ્રગટે રાત જો;
જન્મ જરા મૃત્યુ નહિ ત્યાં સંચારતા,
મુખ દુઃખના નહિ પડતા ત્યાં લેદ જો.
ચાંદલીઆ તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં..

જાવું છું ચંદા ! મહારે એ દેશમાં,
પણ પાંખ નહિ હું આવું ક્યમ તુજ સાથ જો;
કહેજે કે એક બાળક તુજને ઝંખતો,
તુજ રટનમહી તે નિશઢીત અથડાય જો.
ચાંદલીઆ તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં...

કહેજે કે જીવો છું એણે કામને,
માયા મત્સર મમતાનો કરી ચૂર જો,
તરછાડી લક્ષ્મી રટતો તુજ નામને,
એણે છાડ્યા છું રમણી જળ સાથ જો
ચાંદલીઆ તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં...

સ્વજન સહોદર છોડી એ દૂર નિસર્થે,
પ્રભુ ! પ્રભુ ! કરીને કંઠતો સર્વ પ્રદેશ જો
કહેજે કે તુજ વિષુ પાછો નહિ એ ફરે,
(માટે) કરમહી અને લેજે તુજ સંગાથ જો.
ચાંદલીઆ તું જાને પૂનિત પ્રદેશમાં .

“ પવિત્રમ્ ”

સોણલાં પરી

:: દુખ મારાં કોઈ ક્ષણેં હોયો—એ રાગ ::

રેબોના દેશથી મારાણુ આવી
દિવ્યતાનાં કુલડા લાવી
સર્વ નર ને નારી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

ઉપા જેવી આપ આંગણુ આવી
તામ કુલડાં ઝૂંડી કાઢી
હરખે લાવી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

અંધો, યુલાબ. મધુર ચંદ્રેલી
મધુકર ગુંજતો ઉપર એની
શુભ્ર આરો આવી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

પ્રસરે કુલની ફારમ મધુરી
અંતરની એક વાત અધુરી
સર્વ દે વિસારી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

પરમાનન્દ એ કુણુ દેનિયો
સમર્પે નિત્ય એ ઇલછબિયો
માત્ય મ જારી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

પ્રેમ પુનીત અંતરપટની
કોઈ સખા કે સહેલી
પ્રેમ દાર પહેરાવજો રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

અંગણુ મુખડે મધુર મલકાતી
આવી હું આંહી હરખાતી.
સર્વ નર ને નારી રે
કુલડાં મારાં કોઈ હોયો હોયો...

. સી. મહેન્દ્રભાઈ મગનલાલ શાહ

*साथीआ शा पूराय

(राग-जिहवाज)

नवरात्रीने नौतम दिने साथीआ शा पूराय
 गृहे गृहे शुष्ण सुन्दरी राजे,
 कला अनेरी शी अणकवे,
 साथी ओ रंगसोनेरी सोडावे—
 साथीआ शा पूराय.

रमणी रत्ननी आणु गण्ठाये;
 कैमल करवी आल अलावे;
 तेज करवी साथीआ पूरे—
 साथी आशा पूराय.

卐 卐 卐

*साथी आशा पूराय

(राग-जिहवाज)

मंजाळि मतमां हुं भारे साथी आशा पूराय
 रिद्धी सिद्धी रे' सदने रमती,
 आलुठां रे' आंगळुं गजवी;
 सईशुष्ण शृंगारे रे' शेवटी,
 साथी आशा पूराय.

अर्थे प्रभु जे अनुपम शक्ति,
 धर्म-कर्ममां रडे शुभ वृत्ति;
 पारमार्थिक लुपत रे' अणकी,
 साथी आशा पूराय.

सौ. दीपकभा देसाई

* आहु साले कवी-भुराडिरा वजते जनावला तेमा सहेज सुधारा साथे

પનિહારી

મૂઠી માથે ઝળઝળું બેઠલું, પનિહારી હું
સખી ! ચાલું ઠમકતી ચાલે, અજબ હેલધારી હું.

હોંસે હોંસે તે ઘરથી નીસરી, પનિહારી હું
લકઁ આપું મીઠલકાં વારિ, અજબ હેલધારી હું.

સરખી સાહેલી સૌ સાયમાં, પનિહારી હું
સહુ ચાલે ધુંધટલે તાણી, અજબ હેલધારી હું.

મોંઘી વાતો અમારા મુખહુન્મતી, પનિહારી હું
મીઠી ગોઠલકી કેં ધાય, અજબ હેલધારી હું.

ધીરે ધીરે મૌરવમરી ચાલતી, પનિહારી હું
આવી પહોંચી સરિતા-તીર, અજબ હેલધારી હું.

હલકે હાથે બિતારી બેઠલું, પનિહારી હું
ભરું નિર્મળ-મીઠલકાં વારિ, અજબ હેલધારી હું.

વહેતું સરિત-નીર વેગથી, પનિહારી હું
રમે-ધૂમે તરંગો અપાર, અજબ હેલધારી હું.

ઉછળી ઉછળી અનેરો હોંસથી, પનિહારી હું
કરે કલરવ-કલ્લોલ અમાપ, અજબ હેલધારી હું.

એવા તરંગ-રંગ બિરમાં, પનિહારી હું
છૂપા હુલામણા હિંચાય, અજબ હેલધારી હું.

મૂઠી માથે છલઝળું બેઠલું, પનિહારી હું
ફરી ચાલું ઠમકતી ચાલે, અજબ હેલધારી હું.

કાઠ પીઓ ઉમંગે જળ મીઠકાં, પનિહારી હું
પીતાં સંતુષ્ટ હૈયાં યાવ કે આણી લાવી હું.

૧૨૦
- ૧૨૧ -

‘અમને શાંતિપૂર્વક અન્યાય કરવા દો, શાંતિપૂર્વક શુદ્ધામીનો આનંદ લેવા દો અને શાંતિપૂર્વક નિષ્ક્રિયતાનું સુખ લેતાં લેતાં મરવા દો.’—એના શાંતિપાઠથી હિંદુસ્તાન આપણું નહિ થઈ શકે. હિંદુસ્તાનની વિશાલ ભૂમિમાં આપણું જીવન પોખી દેવાથી અને આપણા ખૂન અને પરસેવાથી એને સીંચતા રહેવાથી જ હિંદુસ્તાન આપણું થશે.—કાલેલકર

દુલ્હીના મુમોલિનીએ પોતાના અનુયાયી-ઓની કસોટી માટે એક જાહેર પ્રસંગ યોજ્યો. એમાં સધળાને પરીક્ષા ને કાલ્પની જિયાઈ ફરજિયાત ફરવાની હતી. એની માન્યતા છે કે એટલું ફરી જતાર તેનો સૈનિક સહેલાઈથી ખડી એવોનેટ ટપી જઈ શકે. એવીજ રીતે તિમેટની સરકારે પોતાના અફસરો અડધે ઘોડે બાણો ને ગોળાઓ વડે નિશાન તાકી શકે કે નહિ તેની કસોટી કરેલી. આમ જગતનું એકેએક રાષ્ટ્ર પોતાના પૌરુષને ચકાસી રહ્યું છે, જ્યારે હિંદ તો દિવસો દિવસ યુદ્ધના ખ્યાલ સુદ્ધાથી પરાડમુખ થતું આવે છે. ગિયાર્ કમનસીબ હિંદ !

આજે જ્યારે આસો સુદ ૧૦ નો દિવસ વિજયાદશમી તરીકે હિંદના ખૂણેખૂણામાં ઉજવાશે ત્યારે તો આ પરિસ્થિતિ ઉઘ્રાટી વધુ ખિન્નતા પેદા કરે છે. વિજયાદશમીનું રાત્રું રહસ્ય શું ? બધા તહેવારોમાં કયું છે તેમ આ તહેવારમાં એ એવું માહાત્મ્ય ભૂલી આપણે એને માત્ર સામાન્ય ઉત્સવ મનાવી દીધો છે. ‘સીમોલ્લધન’ના ‘મહિમા’ પર એ આખો તહેવાર યોજાયો છે, ને તેનાં મૂળ-આર્યોએ ઉત્તરધ્રુવની સીમા જોળી આ ભૂમિને આયોવર્ત બનાવી ત્યાં સુધી ઠેકાં બાંધ્યા છે. આર્યોમાં જ્યાંસુધી ક્ષાત્રતેજ ટકી રહેતું ત્યાં સુધી તો એ એમને એમ

અવિચિન્નપણે પળાતો આવેલો સરસ્વતી-પૂજન પછી આયુધપૂજન કરી સીમોલ્લધન કરતા પ્રાત્સાહિત પ્રભાતને માટે એ દિવસ વિદ્યાર્જન સૌર્ય, પરાક્રમ, ઉદ્યોગના પ્રારંભનો દિવસ હતો. ઇ. સ. ૧૬૪૪ના એજ દિવસે શિવાજીએ સીમોલ્લધન કરી સિંહગઢ લે રાનેઈ. ઇ. સ. ૧૬૫૪ના એજ દિવસે રાષ્ટ્રગદ જતી એમણે હિંદુ રવરાજ્યની જાગૃત્તી કરેલી. વિજયાદશમીએ પ્રધાન કરતું મરાઠા સૈન્ય જેઠ મહિમા સુધી પાછું ધરતું ત્રાં ન જતું. અને આજે ? આજે તો પાંચ પચાસના ટોળા વચ્ચે એક જ આયુધ વડે ગામની ભાગેશ જેઠ આપણે ધર ભેગા થઈ જઈએ છીએ ! રાષ્ટ્રની રાજકીય મહત્ત્વાઝાકાનો આ કેવો અધઃપાત ?

એ જ કાલના યુગાલે આજનું જનતાખાનાના શુભામ જેવું આપણું જીવન જુઓ. મજબૂત બન્યા પછી જ મહાન બનવાના સંકલ્પે જાણે આપણામાંથી રૂપસદ લઈ લીધી છે. એ તાકાત, એ શક્તિ હશે તોજ કયા અન્યાય સામે-પછી તે જીવનને લગતી કોઈ માંમતતા હોય, સિદ્ધાંતનું કોઈ જુઠાણ હોય કે ગમે તે બળ સામે જુદી પડવાનું કલ્પ્ય હોય, કેડ બાંધવાની આપણામાં હોયદિલી આવશે, એ સમજી લેવું હજીયે હિતાવહ છે.

ભિન્ન ભિન્ન
શક્તિઓના સંઘર્ષ
સિત્તાય અંદગીતું
ઠકું મૂલ્ય નથી. એ
સંઘર્ષ જેટલો ધોર,
તેટલું જીવન વિરોધ
મંભીર ને પરિપૂર્ણ
બનશે. ત્યારે જ
અંદગીમાં ત્રિન્દા-
રિલી આવશે. એવી
અંદગીની ઘોડી ધ-
ડીઓએ નીરસ જી-
વનનાં અનેક વર્ષો-
થી બહેતર ને મોર-
વચૂકત છે.

આજે નવાં નવાં
વિજયપ્રસ્થાનોની
વાત તો બાજુએ
રહી પણ ખુદ આ-
પણા દેશની જ વ-
સ્તુચિંતિ બાજુવાની
આપણે કેટલી દર-
કાર કરીએ છીએ ?
આપણે ઠાઠ દિવસ
વિચારસરખો કરીએ
છીએ કે હિંદની
બુદ્ધિ ઉપર કરોળિ-
યાના ભળાં જેમ
શા માટે રેડવે લા-
ખતા ગૂંથી બેવામાં
આવી છે ? આપણું
પરિગણ મને આંક-
મણકારી શત્રુ આ-
પણે બચાવીએ, પણ
એથી એ સ્વરક્ષાત્મક

વિજ્યાદશમી આવી

વિજય તણી વરમાળ અંદીને
વિજ્યાદશમી આવી. ૧
કામદંપને દાનવ ઘેરો
રાવણ દુષ્ટ હરાવી
રામચંદ્રજી ઘેર પધારે
સીતા સાથે લાવી
વિજય તણી વરમાળ અંદીને
વિજ્યાદશમી આવી. ૨
આત્મ સ્વરૂપે રમણ કરતા
આત્મારામની રાણી
સીતા રામ મરા
દુર્મતિ ભયે તાણી
યુદ્ધ તણા આદિશ મુણવતી
વિજ્યાદશમી આવી. ૩
દીન દુઃખીને એહી હોહો
મરતાં જીવન બાજે
તેઓને ઉત્સાહિત કરવા
રાજ સવારી આવે
ઉભય કાય પધને સૂચવતી
વિજ્યાદશમી આવી. ૪
“જીવન રાત્ર્ય વિષે ઉદ્ભવતી
ચુરકેલી સો ફેડો,
સહી સહી સો બુદ્ધી ભવા
આત્મ સવારી તેડો”
આત્મભાવને એમ જમવતી
વિજ્યાદશમી આવી. ૫
વીર, મુઠ્ઠ, મો લગામ ખેંચી
અસોને દોડાવે
સૌની પહેલાં પહોંચી ભવા
એક તાન ઘડી ભયે
યુદ્ધ તણી તાણીમ આ દેવા
વિજ્યાદશમી આવી. ૬
“મન, વાણી, કાયા, સિયોજી
શક્તિ સો સંઘર્ષજો
શૂન્ય જીવનના પ્રકાશ ઝીલવા
સૌથી પહેલાં પાળે.”
જ્યોત્સ્વને સંદેશા રેતી-
યુવાનને સંદેશા રેતી-
વિજ્યાદશમી આવી. ૭
શાહુ જ્યોત્સ્વલાલ જ. સાઈબાકર

પણ ન થવું બેઠાએ ?
અને એ નજરે પણ
આપણે આપણી
ભૌગોલિક પરિસ્થિ-
તિનો કરો જ
ખ્યાલ નથી ધરા-
વતા એમ કહીએ
તો ચાલે. હિંદની
નદીઓ ને હિંદના
પર્વતો આપણાં રેવ-
રદાણુમાં કેટલો શોભે
આપી શકે, હિંદની
કિનારે ખાખાં ધી
કમે કડિ આપણે
ઉત્કૃષ્ટ બચાવ થો-
જવાની અગત્ય ધ-
રાવે છે આવી થે
બાળતોથી બેદરકાર
માનસમાં પછી હિં-
દમાં શઆઓની જ-
કપતા કે તેની જન
શક્તિ (power -
power)નો ખ્યાલ
આવે એ કદપતા
બહારની જ વસ્તુ
છે. આજનું પોલાંડ-
જીઓ કે એકાંતરોવા-
કિયાનું મુઠ્ઠું જીઓ.
આજનું ચીન જીઓ.
એમનાં કમનશીબ
એ આવતી કાલના
હિંદના ભયપટો છે.
એક દાયકા પહેલાં
એ એ દેશોની આવી
ફેડોનો ઠાંધને
ખ્યાલ સરખો થે

નહિ હોય આ બધી પરિસ્થિતિ, જે વિદ્યાર્થી-
 છબનમાં જ રોગરમમાં પડી જવી નોંધએ, એને
 બદલે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાઓ અને
 મહાશાળાઓ શું પણ મોટી મોટી ડોલેજના
 વિદ્યાર્થીઓ જે અત્યંત જોમ એવી નમન
 વાસ્તવિકતાથી દૂર ભાગે છે, એકેએક વિદ્યાર્થી
 આ દેશનો આજન્મ રક્ષક છે એ વાત જ
 ન્યાં હવામાં ઉડી ગઇ છે ત્યાં એવા નિર્ભય
 સંઘમાં વિજયસંકલ્પ (Will to Victory)
 ક્યાં ખોળવા બેસીએ ?

મહાત્મા ગાંધીજી સુદ્ધાંએ રક્ષણાત્મક

અટ્ટિતિ તરીકે એ હીલચાલનો આરંભ હિંદમાં
 પ્રશસ્ત ગણાવ્યો છે, તો આપણે ગિહાર
 સિવાયની સઘળીયે પ્રાંતિક સરકારો પાસે
 ખામીએ કે આપણા શિક્ષણકર્મમાં સૈનિક-
 તાલીમને એ અમલ્ય આપે. એ તાલીમ હાથ
 આપણામાં જેનો બિલકુલ અભાવ છે એ
 સંઘજીરસે (Esprit de corps) જ-
 નાવશે અને અનેક વિષયમાં આદર્શોને
 સ્થાને સમગ્ર પ્રજા સામે ગૌરવાન્વિત ને
 હલતમાં એવું એકાદી ખ્યેય ખડું કરી
 શકશે.

ગુણસુંદરી

: મરણ :

ગૌરવ વધારે ગુણસુંદરી રે લોલ (ર)
 સંસારે 'તિમિર ટાળનાર ને.....ગૌરવ.

ગૃહરાજ્યે મુશિલા શયુગાર છે રે લોલ;
 સ્વામિને મુખયે વાળનાર ને....ગૌરવ.

શાન્તિ આનંદ વળી પ્રેમદાયી લોલ;
 હીપાવે સંસાર સ્વર્ગ તુલ્ય ને.....ગૌરવ.

વિશ્વ નાટ્યે નાઈકા મુશિલ મુંદરી રે લોલ;
 પ્રેમ પાઠો પઢાવે ધરી ધીર ને.....ગૌરવ.

સંસારે મુશિલા કલ્પવૃક્ષ છે રે લોલ;
 જેનાં પારસમણિ સમ કૃત્યને.....ગૌરવ.

સંસારે સહુણી હીરા, મણિ રે લોલ;
 તારા, સીતા, લક્ષ્મી^૧, ચાંદ^૨, ને.....ગૌરવ.

મી. વિજયપ્રસાદ પ્રદહાદલ પંડ્યા

શ્યામલડી

[પાવા તે મદથી લતયાં મદાસન્ય રે—એ રાગ]

ચઢી આઠારો જલતી જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
વરસે શ્યામલડી. (લારણી.)

આપી આંખે જીડતી જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
ટલુકે શ્યામલડી. (કોમલ.)

ભાંધી મારે આંગણે જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
ફરે શ્યામલડી. (ભેંસ; જકરી; ગાય.)

આપી મનહર મુખડે જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
લટકે શ્યામલડી. (વાળની લટ.)

ઢિવાળી આગળ રાતડી જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
ખાવે શ્યામલડી. (ઠાળીચૌદરા.)

નાની નણુંદના ચીર હર જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
વાગે શ્યામલડી, (જંસરી.)

ચીરની અમુત વેલડી જોડે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
જેનાં શ્યામલડી. (સાળી.)

અમી ભરેલ મુખમંડળે જે શ્યામલડી;
—પણ હરખે સોનાં ઉર,
સીધે શ્યામલડી. (આંખે.)

મહારી નાવ ઉતારો પાર

: : રાગ—ભાટ :

મહારી નાવ ઉતારો પાર
દયાનીધિ નાવ ઉતારો પાર-

મધ દરિયે નીતું નાવ પડ્યું છે,
પાણીની મોટા ઉછાળ;
કાળજી રાતડી આવશે આંખને,
મારજ બૂલ્યો આ બાળ.
મહારી નાવ ઉતારો પાર.

આજીબાજી મહારી ખડકો ઉભા,
જેંથે મને નોંધાર;
અગમ નિગમની વાટ ન ભણું,
ભણું કથે કિનાર.
મહારી નાવ ઉતારો પાર.

ઝીક દયાના રાહે પૂકારે,
ખીળે દે પ્રીતનો માર;
ભાન બૂલ્યો છું અણાની છું,
દોડે મને કિરતાર.
મહારી નાવ ઉતારો પાર.

મહારી નાવ ઉતારો પાર,
દયાનીધિ નાવ ઉતારો પાર.

શ્રી. રજનીકાન્ત ભટ્ટ

જવનનાં ગીત ગાવા

હું તો ભઈ છું દૂર દૂર દરે,
જવન ન્યાં રફુંદે;
જવનના ગીત ગાવા.

હું તો ભઈ ભતમ કો'ક કુંભે,
ભ્રમર ન્યાંયિ ગુળે,
જવનના ગીત ગાવા.

હું તો ભઈ છું અણુદીઠ ધાટે,
ઝેડલ જિન્ન વાટે,
જવનના ગીત ગાવા.

હું તો ભઈ મંગલ ગીત ગાતી
તારક જઈ નતી;
જવનના ગીત ગાવા.

હું તો ભઈ ન્યાં ધંટળેયોમ વાગે
હૃદય ભૂખ ભાગે;
જવનના ગીત ગાવા.

હું તો ભઈ દીપક પૂજીને
નગર ચુંકવીને;
જવનના ગીત ગાવા.

શ્રી. મગન દેસાઈ

રસ જ્યોતિ

રસ જ્યોતિ ૧ દે દે દશન ૧
રસ જ્યોતિ ૧ દે દે દશન ૧

કાવ્ય કળા સંજીત સુદયદર
છાન બર હો મુખ અવગાસ
સેવા દે દશન અમૃતમય—
સરેમરણે મધુ મુખ સુગમ
- રસ જ્યોતિ ૧ દે દે દશન (૨)

સમાજ સર્જન રાષ્ટ્ર વિધાને
દાન અગારે વાવ વિદ્યાસ
કર ફેરવ દાન પ્રાણ મુખ પર
આન અનલ અગ્નિ અનલ
રસ જ્યોતિ ૧ દે દે દશન (૨)

રંગ ભૂમિ જનની પર કનરી
પાત સમુદ્ર તે અનુભવ ખાસ
પડવા દે દાન પ્રાણ બિન્દુ
પ્રતિબિંબિત દાન મુખગર્ભ
રસ જ્યોતિ ૧ દે દે દશન (૨)

શ્રી. મગનલાલ દલાલ દેસાઈ

નથી ઊઠવું, સખી !

[ગીત]

— જા ને રખવા હીરો નવિ આરા
અનનવી વિનાશ :
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !
જામિનાં આમમી રાવડાં
અનિવાર્ય મારા ખુરશી :
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !
મને દાન કરાં કુશલ સતારે
સુખસમજાં નવ આરે
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !
નથી નોવતે મારે અમની આરી
કાવનાની કાચી.
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !
ન તો મારે મુંઝવું વિરાહને વિરોધે
અતોચ ને અતોચ
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !
હરો મિશ્રી કાલ અધારો ખૂલે
આસા તેજ વિરોધા,
કે મારે નથી ઊઠવું, સખી !

શ્રી. મગનલાલ દેસાઈ

નવવધુ

[બાળીના લાલ મને લીલવે.....એ રાગ]

ઘિતરી ઉપા એ અમ આંગણે રે બોલ,
 શા નવવા અનેરા એના રંગ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 એની પગલીયે લાલ ઠંકુ ઝરે રે બોલ,
 એની વાણીમાં, ઝરે અમી નીર, રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 રતન એ તો દર દેશનું રે બોલ,
 અમ આંગણે પાડે છે હિમસ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 પીયર તનુ તજી આવડી રે બોલ,
 છોડયો મરખી સહીયર સદવાસ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 બાળીના લાડ અળગા ઠપાં રે બોલ,
 માંડ્યો નજીવીયા નવો સદ્યાર રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 મૂલ આક્રિયા તેના અઠાપ ના રે બોલ,
 સાધ્યા ત્યાગ સેવાના જેણે મંત્ર જો;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 એને બાથે ઝણકે ઝણકે ચાંડબો રે બોલ,
 એ તો નજીવીના વીરનો સોહાગ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.

ઝગકે ઝણક વીજ આભમાં રે બોલ,
 ફરતું શરીર એ ત્વરિત રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 એને પગથે વિશુતિ અમ ગૃહની રે બોલ,
 રિદ્ધિ સિદ્ધિની ગાઠી એ સેર રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 પુષ્પ તું તો અમર વાડીતું રે બોલ;
 પ્રસરો મધુર સુવાસ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 પુણ્ય સરિતા તું તો પ્રેમની રે બોલ;
 સાગર સુધીર મારો વીર રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 સ્વર્ગ ઉતાયું તે અંગણે રે બોલ;
 ટહુકા દેવ સરીખડા બાળ રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 બહાલ વીરા મહારાતું અખંડ વાપળે રે બોલ,
 જ્યમ વધે, પુનમનો અંદ્ર રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.
 જુગ જુગ જીવો એ જોડણું રે બોલ,
 તપો અમર એનો સંસાર રે;
 હસતી ઉપા-ગૃહ સુંદરી રે બોલ.

શ્રી. હરિપ્રસાદ ઠા. આચાર્ય

નહવરાવળે !

સખી ! રનેહ વારિ સીંચીને દીપડા નહવરાવળે !
 આતમના પંથને ઉભળળે હો બહેન !...રનેહ વારિ
 સખી ! આંસુના ધોધ વદી પ્રુણને પખાલળે !
 પાપ ભરી ધૂળને મીટાવળે હો બહેન !...રનેહ વારિ
 સખી ! પાવકની જવાળ યજ્ઞ શીલને નહવરાવળે !
 સ્વર્ગીય રનેહને મૂકાવળે હો બહેન !...રનેહ વારિ
 સખી ! માનવકૃષ્ણ દિવ્ય વારિ સીંચી નહવરાવળે !
 પ્રભુતાની ડેડીએ મહાવળે હો બહેન !...રનેહ વારિ
 હરિશંકર દવે વાલમ

નવરાત્રી

લેખક : ડી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

પૂ. વેં સૈકાઓ પડેલાં રૂપિમુનીઓ, અને
મદર્પી પ્રાણોએ સાંભો રચ્યાં, અને
દરેક મનુષ્યના કર્મોપસાર ભત્તી બેઠ
પાડી કલંક પંથે દોષી, દરેકના કાર્યને અવૃ-
સરી ભેમ, બિન્ન બિન્ન ભત્તી અંધાધ છે,
તેની જ રીતે સાંભારોએ ચાર કુળો
વર્ણવ્યા છે.

આ ચાર કુળમાં "કૌતીકુલ" એ
વર્તમાન કુલ છે. કૌતીકુલમાં કશિન, અને
અજપતિ, એ બે
દેવિ સકિતંઓનું
પ્રામાણ સાંભોએ
છત્ર મળ્યું છે.

જગત જનની

નંદુ' માત મહારી, મહા શક્તિ શાળી,
વૃદ' સોઝ કુર્ગાં. અને માત કાળી.
રાખે સદા ભાગ. ઠં નીજ આકુર્મની,
ત્રીસોઝે વિતાપે, દરજે ઠં જનની.

ડી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

કશિતંએ
જમજનની, જ-
મતભરની જ-
મદાતા છે. નેને
આપણે "નૃતી"
છત્રથી સંભો-
ધીએછોએ, વિંદુ
તવેવારોમાં 'કશિતં' મદાત નવ દિવસનું
હોય છે.

આ નવરાત્રીના દિવસોમાં અનેક વિંદુ
કુળોમાં કુળદેવીની સ્થાપના કરવામાં આવે
છે. આ નવે રાત્રીની રાત્રીઓએ વિંદુ જનતા
મરણ્યો માય છે. અને તેમાં પશું "ખાસ

કરીને મરવી કુળરાત્રીમાં, નવરાત્રી, એ કુળ-
રાત્રી મરવી કુળરાત્રીમાં માવભર્પા યાત્રા અને
મરણ્યની પ્રથક કંઈક અનેરી જ ઓપાવે છે.
નવરાત્રીના નવ દિવસોમાં કુળદેવીનું
સ્થાપીધો પુજન કરવામાં આવે છે. મદોસ્થે
મદોસ્થે મરાતા મરણ્ય, અને રાત્ર સંખ્યતે
મખર્પા એક છોડીત કુંભ રાખવામાં આવે છે.
જે કુંભથી સકિતની કાળગીરું મુચન થાય છે.
ખાસ કરીને નામર મેમ, સકિતની
કિપાસક હોય છે,
તેજા અંખાછને
કુળદેવી માને છે,
અને કસાય મા-
નિષા, નવરાત્રી-
માં આરાસુરી
અંખાછના કંઈ-
નાથે ભય છે.
ત્યાં નામરોની
'મરાછ' થાય
છે. અને જન-

સમુદાય મોટા પ્રમાણમાં ભેગા થાય છે.
પત્રામરમાં પશું નવરાત્રીમાં કાળકા
માતાના કંઈનાથે અનેક માણસો ભય છે,
અને ત્યાં પશું માણસોના સમુદ એક મોટા
મેગાના પ્રમાણમાં મરાય છે.

નવરાત્રીએ વિંદુ જનતાનું મદાત પર્વ છે.

સાંભો તથા કન્થાઓને ખાસ સંચય લાલક અમૂલ્ય પુસ્તક

સીતા

ક્રિષ્ન ૩. ૧-૬-૧૦

આ પવિત્ર પુસ્તક દરેક ઘરમાં તથા લાયકેરીમાં હોડું જ એકએ
લખો-લુકાણામિત્ર મેસ; વડોદરા.

મીઠડા બોલા નાથ આવોને —

મીઠડા બોલા નાથ આવોને

મહારા મીઠડા બોલા નાથ રે.

આરા આવો તો પ્રભુ એકાન્ત કરીએ

કરું મહારા દીલડાની વાત રે...મીઠડા.

સમીરે સ્થાન પ્રભુ કર્યા ત્થમે વ્યાપા

આવી હમા પરવાત રે...મીઠડા.

ટાડલે ટાડલે તોરણ બધાણું,

મંગળ ગવાડું સારી રાત રે...મીઠડા

બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરધરના ગુણ,

જનમ મરણ ત્હારે હાથ રે

મીઠડા બોલા નાથ આવોને

મહારા મીઠડા બોલા નાથ રે.

શ્રી. મીરાંબાઈ

પ્રભુના-પયગંબર

[ગરબો]

આવો પ્રભુના બાળક હો, મારા મંદિરિયે;

સ્નેહે વધાણું રે, હો, મારા મંદિરિયે. ૧

પ્રભુના પયગંબર હો, સ્નેહામૃત વરચાણું;

લઈ ઉછરગે હો, મારા મંદિરિયે. ૩

દિવ્ય મુખ અમૃત જરડું, હૃદયં ઉપજાવે;

જની પ્રભુના વાનમાં લીન, મારા મંદિરિયે. ૪

દેવના દીધેલ હો, શતાયુ વર્ષ જીવે;

પ્રીતિનો કળશ લઈ ને હો, મારા મંદિરિયે. ૪

સંસાર સાગર તરલે હો, નીતિ ઉલેસાં લઈને,

પ્રેમે લવસાગર તરલે હો, મારા મંદિરિયે. ૫

આવો પ્રભુના બાળક હો, મારા મંદિરિયે.

નારાયણલાલ પુ. સુખડીઆ

ગોવાલણ ગોકુળની ?

:: હાજ—રીસામણ રમતીંતી ::

હું તો ગોકુળ ગામમાં મેહું,
મદુછી રીર મેહું;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

હું તો મહી વેચવાને ચાહું,
આનંદમાં મેહું;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

હું તો ભડું પ્રમાતમાં જોલી,
હર અધી વેલી;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

હું તો મથુરાને માગેં જાતી,
ચાહું મ ક મા તી;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

હું તો ઢોણી લઈ ચારે,
મદુછી સોઢે માથે;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

હું તો ગોરસ વેચવા કાળે,
ધર ધર ફરું આળે;
ગોવાલણ ગોકુળની ?

શ્રી. મલલાલ ગૌરીશંકર પંડયા

રાસ ખેલન

૧૧ રાસ—આશાવરી :

કુંવર કનૈયા રાસ રમેયો

રાસ રમે યખનાને લીરે.

અંધ પખાળ ને મોરલી રે વાગે
મંછારા ને રસરખારે
શામળના ઝીજા ઝૂજારે...કુંવર.

એ મોળી એ કૂળુ કન્દાળ
વચર્મા શખા યંત્ર નિદારી
રાસ રમાયો અતિ મુખારી...કુંવર.

નખર્મા ચન્દ ખોડપી કલ્યાણ
રોટિળી ઝૂંઝે શીન વાળ શામે
રોતળ કૌમ્ય મુખા વાસારે...કુંવર.

કાલિ-રીના રવામય વારી
ખગળગ વદતી સંઘીતમારી
પગપદ પંખ્યા રાસ નિદાળ...કુંવર.

મજિપર ડોલે ભેંસી નારે
મૂઠલ કૂંજી વેઇ વેઇ નાચે
રાસની રમણ મોરળ ભયે...કુંવર.

કુંવર કનૈયા રાસ રમેયો

રાસ રમે યખનાને લીરે.

શ્રી. સુવાસિતી કુલિનચંદ્ર અલમુદાર

કાન-રંબી તો મારી ચૂંદડી.

મદી મૂંચેલ કૂંચની ભાત રે.

ચૂંદડી બોલે કેવી રે !

ઝીલે પ્રકાસ અતિ મોખળી;

અનેરો ભરી ચળકાટ રે,

ચૂંદડી સોલે કેવી રે !

મુખસ સદાય મારી ચૂંદડી,

પદેરી ભલી કું મંદિર-વાટ રે,

ચૂંદડી સોલે કેવી રે !

‘શોભા-વધ’ મારી ચૂંદડી,

ઝીલે પ્રાપ્ત ઇતન-રાસ રે,

ચૂંદડી સોલે કેવી રે !

શ્રી. પુરુષોત્તમ સુશાખભાઈ નાથક

ઉપાકુમારી

[ગીત]

આબલાને લીર બંદેન કપા ભગની
પ્રકાશના પૂરે ઘડાલી છ રે !

અક્લિના ભાવલક્ષી અપદાના યુરપૂરી,
ચેતનના ચીત કંઈ માગી છ રે !

નુતાનના રંગ મોરી બેઝાં રંગાની કંઈ,
રેમુડાં કદ નવાં પાડી છ રે !

માગા અપેક્ષમરી ભગની ગાને,
કૌશાના તેજથી મોતી છ રે !

મુનેલા બને અંતુલીના રવદંથી,
કોશી ‘હા, હા’ કેવી છ રે !

ભરો સાબને સાદો સંગીતી,
જાણમારી પાસલી છ રે !

૩- પુષ્પા વણીલ

પદ્મિની

ઔરવવન્તી કેમળ નારી, ચૌવન મઢથી છલકે
તેજ-કુવારા ઉઠતા ઝુખડે સૌન્દર્ય રશ્મિ બળકે
પદ્મકંજ અચળા પર ધરતી
વનિતાં રૂમઝૂમ આલી જતી

[૨]

અણુઝણીઃ અછલવન્તીઃ એ જાવાટવીમાં ધમતી
અવકાશ વિનાનાં કાર્ય અનુત્તરઃ અનુધર્મી ના બનતી
લાજમ લાઘવતા ધારે
લીલા લાછનહીન ખેલાયે

[૩]

ઉદ્ઘાહ-વિધાને મળતાં પ્રિયતમ, પૂલકિત હૈયે આહે
પ્રકુલિત પ્રમદા, બનતી રંભાઃ શયનતિમિર સંહારે,
ગુસાહિજી જીવનની સાચી
મૃગાક્ષીઃ લાવણ્યતા ધારી.

[૪]

જુવારાગ્રિના તાપસ જે ના બ્યાલ, બ્યાગ્રથી ઠરતા
પદ્મિની-નયને નયનો મળતાં, વિહ્વલતા મન ભરતા
ઉદ્ભવ જંગ હિરે યાતાં
હિરજન્તીર વીધે તાતાં.

[૫]

એકનિષ્ઠઃ રળિયાતઃ તરુણી જામ્બૂ-નહને આહે
તુષ્ટા જ્યોતિર્માન જીવનનીઃ ધરણી એ ધમકાવે
પુલુહિત નેટીની નારી
મુનાસજ વરણાગી વાળી.

શ્રી અન્નિરુક

સોહાગ

હવન સોહાગ મ્હારું કુંડાયું આજ,
મીકું હવન મ્હારું સોજાયું આજ,
ભાવતું કુંમરુમ્ ભુંસાયું આજ.

સાખી

ખંડીત આ કર કંઠજો, વિખરતા ઘેર ભાવ,
વિભાતું આ ધોવને, યાને કહે કીરવાર !

ધોવન ફારમ મ્હારી રિથ રિથ ફેલેલી
કરેલ પ્રેમના પોષણમાં દગલી;
હવનની સોરમ આજે વિભાળી.

સાખી

સ્નેહ તજા ધરવર વિરે, ન્હાતી નિત્ય પ્રભાત,
ફૂર વિખિના આપધી, ખુટયાં સ્નેહનાં નિર.

ઉરમાં મ્હાતતા આચાર્યાં કુલકાં,
ખરતી પાંકડી યો સુને સંસાર !
હવનમાં ઊયો નિત અધાર !

સાખી

જોતની આતમ જ્યોતને, ભરો ઉઠ અધાર !
ચી રીતે નિજ પંથને, મારું હે કીરવાર !

ઉર ઉરમાં પ્રેમની જ્યોતિ જગાડી,
આતમ રીવઘની પંખો છુટી પથે;
હવન વિજ્ઞાના તારો ધરણમાં આજે.
સુને સંસાર પંથ અધારે હો ! આજે

શ્રી વિષ્ણુપ્રસાદ સોપ્રેમ્વર ભટ્ટ

કુન્દલીના નાદે

:: સિંધ કાફી ::

સિંહનાદ કરતો સાબરમતીને

સન્તન હગને ધરતો

મુધે પળતો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

જીવતા રણમાં ભૂમિના ઉદારણ

કાળ વીર શસ્ત્રો સજતો,

દેવ સમ દીપતો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

રણની વાટે સન્મુખ મળતી,

ધીમું ભગિની હસતી,

કેમકેમ કરતી રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

કેમકેમ ચંદ્ર દીસતો લસારે,

આવી સમર મધ્યે જિભો,

સત્યાન્ન લધ કુલો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

ગૌરવશાળી ધૂમે સમરમાં,

અરિ-ઉર વીરશે હરતો,

ગર્જન કરતો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

જીવતા રણમાં નિજ ભૂમિ કાળે

વીરનર ડર નવ ધરતો

જેશે વિચરતો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

મુક્તિ મળતાં મુક્તિ કાળે

પુનઃ વીર શસ્ત્રો સજતો

હી તિં વરતો રે

કુન્દલી મગડે ન્યાં.

શ્રી. ત્રિલોક દેસાઈ

કામણગારું સોણલું

શૈયામાં નિદ્રા ન્યાં શેતી લંગાર;

દોઢો મહેં સોણલે હેવાનો હાર.

ઉઘડી નળાં આંખડી-ઝમકાર લંગાર;

નેણ મીઠી નાચતો નન્દકુમાર-શૈયામાં.

અંતર ઉલ્લાસ મરી:

સોણલે કું રાસ રમી:

રમણોની સૃષ્ટિની કેવી બહાર;

દોઢો મહેં સોણલે હેવાનો હાર-શૈયામાં.

વીતતાં વિભાવરી:

બની કું બહાવરી:

અંધું છું દેખવાને એના દિદાર;

દોઢો મહેં સોણલે હેવાનો હાર-શૈયામાં

શ્રી. અણુભાઈ ઠાકોર

ઝાપી-ચિત-ચોર ત્યાં કાઢ નથી.

ઝાપ નથી ત્યાં ઝાપ નથી
ચિતઘાને ચોર ત્યાં ઝાપ નથી.
હાલની ક્વારીઓ રસે ભીંજવતો,
નંદનો કિશોર ત્યાં ઝાપ નથી.
મરિયાનાં હાથનો ખામણ મોલવત,
શનનાં આજ કાંઈ જોર નથી.
સુનારે મજબાં સુની કું એકલી,
અંતરનો કિશોર ઝાપ નથી.
ખંડીનાં સુરખી કિશોર ઝાપવતો,
ખરોડનો મોર ત્યાં ઝાપ નથી.
જુનો પડપોતે આજ મુનાનો કાંડો,
મોપી-ચિત-ચોર ત્યાં ઝાપ નથી.

શી. શક્તિનું એકા

અમે સરખી ને સાહેલી જાહેન !
અરમર અરમર અરમરિયાં !
અમે જળા ઝીંઘવાને માલી જાહેન !
અરમર અરમર અરમરિયાં.
અનંતની ઉઠાણી કાંધી:
તે પર આઠાગામર લોધી:
વિરાટની કોળીને પોધી-
પાંપણને પલકારે જાહેન !
તેજ તીખીરની પાળે જાહેન !-અરમર.
દીલડીએ તારલીઆ ચમો:
વેળીએ વીજલડી દમો:
અરખાંનાં અંજરિયાં અમો:
સાતે રંમ અમેળા જાહેન !
પદેવોં અળીએ-ચોળા જાહેન !-અરમર.
ઉપાની અંમિળાએ જાણી:
અંખાની પાંખડીએ નાચી:
અરખાંપોરે માણ માણ:
હર હસ ને રાતે જાહેન !
કાંકિયાને માળે જાહેન !-અરમર.
કાંડ પૂનમની સોનલ રાતે:
સ્વાલિની શીખેળી સાથે:
મેલપીડું વધ વગર્યાં વાતે:
આગ, મોર, પીપા જાહેન !
વનગ્યાં તરવન કૈયાં જાહેન !-અરમર.
વનવગ્યાંને લોધી અઠ્યા:
જુલાળની પાંદડીએ મદાઠ્યાં:
જુવાળની જોળીમાં પ્રાઠ્યાં
કહેર, માખને પાદર જાહેન !
જૂરી ઉરની અંદર જાહેન !-અરમર.

શી. બાલકુન્દ રમે

આતમતીર-જુવાળ

: રાય : માચુંજી

[રાય : હું તો જગમ્મદિ સંત વાટ જોતી]

સખિ ! વહેતું અનંત-નીર વેગે, ચાલ્યું જતું શું પેષે આંખલડી એ ?
દીઠો વણુદીઠો જુવાળ કંઈ !

એ તો વિશ્વ ને દિગંત સર્વ રેલે,
નિત નીરતણે હલે-
ચઢી, સ્પષ્ટિતીર પેલે,
સુભાવ ભયું ગેલે
ખાંખડી, લઈ, ચેતના-સંભવની ઉભસ, કંઈ !
સખિ ! દીઠો વણુદીઠો, જુવાળ કંઈ !

સાખી

રે ! સખિરી ! એણે કીધાં સુખના શુભ મિનાર,
ને અધીરી કઈ આશને લાગરી સુખ કિનાર;
જે ભવકેસ પાશથી પાગરી જીવન-ધાર,
તે સરી 'તીરપે મુસંગમે, આતમ નીર, બરનાર

રૂઠા વસવાટે કીધાં અભયદાન, નાર-નરને અમૃત કંઈ પાનાર,
આજ બાદાંતર, ઉઠી કેદીએથી ઉતરનાર, રૂઠાં આતમ શાં ?
તીરપે જુવાળ કંઈ !

ઉઠા આતમ શાં ! નીરનો જુવાળ યઈ !
સખિ ! દીઠો વણુદીઠો જુવાળ કંઈ !

શ્રી વિપિન ત્રિવેદી

ગરબામાં ભંગાણ

લેખક : શ્રી. "પરંપરા"

આ વાતોનું રીપર્ક જાંચતાં રહે માની યેતા કે અસિદ્ધિના કારણે રેલવે બંગાળના કારણે આ "ગરબામાં ભંગાણ"ની રચના થઈ તરી. તા, રેલવેનું બંગાળ તો સંધ્યા ગયું છે. એટલે તમે એને વિસ્મરણની ઠાંડી ખાઈમાં પડેલી મૂકજો. પરંતુ મન મહેતાને ત્યાં ગવાતા ગરબામાં કંડુએ પાટેલું બંગાળ તો તમારી સ્મૃતિમાં તમેશ માટે તાણુ જ રહી જશે.

[૧]

નવરાત્રિના રિતસો હતા. મારા પડોશી મન મહેતાને ત્યાં, એમને ત્યાં પુનઃ જન્મ થાય તો નવરાત્રીમાં માતાનો ગરબો જોરાવવાની માનતા રાખેલી. અને માનતાને માટે જ મન મહેતાએ આ નવરાત્રીના રિતસોમાં અમારા રજિયાની સન્નારીઓને અને એમનાં સર્ગ-નદાઈ પૈશીની પરિચિત સ્ત્રીઓને આ ગરબે રમવા આમંત્રણ દત્ત.

હેના ડેટમાં વર્ષો થયાં મન મહેતાના પડોશીવાસ રમિયાન માત્ર આને જ મેં એમને ત્યાં આંખો ઉત્સવ, અરે મદોત્સવ, ઉજવણી મેં જોયો. પણ એમનો ખાનો મારા મામનું વય વડાની જતાં એમનાં માનુષીના આવામને વડે થઈ એમણે એમનાં પત્નીનાં અમારા રજિયામાં મન વધારવાના એક ઉપાય તરીકે પણ આ ગરબો જોરાવવાનું મનાસજ પાડ્યું હતું.

પાસે મેં પૈસા છતાં દરરોજ ઝીણો ઝાંખો પ્રકાશ આપનાર 'કન્ડેક્ટ' વાપરતા અને ઝીણી ટીવેટના રીને એમના ધરનું રાત્રે કામ કરતા મન મહેતાએ આ ઉત્સવ નિમિત્તે એમના ધરની મેડીએ ઠાંધિયાના ટીવાની દાર મોડવાની હતી. દરરોજ નવા નવા આસોપાકવનાં તોરણો બધાવતા દવા; ગોર મદારાજ રોજ આવી જોરાવતા ગરબાની પૂન કરાવી જતા દવા અને મન મહેતા અને એમનાં પત્ની અદામિતિપૂર્વક એ ગરબાના ધડાને પડે લાગી, જલ્દે એ ગરબામાં સ્વરપદ્ય થયેક ઠેક રીએ એમને ટીકરા આપ્યો હોય તેમ આજાર ઉપકારના કાચુ તીચે જ્યાં જ્યાં લોય તેમ, તેઓ જન્મેનો ચરેરા એ પૂન-સમયે થઈ રહેનો. અને આ ઉત્સવ પ્રસંગે મન મહેતાનાં માતા મદાકારના આનંદ-ઉત્સાહનો તો કંઈ પાર જ નહોતો; જલ્દે કાંઈ અનુપમ ઉત્સવ એમના આંખો ઉજ.

પૂનમની રાત

પૂનમની રાતડી રે લોલ,
સખિ ! લાગે અખંડ કલ્લોલ
ઝીણે સુષિનો રાસ કે અબોલ.—પૂનમ

: સાખી :

અંદ ખીલે હૈકુ ખીલે, ટપકતી અમીધાર;
પ્રાણે પ્રાણ પ્રકુલતા, પ્રસરે પ્રણ સંસાર.
સખિ ! ઉછળે ને તાલ દે અખંડ:
સ્નેહ-હરતીનાં મોલ અખંડ.—પૂનમ

: સાખી :

તારલિયા અમકે ઝીણું નહાતા સાગરનીર;
કુંજ થકી સરસે ધીમે રીતલ યુગ્ધ સમીર:
સખિ ! ઉડીએ પ્રકાશને પ્રદેશ;
કુદે પાંખો તે ઉડિયે ઉમેશ.—પૂનમ

: સાખી :

ઉત્તમલ આરમ્ભ ભેટલાં, જુલતાં ઉર હિન્દોલ;
એવાં રમણેલાં સખિ ! રાસ રમતા ગોળ:
અખિ ! એવાં કેં જીવન સુવાસ
વિશ્વહરમાં જગાવે ઉલ્લાસ.—પૂનમ

શ્રી. મંલુલાલ મજમુદાર

અને કાંઈક રાષ્ટ્રીય રાસો જીવાનોના
પગથારે પગ મૂકતી કિશોરીઓ
ગામ-ગવરાવી રહી હતી. ઝીણા,
જાણે કાનને જરાક સ્પર્શ કરી દવા
સાથે એકત્વ સાધી જતા રામ-
ગરબાના સૂરો અને હથેળીની તાલ
સંભળતાં વિચીન યતાં હતાં, કહી
કહી ડોષ મધુર અને ભાવવાહી કહી
કે દૂક આવતાં સંભળવા ભેળા
મળેલી મેદની તાળાઓના ગગગટ
ગગવતી, તે પરથી એ સંભળવાર્થ
લીન થનારને પોતાની આસપાસ
ઢેટલાં માનવો ભેળાં યથા છે તેના
સહજ ખ્યાલ આવી જતો.

આમ રાસ-ગરબાની સંગીત
અને તાલ સાથેની જન્માવટ જામી
અને થોડીક વારે પ્રોટાઓનો વારો
આવ્યો. પોતે વીતાવેલાં વગેરેથી
પ્રોટપણને પામેલી અને શુદ્ધસંસાર
માં પાકટ ગણ્યાતી ઢેટલીક શુદ્ધિ-
ઓએ “ મા પાવા તે ગદથી
જીતયાં ” તેમ જ એવા જ વગેરે-
પૂર્વેથી આલ્યા આવતા ગરબા

ઉપવાસ આદરી છેક સંખ્યાટાણે ફલાહાર
કરવાનો હતો. પછી ધરની મોડી પરના
દીવાઓ મંદા અને મદાપોર એકપ્રીજના
સદકારપૂર્વક પ્રકટાતી હતાં. અને એ દીવા
પ્રકટવા જોતાં જ અમારા ફળિયાની નાની-
મોટી મો નારીઓ મગનલાલ મદેતાના
ગરબે ગાવાને નોકળા પડતી; કેમકે એ
દીવાનું પ્રાકટય-ગરબાનો વખત દરોવનું
સંપર્કન હતું.

[૨]

. ગરબાનો રંગ જામ્યો હતો આજના
જુદા જુદા રાસબેખોના રાસો અને ગરબા

ગાવા-ગવરાવ્યા.

આમ અગીઆરેક વાગ્યાનો શુભાર થયો
દશે. એ અરસામાં, અમારા ફળિયામાંના
એક છેડે રહેતી કંકુ, શ્રોતાસમૂહમાંથી માર્ગ
કરતી છેક ગરબાના ગોળાકારમાં આવી
પહોંચી અને ગવાતો ગરબો પૂરો થતાજ
એણે એનો મામગીતનો ઐતિહાસિક ગરબો
ઉપાડ્યો. પછુ એને ઝીલવા ડોષ તૈયાર
નહોતું. લગભગ પચાસ ભેટલી સત્તારીઓની
સંખ્યા હતી, પરંતુ આ કંકુએ ગવડાવવા
ધારેલો ગરબો એકેયથી ઉપાડી શકાયો નહિ-
કહો કે, એ વાણિયા-બ્રાહ્મણ કે પાદીયાર

મેમ સિવાયની શ્રીએ ઉપાડવા એ
મર્યાદી માનારીએ જાણે સુમાધ
જતી જણાઈ. મર્યાદાની કાગરે
શ્રીએમાંથી ઘોડીકે તો એ મર્યાદા
ઉપાડવા પ્રવર્તે ક્યો. ત્યારે પૂણી
માગતી જાણે યાકો મધ હોય તેમ
ચૂપચાપ ધીમે ધીમે સરકી જઈ
બેસવાનું રવાના શોધવાના પ્રવર્તનમાં
માગતી જણાઈ.

આમ મર્યાદામાં એકાએક બં-
માણ પડવાથી મગત મહેતા પડીબર
તો જાણે બનાવરા જેવા બની મયા,
પરંતુ પાછળથી એ કંઈને જોઈ
તેમનો મિલન દેહાણે ન રજો.
તરતજ તેઓ એકમા બાજુસો તરમે
ઊડીને કંઈનું કંઈનું પકડી છેડ એના
પર સુખી એને મૂવી આપ્યા અને
એના મળીને કપોડા પજુ આપી
શૂણ ૩ " હામખેર ! તારી
બેરીએ તો મારે ત્યાંના મર્યાદાના
રખેમાં બંધ પડાયો. જરાક તો
તમે નીચે બોલો તરમ રાખો !
આવડા બધા જાણ્યાં બોલો તરમે
તારી બેરીએ ઉપાડે ઊગ આત્રી અમારી

છેડે દોણ પ્રણયસરી

ઊડી ઊડી બાંબલિયાની કુંજે, હો રાજ !
છેડે એ દોણ પ્રણયસરી
દોણ તર્લી એ પ્રણયમંત્ર ગુંજે, હો રાજ !
છેડે એ દોણ પ્રણયસરી...

: સાખી :

દોણ અમારી કુંજમાં, રેલે મધુરાં ગીત
મીર ઝળાયક નાયતાં, મુછીને પ્રણયગીત
દોણ કહેશે, કુદું છે કોની વેખરી ? હો રાજ !
છેડે એ દોણ પ્રણયસરી...

: સાખી :

અંતરના ઉડાણમાં ઊતરે એ પડખ-
ઉર ઉછળે રસ ઝીલતાં, રે દૈવી આનંદ
દોણ વાજશે મુરાવડી જતાં સરી ? હો રાજ !
છેડે એ દોણ પ્રણયસરી...

: સાખી :

ફૂલ ફૂલે તરુપાંદે છાઈ જતી વસન્ત
કચિકુતના રસગીતમાં, હો રમલાવ બરન્ત
હું તો વસન્ત વધામણે તીસરી, હો રાજ !
છેડે એ દોણ પ્રણયસરી...

શ્રી. જનાકંન પ્રભાસકર

વધણના લોકોમાં એ આષ તે એણે ખોટું
કયું; જો એ નવાં લૂગડાં પહેરીને ગધ હોત
તો કશુંય નહોતું. ” કંકુના ધણીએ મૂળ
કારણ સમજાવેતાં કંકુના ગુન્હાનો એકરાર કર્યો.

“ ના, તેમ ના ચાહે. ક્યાં અમારી
વાણિયા બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ અને ક્યાં તમે
હાકરડા-ધારાળા ! ખખરદાર, કંકુ ! આને
આવી તો આવી, પણ કાંઈ તો તારું મોઢુંજ
ન બતાવીશ. ” મગન મહેતાએ કંકુ સામે
તનાઈકુંકમ બળાવ્યો.

[૩]

બીજે દિવસે રાખેતા મુજબ વખતસર
ગરબા ગાનારી બહેનોની જમાવટ થઈ ગઈ.
વળી પાછી ગરબાની રમઝટ ચાલી, પ્રેક્ષકો-
શ્રોતાઓની હઠ જામી ગઈ; એક ટાંકણી પણ
પેડે તો સંભળાય તેવી નીરવતા નાની બાળા-
ઓના ગરબા વખતે પ્રસરી ગઈ. ત્યાં એક
પ્રીતિની નજર ભેગી થયેલી માનવમેદનીના
એક છોકરા પર સોડિયું વાળી બેઠેલી કંકુ સામે
ગઈ. અને તેનાથી એકદમ બોલાઈ જવાયું:

“ અલી બેન ! જો તો ખરી; પેલો કંકુ
વળી પાછો આને આવી છે. અને તે પણ
નવાં હાકરો કરીને !! આને તો એ જાણે કોણ
કડકડતાં જાણે તાળું જ તૈયાર લઈ આવી
હોય તેવાં કપડાં પહેરીને આવી છે. અને આ
ગરબો બંધ થતાં વળી પાછો, ગઈ કાંઈની
માફક ગરબાના કુંડળામાં ઘૂસી જશે. ”

“ ના, બહેન ! આને તો એવું નહિ
બને, આ મહેતા ગઈ કાંઈ જ એને સીધુંસદ
સંભળાવીને આવ્યા છે કે ખખરદાર, આવી
છે તો ! ” સાંભળનાર સ્ત્રીએ એની જાણ-
કારો બતાવી

“ પણ જરૂર, આને નવાં નક્કોર કપડાં
પહેરીને આવી છે તે ચોક્કસ જાણેને, હમણાં

આવી જ પહોંચશે. ” ત્રીજીએ વાતમાં રસ
લેતાં કહ્યું.

“ સ્યોને, હું હમણાં જ એનો ખજાનરત
કરી આવું; એને વેળાસર એના ઘેર પહોંચતી
કરી દેવાની ચોક્કસ કરી આવું. ” પાસે જ
બેઠેલાં મંછાએ ગૌરવ લેતાં કહ્યું.

કંકુના આવ્યાની વાત મંછાએ પુરષોના
સમૂહમાં બેઠેલા મગન મહેતાને બોલાવીને કહી.

કંકુના આવ્યાના સમાચાર સાંભળી
મગન મહેતાનો મિત્રજોડેકાણે ન રહ્યો. તેમણે
કહી નાખ્યું: “ રાંડ, આજેય કંપી નહિ.
કાંઈ તો આટલું કહ્યું હતું. ” કહેતા ત્યાંથી
કંકુ બેડી હતી તે તરફ ઝડપી પગલે ચાલ્યા.
આમ ઝડપએ જતાં મગન મહેતાને જોઈ
પ્રેક્ષકો-શ્રોતાઓ બિભા થઈ ગયા અને આને
પાછું ગરબામાં બંધાણ પડ્યું. મગન મહેતાએ
આને પણ કંકુનું કાંડું પકડી, ફરીથી આવવા
માટે ગ્રેબી માર-ગડાપાડુ-મારતા એને ઘેર
મૂકી આવ્યા. રસ્તે એ રાંડો પાડ્યે જતી હતી.
આને કંકુનો પતિ કાનિયો ઘેર નહોતો ! મગન
મહેતાએ મારેલા મૂઠ મારથી તેને તાવ આવ્યો.

[૪]

સવાર થતાં કાનિયે આવી જોયું તો
કંકુ તાવથી તરફડતી હતી. અને હવરી
કરતી સંભળાતી હતી: “ શેઠ ! મને તો
મારશો; કું ગરબામાં નથી આવવાની; કું
તો માતાજીનાં દર્શન જ કરવા આવી છું. ”

કંકુના તાવનું કારણ કાનિયો સમજ
ગયો. મગન મહેતા પર એને ખૂબ ગુસ્સો
આવ્યો; પરંતુ ગરીબનો ગુસ્સો કદી કારમત
નીવડ્યો જણાયો છે !! અને એમ, એનો
કોષ આપોઆપ શમી ગયો. ખરેખર, માણ-
સનો કોષ જ્યારે કંઈ સક્રિય રૂપ લઈ શકે
નથી ત્યારે તેને બગવાન કે દેવ-દેવીને

સાંભરે છે. કાનિયાએ અનેક વાર, જ્યારે તે
તાવે પટકાતો કે અન્ય માંદગીમાં સંપડાતો
ત્યારે, તેની માએ માતાની માનેતરી માન-
તાએ જોઈ-જાણી-અનુભવી હતી. અને
એ માનતાના પ્રભાવે જ પોતે સાચે સમો
થયો હોય એમ અનુભવેલું તેથી પોતે પણ,
આ વખતે,

જોઈને તાવ
મરી જાય તો
માતાનો મ-
રણો ઠેરાવ-
વાની માનતા
લીધી. અને
જીજી સવારે,
કંકુની પીડા
ઝાઝી થતાં
તે જોડી થઈ,
એનો તાવ
ફગવો થતાં
એ જીડીને જોડી
થઈ, અને તે
જ કાલે કાનિ-
યાએ આઠ-
મના રાત્રે
મરણો ઠેરાવ-
વાનો નિ-
ર્ણય કર્યો.

[૫]

આમે

સુતી જાણી-
નો એ દિવસ હતો, આખા મામળાં પે-
રે પર માતાના કવનના પ્રમાણના મોટા આ-
કાસ પ્રતિ ઊંડરે જતા હતા. અને મામળાનો
મામલો, માતા કેમણેમ રાખે તે ખરે માતાને પરે
મામલા-કવનના રસને જતા ભજાતા રહ્યાં !

નવરાત્રે આંધે]

કાનિયા ને કંકુએ પણ. આને માતાના
મરણા માટેની સધળી તૈયારી કરી
દીધી હતી; પોતાની નાત-જાતનાં સર્વા-
વસ્થાને કંકુ નોતર્યાં હઈ આવી હતી. સાંજે
મરણાને અંતે વહેંચવાની લદાણી માટે પણ
કાનિયા જાગરેથી વાડકીઓ વહેરી લાવે
હતો. અને

બન્ને જાણી
સાંજ પડવા-
ની વાટ જોઈ
રહ્યાં હતાં.
મંગલ મહે-
તાની મેદીએ
રોજ ને દી-
પાવસિ પ્રક-
ટાતી એમણે
જોઈ હતી
તેવી જ દી-
પાવસિ એણે
એના નીલા-
જીભા થતાં
માથામાં વા-
જે તેટલા
નીચા છાપરા
પર ચડીને
દીવાની દાર
માટે ઠોડિયાં
ગોળી દીધાં
હતાં.

મારે તે ગામડે એક વાર આવજો

[રાસ]

મારે તે ગામડે એક વાર આવજો
ગોડુળા ઉડીને તમે મધુરા પધારજો
મારા માખળિયાં મોઢાં મોઢાં ધાખજો
સાખી
મોઢા માખળિયાં લરી, મદકી મારી આજ;
રયામ સહુજા આવજો, માખળ ખાવા કાજ.
મુનાં પથ્યાં ઉંધામ, ગોડુળાના કાન પિના,
મુનું છે આજ મામ, આજે ધનરયામ પિના
મારે તે ગામડે

જાતરાનાં દાર રયામ કયારે ઉધારડો
મોડી તે જાસરીને કયારે વગારડો
જમુનને તોરે રાસ, કયારે રયાવરી
સાખી

કાલે દીને કંકડે, રમતા સો કોઈ રાસ
વચમાં ઉભા કાનડ, રાધા માતી રાસ
વાને મુકામ થામ, જમુનને કંકડે
ઊંડે મુઠાડ રામ, જમુનને કંકડે
મારે તે ગામડે

મી. મનુભાઈ આર. રાવ

રાત પડી;
આઠ, નવ અને દસ વાગ્યા. ઉંઘે, એટલે
મેડે પણ. એના મનિજનો અને આમંખિતો,
સારા દિવસના લમડો કોરેડાં એ માનવીઓ
-ઓએ અને પુરો કંકુ ને કાનિયાને મેર
આંખાં, પુરો માટે કાનિયાએ દુકાણેથી

બંધવરથા રાખી હતી, જ્યારે અચકત ઠંકુ આજના ઉત્સવ માટે જાણે સઘકત થઇ ગઈ હોય તેમ આવતી સ્ત્રીઓનું સ્વાગત કરતી હતી.

ખરાખર અગિયાર વાગ્યા અને ઠંકુને ત્યાં ગરબાની રમઝટ ચાલી. માત્ર ૧૫-૨૦ સ્ત્રીઓના એ સમુદાયે અમારા ક્ષણિયાને ગળવી મૂક્યું તે કદો ન ભુલાય તેવું છે- ક્ષણિયાને ગળવી મૂકવા સાથે એ સ્ત્રીઓના હાથની વાગતી તાળીઓ પણ એ ક્ષણિયાને વધુ ગળવવામાં સાથ આપતી હતી.

ખીજી તરફ મગન મહેતાને ત્યાં ઝીણા નાણુક સ્વરે ગવાતા ગરબામાં પ્રેક્ષકવર્ગ તઈનીન થઇ ગયો હતો અને ગવતાવનાર બહેનની હલક પર યુગ્મ થઇ ગયો હતો. ત્યાં આ ઠંકુના, આંગણેથી આવતા અવાજથી વળી આજે ભંગાણુ પડ્યું. એ ઝીણો નાણુક ગરબાનો અવાજ- ઘેરો અવાજ આવતા કાનિયાના આંગણે ગવાતા ગરબાના અવાજમાં લીન થઇ જતો હતો-એને કોઇ સંભળી નહિ ચકતાં વળી

પાણું ભંગાણુ પડ્યું; કોનાહલ થયો; બેઠેલાં સૌ ઊઠવા લાગ્યાં અને મગન મહેતાના મિત્રજની પારાશીશીમાંનો પારો વળી જાયે ચડી ગયો તરત જ તેઓ કાનિયાને આંગણે ગયા અને જઈને જુએ છે તો 'મેટ સાદે ગવાતા ગરબા સંભળતાં કમરે કટાર ખોસેલા વીસ-પચીસ જુવાન ઠાઠોરોને એમણે જોયા. એમના મિત્રજ પર કેમ જાણે ખરક વરસ્યો હોય તેમ મગન મહેતા કાનિયાને ગરબા બંધ કરવા વિનવવા લાગ્યા.

પણ આજે તો ઠંકુ ને કાનિયો માતાની માનતા મનાવતાં હતાં, તેમણે મગન મહેતાને સાફ સાફ ના સંભળાવી દીધી. અને ઠંકુના આંગણે ગરબાના ગાજતા સૂરોના પડછંદો હવામાં ગાજી રહ્યા, જ્યારે મગન મહેતાને ત્યાંના ગરબામાં વળી પાણું ભંગાણુ પડવાથી સૌ વીખરાઇ ગયાં અને કાનિયાને ત્યાંના ગરબા સવાર સુધી ગવાતા રહ્યા; એણે વાડકીઓની સહાણી વહેંચી અને એનાં આમત્રિતોને આનંદિત કરી દીધાં.

જોયા તવંખર ને ગરીબના ગરબા ! !

સાગર અને સરિતા.

સરિતા વહી રહી'તી, સાગરને રનેહે મળવા;
રહેતી ન રોકી કોની, વહેતી અનંત વેગે
સહે છે અનેક કબોટા, ગિરિ હુંગરો વદાવે,
વહેતી વસંત ટાણે, સુંદર મધુર સુહાવે.
તીર્થો ગણીને તેને, પૂજતાં સહુ મનુષ્યો,
બનતી સદા સહારો, જીવીત તૃપાતૃદાનો.
હેમંતની મૃદુતા, વર્ષા તણા 'ઉછાળા,
નમતું હૃદય સતીને, (જેની) પવિત્ર પ્રેમધારા

શ્રી. જયન્તકુમાર. ભટ્ટ

આદ્યશક્તિ આરાધના

લેખક :
શ્રી. પુરુષોત્તમ છવરામ ભેષી

[એક પદસંવાદ]

માર જાણિકાઓ આદ્યશક્તિ આંજિકાની આરાધના અર્થે તપ કરતી બેસી છે. જાણિકાઓના તપથી અને એમની અનન્ય ભક્તિથી દેવી પ્રસન્ન થઈ પ્રગટ થાય છે.

દેવી:—પ્રિય જાણિકાઓ ! બોલો, અને શા માટે શ્વાદ કરી છે ? તમારી એકનિષ્ઠ ભક્તિથી હું પ્રસન્ન થઈ છું.

જાણિકાઓ આંખો ઉપાડી, ઉભી થઈ વંદન કરે છે અને હીનવદને કહે છે:—

: : રાત્ર, શાંતી : :

[પાવરડો મૂકે પ્રાદનત્ત, મારમરે અને નવા લો;]

વનતાં આપીય રાત્ર દિવતાં, મહી મારાં રચના લો:—એ રાત્ર]

પદેલી જાણિકા:—

જગમાં જ્યોતિ જલાવા કાજે, આરાધી આંખે વ્રજને,
માત મધુરી જગત જનેતા, દેવિ ! પધારે આંજલીઓ:
પાવનકારી પુણ્ય પ્રતાપી, વત્સલ દિલ અમી બારી;
દાનેજ રજ, દુષ્ટો સંહારી; ભક્તજનોની બંદાર કરી.

દેવી:—

જાણક બંદારાં, આંખો તારા, કરું ન હું મુજથી ન્યારાં,
જ્યાં જાઉં ત્યાં સ્મરણ તમારાં, સ્મૃતિ હમેશાં દેનારાં
ભારત જેવો દેશ મનોહર, કથાય નથી આ અવનીમાં;
પ્રસ્થરની અવતારમૂર્તિ જો, યોજામાં નહોં લેશ મણાં.

બીજી જાણિકા:—

મમતા માડી, અપાર તારી, કૃપા શાન્તિ જલુ દેનારી,
પણુ સમલુ નહીં દરશ અમારો, તકંવિતકં કરી હારી:
તારા જેવી રક્ષક માતા ગયા કુમ્ભતાં પેદાં મળે;
પાતા જો મદમાતા યજુ, શાતા તન મનમાં ન વળે.

દેવી:—

રમકસથી જરપૂર મર્યો છે, સત્વરસ સદુને દેનારો,
ભારત ભગ્ય પુરાણ પનોતો. આધિ-બ્યાધિને હરનારો:
લીલીછમ હરિયાળી ભૂમિ, લયજય લેલા પાન્ય ભર્યા;
સ્મૃત્યુલોના નંદનવનનાં, લેકો હુણી કેમ કધ્યાં;

1 મધુલોચનું નંદનન ન અત્યંત

નવરાત્ર અંક]

ત્રીજી ખાલિકા:—

સતયુગના રાક્ષસ છે વાંચ્યા, કલિયુગના પ્રત્યક્ષ થયા,
જટિલ કુટિલ, મુધરેલ ગણાયે; પરસત્તા, નવ લેશ કયા:
હુન્નર ને ઉદોગ કળાનો, ટાટે કોઠે નાથ કરી,
ધન ધૂતી લોકોતું લીધું, ઉંદર કરડે કૂંઠ ભરી.
અર્ધઉઘાડા, અર્ધભૂખ્યાં, તુજ ખાળ પરાધીન પાશ પડયાં,
નવયુગના દૈત્યોને ડારી, ઉદ્ધર ! આય અનાથ થયા.

દેવી:—

કર્મ ધર્મ સિદ્ધાંત અચળ એ, મુખદુઃખ આવે જાય વળી,
હૃદય અસ્ત છે ચક્રનેમિ જયમ, કુદરત કૃતિ ન ટળાય ટળી:
સત્ય અહિંસા માર્ગ શ્રેષ્ઠ છે; નમ્ર બનો, દિલ ના દુભાવે
અંતે વિજય તમારો જાણી, શ્રદ્ધાથી પુરુષાર્થ લાભે.

ચોથી ખાલિકા —

અમૃતસમ વચનો ઉચ્ચારી, શાન્ત અમારાં હૃદય કીધાં,
ઉરમાં શંકા એક રહી છે, સંશય ટાળો હે મુખદા !
આપ અહિંસાનાં પૂજારી, વિપરીત વર્તન ભક્ત કરે;
દોષરહિત પશુઓ સંહારી, મધ માંસનો લોગ ધરે : —
માતા ખાળકને જો કદીએ, દુઃખી જુએ તો હૃદય રુએ,
આમ વિરોધાભાસ ભેષને, દીન અમારું દિલ દહે :

દેવી:—

માતા ખાળકને સંહારે, હીન કૃત્ય એ કેમ બને,
એ ભક્તો અજ્ઞાની જાણે, અર્થ વિના આરાધે અને.
આત્મા પરમાત્માનું પ્રતીક આ ગરવા ગરબાને જાણે,
પરમાત્માના તેજપુંજનાં, કિરણ સહુ મનુજો માનો:
વર્ષે એક સમય નહીં પણ, હું સદા સર્વદા સાથ રહું;
'વિજય વરે, આનંદ કરો,' એ અંતરથી આશિષ દઉં.

આશિષ આપી, દેવી અંતર્ધીન થાય છે, ખાલિકાઓ એક બીજા સામું જોઈ આનંદ પામે છે. પડદો પડે છે.*

ક્ર

* નવરાત્ર મહોત્સવમાં મહિલા વિદ્યાર્થની બાળાઓએ ભજવેલ સંવાદ

દીલ ઘેલાં કથાં :

:: રામ—પીલ્લીની બાપા ::

ઠાનુડા ચૂરે સખી ઠાનુડા ચૂરે દીલ ઘેલાં કથાં
 વિસારીઁ ભાન મુખી બનતી ગુલતાન-દીલ ઘેલાં
 રવખોનાં મુખ છાંડી લાગી બરનિદમાંથી
 બસી શા નરે—દીલ ઘેલાં કથાં.
 મુઝેના કાંઈ સેલ લાગી અજબ ઉર ડોલે
 ઉન્નારે—દીલ ઘેલાં કથાં.
 દાઝ દીટાળે રયામ ચીતડાને ડોર બાંધે
 નયનોના રોરે—દીલ ઘેલાં કથાં.
 બાશે અખિલ વિશ્વ દેરે ઉત્તાસ ઘસ
 આનંદ રોરે—દીલ ઘેલાં કથાં.
 વાળી વિજા મુજાવ પ્રેમે પધારી નિત્ય
 મારે મરિરે—દીલ ઘેલાં કથાં.
 મીઠા રસાળ કંઠ કેળીલાધી અધિક રયામ
 મુરીરે—દીલ ઘેલાં કથાં.

સા. કપિલાંજલેન ત્રિવેદી

છ

પૂજન લે શક્તિ નવપદ્મવી !

પૂજન લે શક્તિ નવપદ્મવી !
 વિશ્વવાદી રે અખંડ ખીલવી મા !—પૂજન
 તોરખિયાં લીલાં તારા મરિરીએ દાંમિએ,
 અમિનવ ગૂલ રાખને અમ એ સદૈવ માખીએ,
 રાખ અમ વાડી લીલી અજવાળી મા !—પૂજન
 લીલાં લીલાં નગર રહો, લીલાં લીલાં મામડાં,
 લીલાં રહો સર્વ રીતે ધનિક ને મરીનડાં,
 જલ ધાપે લીલી કેડી રાખવી મા !—પૂજન
 નવપદ્મવ કાયા અને હેરા નવપદ્મવિત
 નિત્ય નવીન પદ્મવ સમ રહેલો બારત દલિત,
 કમલસમ કુંડલ રે મધુસૂત્રી મા !—પૂજન
 નવકુમ્ભિત પુખ માત્ર સમ મુસખિએ
 દ્રવ્ય દ્રવ્ય મળી રેવ-રેગને અર્પાએ,
 સદુને સદા છે શુધાધી ભીંજવી મા !—પૂજન

મીમ્મ ઉપે-શાવાઈ

કૃષ્ણની કરામાત

:: રાગ—રાધિકા રસ નય શેલી ::

મટુકી મહી છલકાય...કાના
કાહે કરી જરજેરી કાન્હા...મટુકી૦
કંઠરી મારે, મટુકી ફેડે;
દધી છુટાવે, માખનચોર,
કાહે કરે મરતાઈ કાન્હા...મટુકી૦ ૧
વેણુ બળવે, ગોપી આવે;
નાચ નચાવે રાસ રચાવે,
આનંદરસ રેલાવે કાન્હા...મટુકી૦ ૨
ગૌ ચરાવે ખંસી બળવે;
ચીર સુરાવે કદમ્બે છુપાવે,
કાહે મોહે સતાવે કાન્હા...મટુકી૦ ૩
ગીતા સુનાવે મોહ છુટાવે;
ચાન, ધર્મ બકિત સીખલાવે,
આનંદર નૈપોતિ જમાવે કાન્હા...મટુકી૦ ૪
સુદર્શન ચક્ર ચમકાય કાન્હા...મટુકી.
શ્રી. શકુંતલાદેવી કે. દત્ત

ઐકારનો ગરબો

:: રાગ—ભેરવીની ધત ::

સૃષ્ટિનું સુખ લાગે સારું,
તો થે છે ખારું ખારું,
જપું રે હરિ ઐ, ઐ, ઐ.
સુકર્મ ખીજ રાખનારું,
અંતરનું એ અજવાળું.
જપું રે હરિ ઐ, ઐ, ઐ.
જીવનની નૈપોતિ હું બાળું,
મુક્તિનું ધામ જ સાચું,
જપું રે હરિ ઐ, ઐ, ઐ.
બકતનો હાથ તું ઝાલે,
તેનો જન્મ સુધારે,
જપું રે હરિ ઐ, ઐ, ઐ.
દિવ્ય તેજ અનોરું તારું,
મોક્ષ મા ગઈ દેનારું,
જપું રે હરિ ઐ, ઐ, ઐ.
સૌ. સવિતાલક્ષ્મી બુધ

પ્રશ્ન ઉરભોમે ઊગે

: ઝડારી આકારો ભાવના ઊડતી જો !-એ રાગ :
ઝડારે જીવનસાગર પાર જીવું રે,
પ્રભો ! શે હું તરું એ પન્થ ?
પ્રશ્ન ઉર-ભોમે ઊગે.

નમે રમતી તારસિયા ઊભળા રે,
સુધા-ધારી પે રેડતો અમીઝાં
વળી તેજે દીપન્ત અકું બદાસડો રે,
નદિ ઠોધ ઉત્તર રે દાપ !
પ્રશ્ન ઉર-ભોમે ઊગે. ૧

કેઇ વીખતો વાદળના ઘેઘ દાં રે !
જાન માતી સરિત મધુર-મીઝાં,
ઊમે કમલસિંધો મારતાં પંખિયાં રે,
ઠોધ રેશે ઉત્તર આગે !
પ્રશ્ન ઉર-ભોમે ઊગે. ૨

આસા દંડ સરીખડો, તું છે દીનદયાળ;
છાને સર્જન કાગ કું, થંભું સર્જનદાર !
દીન સુખના વદંત ને દોડતાં રે,
કુંજે કાગે સમીપ નદિ ઠો ઠિ,
આપત મધુ, મિત્રો અને રનેલીઓ રે,
ઝડને રેશે ઉત્તર શું આગ ?
પ્રશ્ન ઉર-ભોમે ઊગે ૩

શ્રી. હસિત જુથ

ગીતા-ગૌરવ

મીતામંત્ર વદંત શું મંત્રમ ભક્તિભાવથી...રે
મુક્ત પ્રભાવથી રે.
કમલ તણે પાવક પ્રકટારી
દશ-નિરસનનો દલિ પધરાતી,
ચિત્તપ્રસાદે સમતાયોગ સુખાવતી...રે
મેઠ મીટાવતી રે.
અંધ જનોની ભયોનિમાતા
મોહિત મનની મુક્તિતાતા,
મોરવની ચક્રમાયા જાતી વેદની...રે
રસનિવેદની રે.
કમલમ રીંતનમન યચિ કરતી
જપતપ અંતર ભક્તિ ભરતી,
મંજલ વાણી વિરામિણી સંતમદંતની...રે
વિધાનંદની રે.

શ્રી. મહેન્દ્રુમાર મોતીલાલ દેસાઈ

- (૧) વિદ્યાનંદ-જ્ઞાન આનંદ અર્પણી, જ્ઞાન
અને આનંદના પદમાલમની વાણી.
(૨) મીઝાપ્રવાહ રવામી શ્રી વિદ્યાનંદના મુખ-
કમલમાંથી કરતી વાણીરૂપી મંજલ.

મંજરી મ્હોરી છ હો !

મંજરી મ્હોરી છ હો ! હાં રે સખી ! મંજરી...
 અંતર ઉજવાળતી ઉપાને આંગણે, મંજરી...
 આતમ કેાકિલ તણાં ચીઠાં કંઠારવે, મંજરી...
 હહેરી સગીર કેરાં આછાં અહિાસને, મંજરી...
 કેામલ કરાંચુલિના કુણા એ રપશને, મંજરી...
 આશાની ચુ'હડી નવલી ઓઢતી હું તેા, મંજરી...
 જવનઉદ્યાન સર્વ વ્યાપી વસંત જો, મંજરી...
 એનાં પ્રસરે પમરાટ અગઅંત જો, મંજરી...

x x x

માયા ને મોહના મેળાપ સહુ મંજરી, મંજરી વિહલી છ હો હાં રે
 મ્હોરી આંખડીના અંજન તે અશ્રુ છ હો, મંજરી વિહલી છ હો હાં રે
 જવનના વહેણમાં માનવના ઘાટ રે, મંજરી વિહલી છ હો હાં રે
 ઓલી ચુ'હડીના રંગ સહુ જાંખા છ હો, મંજરી વિહલી છ હો હાં રે

શ્રી ' મધુકર '

卐 卐 卐

મદભર ચંદ્રિકા

: : રાગ-કાફી, તાલ-હાંચ : :

[લય-રગ રસ ઋતુ અવગ્રેહણી]

રંગભર રજની રળિયામણી, મદભર ખીલી રસીલી જોને ચંદ્રિકા
 ઓઢે ચીર અવની એવેત શાં, ખીલી રસીલી જોને ચંદ્રિકા. રંગ
 યનગન યનગન નાચે આંહસે;
 અનિલ ઠહેર રેલે રસ રંગમાં;
 લલિત રમ્ય કુન્જમાં ને સરવરના નીરમાં, કુચુદિની ઉદલાસમાં,
 ખીલી રસીલી જોને ચંદ્રિકા. રંગ

સાખી

અંદ્ર કુચુદની બેલડી સર ઉર એલે રાસ;
 રસિયાં ને ઉર ઘેલડી, નીરખી અવનયી આશ
 જોને ખાંવરી ફી દીસે ચક્રેર શશી કુખ્યા નભમાં
 સરે કાળી કાળી વાહળી ગગન, તેજમલા વિલસી રહે,
 રમે રાસે મુંહરીઓ સોહાય, ગીત મધુર આલાપતાં,
 મૂડ સુર સુણીને ધાય, રમિક રસ ઝીલી રહે;
 રંગભર રજની રળિયામણી, મદભર ખીલી રસીલી જોને ચંદ્રિકા.

સૌ. હસુમતિ ધીરજલાલ દેસાઇ

નવરાત્રિ

સંખ્યા ૩

શ્રી. જશભાઈ ઠા. પટેલ

બી. એ. (ઓનસ')

થો ૩ - થોડે અંતરે પ્રસંગાનુસાર આપણા પૂર્વજેએ પવોની ફૂલ-ગૂંધણી કરીને આપણા જીવનમાં રસવું સાતત્ય જાળવી રાખ્યું છે. નવરાત્રિ પણ એવું એક પવ' છે. ત્યારે માતાની પૂજના આદ્ય દોશ્ય ગુજરાતજોનો રસપિપાસુ તથા નર્તરીણ આત્મા હતો થાય છે. ત્યારે શીંગા શરદની ચાંદનીમાં ન્હાતાં ન્હાતાં રાસે રમતી સુંદરીઓનો રસાનંદ ગુજરાતીઓ પરાઈ પરાઈને પીએ છે.

રાસ-ગરબા એ ગુજરાતની એક વિચિત્રતા છે. રવ દાગેરે આપણા રાસ-ગરબા ઉપર પ્રસંગનાં પ્રયોગ વેળાં છે એ જાણીતી વાત છે. રાસેશ્વર કૃષ્ણ દારકમાં પત્ર મૂક્યો ત્યારથી રાસ-ગરબા એ આપણી મૂડી ખની એવી દંતકથામાં જીનરવાનું માંડી વાળીએ. તોપણ ગરબાનું સાદિય ગુજરાતમાં પણ જૂના કાળથી જખાનું એની સાચી આપણું સાદિય પૂરે છે.

જાણીતા છે. આ રીતિ 'ખડુ વખત સુધી ચાલી શકે નહિ. સમય જતાં ગરબામાં ઐતિહાસિક તથા સામાજિક વિષયોને રથાન મળવું મળ્યું, અને 'ન્હાના ન્હાના રાસ'માં કવિશ્રી ન્હાનાકાકે ગરબા, ગરબી, રાસાદિને રથાન આપી, એ સર્વને 'રાસ' સખ્દથી એકજખાનીને ગરબા, ગરબી, રાસ, રાસડા વગેરે વચ્ચેના એક પણ વિસરાવી દીધો છે. આજકાલ આપણા ગુજરાતમાં રાસસાદિય વિપુલ પ્રમાણમાં જોડાય છે.

માંડવડીની આસપાસ તાળાઓ લેતીદતી ધૂમતી જૂનવાણી ગુજરાતજો, દાડિયાથી રાસ રમતી સુધરેલી સુંદરીઓ, કે વાલ સાથે રાસડો ખેલતા કાઠીઓ એક વા ખીછ રીતે રસાનંદ માણે છે ને આપે છે. રાસ-ગરબે રમતી સુંદરીઓના દેહદિન્ડોલનું લાલત્ય ખનોદારી હોય છે. રાસ-ગરબે રમતાં રસ-સમાપિ સાથે મજતી અંગકસરત વીસરવી ધરે નહિ.

જ્યોતિપૂજન

૧

સુભાગ વિમલ વરસી રહ્યાં તત્સવિતાતાં ભર્ગા,
વિલસાવે વર વિશ્વને સ્ત્રીખલી નિખિલ નિસર્ગ.

પ્રણયજ્યોતિ લલિત કૈ ઉદે લસંત;

પ્રણવજ્યોતિ ચોગીનયનમાં હસંત.

રસબસ કવિવરદિલે રસજ્યોતિ રમ્ય રાજતી;

જ્ઞાનજ્યોતિ વિશદ વિષ્ણુધ્વજનદ્વય વિરાજતી.

ભક્તિજ્યોતિ સંતઅંતરે સુહાય:

ધન્ય જ્યોતિપૂજન આજ આદરાય.

૨

નવલ ધવલ રસચંદ્રિકા, તારલિયા ચમકાર;

વ્યોમ વીધીને અવતરે હામિનીના હમકાર.

પુણ્યજ્યોતિ યશસ્યમાં પૂજાય;

અનલજ્યોતિ સદનસદન સંધકાય.

દિવ્ય જ્યોતિ સ્વર્ગે ભરી અમર અલંકારતી;

તૃતીય શિવનયન વળી કામકાયે બાળતી.

પ્રાણજ્યોતિ સત્ત્વસત્ત્વમાં સ્ફુરાય:

ધન્ય જ્યોતિપૂજન આજ આચરાય.

૩

ઉરઅંધારા આવરી જીકતી સ્યામલ રાત;

કુમકુમ પગલે પ્રગટતું પુણ્ય પનોતું પ્રભાત.

અસત્ લેહી આજ સત્પથે પળાય,

મૃત્યુ છેડી આજ અમૃતે વળાય.

મંગલમય જ્યોતિ ઐજ જનજીવન ઉન્નાળતી;

પુણ્ય સિંથી જગતતણાં પાપ સો પ્રજાળતી.

આત્મજ્યોતિ પરમ આત્મમાં સમાય:

ધન્ય જ્યોતિપૂજન આજ પૂજી યાય

ગ્રા. અતુરલાઇ શંકરલાઇ પટેલ

આશાનાં જાદુ

[પાલકો મારો મેલો મોહનજી-એ લખ્યો]

ઉપાના વંચ રી, છાંટણિયાં છાંટતી,
આશા-અંકુર ચમકાવતી જગે;
નવજાં રસખૂંદનાં દેવી પ્રલોભને,
અંતરિયે છાંટ નવી પૂરતી રંગે.
કુખજયાં દિલડે દૂધસમી વીરડી,
મુખની સાથી સમી આશા હીચો;
શાગીની લેહનાયે ઊમટાવે છોળ,
જ્યમ વારિ રસિત-ને ઉદધિ-તીરે.
બીજ કેરો ચંદ્ર જ્યમ વાપે છે બ્યોમમાં,
આશા સિંચન નવાં સિંચતી ખરે;
જળનીના અંતમાં મઠડે પ્રવાલ ત્યમ,
શૂન્ય-મૂઠ-ભાવમાં ચેતન ધરે.
જામ તેયાં ફેરી ઠાળી નિશામાં,
આશાનાં જોત ફેલત લખડે નૂરે;
છવનની ચેતડી ચોપાતી આશથી,
આશાનાં જાદુ જગે અખૂત પૂરે.

, મી. ઉમિયાસાંકર ઠાકર

દેયાને આંગણે

છવનનો રાસ જાજ રમીએ સાહેલડી,
બીજ ના રાસ રદા રમવા હવે.
ઉરને આવાસ જાજ જમીએ સાહેલડી,
બીજ આવાસ નથી સરવા હવે.
સ્નેહલજ્વા સાજ જાજ સજીએ સાહેલડી,
બીજ ના સાજ રદા સજવા હવે.
દેયાનાં દેવ જાજ પૂજીએ સાહેલડી,
ખરચરનાં દેવ નથી પૂજવા હવે.
ઉપના પ્રકાશ જાજ બીલીએ સાહેલડી,
ચંદાનાં તેજ નથી બીલવાં હવે.
દેયાનાં ગીત જાજ મુળીએ સાહેલડી,
રસનાનાં ગીત નથી મુળવાં હવે.
ઉરને મેદાન જાજ રમીએ સાહેલડી,
ધરતીને ચોક નથી રમવાં હવે.
છવનને આંગણે બીલ્યાં સાહેલડી,
દેયાને આંગણે બીલવા હવે.

મી. ' ચંપેરા '

નવરાત્ર અંકે]

માતાજીની આરતી

જય દેવી જય દેવી જય અંબે મૈયા, જય અંબે મૈયા.

નવરાત્રિના દિન આનંદે આનંદા.....

જય અંબે.

પ્રથમે શૈલમુતા હિમાલયપુરી મા હિમાલયપુરી

લક્ષ્મિ ભાવે પૂજું આજે નવચંડી.....

જય અંબે.

દ્વિતીયે બ્રહ્માણી માત તું કહાવે તું કહાવે,

ભાવિક ભકતો ત્હારા દર્શન આવે.....

જય અંબે.

તૃતીયે ચંદ્ર ઘંટા ઉજ્જવળ કાંતિવાળા મા ઉજ્જવળ કાંતિવાળા,

અપંગનાં તેં દુઃખો નાખ્યાં છે ટાળી.....

જય અંબે.

ચોથે અતુર કુસ્માન્ડી જગત ઉદરમાં રાખ્યું, મા જગત ઉદરમાં રાખ્યું,

પૂજન કરતા પ્રેમે મા લલિતનું દુઃખ કાપ્યું.....

જય અંબે.

પાંચમે સ્કંધ માતા કાર્તિકસ્વામીની માતા મા કાર્તિકસ્વામીની માતા,

સોળ સજ્યા શશુગર તેં આબુષણ સતા.....

જય અંબે.

ષષ્ઠે કાત્યાયિની દેવી માતા તું કાત્યાયિની દેવી,

હિમાલયમાં જન્મ્યાં શિવ-બ્રહ્માએ સેવી.....

જય અંબે.

સપ્તમે કાળરાત્રિ રૂપ લીધું મા કાળરાત્રિ રૂપ લીધું,

મહિષાસુર મારવાને માએ મઠ પીધું.....

જય અંબે.

અષ્ટમે ગૌર દેહધારી મા ગૌર દેહધારી,

હવન કરી પંચામૃતે, પાએ નમું માડી.....

જય અંબે.

નવમે દુર્ગા નવનિધિ આપો, મા નવનિધિ આપો

ઠાસી તારી કેરાં સંકટ દુઃખ કાપો.....

જય અંબે.

નમી નમીને માત પાચે પુત્રી તુજ લાગે, મા પાચે પુત્રી તુજ લાગે;

સંસારસાગરથી તરવા તુજ ભક્તિ માગે.....

જય અંબે.

અદ્યવિધિનું પૂજન માન્ય તું કરજે, મા માન્ય તું કરજે

આદ્ય વેળાએ આવી આદ્ય વેળાએ આવી, સહાય તું થાજે.... જય અંબે.

સૌ. લલિત શ્રીકાન્ત

વિદાય ગરબો

રાતભર ગરબે યુગીને ઘેર જતી ગુજરાતજી શ્રોતાજન પાસે
ઉઠતી વિદાય છે એ બાવનાનો આ ગરબો છે. જૂલકાળના
લોકગીત સમા આવા ગરબા આપણી પાસે બહુજે પડ્યા છે.
અત્યેક સાહિત્ય અને સંગીત અત્યેક યુગના યુગદર્શન બની
રહે છે. એ સાધારણ નિયમને અનુસરી માંધીયુગનું અતીક પજી
આપણા સંગીત અને સાહિત્યમાં ઉત્તાયુ છે. આ ગરબામાં પણ
નવપગલા માંડતા નવયુગની વખતના ગુજરાતજીને કંઈ રમે છે. —વેળક

: : મા પાપા તે મધી કવર્થા—એ રાઢ : :

વેલી ગુજરાતજી રામ રામ કરતી

ગરબે રગીને ઘેર જાય છે.

પુષ્પના પરાગ સમા ભાવ એક મેકના

અંતરમાં રમી રમી જાય છે.

કવિ કેરી કવિતાને બિલમાં રમાડતી

સાહિત્યે સંગીત સમાય છે.

શુભંરીની કુંજના કાષ્ઠ ટહુકારથી

ભારતીનું હૈયું ફુલાય છે.

કુલ નદી ને કુલ કેરી પાંખડી

આંખડીયે આંમુ ઉમરાય છે.

સ્વતંત્ર ભારતના સોણલા સેવતી

ઘેરતી આંખડી ઘેરાય છે.

મી. અવિનાશ બ્યાસ

૨. ગર્ભવતી બહેનો માટે સાવચેતીની સૂચનાઓ (ચાલુ)

[સપ્ટેમ્બર અંકના પાન ૩૮ થી ચાલુ]

લોહી વિકાર

સગર્ભવસ્થામાં લોહી વિકાર એ પણ એક અડચણ રૂપ તથા નુકશાન કરતા છે. ગરમી અથવા લોહી વિકાર ધણા પ્રકારના હોય છે તેથી તેમાં પણ ડોક્ટરની સલાહની જરૂર હોય છે કારણ કે ઘણી બહેનોની હકીકત પરથી માલુમ પડે છે કે " ઘણા ઘણા થંડકના ઉપાયો ક્યો પણ ગરમી મટતી નથી " પણ એમ આશરા પરથી ઉપચાર નહીં કરતાં યોગ્ય રીતે તપાસ કરાવાવીને દવા કરવામાં આવશે તો જ તે મટશે નહીંતર નકામી થંડકની દવાઓ પીવાથી શરીર ક્યણા જશે.

વારંવાર કસુવાવડો થવી એનાં કારણોમાં લોહી વિકાર પણ એક કારણ છે માટે એવી જાતનાં દર્દી બહેનોએ શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી લોહીની તપાસ કરાવાવીને પછી જે સલાહ મળે તેમ કરવું.

કસુવાવડ થાય તેનાં પણ ત્રણ પ્રકાર હોય છે માટે એ બાબત પણ બહેનોએ જાણવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે હકીકત કહેવામાં પણ ચોક્કસ સુદાઓ સમજવા જોઈએ કે જેથી ડોક્ટરને દવા આપવામાં સુગમતા પડે તેમ જ દર્દીને અનેક સવાલો કરવા પડે તેનો વખત બચી જાય છે માટે દુઠ્ઠામાં પણ ચોક્કસ હકીકત કહેવી એ જાનની પણ થણી જરૂર છે માટે કસુવાવડના

ત્રણ પ્રકાર નીચે આપ્યા છે તે બહેનોએ ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ.

૧ એક મહીનાથી ત્રણ મહીના સુધીમાં કસુવાવડ થાય તેને ઇંગ્રેજીમાં એમેઓર્સિન કહે છે.

૨ ત્રણ મહીનાથી છ મહીના સુધીમાં કસુવાવડ થાય તેને ઇંગ્રેજીમાં મીસકેરેજ કહે છે.

૩ છ મહીનાથી નવ મહીના સુધીમાં કસુવાવડ થાય તેને ઇંગ્રેજીમાં પ્રિમેચર બર્થ કહે છે.

હવે આ ત્રણ પ્રકારમાંથી કયા પ્રકારની કસુવાવડ થાય છે તે હકીકત ડોક્ટરને સ્પષ્ટ પણે કહેવી કે જેથી તેઓ તમને યોગ્ય સલાહ તથા દવા આપશે.

ઘણી બહેનોને હજી ઇન્જેક્શન માટે ઘણો ભય હોય છે. તેમાં પણ જેમને વારંવાર કસુવાવડો થતી હોય તેમને થણી બીક હોય છે કે કદાચ ઇન્જેક્શન લેવાથી કસુવાવડ થઈ જશે પણ તેમ નથી. આપણે આગળ જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે અમુક જાતના લોહી-વિકાર ઇન્જેક્શનથી સુધરી જાય છે કે જે અસંખ્ય થંડકના ઉપાયો ક્યોથી સુધરતો નથી. માટે ડોક્ટર જે ઇન્જેક્શનની સલાહ આપે તો તેથી બીવાતું બીકકુલ કારણ નથી કારણ કે ઇન્જેક્શનથી સુધરેલા કેસો આપણા વડોદરા જેવા આગળ પડતા શહેરમાં ઘણા

સારા પ્રમાણમાં મળી આવશે. માટે દૂધમાં બહેનોને એટલું જ કહેવાતું કે ચામડીના ઉપરના ભાગમાં કે શરીરની અંદરથી તમને ગરમીનો કાંઈ પણ ઉપદ્રવ જેવું લાગે તો તે હકીકત ડોક્ટરને જણાવવી આમ થયોથી તમને ચેતાને કાયદો થશે એટલું જ નહીં પણ તમારા બિવિધનાં બાળકને પણ તમે બચાવી શકો.

આપણા દેશમાં ઘણાં બાળકો આંધળાં જન્મે છે અગર જન્મ્યા પછી હમ્મેશને માટે આંખ આવ્યાં કરે છે, મોઢું આવ્યાં કરે છે તથા ત્વચા ગરમી કાયમને માટે રહે છે આ બધું બોહીવિકારનું પરિણામ છે તેમ જ બોહીવિકારવાળાં માતાપિતાનાં બાળકો ખોડ-ખાંપણવાળાં અને ડેટલીકંવાર બેડાળ પણ જન્મે છે.

એનિમીઆ (બોહીવું આછાપણું)

સગબીવરચામાં બોહીવિકારના નેટલો જ ફેલાવે એનિમીઆનો પણ જણાય છે હવે તે ચા કારણથી થાય છે તથા તેને માટે શું કરવું એ વિષય ડોક્ટરોનો છે એટલે આપણે તેમાં બહુ જોડાં ઉતરીશું નહીં પણ આપણી પહેલી ફરજ એ છે કે આપણાં સ્વાસ્થ્યને માટે ઘણી જ ઠાજીપૂર્વક રહેવું અને મહીનામાં એક વખત પણ કોઈ બેડી ડોક્ટર પાસે તપીએતની તપાસ કરાવવવી અને બીજી ફરજ એ છે કે આપણા ખોરાક માટે આપણે પુષ્કળ ઠાજી રાખવી કારણ કે ખોરાકનાં તત્વોનું જ બોહી બને છે માટે જો પુરતાં તત્વોવાળો ખોરાક લેવામાં આવશે તો આવી અડચણો આવશે નહીં.

આપણાં સુખાગ્રે હવે ખોરાકનો પ્રશ્ન ખૂબ જ ચર્ચાય છે. અને ડોક્ટરો પણ વારંવાર આમ્રક પૂર્વક જણાવે છે કે આપણે ખોરાક વિષેના ચીનમાં ઘણાં જ પાછળ

છીએ અને એ અગ્નિનતાને લીધે જ આપણે અનેક દરોધી પીડાએ છીએ.

આપણને વારંવાર લેખો દ્વારા સમજીતી આપવામાં આવે છે તે પ્રમાણે હાથની ધંટીથી દબાવે ભોટ ધણે જ પુષ્ટિકારક હોય છે કારણ કે ધણું ને સૌથી ઉપયુક્ત લાક પડ હોય છે તે આપણા શરીરને માટે ધણું ઉપયોગી છે તેમજ બોહીને વધારનાર છે પણ ભોટને સંચે દળાવ્યાથી સચાના ધસારા અને ગરમીથી તેનાં પીષ્ટિક તત્વોનો નાશ થઈ જાય છે એટલે આપણને બરાબર પોષણ મળતું નથી ચોખાની બાજતમાં પણ એમ જ હોય છે એટલે કદાચ દવાઓના જોરે પણ ભુખ વધારે લાગે તો પણ આવો નિર્માય ખોરાક ખાવાને લીધે અસક્તી અને શિક્ષણ કાયમને માટે રહે છે એટલે માતા પોતે જ અસક્ત અને શિક્ષી હોય તો પછી ગર્ભમાં રહેલું બાળક બિચારું કયાંથી બોહી મેળવી શકે ?

મહેનતું વર્ગમાં નેપથ્યું તો આપણા પ્રમાણમાં તેઓમાં એનિમીયાના કેસો આછા માત્રમ પડે છે કારણ કે એ બોહીનો ખોરાક તદ્દન સાદો હોય છે તેમજ વખત તથા સાધન સામગ્રીના અભાવે કાર્યા ખાધ શકાય એવાં જ શાકભાજી વધારે પ્રમાણમાં ખાય છે તેમજ મહેનત અને ખુશી દવામાં ફરવાથી શરીર કસાયતું હોય છે એટલે એમને અણુમણુપણમાં પણ બધાં તરત્તે મળી છે. અને તેથી જન્મ વખતે એ બોહીનાં બાળકો વધારે તદ્દસ્ત હોય છે પણ પછીથી અગ્નિનતાને કારણે બાળકો ભોટાં થતાં બગડી જાય છે. પ્રસુતીનો વખત પણ એટલી સરળતાથી પતી જાય છે કે કાંઈપણ દોડદોડ અને ગંડગાંડ થવાનો વખત આવતો નથી.

બોહીના વધારાને માટે આપણા ખોરાકમાં

ખજુર ધણું સારું છે એટલે સગમો બહેને તેનો ઉપયોગ કરતાં રહેવું જો પાચનશક્તી સારી હોય તો ખજુર સાફ કરીને તેમાં થોડું ગરમ કરીને ઘી નાખવું અને રાત્રિ સુતી વખતે એ ત્રણ પીસી ખજુર ખાઈને સુવું. ખજુરમાં પેટ સાફ કરવાનો પણ ગુણ એટલે વારંવાર જીવાળુ લેવાની પણ જરૂર પડશે નહીં, જે બહેનોને ઘી પાચન ન થતું હોય તેમણે કુદ ગરમ કરીને તેમાં થોડીવાર ખજુર પલાળી રાખીને ખાવું. ખારેક પણ લોહીને વધારનારી છે તેને પણ ખાંડીને કુદમાં નાખીને માફકસર લેવાથી લોહી તથા શક્તી બંને વધશે. સુરણ પણ ખોરાક સાથે અવારનવાર લીધાથી લોહીને મદદ કરે છે.

જેની રીતે પીણાખમાં બગાડ હોવાથી શરીર સોજા નેવું લાગે છે તેવી રીતે એનિમિયાથી પણ શરીર પુલેલા નેવું લાગે છે માટે એવું કષિપણ લાગે તો ડોક્ટરની સલાહ લેવી.

આ બધું બહેનોએ જાણવું જરૂરું છે પણ તેથી ટોપ પણ રીતે જોખી જનીને ગભરાવું નહીં કારણ કે સવેળા ઉપાય ક્યાંથી આ બધી અડચણો દૂર થઈ જાય છે. કેદરચમ (હાડકાં મજબુત કરનાર તત્વ)

સગમો વરયામાં આ તત્વ પણ ધણું જ જરૂરું છે કારણ કે જો ગર્ભમાંથી જ બાળક મજબુત હાડકાંવું હશે તો જન્મ્યા પછી તેને ઉછેરવું અડ અધરું પડશે નહીં. એ તત્વ પણ આપણને ખોરાકમાંથી જ મળે છે દાખલા તરીકે કાચાં શાકભાજી જેવાં કે કાકડી, જેનાં પંપેલા વી. માં વધારે હોય છે

તેથી તે વધારે પ્રમાણમાં ખાવાં અને તે છતાં જો પુરતા પ્રમાણમાં તમને એ તત્વ નહીં મળતું હોય તો ડોક્ટર તમને તેની બનાવટની ટોપ દવા લેવાની સલાહ આપશે

ખીજ સામાન્ય તમીએત સાચવવાને માટે પણ કુદરતે આપણને બધું જ આપ્યું છે પણ આપણે તેનો બરાબર રીતે ઉપયોગ કરતાં શીખ્યાં નથી એટલે દવા પરજ આધાર રાખવાની ટેવ પડી ગઈ છે. દાખલા તરીકે બાદરવો તથા આસો એ મહીના તાવની રૂઠ જણાય છે પણ ચોમાસું એસતાં જ કુદરતે કારેલાં, કંટોલાં, મેથીની ભાજી વી. ઉત્પન્ન કર્યાં છે એટલે વારાફરતી એનો ઉપયોગ ચાલુ રાખવાથી તાવનો સંભવ ઓછો થાય છે. તેમજ શીયાળામાં વધારે ધ્રુવ લાગવાને મદદ કરે તેવાં મૂળા-મેગરી, લીંછુ ટામેટાં વી. ઉત્પન્ન કર્યાં છે તેમજ ઉનાળામાં તાંદ-ળળની ભાજી ધણી મળે છે અને ડોક્ટરો ભાજીને સર્વોત્તમ ગણે છે એમાં ધણી જાતના કારો વી. આવેલું છે એટલે વારંવાર ભાજી ખાવાથી માણસ નિરોગી રહે છે માટે આપણે આપણા ઘરમાં જોખ બાર મહીનાની રસમ બરી રાખીએ છીએ તે પ્રમાણે આપણા શરીરમાં પણ રૂઠ રૂઠનાં શાકભાજી તથા ફળ કંદમૂળ વી. બધાં તત્વો મેળવી રાખીશું તે આપણને ડોક્ટરની બીલકુલ જરૂર નહીં પડે

ઉપર જણાવેલું બધું આપણે ખાઈએ છીએ તો ખરાંજ પણ લક્ષ્યપૂર્વક તથા બેવશિયત રીતે લેવાર કરીને સમજીને ખાવાશે ધણો દેર પડી જાય છે.

સૌ. શાન્તા મહેતા

અમારા ચાલુ વાર્તા



લેખક : શ્રી. 'અમીર', બી. એ.

[મણેખર અંગના પાન ૪૪ થી ચાલુ]

પ્રકરણ વીશમું

૧૯૪૨

માંથી જ નેહતી દર્શાવત મેળવી આપવી
એવી ગોઠવણ કરવાનો હતો. "

વૈદરાજ પૂરું કરે એ પહેલાં તો હીરા
ચાલી ગઈ હતી.

"વૈદરાજ, તમને એમ નથી થતું કે
હોકરી શરમાશે ? "

"જાહેન, તમને લાગે છે કે એ શર-
માય છે ? "

"તો ? "

"એને શરમાવાનું કારણ મારે મેંએથી
એના વરતી વાત આવી એ નથી ? તમારી
દાનગી છે. "

"એ તો એ ! એને શરમાવવી શા માટે
નેહએ ? "

"એ નેહલી શરમાય એટલી જ મારામાં
વિશ્વાસવાળી થાય ! "

"હ્યો. આ ત્રિવેણીજાહેન આવ્યાં "
અંપાએ કહ્યું.

"જહુ વાર ધમને અંપાજહેન ! હું જહુ
પ્રવલન કરું છું પણ વાર લાગી નય છે.
ખા, હું કહી ગઈ હતી ! બધાને જાણવા ન
બેસાડી દીધાં ! "

"મેં ન બેસવા દીધાં, ત્રિવેણી પણ
આને તેં એટલી વાર લગાડી છે કે તારે
એની શિક્ષા ખમવી પડશે. "

"ચાલો ખમીશ, પણ જમ્યા પછી હોં !
મને જહુ જૂમ લાગી છે. "

"વાદ રે ! તું જાગરી નીકળા ! અમને
તો નદિં જ લાગી હોય ! પણ પેલાંને તો
બોલાવો કોઈક ! શું કરે છે એ ? " વૈદરાજે
કહ્યું. અને સૌ રસોડા તરફ ચાલતાં થયાં.

"યરો-એ યરો ! " ત્રિવેણીએ જૂમ
મારી.

અને જવાબ વાળ્યા વગર જ મેડી
ઉપરથી એઓ દોડતાં નીચે આવ્યાં. અને
બધાં બેઠાં બેઠાં થયાં.

"શું કરતાં દર્તા તમે તે ! " વૈદરાજે
પૂછ્યું.

"વાંચતાં દર્તા, કેમ ? " યરોમતિએ
જવાબ દીધો.

"શેનો અધ્યાય હતો ? લલિતગનનો,
સ્નેહલગનનો કે છગલગનનો ? "

"વૈદરાજ ! " અચલખાએ એને વારવા
પડકાર્યાં.

"જાહેન, મેં એ ધાયું જ હતું ! પણ
મારો જવાબ તો અપાઈ ગયો છે. જે એઓ
શરમાશે તો મારા ઉપર વિશ્વાસ મૂકશે ! "
વૈદરાજે પાટલે પહોંચતાં કહ્યું.

"વૈદરાજ, તમે પણ આ તો હલ કરો
છો ! અમારે ત્યાં સુધારકોમાં પણ મોટરો-
ઓને આમ બોલતાં અમે સાંભળ્યા નથી ! "

"એટલે તો તમે સુધારકો પાછળથી
નહિં ધાયું બોલો છો ! "

"અને તમે ? "

"હું તો હલને પણ વટાવી મથેરો
માથસ છું. એટલે કે સુધારકોથી પણ પર
છું. અમે કોઠો-નેને તમે સ્થિતિ ચૂરત કઠો
છો-એ અનેક સુધારકો પચાવી મયા છીએ.
ન્યારે તમને એટલી બધી દોંડા છે કે એ
વાત પચતી જ નથી ! "

સૌ જમી ઉઠ્યા પછી ત્રિવેણીએ પૂછ્યું:
"તમે એ તો ન કહ્યું, વૈદરાજ ! મારે શી
શિક્ષા ખમવાની છે ? "

"આપણે ગમે વરસ વોઠળામાં બેઠાં
બેઠાં વાતો કરતાં એ પછી તો ડેટમાંએ ટાઢ
તડઠા પડી ગયાં: તેં છેવટ શું નક્કી કયું. "

"સાનું ? "

"પરજીવાનું-ખીનું સાનું ? "

"આ તે કાંઈ શિક્ષા છે ? "

"પોતે પોતાને મેંએ પરજીવાની વાત
કરવી-વડિરો આગળ-એ શિક્ષા નદિં તો
ખીનું શું ? "

"બહે, પણ એ તો મેં કહી દીધું છે.
એમાં મેં ફેરફાર નથી કર્યો. "

"તું કારણ સમજાવીશને ? "

કામ કરવામાં તો હું જાણે આમ બેસીય નહિ. પણ હું આડી વાતે ચડી ગયું. તમે તો મારે ન પરણવા સંબંધનાં કારણો માગો છો. કારણો આપું ? પરણવાનો મારો વિચાર નથી; કારણ કે હું બીજા એવા કામમાં યથાવા મારું હું કે એમાં એ અડચણકર્તા થાય એવું છે. એમ છતાં જ્યારે મને એમ લાગશે કે હવે મને હરકત નથી ત્યારે હું પરણીશ. બસ ! હવે સંતોષ થયો ? ”

“ ત્રિવેણીબહેન ! પરણ્યાથી તમારા કામ માં કદાચ હિસાઈ વધશે અને કામ બેવડું થશે. એમ તમને લાગતું નથી ? ”

“ એ કદાચ ન બેધર; તમે ખાતો-પૂર્વક કહો છો ? ”

અંખાએ જવાબ ન દીધો.

“ ત્રિવેણીબહેન, મને એક તરંગ આવ્યો છે. તમે આટલી વાતો કરી એમાં ક્યાંય જીવણી તો આવી જ નહિ: ” મુકુન્દે, બાબીને પાછા પડી જતાં દેખી, એક ખાતો કાઢી.

“ મુકુન્દભાઈ, પ્રત્યથી સ્થિતિ જોતાં આપણે ત્યાં પહેલામાં પહેલું તો અનાજનું કરવાનું છે. બેઠા ચાર ચાર વરસનાં બાળક-થી કાંઈ પણ કામ લેવાય તો પેટ ભરવા સાર એ પણ કરવા તૈયાર છે. એમાં જીવણીને મુખ્ય પ્રશ્ન તરીકે કેમ લેવી ? બેઠાની આપણી દુનિયામાં અત્યારે તો જીવણી એ પેટા પ્રશ્ન છે ! એ હાથ ધરાય તો સાર. શરૂ પુરોને અને દિવસે બીજાને સગવડતા હોય તો ધીખવાય; પણ એઓ જ માત્ર ધીખી શકે કે જોએને ધરતી કમાણીમાં વધારો કરવાનો પ્રશ્ન ન હોય. ”

“ તું બધી એટલે જીવણીને તો હવે પેટા પ્રશ્ન જ ગણીશ તો ! ” વૈદરાજે આડીને ટાણે માથો.

ત્રિવેણી એકદમ દસી પડી.

“ વૈદરાજ, મારે હાથે શા કરાવવો છે કે ? નથી કરતી જવ. ”

“ તારા મોંમાંથી કૂલ ઝરે એ મારે જોવાં હતાં ! ”

“ બહે તમને નિરાશા થાય: હું નથી બોલવાની ? ”

“ તો તારી મરજી ! ”

સૌ મૂંઝાં થઈ ગયાં.

“ અંખાબહેન, ત્યારે ત્રિવેણીનો પ્રશ્ન પતી ગયો. હવે યશોમતિનો પ્રશ્ન હાથ ઉપર લઈએ તો. ” થોડીવારે વૈદરાજે પાછી વાત ઉપાડી.

મુકુન્દ સાલવા માંડ્યો.

મુકુન્દભાઈ, બે જ મિનિટ, “ યશોમતિ એમ હું ક્યાંથી જા માં ! બોલો. તમારી બંનેની શું ઇચ્છા છે ? ”

બંને સાલતાં જ થઈ ગયાં.

“ કાંઈ નહિ, મોંએ ન કહે તો: વેશ-વાળ, લગ્ન વિગેરે ત્રીજા ધણી મારફત ચર્ચવાના પ્રશ્નો છે-એ પ્રજ્ઞાસિકામાં ન માનતાં એઓ હજુ નથી થયાં લાગતાં. ”

હીરા પાણી લઈ આવી, અને એ વાત બંધ રહી.

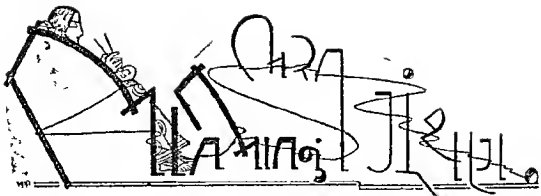
સાંજે યશોમતિએ વૈદરાજને પૂછ્યું: “ વૈદરાજ, અમારા ઘરમાં એક શાળા બોલી હોય તો ! ”

“ શેની ? ”

“ ત્રિવેણીના કામમાં મદદ કરવા સાર. ”

“ તો બહુ મજાનું એ તો ! કેવી રીતે ? ”

“ જમીને બાગ-વાગેથી સાંજના છ સુધીમાં ત્રિવેણી જોને-જુદે જુદે વેર ધીખવતી હોય એઓ બની શકે તો શાળાએ આવે: અને સાથે છોકરાં આવે એને સાર રમત ગમતનું વગેરે કાંઈક રાખીએ. અને પુરુષ વર્ગમાંથી કાંઈક તૈયાર થાય તો રાત્રિશાળા પણ ચાલે. ”



સૌ. લીલાવતી પરેલ

નાના બાળકનો બાળા સુટ

સ્વેટરમાં જોઈતી ચીજો—આ સ્વેટર-માં બે રંગનું બિન જોઈએ તો આપણે જુરા રંગનું સ્વેટર અને આંદર સફેદ ડીઝાઈન કરીશું. ચાર ઓ'સ જુરા રંગનું બિન, ૧ ઓ'સ સફેદ બિન, ૧૦ અને ચાર નંબરના સોયા, પોણા વાર ચઢીમાં નાખવા રબરની પટી, અને બે પ્રેસ બટન.

માપ—આઠ ટાંકા એટલે એક ઇંચ પહોળાઈ અને ૧૦ લાઇન એટલે એક ઇંચ લંબાઈ.

સ્વેટરનો પાછળનો ભાગ—૧૨ નંબરના સોયા ઉપર જુરા બિનથી ૭૮ ટાંકા લેવા. અને એક ટાંકા સાદો અને એક ટાંકા ઉંધો ૨ ઇંચનો પટો બનાવવો. હવે દસ નંબરના સોયા ઉપર નવે પ્રમાણે ગુંથવું ૧લી લાઇન સાદી. ૨જી લાઇન—ઉંધી. ૩જી લાઇન—સફેદ બિન જોડી માદી લાઇન ગુંથવી. સફેદ બિન તોડી ફરી ગુંથ બિન જોડી એક લાઇન ઉંધી, એક સાદી અને એક ઉંધી, એમ ત્રણ લાઇન ગુંથવી. ૭ માં લાઇન—સફેદ બિન જોડવું. ૩ જુરા સાદા, * ૨ સફેદ, ૩ જુરા, * આ પ્રમાણે લાઇન પુરી કરવી. હવે જુરા બિનથી એક લાઇન સાદી, એક ઉંધી અને એક સાદી એમ ત્રણ લાઇનો ગુંથવી. ૧૧ માં લાઇન—૬ જુરા સાદા, * ૧ સફેદ, ૪ જુરા * ૭ ટાંકા રહે ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે ગુંથવું.

છેલ્લા ૧ સફેદ અને ૬ જુરા. જુરા બિનથી એક લાઇન ઉંધી, એક સાદી અને એક ઉંધી એમ ત્રણ લાઇનો ગુંથવી. ૧૫ માં લાઇન—સફેદ બિનથી સાદી લાઇન ગુંથવી. હવે ૪ થી લાઇનથી ૧૫ માં લાઇન સુધી ફરીથી ગુંથવું. પહેલી લાઇન—૨ જુરા, * ૧ સફેદ, ૧ જુરા * એમ ઉપર સુધી ગુંથવું. સફેદ બિન તોડી નાંખી જુરા બિનથી એક લાઇન સાદી અને એક લાઇન ઉંધી એમ શરૂઆતથી ૮ ઇંચ કામ થાય ત્યાં સુધી ગુંથવું. છેલ્લી લાઇન ઉંધી આવવી જોઈએ.

બાંયનો ઘાટ—૭૦ ટાંકા સોયા ઉપર રહે ત્યાં સુધી દરેક લાઇનની બંને બાજુ એકેક ટાંકા ઘટાડવો. હવે શરૂઆતથી ૧૧ ઇંચ કામ થઈ ત્યાં સુધી ટાંકા ઘટાડવા વરર ગુંથવું. છેલ્લી લાઇન ઉંધી આવવી જોઈએ. ૧ લી લાઇન—સાદી, ૨ જી લાઇન—૧૮ ઉંધા, ૩૪ સાદા, ૧૮ ઉંધા. આ બે લાઇનો ફરી બે વખત ગુંથવી. ત્યાર પછી બધા ટાંકા બંધ કરવા.

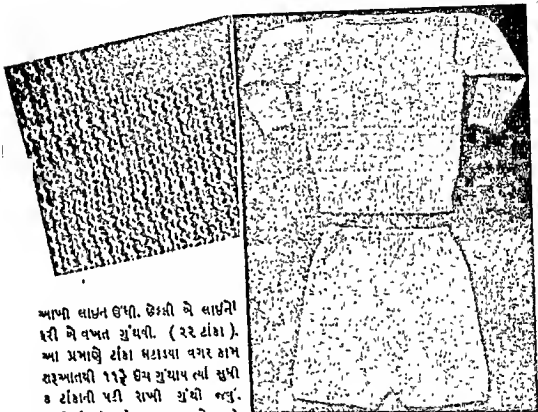
સ્વેટરનો આગળનો ભાગ—આગળનો ભાગ પાછળના ભાગની બોલ સુધી જોડે ૮ ઇંચ પાછળના પ્રમાણે જ ગુંથવું. છેલ્લી લાઇન ઉંધી આવવી જોઈએ.

બાંયનો અને ગળાનો ઘાટ—૧ ૬

લાઇન-બે ટાંકા ભેગા સાદા ગુંથવા, ૨૧ સાદા, અને પછી ફરી જવું. (બાકીના ટાંકા ત્રીજા સોયા ઉપર ઉતારી લેવા). ૨ જી લાઇન-૩ ટાંકા બીજી પટ્ટી ખાંટે લેવા. ૩ સાદા, અને પછી આખી લાઇન ઉંધી ગુંથવી. ૩ જી લાઇન-બે ટાંકા ભેગા ગુંથવા. આખી લાઇન સાદી. ૪ થી લાઇન-૩ સાદા.

હેન્ડી લાઇન સાદી આવવી જોઇએ. ૧ લી લાઇન-૧૮ ઉંધા, ૩૩ સાદા. ૨ જી લાઇન-સાદી. આ બે લાઇનો ફરી એક વખત ગુંથવી, પછી ૧ લી લાઇન એક વખત ગુંથવી.

મળાનો ઘાટ—૧ લી લાઇન-૩૦ ટાંકા બંધ કરવા, ૨૦ સાદા ગુંથવા. ૨ જી લાઇન-૧૮ ઉંધા, ૩ સાદા. ૩ જી લાઇન-સાદી.



આખી લાઇન ઉંધી. હેન્ડી બે લાઇનો ફરી બે વખત ગુંથવી. (૨૨ ટાંકા). આ પ્રમાણે ટાંકા મટાડવા વગર કામ શરૂઆતથી ૧૧ ફૂં ઇંચ ગુંથાય ત્યાં સુધી ૩ ટાંકાની પટ્ટી રાખી ગુંથી જવું. (પટ્ટીમાં બધા ટાંકા સાદા જ લેવાના). બધા ટાંકા બંધ કરવા હવે બીજી બાજુ જાંદરની પારે જીન જોડવું અને નીચે પ્રમાણે ગુંથવું:—

૧ લી લાઇન-સાદી, હેન્ડા બે ટાંકા ભેગા ગુંથવા. ૨ જી લાઇન-૩ ટાંકા રૂંદે સાં સુધી ઉંધી લાઇન ગુંથવી. ૩ ટાંકા સાદા ગુંથવા. આ બે લાઇનો ફરી ત્રણ વખત ગુંથવી. હવે ટાંકા મટાડવા વગર બાંધના પાટથી બે ઇંચ ગુંથાય ત્યાં સુધી ગુંથવું.

હેન્ડી બે લાઇનો શરૂઆતથી ૧૧ ફૂં ઇંચ થાય ત્યાં સુધી ગુંથવી. ત્યાર પછી બધા ટાંકા બંધ કરી દેવા.

બાંધો—(બંને સરખી) બાંધના કશથી શરૂ કરવી. જુરા જીનથી ૧૨ નંબરના સોયા ઉપર ૨૮ ટાંકા લેવા. ૧ સાદો અને ૧ ઉંધો એમ ત્રણ ઇંચનો પટો કરવો. હવે ૧૦ નંબરના ઉપર ગુંથવું. ૧ લી લાઇન-સાદી. બીજી લાઇન-ઉંધી. આ બે લાઇનો ફરી એક વખત

ગુંથવી. ૫ મી લાઇન-સફેદ જિન જોડી સાદી લાઇન ગુંથવી અને પછી જુરા જિનથી ૧ લાઇન ઉંધી, ૧ સાદી, ૧ ઉંધી એમ ત્રણ લાઇનો ગુંથવી. ૯ મી લાઇન-* ૧ મફેદ, ૧ જુરા, એમ છેવટ સુધી લાઇન ગુંથવી. સફેદ જિન તોડી નાંખવું. ૧૦ મી લાઇન-જુરા જિનથી સાદી. જુરા જિનથી ગુંથવું. હવે સોયા ઉપર ૫૬ ટાંકા થાય ત્યાં સુધી શરૂઆતમાં દરેક પાંચમી લાઇને અને પછીથી છઠ્ઠી લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો વધારવો. છેલ્લો ટાંકો વધાર્યો પછી એક લાઇન ગુંથવી. હવે ૪૮ ટાંકા સોયા ઉપર રહે ત્યાં સુધી દરેક લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો ઘટાડવો. ત્યારપછી બધાં ટાંકા બંધ કરવા.

હવે પહેલાં બંને ખભા જોડી બંને બાંધો જોડી દેવી. સ્વેટરની બંને બાજુ જોડી દેવી અને પટી ઉપર બે ગ્રેસ બટન ચોડાડવાં. સફેદ જિન લમ્બ આંઝોડીથી ગળાની ચારે બાજુ સાંકળી ગુંથવી.

ચઢી:—ડાબા પગની ઉપરની બાજુથી શરૂ કરવું. ૧૦ નબરના સોયા ઉપર જુરા જિનથી ૭૪ ટાંકા લેવા. ૧ ટાંકો સાદો અને ૧ ઉંધો એમ ત્રણ લાઇનો ગુંથવી. ૧ લી લાઇન-૧ સાદો, * ૧ આંટો, બે ટાંકા લેવા ગુંથવા. * છેલ્લો એક ટાંકો સાદો. ફરીથી ૧ સાદો, ૧ ઉંધો એમ પટો ગુંથવો. શરૂઆતથી કામ ૧૩૩ ઇંચ થાય ત્યાં સુધી ગુંથવું. હવે નીચે પ્રમાણે ગુંથવું.

૧ લી લાઇન:—૮ ઉંધા, પાછું ફરી સાદી લાઇન ગુંથવી. ૩ ૭ લાઇન-૧૬ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી ગુંથવી. ૫ મી લાઇન-૨૪ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી

ગુંથવી. ૭ મી લાઇન-૩૨ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી ગુંથવી. ૯ મી લાઇન-૪૦ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી ગુંથવી. ૧૧ મી લાઇન-૪૮ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી ગુંથવી. ૧૩ મી લાઇન-૫૬ ઉંધા, પાછું ફરી લાઇન સાદી ગુંથવી. ૧૪ મી લાઇન-ઉંધી. હવે એક લાઇન સાદી અને એક ઉંધી એમ ગુંથવું. દરેક પાંચમી લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો વધારવો. પછી દરેક ૬ ઠી લાઇને ટાંકો વધારવા. ૯૪ ટાંકા સોયા ઉપર થાય ત્યાં સુધી. છેલ્લો ટાંકો વધાર્યો પછી એક લાઇન ગુંથવી. આ લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો ઘટાડવાનો અને પછી એકેક લાઇનને આંતરે બંને બાજુ એકેક ટાંકો ઘટાડવો. સોયા ઉપર ૮૬ ટાંકા રહે ત્યાં સુધી. હવે ૧૨ નબરના સોયા ઉપર ૧ ટાંકો સાદો અને ૧ ઉંધો એમ પાંચ લાઇનો ગુંથવી. ત્યારપછી ટાંકો બંધ કરવા.

જમણો પગ—ડાબા પગની માફકજ ગુંથવું. ડાબા ભાગમાં ઉપરનો ઘાટ ઉંધી લાઇનથી કરેલો તેને બદલે આ ભાગમાં સાદી બાજુથી કરવો.

ચઢોનો આમળનો અને પાછળનો ભાગ જોડી દેવો. નીચેનો પગનો ભાગ પણ જોડી દેવો. અને ઉપરની બાજુ કાણામાં રબરની પટી નાંખવી.

નોંધ:—દરેક લાઇનમાં • નિશાની છે ત્યાંથી ફરી ગુંથવું. એટલે • • આવી બે નિશાનીઓની વચ્ચેનું ગુંથવું.

આવતો અંક દીપોત્સવી અંક તરીકે પ્રગટ થશે.

સૌ પોતાની કૃતિ તા. ૫ મી પહેલાં મળે એવી રીતે મોકલી આપવા વિનંતી છે.



[૧] સિવિલ મેરેજ

આંતરજાતીય કે આંતરકોમી સબો, તેમજ વિધવાનાં પુનઃલગ્નો ન્યારે ન્યારે વાય છે ત્યારે જાપામાં તેને 'સિવિલ મેરેજ' તરીકે જાણવા-વામાં આવે છે. આ ઉપરાંત એક પત્નીની કબાલીમાં કોઇ પુરુષ ન્યારે લગ્ન કરે છે ત્યારે પણ તેને કેટલેક ક્રેઝી 'સિવિલ મેરેજ' ક્યુ' એવું નહેરે કરવામાં આવે છે. થોડા વખત અગાઉ મુંબઈમાં એ પ્રજા દિનું બાળાઓએ મુસ્લીમ ધર્મ અંગીકાર કરી કોઇ મુસ્લીમો સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા નહેરે કરી હતી તેને માટે પણ જાપામાં 'સિવિલ મેરેજ' સબ વાપરવામાં આવી હતો આ બધાં કાઠ રીતે સિવિલ મેરેજ કહી શકાય તેમ નથી, સિવિલ મેરેજના કાયદામાં રહેલી શરતોનાં અજાનથી જ એવાં લગ્નોને સિવિલ મેરેજ તરીકે ગણાવવામાં આવે છે. આ બાબતની સ્પષ્ટતા કરવા માટે સિવિલ મેરેજ માટેની બગત્તની શરતો અમે અને જણાવીએ છીએ.

૧ સિવિલ મેરેજ કરનાર સ્ત્રી પ્રજા બન્ને અપ-રિશ્તીત હોવાં જોઈએ. (વિધવા અથવા વિધુર હોય તો આવે.)

૨ બન્નેની ઉંમર એકબીસ વર્ષથી ઘોળી ન હોવી જોઈએ.

૩ જોઈએ તપથી જોઈએ ઉંમરમાં વરડો વધતો લગ્ન માટે તેમના વાલીની સેની સમતિ હોવી જોઈએ.

૪ સિવિલ મેરેજ કરનાર નજીબા સગવડનાં (કાયદા મુજબ ને પેલીના સગવડનાં લગ્નો પ્રતિબંધ છે તેવાં) ન હોવાં જોઈએ (કાકાનાં ડાકરાં, માસીનાં ડાકરાં, ચોરમાલ માઈલેન પહેરે ન હોવાં જોઈએ.)

૫ બન્ને હિન્દુ કે હોવાં જોઈએ.

નવરાત્ર અંકે ૧

આંતરકોમીય હિન્દુ-મુસલમાન, પારસી-હિન્દુ, ખ્રિસ્તિ-હિન્દુ વગેરે) લગ્ન માટે સને ૧૮૮૨ નો કાયદો લાગુ પડે છે અને તેમાં પરજુનાર વરવધૂએ પોતે હિન્દુસ્તાનના કોઈપણ પ્રચલિત ધર્મનાં નથી, (હિન્દુ, મુસલમાન, પારસી ખ્રિસ્તિ કે બોદ્ધ) એવી પ્રતિજ્ઞા કરવી પડે છે ઉપર ને ચાર શરતો જણાવી તે હિન્દુ વરવધૂ માટે છે અને તેમને ધર્મ સંબંધીની પ્રતિજ્ઞા કરવાની હોતી નથી. એ કાયદો સને ૧૮૮૨ નો સિવિલ મેરેજનો મુધારેલો કાયદો કહેવાય છે.

૬ એ હિન્દુ વરવધૂ 'સિવિલ મેરેજ'ના કાયદા મુજબ લગ્ન કરવા ઇચ્છતાં હોય તે જુદી જુદી જાતિનાં હોવાની જરૂર નથી. એક જ જાતિ કે એક જ પેઠા જાતિનાં વરવધૂ પણ, એ તેમની ઇચ્છા હોય તો, સિવિલ મેરેજ કરી શકે છે.

૭ સિવિલ મેરેજના કાયદા મુજબ લગ્ન કરનારને અનુલેખ પ્રતિલેખ (કન્યાની કે વરની જાતી નીચી જાતિ)નો બાધ નહોતો નથી.

હિન્દુ વિધિ મુજબ લગ્ન કરનારાં વરવધૂ કતિ એક જ જાતિનાં હોવાં જોઈએ, અંદર તો તેમનું અનુલેખ લગ્ન હોવું જોઈએ, એટલે કે વરની જાતિ અન્યાની જાતિ કરતાં ઊંચી જોઈએ. કન્યાની જાતિ જ્યાં હોય અને વરની નીચી હોય ત્યારે એ પ્રતિલેખ લગ્ન ગણાય અને એવું લગ્ન હિન્દુ વિધિ મુજબ કરેલું હોય તો ચેરકાયદો ગણાય. એવાં લગ્નો સિવિલ મેરેજના કાયદા મુજબ જ ચલાં જોઈએ.

આ કાયદો જણાવે કે મુંબઈમાં એ હિન્દુ બાળાઓએ હિન્દુ ધર્મ તથા મુસ્લીમ ધર્મનો સ્વીકાર કરવાનું નહેરે ક્યુ' છે. તેઓ ધર્માન્તર

કરીને મુસ્લીમ સાથે લગ્ન કરી રાકસે, પણ તે 'સિવિલ મેરેજ' નહિ કહેવાય; કારણ કે તે મણે બાળાઓ એકવીસ વર્ષથી ઓછી ઉંમરની છે.

વળી સુરતમાં એક બ્રહ્મક્ષત્રિય વકીલે વીસ-નમરા નાગર જ્ઞાતિની બાળા સાથે લગ્ન કર્યાની વાત જાહેર થઇ છે તે વકીલને એક પત્ની હયાત હોવાથી તે સિવિલ મેરેજ તો ન જ કરી શકે, પરંતુ હિન્દુ વિધિ મુજબ કરેલું તેમનું લગ્ન પણ ગેરકાયદે છે, કારણ કે પરણનાર બાળા નાગર કોમની હોવાથી તે વર કરતાં જાતી જ્ઞાતિની છે એટલે એ પ્રતિલોભ લગ્ન છે અને હિન્દુ વિધિ મુજબ પ્રતિલોભ લગ્ન ગેરકાયદે ગણાય. એ બંનેએ 'આય'લગ્ન'ના કાયદા મુજબ જ લગ્ન કર્યું હોય તો તે ગેરકાયદે ન ગણાય કારણ કે આય'સમાજે જ 'આય'લગ્ન'ના કાયદો પસાર કરાવ્યો છે, તેમાં પત્ની હયાત હોય તો ફરી લગ્ન ન થઇ શકે એવો પ્રતિબંધ રાખવામાં આવ્યો નથી.

[ન્યોલિધ'રમાંથી]

૨] ન્યારે સરકારી મનાતાં માનવો

ગુજરાતીઓને જગતે નમાસ કરતા એટલે જાતીઓએ નમાસ બનીને ગરબા ગાવા-ગર-ડામાં આનંદ માનવો, નૃત્યો કરવા, નૃત્યમાં જગરની દહાણુ ચોધવી, અને શરદોત્સવ-રસોત્સ અને બીજા ઉત્સવોમાં જે જ ગરબા-જે જ નૃત્યો અને એવાં જ બીજા કાર્યક્રમ રજેરેના જલમા કરી શુવાનો અને પાકેલાં મગજમાં સડો ચાલી આનંદ લેવો રાજ કર્યો. આવાં મનોરંજન ગુજરાતીઓને હવે ગરવાં ન લેઇએ. હવે ફક્તા

ગરબાનો રણકાર અને નૃપુરનો જલકાર કાનને કંકાર લાગે છે. હવે પ્રેમની કવિતાઓ કાનને પથ્થર જેવી અથડાય છે. હવે કાયલનાં ટહુકામાં નથી રહ્યું' દસારવાદન કે નથી પ્રેમપ્રોત્સાહન. ન્યા શિક્ષકો શિષ્યાઓ સાથે, ન્યા પત્નીવાળો પતિ પરપત્ની સાથે હુણે આનંદ આરંભે-અને પરણી એવકુટ્ટીની પગથીઓ પાડે-ન્યારે એક પત્નીને એવકુટ્ટી થયેલા મરદ ઉપર લણેલી-સરકારી દેખાતી અને સરકુટિનો દાવો કરતી યુવતીઓ ક્રોધ થઇ નય-અને ગુજરાતમાં દહાડો ભગે અને એક આણું કાંઈ બને ત્યારે એ ગરબા, એ નૃત્યો, એ નાંગણો, એ રસોત્સવો, શરદોત્સવો અને વિનાશક કવિતાઓ અને લેખો-વિનાશક સ્વતંત્રતાએ-આ બધા ઉપર ગુજરાતીઓએ અંકુશ મૂકી, ગુજરાતને બચાવી લેવું એક એ ગુજરાતીએ એ મદદ રહી-મદદી કેળવી અમય પ્રાપ્ત કરવું રહ્યું. 'પંચળી, રજપૂતાની, બંગાળી, શીખ, મહારાષ્ટ્રી, ઉત્તર હિંદુસ્તાની-એ બધાના હરણમાં મારી રાખે છે. હું તેમને પહોંચી વળું એમ છું, એવી ભાવના ઉત્પન્ન કરવી રહી. અને એ ભાવના ઉત્પન્ન કરવાનો કાર્યક્રમ ઉપાડવો રહ્યો. હિંદ-જગતની સેવાનો કાર્યક્રમ ઉપાડવો રહ્યો-અને આ શુભ કાર્ય આપણે માધીપરમાં ઉપાડીએ એ જ હીક પકરો.

આ પર્વ પર શું કરીએ ?

ત્યારે આ વર્ષના માધીપર્વમાં આપણે રસિક કાર્યક્રમ બાજુ પર રાખી, જેમાં સેવા વધારી રાકાય, સંગઠન સાધી રાકાય અને મદદી મેળવીને ભળવી રાકાય એવો કાર્યક્રમ ઉપાડી લઇએ એ જ ઇચ્છે છે.

[પ્રત્યગંડળ પત્રિકામાંથી]

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સૌગંધભર્યું

બ્રાહ્મી તેલ

ક્રમત અઠધીયાના બાર-આના, ચોટી બાટલીનો સવારૂપિયો

આણું ચોખ્ખું બ્રાહ્મી તેલ તમને લાગ્યે જ મળશે.

'શારદા'ના તંત્રી અમારું જ બ્રાહ્મી તેલ વાપરે છે. રાજવીઓ, રાજરાણીઓ, રાજકન્યાઓ એ સહુને અમારું આ બ્રાહ્મી તેલ વાપરવાની ખાસ ભલામણ છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગેડીગેટ, વડોદરા



સૌ. શાન્તાબહેન મહેતા : જોડાસમાં
બેરોડા રેલ્વેના બમરદૂરના આશરા નીચે સૌ.
શાન્તાબહેન મહેતાએ " નવસમાજ અને
વિદ્યા" "એ એ વિષય ઉપર આખ્યાન કર્યું હતું.

સૌ. શાન્તાબહેન અમીન છ. એ. ના
આવકપત્રે જોડાસની શ્રી અખ્યાન શાસ્ત્રાભ્યાસ
સંસ્થા ઉદ્ભવ્યા હતા.

ડૉ. મોસ મંબુલાખાઈ તાપરે દરેક
દેક તરફથી " મુખનામની બહાદુરી " નામનો
માન બર્પો ખીલાખ આપવામાં આવ્યો છે. તેઓ
જોડાસના પત્ની દોઈ દાદ દરેકમાં રોડર
તરીકે કામ કરે છે.

કૌશલ્ય મનિલા મંડળ : અગિય દિવસ
મતીયા મંડળની જોડાસ શાખાના ઉપરાખાના
આશ્રય નીચે ' મેલેરીયા ' ઉપર મી. નરસિંહાએ
આપ્યું હતું હતું. પત્ની બહેનો સમિતિના મેડાઈ
વર્ષા દર્શા. એમ સરવાળા આશ્રય નીચે ડૉ.
અમિન મહેતાએ " બાળ દરેક " ઉપર આ-
ખ્યાન આપ્યો.

અમરેલીમાં શ્રીઓએ તમા હિંદુ કુટુંબ
આશ્રમે મેડા મતી વાસાઈ માટે આપેલા
કરી હતા.

અંગ્રીજ મહિલા શ્રીમતી મુરીએલ
લીટલર : તે બીરના બર્પોમાં શાંતિ પ્રચાર
બાક છે. તેઓ આખ્યાન માટે હિંદ, ચીન,
બપાન વિ. રમણેએ આવનાર હતાં પણ તેમને
ચીનીસાં ઓડાણની મનાઈ થઈ છે. અંગ્રીજ
ગ્રામ્યેલ પરિવર્તના પ્રમુખ વધા દર્શા. ત્યારે આ
બેનને ત્યાં મેમાન તરીકે રહા હતા.

મહારાષ્ટ્રીશ્રી રૂપાણીકુંવરજીના પ્રમુખ-
પણા નીચે જોડાસની કન્યાશાળાઓનો પારિ-
તોષક સમારંભ ઉદ્ભવ્યા હતા.

આર્ય શ્રી સમાજ : માદુનાન્ના સરવા
તરફથી કા ગુર અને કાનીવારે બેઓ માટે મન
દિની અને રોડરજીનો કાસ આપે છે. ઘોડા
કમવર્મા અંગેલોનો કાસ પણ કારવાળા છે.

કિર્મિલા બહેન પટેલ : સામ્રીવ શ્રી
સદાવક મંડળના મંડી તજાવે છે. આ
મંડળના આશ્રય નીચે સમાજથી તરોડાએલી
ખાનદાન બેનોવા હાથે તેવાજ કહેલો માલ
આજ મંડળ તરફથી વધાવવામાં આવતાં
મેલીજા દરેકમાં વેચાશે. આના રેલ્વેનું કામ
બહેનો ન કરે છે. કચને સદાસ આપવા
વિનંતી કરે છે.

દરવાનો છે, આને માટે બસો અગત્ય સંસ્થાની સમિતિ નિર્માણ છે.

આર્થિકના મહાવિદ્યાલયના બારમા વાર્ષિક મહોત્સવના નિમિત્તે વહુત્વ કળાની દરિયાઇ થશે.

શ્રીમતિ માલતી મહેતાનું બરોડા સ્ટુડન્ટ્સ બ્રધરહુડના આશ્રય નીચે "મરાઠી અને ગુજરાતી સાહિત્ય"નો પરિચય એ વિષય ઉપર બાંધેલું હતું.

શ્રી પુષ્પાબેન મહેતાના હાથે ટકોળમાં ખાદી પ્રદર્શનનું ઉદ્ઘાટન થયું હતું અને સ્ત્રીઓની જલ્દર સમા થઇ હતી.

સૌ. જ્યોત્સ્ના મહેતા બી. એ ઉદાર ઈ. સ. ૧૯૨૪ થી બે વર્ષ સુધી આપણા શુશ્રુષ્ટંદરી માસિકના તંત્રી હતાં. તેઓ હાલમા ઉદાર મુ. એ રહે છે. તેમની સામાજિક સેવાઓની કદર કરીને ઉદાર રાજ્યમાં સરકારી રાજ્ય વારંધી તેઓને "રાય રતન"નો ઇલાજ આપવામાં આવ્યો છે. ઉદાર રાજ્યમાં સરકારી નોકરી કરનાર સીવાયના સ્ત્રીને ઇલાજ મળ્યાનો આ પ્રથમ જ દાખલો છે.

સી. બેન જ્યોત્સ્ના મહેતા લેડી વિદ્યાગૌરી નીલકંઠના પુત્રી થાય છે. તેઓ અનેક દીયાઓમાં દામ કરે છે. તેમના કેટલીક નીચે પ્રમાણે છે. અખિલ દિંદ મદિતા પરીપદની ઉદાર સાખાની રોકેટરી તરીકે કેટલોક વખત કામ કર્યું છે, હરિજન સેવક સંઘમાં એમની સેવા અપાર છે. મદિતા શિક્ષણ સેવા સંઘ નામની પ્રોટ સ્ત્રીઓની શાળાના પ્રમુખ છે. રેડક્રોસ સોસાયટીની સ્થાનીક શાળા વરંધી બાલ સંચાલન ગૃહની હેમરેજ રાખે છે. આ સિવાય પ્રોટ શિક્ષણ અને અનેક સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લે છે.

સૌ. શાંતાબેન પરીખ (પેટવાદનાર્જા)ને હવે વરોડામાં રાષ્ટ્રીય સ્ત્રીસમાજ વારંધી પ્રદર્શન

કરશે મુકામાં આવ્યું હતું. આ સરંજામના હેસાબ આ સમાજના પ્રમુખ છે.

શ્રી લીલાવતી સુનરીએ વરોડામાં રાષ્ટ્રીય સપ્તાહમાં સુર લાવણ આપ્યું હતું.

શ્રી જ્યોત્સ્નાબેન શુકલ : રાષ્ટ્રીય સ્ત્રી સમાજના આસાર નીચે વરોડાની બેને સમક્ષ લાવણ કર્યું હતું.

શ્રી કુશુભેન સુનરીએ વરોડામાં રાષ્ટ્રીય સપ્તાહ દરમિયાન ખાડિયા પોળમાં 'સ્વદેશી અને સ્વરાજ્ય' ઉપર લાવણ આપ્યું હતું.

જનમનગરનાં ના. મહારાણી : ના. જનમ સાહેબે મુદ્-બુધિ ઉપર સીધાવતી વખતે રાજ્યની લગભગ તેમના સહધર્મચારણી ના. મહારાણીને સોંપી, એ ધટના અનેક દ્રષ્ટિએ અભિનંદનીય છે.

ના. જનમ સાહેબ અભિનંદનના અધિકારી છે, કારણ કે તેઓએ પોતાના યુદ્ધો છાડ્યા અને મહારાણીને પોતાના આસને સ્થાપી નારીત્વનું બહુમાન કર્યું.

ના. મહારાણી સાહેબા ખાસ અભિનંદનના અધિકારી છે, કારણ કે તેઓએ ના. જનમ સાહેબના સહચરી તરીકે રાજકાલકુશળતા, વિદ્વતા, ધૈર્ય અને ઝમઝમિતા શુણ સેવા પ્રમાણમાં દાખવ્યાં કે જ્યાં ના. જનમ સાહેબને થયું કે તેમની ગેરદાનરીમાં ના. મહારાણી જ રાજ્યવહીવટ સંભાળવાને સીધા વધારે લાવક છે. ના. મહારાણીએ મેળવેલી સિદ્ધિમાં અમે નારીત્વનો વિજય-વશીએ જાણે. એટલે કે ના. મહારાણીએ તેમની જાતિને હન્યવળ બનાવી છે.

ના. મહારાણીએ રાજ્ય-લગભગ હાથમાં લીધા પછી, આજ સુધીના કે અહેવાલો અમને મળ્યા છે, તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે ના. મહારાણી અમ્મી માખેલીઅતથી સુત્ર-સંચાલન કરી રહ્યાં છે. ના. જનમ સાહેબ પાળ કરશે, ત્યારે તેઓ પોતાનો દિસાબ રજૂ કરી પ્રથમ વર્ગનું પ્રમાણ-ચત્ર મેળવી શકશે. [નવસીરાપટ]

બહાર પડી ચૂકેલ છે:

ફૂલવાડી

સંપાદક : શ્રી. નરહરી પ્રસાદ બટ
મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ ભુલું.

ગાંધી



નવરાત્રી :

કુતરાલો દર વર્ષે ગરબા ગાઈ નવરાત્રીના નવે દીવસો અથવા તેથીએ વધારે ગણીએ તો ખુતેમ સુધીના પંદરે દાવસો આનંદથી લેવે છે. આપણે ને ગરબા ગાઈએ છે તે પ્રસંગે અત્યુક્ત હોવા નોંધએ. શક્તિ પ્રદર્શિત કરવા માતાના ગરબા ગાઈએ છીએ. કુદરતનું વર્ણન કરનારા ગરબાઓ પણ દેવગાન હોય છે. સામાન્ય સદા કુર કરવા માટેના ગરબા પણ અનેક ગવાય છે અથવા ગરબાઓ ઉપરાંત આ જાનાનામાં તો રાષ્ટ્રભાવના ખીલવતા ગરબાઓ મોટા પ્રમાણમાં હોવા નોંધએ. અત્યારે આપણે શુદ્ધાત્મીયો મુક્ત થવાનું છે. આપણો દેશ પરાધીન છે તેને સ્વતંત્ર કરવાનો છે. તે ગરબા ગાઈ આનંદ કર્યાંથી નથી ખતવાતું. તેને માટે પ્રચારકામ ખુબ કરવું નોંધએ.

જ્યાં જે આપણી પરાધીનતા આનંદોત્સવ લેખવો હોય તો તેની આવાની પદ્ધતિ બાંધવાની નોંધએ. રામ, દાળ, ઝમક વિ. ચોઈ પ્રેરે એવાં નોંધએ, દેશ મીઠી છે તેને સાક્ષાત્તી જરૂર છે. સંઘનની જરૂર છે તો તેવા ગરબાઓ રચવા નોંધએ. કલ્પવૃક્ષ કલાએ "દેશમાં સંપૂર્ણ કરો" નો ગરબો રચ્યો હતો તેથી ભવના બોધદાયક, દેશની સ્થિતિ રજૂ કરતા ગરબા ગાવા નોંધએ. ગરબાદારા લોકોને પોતે પોતે દેશની માલિકી આપવાની જરૂર છે.

બાયામની દિશિએ પણ ગરબા જરૂરી છે. શાંતિવાદના દેશના લોકોમાં તો પુરુષો પણ ગરબે ફરે છે. ગરબે કર્યાંથી આનંદ મળે છે તેની

સાથે કસરત પણ મળે છે. મહેલાના વખતમાં વધારે માં જે વ્યૂષી વધારે વખત ગરબા ચાલતા હતા. એવા કે આસોના નવરાત્ર, ચૈત્રીનવરાત્ર, આવાદી નવરાત્ર. તે ઉપરાંત અપ્રસંગોમાં અને ઉપલીતના પ્રસંગોમાં ઘણે ખરે દેશને નમ વાવવાનો અથવા તો મતાલ સ્થાપવાનો રીવાજ હોય છે આ પ્રસંગોમાં માતા વિદાય વખતે પણ ફરજિયાત ગરબા ગાવાના હોય છે. એટલે નહિ આપણે કસરત મળતી હતી.

માતા મહારેવ ઉપરાંત અત્યારે રાષ્ટ્રભાવના ઉત્તેજિત કરવા માટે જે ગરબા ગવાય તો આપણો નવરાત્રી મહોત્સવનો શ્રમ લીધેલો ફળીશત થએલો ગણાય.

રેડીઆ બારસ :

રેડીઆ બારસ એટલે ગાંધી જ્યંતી. ગાંધી જ્યંતી તો મહેલેલે મહેલેલે સારી રીતે ઉજવાય છે. ગાંધી કુટીર, મનુદ કલેજ, સ્વદેશ પ્રદર્શન, સારા બ્યાખ્યાતાઓના બ્યાખ્યાનો વિ. કાર્પકમયા આવાદીયું કરપૂર હોય છે. ખરેખર આ ચોખ્ખા આવાદીયું કરપૂર છે. આને લીધે વર્ષમાં આક સિસ તો નહી જ સ્વચ્છન્યેનો રાષ્ટ્ર ઉઠકરોષી મહાત્મા વરડોના કાન સુધી પડે છે. ખાલી વચાણ પણ સારા પ્રમાણમાં વાય છે.

આપણો દેશ અને દેશના લોકોવાઓ બુએ ટળવળે છે; આપણી ખેતી કુદરતી કાપને લીધે અથવા તો સાધનોના અભાવને લીધે નબ પામતી

નય છે. આપણા મુદકોગ્રામાં રસકસ નથી.
ન્યાં પરદેશી માલ આટલા મોટા પ્રમાણમાં
વપરાય ત્યાં રસકસ હોય પણ કયલી ?
ગરીબોના ઘરમાં ખાવાને પુરતું અનાજ પણ
નથી. તેવે વખતે આપણે શું કરવું જોઈએ ? આપણે
રેડીઆયારના કાર્યક્રમો ચોત્તે તો શું વજરું
આપણે બધાંએ જ સ્વદેશી વસ્તુઓ વાપરવી
જોઈએ. ખાદી પહેરવી જ જોઈએ. ગામડાંઓના
ઉદ્ધાર કરવા જોઈએ. ખેતીવાડી ખીલવવી જોઈએ.

ગામડાંમાંથી લોકોને ત્યાં જ રોજ અપાવી
સહેરમાં આવતા અટકાવવા જોઈએ. અને તેટલો
ચંત્રવાદનો નારા કરવો જોઈએ. અને હાથની
બળાવટને જ હોતોત આપણું જોઈએ. ને દરેકે
દરેક માણસ ચોતાના મનથી આટલું જ કરવા
નિશ્ચય કરી તો થોડે વર્ષો પછી આપણે સુખી
અને સ્વર્ગને પહોંચીશું.

માત્ર સખ્તાઈ દરમિયાન કાર્યક્રમ કરીને
એસી રહાથી કશું જ વળવાતું નથી.

શ્રી બાલ પુસ્તકાલય-અમરેલી

આ સ્થાને જોઈએ તેવી ખીલવવામાં આર્થિક અડચણ બંદુ નડે છે. પુસ્તકોની
વિશુષ્પ બાલુ જ સાલે છે. જાનો પણ સંકેત પડે છે, એથી આ પત્રિકાદારા આપની
પાસે બિલા સદેશ પહોંચાડી ઉત્કટ આશા સેવી રહ્યા છીએ કે આપ અમારી જરૂરીયાત
તરફ ઘટિત ધ્યાન આપી ફક્ત નહીં તો ફક્તની પાખડી પણ મદદ રૂપે અર્પણ કરી અમને
કાર્યમાં વેગ આપશો.

અમારી આ માગણી વધુ પડતી કે અપોખ્ય સ્થાને છે ?

સુદોષ્ટ મહુના કિમ્ ?

હીં આપના નમ્ર.સેવકો:—

સોગીલાલ તારાચંદ મહેતા
જી. એ. એલ. એલ. જી.

રતિલાલ શુદેશ શાહ
જી. એ. એલ. એલ. જી.

માનદ મંત્રાઓ.

વિદ્યારામ વસંતજી ત્રિવેદી,

હંસરાજ વીરજી ભદ્રેશ્વર

લાંબા લાઇમથી જેની રાહ જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચુકી છે.

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

કવિય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આ જે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

હુદાજામિત્ર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાર

વર્ષ ૧૧ : અંક ૧૦

પુસ્તક ૧૧

ઓક્ટોબર : ૧૯૪૧

બાલજીવન

ધર ધર આંગણું સોહાય એવાં બાલજીવન હો ।

બાગે ફૂલડાં ફેરાય એવાં બાલજીવન હો ।

આબે તારલા ટમકાય એવાં બાલજીવન હો ।

અંતર લીવડાં દેખાય એવાં બાલજીવન હો ।

કાલાં બોલડાં બોલાય એવાં બાલજીવન હો ।

દાદા દાદી ઘેલાં થાય એવાં બાલજીવન હો ।

નાચે કૂદે ગીતો ગાય એવાં બાલજીવન હો ।

કોયલ ટહુકી થાકી જાય એવાં બાલજીવન હો ।

દોડી બાલમંદિર જાય એવાં બાલજીવન હો ।

હોંસે હોંસે ખૂબ ભણાય એવાં બાલજીવન હો ।

જમતાં કેવાં મુખ મલકાય એવાં બાલજીવન હો ।

રસિયાં દેવદર્શન થાય એવાં બાલજીવન હો ।

ફૂલવાડીએ

વીરને કાજ હું આવી ફૂલવાડીએ;
ચુંટવા રે ! કાંઈ મુંદર ફૂલ:
વીરના નેહથી હું આવી ફૂલવાડીએ,
ચુંથવા રે ! ફૂલહારમાં ફૂલ: વીરને૦

રાખે મુજ પર હેત વીરો નાનકડો,
વીરનાં રે ! પ્રભુ કષ્ટ વિહાર:
જોલતો મીઠડું ને ગાતો રૂઠાં ગીતકાં,
જોલતો રે ! હૈયે હેતનાં દાર. વીરને૦

ખાણુઠા વીરથી સોહે ઘર-આંગણું,
વીરલો રે ! કેવો ગુણનો ભંડાર:
વીરપસલીએ આપી આશીર્વાદ,
વીરને રે ! પહેરાવું ફૂલહાર: વીરને૦

શ્રી. મુજલાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા

ક

ઉજાણી

વરસ્યો વરસાદ ને પીરસ્યો પરસાદ,
લીલાછમ ડુંગરા ને હરિયાળું ઘાસ;

કુંભે સોહામણી ને નદીઓ રજિયામણી,
નય તૂલ પાકો ભે ભારે લળી લળી !

વૃક્ષે વૃક્ષે ફૂદશું ને આંખલિયે હોંચશું,
ડુંગરમાં નાચશું ને મોજ કરી રાચશું;

લીલાં લીલાં ખેતરો ને લીલીછમ વાડી,
એસી કરીશું આ નંદે ઉજાણી.

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ શાહ

મોતની આગળી

એક હતો કઠિયારો. જંગલમાં જઈ લાકડાં વીણી લાવતો, અને એની ભારી શહેરમાં જઈ વેચી આવતો. એમાંથી જે કંઈ મળે એની ઉપર એનું શુજ્ઞાન ચાલતું હતું.

એક દહાડો જંગલમાંથી કઠિયારાએ એ રીતે જારો બાંધ્યો અને શહેર બાજુ વેચવા જવા નીકળી પડ્યો. ઉનાળાના દહાડો હતા અને સખત તાપ પડતો હતો. ઉની ઉની લૂ વાતી હતી. કઠિયારો ચાલતાં ચાલતાં યાદી ગયો, અને જંગલમાં જ એક બાજુ લાકડાનો ભારો નાખી થોડીવાર યાદ ખાવા થોડ્યો. તરસે કંઈ સૂકાતો હતો, પણ જંગલમાં શું ખાવાનું હોય ? શહેરમાં જાય, લાકડાની ભારી વેચે, અને પૈસા આવે ત્યારે અનાજ લાવીને રોટલો શેકે ને !

કઠિયારાના મનમાં જાતજાતના વિચારો આવવા લાગ્યા, એ બઠબઠવા લાગ્યો: ‘મારો તે કાંઈ અવતાર છે ! હે પરમાત્મા. મહાસન્નતમાં જન્મ આપ્યો ત્યારે આવો દરિદ્ર સ્થિતિમાં શું કામ રાખ્યો ? આ ઉંમરે તો હવે લાકડાંની ભારી પણ જિંદગતી નથી. નહિ ખાવાનું મુખ, નહિ પીવાનું મુખ, કાળી મજૂરી છતાં પેટપુર અનાજનાં પણ સાંસાં પડે, અને ઉંમર ઘરડી થવા આવી એટલે હવે તો દેહની શક્તિ પણ ઘટતી ચાલી. હવે તો આ ત્રાસ સહન નથી થતો એના કરતાં તો મોત બહુ. હે યમરાજ ! તમે ક્યાં સંતાયા છો ? આ ગરીબની અરજ સાંભળો અને મને આ હુખમાંથી છોડાવો. હવે તો તમારા શરણે હો એજ મારી અરજ છે.’

કઠિયારો આવી રીતે બોલતો હતો તે વેળા આકાશમાંથી યમરાજ પસાર થતા હતા તેમણે એ સાંભળ્યું. તે તરત જ નીચે જિતર્યા અને કઠિયારા સમક્ષ પ્રકટ થયા.

કઠિયારો એમનું લયંકર સ્વરૂપ જોઈ ગભરાઈ ઊઠ્યો અને પૂછ્યું: ‘હે દયાળુ દેવ ! આપ કોણ છો ? અને અહીં ક્યા શુભ ઉદ્દેશથી આપની પધરામણી થઈ છે ?’

‘મારું નામ યમરાજ છે. હું મૃત્યુનો દેવ છું. તે હમણાં મારું સ્મરણ કર્યું’ એટલે હું અહીં આવીને તારી પાસે હાજર થયો છું. હવે કહે; તારી શી ઈચ્છા છે ?’

‘સાક્ષાત યમરાજને સામે બેઠેલા જોઈ કઠિયારાની અકળામણનો પાર ન રહ્યો. મોતની વાત કરવી સહેલી છે પણ મોતને જ્યારે ભેટવાની ખરેખરી વેળા આવે છે ત્યારે બલભલા હિંમત હારી બેસે છે કઠિયારાને પેટપૂર ખાવાનું મળતું ન હતું,

ઘરડો ખાખ થઈ ગયો હતો ? અને દુઃખી બની જીવન ગુજારતો હતો એ બધી વાત ખરી, અને મોતની એણે માગણી કરી એ વાત પણ ખરી; પણ મોતને સામે જ ઊભોડું નેતાં એ મરવાની વાત જ બૂલી ગયો. ચમરાજને કોઈ પણ રીતે પાછા કાઢવાના ઉદ્દેશથી એ જોડ્યો: ‘હે દયાળુ દેવ ! આ મારો લાકડાંનો ભારો અહીં જંગલમાં કોઈ મારા માથે ચડાવનાર નથી. આ કારણથી મેં આપનું સ્મરણ કર્યું હતું. મારા ઉપર દયા કરી આટલો ભારો ચડાવતા જશો તો મોટી મહેરબાની થશે. મારે બીજું કશું જ કામ નથી !’

માણસ જાતની નબળાઈની ચમરાજને તો ખબર જ હતી. ભારો ચડાવી હસતા હસતા એ અંતર્ધાન થઈ ગયા.

રમણલાલ નાનાલાલ શાહ



કેટલો ફરક ?

(૧)

તેની આંખમાં અશ્રુધારા વહેતી હતી. કોઈએ પૂછ્યું “શું થયું ?”

તેણે રડતાં રડતાં કહ્યું “મારું નવું ફરક ફાટી ગયું. થીંગડું મારીશ તો

કેટલું ખરાબ લાગશે !”

(૨)

દશ વરસ પસાર થઈ ગયાં.

તેની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેતી હતી. કોઈએ પૂછ્યું “શું થયું ?”

તેણે રડતાં રડતાં કહ્યું “હું ઢાઝો ગઈ. સાચી બળી ગઈ તેનું કાંઈ નહિ પણ

મારા હાથ પરના ડાઘ હવે જન્મભર નહિ જાય !”

(૩)

બીજા દશ વરસ પસાર થઈ ગયા.

તેની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેતી હતી. કોઈએ પૂછ્યું “શું થયું ?”

તેણે રડતાં રડતાં કહ્યું “મારો બાળુ.....” તેનાથી આગળ બોલાયું નહિ.

જેમ તેમ બોલી—“મારે કપડાં નથી ભેષતાં, ઢાંગીના નથી ભેષતા, કાંઈ પણ ભેષતું નથી. માત્ર મારો આ લાકડો બાળુ ભેષતો છે. પ્રભૂ, મારી જીંદગી દુકી કરે, પણ મારા આ બાળુને ઘણી લાંબી જીંદગી આપ !”

ડૉ. મોહનલાલ જી. પાઠક

નકલી વાંદરાં

એક રાજા હતો. એને એક વિચિત્ર શોખ હતો. એની પાસે પુષ્કળ વાંદરા પાળેલા હતા. એ વાંદરાઓને એણે જાત જાતની નકલ કરતાં શીખવાડી હતી. કોઈક વાંદરાને પ્રધાનનો પોશાક પહેરાવતો, તો કોઈને ફાજદારનો, કોઈને ન્યાયાધીશનો, તો કોઈને રાજપુરોહિતનો, કોઈને કષ્ટાતનનો તો કોઈને ખાનગી કારભારીનો.

આવી રીતે પોતાના અમલદારો અને નોકરોના જેવા જ આખા પોશાક એ વાંદરાઓને પહેરાવતો, અને જ્યારે દરબાર ભરાય ત્યારે બધાને દરબારમાં બોલાવતો. બધા વાંદરા શીખવાડ્યા પ્રમાણે ગંભીરતાથી બેસી જતા, અને જે અમલદારોનો પોશાક પોતે પહેર્યો હોય તે અમલદારની આખા નકલ કરી બતાવતા.

દરબારમાં આવતા બીજા બધા લોકોને તો આ નકલી વાંદરાઓના તમાસાથી ખુબ ભારે મજા પડતી હતી, પણ જે અમલદારોની આ રીતે નકલ કરવામાં આવતી હતી તેમને ખુબ માઠું લાગતું હતું. વાંદરા આ રીતે એમનો પોશાક પહેરી એમની નકલ કરે તે એમને શી રીતે ગમે ?

આખરે એક દિવસ પ્રધાને એક યુક્તિ કરી. ઘેરથી પોતાના ખેસમાં મગફળી ભરી લાવ્યો. રાજાએ નકલી વાંદરાઓનો દરબાર ગોઠવ્યો કે તરત એણે પેલી મગફળી છુટે હાથે, એમની વચ્ચે વેરી.

‘ બસ; થઈ રહ્યું. વાંદરા પોતાના પોશાકની અને નકલ કરવાની શીખેલી કળાની બધી વાત વીસરી ગયાં. પેલી મગફળી વીણી બધાં મોંમાં મૂકવા મંડી ગયાં. વાંદરાંની છીછીઆરીઓ અને ધમાચકડીથી દરબારમાં ભારે ઘોંઘાટ અને ગડબડ મચી ગઈ.

પ્રધાન હાથ ભેડીને બોલ્યો: ‘ તામદાર, આપે હવે ભેયું હશે કે ગમે એટલા ઉપાયો કરો પણ ગ્રાણી પોતાનો જાતિ સ્વભાવ તણ શકતું જ નથી આપે જ્યાં સાધારણ પ્રજાજનને પેસવાની મનાઈ ત્યાં એમને દરબારમાં બોલાવ્યાં, મોંઘા મૂલનાં વચ્ચે પહેરાવ્યાં, કોઈને ન અથાથ એટલું માન આપ્યું, પણ જ્યાં સુઠી મગફળીની વાત આવી કે આ વાંદરાં એમની જાત ઉપર ગયા વગર ન જ રહ્યાં. આખરે જાત ઉપર ખાત પડ્યા વગર ન રહે તે ન જ રહે. ’

રાજા પ્રધાનનું કહેલું સમજ્યો, અને તે દિવસથી એણે વાંદરાના આવા નકલી તમાસા દરબારમાં કરવાના બંધ કરી દીધા.

મોટાંની મશ્કરી

અમારા ક્ષિયાની એક નાનકડી ચોરડીમાં હીરાબાપા રહેતા હતા. હીરાબાપાને કોઈ સગું સંબંધી ન હતું; તેઓ એકલાજ હતા. અમે ક્ષિયાના લગભગ દશ બાર બાળકો હમેશ રાત્રે જમીને હીરાબાપા પાસે એમની ચોરડીમાં બેસીએ. અન્ હીરાબાપા રોજ નવી નવી વાર્તાઓ કહે એવી મઝાની વાર્તાઓ કહે કે અમને ખૂબ આનંદ આવે.

કેક દિ તેઓ ચોરની વાર્તા કહે, તે દિ તો અમને આખી રાત ચોરનાં સ્વપ્નાં આવે. બીજે દિવસે અમે અમારાં સ્વપ્નાની વાત હીરાબાપાને કહીએ એટલે તેઓ હસી પડે; અને કહે: ‘છોકરાઓ ! તમે તો બહુજ બીકણુ ! અમે તો તમારા જેવડા હતા ત્યારે જંગલમાં રખડતા હતા.’

પછી અમે પૂછીએ: ‘ત્યારે બાપા ! તમે કોઈથી પણ ડર નહિ ?’

બાપા કહે: ‘ના રે ના, બીક કે’ની !’

‘ત્યારે તમારા ઘરમાં ચોર આવે તો ?’

બાપા કહે: ‘અરે, આપણા ઘરમાં ચોર આવીને શું લઈ જાય તેમ છે ? મને મારી નાખે તો લલે !’

અમે કહીએ: ‘અરરર....બાપા ! એવું બોલો માં ! અમને તો કોઈ મારો નાંખવાનું કહે તો અમે તો ખૂબ ડરીએ.’ અમારી વાત સાંભળી બાપા હસી પડે; અને કહે: ‘ભાઈ ! તમારે તો હજુ જીવનું બાકી છે. અમારી તો જીંદગી પુરી થઈ. હવે તો મરીએ તો છૂટીએ !’

પછી તો ઘણીવાર અમે બાપાને મોઢેથી સાંભળ્યું કે, હવે તો મરીએ તો છૂટીએ ! વારંવાર એ સાંભળવાથી અમારા સાથીદાર પ્રતાપને પારખુ લેવાનું મન થયું ને તેણે એક યુક્તિ બતાવી. અમને બધાંને ઠીક ગમી.

તે દહાડે રાત્રે વાળુ કરીને અમે બધાં મિત્રો હીરા બાપાને ઘેર જઈ બેઠાં. બાપા પણ અમારી વાત જોતા હતા. અમે બધાં એમની આસપાસ કુંડાળુ વળી બેઠાં. એટલે તેઓએ વાર્તાની શરૂઆત કરી: ‘જુઓ, છોકરાઓ ! છપ્પનની સાલમાં ‘છપ્પનિયો દુકાળ’ પડ્યો હતો. દુકાળ પણ એવો પડ્યો કે માણસો એકબીજાને ખાઈ જાય....’

એ મિત્રો

એક હતો બગલો અને એક હતો કાગડો. એ બંને વચ્ચે ગાઢ ભાઈબંધી હતી બગલો દરરોજ નદીએ જતો અને માછલા પકડી ખાતો, તથા કાગડાને પણ આપતો. આ પ્રમાણે તેઓ મુખેથી દિવસો ગુજરતા હતા.

એક વખત કાગડાને વિચાર આવ્યો કે બગલો દરરોજ નદીએ જઈ માછલાં પકડે છે. મારે પણ તેમ કેમ ન કરવું જોઈએ? એમ નિશ્ચય કરી તે નદીએ ગયો અને છાછરા પાણીમાં ઉભો રહ્યો.

થોડીવાર પછી તેના પગ નજીક એક માછલું આવ્યું. કાગડાએ તેને પકડવા ઝડપથી પોતાની ચાંચ પાણીમાં ઘાલી. પણ લોગજોગે માછલું ત્યાંથી ખસી ગયું અને કાગડાભાઈની ચાંચ કાઢવામાં ખુંખી રહી, કાગડો આથી ખૂબ ગભરાયો અને પાંખો ફેફડાવવા લાગ્યો. એના પગ તરતર તરતર થવા લાગ્યા.

દૂર ઝાડપર બગલો બેઠો હતો. તેણે આ બધો ખનાવ લીધો, અને કાગડાને બચાવવા સાફ ઉડતો ઉડતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે ઘણી મહેનત કરી કાગડાની ચાંચ કાઢવામાંથી કાઢી, જે બગલો ન આવ્યો હોત તો કાગડાભાઈ મરી ગયા હોત. એ પછી માછલાં પકડવાનો વિચાર કાગડાભાઈએ આજ મુઠ્ઠી કર્યો નથી.

અલ્તારખા યાકુબભાઈ મંડલી



બાળા

વિશ્વ વિશે વીકસીત વનવેલી

(હું) કુસુમ કળી અણખીલી.

નોકા જીવન સાગર જળની

(હું) તારક તરણ તરણી.

દિવ્ય અનેસ જોજસ હૃદયે

(હું) જગ જીવન ભરનારી.

કાવ્ય મધુર કુમાસ હૃદયની

(હું) જયેત જગતની ન્યારી.

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કરુણારસથી ભરપૂર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેહલરમોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

• • • યાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુગ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુસ્તક છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

ગરવી ગુજરાતભોલું

રા. સ. નૃ. ત્ય.

જોડલો

ગરબા

આપણા ઘર આંગણાતું
સંગીત.....



ક્રમક્રેશ અને પાંચ
ડી. એ. ૧૪૮૬

નરસીવાગત

લા. ૧-૨ (કેમીક)

પ્રજ્ઞાત દીક્ષા કંપનીનું
સંત મિત્ર

સંત સંખુ

દીક્ષાના ગાયનેકા રેકર્ડલ
માલગવા માટે તૈયાર રહેલ

ઓક્ટોબર '૪૧

નવી રેકર્ડલ

ગરવી ગુજરીઓએ
ગરબા રેકર્ડલ અપનાવી
હાવાથી નવનવા ગરબાની
રેકર્ડલ.....

ચં. ગ. ઈન્ડિયા

ના સંચાલકો રજુ કરે છે.

- | | |
|----------------------------|-------------|
| શ્રીમતિ મુખતિ રા. | ડી. એ. ૧૫૪૭ |
| શ્રીમતિ મધુલિકા મધુમતી, | ડી. એ. ૧૫૪૭ |
| શ્રીમતિ ન્યોનના મહેતા, | ડી. એ. ૧૫૪૧ |
| શ્રીમતિ વનસલા પુરોહીત, | ડી. એ. ૧૫૪૨ |
| શ્રીમતિ પ્રભાકા ગવડ, | ડી. એ. ૧૫૪૩ |
| મનોવાદ મળા પારી, | ડી. એ. ૧૫૪૪ |
| મનોવાદ ગરબા પારી, | ડી. એ. ૧૫૪૫ |
| શ્રીમતિ મોહીનદેવ કાંતાવવા, | ડી. એ. ૧૫૪૬ |
| કુમારી વિજય વીજ, | ડી. એ. ૧૫૪૭ |

મિત્ર મુદત જોડેલ માટે અમારા
ઓફિસમાં ડી. એ. મે. અમારા ઓફિસમાં—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ ગેન્યુઇનકેચરીંગ કંપની લિ.

૧૧૦, ઓરિજ સ્ટીટ, મુંબઈ ૧.

ગાંધીજીના જીવનકાલે શ્રીહિતોપદેશ



અધ્યક્ષશ્રી
 નવચરિત્રાલય ટ્રસ્ટ



પ્રકાશક - નવે માર્ગ -
 અવલોકન વિ. ટ્રસ્ટ

તંત્રી -
 શ્રી. જયજી રેલાઈ



નામ નિ ભાવચિન્તાના
 નામચરિત્રાલય ટ્ર. પટેલ

સહાયકો
 શ્રી. રમણ દાસ

નવચરિત્રાલય

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વહીવટ, યેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુ'બંધ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર,
તોવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા હૃદયભેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાકાવા વગેરે
લેહરમોથી ભરપૂર, પ્રભામાં ખુબ વખણાવેલી મુંઠર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો:- મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

હોમિયોપેથીની દવાઓ

સમાજને આશીર્વાદરૂપ છે એ આજ સહુ સ્વીકારે છે

આ રહી સીઆ માટેની સુવાવડ પ્રસંગની, સુવાવડ પહેલાં અને સુવાવડ પછી દરેક જાતનાં દર્દોને દૂર કરનારી આશીર્વાદરૂપ દવા.

સરજ સુવાવડ

જ્યાં રહ્યા પછી ત્રીજે મહિનેથી આ દવા શરૂ કરે તે બાળક અવતરે ત્યાં મુઠ્ઠી અને ત્યાર પછી પણ સુવાવડનો એક પણ રોગ ન થાય અને અચકિત ન રહે એ પ્રકારની આ દવા સૌ. ડૉ. દુર્ગાદેવી નીગમે આપ તૈયાર કરી છે.

જ્યાંમાં બાળક મુંઝાઈ જાય, સુવાવડમાં બાળક આડું થાય એવો કેાઈ પણ પ્રસંગ આ દવા શરૂ કર્યાથી આવતોજ નથી એટલે સુવાવડની બચત કરતા પહેલેથીજ દૂર કરનારી આ સર્વોત્તમ દવા છે.

બાળક પણ તંદુરસ્ત બન્યું અવતરે છે અને બાળકને યતા શરૂઆતના સર્વ રોગોથી બાળક મુક્ત રહે છે.

એટલે આ દવા એક એક સીએ પોતાની પામે રાખવા જેવી છે.

વાંચ લીધાંતું એક બોડક ત્રીજા મહિનાનો શરૂ કરી બાળક અવતરે ત્યાં મુઠ્ઠી અને એ પછી પણ એક માસ મુખી આવે છે.

બોક્સની કિંમત રૂપિયા ૫-૮-૦ (પોસ્ટેજ શુદ્ધ)

મેસર્સ નીગમ એન્ડ સન્સ, હોમિયોપેથીસ્ટ્સ

જેનીલસ વીડુતની પોળ, રાવપુરા—વડોદરા

બાલજીવન

ગુજરાતી બાળાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩૦-છુટકે નકલ રૂ. ૦૫, હિંદ બહાર રૂ. ૪૫. ખર્ચ: રૂ. ૩૫
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક જીવનવાણી
બળદાર ભેટ ચોપડી તદ્દન ગરત ભેટ મળે છે. લવાજમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “ હસપની નીતિકથાઓ ૧ ” છે.

“ બાલજીવન ” નું સાહિત્ય :

‘ બાલજીવન ’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન કેમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)
બાલજીવન કાર્યાલય—બાળવાહા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની સુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

શરૂઆતથી અત્યાર સુધીનો સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અનોકું પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩. કિંમત રૂ. ૧૨

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, યાવર પાસે, વડોદરા.

કિશોર મુંબઈ ઇલાકાના કેશવજી ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર નેરટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વડોદરા રાજ્યની વિશાખિકત્તી કચેરી તરફથી મંજૂર થયું છે.

કિશોર

જનનના અર્જુમાં
 જનનયાત્રાની દિશા
 અગ્રગમ માસિક છે.

કિશોર

વિશાખીજનન લગિપાન
 શાગામાં રીખરાના
 વિષયો વિશે રસમય
 શેલીમાં માદિલી આપી
 શિક્ષકનો મરજ આપે છે.

કિશોર

માખું બહેલી બહેનાને
 બુદ્ધિ આપ વિષયો વિશે
 સામાન્ય જ્ઞાન આપે છે.

કિશોર

પ્રેમશિક્ષક પ્રચારમાં
 અર્થ ઉપદેશી ખાદ્યિક છે.

વિંદકમાં શા. ૪

: તથાજમ ૧

અખં તથા પરોગના ૩૮ ૬

કિશોર દાર્યાલય, માર્ચ ૧૯૫૮ અમદાવાદ.

તમારાં બાળકોને ભૂખે ન મારો.....

તમે શીશી, બાલુદી ખવડાવતાં હશો, પણ તેની માનસિક ભૂખ નહિ મટે. તેમને નક્કર વાંચન આપી તેમના મનને યુષ્ટ બનાવો ને જીવનસંઘામ માટે તૈયાર રહો.

ગાંડીવ બાળપખવાડિક

જે એને માટેનું સર્વોત્તમ સાધન છે.

ભણતરમાં મદદ કરે છે. * વહેવાર ક્ષણ બનાવે છે. * સરસ રંગો પાડે છે. કુરસક સન્માર્ગે વાળે છે. * ચતુર બનાવે છે * હોંસિલા કરે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પાંચ

આફ્રિકાનો અવાજ

આપના તરફનું " ચાલો ભજવીએ " પ્રકાશનના દસે ય ભાગ વાંચ્યા, ખુબ જ મસિક અને રંગભૂમિ પર મુકવા લાયક છે. મેં પણ મારી શાળાના બાળકોને એમાંના જે સંવાદ તૈયાર કરાવી ભજવવેલા. લોક જનતાએ તેમને વધાવી લીધા. બાળકોને જે ઉત્તેજિત કરવા હોય તો મારી સવાદ પ્રમાણે પ્રથમ હું 'ગાંડીવ ચાલોવાનભાણા' નીજ કાઢને પણ સેવન કરવાની સલાહ આપું. મેં જે સંવાદ નામે સમર્પણ-સિદ્ધરાજના સમયનું દશ્ય તથા દેશનો દીવાનો લીધેલા. તે ઉપરાંત દશમા ભાગમાંથી એક પાત્ર-વાળા ત્રણ જેવા કે 'એકારીનો ઉપાય' 'ઝેન્યુએટ', 'જે જોલ' મૂકેલા. લોકોએ કાર્યના પોકારથી વધાવી મુક્યા, બહુ ખૂબજ વખાણ્યા.....હોયમાની ઇંદિયન પબ્લીક રફલના હેડમાસ્ટર શ્રી રાવજીલાલ સોમાલાઈ ઉપર મુજબ લખે છે.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૨

ભજવી શકાય એવા સંવાદો, નારક નારિકાઓ, પ્રહસનોની એકલી મંથમાળા : : કેવળ પુરૂષપાત્ર તથા કેવળ બાળ-પાત્રની વસ્તુઓ : : ઠેર ઠેર ભજવાયાં-જ્યાં ત્યાં વખણાયાં.

આખા સેટની કિંમત જા રૂ. ૮. બ. ૧૧ રૂ. આ એક જ મેટમાંથી સભા સમારંભો પરિપક્વો માટે લેઈએ તેટલી તમામ વાનીઓ પૂરી પડશે. તાકીદે મંગાવો. દરેક લાયબ્રેરીમાં બારે ભાગ હોવા જ લેઈએ.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : સુરત

દાળ બળી તેનો દહાડો બગડ્યો

પણ દાળ બળેજ કેમ ? ચીમમાં સદોનું પાકશાસ્ત્ર
રંભાનું રસોણ પરના જળ ખંડ : શ્રી. મુખનિ પટેલે
ખાસિકાઓ અને બદનેા માટે તૈયાર કર્યા છે તે મુજબ રસોણ
કાનમનો દાળ બળી જતી નથી. એમાં ઘૂંટર રીને યુરો સગડી કે
રસ કેમ સળગાવવું ત્યાંથી શરૂ કરીને મરસમાં સમ રસોણ થી
રીને કાપી તે શીંગતડાં છે તે બહારી દાખાંબ ખદિની આપી
છે. એની ૧૦,૦૦૦ નકો એનએનમાં ઉપડી ગય છે એ જ
એની ઉપરેખિત પુરવાર કરે છે.

નવ આનંદને કપાલનો ડીડીયા મેલાલી આજેજ મંભાનો
આશવિનોતનું આશમાદિન આતો પારે મનેનમ છે

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાદ [મુંબઈ]

દીપોત્સવી અંક

ગુણસુન્દરી

નવરચાયક :

વંત્રી :

પ્રકાશક :

નવરચાયક ઠાકર
શ્રીલાલ ગ્રંથ. વડોદરા.
પુ. ૩૭ મું]

શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અંબાલાલ વિ. ઠાકર
વડોદરા.

નવેમ્બર : ૧૯૪૧

[અંક ૩ બે]

અનુક્રમણિકા

દિવાળી સુખારક : શ્રી. અરદેશર ફરામજી ખખરદાર	૧૩૧
સાખરસ લેખો : શ્રી. સુસ્વરમ્	૧૩૨
દિવાળી : શ્રી. પદ્મનાવતી દેસાઈ	૧૩૩
દીવડા રોના ખળે રે : શ્રી. મંગાશંકર લલ્લુરામ પંડ્યા	૧૩૪
દિવાળીને કેળે : શ્રી. બાલુશંકર પુ પંડ્યા	૧૩૫
અંતરની આરતી : શ્રી. ચંદ્રકાંત મંગળજી બોઝા	૧૩૬
નવરંપતીને : શ્રી. જયરામ નથુભાઈ પટેલ	૧૩૬
ઘેર ઘેર દિપાવલી : શ્રી. ઇન્દુબહેન ચણ્ણિક	૧૩૭
મંગલ-દિપાવલી : શ્રી. જયંતિવાલ મોહનલાલ જોષી	૧૩૭
ગૃહિણી : શ્રી. ચન્દ્રીકા	૧૩૮
દીન દેશની દિવાળી : શ્રી. રણછડરામ સાકરલાલ ઠાકર	૧૩૯
દિવાળી : શ્રી. મોહનલાલ શોભંધી	૧૪૦
પૂજારણ : શ્રી. મનુભાઈ આર. રાવ	૧૪૧
સાસ-બેલન : શ્રી. મજલાલ બી. પંડ્યા	૧૪૫
ખાલ નાવિક : શ્રી. જયવંત દલાલ	૧૪૧
લીલુ કે લગ્નલુ : શ્રી. રામમોહનરાય જસવંતરાય	૧૪૩
હું દિવાળી : શ્રી. મુકતા મંગળજી સાસ્ત્રી	૧૪૬
મ્હારા ઉરના ઉઢગાર ખનો : શ્રી. રમણીક કિ. મહેતા	૧૪૨
જાંઝરિયુ : શ્રી. જયંત દેસાઈ	૧૪૩
સિદ્ધર અને દિવાળી : શ્રી રમણીકાન્ત ભટ્ટ	૧૪૭
મીઠાં તે કયમ કરવાં : શ્રી. રામમોહનરાય જસવંતરાય	૧૪૮
વિકાસની વેદના : શ્રી. વનખાલા હ. દેસાઈ	૧૪૯
આમંત્રણ : કુ. સુશીલા રોક	૧૫૧
સમજુખા : શ્રી. બાળકૃષ્ણ નેશી	૧૫૨

વેદ કાળની જ્ઞા : શ્રી. કેશરી દિ. દેસાઈ	196
આપઘાત કે અકસ્માત : વકીલ મણેકલાલ નેકાલાલ દવે	197
વિરહી વસંતિકા : શ્રી. જ્ઞાનદાસ પ્રભાકર	198
પૂલરજી : શ્રી. જ્ઞાનલાલ ગીરીશંકર પંડ્યા	199
રાસકૂલકાં : શ્રી. નવતિલાલ શીખનલાલ ત્રિવેદી...	199
તમના : શ્રી. જયંત પંડ્યા	199
આપણા સાહિત્યમાં જીવિનો ફાળો : શ્રી. ઉદુમતિ મુખે	199
સૌભાગ્ય અર્થના : શ્રી. ચંપકુમાર તલસાપ્તીઆ	199
રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્ય : શ્રી. રમેશ દેસાઈ	199
લગ્ન અને સમાજ : શ્રી. આમિકા	199
એ કુલકું : શ્રી. " પ્રેમી "	199
લગ્નગુમાની : શ્રી. આ.	199
રંગ-રાસ : શ્રી. વિરેન્દ્ર ભટ્ટ	199
સળ દિન એક સમાના : શ્રી. મણિલાલ પ્ર. બ્યાસ	199
ચિત્રા : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મો. દેસાઈ	199
છવનમાં રૂદિનું સ્થાન : શ્રી. રામનારાયણ પિ. પાઠક	199
પૂણું ? : શ્રી. હસિત મિ. ભટ્ટ	199
સૌંદર્ય-પ્રેમ અને લગ્ન : શ્રી. નયનકુમાર ભટ્ટ	199
કોના કાળે ? : શ્રી. ગોવિન્દ સ્વામી	199
સંવેદન : શ્રી. દેવચંદ્ર ર. છુધ	199
નિર્ગળ : શ્રી. મનુ દેસાઈ	199
પ્રભુનો પૂલરી : શ્રી. નરહરિપ્રસાદ ભટ્ટ	199
ભાત ભાતનું ભરત જૂંથળ : શ્રી. લીલાવતી પટેલ	199
ફલવેણી :	199
જીભગત :	199
પુસ્તક પરિચય :	199
નોંધ :	199
મહીનો અદેશ : શ્રી. પુષ્કર ચંદ્રનાથર	199
કવિક-લોક : શ્રી. મનુ દવે	199
જ્ઞાત નોંધારો : શ્રી. મોહનલાલ રોલકો	199

સાંપ્રદાયિક લગ્નગત : હિન્દ માટે રૂ. ૪-૧-૦ : વિદેશ માટે શીશીંગ દશ : છુટક નકલ એક રૂપિયો.

બચ્ચાંઓને અખૂટ કૌવત અને આરોગ્યતા આપનારી
કેફી પદાર્થોથી નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતવૃદ્ધ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(૨૭૨૮૬)

ઢઢંથી રીબાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.
કો. કળી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષેજ ભુક્.

સ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક ખેરતું ધી

કો. રતલ ૧ ના કબાના ૩. ૨.

દવામાં વાપરવા માટે ચોકખું મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ટીપો, આંબાચોક, ભાવનગર.

સુ'બધમાં મહેતા આયુર્વેદિક ફાર્મસી, સી. પી. ટેન્કરોડ, લાડની વાડી,
સુ'બધ ૪.

—સ્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુરોષ, વંધ્યત્વ, તથા મર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

હાથીસી ધામ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો ૩. ૧) તથા શીશી ૩ ના ૩. ૨-૧૦-૦.

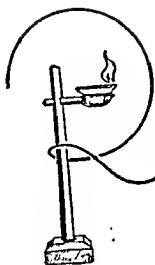
દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા ફાર્મસી—

ગાંધી રોા, અમદાવાદ, બિંબા,
સુ'બધ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેંધ્યો છીએ—

દરેક ભતની ઢેરી દવાઓ માટે સુચીપત્ર મફત મંગાવો.



દાપોત્સવી
અને
નવા વર્ષનાં

રંગબિંદન

અન્તર ભ્રમ વિકસિત કરો અન્તરતર હે,
નિર્મલ કરો, ઉન્નત કરો, મુન્દર કરો હે.
ગત્યુત કરો, ઉદ્યત કરો, નિર્ભય કરો હે,
મંગલ કરો, નિરલસ નિઃશંકય કરો હે.



બધ્યાંઓને અખૂર કૈવલ અને આરોગ્યતા આપનારી
કેફી પદાર્થોની નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતવૃદ્ધ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(૨૭૨૮૬)

હઈથી રીબાતાં હબરો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.
કી કળી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષ્ટેજ લુફ.

સ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક ખેરતું થી

કી. ૨તલ ૧ ના કબાના ૩. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોક્કસ મધ

કી. ૨તલ ૧ ના ૩૧. ૧

વેલ એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ડીપો, આબાચોક, બાવનગર.

સુખમાં મહેતા આયુર્વેદિક ફાર્મસી, સી. પી. ટેન્કરોડ, લાઠની વાડી,
સુખ ૪.

—સ્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રૂતુરોપ, વંધ્યત્વ, તથા અભાગ્યના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

હાથેથી છાપ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો ૩. ૧) તથા શીશી ૩ ના ૩. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બી.આ. ફાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુખ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એન્ટો ભેદને છીએ—

દરેક વ્યક્તિ દેશી હવાઓ માટે સુચીપત્ર મફત મંગાવો.



દિવાળી સુખારક

: ૧૧ માસ—વાલ દાદરા : :

આવો, આવો જમતનાં બધુડાં,
આવો, ભેટીએ આપણ મર્વ !
આવો, હાથમાં છે તથાતિનાં ખારણાં,
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ !—

તિંદુ, મુમત્તમિત, પારસી હો કે હો ને મરી તે જાત
નેકીનો નેક વિગથ ઊજવવા, આવો સર્વ મંધાત !
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ ૧

કાળીચોદરાની રાતરી ફેડી ઊઘો સોનાનો ચુર્ક
કરવં તે મોજણં જૂડી જલે સૌ, આમે મંગલ માધુર્ક !
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ. ૨

અધારી રાતની આંધી ગય ને આવ્યાં ઊજળાં તેજા
આંખ ભરે જખકાર ત્યાં તે શેઠની શેઠની એજ !
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ. ૩

ધાર અધારી રાતે દિવાળી ઊજવે તારા શેઠ.
અંતર દેવરુ શહા હજકાપી બરલે આમંદના હોજ !
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ ! ૪

નેકની છે જ દિવાળી નિરંતર, અદની દી-આળી મદાય
ધર્મતણે જયા પાપતણે કાય એ જ દિવાળી માય !
આને સૌની દિવાળીનું પર્વ ! ૫

સખરસ લ્યો.

:: રાસ ::

સખરસ લ્યો । કોઈ સખરસ લ્યો ।

મંગલ પ્રભાતે કોઈ સખરસ લ્યો ।

સખરસ લ્યો ।

જૂલું એ વર્ષ ગયું,

નૂતન પદોદ યયું,

અહુ પ્રેરિત તમે દહાણુ નવીન લ્યો ।

મંગળ પ્રભાતે કોઈ સખરસ લ્યો ।

સખરસ લ્યો ।

ચેર એ ભૂલાવે

આનંદથી જણાવે,

ઐશ્ય તણું એધાણુ આજ લ્યો ।

મંગળ પ્રભાતે કોઈ સખરસ લ્યો ।

સખરસ લ્યો ।

પ્રભુતા એ પ્રેરે,

નવીન ભેમ રેડે,

અમૃત રસનું એક ણિન્દુ તમે લ્યો ।

મંગલ પ્રભાતે કોઈ સખરસ લ્યો ।

સખરસ લ્યો ।

શાન્તિ એ પ્રમગવે,

ઠણ સૌ વિગરાવે

આજની અનુષમ દહાણુ કોઈ લ્યો ।

મંગલ પ્રભાતે કોઈ સખરસ લ્યો ।

સખરસ લ્યો ।

શ્રી. શરણમ.

પ્ર

પ્ર પ્ર

દિ. રૂ. પૂ. ં પી.

હા ર કેવી મજદ,
દિવાળી ટાળે,
કે બાલ ગદુ માળે,
કુટાણા આળે,
કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી. ૧

હા ર ગોળે ગોળે, દિપકમાળ ગળે, કે તેજ તારીશગે, તારકમાળ ખગે, કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી ૨	હા ર લીધ્યાં શુખા, આગળીઆ લમંડે, કે ર ગોળી નં ગે, ગાહેલી ગદુ ગળે, કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી ૩
---	--

હા ર ઘારી યેજન,
બરેલે ભરે,
કે જમવાને ટાળે,
કુરળ પરનાળે,
કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી ૪

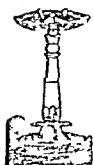
હા ર ગળે ઉમા, ને શારદા સંગે, કે પૂન ઉમંગે, કરે જન-રંગે, કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી ૫	હા ૭ પીર છુમે, આનંદ અજાને, કે મીને ઉજગ, અમોલ ૩૫ રંગે, કે ૩૫ ૩૫ દિવાળી. ૬
---	--

હા ર દેધા હંધા,
નને રમ હોળે,
કે ગ્રંમને હિરોળે,
કે જિવડા શા ડોલે,
હા નિન નિન દિવાળી. ૭

દી
વ
ડા

શે
ના
બ
ળે

રે



શેના આ ઝગમગ દી...વડાં મળી
શેનાં આ ઝાક ઝમાળ રે,
દીવડા શેનાં બળે રે ?—

શેરીએ શેરીએ સોનલ તેજ કે
ટાળેલ જાણે જણાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

ફોં મુગંધ પુપ, ફોંરે મુગંધ રૂપ
દેવળમાં રોશનાય થાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

આપે છ આંગણાં કુમકુમ સાથિયે
તોરણ અશોકનાં હિલાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

માંપ્ર માનવકુળ આજે ઠે વેલક
દીવા મૂકી ના ધગાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

જેતાં જેતાં બધે જોયું નગરમાં
કારણ કાંઈ ના ઠળાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

જોવે જ્વલંત એક દિપકની જ્યોતથી
અગટ્ટી કે દેવી મ્હા કાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

મૃત્યુનાં કારમા કાળાં ઉલેચવા
આવી એ પૂરવા પ્રકાશ રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

લાખ લાખ દીવડે અંગો મહેલાં
દિવાળી દેવી કહેવાય રે,
દીવડા શેના બળે રે ?—

દિવાળીને કે'બો

૭

આજ ના આવે
આજ ના આવે
આજ ના આવે રે,
દિવાળીને એટલું કે'બો-આજ ના આવે રે,

જગમાં જ્યારે રંગત ટપકે,
કાળ તેણી જવ જવાળ છે પ્રગટે,
તોપના મારાથી ધરતી ધડકે,
ત્યારે ન આવે રે.

આઝારીના દીપ હોડાયે,
હોરા માનવજાળ કપાએ,
પાપીઓનાં જવ પે ભરાએ,
ત્યારે ન આવે રે.

શાંતિવિષ્ણુ આ જગ રંધાએ,
'શાંતિ શાંતિ' ખૂબ જ'ખાએ,
માનવ ત્રાહી ત્રાહી પૂકારે,
ત્યારે ન આવે રે.

અલખેલાં કે' શરિ રાજગે,
ના રાજગ્યાં-છવતાં અધારે,
ધૂમગોરામય આદિશ ભારે,
ત્યારે ન આવે રે.

આજ ના આવે
આજ ના આવે
આજ ના આવે રે,
દિવાળીને એટલું કે'બો-આજ ના આવે રે.

અંતરની આરસી

ક્રોધ મ્હારી દોડશે ના અંતરની આરસી;
તૂટ્યા પછી જોડશે ના અંતરની આરસી.

ચાહની શી ઉઝળી,

મરુઈ ખેલે વીજળી,

ફરેબથી દોડશે ના અંતરની આરસી,
તૂટ્યા પછી જોડશે ના અંતરની આરસી.

બાતપધ્ધુ બરેલ છે,

બ્દાલને વરેલ છે,

જેમ તેમ જોડશે ના અંતરની આરસી;
તૂટ્યા પછી જોડશે ના અંતરની આરસી

ઉઝતી ઉપા સમી,

ઉરમાં ઉછળે અમી,

ક્રિડશે ચાવજોડશે ના અંતરની આરસી;
તૂટ્યા પછી જોડશે ના અંતરની આરસી.

નિર્મળ ને નેહ હારી,

મોતીકાંની મગજરી,

વીધ્યાના ગુપ્તર ભર્યા રૂપેરી તાર શી;
ક્રોધ મ્હારી દોડશે ના અંતરની આરસી.

શ્રી. અંદકાન્ત મંગળજી બોલા

અ

નવદંપતીને

૧ : 'સાદૃશ્યનિહીતિ' :

જાણે પ્રેમના હર્ષદા જગતમા, પાગો ગુણી સંતતિ,
આધો ઉજ્જવલ આત્મયોગ જગમાં, બંને મળી પ્રેમથી;
સેની આત્મ અદ્વૈત પરસ્પર અને, સૌ સાથમાં સાંકળી,
ચેની શી પરબ્રહ્મ સાથેક દશે, આ નિંદગાની મળી.

શ્રી. જયરામ નથુલાલ ખેલ

ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી

[' મેટરે મૂકે છે વચ્ચાર ' — એ શબ્દ]

અંધારી અસોની રાત, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 દિપકનો જ્યોતી પ્રકાશ, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 હોસ ને હમંગ ધરી, અજવાળ્યાં આંગણાં,
 કુમ કુમના સાથિયા પુરાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 સરખી આંહોલી મળી, સાથિયા હોઈ વળી,
 એનેરી છાંટણાં છાંટાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 પૂજન કરીને માત આરદા રિઝાવતાં,
 લક્ષ લાભ હે તું સચાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી.
 ધ્વનિ ફટાકડાનાં ફટ ફટ ફુટનાં,
 બાળક બપોરિયે હરખાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 કિરનાં અંધાર ગયા, જીવન જાગૃત થયા,
 સપરજો સખરસ સંભળાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી
 રચાગત રનેદી જનોનાં જાએરાં જીતવા,
 વર્ધાભિનંદન દેવાય, ઘેર ઘેર દિપે દિપાવલી.

સી. ઈન્દુબદેન યાદિક

ૐ

મંગલ-દિપાવલી

મુખી, આબ્યા દિવાલોના દિવસો દે લોલ,

મહારા ઉરે આનંદ નવ માય ને...આબ્યા૦

હવા એનેરી ઉગતી રે લોલ, ત્યાં એનેરી સાથીયા પુરાય ને...આબ્યા૦
 મુખ્યાં વેરે છે મુખહારકથી રે લોલ, જોડયાં અનુપમ ચિર ને...આબ્યા૦
 ઉજવલ હેખાતાં મહારાં આંગણાં રે લોલ, ત્યાં તે બાલખાઈ કરે કલોલ ને...આબ્યા૦
 સખી, પ્રગટે દિવા મહારે આંગણે રે લોલ, એવા પ્રગટે દિવા મહારે ઉર ને...આબ્યા૦
 ફુટે ત્યાં બહુ ફટાકડા રે લોલ, મુણી બાલ ઘણું હરખાય ને...આબ્યા૦
 ફરી દિવાળી દિપોત્સવી રે લોલ, પ્રગટયા એ દિપ ધામ ને...આબ્યા૦

સી. જયંતિલાલ માહનસાલ એનેરી

ગૃહિણી

મંગળ મુખઃ મનોહર મુરતીઃ અંતર સ્વચ્છ-ધરાવે
ત્રેમળ વર્તનઃ શાન્ત જીવન ને અમીદષ્ટિ વરસાવે

ગૃહિણી જીવનપન્થ ઉઝળે

સઘળે ધન્ય ધન્ય કહાવે.

પત્ની બનતી, લગ્ન પછીથીઃ કાર્યદિશા બદલાવે
સ્વામી સંગે બને સેવિકા, હોંસ ચિત્ત ના માથે

તદ્રુપ પતિ મહીં બનતી

કુકુમચન્દ્ર લલાટે ધરતી.

કાર્ય પ્રતિપજ ઉત્તમ ધરતીઃ અનુપમ ધ્યેય મુહાવે
સાચું શ્રેય જીવનમાં શું તે સમજીને સમજાવે

સ્વામી સંગ સદા રાચે

હૃદયે દેવ ગણી સ્થાપે

સ્નેહશયું વર્તન સૌ સાંધેઃ સહનશક્તિ જો ધારે
મળે માન-અપમાન કહી પણ સમદષ્ટિ ના ત્યાગે

શાન્તિ સદા વસે મનમાં

અમુલ્ય સ્વાસ્થ્ય વગે તનમાં

શ્રેષ્ઠ વિચારો પવિત્રતાનાઃ અવગુણ શોધી ટાળે
વિવરે અમંગળ-અનૃત મનમાં, રહેજે તેય નિવારે

લોચન સામ્ય અને શાતા

સુખથી શબ્દ મુકોમળ ઝરતા.

કલેશ-કુસપે લક્ષ ધરે નાઃ મૃદુતા ધરતી નારી
કઠોરતા, કડવાયે, ક્રોધે, ધૈર્ય ધરે સન્નારી

શિયળ સાચવતી ત્યારે

જગમાં પતિવ્રતા પકાધે.

અન્ધુ-જનકે મમ પરપુરુષને પતિવ્રતા મન ગણતી
બાળ પોતાનાં-અન્ય સરોખાં, લેઈ હૃદે ના ભરતી

નિર્મળ ગૃહાંગણું રાખે

સઘળી મલિનતા નાસે.

સંપાદક : ડૉ. રવિચંદ્રભાઈ સાકરલાલ ઠાકોર

[એક સંવાદ]

: પ્રમુખ પરિચય :

હિવાળીના તહેવારો, જેસલા વર્ષનો દિવસ, ‘પ્રગૌડ’ વાટિકામાં ચક્રા
સાથ મના શુભારે આરંભિત-સદૈવ વિદ્યાન દેખાતો દેવાનંદ બંદ, આરા અને
ઝોલા દાસાનો એકલાસમ, એકલાસમનો પોતાનો દુષ્કર્મવાળ અને આ વજોરો
સદ-વિલાસી એક પેઢાસરનો પુત્ર ઇન્દુભાઈ-વર્ણવિનોદ કરી રહ્યા છે.

એકલાસમ : હેમ બાઈ છળીલદાસ !
આજે તો નવનવર્ષોભિનંદન પત્રો વળ્યા
આવ્યા હશે, ખરતે !

છળીલદાસ : અરે ! પત્રોનો તો વલ્લે
દગ જ વળ્યો કહેવાય. ત્રિચારા દર્પણીને
આ દિવસોમાં બારે કામગિરી !

દેવાનંદ : પરંતુ મને તો આ ખર્ચ
નહામો જ લાગે છે.

છળીલદાસ : હેમ નહામો. જણી !
દિવાળીના દિવસોમાં મગા, રનેલી, કે સંખધો-
ઓ તરફ નવા વર્ષે પરંપરે શુભ લાગણી-
ઓની આપ લે આ પત્રોદાન થાય છે અને
તે વર્ષમાં એક જ વાંચ; તેમ જ દિવાળીના
તહેવારોમાં મિઠાઈ દાદખાતું વહેંચવા કરવાના
ખર્ચમાં આ અભિનંદનપત્રોનો ખર્ચ સમાઈ
જાય એવો શુભ દોષ છે.

એકલાસમ : વર્ષમાં દિવાળી એકવાર
આવે છે પરંતુ દિંદુભાઈને તો રોજ તહેવાર
ને રોજ તેની ઉજવણી.

છળીલદાસ : જલ્લા એ પેલી રીતે !
તહેવારના દિવસો કઈ દંગેશાં ઓછા દોષ છે !

એકલાસમ : હોળી, ગંભાઈગી, પૂનમ,
અમાસ, શ્રાદ્ધ, તીથિ-વગેરે વગેરે વાર તહે
વારો દંગેશા નહિ તો કમે કમે વર્ષમાં
કેટલીએ વાર આવે અને તે ઉજવ્યા વગર

ન ચાલે. તેમ શુભ અશુભ પ્રસંગોમાં પણ
ખર્ચ કરવાનો દોષ એટલે જો કે દિવાળી
એકવાર આવે છે પણ વર્ષમાં આવ્યા વાર
તહેવારોને લીધે દંગેશા આપણે ખર્ચોળ
જીવન જીએ છીએ.

છળીલદાસ : એવો બાઈ, જેની પાસે
ફેસો ટોટો દોષ તે હેમ ન વાપરે ! શ્રીમતોને
એમનું ખર્ચોળ જીવન માન, મોભો ને
મોટાછત્રે બારે જરૂરી છે.

એકલાસમ : ખર્ચોળ જીવન બાંહે
મોભો મોટાછત્રું સચક મજાવ. ગરીબને એ
ન પાલવે.

દેવાનંદ : અને શાણા તથા ગમજીને
પણ ન પાલવે! ખર્ચોળ જીવન, મોભો મોટાછ,
માન સન્માન, વાદ વાદ વગેરે તો આ
ગમતની સંક્રાંતિ જતા વ્યવસ્થાનાં પ્રમુખ
લક્ષણો છે તથા શીશ, સંવચ, સારાઈ,
સંતોષ, સેવા બાવ, યોગ્ય કરકમર વગેરે
મહુશણનાં તથા માનવ જીવનનાં સાચા
અમૂલ્ય તત્વોનાં તે લક્ષક છે.

છળીલદાસ : પણ દિવાળીમાં મોટો
ખર્ચ તો સીએ કરે એમાં ખર્ચોળ જીવનનાં
અપલક્ષણો જણાયાં !

ઉત્તમદાસ : અને શું ખિરતી પાટરી,
મુસલમાન અને બીજા કેમનાં મોટા ફિરકમસ,

દિવાળી

અચ્છા મચ્છા દા'રે આવી ! ::

દિવાળી આજ દીવે દીવે હો જહેન
દીપી ગુંપી ઘર સાફ થયા.

આજ ભારતી ખંડના માનવ હો જહેન
દેખી દિવાળી અંતઃક થયા.

આરે ખૂંલે દેવ પ્રગટયા હો જહેન
એના દીલ હાથ દર થયા ?

શુ મહુને ઉજર ઉમંગ હો જહેન
પિડિત પીવાતા છુદા થયા ?

કુંકુમ પગલે લફગી હો જહેન
ઝાડ થઇ ક્યા ઘર ભિચ્યા.

હવેલી કે ક્યા મજલે હો જહેન
દીપ ન કાં એ છૂપડે ભચ્યા.

જગશે એ દીપ શું રહતા હો જહેન
આનંદ ઘેર ઘેર ભેતા મધ્યા

જગતા એ દલિતોના દીલડા હો જહેન
"ભલે ઉભવાય, અમ હાડ ગાપા"

શ્રી. મોહનલાલ સોલંકી

પતેલી, ઈંદ વગેરે તેમના ચેતપેતાના મુખ
તહેવારો નથી ઉજવતા.

એકલારામ : આપણે આપણું સભા-
ળાએ, બીજાનો દાખરો, સારી વસ્તુમાં સેવા
મટે, દિવાળીની ઉજવણી, દાઢખાનું ફોડવા
પુરતી તો હિંદુ સિવાય બીજા કોમો પણ
કરે છે. આ તહેવારોમાં આપણે બધાજ
દેશી વિદેશી માણસોનાં સુદર અને ગેરિયાં વચ્ચે
પહેગીએ એટલે પેમો પહેરા જાય; સુદર
સ્વામિય ગિહાનનો જગ્યાએ જગ્યાએ અને
નશુ તો દવાના ફોડ ગટગટાવીએ એટલે

પેસાના ધસાગ સાથે આરોગ્યનો
પણ ધસારો યાય; દાઢખાનું ફોડવા
ફોડાવવા પાછળ ગળ પ્રમાણે ખર્ચ
કરીએ અને એકાદી વત્તી મળ
પ્રમાણે (!) શારીરિક ધન અક-
સ્માતના પ્રસંગે વહોરીએ એટલે
દાર ઉપર દેવતા અને પેસાનું
પાણી, જે દિલે દઢાય તો તબી-
યતની ધૂળધાણી, એવી અવદશા
પ્રાપ્ત થાય, બાળકોનાં રમકડાં લેવાં
પડે અને મોટાંમોટાં નાટક, જુવે,
સરકસ, સિનેમા અને હોટેલ-
રેસ્ટોરાંની મોજ માણવી જ પડે;
તદુપરાંત આ-પાન- બીડીનો તો
રાખેતા મુજબનો તો ખર્ચ નિશ્ચિત
ખરો જ.

ઉત્તમલાલ : બીડી કરતયે
સિગરેટ પિનારા હવે વધી પડ્યા
છે તે કહેવાનું જુલ્યા, એકલારામ !

દેવાનંદ : અને આ બધામાં
અકિ- નંદન-પત્રોનો તમે કહો
હો તેમ જુજ ખર્ચનો વધારો !
મી. છબીલદાસ ! આના જુજ
ખર્ચોની બાબતો જુજ ક્યાં છે !
હિંદુસ્તાનમાંથી કાણ જાણે કેટલોએ

પૈસો કેટલીએ ખાખતો પાછળ ખર્ચોષ વિદેશ
વત્તો જાય છે.

છબીલદાસ : કૃપા કરી જરા સમ-
જવચો કે એવી તે કદ કદ ખાખતોમાં
ખર્ચોષ કેટલો પૈસો પરદેશ સિધાવે છે ?

દેવાનંદ : સંભળવાની ધીરજ હોય તો
શ્રી સંભળો, આંકડા બરાબર યાદ નથી,
છતાં વર્ષેલું યાદ છે તે પ્રમાણે કહી શકાય
કે મગજ, પેન્સીલ, સ્ટીલ, સૂડી, તાગાં
કાન વગેરે સેખન સામગ્રી અને ધતિર કદ-
વરી વસ્તુઓ પાછળ તથાસોથી ચારસો લાખ,

પોમેઃ પાઉર, કીમ, રોઝ, તેજ,
કાંસકા, ખટન વગેરે કુંગાર સાદિ-
ત્વમાં લગભગ અસો લાખ, યાગ-
કોનાં રમકડાં અને નાની માટીઓમાં
તથા વિચાવતી કુંમ, માખણ, ગિ-
રફીદ તથા ઘઉંર ખાખા ખોરાકીના
પદાર્થોમાં લગભગ પચાસ લાખ,
જુદા જુદા કામનાં ધસ, દેશની
સેકરી પીનો, ખોટા મોતી તથા ખૂટ
વગેરે પાછળ લગભગ અસો, સી-
નાધ ખાસી, એસ્પુમિનિયમ કે
એનેમલ વગેરેનાં વાસણો, નાવા
ધોવાના સાથ, ચિટ્ટ, સિગરેટ,
લવિંગ, સોપારી વગેરે પાછળ
લગભગ હસોથી સાનમે લાખ એમ
લાંબો રૂપિયા વિદેશી વસ્તુઓના
વપરાસ પાછળ પડેલ અંચ છે.
વળી દાપડ, લોખંડ, ઓગર, વગેરે,
સાઈકલો, મોટર સાઈકલો, મોટરો,
કામે, ટ્રેનો, વિમાન, રેલ્વેઓ,
કોનોઆઈ, ફોટોગ્રાફ, સિનેમા-ફિલ્મ
અને આ સીને સર્ગમાં હતી
વસ્તુઓ, વિદેશી દવા, દારૂં, દારૂંકરને
અને વિદ્યાનને જરૂરી વસ્તુઓ,
ખેટરી, વિશુદ્ધ દિવાના ગોળા, પંખા

તથા તેને લગતો સામાન વગેરે વગેરે
નાની દાંડણીથી માંડી મોટી રૂઝીમરો સુધીની
ફેટલીએ વસ્તુઓમાં અને ગાયનોમાં લાંબો
અને ઠોડો રૂપિયાની રેલ વિદેશમાં થાય છે.

છળીલદાસ : અગને ભાષ, આ ખધુ
ખખર દોય નદિ અને જલજીવાની ગરૂર પખ
નદિ, જે વરસુ કુંદર અને મમતી દોય તે
અમે ખરીદીએ.

દેવાનંદ : શ્રીમતોને દેશની રિયલિટો
પરો ખ્યાલ નથી અથવા દેવાની નુને
બેસ માત્ર ફરકાર નથી એવા અદિલીઓને

પૂજનંદાણુ

શ્રી રામ—મારે આટલે આપનાં પત્તાસાલ :

હું તો આપની હું પૂજાને કાલ
ફૂલમળ લાવી હું યાજમાં
જે તો આપણે છે જલ્દાનીને રાજ
કુમકુમ લાવી હું યાજમાં

રોજ રોજ આવતી, તારા મંદિરમાં
જાતી હું ગુણગાન, હેવાનક હેતમાં
જે તો રેતાવરે વાતની જે દીપ
આજ મારા મનના મંદિરમાં
તમે જેણે છે આંખથી સ્તબ્ધ
આજ મારા મનના મંદિરમાં

મને તારી પેલણ, પાતી પેલી પુમતી
ગીરાંની જેમ હું ભાવભરી યુગતી
મારી આરાના ઉપર છે હાર
આજ મારા મનના મંદિરમાં
મારા જીરતનો ઉતરે કે માર
આજ મારા મનના મંદિરમાં

શ્રી. મનુભાઈ આર. રાવ

નવલસો ફેડી મનના સુગ સુધીમાં કાં
આને વિચાર આવે નદિ અગર આવે કે
માંભજવા, જોવા કે વાંચવા, જલજીવામાં આવે
નોય અમર કરે નદિ. દેશમાં ખનતી મરીખતી
ખાસી ખપાવવા અને તે દારા મરીખેને રોજ
ને રોજ અપાવવા માંથી જલજીવી નિમિત્તે
જીજ્ઞાસા સરતાદના દિવસોમાં મોટી મોટી
ભાગમણી કરવી પડે ત્યારે બાવ મોંઘાં છે,
ખાસી ખરખમટી છે અને દકાઈ નથી વગેરે
કમનનાં કારણો અને દેશ-દાન-સૂની ફલીલો
રૂઝ યાગ; અને દર્મક દીક પ્રમાણમાં વેચાણ

યાય તો હુડી વળગાડી, અમુક વ્યક્તિનું વળન પડ્યું, આગ્યા તેને ના કેમ કહેવાય કે ઇતર ઉત્સવના ઇતર ખર્ચની મોટાકા આ પછી એક ઉત્સવનો આવા પ્રકારનો દેખાદેખી કરવાનો જાણે ખર્ચ એમ અને એવાં વિવિધ કારણો તેને માટે જવાબદાર ગણાય. પરંતુ મોટરોમાં મહાલતા, ગરીબ મજુરોની મજુરી ઉપર તામડધિના કરતા ને તેમનું લોહી સુસતા તથા રેસ સદા વૃગેરેમાં લખલટ ખર્ચ કરતા ખીલ માલિકોની મોલોના કાપડના થોકેથોક ઉપડ્યા જ નય! લાખો ને કરોડોની સંખ્યામાં જૂખમરો અને ટાલ તડકા વેદતા, પૂરા વસ્ત્રવિહોણાં યુવકવાસી ગરીબો અને ખેડૂતો અને રીકાઓથી છુટાતા, ગંદા વાસોમાં સ્થળડતા અને અને નેવાં તેવા એકા શુદ્ધ કે ખરાબ ધાન્ય પામતા અછૂતો જે દેશના હિંદુ સમાજમાં પડ્યા હોય, જે દેશમાં હિંદીઓ વિદેશી રહેણી કરણી, રંગ ઢંગ અને દેશનાં વિદ્વાસોમાં મરત જાની રામતા હોય અને દેશનું જાણે આજાણે અહિંત વિચારતાં અને કરતાં દેવજ-મેદિઠરેં જીવન જીવતા હોય, દેવદર્શન, દેવસ્તુતિ, દેવપૂજા વગેરેના સુસંસ્કારમય આદર્શ જીવન જીવવાનો પરમ હેતુ વિસરીને કે તેને ન સમજવાની વૃત્તિ રાખીને દેવમંદિરોમાં દેવના નામના દર્શન કરતા ફરે કે કથા આંખ્યાનો સાંભળ્યા કરે અને આમ તમેશ દેવને છેતરી દંબી જીવન ગાળે તે દેશની અધોગતિ કેવી અને કેટલી કદપવી ? આ શિવાય, બીજા કેટલાંકે અહિંદીઓ પોતાનો માર્ગ અને પોતાની ફર્ બૂલી એક યા બીજા-દેશને કોષ પછી રીતે અથવા તાત્વિક દષ્ટિએ ખાસ લાભદાયક નહિ એવી-પ્રવૃત્તિમાં પોતાને પરોવી રાખે છે. દેશની રીતિ નીતિ અને સંસ્કારને પોષક એવી કળાઓ કુન્નરો પાછળ નહિ પણ તેની પણ વિરુદ્ધ વિદેશી રહેણીકચ્છી અને

ઉચ્છ્રંખલ અને હાહા વિલાસી જીવનને પ્રેરક તથા પોષક ધધા રાજગારો પાછળ તન મન વેડફીને જાય છે. દિંદ અદારના દેશોમાં મહારાજ્યો, બન, ધરતી, ધાન્ય અને તેમના દારણે અગ્નિ ગેળાના વધીદ વર્ષોવીને અને તોતિંગ તોપોનો તોપમારાથી લહીને અગણિત જનમાલને પાવમાલ કરી રહ્યો છે, ત્યારે દિંદમાં ધર્મના એકા તજે કોમી ટંટા લાગ્યાં ઉપગ્રિત કરી નજી નેમને કોમો પરરપરનાં જન માશની ખુવાગી વડોરી બે છે. કોમી કુસંપ-એકા પડતા હોય તેમ રાજકીય બાજતોમાં મંત્રેસે નજરે પડે છે. અરરર ! દેશના કુબોગે, આમ, કુઃખ દારિદ્ર, ભેકારી, જૂખમરો, કુસંપ, દુર્દેવ વગેરે થટવાને બદલે દિન પ્રતિદિન વધ્યાં જ નય આ શું દિવાળી અર્પણે કે દેવળી ખારણે ? અને આપણા નૂતન વર્ષોબિનંદન પત્રોમાં તો કેવી કેવી શુભાશિષો, શુભ-વાંછનાઓ સર્વ કોષ અન્યોન્યને ઠાસે છે ! હા, હા, સૌ શુભાશિષ સૌ દે લે જુહી જુહી.

ઉત્તમલાલ : હાં, હાં, ખસ કમે ભાર્થશ્રી દેવાનંદ ! તમે આ મોટા ભાપણમાં શું બાધ્યું કે શુભાશિષ સૌ દે લે જુહી જુહી આમ બોલીને તમે પોતાને ડાહ્યા અને બીજા બધાને જુહા જ કરાવો છે ? છે કંઈ તેનું જ્ઞાન ?

દેવાનંદ : ત્યારે શું બધા દેવાની શુભાશિષે ફણે છે ? ક્યાંયો ફણે ? જે ભેમતા વર્ષના દિવસે એવી શુભાશિષો અને શુભ વાંછનાઓ એકએક તજ ઠેલાય છે, તેજ દિવસ નૂતન વર્ષના આરંભાતા દિવસે જ કેટલાક લોકો જુગર ખેલે છે. નીચ ગણ્યાતી જાતના લોકો તો અધોગતિની દશામાં હોય અને સંસ્કારી જીવનથી વંચિત હોય એટલે તેઓ દાર તારી પી મસ્તાન અને જ અને નહાંવાસ સેવે જ :

પરંતુ ખામા ન કેળવણી પામેલા અને પાઠ્યાત્મક રૂપ-રંગ-દંડ અને રીતરિવાજમાં બંધ બનેલા હોય મળ્યાના બેઠો પશુ આ દેશનાં ભોગ થઈ પડે છે. રાજ્યના જીભારી આ દિવસે વળી અત્યંત જીભાર. ખેત્રે છે, છાંટો પાણી છે અને અનીતિનાં અખાંડોમાં પશુ જમાવે છે, શું મદિરોમાં કે મુખારમાં ફરનારા ફકરો દિવાળી નેવા પવિત્ર દિવસો પોતાના કુવિચારને ફકરોમાં ફેરવવા પૂરતા જ સમજે છે; અને દરદરમાં અને દરૂપને અપશબ્દોચ્ચારથી જેમનાં મુખ મુદા મધાતી રહે છે તેવાં બેઠો આ પવિત્ર દિવસોમાં પોતાની કુટેવો તો ભરી જ રાખે છે.

એકલારામ : એટલે આમ પ્રથમ પત્રથી એ જ, વર્ષના પ્રથમ દિવસે જ સર્વ શુભાશિષો અને શુભવાંછનાઓનું નિકંદન થઈ જાય છે ત્યારે 'નવું બેસતું વર્ષ' તમને સર્વ રીતે સુખદાઇ નીવડે. વગેરે શુભ-વાંછનાથી તે વળી આપું વર્ષ સુખદાઇ નીવડતું દશે ?

ઉજ્જમલાલ : ખસ કદો ખામ ! નારિન-કનાની એ દહ વળી, એ તો દિવાળીના પવિત્ર તહેવારોમાં શુભવાંછના બનાવવાની સામાજિક રીતિ દિવા વ્યવહાર રીત છે. એ રીતની છેક અવગણના કરવી ન થો.

છગીલકાસ : મનુષ્ય માત્ર સંજોગને આધીન હોય છે. પવિત્ર દિવસોમાં પવિત્ર વાંછના દર્શાવવા કે અપવિત્ર કે દેવાનંદ-ભાષના કહેવા પ્રમાણે આપણે બધા અપવિત્ર છીએ એટલે આ પવિત્ર દિવસોમાં પવિત્ર વાંછના દર્શાવવી એ જરૂરી થઈ પડે છે. રૂઢિ પાઠ્યામાં આવો કંધક કેતુ દેવો બેઠો.

દેવાનંદ : પણ પવિત્ર દિવસો કેવા

રીતે ? માત્ર પવિત્ર વાંછનાઓનાં પ્રદર્શનથી કે પવિત્ર જીવનની કસોટી થાય તે રીતે ? ઉપર ઉપરનાં બાજુ દેખાવે, મુર્તિમણના સાધિવાન-મોઝી, અંગે મુદર વસ્ત્રોના પગિ-ખાન, મંદિરે દર્શનની રોડરોડ, ઘેરે ઘેર દિપમાળ અને વિવિધ દિવાળીના રાજની, મુખા-એવી સંબંધીઓના અરસપરસના મિત્રન અને મિત્રાનના જમણું કે ચા-ઝોરી નારના વગેરેથી નદિ, પદંતુ મદ્યુષ્ણી અને આદર્શમય જીવન કેવું અને કેટલું જીવી શક્યા તેની કસોટીથી દિવાળીના દિવસો પવિત્ર મળવા જોઈએ. આપણે બધા નવન વર્ષાગિનંદનની શુભવાંછનાથી મંદિરે મોટા મોટા બાપણો કે બેબોદરા કે ધાર્મિક કથા વ્યાખ્યાનોમાં ગીતા રામાયણ મદામારત વગેરેના આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પ્રસંગોના નિવેચનકારા બહુ બહુ મોટી વાતો બોલીએ છીએ, સાંભળીએ છીએ, લખીએ છીએ અને વાંચીએ છીએ. પણ તેમાંનું જીવે જીવનમાં ઉતારતા નથી. જ્યાંનું ત્યાં ખંખે-રીને જ અત્યંત વ્યવહારમાં આપણે પોતાને બૂધી જઈએ છીએ, આપણે તે રિવાજ નાખ્યાં છે એમ તો કું નથી કહેતો પણ રિવાજ ને રિવાજ જેટલું જ મદન્ય આપી આપણે તેનું પોપણ ફરી રહ્યા છીએ એ બહુ ખુંએ છે જીઓને, આપણાં જીવન કેટલાં સ્વાર્થી છે ? આપણું જ અકદ્યાળ કરવામાં આપણે કેના મોદવણ બની ભોગ વિશ્વાસમાં રૂપી જઈએ છીએ ! પરંપરા વેર-ઝેર અને દેવે રાખ્યામાં બાન બૂધી, નાની મોટી વાતોમાં કે આખતોમાં એકમેક વચ્ચે કેવા દમ મચાવીએ છીએ. આપણામાં ડાબા માણસો જાણ્યા છતાંએ બૂધો કરે છે અથવા થતા મોટા વ્યવહારો પ્રત્યે અખિચારમણી કરે છે !

એકલારામ : અને એજ તો શુભાશિ-ષોનું નિકંદન, તોયે અખિતરી ઠાં, ઉધડે !

છખીલદાસ : બસ, બસ, હવે મારે જવું છે.

ઉત્તમલાલ : કેમ કંટાળ્યા ?

છખીલદાસ : તમારી આ લાંબી લાંબી ચર્ચાઓ અને વિષયાંતરમાં કંટાળો ન આવે તો શું રમ આવે ? સાંજ પડે ખજીયામાં આવ્યા તે તાજગી અને આનંદ મેળવવાં કે આ ટાણલાંઓ સાંભળી મનજ દેરાન કરવાં ?

એકલારામ : એમ, તો તેમને આ બધાં ટાણલાંજ લાગ્યાં કે આડીઅવળા વાતો, ગપ્પાં કે હા દીપળા-જેમાં ગળુવાનું નરતાં આચાર વિચારને જુગાડવાનું વિશેષ હોય-એ તમને મળે.

દેવાનંદ : ૫-૨૫ : ચર્ચાઓમાં વિષયાંતર થાય પણ ગળુવાનું એ મળેજ ને ? જ્ઞાનના પ્રદર્શનમાં ટાણલાંને અવકાશ હોય પણ આપણી વાતો તો સ્થાય સરળ અને નિરોધ હતી.

છખીલદાસ : હીક, પણ હવે મારે ઉતાવળે જવું જ નોંધ્યું. જોયું આ ધડિઆળ ?

ઉત્તમલાલ : હા બાઈ, એ તો ધણું સરસ જણાય છે, કેવું સ્વદેશીનાનું ધડિઆળ ?

છખીલદાસ : હટ્હટ્ એ મજાક ના નોંધ્યું. જોયું કેટલા વાગ્યા તે ? સાઝ-આઠ થશે.

એકલારામ : તો ઉતાવળ શી છે ? થોડા વખત પછી આપણે બધાએ ઉડીશુંજ.

છખીલદાસ : ના, ના, મારે નાટક જોવા જવું છે, માર્કેટ છે અને ક્રેટ્ટેલાસ

રીઝર્વડ કરાવ્યો છે. હવે જમવાનું છે. જ્યો હીક, સાહેબજી.

- [છખીલદાસ અચેતી વિદાય લે છે. શોખીનો મેહાનમાં હવાઈઓ છોડી રહ્યા છે; વાર્તાલાપમાં યજ્ઞેડી મિત્ર-મંડળીને તેમની ઉડતી હવાઈઓ દેખાય છે અને પાસે જ ફાકેલાના ફટકે અવાજ અને હમણાં જ હાપક બાળશે એટલે હવે કુરુર કુરુ ઉડતી ફોહીના સાદ મંજરાય છે.]

એકલારામ : કેવો સરસ તો એમનો પડેરવેશ ! છખીલદાસ સિધાવ્યા નાટક જોવાને, જાય, કોને નાવું છે કે નિચોવવું છે !

દેવાનંદ : આ નાટક ટંપનીઓ પછુ હીક તદેવારોનો મોઢો સાચવી લે છે; અને આપણા ઘોઢો પછુ કેવા ઘેલા ઘણ તેમની કમાણી પર સાવરણી ફેરવવા કોઠે છે ! વળી આ જુઓ, બાળખઆં ધરના આંગણે દારખાનું ફોડી દિવાળી ઉજવે ત્યારે શોખીનો-નાના કીલા હોય ને એમ-ધરની બહાર દારખાનું ફોડી મોજ માણે છે. ખચો, ખુબ. ખચો, દારણ દિવાળી ટાંકણું છે. બચેને દેશ દેવાળું ફોડે ! દિવાળી આવે અને હીં વાળી જાય અને સાથે સાથે દેશ પછુ ધન ધાન્ય, માન માસો, શક્તિ સમૃદ્ધિ, જ્ઞાન વિદ્યા, કળા હુન્નર, નીતિ સદગુણ, શીલ સંયમ વગેરે બાબતોમાં ખીછેહટ કરતો જ જાય, દેવાળીઓ થતો જ જાય.

એકલારામ : દિવાળી આંગણે કે દેવાળુ બારણે ?

ઉત્તમલાલ : દેવાળુ બારણે છતાં દિવાળી આંગણે. ચાલો ઉડવું છે કે અડિં જ રાત વાસો કરવાનો છે ?

[ત્રણે મિત્રો કહે કે અને હવેનાજ વિષયનું પ્રેક્ષા પ્રેક્ષા ચેતવેલાના ધમ્મો મને માથે છે.]

રાસ-ખેલન

પૂનમની રાત્રી ને ટમકે છે તારલા,
 રાસ રૂટે ખેલવા આવળે છ રે !
 સરખે સરખી સહિયર સંગે,
 સદુએ તેડી લાવળે છ રે !

૨

ધુમરી ધૂમવા ને તાળીઓ પૂરવા,
 ચેતન, લાવે પગ-હાથમાં છ રે !
 પગલે પગલે અંજર બબડે,
 રાસઃ રમી સદુ સાથમાં છ રે !

૩

માતીયા ચોકખા ચોકમાં સદુએ—
 રમળે-ધૂમળે સંગે છ રે !
 જગના તાપ સદુ ખૂલવા કાળે,
 ગરબા ગાવ, ઉમંગે છ રે !

૪

દેવેને દોહાલી ગુજરીની ફુંગને,
 ગજવી મૂકે રાસથી છ રે !
 રાસના તેજથી અણકંતી ગુજરી,
 સહિયર ખેલે ઉડલાસથી છ રે !

૫

પૂનમની ચાંદનીને ટમકે છે તારલા,
 હંડિયામાં હર્ષ બહેલાવળે છ રે !
 રસની રસીલીઓ ઉરને આંગણિયો,
 આનંદ અટકે લાવળે છ રે !

પદ્મ-નાવિક

જિભે છે બાલ-નાવિક એ નાનકડી નૌકા લઈ
અભિલાષા ધરી જવા સામે સાગરને તરી.

ધુધની રહ્યો છે માગર અનેરો,
ને વાસુ વાતા આ વિશ્વકેસર;
તોફાની દુનિયા, તોફાનો દરિયો,
ઉડતાં બધાને તોફાન છાંટા.

નિહાળતો રિગત નેત્રોથી બાલક બાલક બાવશી
છૂટી હોટી ગઈ મધ્યે કલ્પના ઉલ્લાસથી.

સાગરની મધ્યે મોતી ધરીશું,
મહા જલચરોની સામે લડીશું;
સાહસ કરીશું તેમાં મરીશું,
નાવિક આપા દરિયો તરશું.

ધરે નિર્હોષ બાવેથી બાવના સહુ બળાએ,
તરંગોને મહાકાંક્ષા છગરમાંહી ઉદ્ભવે.

એ ખડક છે તો દ્વંદ્વો જ લેવું,
પાસે જઈ ના સૂકાન ખોવું;
ખારો છે દરિયો લેવું સુધાજળ,
બળતા સડના ખુગાય મહાનલ.

તરંગો જો તરંગોમાં છુપાયાં સાગર મહોં
બર દરિયે જઈ નૌકા મનોકાંક્ષા વહી ગઈ.

શુંચાય નાવિક શુંચાય મોકા,
ને ક્ષાર ઉછળે ચારે તરફ ત્યાં;
ખડકો અડગ છે વીત્યા છે સૈંકા,
જાણે છતાંય જે બધાં ત્યાં.

નાવડી છંદગાનીની, નાવિક નાનો આત્મા.
પામવા ઈચ્છના પામર, શ્રદ્ધા વીણ પરમાત્મા.

“પણ રમુ-
બાઈ,
તારા આમદથી તો
એને વિલાયત મો-
ઠલી, એ ઘું કયેમ
બૂલી નય - છે !

લીલુના મામાજીને
એને પરદેશ બધા-
વવાનો ખ્યાલે ક્યા
હતો ! સાચું કહું

તો એ તો સાવ વિરૂદ્ધ હતા. પણ
તમારો વિવાહ થયા વખતથી થયેલો-
ને તને વિલાયતમાં બણેલીની સાથે પરણ-
વાની યેત્રછા; એટલે બધાંયે એમને સમ-
જગ્યા, ત્યારે લીલુને એમણે મોકલી. ને
હવે, બધી મણીને-વખણામને એ છોકરી
સમ કરવા લાયક થઈ પાછી આવી, ત્યારે
ઘું પાછો 'હા-ના' કરે છે ! એ તે સારું
દેખાય ! કાંઈક તો સમજાય રાખ; છેક
એવા કમઃજીવેડા શું કરે છે ?”

“હું પણ સમજાણીની જ વાત કરું
છું, માજી, ” રમણે કહ્યું: “હું જાણું
છું કે લીલુને શી રીતે વિલાયત મોકલો !
જરાય ત્યાં ગિચારીને સ્વતંત્રતા નહિ, કે
જેથી ત્યાંના ખુલ્લા વાતાવરણમાં એ છૂટથી
ફરી ફરી શકે; કુંવરી અને એજન્ટનાં
મંડળ, એમના ચોક્કા પ્લેરામાંથી ખસી શકે
ત્યારે ને ?

“અને પરીક્ષામાં પ્લેલા વર્ગમાં પાસ
થઈ, મેડલ મેળવ્યો, તેમાં વળ્યું શું ! એ
દેશની સાચી કેળવણી તો ત્યાંનાં બોઠના
આચાર વિચાર વર્તનમાં ઉતરાય, ત્યારે જ
મળી શકેવાય; એ તમે ક્યાં જાણો છો ! ”

“ખરું બાઈ, એ બધું હું ક્યાંથી
જાણું ? મને એટલી તો ખબર છે કે એવી
બાળક છોકરીને પરદેશ એકલી ના મોકલાય;

લીલુ કે લજ્જુ ?

લેખક :

શ્રી. રામમોહનરાય જસવંતરાય

તેથી એ મામાજીએ
કુંવરીના તથા મડમ
સાહેબને એની જા-
લામણ કરી દતી.
પણ તેમાં ખોટું
શું થયું ?

“ને ને બાઈ,
તું આવવાનો હતો
એટલે તમારા નવા
જમાનાના ખ્યાલ

પ્રમાણે તમે મળી દળી શકો અને તમને
એકબીજાનો સ્વભાવ સમજાય, તેથી તો
મેં લીલુને અહીં બોલાવી છે; આજકાલમાં
આવવી જોઈએ.

“આત્ તમારીની ! માજી, તમે બધાં
બોર્ડાં મણાવો છો; પણ બર્ડાં ખટપટિયાં
છો ! પણ મેં તો એની પરીક્ષા ક્યારનીયે
કરી લીધી છે; જાણવાનું કાંઈ બાકી રહ્યું
નથી ! તમારા આમદથી, હું દેશમાં પાછો
આગ્યો, ત્યારે દિવાન સાહેબને જાંમલે મયો
હતો. તે જૂલો જામો છો ? ત્રણેક ઠલાક
બેડો હોઠય, એટલામાં મેં બે વાર લીલા-
વતીને જોઈ; એક વખત ચાન્નારાતાની
રિકાશી લઇને આવેલી અને બીજી વખત
પાનસોપારીની તાલક. એમના રજનાડના
રિવાજ મુજબ એણે ધૂમડો તો નહોતો.
તાપ્યો; પણ કપાળ ઉપર એએક આંમળ
ખૂલ્લું માથે ઝોડ્યું હતું. અને આંખો
જમીન પર ! મને તો જાદુ વિચિત્ર લાગ્યું.
વિલાયત જઈને બધી આવેલ છોકરીના તે
એવા દંગ હોય ! ”

“હરો, બાઈ, જેવી છે તેવી એ છે.
આપણી નાતમાં એના જેવી બીજી કાંઈ
છોકરી નથી; રપાળી, બણેલી અને ડારી.
ને હવે તો-એ તમારી વડુ થવાની, તે કાંઈ
મિથ્યા થવાનું છે ? પૂરી કેળવણ ન લાગતી

હોય તો તું એને શીખવજે. તારા પોતાનામાં ક્યાં બુદ્ધિ ઓછી છે ? ”

“ પણ માણ, આપણી નાતમાં સારી છોકરી નહિ હોય, તો ખીજ ગમે તે નાત-માંથી લેવા હવે ક્યાં હરકત છે ? ” રમણે હસીને ટકોર કરી.

“ જોજે ભાઈ, એવી ગાંડાઈ ના કહાડતો. ” ડોશીમા બોલી ઉઠ્યાં : “ વળી, પરનાતની છોકરી સારી જ હશે, એની શી ખાતરી ? લીલૂના જેવી સુશીલ ને તારા લાયકની છોકરી મળતી હોય, તે વખતે આવો વિચાર કરવો, એ પણ ડાહ્યો કાગડો વિષ્ટા ઉપર ભેરો ! ” એના, જેવું જ થાય. અને આટલાં બધાં વરસ પછી, એ છોકરી બય ક્યાં ? તું જાણે છેરતો જે વિવાહ તો તમારો-તમારો બંનેનાં માથાપે કરેલો, તે તો બિચારાં આજ સ્વર્ગમાં છે. એટલે એ છોકરીને માથાપ તો નથી; પણ એના મામાજી દિવાન એટલે એમનો હાથ પહેંચતો છે, નહિ તો વિજ્ઞાપત બણાવવા નેટલું ખરચ પણ શી રીતે થાય ? માટે જોજે ભાઈ, એવી મૂખાઈની વાત હોઠ બહાર ના કહાડતો. આપણે કેવાં દેખાઈએ, એ તો વિચાર કર ? ”

“ પણ માણ, વિજ્ઞાપતમાં બણેલી છોકરી જો ત્યાં બરોબર ફેળવાઈ હશે, તો એનાં માથાપે કરી રાખેલ જૂનો વિવાહ એ પણ ક્યાંથી પસંદ કરતી હશે ?-જોઈશું ! ”

૨

મકાનની પાછળના કોમ્પાઉન્ડમાં ટેનિસ બેટથી રમણલાલ બોલ ઉછાળતો એકલો એકલો રમતો હતો. ત્રણેક દિવસથી એના માસા, જે એક ગામડામાં સાધારણ સ્થિતિના જમીનદાર હતા, તેમને ત્યાં તે આવ્યો હતો. ઉછાળતે ઉછાળતે, બોલ જોડેના બેગીયામાં જમ પડ્યો, તે પાછો મેળવવાને વચ્ચે

આવેલી નાનકડી દિવાલ ઉપર ચડીને તે ક્યાં પડ્યો તે જોવા લાગ્યો. આમ તેમ નજર ફેરવ્યા પછી, આખરે થોડે દૂર આરામ-ખુરશીમાં બેસીને કાંઈક પુરતક વાંચતી, એક યુવતીના પગ આગળ પડેલો તે દેખાયો.

આ હસ્ય જોઈને તે જરા યુંચાયો તો ખરો; પણ પછી હિંમતથી તેણે કહ્યું : “ બહેન, એક તરફી આપું ? ”

પેલી યુવતી ચમકી ઉઠી, અત્યંત ક્યાંથી આવ્યો તે જોવા લાગી તો દિવાલ પર બેઠેલા રમણ તરફ એની નજર ગઈ. એણે જરા રિમત કયું.

“ કાંઈ મને કહ્યું ? ” તેણે મધુરા સ્વરે રમણને પૂછ્યું.

આ યુવતીને ચહેરા સુન્દર કે મોઢક માનવો, તે વિષે જુદી જુદી દૃષ્ટિને મતભેદ થાય; તથાપિ તેમાં સરસ રમ્યતા હતી તે વિષે તો શક જ ન હતો, એવું મધુ રિમત તથા તેજસ, મનોહર આંખો એને જરૂર આકર્ષક બનાવતાં હતાં.

રમણને એ યુવતીના અનુપમ દર્શને મુગ્ધ કરી દીધો, વિચારમાં નાખી દીધો હતો. “ આવી સુરૂપવતી બાલ્યા આ ગામડામાં ક્યાંથી ?-એ કાણુ હશે ?-એ પ્રશ્નોના સંકલ્પ ચિત્તમાં એવું હલ્લ યુંચાઈ ગયું હતું. એ તો પેલી યુવતીની તરફ જોઈ જ રહ્યો હતો.

ઉત્તર નહિ મળ્યાથી પેલી બાળાએ કરીધી પ્રશ્ન ક્યો : “ કાંઈ મને કહ્યું ? ”

“ હા. બહેન, ” જાત્રત ધમને રમણે જવાબ દીધો : “ મારો બોલ તમારા પગ આગળ પડ્યો છે તે આપણો ? ”

તે યુવતીએ બોલ તરફ દૃષ્ટિ કરી તે હાથમાં લઈ રમણ તરફ નાખ્યો. એણે સહેલાઈથી ઝીલો લીધો. છતાં તે બ્યાંનો ત્યાં બેઠી જ રહ્યો. પેલી બાળાએ એના

પાછા જવાની સહેજ રાજ જોવા પછી પોતાનું વાચન ફરીથી શરૂ કરવાનું હતું.

“પરીક્ષાને માટે વાંચો છો ?” રમણે જરા રમુજ કે ટંકાર કરતો હોય એમ પ્રશ્ન કર્યો.

“કેમ ‘પરીક્ષા માટે’-સિવાય ના જ વાંચાય ?” તે યુવતીએ મનઃ રિખત કરતાં જવાબ આપ્યો.

“આર્વાં સુંદર ફક્કાડ, અને આપું મને હર સવાર !-

પરીક્ષા માટે ને કમ-નસીબને વાંચવાની ફરજ ન પડી હોય, તે સિવાય આવે. સોનેરી સમય કોણ જાણે ?-પણ તમને વાંધો ન હોય તો હું જીતરીને ત્યાં આવું. તમારે ઉંચું જોઇને બોલવું પડે છે !”

“અહીં ઉતરશો તો નીચેની વેલ દબાશે; પણ ખીચાના ખાંધાથી અંદર આવી શકાય છે.” તે યુવતીએ કહ્યું.

ઝાંપર સુધી રમણ પહોંચ્યો, ત્યાં તો એ બાલાએ જામ બારણું ઉઘાડ્યું. પાસે એક જૂની વાલ હતી, તેના ઓટલા ઉપર રમણે બેસવાનો વિચાર કર્યો અને પૂછ્યું : “તમારે માટે ખુરશી હું લઇ આવું ?”

“ના. ના. એની જરૂર નથી.” હું તો કોઇ કામ વાર આશમ માટે અહીં આવી બેસું છું. આ બાજુએ બહુ શાન્તિ છે.” બંને જણ ઓટલા ઉપર બેઠા.

૩

વાતમા સમગ્રનું કે એ બાલાનું નામ લગ્નવતી હતું; પણ બધાં એને લગ્ન કહેતાં. ગરીબ પિતાની તે પુત્રી હતી અને માત્રાપ ગાંધકાગમાં મરણ પામેલ દોવાધી મોસાળમાં પોતે ઉછરી હતી. એના વિવાહપાસ સાધારણ કરતાં વધારે હોય, એમ જણાવું નહોતું. એણે “ગૂજરાતી પુસ્તકો ટીક વાંચ્યાં હતાં; અને કાષ્ઠ અંગ્રેજી એ સિવાય બીજું વિશેષ નહિ !”

પરંતુ રમણને

એની સાદી સમ-જણ, કોળીને તફન અભાવ અને સરસ મીઠાઇ-તથા તે ઉપરાંત એનું સાધારણ યાન હતું પુઠકળ, માલિતી, એ ગુણોએ ધીમે ધીમે ધીમે એની સરપતાના જેટલા, બધે તેથી પણ અધિક આકર્ષ્યો હતા. તેણે સામાન્ય રીતે દર-રોજ મળતાં અને સવારના એકાદ બે

હું દિવાળી

હું દિવાળી દિલ રોલાવું,
તમારે પગલે ફૂલઃ
વરે વરે આવું ઉપે,
એમાં કરું નહિ ભૂલ.

હું દિવાળી દિલ રોલાવું,
લાવું દીપકમાળઃ
લાવું કુંકુમ, અખીલ લાવું,
લાવું લાલ ચુલાલ.

હું દિવાળી દિલ રોલાવું,
તપીત લાવું સર્વઃ
દુઃખ વિસરાવું એવું તમારું,
પરમ પનોતું પર્વ.

શ્રી. મુક્તા મંગળજી શાસ્ત્રી

કલાક આ વાલ ઉપર બાળતાં, થોડા જ દિવસમાં રમણ જાણે એ એમના મિલનના કલાકો માટે જ જીવતો હોય, એમ એને મળવા તકસર લાગ્યો. સંસારબંધનની બાળતોમાં પણ લગ્નના અભિપ્રાય એને બહુ વિચાર થોડા લાગવા માંડ્યા હતા.

વિવિધ સામાન્ય વિષયો ઉપરથી તેણે વાતો તરફ પણ ફરતી રીતે વળવા લાગ્યાં હતાં; અને રમણ, જે કે લગ્નનું હૃદય

પોતાના તરફ ખેંચાયું છે કે નહિ તે વિશે શંકાશીલ હતો; છતાં પોતે તો એને-આટલા દૂંધે સમયમાં પણ-ખરા જિગરથી ચાલતો થયો હતો. વળી, તે તરૂણી પોતાની ક્ષતિની જ હતી, એમ જાણીને એને ઘણી ખુશ થઈ હતી; જે કે સંબંધીઓ અને વડીલો, પોતાનો ચાલુ વિવાહ તોડવામાં સંમત તો નહિ થાય, એમ તેને બય હતો, - છતાં લગ્નની પ્રીતિ પોતાના તરફ છે એમ સમજાય તો, એમનો વિરોધ પણ સહી લેવા તે તૈયાર હતો.

“ એક વાત પૂછું, લગ્નગૂંચડેન ” વિશેષ પરિચય થયા પછી એણે પ્રશ્ન કર્યો: લગ્નનો તમારો આદર્શ શો છે ? ”

સાંભળીને તે બાલા હસી: “ રમણલાલ તમે તો એ ઘણો અધરો સવાલ કર્યો, પરીક્ષાના પ્રશ્નપત્ર કરતાં પણ મુશ્કેલ; અને મારા જેવી ગરીબ, અગ્નિ છોકરીને માટે તો ઘણો જ કઠિન ! તમને પેલી કહેવત યાદ હશે: ‘ દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય ! ’ અને તો વડીલ મોકલે ત્યાં જવાનું ! એવી બિચારીને માટે લગ્નના આદર્શ ખાસ શા હોય ? ”

“ એમ વાત ના હિડાવો, ” તે બોલ્યો: “ તમારામાં પ્રખ્યાત વિચારની શક્તિ છે, એ હું જોઈ શક્યો છું. આપણી આત્માની ચર્ચામાં ગરીબી કે તવંગરીતો - સવાલ જ નથી. પણ તમારો પોતાનો ધ્વજા કે આશાની અને હૃદયની પસંદગી હોય તેની અહીં વાત છે. તમારે જવાજ ન દેવો હોય તો હું તમને કાંઈ કંઈ પણ કરી શકું તેમ નથી પણ હું ચાહું છું કે લગ્ન સમય-ધ આતે તમારા ખ્યાલ શા છે તે હું જાણી શકું. ”

લગ્નગૂંચે રિખત કર્યું; એ બ્યારે હસતી ત્યારે એના માલમાં ખાસ પડતા અને ખાસમાંથી બહુ મધુર ઝગકાટ નીકળતો, જે એની મુખાકૃતિની સામાન્ય સુંદરતામાં

ઝોર વધારો કરતો. એવે વખતે જ તે સાધારણ રીતે મોઢક લાગતી. “ હું મારા વિચાર કહું, તે પહેલાં તમારા આવા સવાલનું કારણ હું જાણી શકું ? ” તેણે પૂછ્યું.

“ હા, જરૂર. ” રમણે કહ્યું: શુઓ, સાંભળો ત્યારે મારી નાનકડી હવનકથા. મારાં માળાપે એમનાં મરણ પહેલાં મારો વિવાહ એક બલિકાની સાથે કરેલો. સાથે સાથે કહી દઉં કે મારા દાદાજી જમરા બાપારી હતા, તેમની પુષ્કળ મિલકત અને દોલત મને વારસામાં મળેલી છે, એટલે દુનિયાની દૃષ્ટિએ હું સુખી ગણાઉં, વળી દેશવિદેશની ઊંચી કેળવણીનો લાભ પણ મેં લીધો છે. જે કન્યાની સાથે મારો વિવાહ થયો છે, તે પણ માળાપ વિનાની છે; પણ એના મામાજી એક સ્ટેટમાં દિવાન હોઈ, એનેય એમણે (કાંઈક મારા આશ્રયથી એમ કહેવામાં આવે છે) વિલાયત બજાવા મોકલી દેલી, તે સારી રીતે પસાર થઈને પાછી આવી છે. ખાસ દોષ તો એનામાં હોય એમ સાંભળ્યું નથી. પરંતુ વિલાયતનું નીતિ-મયોદાનું ધોરણ આપણા કરતાં જુદું છે; એટલે એણે પણ ત્યાં કોઈને પ્રીતિપાત્ર બનાવેલ હોય-કોઈની સાથે રનેદમાં એ પણ પડી હોય તો હું નવાઈ ન પામું ! ઘણા જાતામાં એને બહુવવામાં આવી હતી, એવો દેખાવ થાય છે; પણ કહેજ, સોસા-ચડીઓ વગેરેમાં જવા એને બંધન હોય નહિ, એટલે એવે રથજે યુવાન સ્ત્રી ધારે તેને મળી શકે. હું પ્રથમ વિલાયત બજાવવાની ખૂબ તરફેણમાં હતો; પણ ત્યાંની સામાજિક હાલતોના અનુભવ પછી મને એ દેશમાં કેળવાયેલી બાલ-જેનો પાછો જોઈતો હતો હું. કાંઈ જાણતો નથી તેની-સાથે લગ્ન કરવા મારી બિલકુલ ઈચ્છા થતી નથી. અને આ ઉપરાંત-લગ્નનો વિષય અંગત પસંદગીનો

હે; માયાપોતે એમાં માયું મારવાનો દક નથી, તેમ તેની જરૂર પણ નથી. તમે શું માનો છો ? ”

“ તમારી બંને દલીલો ઝટ મારે મને ઉતરે એમ નથી. ”-લગ્ન બોલી: “ રમણ બાઈ, તમારી વિવાદિત બાલા વિલાયત અગાસ કરવા મર્ધ, જે માટે તમારા કહેવા મુજબ તમે પણ જવલગદાર તો છોજ, અને ત્યાંની સમાજમાં તમને એટલે તમારા દિંદુ હૃદયને કાંઈક વાંધા પડતું લાગ્યું તેથી એ છોકરી પણ એવીજ થઇને આવી દશે, એમ વિનાકારણ મોંની બેયું વાજ્યાં છે ?-એ દેશોની સાંપ્રત સામાજિક વસ્તુસ્થિતિ ઉપર જે તમને અણમમે આવ્યો હોય, તો એ બાલા જેવી દિંદુ અને પણ કેમ ન આવ્યો હોય, એ વિચારવા જેવું છે. ”

“ બીજું-આપણાંમાં છોકરીનાં લગ્ન માયાપ બોલવામાં આવ્યાં છે તેથી એમની એ ડખત છે, એમ માનવું એ અન્યાય છે, આપણો-અથવા કાંઈપણ સંસાર-એ રીતે ચાલતો નથી. જિનઅનુભવી તરણ તરણી અથવા યુવક યુવતીના કાંઈપણ નિર્ણય કરતાં વડીલોની કરેલી પસંદગીમાં, અનેક દષ્ટિ વપરાયલી હોવાથી, તે ઓછી આનકારદાયક તો નથી. સ્ત્રીપુરુષ પોતે જ-પરંપરે જ્યાં પસંદગી કરે છે, ત્યાંનાં લગ્નોમાં ખાસ સ્વર્ગસુખ ઊતરી આવ્યાતું જણવામાં નથી. વિલાયત-પુરોપનાં રનેદલગ્નો પણ વારંવાર ‘ કહેવાતાં રનેદલગ્નો જ ’ હોય છે ! એ તો તમે એ દેશોમાં જઈ આવ્યા છો, એટલે જાણતા દશે. ધણીવાર એ ‘ રનેદલગ્નો ’ થોડાજ સમયમાં રનેદ ઉડી જઈને જવલગદાર-લગ્નો ના કરતાં પણ અધિક નિષ્ફળ નીવડે છે, એ બેલવાતું નથી. ”

અને-તમે કહો છો કે એ છોકરીમાં ખાસ દયણ હોય, એવું તમે જાણતા નથી.

તો એનામાં ક્વાલો છે એમ જ છા મારે માનવું ? વળી, એક વાત તરફ તમારું ધ્યાન ‘ એડું ’-ધણીવાર, કહેવાતાં રનેદલગ્નોમાં, સ્ત્રી તરફ પુરુષના દિલના એસણનું મુખ્ય કારણ એની ખૂબસૂરતી અથવા બોલવા માલવાની ખૂબી દોષ છે ! દલે, લગ્ન પછી સ્ત્રીને કાંઈ રૂપ-સુંદરી બનીને બેસી રહેવાતું નથી, અને એમ પણ બને કે શુદ્ધસંસારનો નિભાવ, જે એવું પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર છે, તેમાં એની વાજ્યાતરીના પ્રસંગો પણ ઓછા હોય ! એટલે કાંઈ પણ યુવતીની શુદ્ધી તરીકેની સાચી પરીક્ષા તે લગ્ન પછીજ થાય.

“ આ વિવાય, એક પ્રશ્ન પૂછું !-માનું ન લગાડતા. તમારી વિવાદિત બાલા, તમારી નગરે પૂછું શુભચાળી કે રૂપવંતી ન હોય, છતાં એવું કાંઈ સંપૂર્ણ મનુષ્ય મને ખોતાયો કે જેનામાં એ સધણું હોય ! તમે શ્રીમતી છો એટલે કદાચ છોકરીઓનાં વડીલો તમારી વિશેષ ખુશામત કરતાં હોય તથાપિ તમે પણ સર્વગુણસંપન્ન પોતાની જાતને ધારો છો ? હું તો એમ માનું કે લગ્નમાં જે વ્યક્તિ એકાંય છે તેમણે પરંપરના ગુણદોષ સહી બેવા જોઈએ, એક બીજાને અનુગુણ થવાને પ્રયાસ કરવો જોઈએ; એમ કરે તોજ લગ્નની સફળતા થાય. ”

“ માફ કરજો, મને આવડા લાંબા બાપણ માટે; પણ તમારી દલીલો મારા હૃદય કે મગજમાં ઊતરી શકી નથી. ”

“ ત્યારે, તમે રનેદ અને હૃદયની એકતામાં માનતાજ નથી ? ” રમણે પૂછ્યું. “ હું એટલું તો સ્વીકારું છું કે બંને સંસારમાં તે અપવાદરૂપ દશે; પરંતુ રનેદલગ્નો જ સંસારમાં સુખી થવાનો એક નિશ્ચિત માર્ગ છે અને દરેક મનુષ્યનો ધર્મ છે કે એણે તે મેળવવા, બની શકતો સધજો પ્રયત્ન કરવો. ”

“ લગનમાં એકબીજા ઉપર સ્નેહ હોય તોજ સ્ત્રી અને પુરુષ સુખી થાય, એ ખરું છે. ” લગનજીએ દસીને કહ્યું. “ પણ ધારો કે સામાન્ય રીતે થાય છે તેમ યુવક-યુવતીનું લગન વ્યવહારદષ્ટિએ થયું, હવે જો તેઓ પરસ્પરના ગુણદોષ નિભાવી લેવા મહેનત કરે અને પોતપોતાનો સ્વાર્થ જુદો ન માનતા હોય તો ધીમે ધીમે એકબીજા તરફનો તેમનો ભાવ વૃદ્ધિ પામી શકે અને અંતરનો સાચો ભાવ એ સ્નેહ નહિ તો ખીજું શું ? ”

“ વિલાયતમાં અને આપણે ત્યાં પણ

મહારા ઉરના ઉદ્ગાર બનેા !

મહારી પલકોમાં વસી જાઓ !
કણકણમાં હું ન્યાણું તબને
દાણદાણમાં હું બાણું તબને
મહારા રૂઝા મિયતમ !
મહારા વિખરી અલકોમાં વસી જાઓ !
મહારી પલકોમાં વસી જાઓ !

*

મિયતમ ! મુજને અપનાવી લો !
હું મહારી કહ-લાયા બૂહું
હું મહારી પરિભાયા બૂહું
નાચું દગપદકો પર રમખુમ-
મુજને સ્વર્ગીય સપનું કરી લો !
મિયતમ ! મુજને અપનાવી લો !

*

મહારા ઉરના ઉદ્ગાર બનેા !
ગુંથ રહો મુજ તાને તાને,
મહારા અન્તરના અપમાને,
મહારી જળર વીજાના મિય !
તૂટ્યા પણ કંઈત તાર બનેા !
મહારા ઉરના ઉદ્ગાર બનેા !

શ્રી. રમણીક કિશનલાલ મહેતા

જેની સ્નેહલગ્નો તરીકે યુવકજન જાહેરાત આપવામાં આવે છે, તેમાંનાં ધણાં યથા પછી ટૂંક વખતમાં, ‘ગિન-સ્નેહ’ કેમ બની જાય છે ? તે પણ વિચારવું જોઈએ. હું તો એમ માનું છું કે જે ‘સ્નેહ’ રૂપે વળ્યવાય છે, તે વારતવિક રીતે ‘મોહ’ હોય છે ! આવો મોહ લાંબો વખત ટકી શકે નહિ અને પરિણામ પરસ્પર બેદરકારી, અભાવ તથા તિરસ્કારમાં આવે છે !

“ માટે ‘સ્નેહ’ આદર્શ તરીકે સારો છે; પણ વ્યવહારમાં તે માર્ગ દેખીતો સુગમ છતાં જટિલ કઠિન છે. આપણા દેશમાં લગન પછી પતિપત્નીમાં સ્નેહ નથી પતો, એમ નહિ ‘પર્યુ’ પાતું નિભાવી લેવાની વૃત્તિ’ અને પછી સંસારી દિલોની એકતા, એ સદૃશ પરિણામ એવા પ્રકારના સ્નેહમાં આવે છે, જે પરસ્પરની જરૂરિયાત ઉપર અને એકબીજાના વધતા જતા ભાર ઉપર સ્થાયી હોય છે. એટલે તે વધારે સ્થાયી બની, જિંદગીનું જૂથજૂથ બને છે.

‘આપણા દેશમાં કે વિલાયતમાં જો લગનને સફળ બનાવવું હોય તો-પરસ્પરની સમજડો એકબીજાએ જોવી પડે અને સામસામી લાગણી ન દુઃખાય, એમ વર્તવું પડે આ ઉપરાંત મૃદ સ્ત્રીનું ક્ષેત્ર છે અને કમાણી પુરુષનું છે; તે બંનેને અંગે સ્વાર્થની અભિનંતા પણ જરૂર હોવી જોઈએ. આમ ન બને ત્યાં વિલાયતમાં કે દિંદુરસ્થાનમાં કહેવાયું સ્નેહલગ્ન હોય કે વડીલોએ ગાંઠવેલું ‘વ્યવહાર’ લગન અને તે હોય પણ તે નિષ્ફળજ થવાનું ! ”

“ પણ લગનજીએ, લગન માટે મોહ દરેક રીતે સુચોએ વ્યક્તિ મળતી હોય, રમણે પૂછ્યું : “ તોપણ તેણે ‘પોતાના’ માગાપે પસંદ કરેલા કુવામાં બૂરી મરવાનું ? ” તમે પસંદ કરો ? તમે અને લામણ

બરેલી સલાહ આપી તે ખાને કું ઘણા આભારી છું. પરંતુ મારા પરિચયમાં એક બાબત એવી આવી છે, જેની સાથે લગ્ન કરું તો જરૂર સુખી થાઉં, એમ કું માનું છું. આમ છતાં માત્રાએ કરેલો વિવાદ એમણે કયો છે, માટે જ સાક્ષ રાખું ?

“ તમે કરેલી મારી સંપત્તિ તથા અંગત ગુણદોષની ટીકાનું અરાપણું કું સ્વીકાર છું; તથાપિ જેસો વારસામાં મળ્યો તે માટે કું બવાજદાર નથી અને મારી પોતાની ઘણી ખામીઓ પણ મારી નજર બદાર નથી. છતાં એક બાબત જેની સાથે કું લગ્ન કરવા અતઃકરણથી તકરારી રહ્યો છું, અને જેની સાથેનું મારું લગ્ન ‘સાચું’ સ્નેહલગ્ન ‘જ’ બને, તે આર્થિક દૃષ્ટિએ ગરીબ છે, છતાં તેને કું એટલી તો સર્વસંપન્ન માનું છું કે એના નિત્યસહવાસમાં મારા દ્રવ્યોના કું સફુપયોગ કરી રાકીશ અને મારી અનેક ત્રુટિઓ પણ જરૂર ઓછી થશે, એમ મને પૂછું થકા છે. આવી પત્ની મળતી હોય, તો પણ સામી વ્યક્તિને યોગીક અગવડ પડે. અથવા વડીલોમાં કચવાટ થાય, એટલા જ ખાતર મારું બાવિ ન સુધારું; એમ સલાહ તો તમે નહિ આપો, એ મને ખાતરી છે. ”

“ પણ રમણભાઈ, તમારી વિવાદિત કન્યામાં પણ, તે તમને અનુકૂળ થાય એવાં રૂપગુણ નથી, એમ તમે ચા સાફ માની લ્યો છો ? તમે જ કહો છો કે એનો તમને કાંઈ પરિચય તો થયો જ નથી. એના નિકટ પ્રસંગમાં તમે આવી તો જુઓ. તેમ કયો સિવાય તમારું વર્તન, મારા જેવી માધારણુ માનવાળી છોકરીને તો કેવળ ગેર-રીતનું લાગે ? અને એક બીજું પણ કહી લઉં ? જે ખાસ ઉપર તમે ફિદા થઈ ગયા છો, તેની સાથે પણ ઉપત્તક મેનિ સિવાય તમે વિશેષ સંબંધમાં શું આવ્યા દર્શો ?

એના મુદમાં, કુટુંબમાં, મંડળોમાં, જે જુદા જુદા પ્રકારનું વર્તન સંસાર માગે છે, તેમાંનું તમે કેટલું જોઈ શક્યા દર્શો ? સર્વે મદ્યગુણ ઠોષ એકાદ સીમાં હોય, એમ તો શી રીતે માનવું ? વળી આપણી દુનિયામાં યુવક-યુવતીઓને બહુ મળવા દળવાનું શક્ય નથી, એટલે આ દેશમાં તો અચુક વ્યક્તિના સાચા ગુણદોષ સમજાવા, એ ઠોષને પણ ખાતે તેના નિકટ પરિચયમાં લાંબા સમય સુધી આવ્યા સિવાય મુશ્કેલ જ છે. પરંતુ કું તો કુરોપનાં સંવનનમાં પણ તેમ જનવું ઓછું સમાવિત છે, એમ વાંચું છું. એવા

જાંઝરિયું

:: ગીત ::

સખી, બાંધવું કંઈ જાંઝરિયું
એ પૂર્ણ ગીત અનુપ રે
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.
સખી, ધીવન ધરડે ઉરમાં
ધનગત નાચે પાય રે !
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.
સખી, હંધે બેઠી લાવના
પૂરુરના લણકારે રે
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.
સખી, તનમન સહુ સાથમાં
નમણાં નાચે નેત રે !
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.
સખી, બાંધવા મનનાં મોરલાં
છટી લટની ફેણ રે !
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.
સખી, એને ને મારે રસણાં
તૂટયાં તૂપુર વેણ રે
રમજુમ જુમજુમ જાંઝરિયું.

શ્રી. જયંત દેસાઈ

મળવા હળવાના જૂન પ્રસંગોમાં જને (તરૂણ અને તરૂણી) Society manners (બાહ્ય દેખાવની મનોહરતા) જળવે; પણ 'ભીતરકી ભગવાન નહે !' આવી દશ સામાન્ય હોય છે. એટલા માટે મારી સૂચના છે કે તમે એ તમારી વિવાહિત બાલકોના પરિચય અને અનુભવ નેટલો મળે તે લીધા પછી જ તમારે વિવાહ રદ કરવો હોય તો કરો. દરેક વ્યક્તિને પોતાનું ભાવિ રચવાનો હક છે તેમજ ધર્મ પણ છે. તે મારે કળ્પ છે. પણ.....

"સાંભળો ત્યારે" લગ્નજીએ જરા શર-મથી ગાલ ઉપર લાલ શેરડા પડ્યા, છતાં પોતાનું વક્તવ્ય ચાલુ રાખ્યું:

"સાંભળો ત્યારે, વળી મારા જેવી મરીખ છાઠરોની પણ નહીં આત્મકથા. હું પારકે ઘેર ઉછેરી છું. મારો વિવાહ મારાં આપણે, એક દેખીતું સાઈં ઠેકાણું ભેષ, મારા બાલ્યકાળમાંથી કરી રાખ્યો છે. પરંતુ મોટી થયા પછી, વ્યક્તિ-સ્વાતંત્ર્યનાં લખાણો વાંચ્યા પચાવ્યા પછી મને પણ તમારા જેવી જ ધૂન લાગેલી. હું પણ લગ્ન જેવા મંભીર વિષયમાં અંગત પસંદગીની સ્વતંત્રતામાં માનતી થઈ હતી.

"પરંતુ એવામાં- મને મારા વિવાહિત યુવાનનો પ્રસંગ મળ્યો અને અમારો પરિચય વધ્યો. હું એમના વિરૂદ્ધ પ્રુકળ વાતો સાંભળતી હતી; એમને લોકો અભિમાની અને મિઝજ, અતન્ન અને ધૂની માનતા હતા. સદવાસ યતાં, ઘણું એમાંનું ખોટું જણાયું; અને એમનો સ્વભાવ તથા હૃદયના સાચા ગુણ પણ કાંઈક અને સમજાયા. અને તે ઉપરથી મને લાગ્યું કે મારું એમની સાથે લગ્ન થાય તો હું દુઃખી થાઉં, એવો સંજવ ઓછો છે.

"મારા આ અનુભવ ઉપરથી તમને

એ હું સહેજ પણ સલાહ આપી શકું તો ને એ છે કે તમે પણ તમારી વિવાહિત બાલકોની સાથે નિકટ પરિચય મેળવી જુઓ; કદાચ એની ખામીઓ તમને જણાય, તો પણ તે અસહ્ય છે કે સુખરી શકે એવી છે, એ પણ વિચારી જુઓ: અને અન્તે તો તમને ચોખ્ખુ લાગે તેમ જ તમે કરશો. તથાપિ મારી આટલી સલાહની અજમાયશ તો કરી જુવો. "

"શું તમારો વિવાહ થયેલો છે? અને વિવાહિત યુવાનની સાથે લગ્ન કરવાનો પણ તમારો નિશ્ચય છે?" આશ્ચર્ય પામીને, રમણ એકદમ ગમેલો હોય એમ બોલી ઉઠ્યો. એનો ચહેરો એટલામાં તો અત્યંત ઝાંખો થઈ ગયો-અને જાણે તે નિરાશ અને મમગીનીનાં ઉંડાણમાં ઢળી ગયો હોય એમ દેખાતું હતું.

"ત્યારે તો આમણી બધી વાત અદુન જ હતી! હું તમને લગ્નજીએ, કાંઈ ધણી મદરવનો સલાહ પૂછવાના વિચારમાં હતો, હાં તો તમે મારા હૃદયની અનેક આશાઓ ઉપર વજન પાત કયો! "

"એવો શો પ્રશ્ન હતો રમણભાઈ!" લગ્નજીએ ચિન્તાચીલ ચહેરે પૂછ્યું. "મેં એવું શું કહ્યું કે તમારા હૃદયને તમે કહો છો તેમ આપાત થયો? અને તો લાગે છે કે તમને મારું લાગે એવું કાંઈ બોલી તો નથી! "

રમણે જવાબ ન આપ્યો અને માલ નિઃશ્વાસ મૂક્યો. એવું મગજ અત્યારે કાંઈ અકલ્પ્ય વિચારોના વમળમાં ધૂમી રહ્યું હોય એમ દીસતું હતું. થોડી વાર કાંઈ પણ બોધ્યા ચાલ્યા સિવાય તે જેમનો તેમ, બેસી જ રહ્યો. અન્તે તે ઉઠીને ઉભો થયો.

"લગ્નજીએ, હું આજ સાંજે જવાનો છું. આટલા દિવસ તમારી અમુક સંગતિનો લાભ અને મને જે અપૂર્વ શાન્તિ અને

આનન્દ મળ્યો તે માટે તમારો મોટો ઉપકાર મારા ઉપર છે, તે હું શી રીતે ફાળું ? તથાપિ તમારા તરફની મારી સન્માનરક્ષિતા એક દર્શન તરીકે તમે સુચવેલા પ્રજાજન પશુ હું અજમાવી જોઈએ આપણી આ વાતના કંઈક ઉપરની મિત્રી અને વાતો તો હું છીશ ત્યાં સુધી મૂકવાનો નથી. પશુ હવે આપણે પાછાં આવી રીતે ક્યારે મળવાનાં ? અને મળીશું કે નહિ તે પશુ પ્રશ્ન જાણે !”

“ જો પ્રશ્નની ધ્રુવ દશે તો આપણે પાછાં વહેવાનું કેમ નહિ મળીએ ?” લગ્ન એ જરા દરીને કહ્યું; “ તમે મને મળવા કારણો તો આપણે અચૂક મળી શકીશું. ”

ચમ્પો તો મીઠા દતા; કારણ કે જોલનારની વાણીમાં મધુરતા હતી, પશુ રમણને લગ્નના દારૂમાં કંઈકે લાગણીદીનતા દેખાઈ ! તેના ચોતાના હૃદયમાં અત્યારે જે નિરાશા અને ગમભીની હતી. તેણે કંઈ એ બાકામાં હોય એમ ન દેખાયું. આ ઉપરથી એને વહેમ તો પડ્યો કે એનો ચોતાના તરફનો ભાવ દશે, તોય તે મધ્યમ જ પ્રકારનો દશે. છતાં-તેથી એના તરફનાં ચોતાનાં દિવનાં તીવ્ર જેવાણમાં જરા પશુ ફેર ન પડ્યો, અને બહુ જોડું પશુ ન લાગ્યું. નમસ્કાર કરીને જાને છૂટાં પડ્યાં-રમણને તો એમ જ ભારણું કે હમેશને માટે !

૪

રમણ કંઈક ખિન્ન હૃદયે લગ્નના વિચારમાં જ મેડીના છત્રમાં ફરતો હતો. ચોતાનાં દારૂને ત્યાં એ યાજી આવ્યો હતો; પશુ એને ખિન્ન હૃદય એન પડ્યું જ હતું. લીલા પશુ ત્યાં ન હતી. એને ચાલે જાયેલા જાણીને તે પશુ એકાદ દિવસ રહી પાછી મળેલી, એટલે અહીં તે એકલો જ હતો.

“ માથું ! માથું ઉપર આવ્યાં છે ?”

અહીં તો નથી !” દાદરા ઉપરથી એક અવાજ આવ્યો. રવર જાણીતો લાગ્યો. રમણે અંદર ડાકીયું કયું; એક યુવતીને જોઈ તે મેડીમાં આવ્યો.

“ લગ્નમંદન ! તમે અહીં ક્યાંથી ?” તે આનન્દ અને આશ્ચર્યથી ચકિત થઈ બોલી ઉઠ્યો.

એ બાકા લગ્નમંદનની હતી, પશુ મામડાંની લગ્નમંદન તે કંઈ જુદી જ દેખાતી હતી. એનાં વસ્ત્ર ફેશનદાર, ધાટીમાં, મુશોબન દતાં. એના માથાના વાળની સેંચી વાંકા અને કપાળ ઉપર તેની મોટા મોટા જૂંપતી હતી, ચરીર ઉપર દિંમતી અલંકાર દતા. પ્રાથમ સાથે પોચાકમાં જોયેલ લગ્નમંદન અત્યારે વળી વધારે મુન્દર, મનોહર દીક્ષતી હતી.

તે યુવતી જરા દરી: “ લગ્ન નહિ; પશુ લીલ !” તેણે જવાબ દીધો.

“ શું કહો છો ?” રમણે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

એ તરફથી દરીથી કહ્યું: “ હા, હું લગ્ન નહિ, પશુ લીલ !”

“ શું તમે જ લીલાવતી ?” રમણે હા અને અર્થબામાં ગરકાવ થઈને બોલી ઉઠ્યો. જો કે આથી તે સ્તબ્ધ જોવા યર્ષ ગયો તો દતો; તથાપિ એના હૃદયનો ઉલ્લાસ અત્યારે ઉજરાતો હતો, એનાં નયનો સ્નેહપ્રણી દષ્ટિએ એ બાકાને નીરખી જ રજાં દતા.

“ હા જી, હું જ લીલ ! હું તમને મળવાને વડીબોની ધ્રુવ-અને મારી અંતર-વૃત્તિને અનુસરીને તમારો વિશેષ પરિચય મેળવવાને, તમારા હૃદયભાવ જાણવાને અહીં આવી સારે માણની આંખમાં મેં આંસુ જોયાં ! એમણે ધણી દિવસની સાથે જાનેલી દરીકત દરી સંબળાવી; અને તમારા વિવાહ સંબંધી વિચાર પશુ કંઈક વધુન્યા. બીચારાં બહુ નિરાશ થઈ ગયેલાં જણાયાં.

“ મને પણ લાગ્યું તો ખરું કે એ પછી આપણા વિવાહનો ભંગ અને તમારા ત્યાગ, એ જ મારે મારે સ્વભાવનો રસતો હતો. અને તમને જેમ અનેક કન્યાઓનાં માગ્યાં આવ્યાં દશે, તેમ યોડાંક મારે ખાતેય આવ્યા વિના રહ્યાં નહોતાં, -સારા ગણાતા ડેકલેથી પણ ! એટલે અવિધ્યની જિંદગીનું શું થયે, એવી ચિન્તા ઓછી હતી. વળી મામાજીની કૃપાથી હું વિલાપતથી પણ ડેગવણીની સારી લાયકાત લાવેલ હતી; એટલે સારો નિર્વાહ લાય એટલું વેતન તો હું મેળવી શકું એમ માનતી હતી.

“ છતાં-તમને એક આ-સ મારે આપવો; અને તમને એક વખત તો મારે બને તો પણ જોયું, એમ સત્તાહમરેલું લાગ્યું. વળી મારા મામાજી-જેમના અનેક મારા ઉપકારો-નો બદલો હું આ જિંદગીમાં તો કદિ આપી શકું તેમ છું જ નહિ તેમની અને માજી, જેમને હું મારાં મા જેવાં મણું છું, તેમની ખંતેની તીવ્ર ઇચ્છા આ વિવાહ ચાલુ રાખવાની હતી અને પણ-મેં તમને કહ્યું હતું તેમ-અધિકારસ્વાતંત્ર્યનો પવન નહિ લાગેલો એમ નહિ; પરંતુ વડીલો તરફનો મારો પૂજ્ય-લાવ ઊંડો હતો. એટલે તમે જે મામ અણેલા, ત્યાં જવાની-રહેવાની અને પણ અતુલ્યતા હતી. બાવિની પ્રેરણાથી આપણે ત્યાં મળ્યાં. પછીનો ઇતિહાસ તો તમે જાણો છો.

“ હવે આપણે જુદાં યવાનું દરકત નથી; વડીલોની ઇચ્છા હોય કે નહિ ! હવે પછીની વાત બધી તમારા હાથમાં છે, મારે (મને ખતાવવું હતું કે વિલાપતની ડેગવણી ચમત્કાર છોકરી ત્યાંની સંસ્કૃતિના સારા અંશ સ્વીકારી શકે છે; અને મનોહારમાં ત્યાં રહે કે સ્વાધીનતામાં ત્યાંના સંસારમાં પણ, તે ઈચ્છી ડેગવણી મેળવીને પોતાનું અધિકારસ્વાતંત્ર્ય જાળવી શકે છે.

અને પછી તો-તમારા અંતરના વિચાર વળી જુદા જ જણાયા !-પણ તેમાં મને કાંઈ શ્રમ પડે તેમ નહોતું. જે દિન-કુ બાકાએ આપે સંસ્કૃતિનું લાયકું પામું છે, તે યોડાંક વધું વિદેશીઓમાં રહે તેથી કાંઈ એનામાં આસમાન જામીનનો ફેર થાય જ નહિ ! એટલે હું તો જેવી અડી હતી-તેવી જ ત્યાં પણ હતી અને પછી એની એ જ છું. પણ, હવે, તમારી વૃત્તિ દશે તો આપણે છૂટાં યવામાં મારો વાંધો નહિ નડે. ”

“ હવે જુદાં યવાનું !-હવે છૂટાં યવાનું ! .. મારું મનજ ગમે તેટલું ઊંચે-રાવતું દશે પણ મને કંઈ મડિાં યેલો મારો છો ! ” રમણ બોલી લાયો : “ તમે લીલાવતી હો કે લક્ષ્મણવતી, જે હો તે હો; પણ મોં આગળ અમૃત મળિયો આવ્યો તે હું કદાચ જતો કરું ? ...હવે તમે મારાં અને હું તમારો !-પણ લીલાવતી, તમને નથી લાગતું કે આ બતલખર્ચ તમે યલો જ ફૂર લાગ બજાવ્યો છે, મને રાતોની રાતો નિરાશાની, અસાન્તિની ઉદ્વેગની આંધી આપી છે ! તમે જાણતાં હતાં કે હું તમને ખરા જિજ્ઞાસી વ્હાતો, છતાં કેવી નિષ્કુરતાથી તમે મારાથી જુદાં યવાં હતાં. ”

“ પણ કદાચ વિલાપતમાં મેં કાંઈ પ્રેરણાત્મક કહેલ હતો અથવા હું કાંઈને રનેદો કરીને આવી હોયશ તો તેનું શું ? ” લીલોએ રિખત કરતાં પૂછ્યું.

“ આપણે યઈ મયેલી અમલી વાને પ્રસુને ખાતર ન સંભાળતાં ! તમે વિલાપતમાં ચકાવ તે કયું હોય, છતાં હવે તો તમે મારા જ છો-અને તમે પણ મને વ્હાઓ તો છો, એ આપણી વાતોમાં તમે કહ્યું પણ કરેલું છે. એટલે હવે આપણી વચ્ચે કાંઈ પ્રતિબંધ નથી અને તમે મારાં જ છો. ”

લીલુને તેણે ડાલી સરસી લાખી. " હવે તો તમે મારા હૃદયનાં, જીવનનાં રમેદારાઓ જ છે. "

" અરે, આ શું કરે છે, રામુભાઈ, કષ્ટિક ધરમ તો રાખ ! " માજીતો સ્વર પાછળથી, દાદરા ઉપરથી આવ્યો. અને દસતાં દસતાં છૂટાં પડ્યાં. " અરવા ભાઈ, લીલુની માથેના વિવાદની વિરલ ધર્મ, અદીથી નાસી ગયો દત્તો તે કીયો-અને ખતમારે ઉધાડે છે. એના દાખ પકડીને ઇન્ને રચો છે, તે રમુભાઈ કિયો ?-લીલુ ! તે કાંઈ જાદુ તો નથી કયું ? "

લીલુ દસી રમણ બોલી ઉઠ્યો : " લીલુ તો નિર્દોષ છે, માજી, કાંઈ કયું દરો તો કદાચ લજ્જા છે ! "

" લજ્જા વળી શેષ ! " માતાજીએ પૂછ્યું : " તમારાં આ નવા જમાનાનાં યેતક ચેતકમાં અને કાંઈ સમજણ પડતી નથી. મારી બહી બોળી લીલુ અને કરો. કહે બેન, રમુભાઈમાં આટલો બધો ફેરફાર શાથી થઈ

ગયો ! શું જ મને કહે; રમુ તો ઠણૂં નહિ કરે. એ મૂળનો આડો છે ! "

લીલાવતી જરા દસી, " માજી, ચાને વખત નથી થયો ! " તેણે પૂછ્યું : " આ છોને નિરાંતે પછી વાન કરીશું તો ઠીક પડશે, ખરું જ ની ? "

" હા. બેન, એ પણ ખરું, ચાથો તમે બને, હું નમને બોલાવવા જ આવો દત્તી. " માજીએ સીટી ઉતરવા માંડી.

લીલાવતી હબી રહી. રમણે કયું : " ચાથો, હવે આપણે જમણું ને ! "

સાંભળવા છતાં, એ ઊભી જ રહી. એણે પૂછ્યું : " એક વાત મારે જાણતી છે. તમે કદો છો કે તમે મને ચાડો છો; પણ તે મને ! એ આંખા લૂમડું માથા ઉપર મૂકવું રાખીને તમને ચાખત આપી ગયેલ, વિલાયત કેળવણીને આવેલી લીલુને-તે તમારી સાથે છૂટથી મળતી લગતી લીલો કાંકતો, થોડું બાજેલી સામકિયણ લજ્જાને ! "

" જાનેને, " રમણે ઉતર આપ્યો.



હિટલર અને દિવાળી

દિવાળી આવી ઉઠી હિટલર સમીપે સ્વાગતે ગુંચવાય; ચેતાન્યા મહેલ, માળા, ગૂંદ, કુટિર બધા કાઠિયાં કામ, ફાટી તોપો, ગોળા વધુટયા કુલકણી બદલે, બોપરી કૈ'ક તોડી ટેટાને સ્થાન-ને આ રુધિર ક્રમક્રમે સાધીયા શા પુરાય. *

ધી. રજનીકાન્ત બટ

* સાધીયા શા પુરાય એ શક્તિ મુન્દરમૂલ પ્રમુખપણા નીમે બારાયવા ' કવિ મુશાયરા ' માટે આપેલી તે ઉપરથી ઉપરનું કાવ્ય બનાવેલું અને મુશાયરામાં વર્ણવેલું.

મીઠડાં તે કયમ કડવાં ?

મીઠડાં તે કયમ કડવાં થાય, હૃદયને બાળતાં રે લોલ,
દીઠડાં અમૃત વિષ પલટાય, જગતને બાળતાં રે લોલ;
સ્નેહલ લાવ ઉડા વિસરાય, નિગર કઠણાયલાં રે લોલ,
દેહલ રંગ ફડા ઉડી જાય, જીવન ન્યાતિહીણું રે લોલ:

મધુરા હર્ષ વિષાદ અગાધ વિશે ખડું દૂખતા રે લોલ,
અધૂરાં વર્ષણુ પ્રેમ અમાપ તણું ઘણું લૂણતાં રે લોલ;
સોહ્યાં સુંદર ને સુરમાળ, ઉગમતાં અંતરે રે લોલ,
જેયાં નિષ્કળ સહુ સુખદાળ, રહ્યાં દાઝ્યાં ઉરે રે લોલ.

ઉદલાસે ઉછળી રહ્યાં યૌવન પૂર સુવાસ,
મન ને આત્મનું ટોલિયાં જિન્દગીને રસરાસ:
'મોહ્યાં' સંસારે મધુ, હૈયાં તેજલ આશ,
જીવન શોભન - જીલણું-ખન્યાં ફર આભાસ !

આબ્યાં દુનિયાંને દરબારે અમે આશાભર્યાં રે લોલ,
લાબ્યાં દિલડાંનાં ફૂલહાર, પ્રીતમ કાળે ધર્યાં રે લોલ;
રચ્યાં મૈત્રિનાં સુખ ધામ, ગૃહાંગણુ શાં ગમ્યાં રે લોલ,
સંજ્યાં નર ને નારી તેમામ, કીડાંગણુમાં રમ્યાં રે લોલ:

જૂનાં બન્ધનના અંકેડ, અભય અમ, તૂટિયા રે લોલ;
સદા દિલ ઉડવા કેરા કોડ, જીવનરસ લૂંટિયા રે લોલ;
વહ્યાં એ મનહર ઉરવિહાર, ઘડીભર રંગમાં રે લોલ,
રહ્યાં ફળ ઇન્દ્રવર્ણુશાં ખાર, વિષમ સુખ ભંગમાં રે લોલ.

જાણ્યું જગ શું સ્વર્ગ ? આ સુધાકર્યો સંસાર ?
માણ્યું સ્વપ્ન; વધ્યોજ ત્યાં ગાઠો રે અન્ધકાર !
કાળી રીંદ ઘન વરદળે, કાળી રીંદ કાળી રાત;
કાળી લાવિ પહાવલી, કાળી દિલની વાત !

મિત્ર-ગુરુ-સાથી ખન્યાં નર જાત, ઘણાં સંગે સર્યાં રે લોલ;
ઉંડી અમ કુમળાં હૃદયે ભાત સ્નેહની સંઘર્યાં રે લોલ,
જીવિત પંછી કહુપિત-કે સંસાર ? અમે અજીજાણુતાં રે લોલ,
હાય ! પછી ?-કેશદંડના ભાર રડી અમે જાણુતાં રે લોલ:

કહો કેઈ, મીઠડી કયમ અમ ગીત બની કડવી ફહે રે લોલ,
લહો કેઈ કેવી તે આ રીત ? ગંગા અવળી-વહે રે લોલ;
કર્યું શું, કડવાં મીઠડાં થાય, હૃદયને ઠારતાં રે લોલ,
રડવાં હસવાંમાં પલટાય, જગત સુખ ધારતાં રે લોલ.

વિકાસની વેદના

લેખિકા :

વનખાલા ડ. રેસાઈ

અ નેક પત્રે તે સારું માનવોનાં મનની અંદર વિચારો આવે છે: શું જીવન તે માત્ર દુઃખ માટે જ છે કે સુખ માટે જ?

ફક્ત અને ફક્ત એ એવું અિશ્વર્ય એટલે જીવન. કોઈ પણ મનુષ્ય એવો નહિ હોય કે જે, રડ્યો નહિ હોય અને બહેરમાં દર્યો નહિ હોય.

કેટલાક માને છે કે મનુષ્ય પોતે જ આ સુખ અને દુઃખ પોતાની મેળે ઊભાં કરે છે. પરંતુ તે અર્ધસત્ય છે. કારણ કે ઘણા મહાન પુરુષો માને છે કે દુઃખ એજ જીવનને પડે છે; અને સમગ્રપુરંદરો બનાવે છે તેના પ્રત્યક્ષ પુરાવા તે પ્રજાના પેતાના જ બદલો છે. વ્રહ્મારામ, નરસિંહ મહેતા મીરાં વગેરે. તેમનાં જીવનો દુઃખથી જ ભરેલાં છે. મોટે જ તેઓ પ્રજાની બકિત સારી રીતે કરી ચકયાં છે.

આપણા પ્રખ્યાત કવિ ખજરદારે માયું છે કે

દુઃખડો રહે પ્રજુ
બધે ચીરે બધાંડ રોલી જાય
એવાં અમ ભાગ્ય
દુઃખદા...

સુખ કરતાં દુઃખ તે જીવનનાં પડતરમાં મહત્ત્વનો ભાગ બનેલો છે. મોટે જ જીવનના વિકાસમાં ઉડે ઉડે વેદના હોય છે. તે વેદના મોટા ભાગનાં માનવી સમજી શકે છે. પરંતુ તેનો સામનો થોડા પત્રે તે થોડા સમયે કરી શકનાં મોટે શક્તિશાળી નથી થઈ શકતા એટલે દુઃખની ફરિયાદ કરે છે. આપણે દિ-દુઓ તો પૂર્વજ-અર્ચા. માનીએ છીએ; અને પ્રારબ્ધનાં દુઃખ સખાવી લાગ્યા છીએ

તે કમોનું જીવનમયનું પડે છે. જ્યારે એ દુઃખ સદન કરવાનું જ છે તો એની સામેનો બચાવ નહોતો નથી શું? કુદરત તન્ન નજર કરો: ધરતીમાતા પોતાની છાતી ઉપર અનેક દળના ધા ઝીંબે છે; અને સૂર્યનો પ્રખર તોષ સદન કરે છે. કદીએ તેને ફરિયાદ કરી છે? દુઃખમાં માનવીનો વિકાસ છે એવું સમજીએ તે પહેલાં દુઃખનું પરિણામ શું? દુઃખ શોમાંથી ઉદ્ભવે છે? સુખ પહેલું કે દુઃખ? આ પ્રશ્ન આપણા માનસને મૂકવે છે. પણ "જ્યાં નદિ વેદના ત્યાં જીવ કશું?" ગાળકના જન્મનું જ દટાવતું માતા અનેક જાતની વેદના સદન કરીને એક ગાળકરથી પુખ્તનું સર્જન કરે છે. કુદરતમાં પણ તેમ જ છે. ધરતીમાતા એ દળના ધા ઝીંબી ઝીંબીને સુંદર માન્ય ઉત્પન્ન કરે છે. આ ઉપરથી એ જ સાબીત થાય છે કે દુઃખમાંથી સુખનો ઉદ્ભવ થા છે.

માનસશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે જીવનમાં સુખ છે જ નહિ. But removal of pain is called happiness. " જ્યારે ધણા એમ પણ કહે છે કે

"જ્યાન"દો બાધ જ્યાન"દો
જીવન એક મહોસસ છે."

જીવન એ માત્ર મહોસસ તો નથી જ. લગતા મંડપો કોઈ દંમેશાં બંધાતા નથી. દંમેશાં બંધાતા મંડપો એ જ પણ આપતા નથી. સુખના પ્રસંગો ફાલિક જ અનુભવાય છે. એ સ્વપ્નવત્ છે મોટે જ સુખની કિંમત છે. રથાવી રહેલા સુખને આપણે સુખ માનતા જ નથી; તેનાં કારણોમાં મુખ્યત્વે આપણો અસંતોષ ને સાથે

ચાલે આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓ. જીવનમાં મહત્વાકાંક્ષાઓનો અંત જ નથી. એ જ આશાઓ જીવનમાં દારણ ને રૂઢન પ્રમથાવે છે. એટલે જીવન એ માત્ર આનંદ છે એમ તો ન જ કહી શકાય. એ જ પૂર્ણ વિકસિત કમળો સૂર્ય નમતા બીડાઈ જાય છે. એ શ્રેયો પોતાની રાત્રીરૂપી રાષ્ટ્રીને વિદાય આપતાં મોતી સમાં આંસુ સારે છે. આ બધું શું બતાવે છે? એ જ ને કે સર્વત્ર ને સર્વ કાંઈ સુખ છે જ નહિ; ત્યારે શું સર્વત્ર દુઃખ જ છે?

શેકસપીઅરે કહ્યું છે કે દુનિયાનાં યોદ્ધા મૃત્યુ છે; કેમ જાણે ભગવાને તેમને યોદ્ધાં દુઃખ આપ્યું ના હોય તે પાછું પોતાનું કસ્પિત દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે સાચી રીતે એ બેમાંથી એક પણ કસ્પિત નથી. જેમ માનવીને દેવ ધરે છે તેમ જ આ કંદીએ પણ તેમને ધર્યા છે. જીવનની શરૂઆત-જન્મ તે દુઃખમાં અને અંત પણ તેમાં જ.

અલબત્ત તે દુઃખ શણિક છે. જેમ પછો મનુષ્ય પોતાના વિકાસ તરફ ધપે છે. અને સુખ તથા દુઃખનો અનુભવ કદી આ વિશ્વ-રૂપી રંગમંચ ઉપર તેનો જામ ભજવી શકુને આમંત્ર છે, પણ એટલું તો છે જ કે સાત્વિક મનુષ્ય જેને જ્ઞાન, ચારિત્ર, અને જીવનમાં ઉતાયો છે તેને મૃત્યુ દુઃખ દેતું નથી. કારણ મૃત્યુ એ શું છે તે તે બરોબર સમજે છે, "મૃત્યુ મરી મૃત્યુ" એટલે કે જાતમા નર્વા વચો ધાગ્યું કરીને રીંધી તે રંગમંચ ઉપર તેનો ગાકીનો જામ ભજવવા આવે છે. જામ જ્ઞાનથી મનુષ્ય આધ્યાત્મિક સુખ મેળવી શકે છે. પણ આવું આ-ધ્યાત્મિક સુખ મેળવનાર કોઈક વિરલા છે. પણ તેનો અર્થ એ નથી કે તે વિરલાઓએ દુઃખનો અનુભવ જ નથી કર્યો. જો વીરતા દુઃખ-

માંથી જ હજીવી છે. એ જ વીરતાએ સિદ્ધાંત "હુદ્" યદા. એટલે દુઃખમાંથી તેમણે સુખ ઉત્પન્ન કર્યું છે; મારે જ તે સુખ ચીન્સયાથી પણ હોઈ શકે. તેમાં પ્રેમ અને કરજ એ બન્નેનો સંતોષ છે. પ્રેમ સંકુચિત નહિ પણ ઉદાર અર્થમાં ને કરજ પણ તે માત્ર આ જગતની નહિ પરંતુ આ જગતની પેલે પારની આમ આવા માની કુદનો જીવનને મહોત્સવ બનાવે છે.

જીવનમાં દારણ અને રૂઢન હોત નહિ તો જીવન નીરસ અને પ્રેરણા વિનાનું બનત તેની કિંમત પણ અંદાત નહિ. સુખ અને દુઃખરૂપી એ પાંખો વડે જીવ પોતાનો વિકાસ સાધે છે. દુઃખ એ જીવનનાં મોંઘેને બેઠીને પેશ્વેપાર લાઇ જાય છે. ને તેનાં રહસ્યો ઉઘે છે. અશુધી જીવનનો ગેલ દર મધ જાય છે. જીવન તે રણ જેવું નથી, પણ બગીચા જેવું છે મારે જ તેમાં ઢપ અને શોક બન્ને દોષ છે. જ્યાં વેદના નથી ત્યાં ફળ નથી; ને ફળ નથી ત્યાં આનંદ નથી. આમ જીવ અને જગતનો વિકાસ જોતા આપણને લાગશે કે યુગે યુગે સંક્રાંતિકાળો આવે છે ને તે પછી તે સંસ્કૃતિઓ વધારે સુદૃઢ અને ચિરસ્થાયી બને છે. આ સંક્રાંતિકાળ તે બરોબર દુઃખકર જ હોય છે. કુદરત કહીએ દુઃખની પ્રગિયાર કરતી નથી. તે તો તેનો કમ ચવાવે રાખે છે. તે જ પ્રમાણે મનુષ્યોએ પોતાનો વિકાસ કરવાનો છે.

દુઃખ એ જગતનું ચિરસ્થાયી દેવું છે કુદરત જાગે તેટલું આપણું તેમાં જ મનુષ્ય ની મોટાઈ છે; ને સાચી વીરતા છે. જેથી રીતે તેજ અને અધારરૂપી સાંકળો વિધનું સૌન્દર્ય ખાલી રહે છે તેજ પ્રમાણે દારણ ને રૂઢનરૂપી સાંકળોથી મનુષ્ય તે જીવનનું સૌન્દર્ય લૂંટવાનું છે. દુઃખના મળેને વિના સર્વન નથી. વિજ્ઞાનાં રૂઢન અને

મેયના મર્જન પછી જ વગમાદ તરફ છે. આ તેજ જતાવે છે કે પ્રકૃતિની દરેક દકિત તે મનુષ્યના વિકાસાર્થે જ છે. ખરે તેને સાધર ન માનતાં સાધનરૂપ માનવું તે શીઘ્ર છે. દુઃખ તે દકિતની પરમ મૂર્તિ છે. બેઘ કરવા માટે જ આ દકિત વપરાય છે; તેજ તેની ખૂબી છે. પ્રકૃતિના ઉત્પાતો જોઈને મનુષ્ય ચેતાવું કેવું શુભારે છે પણ તેજ ઉમુલ યુક્તિ અને પારતીકાંચોના પરિણામો અપર જ હોય છે. મોઢ મદાન દિવ્ય આ વિશ્વરૂપી કળાશુવનને સને છે અને અવનના વિકાસમાર્ગનેની સુધારખામી વેદના, સંતાર અને દુઃખ સાથે છે. પણ એ વેદના તે દિવ્યની સર્જનકળા છે જનતનો દિવ્ય

પાયર પર ટાંકણાં ખારી ખારીને વધ્યરમાવી મૂર્તિ માટે છે તો મોઢ મદાન દિવ્યમાર અવનને વેદનાનાં ટાંકણાં ખારી ખારીને તેને શાન્ત જનાવે તો તેમાં ઘોઠ કરવા જેવું કંઈ નથી.

દુઃખ અથમ અથમ દિશે, અવનમાં વચ્ચણું અવન ત્યમ ત્યમ દિશે અધિક મોંઘું."

આ સુખ અને દુઃખની દિવ્યરૂપી અરજ પછી અંછી વિને એટલું જ કહેવાય કે "Life is neither pain nor pleasure but it is serious business to be entered upon with courage and in a spirit of self sacrifice."



મ્યામંત્રણ

૧. તિરવ-વિદ્યારી

સુરપુરને આંમલ કંઠનાં માન;
કંઠનાં માન રેલીયું ધેં બેકતાન,
સુરપુરને આંમલ કંઠનાં માન.

જનતાને તથને આપીયું અશુ અષ્ટનો;
બ્ધાણ વહીયું આપણ પ્રભુપ વસપાન,
સુરપુરને આંમલ કંઠનાં માન.

શ્રી. ક. સુશીલા શેઠ

કી મર્યાદા આપના અભ્યાસ માટે કોલેજમાં દાખલ થતાં બાળબાળામાં આવેલી માણેકશા મેનશનની સાક્ષીમાં હું જોવી ગમી રહેતો હતો. સામેના બંગલામાં ચિતુભાઈ દોઢર કરીને એક વૃદ્ધ મુદરથ રહેતા હતા. જી. આઈ. પી. રેલ્વેના એન્ટની આફ્રિકામાં શરૂઆતથી નોકરીએ ચઢીને ધીમે ધીમે ચઢતી પાયનીની જગ્યા મેળવતાં મેળવતાં તે વૃદ્ધાવસ્થામાં નિવૃત્ત થઈ આવ્યારે અહીં કાયમને માટે રહેતા હતા ! તેમની પત્ની સમજીવ્યા બંગલામાંથી સાંજે દર્શન કરવા બહાર નીકળતાં હોય, ને હું તેજ વખતે ઘેર આવી પહોંચ્યો હોઉં-એવું દરરોજ બનતું. મુખાઈ જેવા વિગટ નગરમાં આપમેળે કોઈની ઝાળખાણ કરવી એ ચાલુ જમાનાની રીત મુજબ ગ્રામ્ય ગણાતું હશે-પરંતુ આ સમજીવ્યાને, મારે પ્રથમ પરિચય થયો તે પ્રસંગ જરા ગૂઝ જ છે !

સાંજના સાતેક વાગે હું ઘરમાં હતો ત્યાં અજાનક બારણું ખખડ્યું બણી મેં કાયમી ધમ મલિત, તે બોલ્યું તો સમજીવ્યા ! " હા-જા. બાપ, હું તો મંદિરથી હમણાં આવી ને ઘરમાં તો કાંઈ દીવા થતા નથી-એ મંદિરોડીની તે ઝોછી કગડૂત છે ?-તમને કાંઈ નાવડાં હોય તો જીઓને બાઈ-

હું તેમની પાછળ પાછળ ગયો. મેં મન સ્વીકાર્યું ત્યાર વાર ઉઘો નીચો દયો ને તે સાંજે જ પધા ખડોમાં ઝળઝળાટ દીવા થઈ . . . ને પછી પહેલા જ પ્રયાને યથા મજવાવી આનંદ થયો-ને બારે ચિંતામાંથી મુક્ત રવાનો આનંદ સમજીવ્યાના મોં પર પથ તરવયો.

આ જ વખતે અમારા પરિચય સંબંધો પ્રસ્થાપન થયા.

તેમણે મને મમતાપૂર્વક બેસાડ્યો. મંદિરથી આવેલો પ્રસાદ થોડોક આપ્યો અને મને કહ્યો કહાળ્યા વિના એક કપ કાશીનો બહુ કુનેહથી બનાવી લાવી ચાંદીની વાટકીમાં બે ઈસરી પેંડા વગેરે સરંગમ લાવી મારી સામે મૂકતાં ઉભાં ઉભાં જ તેમણે વાણીપ્રવાહ વહેવડાવવા માંડ્યો :

" મારો સુરેશ મ્હાજ બી. એ. પાસ થયો તાર આવ્યો છે-તેના પેંડા, એ અમદાવાદની કોલેજમાં બણે છે. એના બાપા તો એને વારે ધરીએ કહે છે કે અહીં સરસ બંગલો રહેવાનો છે-ધરને અમલો-ને મુખાઈ-માં કાંઈ ઝોછી કોલેજ છે ? પણ એણે તો કહે જ લીધી કે ખસ અમદાવાદ જ બણવું છે-ત્યાં એના દોસ્તદારો છે કહે છે !-હાં તે તમારું નામ શું બાઈ ? બોલાવીએ પણ શી રીતે રડ્યું ?-તે તમારે નાના બાઈ બેન છે કે ? "

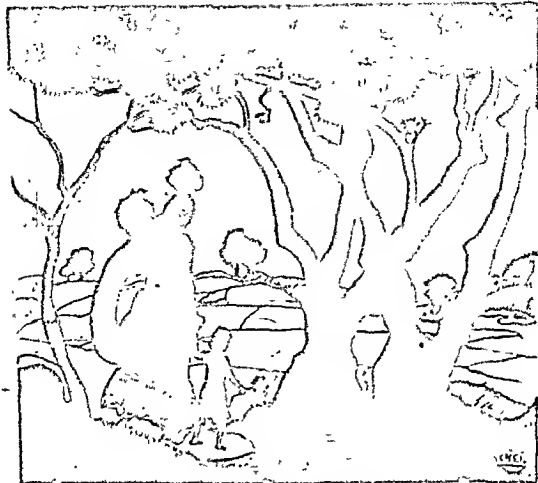
મેં હસીને ઉતર આવ્યો, " નાના બાઈ બેન મારે નથી. હું જ સૌથી નાનો છું. મારે ત્રણ મહેનેઝ ને બે બાઈઓ છે-

" બહે છે મા, બાગપશાળી કહેવાઓ, પણ તમારું નામ ? "

" મને ગણુ કરીને બોલાવજોને માઈ ! "

" એંહ, આવડા મોટા તમે થયા-મારા સુરેશથી બહુ બહુ તો જ આઠ મહિને નાના હશે કેમ નહિ ? હાં-તે હું શું કહતી હતી ?-

" જીઓ ગજીબાઈ, સુરેશના મનને એમ કે અમદાવાદની કોલેજ સારી છે-તો મેં કાંઈ ફિકર નહિ, હો ને ત્યાં બણે !



મે આને દિવાળી !

દિવાળીના દીવા લાવ્યા,
 ખોળે ખાતું ખાયા
 તથા લગલગ આ લગલગે
 નદાલ મેળ ખાયા
 રહેલ દેવી દિવાળી,
 મે આને દિવાળી ?

ગુણસુહરી

દીપોત્સવી
અંક

નવેમ્બર ૧૯૧૧

૦૦

આસોપાસની
અક્ષમેલી ડાળમે
તોરણનાં પાંદડાં
ચૂંટી
એને ત્રેધ રોધને
નાની શી સદિસ
ફોંસો વીળી વીળી
લાવડી
આવી દિવાળી
દીપતી.



દેવે આ જંગલમાં રહેવા આવ્યે અમને
ત્રણ વરસ યુધા-ત્રીજી લગનમદા આવી-ને
સુરેશ પણ હવે બી. એ. માં પાસ થયો,
દેવે બહુ બહુ તો વરમ વડોળ જાણ્યું-પછી
પરજાવીશું-ને ઘેર વડુગામ આવશે જ ને ?”

૨

તે પછી તો સમશ્તુઆને ત્યાં મારે વાર-
વાર જવા આવવાનું થયા માંડ્યું. નાન-
પણમાં પીએરની ડેટલી ગરીબ, રિધિતિ,
પછી પરજવા બાદ એમના પતિ ચિતુભાઈની
નોકરીનું બરાબર ડેકાણું પ્રવતા સુધી કેવી
સુરેશનાં દિવસ કાઢવા પડ્યા, ને પછી
કેવું નસીબનું પાંદડું ખુલ્યું, ત્રણે મોટી
છોકરીઓ એક સુરત, એક વડોદરા અને
વેટલાદ પરણીને સારે ઘેર કેવી ડેકાણે પડી
મઠ, એકનો એક દીકરો સુરેશ તેનું પ્રથમ
જમિયત નામ રાખેલું તે બાકીને સુરેશ
રાખવા માટે સુરતવાડી જેન કેવી એના
બાપા સાથે લોકી, સુરેશને સારી કન્યા
મળે તે માટે વેટલા પ્રથલને ક્યાં, ચાલાણે
જતાં ચિતુભાઈની રહેલે ખાનામાં નોકરી
કાનાથી સેંકડકલાસની પાસ કેવી બપોટાનું ધ
મળેલી, ને અત્યાર સુધીમાં ચાર ધામ કેનાં
કહેરથી કરી આવ્યાં એવી એનો અનેક વાતો
સમશ્તુઆ એવી ઉત્તરાવી ઉત્તરાવીને કાઢતાં
વખત ક્યાં પંસાર થઈ જતો તેની ખબર
રહેતી નહિ; ને એમની વાતોમાં કેવો કોષ
રસ પડતો કે તેમની પાસેથી ઉઠવાનું મન જ
ન થાય ! છેવટે તેમની વાત મૂળ મુદ્દા પર
આવતી, “ જુઓને ગજુભાઈ, મને તો
કોષએ મુવચ્છિ લખતાં વચિતાં ન શીખવ્યું
તેની મને બહુ કાંજગમ પડે છે ! હવે
સુરેશની વડુ આવશે એટલે હું તો એને
કહીશ “ મારી પહેલી શરત એ કે તું તારે
દાવે તેથી દેશનનાં સાડી પોલકાં પહેર, મેંચિ

૬

ખાઉંર ચોપડ કે વાગતા અંબોમાં મૂંચ-
તેનું મારે કાંઈ કહેવું નથી, પણ મને મેંચ
સીવેટ જેન લખને લખતાં શીખવ-તવે
નિશાને જતાના કિવસં તો મયા, મારે માર
ખરી નિશાન શી મોટી ! વડુ મારનર
સામુ વિદ્યાથી. ” ને પછી નિશાના ખુદ
સ્વરે તે દમતાં ને મને દખાવતાં !

ત્યારે ચિતુભાઈનો નમૂનો આથી તફ
ગિતો જ હતો. તેમને જાતું બોધ્યું નહિ કે
ક્યાં જવું નહિ માત્ર એક જ વાર મારી
સાથે બોલેલા અંગે તે એ જ કે, “ છોકરાં
બખવા સંબંધી, નોકરી સંબંધી
પરજવા સંબંધી મેં કહેવાનું જ મૂકી દીધું
છે. તમે જાણો ને તમારું કામ જાણે-તમ
જેમ પાલવે તેમ કરો, પછી અમને કો
દેશ તે નહિ ચાલે, ”

ત્યારે એ જ જામનમાં સમશ્તુઆનો મ
એવો હતો કે “ સુરેશ દવે કાંઈ નાનો છે
એ જ દરસે તે એના લાભનું જ દરસે ને
એમ. એ, યથા પછી પરજીસ એમ કહે
તો ભસે !-પછી આપણે શી ચિંતા છે ! ”

આ પરરપર વિરોધી મત સાંભળી
આજર્ણમાં ગરક થઈ જતો ! ઉંચા ધાટને
ગરતો એક જ હોય છે પણ ઉપર ચડતાર
તે અધરો લાગે છે ત્યારે ઉતરનાર તે મોજા
ઉતરી જાય છે !

૩

જિતાજીની રમણે પડી. મારા મામા
વખતે હાંતો રોટમાં દીવાન વતા, અને તેમના
અભ્યાસને વશ થઈ આ વખતની વેકેશ
મેં ત્યાં ગાળવાનું નક્કી કર્યું હતું !

આથી નીકળવાની આગલી રાત્રે
સમશ્તુઆને મળવાં ગયો ને મારે અંબા
વરે જવાની વાત સાંભળતાં તે બોધ્યાં
“ વાહરે-વાહ, જુઓ ત્યારે અંબાજીથી મા-

વારતે કંકુનો પડો માતાજીને ધરાવી લેતા
આવળે-ને આ એક યજ્ઞમાં થોડાંક મગ-
બનાં ચકતાં ને હલવેા છે તે માગ સુરેશને
બહુ ભાવે છે-તે

એટલું અમદાવાદ

એક રાત ઉતરી

આપી દેશો ? ને

ખચર લેતા આવળે.

એ રૂઝઓમાં તો

અહીં આવતો જ

નથી, એને તો કા

મ્મીર જવાનું બહુ

મન હશે-ને- 'કંકુ

યાદ આવતાં સમ-

જુખા ઉડ્યાં ને મ

ખડો મારી આગળ

મૂકી ઠગરે ખોમેલી

'...મંથી કંકુન

પૈસા માગ હાથમાં

મૂકવા માંડ્યા.

મેં કહ્યું: "નદિ

નદિ, સમજુઆ !

આવું શું કરે છે ?

પોતાના માથુમને

આવા જૂજ કામ

નાટે પૈસા આપવા-

ના હોય ? એ તો

હું જરૂર લેના

આવીશ, ને અમદા

વાદમાં મારા અનેકી

પોરટ મારતર છે ને

ત્યાં બેનતે મળવા

હું જવાનો જ છું

એટલે સુરેશભાઈને મગડો પથ્થ

પથથ "

જ થેલીમાં હાજરો મૂકી હું ગુજરાત કોલેજ-
ની બોર્ડિંગના યોગાનમાં પાગલની માફક
આંટા માગવા લાગ્યો ! તે વખતે સાંજના છ

વાગી ગયા હતા;

ને રૂઝઓ હોવાથી

બધું સૂગસામ લા-

ગતું હતું. પૂછતાં

પૂછતાં આખરે હું

દાદર ચડી ચોક્કસ

નંબરવાળા ખોલી

આગળ જઈ ઉભો

રહ્યો. તેના બારણા-

પર સુરેશ સી. કોર

નામનું સુંદર પાટીલું

લટકતું હતું, પણ

બાંધે તાણું ?

એવામાં બે કો-

લેજઓ ધોતિયાના

છેડા ખમે નાખી

પાછળથી આવ્યા

અને તેમાંના એક

જણે મને પૂછ્યું:

" કોને સુરસિંગજી

હોઝને મળવું છે ?

-હાડી દરખાસ "

પણ મારા જવા

અમદાવાદ માણમ

આગળ એકદમ મ-

ચકરી હડાના શપ્તો

ખોસાઈ જવાથી તેણે

તરફજ છળ કરડી.

પરંતુ બીજા

હોકરાએ સમયમન-

તા આપરી કહ્યું: " મિત્તર હોકર, નજરે

આપારે હોકરિયા રોડ પર સર્જન કેા મીંગે

રેમારને અંગે નહી મળે. "

માડીનો સદેશ

માને ના સુખડાં ને;

તારે આનંદની હોર રે,

દીકરી ! સુખડાં શાં !

ભારત માધે અધારીયા ને;

તારે ત્યાં ઝગઝગાટ રે,

દીકરી ! મોહડાં શાં !

માના હાથે એ ભેડીયું ને;

તારે હાથે કંકણ નંબ રે,

દીકરી ! મોહડાં શાં !

માના વાલ્યાને નહી ચીથક ને;

તારે ત્યાં ભંડાર રે,

દીકરી ! મોહડાં શાં !

માના હેયાંને નહી ભોજનીયાં ને;

તારે ઉદ્યાન રોખ રે

દીકરી ! મોહડાં શાં !

માડી સહે છે ગર્ભમાં ને;

તારે નહી તે ખ્યાલ રે,

દીકરી ! મોહડાં શાં !

ભારતનું ભાગ્ય તારા હાથમાં ને;

તારે નહી તેના મુલ રે,

દીકરી ! મોહડાં શાં !

મા નહી આવે હોળવા ને;

નહી લંબ વે હાથ રે,

દીકરી ! નિંદમાં શાં !

શ્રી. પુષ્કર ચંદ્રવાકર

અને બીજે ત્રિમે અમદાવાદ પરોંચના

દુઃખીઓ, ને જોતા તેજે આશ્રય
ચલાવ્યું: " તમને તપાસ કરવાં જવાનો
વખત ન હોય, ને કાંઈ સંદેશો કહેવાનો
હોય તો કહે, તે રાત્રે આવશે ત્યારે
પહોંચાડીશું. "

મારે પણ રાતની ટૂંક પડવાની ઉ-
તાવળ હોવાથી

મેં તે દાંખડો

તેને આપ્યો અને

આજાર માની

નીચે ઉતર્યો. પ-

રંતુ મારા મગ-

જમાં વિચારોની

એકમરખી દોડા-

દોડ ચર ચર્.

"આ ડો. ધારેન્દ્ર

દેસાઈ હોયુ દશે

વળી ! મુરેચના

કાંઈ સગા યતા

દશે ? એના મિ-

ત્રોએ તે સંજોધી

કાંઈ ખુલાસો ન

કયો. ને તેથી

કાંઈ વાત સમ-

જુતાએ પણ કરી

નથી. આખરે

વાત સંપૂર્ણ

ખજર ન હોવાથી

તે આખોય વિ-

વેપ મારે પડેજ મુઠવો પડ્યો.

૪

રસ્તા પર આવેલી એક લઘુ ધરાની

હોટલમાં ફૂં ચઢા પીવા ગેઠો, વેકેશનને લીધે

દંમેય મુજબ કોર્પોરેશન યુવક યુવતીઓની

અહીં પણ ઝાઝી બીડ નહોતી. ગ્રિલ ચૂક-

વનાં ફૂં કાઉન્ટર પાસે ઉભો દત્તો એટલામાં

ક્ર

કલિક-હાક

[દાજ : હાં રે શિવ બોળા, મદાગિવ બોળા]

હાં રે હાક વાગી, અજળ હાક વાગી :

હાં રે શબ્દમાળા મગન જઈ માછ,
અજળ હાક વાગી !

હાં રે એ તો ચોરે ભુવનમાં માછ,

હાં રે મોટા દેવોને શક્ય સમી લાગી;
અજળ હાક વાગી !

હાં રે એના નાદે તે ચોવનામ ટોચ્યા,

હાં રે મહામુનિઓએ પ્યાનગમ જોચ્યા;
અજળ હાક વાગી !

હાં રે દિશા, કાઝ, આકાશ સ્તબ્ધ ઉભાં,

હાં રે સર્વ સૃષ્ટિ વિનાશ થત્ર ઉભાં;
અજળ હાક વાગી !

હાં રે માય મારેલી આજ સમેટાતી,

હાં રે રાજ કલિકતી હાક જગત માછ;
અજળ હાક વાગી !

શ્રી. મનુ. દવે

ક્ર

ક્ર

એમોન્ડ પાટીઆચાળી એક રમતું અધું
ગારણું ખુશું, ને એક યુવતી પ્રથમ સરિમલ
અદાર નીકળી; તેની પાછળ એક પ્રભાવશાળી
ઝંખી કાઢીને યુવક પણ તેટલી જ ત્વરાથી
દસતા વધને અદાર આવ્યો; યુવતી ત્વરાથી
પમથીઆં ઉતરી રસતા. પર જઈ ઉભી રહી.

અને પેશા યુવક

કાઉન્ટર પાસે

લાણવાર યોગ્યો

અને તેના બો-

લેતા યજ્ઞો મને

સ્પષ્ટ સંજાળાયા:

" અજળ,

જદાંગીર ! ખા-

તાવાર લીખ

લો, "

" અજળ

સાંખ " પેશા

મેનાર ધરાની

અદમ્યી બોલ્યો,

પણ તે યુવકની

પીઠ યતા જ

મરકરીમાં દસતા

તે જગડ્યો, ટે-

અમના ખાના-

માંથી એક નોટ-

લુક કાઢી અને

પેનિસલ વડે લ-

ખતાં પાછો તેનો

જગડાટ ચર થયો.....કમાલ છે, આ

જાગત લોકના પોરીઆઓ ને પોરીઆ

કુદાનમાં આવીને શું શું ખાઈ ગય

છે ને શું શું પીએ છ ! તમારા

જાવાળને ને માયળને આપ અધું ખજર છે

ને " તેજે મારા તરફ જોતાં કહું, " જોરતે

સાહેબ, વાંચીને વાંચવું હોય તો, કાંઈ ફિર

દિ. " નામ વાંચતાંજ હું રતબ્ધ થઈ ગયો. તે સુરેશનુંજ નામ હતું; અને ચક્રિત થયેલા નેષ તેણે ખરીઆણા પડી જઈ હતું; " કેમ મલારામન છુટી ? એવન લોક તમારી ઓળખાનવા લાગે છે કે સું ? તેમ હોય તો માફ કરજો ખાખા. "

પરંતુ તેની માથે ઝાઝી લમણાઝીક ન કરતાં હું સુરેશને મળવાના ધરણાથી ઝટપટ ચાલવા લાગ્યો; પણ પાછું થોડેક છેટે જતાં એક વિવેકી વિચાર મનમાં આવ્યો: " બસા આદમી, તું તેને કદિ ઓળખતો નથી, ને વળી તેની સાથે તેની પ્રિયતામાં છે, એવે વખતે તું અમલગો ઓળખાણ કાઢવા ગય તો કાંઈ ફીક કહેવાય ? "

બસ ખત્રાસ ! હું મૂંઝો મૂંઝો મારા મુકામ પરજ સીધા આવી ગયો.

ખીજે દિવસે હું આમાઝની મહેમાનગોરી બોમવવા કાતામા દાનર થઈ ગયો; અને માથા-માથોની કુશળી ગોળ્યાં દોઢ મહિનો કયા ઝોઢમાં પમાર થઈ ગયાં તે જણાવું પણ નહિ. "

તે દિવસ પછી મારે મુંજાઈ આવવા તીકળવાતું હતું તેથી સાંજના પહેરે હું એક દુકાનમાંથી સમજુઆ માટે કંકુનો પડો લેવા ગયો હતો તેવામાં અનાયાસે એક અજાણ સંભારાદ જણવામાં આવ્યા.

કંકુનો પડો બાંધવા માટે દુકાનદાર છાપાંના કાગળ ફાડતો હતો તેમાંથી એક ફોટો મારી નજરે પડ્યો. " જરા નેવા રંગો કે ? " એ અધીરાઈથી પૂછ્યું; ને મોટા પેટવાળો દુકાનદાર રોહ ખંખડ દસી પડતાં ફાટા નીચેની નોંધ મેરેથી પણ અચકાતાં વાંચવા લાગ્યો:

" અભિનંદનીય લગ્ન ' અમલવાદના નામાંકિત ડૉ. હીરેન્દ્ર દેમાઈની પુત્રી કુમારી

ઉર્મિજાનાં લગ્ન રજિસ્ટર પદ્ધતિથી શ્રી સુરેશચંદ્ર કાકોર માથે થયાં. વધુ શ્રીમૌઃ થાલણ છે, નમારે શ્રી. કાકોર નાગર મુદ્રમ છે. વર પક્ષ તરફથી શ્રી. કાકોરનાં જ માતૃશ્રીજ એકતાં દાનર હતાં ! "

આશ્ચર્ય, મલારાદ અને હુંદગ મર્યાદા છટાથી ઉભારાઈ જતા માન મહેરા તરફ તે વચમાં વચમાં જોતો હતો; આખરે એકમ થઈને તે બોલ્યો: અને તે પણ પેલા ધરાની હોટેલવાળાની અદાથી જ. " કેમ ચમક્યા સાહેબ, આ કોઈ તમારા ઓળખીતા છે કે શું ? માફ કરજો " એટલું કહી તેણે તે કોટવાળો કાગળ મારા દાયમાં આપ્યો.

ફોટો સુરેશને જ હતો; યુવતી પણ તેના અસલી કાકાકામાં જ હતી; બન્ને માટે મન તો એમ 'કંકુ' કે તે દિવસે સાંજે હોટેલેથી જઈને તુર્ત જ તેણે ફોટો લેવાવેલા હોવા નેષએ. "

ખીજે દિવસે હું મોટરમાં બેસી અ'આઝનાં દર્શને ગયો. કંકુનો પડો પૂનારીને ધગવવા આપ્યો અને તેગણે માનાજી આમળ ધરી પાછો આપતાં મેં ખીમામાં મૂક્યો. પરંતુ આ બધો ક્રિયા મેં યાત્રિક પૂતળાની માફક જ કરી, કેમકે મારું ચિત્ત સુરેશનાં લગ્નની ગાંઠમાં જ મૂંઝવાતું હતું. "

વિચાર કરતાં કરતાં કોઈક કંઈક ઉકડવા લાગ્યું. અને મુંજાઈ પડેલી એક વાર અમલુખાંના બંગલાનો ઓટલો ચડ્યો કે બધો બેઠ પુલ્લો પડી ગયો. ધીમે ધીમે હું બારગુ આમળ ગયો તો જાગ્રુતા ખંડો પડેલા બમેડી સુરેશ જ મારી સામે આવી ઢાળો !

મને તેના પર વારે વીડ ચડી હતી. અમલગા માથે તેટલાં આઘાવાદી દતાં કાગ

તેમની એકંદર રહેણીકરણી જોનાં તે આવી
નતના લક્ષ્યાં પૂરેપૂરી સંમત હોય એ
વાત શક્ય જ નહોતી !

દૂ મનમાં જાગડો : “ બાપા માયસ,
આયુ કરીને તેં મો કામસે કાઢ્યો ? ઘરડાં
માયાપનાં ઉદ્યમે નાદક આગો મૂક્યા — ”

સુરેશ મને ત્યાં જ એક ખુરસી પર
બેસાડ્યો અને કહેવા લાગ્યો : “ તમારું
નામ મિત્રબાઈ ને ? મારા બાપા મુન્દરી ગયા
તેની તો તમને ખબર નહિ જ હોય !
આજ એક મદિનો થઈ ગયો ! — ”

મને મનમાં શદ્દ હોય થયો, પણ મેં
ધીમે હિંમ્મકતાથી કાગ માંડ્યા, તેણે આગળ
વાત ચલાવી ‘ એમને કાઢીફેલ થઈ ગયું.
મારું મેરેજ થયું—અમદાવાદથી અમે અહીં
આવ્યા તે ખીલે જ દિવસે રાત્રે એકાએક— ”
તેનો કંઠે પથ્થ ગળગળો થયો.

મારાથી પણ ધણી વાર મુખી કાંઈ બોલાયુ
નહિ. વિચારથી માથું ઘૂમ જતી ગયું.
અજાણતાં મારો કામ ફેટના ખીસામાં
પડ્યો. કંકુનો પડો હાથ લાગ્યો. મેં મારી
આંગળીઓ જોઈ, રહી કામળ ફાટી જવાયા
આંગળીએ લાગેલું કંકુ જોયું ! ઝાફ !
તે ફેટલું બધુંકર દેખાતું હતું !

સમગ્રજીવન મંગાવેલું કંકુ—અંબાજીની
સૌભાગ્ય પ્રસારી હું કેટલી હેશિયી લાગ્યો
હતા ! પણ હવે તેમને તે શા કાર્મનું ?
હવે એમને મળવું કેવી રીતે ? કેવી રીતે
જાત કરવાની ચર્યાત કરવી—હું કોઈક નાના
જાલકની માફક પૂરો મૂંચવાઈ ગયો !

તરફાળ સુરેશ મને સમગ્રજીવન પાસે લઈ ગયો.

તે વખતે તે દેવમંદિરમાં બેસી દત્ત. કેટલું
ખવિન વાતચત્ત. એક શેતરંજી પર બેઠો
તે ફની દીવેલો વખતનાં દત્ત. પાસે જ એક
સ્વરૂપમુંદરી મુરતી મંદ સ્વરે કંઈક વર્નિઃ
મંબળાવતી હતી !

અમને જોનાં જ તેણે ચોપડી બંધ
કરી. તે સુરેશની નવોડા પત્ની ઉર્મિલા દત્તી.
તેનો તેજ ચોગ્રાક, પણ કેટલો વિનય અને
કેટલી સમયોચિત મંબીરના !

સમગ્રજીવન મને નીચે બેસાડ્યો અને
શાંતિથી કહેવા લાગ્યા : “ કાલે તેમ તોયે
મગ્નુભાઈ, અમે તો પાકું પાન, તે મમે ન
વખતે ખરી જ પડવાનાં, પણ અર્ધા જૂના
પાન ખરી પડવા છતાં ત્રાડ કાંઈ મરે નહિ,
તેને પાછા નર્વા પાન કરે જ ને ? ” એમ
કહી સુરેશ અને ઉર્મિલા તરફ તેમણે ચોનાની
સ્તેદમદી નજર ફેરવી, તે પછી કાંઈક માફ

આવનાં બોલી ઉઠ્યા : “ અરે તાં, પણ
મગ્નુભાઈ, તમે મારા માટે અંબાજીનું કંકુ
લાગ્યા કે નહિ ? ને પાછું કહેવાનું તો
જૂની જ મછ હો—આ મારી ધરની લક્ષ્મીને
જોઈ ? બેટા ઉર્મિલા, જો આ તારા દીએ
થાય હો. તારે માટે એ ઠેક અંબાજીથી
સૌભાગ્યકંકુ લાગ્યા છે તેનો ચાર્જો કરો.
કરે ? એ તો તેમણે બરાબર જ કહ્યું—કેમ
નહિ મગ્નુભાઈ ! ”

મેં કોકું ધૂણાવું. ને મનમાં જાગડો,
“ ગડી આશાવાદી હોયી— ”

સમગ્રજીવન તારા જેવી માતાઓની કૂંચ
જન્મ હેતુ સાક્ષાત્ દેવતાઓ પણ લલચાય
તો નવાઈ નહિ !



વેદકાળની સ્ત્રી

પ્રકાશક : કેશરી લિ. રેશમ

આ ધુનિક યુગમાં નવરે ડેરેડેર, ઓ અને પુરુષના સમાન દહની વાને ડી ચાલી રહી છે ત્યારે હિંદુ કાયદે દિંદુ સ્ત્રીને ડેટલી બંધનમાં રાખે છે તે પ્રત્યે આપણુ ખ્યાન બેસાય છે. હિંદુ કાયદાની દષ્ટિએ દિંદુ સ્ત્રીની સ્થિતિ ડેટલી બધી ક્રોચનીય છે એ તો આપણને આપણી સમક્ષ થતા બનાવે જ દર્શાવે છે. વાંચુંબર આપણે વર્તમાન-પત્રોમાં એવા બનાવો વાંચીએ છીએ જેમાં કોષ્ટ પુરો દલાત પત્ની છતાં જીંછ સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરું હોય અગર તો કોષ્ટ સ્ત્રીએ પોતાના પતિની બંધનમાં અને અસલા વર્ત-ણકથી કટાક્ષી આપવાત કર્યો હોય. યુગ-સતમાં છેલ્લા ડેટલાક સમયથી દલાત પત્ની હોવા છતાં એક ઉપર જીંછ કરવાનો પ્રયાસ શિક્ષિત યુવકો પાળ આદરે છે. યુનિવર્સિટીની ઉચ્ચ કેળવણી લેનાર બ્યક્તિ આણું અમલું ભરે ત્યારે ખરેખર આપણને બેઠ યાય છે. આવા બનાવે થી રપષ્ટ રીતે પ્રતીત લાય છે કે હિંદુ કાયદે સ્ત્રીએના બ્યાગની દોનું-તેમના અંગત તેમજ આર્થિક દોનું-યોગ્ય સંરક્ષણ કરતો નથી. જો કે છેલ્લા ડેટલાક વર્ષોથી દિંદુ કાયદાને સ્ત્રીએના બ્યાગની દહના દિન માટે સુધારવાના અગર તો તેમને માટે નવા કાયદાએ પડવાના પ્રયાસો થયા છે. ૧૯૨૯ નો *Hindoo-women inheritance Act* તેમજ ૧૯૩૭-૩૮ નો *Hindu-women-right to property Act* એ બાને કાયદાએ હિંદુ સ્ત્રીએને વારસા માટે થોડા દો આપે છે; પરંતુ દમ્પ્ત ડો. રેશમુખને 'લખચિહેદનો ખરડો અને શ્રીમતી લીલાવતી મુન્શીનો 'અદ્વપત્નીવત નિષેધ'નો ખરડો જે દમ્પ્ત ખરડા રવરે જે રજા છે તે બ્યારે કાયદાનું રવરે પકડે

ત્યારે દિંદુ સ્ત્રીના ડેટલાક બ્યાગની દોનું કોષ્ટક અંગે સંરક્ષણ થશે.

આપણે ત્યાં અત્યારે જે દિંદુ કાયદે પ્રચારમાં છે તે કોષ્ટ કોષ્ટ એક બ્યક્તિએ બનાવેલો અગર એકજ સમયે લખાયેલો નથી. સ્ત્રી દલાતી વેદિક કાળ સાથેની કરેવામાં આવે છે. બનાં જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં અને જુદા જુદા સમયોમાં તે બદલાતો ગયો છે. બૂની નરી વિચારસરણીએ ૧૫ તેના પર અસર કરી છે. સ્ત્રીના પરિણામે ડેટલીક ગાયતો જતી કરતી પડી છે તેમજ ડેટલાક નવીન તરવે લેવાં પડ્યાં છે. તેથી " કાળ-વિસ્તાગના જુદા જુદા કાળમાંથી બદાર પડેલો અજનો કાયદો એ કોષ્ટ પદાર્થમાંથી પડતા નિર્માણ ઝરણા પ્રમાણે થોડો જ કાયમનો છે ? " કુંઠામાં કહીએ તો હિંદુધર્મશાસ્ત્રમાં તેનાં તરવેમાં અને નપરીસમાં એકસરખો દેશકાર થતો ગયો છે. અને તેથી સ્ત્રીએના આર્થિક તેમજ અંગત દોમાં ચદની પડતી હલાએ આવી છે. આવી રીતે જે જે સમ-યમાં સ્ત્રીએના દોમાં પરિવર્તનો થયાં છે તેને આપણે જુદા જુદા યુગમાં વહેંચી શકીએ છીએ. આવા યુગોમાં વેદનો યુગ પહેલો છે. ત્યારપછી અનુક્રમે સૂત્રયુગ, સ્મૃતિયુગ, ડીકા-કારોનો સમય, અંધકાર યુગ અને છેલ્લે આવે છે બ્રિટિશ યુગ. દવે વેદના યુગમાં એટલે કે હિંદુધર્મશાસ્ત્રની શરૂઆતમાં દિંદુ સ્ત્રીની સ્થિતિ ડેવી દત્તી તે આપણે વિસ્તારથી તપાસીએ.

વેદનો યુગ એટલે લગભગ ૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાનો સમય. તે સમયમાં સ્ત્રીએને પુરુષા જેવા જ દરેક ગાયતમાં એકસરખા દહ લતા. સ્ત્રીએની કોટુબિહ અને આર્થિક અવગતતાની મરમમાં સરમ અવરથા વેદકાળની

માન-ચનામાથી મળ્યા આવે છે. જી અને પુરુષ બંને મિલકતમાં મહત્વાધીક હતા. સ્ત્રી એને સ્વતંત્ર મિલકત પ્રાપ્ત કરવાનો હક નો લગ્ન વખતે જ તેને પતિ તરફથી સ્વતંત્ર મિલકત પ્રાપ્ત કરવાની ખાલી મળતી હતી. લગ્ન વખતે કન્યાનો પિતા બંને ચેત-વણી આપતો કે “ધર્મં ચ ધર્મં ચ વર્મં ચ મધ્યાન્ન નાતિચરેદિમાં” માને પુત્રીને સ્વતંત્ર કરતા, સંપત્તિ મેળવતા શુભ કાર્ય કરતાં રોકી નહિ. ” વગેરે વગેરે વાળતો કે “નાતિચરમિ દ રોકીશ નહિ” સ્ત્રી પિતૃપક્ષે પણ કુમારિકા સ્ત્રી મિલકતમાં લાગ માગી શકતી હતી. પતિની ચિંતામાંથી પત્નીને એકસરખો લાગ મળતો હતો તેમ પિતાની મિલકતમાંથી પણ એકરીને એકરખા જેટલો જ વિશેષ આપવામાં આવતો હતો. જે

ઉર્મિલાએ વિનયથી અને પ્રભુમ કયાં અને મેં આપેલો કહ્યો પડે છોડી અત્યંત તદાથી તેણે કપાળે આદરે કશે

પત્ની સમગ્રજીવા બેદરમા “હા વાય બેટા ઉર્મિલા, પાકુગામ મરણ પામ્યા-મને સખીઓ શોક કરવા લાગી, માત્રી સતી થયા પણ તારાજી જીવતા રહ્યા, પાછળ આટલા પરકમી એકસ નાના હોય ને શી રીતે પ્રાણુત્યાગ

મિલકત બીજા કોણને આપવાની હોય અથવા કાષ્ઠ ધર્મકાર્યમાં વાપરવાની હોય તો પતિને પત્નીની સમતિ લેવી પડતી હતી.

લગ્નસંમિધામાં પણ આ યુગમાં સ્ત્રીઓ પૂરુષ સ્વતંત્રતા મેળવતી હતી. સ્ત્રી કુમારિકા રહી વિદ્યાભ્યાસ કરી શકતી તેમજ પરણ્યા પછી પણ વેદાભ્યાસ કરી શકતી સામાન્ય રીતે અધીજ પશ્ચિમ સ્ત્રીઓ વેદાભ્યાસી હતી પતિપતિન અવિનમ્ર આદર્શ છે એવી માન્યતા પ્રચલિત હતી. સતી થવાનો રિવાજ ન હતો. વિધવાને પુનર્લગ્નની પણ છૂટ હતી પરંતુ તે માટે કેનીક ખામ વિધિઓની અમલ હતી વિધવાઓ ‘અન્યથોદ્ધન’ થઈ કરી પુનર્લગ્ન કરી શકતી. વિદ્યસનાન સ્ત્રીઓ દત્તક લઈ શકતી હતી, અને તે માટે ખામ મંદિરો ન હતા. વગી પુત્રીઓને પણ

લઈ શકાતી હતી. વર્ધરથ રાંમની પુત્રી શાન્તાને ઋષિ લોમષાદે દત્તક લીધી હતી, એ દર્શાવે છે. અન્યથોદ્ધન મર્મધન આપે છે. આ યુગમાં સ્ત્રીઓનો દરેક કાર્યમાં મહત્વનો ભાગ હતો. પત્ની શબ્દની વ્યાખ્યાજ આપણને સ્ત્રીના સમાન હકોનો જ્ઞાન કરાવે છે. પત્ની એટલે દમ્પત્યોસ્તથાધિકારાત્- (પતિ સાથે સમાન હક ધરાવે તે) આ યુગમાં હિંદુઓ જેવી રીતે સ્ત્રીઓને સત્કારતા હતા અને સન્માન આપતા હતા તેવી રીતે જગતની કોઈ પણ ઐગણિક પ્રજા સ્ત્રીઓને સન્માનતી નહિ અને હિંદુ સ્ત્રીઓ પણ તે સન્માનને યોગ્ય હતી. તેઓ મામાન્ય રીતે વિદુષિ હતી. આ હિંદુ સમૃદ્ધિનો વિજય કાળ હતો આ એવો નાગ હતો જ્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ એકબીજાના ખભે ખલા મીતારી ઉચ્ચ આદર્શપ્રાપ્ત માટે જીવનપંથમાં કુચ કરતા હતા પરંતુ એક વસ્તુની સ્પષ્ટતા કરી લઈએ અને તે એ કે સ્ત્રી અને પુરુષના હક સમાન હતા પરંતુ એક સરખા ન હતા અને તેથીજ સ્ત્રી અને પુરુષ એકબીજાના હકો માટે એકી દરીકાજ નહોતા કરતા મહાન વિચારક રસધીને એક દેશાંજી કહ્યું છે

“The rights of man and women must be equal, but equality not in the sense of identity.”

તે પ્રમાણે વેદયુગમાં સ્ત્રી પુરુષના હક equal હતા અને Identical નહિ હોઈ શક્યા આ યુગ સ્ત્રીઓ માટે બદલે આખા હિંદુ મતમાં માટે મુશ્કેલીયુગ હતો આધુનિક સમયમાં સમાજશાસ્ત્રીઓ અને આ યુગને ખ્યાનમાં રાખી નવી સમાજરચનાની તૈયારીઓ કરશે તોજ પુરાતન આર્યસંસ્કાર અને સંસ્કૃતિ ફરીથી દેખા દેશે અને લાગમાં હિંદુ સમાજની જે દ્વંદ્વશા માધુર્ય પડે છે તે જ થશે વેદકાળના આ જગતના યુગ પછી સ્વયંપુરુષ આવે છે તે સમયની સ્ત્રીઓની ગિચ્છિત આગળ ઉપર જોઈએ [વાંચ]

આપઘાત અને અકરમાત

લેખક : વકીલ માળેકલાલ નેહાલાલ દવે

પ્રેમીયું નામ હતું રમેશકુમાર અને પ્રેમના પાત્રનું નામ હતું રમાગૌરી. રમેશને ચંદેરના મામલતદારની ઝગોએ નીમા-યાને હતું અઠવાડિયુંએ થયું નહોતું. તેણે પાડોશીઓ સાથે પૂરતો પરિચય પણ કેળવ્યો નહોતો. એવામાં એક સવારે તેને પોતાની સાથેના મકાનમાં સાથિયા પૂરતી અને મીઠું ગુંજન કરતી રમાની રમ્ય-મૂર્તિ જોઈ અને તેના તરફ તેને પ્રથમ દૃષ્ટિએ આકર્ષણ થયું.

રમેશનું અસંતોષી પરિચિત જીવન આકર્ષણનું કદાચ એક કારણ હોઈ શકે; પરંતુ રમાનું અનુપમ સૌંદર્ય, રિમતભયું વદન, મોદક ચમુ અને મીઠો ચર આકર્ષણનાં મુખ્ય કારણો મણીવી શકાય. રમેશનો સાંદર્ય-શોધક આત્મા પોતાની કદપનાચુંદરીને આટલી સંનિધિમાં દેખી ઘેરો જતી ગયો. જ્યારે તેણે જાણ્યું કે રમા વિધવા છે અને તેના જેઠા દેવેન્દ્રના ભેગી રહે છે; ત્યારે તેની હૃદયની બંધી જ સદાનુશ્રુતિ રંગ તરફ પ્રેરાઈ. તેનું મનજી રમાના વિચારોમાં ચમકીને ચક્રવર્તી થઈ. તેને જે હૃદયે આવા અલોકિક સૌંદર્યને, સૃષ્ટિ તે વેદથી નાખવાની યેજ્ઞ કરી હતી તેના તરફ ને સમાજે આવી અણુમૂલ્ય સૌંદર્યપ્રતિમાને, વૈષ્ણવની દીવાલ પાછળ દાટી દેવાની ધૃષ્ટતા કરી હતી તેના તરફ અને જે કેદુએ આવા પૂજવા લાયક સુંદર દેહને ધરકામના અનદદ ભોળાંથી કદરૂપો જનાવવાનું મદાપાષ કર્યું હતું તેના તરફ પોતાનો જળોપો કાઢ્યો.

રમેશ હમેશાં રમાની પ્રતીક્ષા કરતો બહારના જગમગ દાતણ કરવા બેસતો; કારણ કે હવેથી રમાને સાથિયા પૂરતી જોવાનું

કામ તેની દિનચર્યા બની ગયું હતું. ધરમાંથી શ્રદ્ધાળીના “આ” ઠંડી પડી જવાના અનેક ધમપણા સંભળના હોવા છતાં આ કામ-માંથી કદી પણ રમેશનું મન પાછું ફર્યું નહોતું. ત્યાર બાદ નદીકાંઠેથી પિત્તળના ચકચકિત બેઠાને પોતાના સુંદર દરતોથી માથા ઉપર વ્યવસ્થિત ગોઠવી, મલકતા મુખે અને મદમદ ચાથે ચાલી આવતી રમાને નિદાજવાની તક ભાગ્યે જ તે મુકતો. દર-રોજ એકમે વાર તારકમૈત્રિ જન્મતી અને રમેશનું હૃદય ઉત્તમાદયી ઉત્તમાઈ જતું, તે ઉત્તારાથી મ્લોક ખાતો, કાળ્ય ગુંજતો, સીડી વગાડતો અને એવું કંઈક કરતો; ત્યારે શ્રદ્ધાળી અગ્ન્યખીથી આ ઉત્તમાદી પતિ તરફ જોઈ જ રહેતો.

પહેલા દસની લીધે કે પછી દેવેન્દ્રનું જમીનમગીરનું કામ મામલતદાર સાથે પાસે હતું તેના લીધે, દેવેન્દ્રે રમેશને જમ-વાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. રસોડાની બંધી ગોઠવણ રમાએ જ કરી હતી; ફક્ત દર બેઠાં બેઠાં દમેશની માફક કરેલા કામની ટીકા અને દુકગો દેવેન્દ્રનાં શ્રદ્ધાળી કરતાં હતાં. રમેશને રમાનો પરિચય સાધવાનો આ પહેલો જ પ્રસંગ હતો. તેને જન્મતી વખતે કદપના થતી કે યાજની બંધી વાનગીઓ એકદમ ખૂટી પડે અને રમા વારંવાર આમદ-પૂર્વક ખીરસવા આગ્રા જ કરે ! રમાનો બાવજયો આમદ હોય કે દરેક વાનગી અસાધારણ સ્વાદીષ્ટ બની હોય, અમે તે કારણ હોય, પણ રમેશ આગ્રાને નેહણ માથે દિવસ જમી ચકર્યો નહોતો. તેના હૃદ-યમાં તીવ્ર બાવના ઉદ્ભવી કે “રમા આવી રીતે દરરોજ જમાડે તો...”

વિરહી વસંતિકા

વાઘા વસન્તના ધરે છે વસુન્ધરા,
ખાલે વનથી અપાર:
વસન્તના મોંઘેરા વિલાસ । ટેક.

ખીલી વનવાડીઓ, નિકુંજ કુંજ સુન્દરા,
રહેરે છવાયા સહકાર:

વસન્તના

ઊંઠે ઊંઠે આશ્રુને શુભાતા,
હોયલડીના દહુકાર:

વસન્તના

વાતી વસન્તની એ વેણુ રસાળી,
રેરે સંગીત રસધાર:

વસન્તના

વિરહે જૂરે છે વસન્તની વસંતિકા,
વસન્તો વિદેશે લરથાર:

વસન્તના

વસન્તવેશ મનને મનાવવા,
ઉરમાં પહોં ક્યાંથી ઉલ્લાસ ?

વસન્તના

શ્રી. જનાર્દન પ્રભાસ્કર

શહેરના કોષક ડૉક્ટરની સલાહથી રમે-
શને દરરોજ સવારે મગજને આરામ આપવા
માટે નદીકાંઠે ફરવા જવું પડ્યું । દરરોજ
રમેશ નદીકાંઠે લગ્ન મારી કાંઠા નજીક
આવેલા નાના ઉપવનમાં રમાની પ્રતિષ્ઠા
કરતો જેમતો હતો. રમાની ચહેરે આંખો
રમેશને પકડી પાડતી. શરમથી આંખોઆંખો
જેવાના એકબીજાના પ્રયાન હોવા છતાં
જનનેની ચાર આંખો ભેગી મળતી, રમેશનું
મુખ મધકાણું અને બોલું બોલું ચતી લેની
જીભ કંઈ બોલી શકતી નહિ, એટલામાં તો
રમા દૂર ચાલી જતી,

વસંતની એક શુભાખી સવારે આ સ્થાને
જ જાનેનો મેળાપ થયો. રમેશના કંઠમાંથી
મદામુશીખતે થડકતો સ્વર નીકળ્યો “રમા ।
અને જ્યારે રમાએ રમેશના સાથું બેસું;
ત્યારે શરમાળ રમેશે આગળ શું બોલ્યું તે
નહિ સૂઝવાથી ઉપવનમાં આવવા રમાને
હાથથી ધસારત કરી. “રમેશ રમાને આસો-
પાલવની ઘટામાં ખેંચી ગયો અને એક
ઝાડના ઓથા નીચે જાને બેસી ગયાં.
રમેશે જે શબ્દો પ્રેમીઓ જ વાપરી
જાય છે તે શબ્દોમાં રમાની પ્રેમયાચના
કરી. રમાના પ્રુદ્ધકિત મુખ ઉપર ગંભીરતા
છવાય. તે બોલી: “રમેશ, હું વિધવા છું.
મારા પ્રેમને સમાજ પાપ ગણે છે. તેનાથી
દૂર રહેવામાં આપણી સલામતી છે. આપણે
સખંધ સમાજ નહિ સાંખી શકે. ”

“રમા, મારો ઉત્કટ પ્રેમ હું નહિ
સમજી શકે તો પ્રાણ સમજશે ? તારા માટે
મને મારા જીવનની પરવા નથી તો પછી
સમાજનો શો ભય ? અને અમે સત્તાધારી
સમાજથી પર છીએ, તારા સામી આગળ
કરનારને હું નેજ ભેગો કરીશ અને તારી
ટીકા કરનારની હું જીભ બંધ કરાવીશ. ”
પ્રિયા, તારે ગભરાવાનું હવે શું કારણ હોય
શકે ? ” રમેશના કુશળતા બધાં સંવનનથી
રમાના હૃદયમાં અનેક ગડમથલો જાગી
હોવાથી તે કંઈ બોલી શકી નહિ. એટલામાં
જ રમેશે ધોરથી રમાને વધુ નિકટ ખેંચી
તેના રક્તવર્ણ ગાંભો ઉપર સુખનોની ઝડી
વરસાવી લીધી. “રમા પત્નથી રમેશના બાહ્ય-
પાશમાંથી છૂટી અને ગભરાયેલી દરિયોની
માફક આંખોઆંખો જોતી જતી રહી.
રમેશને હવે સ્પષ્ટતા સ્વર્ગ દેખાયું.

મવારના આવાજ એક પ્રસંગે રમાને
આમહથી નદી ધોરેથી ઉપવનમાં ખેંચી
લાવ્યો હતો, મનોરમા સમી રમાનો સહવાસ,

મંદારની આદ્યાદક પવનઘડેરો અને પુષ્પોની
મીઠી સુવાસ રમેશના રસાત્માને હીરેલે
ચઢાવતાં હતાં. આસોપાલવની ધટામાં લતા-
મંડપ નીચે આ પ્રેમી યુગલ બેઠું હતું.
રમાનો એક દસ્ત રમેશના મળામાં લટકતો
હતો અને તેનું હૃદય રમેશની છાતી સરખું
ધડકતું હતું. પ્રેમીઓ પ્રેમની મધુરી વાતોમાં
મસ્ત હતાં. એવામાં રમાના સરવા કાને
પગલાંના અવાજનો અંચાર થયો. રમા
રમેશના બોળામાંથી ઝગઝગને લીધી થઈ
અને રમેશ કંઈપણ પૂછી શકે તે પહેલાં
ઉપવનના ઝાંપે તે દોડી ગઈ.

રમાને દેખી ઝાંપા નજદીક લીએલાં
આમફાઇ ગંગા ડોરીએ પૂછ્યું: “ કેમ
અચી, કઠિ બેઠું મૂકી ચડી દૂધ પીધુવા
આવી છે કે શું ? ”

રમા કંઈ બોલી શકે નહિ; ફક્ત તેનું
માથું હઠારમાં ઢાલી ગયું.

“ આજકાલની કીકી અમારા અનુ-
ભવીની આંખમાંથી ધૂળ નાખે છે. દરો,
કરશે તે બરશે. ” આમ બળડતા બળડતા
ડોરી પાછાં નદીકઠિ ગયાં.

આમમાં ગમે તેવાને બદલામ કરવામાં
નિપુણ ગણાતાં આમફાઇ ગંગા ડોરીને
દેખો રમા હતાશ બની. તે ગભરાટથી
ઝટપટ પાછી બરીને ઉતારવા પગથે ઘેર
પાછી ફરી.

“ બેયુ ને નર્મદા ! ” ગંગા-ગ્રામતરી
કાવેરીનો પ્રવણાચાર કરી કેડ નેટલા
પાણીમાં ડૂબકી મારતાં મારતાં અચાનક
યાદ આવવાથી તેમના જ નેવી બીજ
બોડકાને ઉદેશી ગંગા ડોરી બોલ્યાં: “ પેલી
રમાના બે માસથી ચેનચાળા બેધા ! હવે તો
માત્રા મૂકી છે; નદીકઠિ પુલકેપુલકું
પારકા પુરુષ સાથે — મને તો આગળ
બોલતાં યે શરમ આવે છે. દરો, મારે

પૂનરણુ

પૂનરણુ રે ! કુમકુમ યાગ બરી,
પૂન-અર્ચન કાળે—

જાતી હોંસ બરી-પૂનરણુ

દેવમંદિરે નિત નિત જાતી,
ગજરા શુધી રે !

પૂંચે જાળ બરી-પૂનરણુ

બાલે કરતી નાની શી દીલરી,
અંબોટે વેણી સોદે રે !

સાથુ જાય સરી-પૂનરણુ

રમણમ રણકે નેપુર પગમાં,
ધીમાં ડગલાં બરતી રે !

દેવી ખત ધરી ?-પૂનરણુ

ઉર સરવર આરાજળા હલકે,
સુખધી ધીમું હસતી રે !

દુઃખમાં દૂર કરી-પૂનરણુ

બક્તિભાવ મગદતી લેવે,
હી કર જોડી નમતી રે !

મધુમાં પ્રેમ ધરી-પૂનરણુ

ચી. મજલાલ ગૌરીશંકર પંડ્યા

પારકા શી પચાત ? વાજવું ગાજવું માંડવે
આવે સૌ જાણુસે ! પથ નર્મદા ! બિચારા
દેવેન્દ્રની વડુના કાને વાત તો નાખજે. હું જે
સાંજના તે બાજુથી નીકળીશ ” નદીકાટે
નર્મદા અને બીજાં બેરોં સરવા કાને
ગંગા ડોરીની વાત સાંભળી રહ્યાં હતાં.

ત્યારે ગંગા ડોરીએ દેવેન્દ્રનાં શુદ્ધિપૂર્ણ
ચેતાની મીઠું મરચું બહારાવવાની લાક્ષણિક
આખી વાતનો આભેદ જ ચિતાર આપ્યો
અને નર્મદાએ ગંભીરતાથી પુષ્ટિ આપી,
ત્યારે એ શુદ્ધિપૂર્ણ રમાને જે બેકાટ ગાળા
દીધી હતી તે તો અમારાથી લખી શકાય

તેમ નથી. ફક્ત એટલું જ લખ્યું ખસ થશે કે અસહ્ય અપમાનથી તરફડતી રમા ધરના એક ખૂણે કુસ્કે કુસ્કે રડતી હતી. રાત્રે જ્યારે દેવેન્દ્રે આ કુળકર્ત્તની કથા સાંભળી, ત્યારે રમાના ખુલામાની કંઈપણ અપેક્ષા રાખ્યા સિવાય, મહાનના પાછલા ખંડમા તેણે પોતાનાં પરવાળાંની મદદથી જ ચાખ્યા અને ગડદા પાડુનો પ્રદાર રમા ઉપર કર્યો હતો તેની સાફી મહાનની મૂંઝી દીવાલો સિવાય કોઈ જ નથી.

અસહ્ય માર અને ત્રાસથી રમા બેલાન બની ગઈ. કલાકો બાદ જ્યારે તે બાનમાં આવી ત્યારે તેનું ભગ્ન હૃદય છાંતીકાંટ રડતું હતું. દુઃખમાં તેને આશ્વાસન આપનાર કે પોઠે હાથ ફેરવનાર કોઈ જ નહોતું. કુટુંબીઓ તેના તરફ ધૂણાથી જોતાં; બહારની દુનિયા તેને માટે સદતર બંધ થઈ હતી. ધરના એકાદ ખૂણે અનિશ્ચિત મુદત માટે તે કેદી-જીવન જીવતી હતી.

હંમેશના નિયમ પ્રમાણે, સાથિયા પૂરવા આવતી રમાની પ્રતીક્ષા કરીને રમેશ યાદી ગયો; છતાં બે દિવસથી તેણે રમાને ધરની બહાર દેખી નહોતી. ઉત્સુકતાથી નદીના કાંઠ ઉપર રાહ જોયા છતાં બે દિવસથી તેને રમાનાં દર્શન થયાં નહોતા. આથી રમેશનું હૃદય આકુળવ્યાકુળ થતું હતું; પણ રમાના સમાચાર કાને અને કેવી રીતે પૂછવા તે તેનાથી સમજી શકાતું નહિ.

લીલે દિવસે રમેશ ઉદ્દેગથી રમાનું ચિંતન કરતો બેઠો હતો. એવામાં એકાએક દેવેન્દ્રે દિવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો અને રમેશના પગ આગળ ફરડી પડ્યો. તે બોલ્યો, “ સાહેબ મારા આગરદાર ધરની આગર આપના હાથમાં છે રમા નદીના ધરામાં ડૂબી ગઈ છે. ”

“ રમા ડૂબી ગઈ ? ” આટલું બોલતાં રમેશના ગળામાં ડૂબો બરાચો તેણે મોહ

બીજી તરફ ફેરવ્યું અને તેની આંખમાંથી બે મોટાં આંસુ સરી પડ્યાં.

ધણી તપાસને અંતે આજે સવારે નદીના ધરામાંથી રમાની લાશ મળી આવી. અમારાં આગરદારનાં બેરાંની લાસ મુંઝાય તેા બ્વાતગતમાં અમારી ચોદ આની બોલાય આપતો સખંધ સારો એટલે આપના કાને જરા વાત નાખી. ” દેવેન્દ્રે ધીરેથી રમેશને કહ્યું.

રમેશથી કંઈ જવાબ આપી શક્યો નહિ. તેનું મગજ ચક્રર ચક્રર ફરવા માંડ્યું. તે નિશ્ચેતન પડી રહ્યો. એટલામાં જ પોલીસ પોલીસ-ઇન્સ્પેક્ટરની યાદી લઇને સિંપાઇ આવ્યો. યાદીમાં લાશના પંચકયાસનો પ્રબંધ તાત્કાલિક કરવાનું જણાવેલ હતું; તેથી ન છૂટકે સેફ્ટ કલાસ મેજસ્ટ્રેટ અને મામલતદારના નાતાથી રમેશને પંચકયાસ કરવા જવું પડ્યું.

માર્ગમાં આવેલ હંમેશનો પરિચિત નદીકાંઠો, આસોપાલવનાં વૃક્ષોની ઘટ્ટાઓ, અને ઉપવનનો લતામંડપ રમેશને બિહામણું લાગ્યાં. ભગિલ પગે અને હતાશ હૃદયે તે ધરા પાસે આવ્યો. અહીં તેણે શું જોયું ? સમાજનાં અસહ્ય અપમાન અને ત્રાસ પોતાના વિશાળ હૃદયમાં છુપાવી આરાસ પહાણુની દિવ્ય મૂર્તિ સમેા શાંત અને નિશ્ચેતન રમાનો દેહ જૂનિ ઉપર પડ્યો હતો. હજી પણ તેના મુખ ઉપર હંમેશના મીઠા સ્મિતની રેખાઓ ઉપસી આવતી હતી. આ દશ્યથી રમેશની આંખે અંધારાં આવ્યાં. તે પાસેની ખુરશીમાં ફરડી પડ્યો. તેને અંતરાત્મા ગણગણ્યો, “ આ બનાવ આપઘાતનો નથી પણ ખૂનનો છે; અને ખૂન માટે હું, દેવેન્દ્ર અને સમસ્ત સમાજ જવાબદાર છીએ. ” બીજી બાજુ દેવેન્દ્ર અને તેના માણસો પંચો સાથે ગુમપુત્ર કરી રહ્યા હતા.

પોલીસની બાતમીથી અને કેટલાક ઇલા-

શયો રમેશ બધાં મામલો પામી શક્યો. તે ખુરશીમાં ટદાર થયો. તેની મુખમુદ્રા કડક બની. - તેને નિરાધાર વિધવા ઉપર ત્રાસ વર્તાવનાર દેવેન્દ્ર ઉપર કેસ કરવા અને મારકાંડનાં ચિહ્નોના પંચકલાસ કરવા શિરસ્તેદારને ફરમાવ્યું.

શિરસ્તેદાર જમાનાનો આધેલ દત્તો. નવીન અમલદારો પાસેથી કામ કેમ લેવું તે સારી રીતે જાણતો હતો. તેણે આંખેથી ચરમા કાઢી, ઝીણી આંખ કરી સાહેબના કાનમાં ધીરેથી કહ્યું : " આ મામલો પાછળ આપનું નામ મવાય છે. લોકો અને તેવા જોડા આણેયો કરે છે. દેવેન્દ્ર અટપટિયો અને લાજમવાળો છે અને બધા પંચો તેનાં વજ્રધુના છે; મારે હોડા ઉતપાં સિવાય લાસ સોંપી દેવામાં સલામતી છે. " આ સંભળીને રમેશ બ્યાકુળતાથી ખુરશીમાં પછડાયો. આજ અને નોકરીનો સલામતીના અનેક પ્રશ્નોમાં તેનું મન ડૂબી ગયું.

" નેટલો વિધવા તેટલી હોંસી છે; મારે આપ નામદારનો કુકમ હોય તો પંચકલાસ કરી નાખીએ. " શિરસ્તેદારે બીજી સોગડી મારી. રમેશ મીન રહ્યો અને શિરસ્તેદારે પંચોની રજુઆતે હંમેશની હોંસિયારી પ્રમાણે પંચકલાસ લખી નાખ્યો. કમભાગી રમા

અકસ્માત રીતે પગ લપસવાથી ધરામાં લપસી પડીને ડૂબી ગઈ હતી, તેવો પંચકલાસ શિરસ્તેદારે દમામથી પંચોને વાંચી સંભળાવ્યો. પંચોએ પંચકલાસ ઉપર ઝટપટ સહીઓ કરી દીધી અને છેવટે એકમાત્ર શિરસ્તેદારથી અને બીજા બાળુ દેવેન્દ્રથી ધેરાધેલા મામલતદારને પગ દત્તાશ હાથે ફાટી મઢી કરવી પડી. સાહેબની અવરધના મગજનાર શિરસ્તેદારે વિના વિલાંબે રમેશને ધોડાગાડીમાં ધેરે વિદાય કર્યો અને જાડોની વિધિ પતાવી રમાની લાસ ડાહ્યોને સોંપી દીધી. ગાડીમાં બેસતાં જ મલમુશીયતે સાચવી રાખેલી રમેશની સ્વરથતા સરી પડી, તેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. જ્યારે ગાડી ધેર પડેલી ત્યારે રમેશ અપંચેભાન અવરધમાં હતો.

x x x

પધારીમાં રમેશ તાવથી તરડતો હતો. એક બાળુ દેવેન્દ્રના મકાનમાંથી તેમની શુદ્ધિની રમાના મુલ પાછળનો કસેજ વિલાપ સંભળાતો હતો. બીજા બાળુ કપાળ ઉપર કાઠનવોંટરનાં પોતાં મુકતાં મુકતાં રમેશને તેની શુદ્ધિ મલકતામુખે શિખામય આપતી હતી. " ચારકા દુખે તમે કાં દુઘાવ છો ? પરાધાના અવસાનથી તમને આટલો શો આઘાત ? "

જિયારો રમેશ બ્યાકુળતાથી પધારીમાં આમતેમ તરડતો હતો.

રાસદુલડાં

:: રાજ-સોના એક રથવા ઉભળી ::

ચાલો સહિયર ગૂન્ડર કુંજે પુષ્પો વીણવા જઈએ,
મહેકે મીઠાં વિધવિધ પુષ્પો ચૂંટી કળી કળી લઈએ—ચાલો
મીઠા મધુરા કંદપનાજળથી પરિમલ ખાતર નાખી,
પગલે પગલે પોખ્યાં જોને આતમકિરણ આપી—ચાલો
મુરગિબર એ મૃદુ ફૂલડાં વીણીને ધીમા હાથે,
કરમાએ ના સાચવી વીણીને કારને ઉરના છાને—ચાલો
ચૂંથી માળા વિધવિધરંગી લાલ અનેશ આણી,
ધરને દેવી ચારદ મા ને ઉડા ઉરની દહાણી—ચાલો

તમેન્ના

આશને આરે જગ સીમાડે,
ધૂમધુ' સાગર પાળે,
ધૂમધુ' સાગર પાળે.

વીચિ હૈયામાં ઉઠે ત્યારે, 'અંતક' જ્યારે આવશે દારે,
કોણ આવી એને ખાળે, ખેલીશ ખેલો હું હારે,
કોણ આવી એને ખાળે. ખેલીશ ખેલો હું હારે.

માઝા તો મારે ભેવી ઝંઝાની, યુગયુગોની લે રખંધી નાં,
ભેવા વા ને વંટેળ, આંકીશ મૂલો હું ત્યારે,
ભેવા વા ને વંટેળ. આંકીશ મૂલો હું ત્યારે.

ભલેને તાંડવ ગજન ખેલે, જઈ નીલાંબરે પૂછ્યું જ્યારે,
સાગર લઈ હિલોળ, આવું હું તમ દારે,
સાગર લઈ હિલોળ. આવું હું તમ દારે.

વિજ કઠાકે વર્ષા ધારે, બોમમાં તારક ચમક ધરીને,
માઝા ભલે વિસારે, અર્થા તેજની ધારે,
માઝા ભલે વિસારે. અર્થા તેજની ધારે.

તોય ઝુંઝી હું એકલ હાથે, માનવી શાને ભવાટવિમાં,
નાથીશ એકજ તાને, શટ્ટી તું અટવાય,
નાથીશ એકજ તાને. ભટ્ટી તું અટવાય.

નથી અખંડિત ધારા ધારા મહારી,
વિશ્વ વિશાળે ન ગણના તારી,
શાને રહ્યો પોકારી ?
એક દિ' આવશે તારી વારી.

આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીઓનો ફાળો

લેખક : શ્રી હંદુમતી ગુપ્તે

જ્યોત્સના જે સ્ત્રીઓની નિંદા કરવામાં આવતી હતી એ યુગમાં 'યોદ્ધા સ્ત્રીઓ' સાહિત્યમાં એમનો ફાળો આપ્યો. નવલરામ કહે છે કે, 'યોદ્ધા ૧૫ યુદ્ધાગ્રનું કુટુંબ, કે કરમાય કે કોઈ વધુદાળજી પણ જાતિ સુખ' નવ જાય' ખરેખર ! જ્યારે સ્ત્રીઓ ઉપર અનેક જાતના સિતમો વરસતા હતા ત્યારે દિવાળીયાઈ વગેરે સ્ત્રીઓએ એમની જાતિ-સુખ'થી એ યુગને સુનાસિત કર્યો.

દરેક જાતની સગવડ મેળવી શકતા યુદ્ધોની સાહિત્યસેવા સાથે સરખાવતાં જેમને બહાવવામાં પણ નહોતી આવતી એટલું જ નહિ પરંતુ ધર્મ'થી પણ અમલ રાખવામાં આવતી હતી એવી સ્ત્રીઓની આટલી સાહિત્યસેવા પણ આપ્યું એમની શક્તિની ઝાંખી કરાવે છે. આથી સ્ત્રી સાહિત્ય રચવાની શક્તિ ધરાવે છે એમ તો આપણે ખાતરી કરી શકીશું. સ્ત્રીએ સાહિત્યની સેવા એ પ્રકારે કરી છે (૧) સાહિત્ય રચીને (૨) અને સાહિત્ય સાચવીને. કેટલાક લેખકોના નામ પણ જાણવામાં નથી એવાં લગ્ન-શીતો સ્ત્રીઓને કંઈક હોવાથી જ આપણે મેળવી શક્યા છીએ.

મીરાં યુગમાં બહારની મીરાંએ પ્રભુ-સેવા કરતાં સાહિત્ય સેવા કરી: એ સર્વશ્રેષ્ઠ શ્રીકવિનું રચન શોભાવે છે. એનું કવિત્વ ઉચ્ચ પ્રકારનું છે. નારિતક હંદયમાં પણ એનાં પદો બક્ષિતના સૂર જગાવે છે. હંદય-માંથી પ્રસરીત મનોભાવનાં ઝરણાં નેનાં એનાં ભગ્ન છે. એની ભાષા દિલો મિશ્રિત મધુર યુગ્મતાતી છે. એની પ્રભુ પ્રત્યેની પ્રીતિ ગાદ અને દર્દવાળી છે ને ભાષા ભેરસા

બરી છે, એટલે એનાં ભગ્નો આપણા દેવાને હૃદયમગાવે છે. કોઈએ આશરો ન આપ્યો ત્યારે 'અજ તો મેરે રામનામ ફસારા ન કોઈ' એ ભગ્ન ગાયું. એમાં પ્રભુ જ સ્વજન છે એવો ખ્યાલ છે. બક્ષતની બેદરકારી પણ એનામાં હતી 'અજ તો જાત ફેલ ગઈ જાને સખ કોઈ' મીરાંને તો સંસાર 'કુટુંબ' લાગ્યો હતો; એને તો પ્રભુની લેલ લામો હતી. એની કવિતામાં વૈરાગ્યનો ભાસ થાય છે. કવિતામાં રસ ને તેજ છે, રસ સરળ વહે છે, વિચાર સાદા છે. એમાં 'ચાંદા સૂરજનું' તેજ તજને આગિયા સંધાતે પ્રીત ભેડ્યા ' એવા દુઃખ પણ છે. તેની વાણી કંઈક, કોમળ, મધુર, રસિક અને સુંદર છે, તેની કવિતા સુપડ છે. એનાં પદોમાં આનંદ ને આકર્ષણ છે. એણે રામરામણીનાં પદો રચ્યાં છે તે બધાં રસિક છે તથા તેની કાવ્યશક્તિના સંજીવન શક્તિના નમૂના છે. એનું સંજીવન જાન ઉઘા પ્રકારનું હતું. મીરાં તો બક્ષિતમાં મરત જતી હતી, એ સંસારના ક્ષુધનથી મુક્ત થઈ હતી, એટલે સાધુઓ સાથે ભળી જાન અને ધર્મની ચર્ચા કરી જાન મેળવતી. એવી સગવડ બીજી યુગમાં સ્ત્રી કવિને મળી શકે એમ નહોતું એટલે મીરાંનું રચન શ્રીકવિઓમાં અત્યંત રજુ છે. મીરાંએ 'નરસિંહજી કાપરા' ' મીત ગોવિંદની ટીકા ' ' સોરઠા ' ' પદ ' અને ' રામ ગોવિંદ 'ના ચાર ગ્રંથો લખ્યા છે.

જાણલગ્ન, વૈષ્ણવ, સતી યવાનો રિવાજ વગેરે સ્ત્રીના જીવનને ક્ષેત્રમય બનાવતાં હતાં, સ્ત્રીની નિંદા કરવામાં જ બધા રામતા

હતા, ત્યારે દિવાળીઆમ. રાધાઆમ; ગૌરિ-
આમ, કૃષ્ણઆમ, પુરીઆમ વગેરે સ્ત્રીઓએ
સાહિત્યની દૃષ્ટિએ અદ્ય પદ્મ એમની રચિત-
ની કલ્પના કરતાં મહાન ફાળો આપી સ્ત્રી
સાહિત્ય ન જ રચી શકે એ આરોપમાંથી
સ્ત્રીને એ અધ્યાયુગમાં પણ ઉગારી. ફક્ત
પુરુષોના જ જમાનામાં ખૂણે ખાંચરે દયા-
ચેત્રી, ડરાયેલી, સ્ત્રીઓ પણ ધર્મસાહિત્યમાં
રસ ભેતી.

દોહડો વર્ષ પૂર્વે 'જનીઆઈ'ના
તખ્તસુસથી એક સ્ત્રીકવિએ કાળો લખ્યો
છે. એમની કવિતાનાં વધુ પુસ્તકો પ્રાપ્ત
થયા છે. એમનાં કેટલાંક ભજનો જાણીતાં
છે. એમણે હિંદીમાં અને ગુજરાતીમાં કવિતા
રચી છે, હિંદીમાં કવિતા કરનાર એ પ્રથમ
ગુજરાતી સ્ત્રીકવિ છે. એ ઉચ્ચ સ્થાન
જાણાવે એનાં છે.

દિવાળીઆઈએ રામજીવનના જ પ્રસંગો
સાદો ભાષા ને સાદો કડીમાં વર્ણવ્યા છે.
સામાજિક દૃષ્ટિએ એમના વિચારો અને
વાણી ભૂતકાળ સમજવા માટે અમૂલ્ય છે.
રામજીવનના ચાર પ્રસંગોમાં આરાધ્ય સદીના
ગુજરાતના સામાજિક જીવનના અને વિચાર-
ના પ્રત્યક્ષ ઝોળા છે. એમના કાવ્યોનો
આસ્વાદ સામાન્ય માનવી પણ લઈ શકે
એમ સાદા શબ્દોદ્વારા એમના કાવ્યોનો
અર્થ સરળ અને સહેજામથી સમજાય એમ
છે. 'કાંઈ તોરણ ખાંધ્યાં છે તાનમાં, કાંઈ
ચંદ્રલા અતિ મનમાં રે, છે આનંદ આજ.'
આથી વધારે સીધું સાદું મંડપનું વર્ણન
કયું હોઈ શકે ? જીવનની સત્ય હકીકતો
એમણે વર્ણવી છે. એમના કાવ્યમાં સાદિ-
ત્યનાં અચલ તત્ત્વો છે સામાજિક રીતરિવા-
જનાં એમાં સરસ વર્ણન છે રામજીવનની
રહેણી કરણી પ્રગતિના જીવનને અનુકૂળ છે
તેનામાં નિરીક્ષણ શક્તિ છે, જાણલીલા બધા

કાળમાં સરખા છે. 'ધડીમાં હસતા, રમતા-
રામ, કીકિયારીઓ કરે જ રે, ધડીમાં રડતા
કોળેકોળ, હાઉચી કાઝા ડરે જ રે.' આવતી
વૃદ્ધાવસ્થાનાં દર્શન બધાને મૂંઝવે છે: 'જેમ
પણિયું તે ભડક્યા રામજી' એવાં વર્ણનોમાં
ચિરંજીવ તત્ત્વ છે. એની કવિતામાં એક
ઉચ્ચ કલ્પના રામ નિદ્રામાંથી વહેલા ન જાગે
માટે ચંદ્રને કરાતી વિનંતિમાં છે:

'હું તો ચાંદાને કહું ધીમે ચાલે,
એ છે દેવ ક્યમ સાધું બાળે રે;

બાઈ દિન ન ઉગે.

'ચાંદા દેવ તારા સુખ માટે,
અમને દુઃખી કરશે સાહે રે; બાઈ

જુઓ ચાંદા મારું ના માને,

દિવાળી દુઃખી કયો ભગવાન રે' બાઈ

એ જમાનામાં શ્રાવણ ને શદ, સ્ત્રી ને
પુરુષમાં જમીન આરમાનનો ભેદ મનાતો હતો.

'ઉચ્ચનીચ વિધવા સધવાય,

રામજીને એક છે રે;

એ તો જુએ છે સારી રીત,

રામજીને એક છે રે.'

અધકારમાંથી નીકળેલા તણખા જેવી
તેની ગરબોઓ અને ભજનો છે. પરલક્ષી
અને વર્ણનાત્મક પદ્ય તેની 'જીન્દગી' વસ્થુ
છે. માનવતા અને નીતિને ચોપડે તેનું સ્થાન
ઉંચું છે. અધાધુધોના સમયે તળએલો,
કચડાએલી વિધવા એ મૂંઝી સ્ત્રીઓની વાચા
છે, તેમનું પ્રતીક છે.

એની કવિતા કેવળ સ્પષ્ટ, મધુર, સાદી
અને સોહરવભાવના વર્ણનથી ભરેલી છે. એની
કવિતામાં એકસરખો અને ગંભીર વતસલરસ
રસમને પ્રતીત થશે. એ રસને લીધે એમાં
ચમત્કાર છે એવું વાંચનારને લાગે છે. એમની
કવિતાની ભાષા શુદ્ધ અને ધરમય છે. ગર-
બીઓ જલદી ધાદ રહી જાય એવી છે. રામનો
વનવાસ વર્ણવેલો ન પડે માટે એ લખે છે,

'મારી જનકી વડાલી માઈ;

તેના દુઃખમાં દિવાળી સમાઈ રે બાઈ.

દિન ન ઉગે, એ દુઃખ બાવડા જાણે માર્ગ;

દિવાળી રાંડી દયાઈ રે બાઈ.

ગૌરીબાઇ અમા સાથે સરખાવી શકાય એવી વેદાન્તી સ્ત્રીકવિ છે, વેદાન્ત જેવા મહત્ત્વ વિષયને સામાન્ય માનવી સમજી શકે એવી સહેલી સાદી ને સરળ ભાષામાં પોતાના વિચારો સહેલાઈથી ફાંવી શકનાર ગૌરીબાઇ માટે આપણને માન ઉપજે છે. સ્ત્રીએ ધર્મ-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો જ નહિ, એણે તો સંસારમાં જ પડ્યા રહેવું, એવા સ્વાર્થાત્મક બાંધી સ્ત્રીને જ્ઞાનથી દૂર રાખી એટલે એની પ્રતિ અટકી.

રાધાબાઈની બાપા ગુજરાતી, હિંદી અને મરાઠીનું મિશ્રણ છે, એમની કવિતા દિવાળીબાઈની કવિતાને પડખે નાખી દે એવી છે. એમની કવિતાના વિષયો કૃષ્ણભાગલીલા, કૃષ્ણવિવાહ, કંસવધ, મીરાંમાહાત્મ્ય અને ગરબીઓ વગેરે છે. એમના ગરબા નવરાત્રિમાં ગવાય છે. એમણે કંઈકે નવીન રૂપના સાથે કૃષ્ણલોકીની ગરબીઓ લખી છે. એમનાં ૫૬ સારાં છે. એકંદરે એમની કવિતા રસિક અને શોકપ્રિય છે. એમણે મુસાફરી કરી હતી એટલે એમની ગરબીઓમાં વર્ણનછટા પણ છતિદાસ જેવી છે.

અર્વાચીન સ્ત્રીઓમાંથી જેમને સાધારણ કે સારા કેળવણીનો લાભ મળ્યો છે એવી કેટલીક સ્ત્રીઓએ સાહિત્યસેવા કરી છે.

વિજયાલક્ષ્મી ત્રિવેદી કવિ હતાં, એમણે પ્રાથમિક કેળવણી જ લીધી હતી, એમનું સાહિત્ય ગુજરાતી પત્રો દ્વારા પ્રસિદ્ધ થયું છે. એમને અંગ્રેજી ને સંસ્કૃત અવતરણો આપવાનો શોખ હતો. પહેલા વર્ષમાં એમણે પાંચ કાવ્યો લખ્યાં પરંતુ એનો એમણે નાશ કર્યો. એ મઘ અને પદ્ય બેખો 'સુદરી સુભેષ' અને 'કયોળમિત્ર'માં લખતાં. 'વસંત', 'શુદ્ધિપ્રકાશ' અને 'સાહિત્ય' જેવાં પહેલી પકલનાં માસિકોમાં તેમની કવિતાની કદર થઈ છે. આ ઉપરાંત એમના

અપ્રસિદ્ધ લેખોનો એક મોટો સમૂહ છે ભાવનગરના સ્ત્રી મંડળમાં એ પહેલા પ્રકારનાં વકતા હતાં. એમના લેખોમાં કૃત્રિમતા નથી, હૃદયની ભિન્નિઓનો આવિર્ભાવ છે. એમના સંસ્કૃતનની છાયાદૃષ્ટિ એમનાં બેખો હતા, એટલે અસરકારક ખનતા.

જયમનગૌરી પાઠકજીનું લક્ષ સાહિત્ય-સેવન તરફ વિશેષ છે, એમને ગુજરાતી અને હિંદી ભાષાપર અસાધારણ પ્રેમ છે. એ સામાન્ય રીતે કવિતા જ લખે છે. એમનો 'તેજાળા' નામનો કાવ્યસંગ્રહ ઘણો લોકપ્રિય થયો છે. એમણે કાવ્યો અને નિબંધોની દરિદ્રાઈમાં અનેક વાર પહેલું છનામ મેળવ્યું છે. વિવશણ શીઘ્ર કાવ્યરચનામાં પણ એમને અધુરું છનામ મળ્યું હતું. વકતા તરીકે તે જાણીતાં છે. જુદી જુદી સાહિત્ય સભાઓ પ્રસંગપાત એમની પાસે બ્યાખ્યાનો કરાવે છે. એમણે વિવિધ સંસ્કૃત છંદોનો સફળ ઉપયોગ કર્યો છે અને સ્ત્રીઓ તો જોડકણાં જ નેહી શકે એ આલેખમાંથી સ્ત્રીઓને પોતાની શક્તિથી બચાવી છે.

વિનોદિની નીલકંઠ એમ. એ. એ યાતિસંસ્થામાં માનતાં નથી અને ચાલુ પ્રજ્ઞાસિકાનાં પ્રખર ઉચ્છેદક છે. એમના છૂટક નિબંધસંગ્રહ 'રસદાર'માં થાય છે. 'પ્રસ્થાન'માં એમણે અમેરિકન અનુભવનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે.

મિસ મેરી સેમ્યુઅલ સોલંકીએ બાળકો માટે 'બુદ્ધ વાર્તાઓ' 'કેટલીક જૂની વાર્તાઓ' વગેરે પુસ્તકો રચ્યાં છે; અને તે સંઘર્ષ આકર્ષક નીવડ્યાં છે. 'શાળાપત્ર' 'સૌરાષ્ટ્રપત્ર' વગેરેમાં પ્રાથમિક કેળવણી અને તેમાં ખાસ કરીને બાળશિક્ષણ ઉપર તેઓ લેખો લખે છે.

તારાબેન મોહક બી. એ. 'શિક્ષણ પત્રિકા'નાં સહકર્તા છે. એમણે નવું બાલક

સાહિત્ય સર્જનમાં સારો હિસ્સો આપ્યો છે. એમણે પંદર ઉપગ્રંથ બાલોપયોગી ચોપડીઓ લખી છે.

લેડી ડિય ગૌરી નીલકંઠ બી. એ. એ 'ગ્રાનસુધા'માં લેખો લખતા રમેશદત્તની વાર્તા 'Duke of the palms'નો 'સુધા-કમિની' નામથી અનુવાદ કર્યો છે. વડોદરાના મહારાણીના અંગ્રેજી પુસ્તક 'Position of women in India'નો 'હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓનું સામાજિક સ્થાન' એ નામથી તરજુમો કર્યો છે. એમના છૂટક લેખોનો 'હાર્ય મંદિર'માં સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે. એમની સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિ-રુચિ અને જ્ઞાનને લંધે એમને શુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના ઈન્સ્ટ્રુક્ટરી તરીકે કમિટી તરફથી પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

વિમળાગૌરી રોતલવાડે છૂટક લેખો લખ્યા છે. 'અંકલ રોમ્સ ટેબિન' નામના જગપ્રસિદ્ધ પુસ્તકનો 'ગુલામગીરીનો ગળજ' એ નામથી અનુવાદ કર્યો છે, અને રોટની પ્રસિદ્ધ કૃતિ 'આધવાનહો'ના બંને ભાગનો અનુવાદ કર્યો છે. એમના ગ્રંથોમાં સુસરકાર અને જ્ઞાનની છાપ પડી છે. એમણે ફેલ્ડીક વાર્તાઓ લખી છે 'બાળવિજ્ઞાન બા ૧ થી' 'બચુકડો ઉદર', એમણે લખ્યાં છે

શારદામહેન મરેતા બી. એ. એમના આગરતાન્તમાં એમણે અંગ્રેજી જેઠવણી લેનાર સ્ત્રીઓ તરફના તે ગમખના સમાજના તિન્દાનું વર્ણન રાષ્ટ્રીય દષ્ટીએ વિના અચૂર રીતે કર્યું છે. તે સારી સ્ત્રીજગણી વિશે લોકજાણના અને વિચારમાં તેનું પરિવર્તન થવા પામ્યું છે તેના તેમની સારો જિનાર મળે છે. એમની લેખનપ્રવૃત્તિ યશસ્વી નોતરી છે (૧) પુરાણોની બાલબોધક વાર્તાઓ અને બાળોનું શૃદ્ધિશિલ્પ, એ પુસ્તક એમણે

લખ્યું છે. 'સુધાહાસિની' અને 'હિંદુ-સ્તાનના સામાજિક જીવનમાં સ્ત્રીનું સ્થાન' એ બે પુસ્તકો લેડી વિદ્યાગહેન સાથે એમણે લખ્યાં છે. 'મીસ ક્લોરા નાઈટિંગલ'નું અરિત્ર એમણે લખ્યું છે.

દીપકબા દેસાઈની શુદ્ધિશક્તિ અને જ્ઞાન ઉચ્ચ પ્રકારનાં છે. એ સ્ત્રીકવિ તરીકે જાણીતા છે. માસિકમાં એમનાં કાવ્યો અવારનવાર પ્રકટ થાય છે. મરાઠી નાટક 'વિદ્યાહરણ' ઉપરથી 'સંજવની' નામનું નાટક પણ શુજરાતીમાં ઉતારેલું છે. એમણે 'ખંડકાવ્યો', 'રતવન મંચરી', 'સંજવની', 'સસળનીરી', વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે.

લક્ષ્મીબહેન 'ડોસાણી' સમાજ જીવન નાં તંત્રી હતાં. સ્ત્રીજીવન વિષેનું એમનું લખાણ રમટ અને રવાજાવિક્ષ હોવાની સાથે તીવ્ર દર્દ અને દિલસોજીવાળું રહેતું, જેની સોંસરી અસર થાય છે. એમણે સ્ત્રી-સંસારની ચર્ચા કરતાં એ સામાજિક માનસ પાછળ સગમ જીવન સમર્પણું દર્શાવ્યું. એમણે 'લોહાણા રતનમાળા' અને 'મહિમાઓની મહાકથાઓ' નામનાં બે પુસ્તકો લખ્યા છે.

લીલાવતી મુનશી સંસ્કારી કુટુંબમાં ઉછરેલાં છે. એમને શુજરાતી અને અંગ્રેજી સાહિત્ય સાથે સારો પરિચય છે. એ સંસ્કારી અને શુદ્ધિશક્તિ વિદ્યુધી સ્ત્રીઓના જીવનવિકાસ માટે તકસે છે, અને સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય માટે ઝૂઝે છે. અને સ્ત્રીના સમાન હક્ક અને સન્માન માટે બંડ ઉઠાવે છે. એમણે (૧) 'રેખાચિત્રો અને લેખો' 'કુમારદેવી' નામનાં બે પુસ્તકો લખ્યાં છે. એમણે એમના પ્રવાસનું વર્ણન લખ્યું છે, જે વર્ણન સરળ અને રસિક છે.

સરોજિની મહેતા એમ. એ. એ સંસ્કારી અને વિદ્વાન છે. એમને માનસ-શક્તિનું સારું જ્ઞાન છે. સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય અને

સ્ત્રીજીવનના વિકાસ અને અભ્યુદય માટે તે તીવ્ર ધાગણી ધરાવે છે. એમણે પ્રો. વાડીઆના 'Ethics of Feminism' પરથી 'સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્યવાદ' નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. એમનું ભાષા પર પ્રજ્ઞત્વ છે, એમનું લંબાણ સરળ, રમતુ, સ્વાભાવિક અને સચોટ હોય છે. એ તેજસ્વી શુદ્ધિશાળી સંસ્કારી ને વિદ્વાન છે.

હંસાબહેન મહેતા પી. એ. એ યશસ્વી વિદ્યાર્થિની હતાં. એમણે બાળકો માટે વાતોસાહિત્ય આપ્યું છે. 'બાલજીવન' માં વાતોઓ લખે છે. એમણે 'ત્રણ નાટકો' અને 'બાવજાનો પરાક્રમો' એટલાં પુસ્તકો લખ્યાં છે.

કાશીબહેન જડીઆ સાદા કાર્તનો રચે છે. એમનાં બનનેતું પુસ્તક 'હૃદય કશ્મીર' એ નામથી છપાયું છે.

સગુણાબહેને 'સ્ત્રીઓષક સતી ચરિત્રો' નામનું નાનું પુસ્તક રચ્યું છે.

ત્રણ દાવર બહેનોએ 'નામાકિત નારીઓ' માં પુરોષની પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીઓનું ચરિત્ર વર્ણવ્યું છે, જે સ્ત્રીઓને માર્ગદર્શન કરાવે છે.

સુમતીબહેનનું 'મહાગુણી સ્ત્રીઓ' એ પુસ્તક પણ બહેનોને સહાય કરે એવું છે. આ અનુવાદ એમની શક્તિનો સારો પરિચય કરાવે છે. સ્ત્રીકવિ તરીકે એમણે સારી કાર્તિ મેળવી છે. એમના કાવ્યનું પુસ્તક 'હૃદયજગ્મ્યા' નામનું છે. 'સાંતિદા' નામના પુસ્તકથી એમની શુદ્ધિશક્તિ માટે ઉચ્ચે અભિપ્રાય બધાયો છે. એ પ્રતિભાશાળી અને તીવ્ર શુદ્ધિવાળાં હતાં. આપણા સાહિત્યમાં એમનું સ્થાન ઉચ્ચ છે. એમણે કાવ્યો, નાટકો, વાતોઓ વગેરે સાહિત્યના વિભાજોમાં પ્રવેશ કર્યો હતો.

પંડિત જમનબહેને 'સ્ત્રીપોકાર' નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. 'સ્ત્રી વંદ કરશે ત્યારે જ હિંદુસમાજ સુધરશે' અને 'સ્ત્રીને પૂરો ન્યાય મળશે' એવું એ માને છે.

પદ્માવતી દેસાઈએ 'પવિત્ર હિમાલયનો પ્રવાસ' લખ્યો છે. એમાં પ્રવાસનું વર્ણન સાદી અને સરળ ભાષામાં કર્યું છે, એમાં પ્રવાસ માટે આવશ્યક સાધનોની સચના સારી કરી છે.

ચૈતન્યબાલા મજમુદાર એમણે 'લલિત કલા અને બોમ સાહિત્યવેળો' નામનું પુસ્તક લખ્યું છે. એ ઉપગંત બીજી વાતોઓ લખી છે.

દિવાળીબેન ભટ્ટે 'ગૃહલક્ષ્મી કેવી હોવી જોઈએ' એ નામની નાની પણ ઉપયોગી ચોપડી લખી છે.

માલતી બહેન પંડિતે 'રમાબાર્ષ રાનડેનું ચરિત્ર' લખ્યું છે. એ વાંચવા મને તેવું ઉપયોગી પુસ્તક છે.

હીરાબહેન મહેતા પી. એ. એમણે 'આપણું વિવેચન સાહિત્ય' નામનું પુસ્તક લખી વિવેચન જેવા અટપટા વિષયના યોનાના યાનનો લાભ આપ્યો છે.

સીમતોબહેન મજમુદાર પણ સાહિત્યની સેવા કરી રહ્યાં છે. એમણે ટેટલીક માતૃઓ લખી છે. એમનું 'સુવર્ણરંગ' નામનું પુસ્તક આપણા સાહિત્યમાં જુદી જ ભાવ પાડે છે.

હકત ત્રીસ જ બહેનોની સાહિત્યસેવાની નોંધ લીધી છે. એ ઉપરાંત ઘણી બહેનો સાહિત્યસેવા કરે છે સ્ત્રીઓના માસિક ટેટલીક બહેનો ચલાવે છે અને અનેક બહેનો ગાથિકામાં લેખો લખી આપણા સાહિત્યના જંડારમાં વધારો કરે છે. ઘણી બહેનો દ્વિતીય નિર્જનમાં ભાગ લઈ પનારો પણ મેળવે છે.

સૌભાગ્ય અર્ચના

બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ
જીવનના સૌભાગ્ય ભાગ્યનાં ઉઘડે મંદિરદ્વાર
પ્રભુતામાં પગલાં તુજ મુલગા નવ્યજીવન ધબકાર
અર્ચન, આરતી પૂજા માટે
ભર ફૂલડાનો થાળ—બેની

ભિંમિં કેસં વિકસિત કુસુમો આશ મુકુલની માળ
રૂપ કલા મનડાની મેલી, સખ્ય તણી મુવાસ
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ.

દેહ દીપકમાં આતમ વાટે જલવું પ્રેમી કાજ
પ્રેમઅંશુઓ કુમળા ઠલવી તિમિર કરવા નાશ
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ.

ચુંદડી ચેરી નવરસ રંગી કંકણ દિલ પ્રેમાળ
નયડી લજ્જા, હાર સિદ્ધિનો, ધરજે સંયમ શાલ
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ.

અંજન શિવ ચિંતન તું કરજે, અચિંત સ્મિત શણગાર
શુકેચિની ! શુચી સંતતિ, ભાવ દ્યુતિ મનહાર
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ.

સખ્ય તણા મંદિરમાં બેની ! ગાજે અંતર ગાન
મંદ મંદ પગલીઓ પાડી કાજ તણે પગધાર
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ

અમર પૂજાને કાજ પૂજારણ યૌવનતું તુજ કામ
ઠલવી અંગોળી અંતર તું, એક અનુપમ પાત્ર
બેની ! ફૂલડાનો ભર થાળ.

■ ■ રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્ય ■ ■

લેખક : ડી. રમેશ દેસાઈ

રાષ્ટ્રીય કાવ્ય કહેવું એ જ મોટો પ્રશ્ન છે, એ એમાંથી એ અર્થ કાઢવા છે. એક આખા રાષ્ટ્રમાં વંચાતું સાહિત્ય, અને રાષ્ટ્ર એટલે રાજ્યને લગતું સાહિત્ય.

આખા રાષ્ટ્રમાં મવાતા કાવ્યસાહિત્યમાં ગુજરાતે બેશ પશુ હિસ્સો નથી આપ્યો; એ કામ તો સિનેમાએ જ કરે છે. એટલે ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રભક્તિ ઉપરનાં કાવ્યો પર જ વિચાર કરવો રહ્યો.

આપણું રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય ઘણું જ નૂનું છે. આ મુદ્દા ધણાને અચ્ચકિત લાગ્યો હશે, ધણાએ એમ માનતા હશે કે રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્યની ચરખાત નર્મદાચંદ્રકરથી જ થાય છે. કદાચ કેટલેક અંશે તેઓ સાચા હશે, પણ આપણે આપણું પ્રાચીન લોક-સાહિત્ય, મૂલ્યુ ન જોઈએ. ખાસ કરીને આપણે કાડીઆવાડ તરફ નજર કરીએ તો ખખર પડશે કે ત્યાં કુહાના રૂપમાં વીરરસથી ભરપૂર એવું અત્યંત સાંકડય પહેલું છે. કુહા વિષે પ્રો. મંજુલાલ મજુમદાર 'સાહિત્ય પરિચય'માં લખે છે કે,

"કુહા, સોરઠા, મનહર, વગેરે સરસ્વતીમાં ધણુખરું સુભાષિતો રચાયેલા હોય છે. તેથી યાદ રાખવા સહેલા પડે છે.

'.....કુહામાં એક પ્રધાન સૂર સૌંદર્ય અને ક્ષત્રિયરત્નો છે. હાલમાં વ્યાપારી બની ગયેલા મહાગુજરાતમાં ન્યારે રક્તવ્રતા અને સ્વાધીનતાના અદર્શો હતા, તે સમયના આ કુહાએની રચના થઈ સંભવે છે. 'વટ'ની ખાતર અંદાળીને પાણીને મૂકે

મણનાર ગુજરાતીઓ અને ગુજરાતીઓના આદર્શ આમાં પ્રતિબિંબિત છે.

લોકસાહિત્યના રસિક કવિ રામચુરાના સંપ્રદાયમાંથી અહીં કુહા મૂક્યા છે

વા કરે વાદળ કરે,
કરે નદીનાં પૂર
પણ સૂરા બોલ્યા ના કરે,
ભલે પશિત્ત ઉગે સૂર.

*

સ્વર્ગ ઉગારી રજુ રહે,
એ રજપૂતા રીત
ન્યાં લગી ખાણી આવે,
ત્યાં લગ દૂધ વચિત.

આ અને આવા અસંખ્ય કુહાઓથી આપણું રાષ્ટ્રીય સાહિત્ય રાજ થાય છે.

હેમચંદ્રાચારે 'પ્રાકૃત વ્યાકરણ'માં કેટલાક ગુજરાતના અને સ્વદેશપ્રેમનાં સુભાષિતો લેણકાણુ તરીકે આપેલાં છે.

આ પ્રમણે આપણે સાહિત્યના પ્રદેશમાં ફરતા હોઈએ છીએ ત્યારે રાષ્ટ્રીય કાવ્ય માત્ર લોકસાહિત્યના રૂપમાં જ મળે છે. એમ કરતાં ન્યારે આપણે ૧૬ મી સદીના મધ્યભાગમાં આવીએ છીએ, ત્યારે નર્મદાચંદ્રકરનાં રાષ્ટ્રીય કાવ્યો સાથે આપણે ભેટા થાય છે. નર્મદાચંદ્રકરે પોતાના રાષ્ટ્રીય કાવ્યોના અંથ બહાર પાડ્યો નથી એટલે એમનાં કાવ્યો આપણે છુટા છુટા વર્ગીકરણ સંતોષ મેળવવો રહ્યો, એમનાં રાષ્ટ્રીય કાવ્યોમાં સદુથી વધુ લોકમીય કાવ્યો બે છે.

'સહુ અલો જીતવા જ'મ ઇયુઅલો વાગે,
'યાણામ કરીને પઢો કંતેલ' છે આગે.

કેટલાંક કામ વિષે હીલ નવ આવે,
શંકા ભય તો ખડું રોજ હામને ખાપે.

‘હજી સમય નથી આવીઓ, હીલિ હીન માયે
‘જન ખાતું’ કરે નવ સરે અર્થ’ કે કાળે.

અને ખીલું ‘જય જય ગરવી ગુજરાત’
ને આપણા ગુજરાતી સાહિત્ય સંઘનો
મુદ્રાલેખ છે.

તેમના સમકાલીન કવિઓમાંથી નવલ-
રામે પણ છૂટક છૂટક રાષ્ટ્રીય કાવ્યો લખ્યાં
છે. જો કે એઓમાં કાવ્યો જેમ નર્મદાશંકર
પાસેથી મળે છે એવા ઢગલાઅંધ તો
નથી જ. એમનાં રાષ્ટ્રીય કાવ્યોમાં

‘મારી ભારત ભૂમિ ! મારી ભારત ભૂમિ;
રૂપાળી રહિઆળી, ચશાળી પુનીત.’

એ કાવ્ય તો લગભગ બધા નિરાળા-
આને ખગર હોય છે.

ડૉ હરિલાલ ધ્રુવે રાષ્ટ્રીય સાહિત્યમાં
ખુબ મોટા ફાળો આપ્યો છે. એમનાં
અસંખ્ય કાવ્યોમાંની

‘હવે શા માટે કંઈ લગવા !

ખડું તો ઝોડું કેસરિયાં

ફરુ રંગે ! ધુમું જંગે !

સ્વદેશી પ્રેમને સંજે

જેવાં અનેક કવિતો પ્રચલિત છે

આ પ્રમાણે જ્યારે આપણે આગળ
વધીએ છીએ ત્યારે બંધનગત સમયમાં
આવીએ છીએ. એ વખતે આપણને ખૂબ
મોટા પ્રમાણમાં રાષ્ટ્રીય કાવ્યો મળે છે. તે
વખતના લગભગ બધા જ કાવ્યકારોને
રાષ્ટ્રીય કાવ્યો કરવાની ધેનજા લાગી
હતી. ઘણાખરા તો માત્ર દેખાદેખીથી
જ રાષ્ટ્રીય કાવ્યો લખતા, પણ આમ
આપણું સાહિત્ય જલ્દી અગમ્યે પણ સમૃદ્ધ
થયું જ.

ત્યાર પછીના સમયમાં રાષ્ટ્રીય કવિઓમાં
ખગરદાર, મેઘાણી, મણિલાલ દિવેદી, લલિ-

તજી, વસંતવિનોદી ઉદેં ચંદુલાલ દેસાઈ
ફૂલચંદ શાહ, અંધકવિ હંસરાજ સુખ્ય છે.

અરદેશરે દરામજી ખગરદારે પોતે રચેન
રાષ્ટ્રીય કાવ્યોને પ્રથના રૂપમાં ગોઠવ્યાં છે.
એઓએ ‘ભારતનો ટંકાર’ રચ્યો છે. તે
અને ખીલું પુસ્તક તે ‘રાષ્ટ્રિકા’ છે.
એમનાં કાવ્યો ઘણાં જ પ્રેરણાદાયી છે, એ
કહેવાની જરૂર નથી.

પછી આવે છે રાષ્ટ્રશાયર મેઘાણી.
મેઘાણીનું અનુવાદિત પણ મૌલિક હોય એવું
જ એક કાવ્ય આપણને ઘણીવાર સાંભળ-
વાનું મળે છે તે કાવ્ય

રક્ત ટપકતી સેા સેા ઝાળી

મમરાંગણથી આવે,
કેસરજરણી દે શ સે વિ કા

દોમળ સેજ ઝિણાવે,

ધાયલ મરતાં મરતાં રે
માતની આઝાદી માવે.

એમણે રાષ્ટ્રકાવ્યોનો ‘યુગવંદના’
નામનો સંગ્રહ બહાર પાડ્યો છે. એમાં
‘સ્વતંત્રતાની મિઠાશ’નું કાવ્ય વધુ શ્રેષ્ઠ
પ્રિય થયું છે

‘તારા નામમાં આ સ્વતંત્રતા

મીઠી આ શી વતસલતા ભરી

.....’

મણિલાલ દિવેદીએ પણ ગણ્યાં ગોંધ્યાં
રાષ્ટ્રભક્તિથી ભરપૂર એવાં કેટલાંક કાવ્યો
લખ્યાં છે.

રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્યમાં કવિ લલિતજીને
ફાળો પણ નાનો સૂતો નથી. તેમના કાવ્યો
‘જનેતા જન્મભૂમિને પિતા પ્રજા અમારે,’
‘જગ્યા રે જગ્યા મારા દિહીઓ જગ્યા’
અને એવા જ ખીલું કાવ્યો હજીએ કાઢવાર
સાંભળીએ છીએ.

આગળ વધનાં આપણે મંધી યુગમાં
પ્રવેશ કરીએ છીએ. ત્યારે અનેક રાષ્ટ્રીય
કાવ્યો વાંચીએ છીએ. અસહકારને વખતે

પ્રભાત ફરીઓમાં ગાવા માટે પ્રભાતીઓની જરૂર પાતી તે ઉપરાંત કૃચ્છીતોની માટે પ્રમાણમાં જરૂર પડતી. ગુજરાતી કવિઓએ જોઈતા પ્રમાણમાં રાષ્ટ્રીય કાવ્ય સાહિત્યને ચરણે કૃચ્છીતો અને પ્રભાતીઓની ભેટ ધરી.

દેશગીત પરમારે આ વખતે ધણી કાવ્યો લખેલાં. તેમાંનાં ધણીખરાં બોલસાહિત્યમાં સમાઈ ગયાં છે.

નવાદેન પ્રમારકરે પણ રાષ્ટ્ર સાહિત્યમાં મોટો ફાળો આપ્યો છે.

‘ગુજરાતના પુત્રો અગ્રે !

ગુજરાતમાં દિલકુ’ રમે,

તે વિશ્વ કવિ’ નરીએ નહિ

અત્યંત અમને તે ગમે.’

રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્યનો ઉદ્દેશ્ય કરતાં જો ‘ટોપીવાળા’ ના કવિને ભૂરી જાહેર તો એ ઉદ્દેશ્ય અધુરો જ મળ્યા. એમના ‘કાવ્ય ત્રિવેણી’ પુસ્તકમાં અર્ધ ઉપરાંત માત્ર રાષ્ટ્રીય કાવ્યોથી ભરપૂર છે. તે ઉપરાંત બોલસાહિત્યમાં મહાપ્રમાણમાં અનેક રાષ્ટ્રીય કાવ્યો એમણે લખ્યાં છે, [જે જો હમણાં ગાઈ ‘ધુ’ તે કાવ્ય એમનું છે.]

પરદેશી બૂખ્યાં ટોપીવાળાનાં ટોળાં ઉતર્યાં
ઉતરિયા કાંઈ આપમણે જોવાર રે...

પરદેશી

હીલી વાડી ને મીઠી ધાંપડી,

નિરમળ કાંઈ નહીંએ કેરાં નીર રે.

પરદેશી

ખાસ કરીને પરદેશી સત્યાગ્રહ પાડી, ચોખાસામાં જગતા ધાસની માફક અનેક કવિઓ જગી નીકળ્યા: તે ઉપરાંત તે પરદેશી

વસન્તવિનોદી ઉર્દૂ ચંદુલાલ મણિલાલ દેસાઈ, ‘મનુ’, ‘ભાનુ’, ‘અરણ્ય’, ‘અર્ધિદ’, ‘ભરત’ વગેરે કવિઓનો સમાવેશ થાય છે; જો કે આમાંથી વસન્તવિનોદી સાહિત્યપ્રદેશમાંથી સંપૂર્ણ નિવૃત્ત થયા છે. તેમની કૃતિઓમાં

સમરોર સારી ખડકની

અમને નહિ તામે કહે

અમ આત્મગૌરવ તેજ તે

નહિ’ તુલ્ય શસ્ત્રે ગાલરે.

આજકાલ ગરબાઓમાં પણ રાષ્ટ્રીયતા આવી છે—

ભારતિ તેા એક દિન આંસુડા સારતી

કહેતી જઈ જોગીડાની પાસ,

જોગી મારાં દુખરાં અપાર.

*

એના જીવન ગોખ માર્ગી હજો...

આસા ને સત્ય કેરો દિવડો

હિસા ને ધોરપાપ જીએ જગે...

ત્યાગી ને પુણ્યવત ધોખીડો.

*

આપણા રાષ્ટ્રીય કાવ્યસાહિત્યનું બીજું

અંગ ચાલુ બોલસાહિત્ય છે.

અનુખ જીવનમાં વાંચુ ધણું ને,

રોજે તે દેશને ધેરીઓ રે.

*

‘સુવાનો હો દિલના મૈનિક અનીને ચાલો,

*

‘મારૂં’ વતન આ મારૂં વતન’

હજી તેા કેટલાંયે રાષ્ટ્રીય કાવ્યો અણુ.

જણ્યાં પડ્યાં હશે. કેટલાંયે રાષ્ટ્રીય કાવ્ય

કારો મોઢ અઘાત રચાયેયો સુમધી વેરતા હશે.

કરેક નણુ છવ્વે કે આપણું રાષ્ટ્રીય

કાવ્યસાહિત્ય સમૃદ્ધ બને.

લગ્ન અને સમાજ

લેખિકા : શ્રી. અનામિકા

જીવનનો અતિ મહત્વનો, નાણુક અને ખૂબ વિચારોને-મંથનોને અંતેજ ધરાવેલો જોઈએ એવો એક મહાકિંમતી-સંકુલ પ્રશ્ન એ લગ્ન. આ પ્રશ્નને દરેક પરણેલી અને પરણનાર વ્યક્તિએ સામાજિક, આર્થિક, કૌટુંબિક, શારીરિક અને માનસિક, એમ દરેક દૃષ્ટિથી વિચારવો જોઈએ. આમ ના થાય તો જીવનના ઝંઝાવાતોના અટપટા પંથમાં ક્યાંક એ પરિણીત જોડાંઓ પટકાયજ. ન તો એકપક્ષી સાધી શકે ને અંતે દુઃખના દાવાનળમાં સપડાય અને બીજાને સપડાવે.

સામાજિક દૃષ્ટિએજ-લગ્ન અને સમાજનો સંબંધ ઘણો વિશાળ અને જોડો છે. સમાજ એટલે જ કુટુંબોનો હાથરો. એક, બે, ત્રણ...ચાર એમ કુટુંબોની સંયુક્ત જમણી મેદની એ સમાજ, એનો આધારજ કુટુંબ, સમાજની સંસ્કૃતિ, પ્રગતિ, અધો-ગતિ, એનાં કુટુંબો ઉપરજ અવલંબે છે,

કુટુંબ એટલે મુખ્યત્વે પતિ અને પત્ની. એ બે સુદાસ, સુશિક્ષિત, શાશ્વત, દરેલ અને સંસ્કારી તો જગતને એમની ભેટ પણ એવી જ મળે. સંસ્કારી માતાપિતાનાં બાળકો પણ સંસ્કારી જ થાય. અને સમાજના એક આદર્શ કુટુંબ તરીકે પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે. આવાં અનેક કુટુંબો મળી સુશિક્ષિત સમાજ ધડે. જે સમાજનાં કુટુંબો સંસ્કારી, તે સમાજ પોતે જ સંસ્કારી. પતિ-પત્ની ઉછાપના વર્તનને પરિણામે જ આવાં સુ-સંસ્કારી કુટુંબો-સમાજોનો જન્મ થાય. આ રીતે સમાજની સફળતા કુટુંબો ઉપર, કુટુંબની સફળતા તેમાંનાં પતિ-પત્નીની ઉપર

અને પતિ-પત્નીની સફળતા તેમના લગ્ન-જીવનની સીધી, સરળ કે આંટીધુંટીથી ભરેલી ફેડી ઉપર.

હવે આર્થિક દૃષ્ટિએ આપણે પરિણીત જીવનને નિહાળીએ. સમાજની પ્રગતિ સાધવામાં નાણું મુખ્ય પાક બજવેજ. કુટુંબની-સમાજની સ્થિતિ, રહેણીકરણી, આરોગ્ય વિગેરેનો આધાર તેની આર્થિક સ્થિતિ ઉપરજ પ્રભેદો છે. યક્તિ હોય ને સંપત્તિ ના હોય તો યક્તિ બધી એવે જાય. એને ખીલવવાને જોઈતાં સાધનો મળે નહિ અને અણવિકસેલી એ વ્યક્તિની યક્તિતો લાભ સમાજ અને કુટુંબ એક માત્ર પૈસાને અભાવે ગુમાવે. આર્થિક સ્થિતિ અને લગ્ન એ પ્રશ્ન પરણનાર યુવકોએ જ સંપૂર્ણપણે વિચારવો જોઈએ. પોતાના કુટુંબને પોષવાની યક્તિ ના હોય, પૂર્ણ કમાઈ શકે તેવી સ્થિતિ ના થઈ હોય, ત્યાં સુધી એ યુવકોએ પરણવાનો સમજશે વિચાર સરખો પણ કરવો ના જોઈએ. પોતાની જાતને જ પોષવાની યક્તિ ના હોય ત્યાં પત્ની અને કુટુંબને પોતાનાં માતાપિતાને શિર છોડનાર યુવકો કુટુંબને બારડપજ ગણાય. મુલાગ્તે, આજના ટેળવાયલા યુવકો પોતે તોફારી ધણે લાજ સિવાય લગ્નનો વિચાર નથી કરતાં પરંતુ આ તો બહુ જ જૂનું પ્રમાણમાં.

લગ્ન અને કૌટુંબિક સંબંધ પણ બહુ મહત્વનો છે. આ પ્રશ્ન ખાસ કરી પરણનાર યુવતીઓએ સંપૂર્ણપણે સમજવો જોઈએ. જે કુટુંબમાં તે જન્મી છે, તે કુટુંબનો પૂરતો અભ્યાસ જ

તેણે કરવા નોંધ્યો. એ કુટુંબની રહેણીકરણી. રીતમાત, કુટુંબીજનોના સ્વભાવ આચાર વિચાર, વર્તન, વાણી, તેની આર્થિકતા વિનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ તેને હોવો જોઈએ. કુટુંબી જનોને સંતોષ અને સુખ આપવાની શક્તિ એ એનામાં ના હોય તો બહેતર છે કે એ કુટુંબના સંસ્કાર, તેની સુધડતા અને તેના વાતારણને શુદ્ધ, પવિત્ર અને દેહીખ્યાન બતાવવામાં સુખ્ય શબ્દો સ્ત્રીઓનો જ હોય છે. કોઈ પણ સમાજની સંસ્કૃતિનું માપ કહાડવું હોય તો તેના બીરનો જ તપાસવા જોઈએ. સમાજનો આધાર કુટુંબ અને કુટુંબનો આધાર સ્ત્રી. જે કુટુંબમાં કુલદા સ્ત્રી આવી તો પોતે કુખી થશે અને બીજાને કરશે. અને અંતે એ કુટુંબ પડતી તરફ પ્રયાણ કરશે.

આપણામાં જુના વખતમાં લગ્ન કરતાં પહેલાં એક બીજાનાં કુળ જોવાનો રિવાજ હતો. સમયના વહેણની સાથે આ વસ્તુ બંડ રૂઢિમાં પરિણમી. કુળ જોવામાં અન્યોન્ય ઉભય કુટુંબની ખાનદાની, સંસ્કાર અને મુશીબતા જોવાનો જ આસપ હતો.

લગ્ન અને શારીરિક સંબંધ પણ જીવનનું અંગજ છે. લગ્ન ક્યારે સફળ ગણાય ? આત્માની એકપતા સાથે, દેહની વાતો ભૂલાવે, એ લગ્ન તે પવિત્ર શ્રમિકાએ યોગ્યતા ગણાય. પરિણીત જીવનને માત્ર બાળકો જન્મવાવાનાં ખેયનીજ સાથે જીવન વ્યતીત કરનાર પતિ-પત્ની સમાજના સંસ્કારોના કમ્યુધાણુજ વાળે છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ ના જ ગણાય. દેહલગ્નની ભાવનાનેજ નિમુજથી નાણુ કરતી જોઈએ. લગ્ન એટલે યુવક-યુવતીએ જીવનભરનાં મત લેવાનાં-અન્યોન્યને વિકસાવે, પ્રકુલ્લાવે, એકબીજાની તુટિઓ, ઉણપોની પૂરણી કરે એકબીજાની શ્રેષ્ઠ સુધારે, આત્માને એક

બનાવે અને એ-એક યર્ષ સમાજ આમળે એક આદર્શ ગૃહજીવન જીવી બતાવે, કુટુંબમાં રત્નરૂપ નિવડી તેની પ્રગતિ સાધે, તેની આર્થિક, સંસ્કારિક રિયતિને વિકસાવે અને પછી જગત્ સમક્ષ કોઈ સંપૂર્ણ, સુસંસ્કારી, સુશિક્ષીત, બાળકોની ભેટ અંપે-આ તે ખરું લગ્નજીવન.

આજના 'પ્રથમ દર્શન' ગ્રેમ 'ના કેટલાંકે યુવક-યુવતીઓ બાહ્ય મોહના આડંબરમાં ખેંચાઈ, માત્ર દેહવાસનાની તપાનેજ છોપાવવા લગ્નથી જોડાઈ જાંઘીનાં કોષ્ટક અંત દાવાનજમાં સપડાઈ જાય છે. આવાં લગ્નોથી જોડાતાં પહેલાં ન તો એ લોકો પોતાની સામાજિક, આર્થિક, કૌટુંબિક અને શારીરિક શક્તિનો વિચાર કરતાં કે નથી તે પોતાનાં કુળ, સંસ્કાર અને ખાનદાનીનો વિચાર કરતાં. આ જમાનામાં તો પરવૈભા યુવકો પણ બાહ્યઅરવાળી રૂપસુંદરીને નિરખતાં પોતાની મરીમડી, બાળલગ્નથી જોડાયેલી, હોંશે હોંશે પોતાના પતિની સેવા કરતી પત્નીને જુએ છે અને પેલી ચમચક, દેહવાસનાથીજ માત્ર જરૂર યુવતીના મોહપાશમાં ખેંચાઈ તેને પરણવા પણ ઉતરે છે. આવાં લગ્નથી જોડાતી યુવતીને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે પોતાના જેવીજ કોષ્ટક સ્ત્રીનું મહા-મોંઘુ રત્ન છોનવી તે પોતાની જાતી ઉપરજ પગ મૂકવા-અપમાન કરવા તૈયાર થઈ છે ? અને પેલા યુવકને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે માત્ર પછીના મોહને ખાતર એક સ્ત્રી સમક્ષ પોતે બજેશ વફાદારીના સોગંદને તોડવા બેઠો છે ! આવાં પગલાં આજે તો સુશિક્ષીત જગતપેલી, સંસ્કારી કહેવાતી સુધરેલી જનતામાં જરૂર છે. આવા તો ધણાંકે દાખલા આપણી સમક્ષ છે.

રત્નલગ્નના કોષ્ટક દિમાયતી જરૂર વાંધો લેશે કે પ્રથમ સ્ત્રી મમતી ના હોય તો બીજી

સ્ત્રી કેમ ના પરણાય ? ..આ પ્રશ્ન અટપટે છે. છતાંયે તેના જવાબ એજ છે કે જેને તમે એક વખત તમારી ગણી છે, તેને તમારે લાયક ઠેગવો. તમારા આદર્શો, તમારી રહેણીકરણોને એને ખ્યાલ આપો. જે પ્રેમથી નમ્રાણે આ કાર્ય થશે તો કોઈ પણ સ્ત્રી પોતાના પતિના આદર્શોને શક્તિ-શુભશ પ્રમાણે અપનાવવા તૈયાર ના થાય એમ બનેજ નહિ.

બીજા પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે: પ્રેમ તો આંધળો છે-એને ઉગાડયો ઉગતો નથી. જે કોઈ પરિણીત યુવક-યુવતી પણ પ્રેમમાં પડે તો તે કુદરતીજ છે. અગત્યતા-આપોઆપજ બને છે. આનો અર્થ એટલોજ કે પવિત્ર, દૈવી પ્રેમનો આ અધમ ગાત્ર બાહ્યાંબરથીજ આકર્ષેલા યુવક યુવતીઓ અમડાવે છે. પ્રેમને ખરો અર્થ એ લોકો સમજવાજ નથી, સમજવાના પણ નથી, સમજવા માટે લાયક પણ નથી આવા પ્રેમ યુદ્ધ ગયા પછી તેને અટકાવવા અધરા છે. પરંતુ આ પગલું ભરતાં પહેલાંજ પોતાની જાતનો, રિયલિટી વિચાર કેમ નહિ કરતાં હોય ? કોઈ પરિણીત યુવક-યુવતીઓને એ દ્રષ્ટિએ નિદાણાયજ કેમ ? આ કલ્પના પણ મનમાં જાગવી ના જોઈએ.

આપારે સમાજ એના પથે દોરાય છે કે સુધરેલી ગણ્યાતી જનતા પણ પોતાના વડીલોના માર્ગને પસંદ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે. સમાજમાં એવા દાખલા બને છે કે જેથી કેળવણી વગેરાય છે અને અનીતિનાં રોપાય થાય છે અને પરિણામે માતાપિતાઓ પાછાં બાળકન-વિરાહની તરફથી દોરાતાં જાય છે. કેટલાંયે માતાપોતેનાં જે હાથ જોડીને કહે છે કે 'ખુબ સારો વર મળે છોકરીને વહેલી તકે પરણાવજો. એક વરદ પણ ખરી કે અર્ધો છુદ્ગી પછી

લગ્ન કરનાર યુવક યુવતીઓ સમાજને હાની જ કરે છે. પાછલી ઉમરના થયેલા બાળકોને જોઈએ તેવી સરળતાથી ઉછેરી શકાતાં નથી અને અંતે કેળવણી અને માતાપિતાના સંસ્કારે તેઓ અધૂરાં જ રહે છે.

યુવક-યુવતીઓનાં માનસ એવાં ધકાતાં જાય છે કે એક બીજાને તેઓ અપૂર્ણ જ દેખે છે. કે.ડ કોઈની ખ્યાનમાં ઉતરતાં નથી. અમુક ઉમર મધ્ય એટલે કુદરતી નિયમ અનુસાર તેઓમાં-સ્ત્રી પુરુષ-બંનેમાં લગ્નની વૃત્તિ, અન્ય જાતિની મેચીની બાવનાઓ જન્મે જ મન તે તરફ દોરાય, સુદ્ધિ તે બાળને અપૂર્ણ દેખે-આખરે આજના યુવક-યુવતીઓ એકબીજાં તરફ જેમ બને તેમ અકુદરતી સંપૂર્ણ બનવાનો ડાળ કરે છે. અને કૃત્રિમ રીતે આકર્ષાવવા પ્રયત્ન કરી 'વલખાં' મારે છે, એમાંથી ન થવાનાં કૃષો, નાઇનોમાં કે ઉંમરને અંગે થયેલી વૃત્તિના ખેંચાણને અંગે આજના યુવક-યુવતી કરી એસે છે. આમ સમાજને અધી-ગતિને પથે દોરે છે. ૧

આવાં કૃત્યો બને જ. તેમાં યુવક-યુવતી-ઓનો જ માત્ર દોષ કહાડવો નકામો છે. વડીલોને પણ પોતાના બાળકોના માનસનો, તેમની વૃત્તિનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ હોવો જોઈએ. એ લોકોનાં માનસ તપાસીને જ વડીલોએ તેમની દિશા ઉદાસી જોઈએ. જે તુષા બાળકોને લાગે છે તેને છીપાવવામાં વડીલોની મદદ જોઈએ છે જ.

આવા સમાજમાં વિદ્યાનો પણ ઉધો અર્થ ગણાય એ સ્વાભાવિક છે. વિદ્યા સંસ્કાર ખાતર નહિ, બાળકના મનના વિકાસ ખાતર નહિ પરંતુ (ખાસ કરીને) યુવતીને માફ કેટલાં મળે તેટલા ખાતર જ અને ત્યાં સુધી જ આપવામાં આવે છે નાનપણથી 'વર કે કન્યા મળે ત્યાં સુધી જ બચવાનું'

એવા સંસ્કાર પામેલ વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને બહુવાં કરતાં પરણવા તરફનું જ વધારે આકર્ષણ રહે છે. આવાં બાળકોનાં લગન ના થાય ત્યાં સુધી તેમનાં મન કાંઈ જુદી દિશામાં જ કાર્ય કરે છે. પરિણામે આમાંનાં કેટલાક ઉધે રસ્તે દોરાય છે ને જનતા બહુતરને વગોવે છે.

લગનને આ રીતે માનસિક દષ્ટિથી નિહાળવું જ જોઈએ. અને આવાં માનસની પરીક્ષા કરવા માટે માતા પિતા જ પરિક્ષક હોવાં જોઈએ. પોતાના બાળકોમાં કેટલે અંશે વિદ્યા શક્તિ છે કેટલે અંશે લગનની જ્ઞાતિ છે. કયે પંથે એનું માનસ વિકાસ પામે છે વિ. ઉત્તરોત્તર તપાસતાં જ રહેવું જોઈએ. ઉણપ ભાગે, દોષ ભાગે તો સુધારવા પ્રયત્ન કરવો

જોઈએ-બાળજનપરીથી નહિ ધીમે ધીમે બાળકના માનસિક આદાનનોના વહેણની સંગાથે સંગાથે.

લગનમાં બંને વ્યક્તિની સંપૂર્ણતા હોવી જ જોઈએ એ માન્યતા અસ્થાને છે. જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ સંપૂર્ણ છે જ નહિ-હોષ શકે પણ નહિ. લગન એટલે જ સંપૂર્ણને અપૂર્ણ બનાવવાનું પ્રથમ પગધીયું. પતિ-પત્ની ઉભયને સંપૂર્ણ બનાવે. એકબીજાને સંપૂર્ણ પછે એાળખે, જીવનના નવા ક્ષેત્રમાં માનસિક, શારીરિક, કૌટુંબિક અને સામાજિક કર્તવ્યોનાં શિક્ષણ એકબીજા પાસે લે અને બે-એક બની સંપૂર્ણ વ્યક્તિ બને તેજ સાચાં લગન, આવાં ઉચ્ચ આદર્શ; રત્નલગ્નો જે યોગ્ય તો સમાજની પ્રગતિ દૂર નથી.

ક

એ કુલકું

:: રામ-માલકોય. ત્રીતાલ ::

જગ તાતલું સજેલું કુલકું,

ચૂંટી એ કુલને હૃદયે હું ધરું....જગ તાતલું.

શ્મશનું કળી રૂપે કુલકું, આશામય જીવનને સુરતું,
ઉગશે કાલ, કળી ખીલશે, મુગધંધી આત્માને ભરતું.

જગ તાતલું.

શું જન જમરોના એ ઉપર, આશા પ્રબળ, મુજ દિલની અંદર;
હિં ઉગે રસ મુમવા માયે, દુર એને કઈ રીતે તે કરું.

જગ તાતલું.

ઉગી ઉવા ને ખીલ્યું કુલકું, બહેકી ઉઠ્યું મનકું ચેલું;
આકાંક્ષા જીવનની એકજ, મીઠી મુગધે કિલકું ભરું;

જગ તાતલું.

પ્રભુએ સુહૃદી વિનંતિ મ્હારી, આશા રૂળી, હૃદયમાં ધારી;
હરખાથો, ચૂંટી કુલકું એ, જાંઠગી મુગધે ભરીને કરું,

જગ તાતલું.

લગ્નગુમાની

અનુવાદક :

શ્રી. આ.

હિંદમાં લગ્નને જેટલું માન અને આદર અપાય છે, તેટલું કદાચ બીજા કોઈ દેશમાં અપાતું નહીં હોય. સ્ત્રીઓની જીંદગીનું લગ્ન એ એક મુખ્ય ધ્યેય છે, અને હિંદની કન્યાને પેસાનો મદ હોય શકે, તેના કરતાં લગ્નનું ગુમાન વધારે હોઈ શકે. રાક્ષસ રક્તમંજીવ નહીં, પરંતુ બીજા સર્વ રૂપમાં લગ્નથી મળતી પુંજી, સ્ત્રીઓને માત્ર સોનાથીજ ખરીદી શકાય, તેવી પુંજી કરતાં વધારે અગત્યની ગણાય છે.

પુરૂષના તાબામાં રહેવું અને તેનીજ માલિકીમાં ગણાવું, એ ધણી સ્ત્રીઓના જીવનનું મુખ્ય ધ્યેય હોય છે. લગ્નની પ્રયાજ, પુરૂષનું ધણીપણ સૂચવે છે, જેની આધુનિક હિંદમાં પણ કદર થાય છે. તેના થોડા દાખલા આપીએ તો, દક્ષિણ હિંદનો લગ્નનો દોરો અને પાલી, બંગાળની લોકોની સુરી, કાશ્મીરની કન્યાના કાન ઉપર બાધવામાં આવતી દોરી વગેરે બધાં ચિહ્નો પતિનો પતિન ઉપરનો કબજો સૂચવે છે, જે કદી છૂટતો નથી.

હિંદમાં, અવશિષ્ટ કરતાં પરિણીત સ્ત્રી તરફ શા માટે વધારે માનની નજરે જોવામાં આવે છે ? શા માટે પરણેલી સ્ત્રી પોતેજ એટલી બધી લગ્નગુમાની હોય છે ? આ સવાલનો જવાબ પ્રાણીઓના ગુણધર્મ જાણનાર માણસ, સારી રીતે આપી શકે તોપણ તેનું મુખ્ય કારણ તો સર્વને સુવિદિત છેજ. ખરેખર આવી ભાવનાના મૂળમાં એક અજ્ઞાનથી ભરેલી હકીકત જ રહેલી છે, અને તે એ છે કે આ દેશમાં માતાને એક દેવી તરીકે ગણવામાં આવે છે. તેમાં- પણ તેને સારે નથીએ જો તેને પુત્ર જન્મતરે છે, તો રૂઝીચુસ્ત

લોકોની માન્યતા મુજબ, તેણીની જીંદગીનું મુખ્ય કાર્ય પરિપૂર્ણ થયેલું ગણાય છે. તેટલા માટેજ જે સ્ત્રી લગ્નના વિચારને ધિક્કારે છે, તેણે પોતાની જીંદગીનો મુખ્ય આદર્શ ગુમાવેલો છે, એવું રૂઝીચુસ્ત લોકો કહે છે.

માલિકીની ભાવના

માતૃત્વનો આનંદ અને ફરજ ઉપરાંત પણ સ્ત્રી, લગ્નગુમાની હોવામાં શા માટે બાળબાળી છે, તેનાં બીજાં ધણાં સ્પષ્ટ કારણો છે. સર્વે સ્ત્રીઓમાં, કદાચ પુરૂષો કરતાં, માલિકીની ભાવના વધારે પ્રભાવમાં હોય છે. બીજા કોઈ વ્યવસાય કરતાં, લગ્નની પ્રયાજ તેણીની આ ભાવનાને પૂરેપૂરી સંતોષે છે. પત્ની માટે પતિનો પ્રેમ ગમે તેટલો ઓછો હોય તોપણ, દુનિયાની દૃષ્ટિએ તેમજ કાયદાની રીતે પત્ની પતિનો કબજો ધરાવે છે. તે તેણીનું માણસ છે, તે વાતનો ઇન્કાર મુદ્દા શકે નહીં, અને તેનાથી છુટાછેડા જે બનવું હિંદમાં સહેલું નથી-મેળવે નહીં ત્યાં સુધી સ્ત્રી પાસેથી તેને છીનવી લેવામાં આવતો નથી.

પતિ ફરીથી ધરણે તો જણ્યું જહેલો પત્નીનો તેના ઉપર અથગ હક રહે છે, તે ઉપરાંત લગ્નથી સ્ત્રીને પોતાનાં બાળકો ઉપર માલિકી મળે છે, અને આના શિવાય સ્ત્રીનું હૃદય બીજા શાને માટે તલ્લી રહે છે ? મારા બાળક, મારો પુત્ર, મારી પુત્રી, આ બધા શબ્દો માટે મગફળી ધરાવે તો સ્ત્રીઓ માટે કાંતવ્ય ગણી શકાય. હિંદમાં પુત્ર તેની માતાને આખી જીંદગી સુધી વળગી રહે છે, અને તેણીને માટે તેની કાળજી કદી ઓછી થતી નથી. બાળકો અને ખાસ કરીને પુત્રો, એ તો હિંદી સ્ત્રીઓ માટે તેમની જીંદગી

સ્થાની મહર જામીનગીરી છે. વળી પુત્ર શ્રાદ્ધક્રિયા કરનારો હોખને, માતાને તેના મૃત્યુનાદ, શાંત અને સુખી અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાની ખાત્રી મળે છે, અપરિણીત બાળા આ બધા લાભો શુભાવી બેસે છે. તો પછી સ્ત્રી લગ્નને આવસ્થક ગણે તેમાં કાંઈ નવાઈ છે ?

આર્થિક જામીનગીરી

લગ્નપ્રથાની તરફેણમાં ખીલુ એક સખળ કારણ છે. તે પ્રથા સ્ત્રીને આર્થિક નિરાધાર સ્થિતિમાંથી અને સગાં વહાણાંઓથી થતી બદનામીમાંથી, તથા તે બધા કરતાં “વાંદી ડોશી”ના મહેણામાંથી નિર્ભય બનાવે છે. આ હેતુએ બે સબ્બો સ્ત્રીના મનમાં કેટલો બધો હિતચિન્ત કરે છે ? તેણે કેટલી બાળાઓને મૃત્યુના મુખમાં ધકેલી દીધી છે ? અને તેમ છતાં પણ, આ વીતિ શા માટે રહેવી જોઈએ ? આનું રહસ્ય એ હોય શકે કે કુમારી કન્યાની સ્થિતિ આ દેશમાં ઘણી સંદિગ્ધ છે.

પાશ્ચિમી દેશોમાં સ્ત્રીઓ માટે લગ્ન કરતાં ધંધાને વધારે મહત્વ આપવામાં આવે છે, તેથી ઉચ્ચ આદી હિંદમાં કામ ધંધા કરવો એ સ્ત્રીઓ માટે બહુ બારે ગણાય છે, અને શિષ્ટ સમાજમાં તેને હજી “કીક ઠપુ” એમ મહુત્તમાં આતડું નથી. કાંઈ પણ કરી બતાવવાની તત્પરતા-રોષખોળ માટે, અથવા કાંઈ ખ્યાન બેઝે એવું કામ મહેન્ટા આ વૃત્તિએ હિંન્ની બાળાઓના મનમાં હજી પુરી સત્તા જમાવી નથી. મેલે-જના કિવસોમાં ઘણાં સ્વર્ણમાં આવે છે, મોટી મોટી અભિલાષાઓ, કરવા ધારેલા સુધારાઓ, દેશહિતની ભાવનાઓ, હિંદને પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગ બનાવવાની આશાઓ આ બધાં મેલેજની હિંન્નીમાં બાળાઓનાં સ્વર્ણ,

તેના વાદવિવાદો, અને તેમાં જ રમ્ય પમ્ય રહેતું મન એ બધું કાણ જૂલી શકે તેમ છે ? પરંતુ પછી શું થાય છે ? બાળા સંસારમાં પડે છે, લગ્ન કરે છે, અને જીવગીતી ચાલુ ધરેડમાં પડી જાય છે, વધારે આશ્ચર્યકારક તો એ છે કે-આનાથી ખીલ કાંઈ વધારે સારી સ્થિતિ માટે કાંઈ મારાણી કરતું જ નથી.

અનિચ્છનીય સંજોગો

અપરિણીત બાળાઓ માટે હિંદમાં હજી સુધી હોવા જોઈએ તેટલા અનિચ્છનીય સંજોગો હોવા થયા નથી. હેતુલા થોડાં વર્ષોથી જ સ્ત્રી શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓની કાંઈક ગણતરી થવા માંડી છે, અને તેઓ બનતી હિંદમાં મોટી જરૂરીયાતની પ્રતિતિ થવા લાગી છે. અત્યાર સુધી આ બે ધંધાઓમાં, તેમની જીવગી આશમિકાભરી બનાવવાને પુરતી સરળતા પણ નહોતી, તોપણ હિંદી સ્ત્રી શિક્ષકો તથા શિક્ષિકાઓ શોધેના હૃદયમાં થોડું સરખું સ્થાન મેળવી ચકયાં છે. પરંતુ વેદ અને શિક્ષણ એ બે ધંધા ચિત્તાવ હિંદની સ્ત્રી પૌતાના સ્વમાનની હાની અથવા બહુજ મુશ્કેલીભરી સ્થિતિમાં મુકાયા વિના, ખીલું શું કામ કરી શકે ?

સિનેમા અને નાટક એ બે પ્રવૃત્તિઓને હજી સુધી રૂઢીચુરત કુડેંબો અણુજાળતી મળે છે. જો કે કેટલીક બહેનોએ હિંન્નીમાં તેમાં અંતર્યાય છે. હિંદની બાળાઓ હજી રાષ્ટ્ર કરવાનું કામ કરતી નથી. સ્ત્રીઓના પત્રકારિત્વના ધંધાને, છાપાવાળાઓ હજી બહુ હિતેજન આપતા નથી, તેથી છુટાં છવાયાં લખાણો કરવાને માત્ર એક જ રસ્તો તેમને માટે રહેલો છે. આ કામ પરણેલી સ્ત્રી જોની આવક નિશ્ચિત હોય છે, અથવા તો પૈસાદાર કુડેંબની બાળા કે જોને સાક્ષરી કુનિયામાં નામના મેળવવા માટે પુરતો સમય,

અને અનુકૂળતા હોય છે તે જ કરી શકે. પરંતુ કોઈ સ્ત્રીને આજીવિકાના સાધનની ખાસ જરૂરીઆત તરીકે આ ધંધો નકામો યથા પડે છે. વકીલાતના ધંધામાં જો કે કાયદો લઘુલી થોડી ખેતો જોડાયેલી છે, પરંતુ તે ધંધો બહુ આકર્ષક નથી. ન્યારે બાળ સંભાળવાનું તથા વેપાર કરવાનું કાર્ય સ્વીકારવાનું બાળાઓ માટે હજી ઘણું હવકું ગણાય છે. તેટલા માટે લગ્ન એ ધણી આકર્ષક યોગના છે, એમાં કોઈ આશ્ચર્ય યાય તેવું નથી. પશ્ચિમના દેશોમાં પરિસ્થિતિ જુદી છે. ત્યાં અપરિણીત સ્ત્રીઓ કુંવારા

પુરૂષો નેટલી જ જુસજુસાલ અને જોપરવા હોય છે, અને તે સા માટે ? કારણ કે તેઓની સુદ્ધિ (હોય તો), અકલ અને વ્યક્તિત્વને જાહેર પ્રગ્ન માન આપે છે, તથા સંન્ય અને ખાનગી પેઢીઓ પણ તેમને પોષે છે. હિંદમાં સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ પત્ની અને માતા શિવાય, બીજી કોઈ રીતે ગણ્યત્રીમાં રેવાનું નથી, એટલે બીજી કોઈપણ વધારે સારી રિયતિને અમાલે હિંદની સ્ત્રીએ લગનનું જ ગુમાન રાખવાનું રહ્યું છે *

* શ્રીમતી શેલીશ્વિના યદ્યન્સ વીરલી તા. ૨૪-૮-૪૧ ના લેખ ઉપરથી.

છ

રંગ-રાસ

હાં રે સખી ચાલો રમીએ હો રાસ રંગમાં,
આજ કાન આથ પૂરે છે ઉમંગમાં રે,
સખી ચાલો રમીએ હો રાસ રંગમાં.

ઉંઠા મધુર. સૂર ખંસરીના સુણતાં,
અંગમાં ટહુકાર મીઠા કેડીલાના ફૂજતાં,
લાગી સૂર તણી ધૂન;
ભર્યા હૈયાનાં હેત ગગન ગંગમાં રે, સખી રમીએ.
નવલ અનુપ રૂપ આંજે ત્રિભુવનો,
જીવન કૃતાર્થ સફળ આજે છે સુજનો,
હિલ્ય ન્યોતિતા ઘૂંટ;
પ્રેમ અમૃતના ઘૂંટ પીશું સંગમાં રે, સખી રમીએ.
રૂમકે સુમકે સખી નૃપુર ગમકે,
જાણે જગત બધું તાલ મહીં હમકે,
વ્યોમ ઉરે ઉડવાસ;
ખની લીન ઘઈશું સફળ જીવન જંગમાં રે, સખી રમીએ.
હાં રે સખી ચાલો રમીએ હો રાસ રંગમાં.

શ્રી. વીરેન્દ્ર ભટ્ટ

“ સખ દિન એક સમાના ”

લેખક : શ્રી. મણિલાલ પ્રભાશંકર વ્યાસ

[૧]

એ તું નામ હરખા. હતી તો એકલી, ના, એને એક નાતું બાળ પણ હતું; એ તું નામ હરજી. હરજીને બાપ ગેમલ ગયા વર્ષે ગુજરી ગયો ત્યારથી હરજી માત્ર હરખાનેજ જોઈ રહ્યો હતો. એને મન હરખા-માર્ગ આપ્યા જંગલની સર્વ વસ્તુઓ દેખા દેતી.

ગેમલ ગુજરી ગયો ત્યારથી હરજીના ઉછેરનો ભાર-એના જીવનનિર્વાહનો સંભાળે ભાર હરખા પર આવી પડ્યો હતો. ગેમલ એક જમીનદારની પેતી કરતો-ભાગે વાવતો ને ભાગમાં મળતું તેના વડે એ ત્રિપુટી પોતાનું પોષણ પામતી.

નાનો હરજી આને સાતેક વર્ષનો થયો થયો હતો ગેમલને એના માટે ધણી ધણી આશાઓ હતી એ દિવારવખો એતો હરજી મોટો થશે, મારી સાથે ખેતરે આવશે, અને એકાદ દા'ડિયાનું ખર્ચ એણું કરાવશે, અને એ રીતે આ પેતીકામમાં મને કામ લાગશે. પણ ગેમલનાં એ દિવારવખો ક્યાંથી સાચાં પડે !! કારણ કાળે એની એ મહેઞા પૂરી પડે તે પહેલાં તો એને ઉપાડી લીધો હતો. અને હરજી એના પિતાને મદદરૂપ થાય તે પહેલાં તો હરખાએ એનો ભાર ઉપાડવાનો હતો.

ગેમલના મરણ બાદ એના જમીનદારે એની બેરી કે છોકરાની કંઈ દરકાર ન કરતાં એ પેતીનું કામ એણે બધું કરાવ્યું. વૈં સુધી ગેમલે એનાં ખેતરની પોતાના જ ખેતર પ્રમાણે જે માવજત કરી હતી તેનો ઉપભોગ એ જમીનદારે પોતાને માટે લઈ લીધો. આમ હરખા અને હરજીના જીવન-નિર્વાહનો પ્રશ્ન હવે ભારે યથા પડ્યો હતો. ગેમલના અવસાન બાદ હરખાને શું કરવું

તે પણ કંઈ ન સૂઝ્યું; પણ માણસને માથે મુશ્કેલીઓ આવી પડતાં તે જેમ વિવિધ પ્રકારે માર્ગો શોધે છે તેમ હરખા એના અને એના નાના હરજીના પોષણના માર્ગો નિચારવા લાગી. એના જમીનદારના ખેતરમાં જવાનું એને હવે બંધ થઈ ગયું હતું. એટલે મહેનત-મજૂરી કરવા માટે ક્યાં જઈ જાયું રહેવું, એ પ્રશ્ન હતો. પરંતુ અનેક નિરાશાઓમાં પણ કંઈક આશાનું કિરણ હોય છે તેમ હરખાને પણ કંઈક આશાનું કિરણ દેખાયું. તેના પડોશી થકર પટેલ પાસે જઈ તેમની પાસે તેણે ખેતરમાં મજૂરી આપવા માગણી કરી અને કુખમાં આવી પડેલી હરખાને કંઈક સહારો મળ્યો.

હરખા શકર પટેલના ખેતરે મજૂરીએ જવા લાગી; તેની પાછળ હરજી પણ ખેતરે જતો. આમ વરસ દિવસ તો જેમ તેમ તેમનું વીતી ગયું. પગલું ત્યારબાદ તેના પર આજ્ઞા તના ઝોળા ઊતર્યા.

[૨]

એક રાત્રે તે સવારમાં ખેતરે જવાની પૂરી તૈયારી કરી વહેવા ઊડી ખેતરે જવાનું નક્કી કરી સૂઈ રહી હતી. સાથે સુતેલા નાના હરજીને પણ તેણે વહેતા ઊડવા જણાવ્યું હતું. અને ઝરમર ઝરમર વરસતા મેહલાના ધીમા મધુર અવાજમાં તે નિદા-ધીન થઈ હતી. હરજી પણ ધસધમટ ઊઠતો હતો અને વહેલી મવારે ઊડવાની ઝખનામાં સવારે પાંચ વાગે ઊડી તેણે હરજીને જમાં ડગો. જટપટ સવારનું નિત્યકાર્ય પરવારી તેઓ બન્ને ખેતરે જવા નીકળ્યાં. ચોરેક ગયા-નદીના ઢોળાવ સુધી ગયાં અને પોતાનું

ખેતર શોધવા લાગ્યાં. પરંતુ જાણે કોઈ અજાણ્યા સ્થળે જઈ ચડ્યા હોય તેમ તેઓ જૂઠાં પડ્યાં. અહીં તેમનું કામ કરવાનું ખેતર ન હતું. આજીનાજીના કોષ ખેતરો નજરે પડતાં ન હતાં, દૂર દૂર ઊર્ગતા પ્રજાતના અજવાળામાં નજર ફેરવતાં લાંબે સુધી જાણે રેતીનું રણ પથરાઈ ગયું હોય તેવું દ્રશ્ય તેણે જોયું. જોતાં જ તે ચમકી. હરજીને તેણે કહ્યું; પણ તે કંઈ જ સમજી શક્યો નહિ. સાચે જ, એ ન સમજી શકે તે સ્વાભાવિક જ હતું.

આમ હરખા આબી બનીને જોઈ રહી હતી ત્યાં પાછળથી કોષના આવવાનો પગ-રવ સંભળાયો અને તે ચમકી. ચમકાર સાથે તેણે પાછળ વળી જોયું તો એનો પાડોશી ખેતરવાળો હતો. તેનું સત્યાનાથ વળી ગયું હતું. તેની નદીના કિનારા પરની જમીન રેતીના રણમાં એવી દુર્ઘર્ષ ગઈ હતી કે તેનું નામેનિશાન તેને જણાતું ન હતું; હા, કોઈ જગ્યાએ દીવેલાનાં ઊંચાં ટોચડાંના ભાગ નજરે પડતા હતા. પણ હવે તે બધું નદી માતાએ બરખી લીધું હતું. હરખાના જોતાંજ તેની સામે તે પોકેપોક મૂકી રાધો; તેની જમીન ગઈ તેની સાથે તેનાં રાજીઆની રાજી ગયાની પણ તેને ચિંતા હતી; કારણ કે તેનામાં દયાનો કંઈક અંશ હતો.

હરખાને પરાણે મહેલો મજૂરી આપ કુદરતે ખૂંટવી લીધી. હવે હરખા નિરાશ બની. છતાં માથે આવી પડેલા માથુસને જેમ રસ્તો મૂકે તે આગળ જણાવ્યું તે મુજબ વળી તેણે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. ટેરેટર બટકી ધરકામ મેળવવા તેણે યત્ન કરવા માંડ્યો; પરંતુ ક્યાંયથી તેને કામ નજ મળ્યું. પરિણામે 'સંગ' પણ દિવસના અપવાસ તેને ખેંચવા પડ્યા; જ્યારે હરજીને પડોશીને ત્યાંથી બટકુ રોકેલો મળતો. તેટલી તેના તરફની

ચિંતા નહોતી. આમ છતાં તેણે પ્રયત્નો બરી રાખ્યા. છેલ્લે એને એક વિચાર મૂક્યો. નદી માતા પરનાં ખેતરો જે અત્યાર સુધી તેને પોણા આપવામાં સહાયરૂપ હતાં તેનો નાશ થતાં ગામની સીમમાંનાં ખેતરો ખુદ-વાનો તેણે ધરાદો કર્યો. અને હરજીને પડોશીને ઘેર રમતો રાખી તે સીમમાં ચાલી જતી. કોષ ખેતરમાં તો તેને કામ મળતું નહિ, પરંતુ આસપાસનાં ગામડાંમાં વીણી લાવી તેમ જ લાકડાં કાઢી સંઘરીને તે ઘેર લઈ આવતી. બીજે દિવસે તે, નજીકના ખજારમાં વેચી આવતી. આમ તેને બે પૈસાની પ્રાપ્તિ થતાં વળી પાછો તેનો યુગ્મરો ચાલુ થયો; ખરેજ, ધીવર બૂખ્યા હોડે છે, પણ સુવાડતો નથી. તેના દાંત અને અન્નને હવે કંઈક સંબંધ બંધાયો.

[૩૭]

આસો માસ ચાલતો હતો. નજીકના ગામે, રાત્રિના વખતે ગવાતા ગરબાઓના અવાજ શાન્ત રાત્રિને વીંધી દૂર દૂર ફેલાઈ જતા હતા. વચ્ચે કદી કદી શિયાળવાંના રડવાના અવાજ એનો ભંગ કરતા હતા. એકંદરે રાત્રિ નીરવ છતાં કદી કદી આવા અવાજો કાનને અથડાઈ જતા હતા. ત્યારે હરખા બગતી, તેના પરમેશ્વરનું નામ બેતો અને સૂઈ જતી. નવરાત્રિના દિવસો વીતી ગયા અને દિવાળીના દિવસો આવવાની મામ આજુ રાહ જોઈ રહ્યું હતું. અને આખા ગામની જ્યાં સમગ્ર પ્રવૃત્તિ ચાલુ હોય ત્યાં હરખા એથી વિમુખ કેમ જ રહી શકે! તે પણ દિવાળીના દિવસોની રાહ જોતી હતી. તેણે તેના નાના સરખા ઝૂંપડાને રાતના વખતે વખત મેળવી લીંપીમૂંપી સ્વચ્છ બનાવ્યું હતું. ઝૂંપડાની દિવાલો જે માટીની ચણેલી હતી તેને પણ છૂંદીછાંદીને એકસરખી બનાવી હતી. બહાર આંગણું પણ વાળી-

ગુણસુન્દરી



આજ મારે આવે દિવાળી !

વેચું વેચું હું લાકડાંની ભારીઓ
હેટે ઉમંગ ભર્યો ભારે
ભાગ્યવીર આજ હું આનંદ દિવાળી
મેળવી પૈસા ચાર રૂ,
આજ મારે આવે દિવાળી.

[ખરાશર]

ઝૂડીને હમેશાં સાફ કરતી હતી. એ દિવાળીના આમળના મોટેજ નળે સવારે પાંચ વાગે ઊડી રામજીનું નામ લખ સીમમાં છાણા-લાકડાં વીણવા ઉપડી જતી.

અને આખ નેની તે દિવસો યયા પ્રતીક્ષા કરી રહી હતી તે દિવસ આવી પહોંચ્યો. આ દિવસ માટે દરરોજના તેના લાકડાંના વેચાણમાંથી બે-ચાર પૈસા સંઘરતી હતી. અને તે દિવસે, કળિયાનાં ખીજાં છોડારાની માફક હરજી પથ્થુ દારખાનું ફેડી ખુશ ખુશ ધાય તે માટે તજવીજ કરતી હતી. આને છેક દિવાળીના દિવસે તેણે દિવસો યયા પોતાની કમાણીમાંથી બચાવેલા પૈસામાંથી ચાર આનાનું દારખાનું લે હરજી માટે લખ આવી; એ દિવસે હરજીને સાફ સાફ ખાવાનું મળે તે માટે તે બજારમાંથી મિઠાઈ પથ્થુ લખ આવી હતી.

[૪]

સંખાકાળ થયો. આખા કળિયાનાં ધર-ધર દીવાઓ ઝળઝળાં થઈ રહ્યાં. હરખાએ પથ્થુ એના કુંપડાની છાપરી પર બે છેડે બે દીવા મૂકી પોતે તેનાથી નળે નવું તેજ પામતી હોય તેમ ખુશ થઈ હતી. બજારમાંથી લખ આવેલી મિઠાઈ તેણે હરજીને આપી. તે આખને હરજી દારખાનું ફેડવા લાગ્યો. થોડુંક ફેડ્યું હશે તેટલામાં સામેના બારણેથી એક દવાઈ ફૂટી અને રસતા પર દારખાનું ફેડતા બીએલા હરજી પર પડી. તે ફાટી ગયો. તેણે શરીરે નવાં પહેરેલાં કપડાં સળંગી ગયાં, પરિણામે તેના આખા શરીરે ફેલાઈ બેઠયા, ધરમાં ઠામ કરતી હરખા બહાર દોડી આવી. તેણે બેયુ તો હરજી ફાટી ગયેલી અવસ્થામાં બેબાન પડ્યો હતો.

સામેના મકાનેથી ફેલતરની ફાટીઓ ફૂટી રહી હતી; જ્યારે તેનો પડોશી દોડી જઈ હરજીને ઉપાડી લાવી તેની બરદાસ્ત કરતો હતો. દુરત જ તેણે તાત્કાલિક ઉપચારો કર્યો, અને હરજી જરા હોશમાં આવ્યો. તેના આખા શરીરે ફેલાઈ ફૂટી નીકળ્યાં હતાં. છતાં પડોશીની સારવારના પરિણામે અને તાત્કાલિક ઉપચારોથી તેને સાફ થઈ ગયું.

પરંતુ હરખા, જેના નરીબે કદી હરખાવાનું લખાણ જ નહોતું તે હરખા રોતી રહી. છતાં જ્યારે હરજી જરા સામે થયો-તેને આરામ દેખાયો ત્યારે તેના જીવમાં જીવ આવ્યો અને તેનાથી બોલી બવાણુ: “બેટા, હરજી !”

“મા ! મને મરી ગયું. હવે કું માર્છ દોડો દારખાનું નહિ ફેડો. પથ્થુ બા ! મારા દારખાનાથી કું કયાં દાઝ્યો હતો ? મને તો સામા ધરવાળાની દવાઈએ દમાડ્યો. ” હરજીએ એની ઠાલી ઠાલી બોલીમાં હરખાને હવે ઉપગમવતાં કહ્યું.

“કંઈ નહિ, બેટા ! આપણા મરી-બોને માટે દિવાળી કે દસરા બધું જ સંરખું છે. તું દાઝ્યો તેમાં ફું જ કારણ છું. કેમકે આપણે દિવાળી ઉત્તવવાનો, અધિકાર નહિ છતાં તે ભોગવવા મર્છ ત્યારે જ આવું થયું.

“હે બાગવાન ! અમારે માટે તો બધા દિવસ સરખા જ છે. ” ત્યાં કળિયાના પેલા છોડાથી માર્છના આવતો અવાજ સંભળાયો—

“તું કયા દિવાલી મનાવે, હે સખ દિન એક સમાના !”

ખરેખર, હરખાને માટે સખળા દિવસો સરખા હતા.

ચિત્રા

કવિવર્ધ રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુગાદક : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, જી, એ.

[ચિત્રા, એ નાટિકાઓમાં કવિફલજરે કાવિદાસની શકુંતલાની સહોદરા છે. તેના સ્વપ્નની તે અમર પ્રતિકૃતિ છે. તેમાં રસ, કવિતા, કલ્પના, લાલિત્ય, માધુર્ય અને લયનાં શુભન રહેલાં છે. પરમ નિસર્ગ-પ્રેરણા અને અનંત સ્ત્રી-પુરુષના માનસમાવેશનું નિરૂપણ ચિત્રામાં સંપૂર્ણતાથી પ્રકટ થયું છે. ચિત્રા એ પ્રેમની રસકથા કહેવાય છે. પણ તેના પ્રેમ પૂર્ણ, પાવક સંગે વિશુદ્ધ અને નૈસર્ગિક છે. પ્રેમ પરીધ પર પહોંચવા છતાંય સંયમ શિસ્તબદ્ધ દાખવે છે. તેના પ્રેમમાં સ્વચ્છ શુભાર છે. મુગ્ધતા અને સહૃદયની સરળતા છે. પરંતુ તેમાં ઉન્માદ, ઉચ્છ્રાંખલતા કે વિષયલોની લોહપતા નથી. ચિત્રામાં રસ, માધુર્ય અને વૈરાટ પ્રેમનું લાવણ્ય ડગલે ને ડગલે દેખા દે છે. મહાભારતના એક સામાન્ય પ્રસંગની પ્રેરણામાંથી ચિત્રાનો આકાર યડ્યો છે. તેનો ક્યાસાર નીચે પ્રમાણે.—

પુરુષ પેઠે ઉછેરાયેલી મણિપુરની રાજકન્યા ચિત્રા, પિતાના અવસાન પછી, એક દિવસે શિકાર ખેલતાં વનમાં આવી ચડે છે. બાર વર્ષનું બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું વ્રત આદરી બેઠેલો અર્જુન તાપસ વેષમાં તે વનની ઝાડીમાં સુતો હોય છે. પુરુષ પ્રત્યે ધૃણા હોવા છતાં, અર્જુન પ્રત્યે પ્રીતિ ઉપજતાં, ચિત્રા મંત્રીઓને રાજ્ય કારણાર સોંપી, પોતે યાત્રાના બહાને વનમાં એક મહાદેવના મંદિરમાં અર્જુનને મળે છે. પણ તેની પૌરુષીય કઠોરતાથી અર્જુન આકર્ષાતો નથી. તે દેવોની સહાયતા લે છે. કામદેવ અને વસંત, તેની યાત્રા સ્વીકારીને તેને એક વર્ષ સુધી સુલભ કીમાર્ય, માધુર્ય અને દેહ લાલિત્ય આપે છે. સ્વરૂપસુંદરી ચિત્રાનો અર્જુન અંગીકાર કરી, વિવાસ લોગ મહાણે છે. પરિણામે કૃત્રિમ જીવન પર કંટાળે ઉપજતાં ચિત્રા પોતાનાં સાચા સ્વરૂપની વિભિન્નતા પામી જઈ, મદન પાસે જઈ, તેની આપેલી સૌંદર્ય, મૃદુતા, લાવણ્ય વિ. પરત લઈ લેવા આજીજી કરે છે. પરંતુ મદન અર્જુનની રિયતિ વિશે સૂચન કરી, તેનામાં ઉત્સાહ રેડી પાછી મોકલે છે. ધીમે ધીમે અર્જુનનું ચિત્રા તરફનું આકર્ષણ અળખાતું જાય છે. તેનામાં કંઈક ઉણપ લાગવા મારે છે. ઉલ્લસમાં વિવાદ અને સ્વાભાવિક વિભિન્નતાના લાવ ખંડ કરે છે. ચિત્રા જેમ તેમ કરીને સહન કરે છે. તેવામાં વતન પર લંડાકુઓએ ઘાટ કર્યાના સમાચાર સાંભળી, ફત્તીયનું રક્ત ખળભળી ઊઠે છે. અર્જુન ગામને બહારવટીયાઓથી બચાવવા તૈયાર થાય છે. તે પળે તે મણિપુરની પ્રખ્યાત રાજકન્યા ચિત્રા પ્રતિ આંતરિક આકર્ષણ અને સંવેદન અનુભવે છે. તે નાણુંતો નથી કે ચિત્રા તેની સમીપ જ છે. આ તક સાધી, ચિત્રા પોતાનાં હૃદયદાર અર્જુન સમક્ષ પ્રુદ્ધા કરે છે. અસહ્ય ચિત્રા સ્વરૂપમાં તે પ્રકટ થઈ, તેના ચરણોમાં પોતાનું જીવન ધરે છે. પ્રેમની પરાકાષ્ઠા અને સૌન્દર્યની સીમાએ પહોંચી ચિત્રાનો અર્જુન ઉચ્ચકાભેર અંગિકાર કરે છે.

આટલી જ કથા. પરંતુ કવિરાજે તે કથા પર કલાની છમારત ચણી છે. પ્રેમના ઉદ્ભવથી માંડી પ્રેમના પરિણામ સુધીની, પ્રયોગદશાથી રાદ કરી સિદ્ધિની ફાણ સુધીની વિશુદ્ધ સ્નેહની સકલ અવધાઓનો તેમાં સમાવેશ કરેલો છે. આત્મ પ્રેમની તન્મયતામાં આ કાવ્ય-નાટકનો અંત આવે છે, શ્રી. રવિનાથની કલામાં અંગીર સૂચન હોય છે તે ચિત્રામાં સમજી સકાય તેમ છે.]

પાત્રો :

દેવો : (૧) મદન. (૨) વસંત.

માનવ : (૧) ચિત્રા—મણિપુરની રાજકુમારી ચિત્રાગદા.

(૨) અર્જુન—યવિ પાંડવમાંનો એક કૃત્રિય વીર, આ નાટિકાકાળમાં તે તો તાપસવેશ અરણ્યમાં નિયરતો ફરે છે.

દ્રશ્ય ૧

સ્થળ : અનંત-આશ્રમ

પાત્રો : ચિત્રાંગદા, મદન અને વસંત

ચિત્રા : પંચ બાણ પુષ્પધન્વા-(સ્નેહના સ્વામી) પ્રેમના અધિપતિદેવ આપ છે કે ?

મદન : હા, વિદ્યાતાના હૃદયમાં પ્રથમ જન્મ પામનાર, હું એ જ મનોજ છું. સદૃશ સ્ત્રી પુરુષોના જીવનને સદા મુખદુઃખની સાંકળોથી બાંધનાર તે હું છું.

ચિત્રા : હું તાણું છું, એ દુઃખ, એ વેદના અને બંધન કેવાં છે તે હું બરાબર જાણું છું-(વસંત તરફ દ્રષ્ટિ પડતાં) અને આપ દેવ ! કાણ છે ?

વસંત : હું એનો મિત્ર-વસંત-ઋતુ-રાજ છું. જરા અને ચૂલ્ક આ બન્ને પદ્ધતિઓ પ્રતિજ્ઞા સંસારના હાડમાંસ ચૂસી, વિશ્વનું શોષણ કરવા મથે છે, એ ઉભય દેવોનો મેં પીછો પકડ્યો છે. પ્રતિપજ, રાત્રિદિવસ અમારો સંગ્રામ ચાલે છે, હું હંમેશા તેમના પર હુમલો કરું છું. હું અખિલ જગતનું અનંત યોધન છું.

ચિત્રા : પ્રણામ ! વસંતદેવ ! દર્શનથી દારી કૃતાર્થ થયું.

મદન : પણ સૌમદ્રે ! આ તારા કઠોર મતનું શું પ્રયોજન છે ? ધીર તપસ્યા અને મતના તાપથી તું તારું મનોરમ-અખિનવ યોધન કુસુમ ન હોય. અનંતદેવની સેવામાં આ અર્ધ્ય અયોગ્ય છે. એ તો કહે કે તું કાણ છે અને શી અભિપ્રાય સેવી રહી છે ?

ચિત્રા : મહિપુરની રાજકુમારી હું ચિત્રાંગદા છું. દેવી કૃપાથી મારા પુત્ર્ય પિતામહને ઉમાદેવતા મહાદેવનું વરદાન મળેલું કે ' મારા પિતૃવંશમાં કદિ કન્યા પ્રસવ નહિ પામે.. અથવા મારા કુળમાં-વંશને ચિરંજીવ રાખનાર એક એક પુત્ર તો જરૂર જન્મ પામ્યા કરશે ' આમ વચન હોવા છતાંય, મારા માતૃગર્ભ સંબંધમાં એ

છાટ વરદાન નિષ્ફળ નીવડ્યું. મેં એ મહા-દેવતા મહાવરને વ્યર્થ કહ્યું. શૈવેતેજના પ્રભાવભરી એ અમેઘ દેવવાણી, ગર્ભમાં પ્રવેશી મારામાં પુરુષત્વ પ્રેરી શકી નહી. નારી હોવા છતાં હું આવી કઠોર-પૌરુષ પ્રકૃતિની-નારી છું.

મદન : હા, સંભવ્યું તો છે કે તેથી જ તારા પિતાએ તને પુત્ર તરીકે માની અને, રાજકુમારને યોગ્ય તાલીમ આપી ઉછેરી છે. વળી, ધનુર્વિદ્યા તથા રાજનીતિમાં તને પારંગત કરી છે.

ચિત્રા : જી હા; એટલા જ માટે અંતઃ પુરનો ત્યાગ કરી મેં પુરુષ-પોષાક ધારણ કર્યો છે. હાવભાવ અને વિકાસ નિપુણતાથી હૃદયો જીતવાની સ્ત્રીની મુક્તિપ્રમુક્તિઓ મને આવડતી નથી. ધનુર્વિદ્યા હું શીખી છું એટલે મારા બન્ને બાહ્ય ધનુષ્ય વાળવાને સમર્થ છે પરંતુ નયન-અપાંમથી કામદેવનું ધનુષ્ય કેમ વાળવું એ શિક્ષણ હું પામી નથી.

મદન : એને શિક્ષણની કાંઈ જરૂર નથી, સુંદરી ! અણુશીખવી આંખો આંધો-આપ જ એમનું કાર્ય કરી લે છે. અને હૃદયમાં કાણ જડાઈ ગય છે તે તેઓ બરાબર જાણે છે.

ચિત્રા : એક દિવસ હું શિકારની શોધમાં પુણી નદીને તટે અરણ્યમાં ભટકતી હતી. પૃક્ષના થડ સાથે અચ્ચને બાંધી, હરજીવ અરણ્ય ચિન્દને અનુસરતી હું એક સઘન વનમાં પ્રવેશી અને શુચળા વળતી તરૂરતા-ઓની અંધાર છાયાઓમાંથી વળાંક લેતી એક સાંકડી વિકટ વાટ પર હું આવી ચડી. લતાગુસ્મથી અત્યંત ગંભીર દીસતા આખા અરણ્યમાં, તમરાંના યુંજનથી પવે-પવે ધમધમી રહ્યું. આગળ જતાં, એકાએક હું મારા માગેમાં, શુષ્ક પાંદડાઓની સાથે પર સૂતેલા કોઈ પુરુષ પાસે આવી પહોંચી. સમય, અવંતીપૂર્ણ સ્વેદ મેં તને બોલ્યું

ખસી જવા કહ્યું, પણ તેણે મારા કહેવા પર લક્ષ્ય ન આપ્યું. તથા આંખ ઉઘી કરીને મારા તરફ નજર પણ નાંખી નહિ. રોષ ચઢતાં મેં તેને ઉદ્ધતાપથી મારા ધનુષ્યની તીક્ષ્ણ અણી ધોંતી, ઓલવાઈ જતા અંગારામાંથી, ઘીની આકૃતિ પડતાં જ અચાનક જેમ પ્રચંડ વેગથી જવાબા રૂપે અગ્નિ છૂંકી બહુકે તેમ તે પ્રચંડ કાયાવાળો પુરુષ ટટાર અંગે સહિત કુદીને ઊભો થયો. કદાચ મારી કિશોરભાવની યુગ્મયુદ્ધા જોઈને અથવા કોઈ બીજા કારણે, પણ એના અધરના ખુણા પર, એક આશ્ચર્યભર્યા મંદમંદ સ્મિતની રેખાઓ ફરકી રહી. ત્યાર પછી-અનુરૂપથી આંકત થયેલી એ પુરુષ પ્રતિમાને નિહાળ્યા પછી-જાંઘડીમાં પહેલી જ વાર મને લાગ્યું કે હું એક સ્ત્રી છું અને મારી સમક્ષ એક પુરુષ ઊભો છે.

મદન : એ મંગલ પ્રદરે જ હું સ્ત્રી પુરુષને પોતપોતાને ઓળખવાનો મદાપાઠ શીખવું છું. સ્ત્રીમાં સ્ત્રીત્વની અને પુરુષમાં પુરુષત્વની ભાવનાને એ શુભ પળે હું જાગ્રત કરું છું.

ચિત્રા : હર અને આશ્ચર્યભર્યો અવાજ મેં એને પૂછ્યું કે “આપ કોણ છો ?” અને એણે ઉત્તર આપ્યો કે “હું મહાન કુરૂવંશી અર્જુન છું.” પૂતળાની પેઠે અસહાય બની, હું અવાક ઊભી રહી, પ્રશ્નામ્નો વિવેક કરવો પણ વિસરી ગઈ. આ જ અર્જુન દર્શો ? મારા સ્વપ્ન ભંડારમાંથી એક મદાવિભૂતિ !-મારા જીવનમરનું અનુપમ આશ્ચર્ય ! ખરેખર ! પાય આ જ દર્શો ? હા, યજ્ઞો વખત પહેલાં મેં સાંભળ્યું હતું કે પ્રતિજ્ઞા-પાત્રન અર્થે અર્જુન બાર વર્ષ ઘણચર્ય ધારણ કરી વન-ઉપવન આપડયા કરે છે. યજ્ઞય દિવસે મારો તરફ મદત્વાકાંક્ષા મને ટ્રેરણા કરી રહી હતી કે-અર્જુનની સાથે તરવાર ખેંચીને, અથવા છપા વેગે તેને દંદ્યુદનું નિગ્રજી કરીને, યજ્ઞયુદ્ધ કરીને હું મારું પ્રાવિધ્ય સિદ્ધ કરી ખતાવું-! (પણ) અહા,

મૂખ હૃદય ! એ સહુ સ્પર્શો અને તારું મિત્વાભિમાન, કયાં સરી પડ્યાં ! અરે, જે જૂમિ પર એ ઊભા છે, તેનો એના પગ તળેની જૂમિનો દુકડો પણ, જો હું મારું આશા અને આકાંક્ષાભર્યું યાવન અર્પણ કરી પ્રાપ્ત કરી શકું તો હું તેને અમૂલ્ય રૂપા કરી અર્પું—

હું કયા વિચારોના વમળમાં ગાથા ખાવા લાગી તે મને ખબર ન રહી...આંખો ઊંચી કરી, તો વીર પુરુષ ધાડી ઝાડીમાં-મને અદ્રશ્ય થતો જણાયો. તેજ સમયે બાન ચર્તા, મને મારી જાત પર તિરસ્કાર આપ્યો. અરે મૂખ !-તેં વાતચીત પણ ન કરી, આવકાર પણ ન આપ્યો, ખબર ન પૂછી, ક્ષમા પણ ન માંગી, પણ એક જંગલી જનાવરની પેઠે તું સ્તન-મૂન ઊભી રહી; અને એ તો અવહેલના કરી ચાલતો યજ્ઞ ગયો...

બીજા દિવસે પ્રભાત પહેલાં જ, મેં પુરુષનો પોષાક ફર કરી દોધો, અને નીલાંશુક રક્તરંગી સાડી, કંકણ, કટિમેખલા, કંચો તથા ઝંઝર ધારણ કર્યો. (પહેરવાનો) અભ્યાસ ન હોવાથી સ્ત્રીનાં વસ્ત્રાભરણો મને વળગતાં હોય એમ લાગવા માંડ્યું. પ્રતિ, અંગે સંકેચભરી હું ચરમાવા લાગો. પણ છપાતી લપાતી હું ત્વરાથી વનમાં આવી પહોંચી અને જંગલના એક શિવાલયમાં મેં અર્જુનની શોધ કરી...

મદન : વિના સંકેચે મને સર્વ દષ્ટીકત કહે. હું મનોજ છું, અને અંતઃકરણની આવી જ્ઞાતિઓનું વદન્ય કળી શકું છું.

ચિત્રા : મેં શા શા સવાશે કયો અને ઉત્તરે સાંભળ્યું...એ બધું હું બરાબર યાદ કરી શકતી નથી. ભગવન ! બધું ના પૂછો તો સારું ! હું સ્ત્રી છું, તો પણ પુરુષ સુમાન એવી મજાસુત અને પ્રાણવાળી હું કે લગ્ન પોતે વચ્ચે યજ્ઞ મારા મરતક પર તૂટી પડી છતાં પણ તે મારા દુકડે દુકડા ન કરી

શરી. વિદ્યુજ બનેલી હું ઘેર જવા લાગી ત્યાં તેમના અતિમ શબ્દો, અતિતમ લાલચોળ શળાની પેઠે મારા કણુપટે અથડાવા, કે :
 " મેં બ્રહ્મચર્યવ્રત ધારણુ કયું છે. હું તારો પતિ થવાને પાત્ર નથી..." આહ ! પુરુષનું બ્રહ્મચર્યવ્રત ! પ્રેમના અધિપતિ મદનદેવતા !
 આપ તો જાણો છો કે અસંખ્ય રૂપિ-
 મુનિઓએ આખી જીંદગીના તપનું પુણ્ય એકાદ માનિનિતા ચરણતલમાં ધણું છે. ઘેર જઈ મેં મારા ધનુષ્યને તોડી નાંખ્યું, અને બધા બાણોની અગ્નિમાં આહુતિ આપી. ધનુષ્યની પણછને વારંવાર જે ચવાધી સુખદ, કંઠાર બનેલા મારા મજબુત બાહુ પર મને ધિહાર છૂટયો.

હવે હું મકરધ્વજ ! અનંશદેવ ! એક પળવારમાં જ આપે મારા પૌરુષ અને શૌર્ય-
 તેજ સખધી મિથ્યા ગર્વનું ખંડન કયું; અને મારું સુધળું સામર્થ્ય તથા શિક્ષણ આપના ચરણો તમે ચૂર્ણ થઈ ગયું. હવે તમે મને તમારી વિદ્યા બાણાવો, પ્રેમપાઠ પદાવો; અમળાનું બળ અને નિરસીના અભ-
 રમ્ભ આપી મને સુસજ્જ કરો.

મદન : હું તને સદાય કરીશ વિશ્વવિજેતા અનુનનો પરાશવ કરી, એક ટેડી તરીકે હું તને તારી સમીપ જીતો કરીશ; એ વિરોહીને તું તારી રવેચ્છાનુસાર શિક્ષા કરશે.

ચિત્રા : તક મળી હોત તો હું એકલી જ ધીરે ધીરે એમના હૃદય પર અધિકાર જમાવત અને દેવોની સદાયતાની અપેક્ષા ન કરત. સહોદયાયો અને સાથી બની હરકંમેય હું એના સાન્નિધ્યમાં રહેત, સમરાંગણે સારથી બની હું એના રથના ઉમ્મ અશ્વોને હંકારત, મૃગયાકાળે અનુચર થઈ એને અનુ-
 સરત, ઊવણીમાં આખી રાત એના તંબુના પ્રવેશદાર પર પહોરો ભરત, અને એક ક્ષત્રિયના બધા ધર્મોનું પાલન કરવામાં-આતને રક્ષણ તથા યથાયોગ ન્યાય અર્પવામાં-હું એક સેવક સખી સેવા કરત. અને આખરે

એક દિવસ એવો અવસ્ય આવત કે બ્યારે તે મારા તરફ આશ્ચર્યવત્ત્વ ભેષ, પોતાના મનોમન સમજી જાત કે.

" આ કેવો અભયમ છોકરો છે ? પૂર્વજન્મનો મારો કાષ્ટ ચિરદાસ, પૂર્વોપાર્જિત મારા પુણ્યકર્મની પેઠે આ જન્મમાં મારી સાથે જ આવ્યો છે ? "

હું ધીમે ધીમે એના હૃદયમાં મારું રથાન મેળવત. મને ખચર છે કે મારો પ્રેમ ખાલી રેતાઘેતાનો પ્રેમ નથી. હું એક આજન્મ વિધવા જેવી રમણી નથી-કે જે બિચારી પોતાની દીર્ઘકાળની મર્મબંધાને, નિરાશાભેર, રાત્રિની એકાંત શાંતિમાં નીરવ અધારમાં મૌન અને ધીરજથી પોતાના અશ્રુજળ વડે પોમે છે, તથા દિવસના પ્રકાશમાં તેને મદિન દારૂમાં છુપાવી દે છે-મારી મનોકામના-
 આશાનું પૂલ નિષ્ફળ બની ધૂળભેણુ રમદાળાય. એ કદાપિ ન બને. પરંતુ પોતાની જાતને સાચ સ્વરૂપમાં એળખાવી, સન્માન યોગ્ય બનાવવી એ પળનું કામ નથી; તે માટે તો અખૂટ અને ચિર સમય ભેષએ એ તો જીવનભરનું (કુખર) મહાકંઠ્ય છે. એટલા માટે જ, એો વિશ્વવિજયી કામદેવ અને યૌવનભંય ઋતુરાજ વસંત ! હું આપને દાર આવી છું. મારા તરણ તનુમાંની આ વિધા-
 તાનો અભિશાપ, ક્રૂરપતા, આ અનાકર્ષક સરળતા દૂર કરો. એકજ દિવસ માટે મને સર્વોન્નમુદ્ધર બનાવો, -પ્રથમ દિને મારા હૃદયમાં સંપૂર્ણ સૌન્દર્યની પ્રેમપ્રભા જેવી વિલસી જોડી હતી એવી-અપૂર્વ સૌન્દર્ય છટા મને આપો. સંપૂર્ણ સર્વાંગ સુંદરતાનો એકજ દિવસ મને આપો, અને પાછળના દિવસોનો હું યથાયોગ્ય ઉત્તર વાળીશ.

મદન : તેમ થાઓ. સુંદરી !

વસંત : માત્ર એક દિવસના અદ્ય સમય માટે નહિ પણ એક આખા વર્ષ સુધી તારા અંગોપાંગે વસંતપુષ્પોની સૌન્દર્યોભા જવાઈ રહેશે. [કમચાં]

જીવનમાં રૂઢિતું સ્થાન*

લેખક : શ્રી. રામનારાયણ વિ. પાટક

રૂઢિ એ ખરી રીતે સમાજશાસ્ત્રના વિષય છે અને એ વિષયના વિશિષ્ટ અભ્યાસના ઠાઠ દાવાથી હું રૂઢિ ઉપર બોલવા ઈચ્છતો નથી. પણ મારા સાહિત્યના અભ્યાસને અંગે જ મને આ વિષય પર કેટલુંક કહેવા જેવું લાગ્યું છે તેથી મેં આ વિષય પસંદ કર્યો છે.

આ વિષય તરફ મારું ધ્યાન કેવી રીતે એઆયુ' તે પ્રસ્તુત હોવાથી જરા અંગત વાત કરું તો મારું દર્શન મારે ૧૯૩૦ માં છ માસ જેઠમાં રહેવાનું આગ્યું હતું. તે દરમિયાન મેં તિલકબાપ્પેયેત વાળીકિત્ત રામાયણ વાંચી જવાનું રાખ્યું હતું. જેઠમાં અમારા વાયનના વિષયો સંબંધી બીજા મિત્રો સાથે પ્રવચન થઈ ચતી. હું રામાયણ વાંચતો હતો તે સંબંધી એક જીવાન મિત્રે મને પ્રશ્ન કર્યો: "ગમ શા દારણ્યી આદ્યપુરુષ ગણાય છે? તેણે કઈ રૂઢિઓ સામે જાંડ કર્યું? તેણે શી કાન્તિ કરી?" આ પ્રશ્નની નીચે એવી માન્યતા રહેલી છે કે ખરી મહત્તા યાહુ રૂઢિ તોડવામાં રહેલી છે. એ હું સાચું માનતો નથી. સમાજનું ખરું દિવ વારંવાર રૂઢિ તોડવામાં નથી રહ્યું. જો કે ઘણે અંતરે રૂઢિઓ બદલાવવી પડે અને ઠાણવાર બધી રૂઢિઓ એક સાથે બદલાવવાનું આવે. રૂઢિને તોડવામાં જ જો મહત્તા રહેલી હોય તો પછી થોડા જ વખતમાં બધી રૂઢિઓ તૂટી રહે, અને પછીના માણસોને મદાન થવાને કશું સાધન ન રહે.

કદાચ તેમને પછી ડોન કિશોટની પેઠે પરાક્રમ કરવા માટે ખોટા રૂઢિગણનો ઉપજાવવા પડે. આ ખ્યાલ જ અનુપપન્ન છે અને અત્યારનો જીવાન વર્ગ જે રૂઢિ તોડવામાં જ પોતાની મહત્તા સમજે છે તે પોતે પણ, ફેશન, જે રૂઢિનું ઊછાગમાં ઊછરે સ્વરૂપ છે, તેની સત્તાથી મુક્ત નથી.

આપણે જરા જીવનમાં રૂઢિનું પ્રયોજન જોઈએ. ધારો કે ઠાણ ગૃહસ્થને ઘેર ઠાણ અગણ્યો માણસ આવ્યો છે. તે તેને ઘેર આવ્યો છે એનો અર્થ જ એ છે કે તેને તેની પાસેથી કંઈક જોઈએ છે. તે અગણ્યો છે, કદાચ યાકેરો છે, અગણ્યપણાનો તેને સંકેત પણ છે. પેલા ગૃહસ્થની તેના તરફ ટેવી વૃત્તિ હશે તે તે બાજુતો નથી. દલે આ જગ્યાએ રૂઢિ એવી છે કે ગૃહસ્થ આગમનને આવકાર આપે, તેને બેસવાને જગ્યા બતાવે, તેને પાણી વગેરે તરફનો યાક ઉતરે તેનું આપે, તેને આગમનકારણ પૂછે, અને તેનો અપરિચયનો સંકેત એ રીતે શિથિલ કરે. અહીં રૂઢિ શું જાને પહે ઈષ્ટ નથી? એથી જાનેનો મૂંઝવણ, અને માનસિક તાણ એણું થતું નથી? રૂઢિ શું જાનેની પ્રવૃત્તિનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપતી નથી? અને તો અહીં રૂઢિ, શબ્દ નેટસી જ, માનવ માનવ વચ્ચેના વ્યવહારનું સાધન બનતી જણાય છે જેમ શબ્દથી આપણે બાવ વ્યક્ત કરીએ છીએ. શબ્દના સંબંધમાં પણ અર્થ વ્યક્ત થવાનું કારણ રૂઢિ જ મનાય છે. રૂઢિ બાવનો માર્ગે કરી આપે છે, બાવને પ્રગટ કરી આપે છે, બાવનું રક્ષણ કરે છે અને

* સદૃશ મદાસન સવાઈરાવ માલકાદની જયંતી સમ્બંધને પ્રસંગે તા. ૧૨-૩-૩૬ ના રોજ આપેલ બાણીની નોંધ ઉપરથી.

વ્યક્તિ વ્યક્તિ વચ્ચેના વ્યવહારના મુશ્કેલી અને ઘર્ષણ ઓછા કરી વ્યવહારને સરળ કરી આપે છે. જેમ ભાષા જનસમાજની પ્રગતિનું અને સંસ્કારિતાનું સાધન છે, જેમ ભાષાની શોધમાં અને વિકાસમાં માણસ જાતનો વિજય અને ઉત્કર્ષ રહેલો છે તેમ જ રૂઢિમાં પણ છે.

હું બધા પ્રકારની રૂઢિઓ વિષે બોલવા ઇચ્છતો નથી. પણ એક પ્રકાર તરફ યુગ-રાતીઓનું ધ્યાન એવવાની મને જરૂર લાગે છે માટે કહું છું. કેટલીક રૂઢિઓ કાંઈ વ્યવહારને માટે હોતી નથી. વ્યક્તિ વ્યક્તિના વ્યવહારને તેમાં પ્રયત્ન નથી હોતો; એ રૂઢિઓ સામાજિક જીવનના ઉદ્દેશ્ય માટેની હોય છે. આપણામાં દિવાળીએ એક બીજાને મળવાનો રિવાજ છે, હોળીએ રંગ ઉડાવવાનો, હોળી પ્રગટાવવાનો રિવાજ છે. સંક્રાંતિએ પતંગો ઉડાવવાનો રિવાજ છે. આ બધા રિવાજોને જીવનમાં મહત્વનું સ્થાન છે. એથી સામાજિક જીવન ઉદ્દેશ્યમય થાય છે, વ્યક્તિને સામાજિક જીવનનો અનુભવ થાય છે, સામાજિક એકતાની ભાવના તે અનુભવે છે, સંઘકાર્યો કરવાનો અભ્યાસ મળે છે, અનેક વ્યક્તિઓનો પરિચય થાય છે, પણ તે સાથે સંઘર્ષતાનો પરિચય થાય છે જે પ્રજાજીવનમાં ઘણું જરૂરી છે. એથી મન અને કલ્પના પણ વિશાળ થાય છે. માણસ ધરમાં એકલો બેસી જતો, અને મેડી પકિતમાં બેસી જતો, એકલો દરિયે જઈને નહાય, કે દળદો માણસો દરિયે જઈને નહાય. એમાં અનુભવનો આખો પ્રકાર ફરી જાય છે. એ અનુભવથી માણસમાં જે ભરતી આવે છે, જે જોમ આવે છે, જે ઉત્સાહ આવે છે, તે વ્યક્તિગત કોઈ કાર્યથી આવતો નથી. સ્વાધ્યાયમાં ભરતું પાણી અને સમુદ્રનું પાણી તરવતઃ એક જ છે, પણ પાકાના પાણીનું

દબ, અને સમુદ્રનું દબ, અને બન્નેની ચિત્ત ઉપર થતો અસર, બન્નેના સંસ્કારો અત્યંત ભિન્ન પ્રકારના છે. તેમ જ આ સામાજિક જીવનના પરિચયનું અને સંઘનાં કર્યોનું છે, એના વિના જીવન એટલું દરિદ્ર રહે છે, શુષ્ક રહે છે, ફિક્કું રહે છે.

અલખત આ ઉત્સવોના રિવાજોની પછવાડે એક કે બીજા રૂપમાં ધર્મભાવના રહેલી હતી. ધીમે ધીમે ધર્મના બાહ્ય આચારો ઉપરથી આપણી શ્રદ્ધા ઊડી મઈ છે. અને તેથી આપણે એ રિવાજો પાળતા નથી. પણ એમ થયું હોય તો તે સમાજના રિવાજોને જરા જુદું ધર્મનિરપેક્ષરૂપ આપવું જોઈએ, જેવું આપણે નવરાત્રિને આપેલું છે. નવરાત્રિની પછવાડે દેવી પૂજની ભાવના હતી. અત્યારે આપણે કોઈ એ ધર્મભાવનાથી નવરાત્રિ ઉજવતા નથી, માત્ર સ્ત્રીઓના કલાત્મક સંઘનૃત્ય અને સંગીતની ભાવનાથી જ એ ઉત્સવ ઉજવીએ છીએ. એમ આપણે બધા ઉત્સવોનું કરવું જોઈએ. હોળીમાંથી અશ્વિનકાતા અને ધૂળ કાઢી નાંખો પણ ગુલાલ રંગ સા માટે કાઢી નાંખવો? દાંડિયારાસ, મહાકુસ્તી એમાં મેળવીને આપણી જૂની ધેરિયાની રમતોની મદદાનગીને નહું સ્વરૂપ કેમ ન આપીએ? હું તો હોળીને ભડકો પણ રહેલો જોઈએ એમ માનું છું, એમાં ધર્મ નહિ માનનારા એવા ભણેલા, પોતાને સુધરેલા માનનારા પણ આ માટે બામ ન બે તે નથી સમજી શકતા !

આ આખતમાં યુગરાતીઓ દક્ષિણીઓ કરતાં વધારે સંઘકાર્યોથી દુર જતા જણાય છે. દક્ષિણી ભાઈઓએ જૂના મેળાવડાનાં બધાં સ્વરૂપો જાળવી રાખ્યાં છે, અને તેમાં તેઓ નવાં અંગો ખાસ કરીને વ્યાખ્યાન-માળાઓ ઉમેરતા જાય છે. દક્ષિણી બહાર નવાં નવાં દક્ષિણી ભાઈઓ રહે છે ત્યાં ત્યાં

તેમની કામને કામ સંસ્થા હશે જ, અને જાહેર તહેવારો તે સંસ્થાદ્વારા જ તેઓ તેઓ ઉજવવાના ! યુગરાતી બાઈઓ જૂના તહેવારોને નવાં રૂપો આપતા નથી, અને બહેણાઓ જૂના તહેવારોના મેળાવડાથી દુર નાસતા જાય છે. તેઓ અતડા થતા જાય છે, જે કે અસહકારની ચળવળથી તે વલણ કંઈકે રોકાયું છે. આમાં સૌથી ખરાબ તો એક પ્રકારની સંઘની સૂચને કેટલાક સંસ્કારિતા ગણતા થયા છે તે છે, અને તો તે એક પ્રકારનું હીનાભિમાન (snobbery) જ લાગે છે. જીમ્મો અમુકમાં રસ લે છે એટલાજ કારણથી પોતે તેમાં રસ ન લેવો, અને તેમાં પોતાની સંસ્કારિતા ગણવી એ હીન પ્રકારનું અભિમાન છે. આપણામાંથી એ જુદું જોઈએ. એને હીંધે યુગરાતીઓમાં સંઘર્ષશક્તિ ઓછી થઈ છે અને થતી જાય છે.

આપણે વિશિષ્ટ વ્યક્તિ તરીકે તો હમેશાં કામ કરીએ છીએ, કરીએ છીએ, ફરીએ છીએ, પોતપોતાના મિત્રજ પ્રમાણે આનંદ કરીએ છીએ, પણ હોદ્દો, પદવી, સામાજિક સ્થિતિ, ઉંમર એ બધાની વિશેષતા છોડી દઈ કેવળ એક સંસ્કારી સમાજની વ્યક્તિ તરીકે બધા સાથે બળાને વિદરવાની પણ જરૂર છે. આપણા પદેશી રાજદર્તાઓ આપણાથી અતડા રહે છે, એ જોઈને આપણે પણ એમના અનુકરણથી આપણા જ જાત-બાઈઓ તરફ અતડા થઈએ તો તે એક પ્રકારનો સમાજરોષ છે. એમને તો અતડા રહેવું પડે, એમને તો માત્ર પોતાની કમજા પ્રમાણે શાસન કરવું છે, અને અતડા રહેવાથી જ એ શાસન વધારે સખ્ત અને મજબૂત કરી શકાય; પણ આપણે એમ શા માટે કરીએ ? અમેજો પોતાની પ્રજામાં એવા નથી. તેઓ તો પોતામાં બદ્દ જ

ભાતુભાવવાળા છે. તેમની કલબોમાં જોશો તો ઉપરી અને તાબેદારનો કશો જ ભેદ નહિ દેખાય. આપણે તેમની કલબોનું અનુકરણ કર્યું પણ તેમનો કલબનો ભાવ લાવી શક્યા નહિ. આપણા વિદ્યાર્થીઓ અને પ્રોફેસરો પણ ત્યાંના નેટલા મળતા હળતા રહેતા નથી. આ સર્વ બદલાવું જોઈએ. આપણું સમાજજીવન વધારે ચેતનવાળું અને સુકિતવાળું થવું જોઈએ. પણ કલબો પણ બસ નથી. તેમાં પણ અમુક સ્થિતિવાળા ભેગા થાય છે. જાહેર તહેવારો હોવા જોઈએ જ્યારે જનતા કેટલા પણ ભેદ વિના સંઘજીવનનો આનંદ અનુભવે.

પણ ત્યારે આ રૂઢિ સામેનો આટલો બધો વિરોધ શાથી છે ? જીવાન માણસો શા માટે આટલો બધો રૂઢિવિરોધનો પોઠાર કરે છે ? એ જરૂર સમજવા જેવું છે, અને આખા સમાજને વિચારવા જેવું છે. આ વિરોધનું એક કારણ તો તરત સમજાય તેવું છે. જીવાન માણસોને રૂઢિનો સત્રાય ડાળે અને તેના હાથદા બધાનમાં ન આવે. માણસને પોતાની પ્રતિકૂળતા તરત બધાનમાં આવે છે, કામ પણ વરણના દરગામી હાથદા ધણે અનુભવે જ સમજાય છે. એ દૃષ્ટિએ જીવાન માણસોને રૂઢિ સામે થોડો અણગમો તો હમેશાં રહેવાનો. છાકરાંને સવારે દાંતણ કરવાની ટેવ પાડવી પડે છે તે પણ પ્રથમ તો નથી જ ગમતું. એવો રૂઢિ સામેનો જીવાનોનો અણગમો બધા જ માનમાં હતો અને રહેવાનો. પહેલાં પણ હતો, માત્ર હમણાં જીવાન વર્ગ વધારે ભોલો થયો એટલે એ અણગમો પરિપક્વ અનુભવની રાદ જોયા વિના અધીરો થઈ બહાર આવે છે. પણ એ સામાન્ય કારણ ઉપરાંત વિશેષ કારણ પણ છે. અને એ સમાજને સમજવું જોઈએ.

એ પહેલાં શબ્દ અને રૂઢિ વચ્ચેનું સામ્ય

ખતાબું. મેં કહ્યું કે શબ્દની પેઠે જ શ્દિ બાવતું રક્ષણ કરે છે, તેને પ્રવર્તવાનો માર્ગ કરી આપે છે અને વ્યવહારમાં ધર્મથી ઘટાડે છે. પણ જેમ શબ્દ કે સિદ્ધિ જૂનો થયે તેવું મૂલ્ય ઘટે છે અને તેને ચલણમાંથી કાઢી નાંખવો પડે છે તેમ શ્દિ પણ જે ઉતરી જાય તો તેને બદલાવવી પડે. શ્દિ ઉતરી જાય છે ત્યારે તે બાવને વહનમાર્ગ કરી આપવાને બદલે તેને રોધે છે, રોકે છે. જેમ નાડીઓ થોડીવહન કરવામાં શેષ કરે છે ત્યારે થોડીનું દમાણુ વધે છે તે કવચિત્ નસ ધાટે છે, રક્તસ્રાવ થાય છે, પક્ષાઘાત થાય છે, કવચિત્ મૃત્યુ થાય છે, તેમ જ શ્દિ બાવનો રોધ કરતાં સમાજને કિન્નજ ઉછળે છે, તેનો ભાવ અપમાર્ગે વહે છે, તેનો અપભ્રમ થાય છે, કવચિત્ સમાજને તેથી પક્ષાઘાત પણ થાય. આપણે ત્યાં લગનની શ્દિઓની એ દશા થયે છે. જૂના નાતના રિવાજો, તેનાં પસંદગીનાં સંકુચિત ક્ષેત્રો, અત્યારની લગનબાવનાને માર્ગ કરી આપતાં નથી, તેનું વહન કરતાં નથી, તેનો અવરોધ કરે છે. તેથી જીવાન વર્ગે શ્દિ સામે નેહાદ યોદ્ધા છે. લગનબાવ જીવન પર એટલો બ્યાપક છે, જીવનોને તો એટલો નિકટનો અને અનન્ય મહત્વનો લાગે, અને તેથી લગનરૂઢિ સામેના વિરોધમાંથી તેઓ રૂઢિમાત્રની સામે, રૂઢિના ખ્યાલની પણ સામે થઈ જાય છે. એટલેથી ન અટકતાં નીતિની પણ સામે તેઓ થાય છે, તેમાં કંઈક અંશે આ કારણ છે. કંઈક અંશે નીતિ એટલે આચારનાં સર્વ ધોરણો કંઈક ફેરફાર માગે છે તે છે.

પણ આ સિધ્ધિનો ખરો ઉપાય રૂઢિનો નાશ નથી, પણ નવો રૂઢિઓ હોવી જોઈએ એ છે. જીવાન સ્ત્રી પુરુષોને પોતાનો જીવન-સાથી શોધવાને માટે મળવાના રૂઢિનિયત પ્રસંગો નથી. આ બાબતમાં રૂઢિ નથી,

એટલે જીવાન સ્ત્રી પુરુષોનાં માયાપો અને હિતરચીઓને અને ખાસ કરીને જીવાન યુવતીનાં માયાપોને, કારણ કે આચારખલનનો ગેરફાયદો પુરુષ કરતાં સ્ત્રીને વધારે છે, અને સ્ત્રીને આ દશામાં રક્ષણની વધારે જરૂર છે— અનેક આશંકાઓ, ચિંતાઓ, અવિશ્વાસો, દહેસતો થાય છે. રૂઢિ ન હોવાથી સમાજ પણ જીવાન સ્ત્રી પુરુષોના મળવાના પ્રસંગો તરફ યોગ્ય ઉદારતા કે તટસ્થતાથી જોઈ શકતો નથી, અને એવા પ્રસંગો અનેક નિંદાને જન્મ આપે છે, અને આખા વાતાવરણને બગાડે છે. જીવાન સ્ત્રીપુરુષો પણ, આ પ્રકારની નિંદા તેમની પોતાની સ્વતંત્રતાને વિધાતક છે તે નહિ સમજતાં અંગત રાગદ્વેષથી સહેલી નિંદા કરવામાં, સ્ત્રીકારવામાં અને વિસ્તારવામાં સરકી પડે છે. આ બાબતમાં ખરી જરૂર છે તે રૂઢિના અભાવની નથી, પણ યોગ્ય રૂઢિઓની છે, જેથી સ્ત્રીપુરુષો અને સમાજ યોગ્ય વર્તન અને મનોદા રાખી વર્તી શકે, પરસ્પર ઓળખી શકે, અને તેમાં જીવાનોનું સંરક્ષણ તેમ જ ભાવપ્રકટીકરણ થાય, આપણો સમાજ વખતસર આટલું નહિ કરી શકે તો પરિણામે અનવરથ જ આવશે.

શ્દિ તરફ એક બીજી આશંકા છે, અને માનસપૃષ્ઠરુદ્ધરુદ્ધાત્મની પરિભાષામાં વાતો કરતાં શીખેલ આ જમાનાને આશંકા કરતાં રોકી શકાય નહિ. ‘શ્દિથી બાવતું’ દમન નથી થતું ? દમન થવાથી ભાવ વધારે વિકૃત ન થઈ જાય ?’. આનો સામે જવાબ તો એ છે કે એ સાત્ત્વિક દીકા વાંચો, માત્ર એના શબ્દો પકડો લઈ વાતો ન કરો. હું તો અહીં એટલું જ કહી શકું કે માણસમાં જેમ બક્ષણરૂપિ અને કમરૂપિ રહેલી છે તેમ જ સમાજધારણરૂપિ, સમાજસુખરૂપિ અને

સંયમવૃત્તિ પણ રહેલી છે. જે જીવનબળ બક્ષણવૃત્તિ અને કામવૃત્તિમાં પ્રગટ થાય છે, તે જ જીવનબળ સમાજધારણવૃત્તિ સમાજ-પ્રેમ અને સંયમવૃત્તિમાં પણ પ્રગટ થાય છે. અને રૂઢિતું અનુવર્તન એ કોઈ બાલ-બાલની પગધીનતા નથી પણ પોતામાં જ રહેલ સમાજધારણવૃત્તિ, સમાજપ્રેમ અને સંયમવૃત્તિનું આવિષ્કરણ છે. જેમ રસ્તાની ડાબી બાજુએ હાંકવું અને જમણી બાજુએ ચાલવું એ નિયમ પાળવાથી આપણી ગતિનું દમન થતું નથી, પણ ગતિને મદતમક અવકાશ અને સંરક્ષણ મળે છે, તેમ જ રૂઢિમાં જીવનને મદતમ અવકાશ સ્વાર્તાગ્ય અને સંરક્ષણ મળે છે, અને તે સાથે તેમાં સમાજસ્વારસ્યની વૃત્તિ સંતોષાય છે. રૂઢિનાં પરિપાતનમાં આ સમાજપ્રેમ સમાજ-આદરની વૃત્તિ હમેશાં દેખાય છે, અનુભવાય છે, એ વૃત્તિઓ પણ આપણા જ જીવનની છે એટલે એની ખાતર પાળેલા સંયમમાં કાંઈ અસાધારણ વિકૃત પશિષ્ટાત આવવાની જરૂર નથી.

ધણીને વળા એમ લાગે છે કે, રૂઢિની હદમાં વર્તન સ્વૈરતા ખોષ બેસે છે અને તેથી તે સુંદર રહેતું નથી, તેમાં વ્યકિતત્વ દણાઈ જાય છે. એ સાચું નથી. પહેલાં આપેલો દાખલો ફરી બેતાં હું પુછું છું, કે આપણે ઘેર કોષ આવે તેને સન્માન આપતાં, સાથે વિવેકથી વાત કરતાં, દરેક વ્યકિત પોતાનું વ્યકિતત્વ નથી ખતાવતી ?-દરેક વ્યકિત પોતાની કલા નથી ખતાવતી ?-ધારે સંસ્કારી માણસ માત્ર આવકાર આપવામાં જ ખરી સંસ્કારિતા કયા મનાવતા ખતાવવાનું નથી ? જ્યાં માણસો લગનજીવન ગાળે છે પણ તેથી કોઈ જે દંપતીનાં લગનજીવનો એક સરખાં નથી જતાં, એ તો જન્મે જેવાં હોય

છે, જેવાં એક બીજા સાથે વર્તે છે અને પોતાનું યુગલજીવન ઘડે છે તેવાં જ થાય છે તેમજ બધાનું છે.

રૂઢિની મર્યાદામાં રહેલ જીવનમાં પણ સૌંદર્ય છે. આપણને એ જોતાં આવડતું નથી; આપણા મહાન કવિ કાલિદાસે જેમ સાંમાન્ય માણસને અજ્ઞાત, અનુભૂત અનેક જીવનપ્રમંગોમાં રહેલું સૌંદર્ય ખતાવ્યું છે તેમ રૂઢિની મર્યાદામાં રહેલું સૌંદર્ય પણ ખતાવ્યું છે. રૂઢિની મર્યાદાને તે કોષ પણ બાવની શોભા ગણે છે. જે ભારા વ્યાખ્યાનની સરખાતમાં કહ્યું કે રૂઢિ વિધેનો પ્રશ્ન ભારા સાહિત્યના અભ્યાસને અંગે બિલો થયો છે, અને હવે ઉપસંહાર પણ હું કાલિદાસનાં કેટલાંક અવતરણોથી કરીશ.

કાલિદાસ રૂઢિના અનુવર્તનમાં સૌંદર્ય જુએ છે તેનાં પાત્રો, પ્રેમના આવેશમાં પણ આચાર પાળે છે. આવેશમાં આચાર જુવાય એટલી રિયતિ આવે તો બીજું પાત્ર આચારની યાદ દેવાવે છે વિક્રમોર્વશીય નાટકમાં બીજા અંકમાં પુરંદરા અને ઉર્વશી બન્ને એક બીજાને મળવા અત્યંત ઉત્કંઠિત છે અને રાગ કહે છે,

તપ્તેન તપ્તમયસા ઘટનાય યોગ્યમ્
'તપેષુ' લેહુ' તપેના લેહા સાથે ધડાવા યોગ્ય છે.' ઉર્વશીને સંદેશો લઇ જનારી ચિત્રલેખા રાગની વિગ્ધાવસ્થા જોઈને રાગની દ્વિતી થઇ ઉર્વશીને તેડવા આવે છે એવો રસિક અને તીવ્ર લાગણીનો પ્રસંગ છે. ઉર્વશી અને ચિત્રલેખા વચ્ચે જરા સુંદર ટોળ થાય છે પણ રાગને મળતાં જ ચિત્રલેખા કહે છે:-

આસારં દાઘ પહિવજ્જ ।

[આચારં તત્ત્વત્પ્રતિપચસ્ય ।]

'આચાર કર' અને ઉર્વશી 'મહારાજને નય નય' બોલે છે, એવી જ રીતે ઉર્વશીએ શુપ્ત રાખેલ ઔરસ પુત્ર આકુષ

રોજસભામાં આવે છે અને ઉવંશી તેને
આમિતો બુએ છે ત્યારે પણ 'મહારાજને
જય જય' કહેવાનું બૂલતી નથી. એથી
પણ વધારે ઉત્કટ પ્રસંગ કુમાર સંભવમાંથી
લઇએ. પાર્વતી શંકરની પૂજા કરવા જાય
છે ત્યારે કામદેવ 'શંકરને' મોહિત કરવા
પોતાના શર વાપરે છે. એ રીતે મોહિત
થવામાં હીનતા એને અપમાન લાગતાં
શંકર મહાદેવને ત્રીજા નેત્રની જવાબથી
બાળીને ભરમ કરે છે. પાર્વતી તીરાજ થઈ
તપ આદરે છે. શંકર બહુક વેપે આવી
પાર્વતીની પરીક્ષા કરવા શંકરની નિન્દા
કરે છે પણ પાર્વતીની દૃઢનિષ્ઠા જોઈ ત્યાં
જ સ્વરૂપ કારણ કરી તારા તપથી તારો
વેચાણ થયો છું એમ કહીને પાર્વતીને ભેટે
છે. પ્રેમનું આ અદ્ભુત રોમાન્સ છે. પણ
આ પ્રેમ સિદ્ધ થયા પછી પાર્વતી અને જન્મે
મોઢ સ્વચ્છંદી રીતે પરણતાં નથી. કુલાચાર
એ પ્રકારનોઃ કન્યાના બાપ તરફથી કહેણ
જય, અથવા વંરના બાપ તરફથી મગું
જય. પાર્વતી મહેશને ખાનગીમાં કહેવરાવે છે,

વૃતા મે મૃમૃતાં નાયઃ

પ્રમાણીક્રિયતામિતિ । ૬-૧

મારા પિતા દાનનું કહેણ કહેવરાવે તે
સ્વીકારજો. 'પણ મહાદેવ પણ દિમાલય
જેવા પર્વતરાજને એટલું પણ કરવું પડે
એમ શા માટે કરે ? તે દિમાલયનું ગૌરવ
કરવા સખર્ષિએને બોધાવે છે. અને માથું
કરવા કહે છે.

તામસ્મદર્થે યુષ્મામિર્યાંચિતલ્યો દિમાલયઃ

'મારા તરફથી દિમાલય આગળ ઉમાનું
માથું કરવું' અને !

પદ્યં વાચ્યઃ સંકલ્યાર્યમિતિ

યો નોપદિદ્યતે ।

મધ્યપ્રણીતમાચારમાનગ્નિ દિ

સામવાઃ ૮-૬૨૨-

'કન્યાને માટે આમ કહેણું એવું તમને તો
કહેવાનું હોય જ નહિ ! કારણ કે તમારો જ
રચેલો આચાર સાધુ પુરોહિતે માન્ય રાખ્યો
છે.' ફરી આચારનો જ ઉલ્લેખ છે. રઘુવંશમાં
દિલીપની પત્ની મુદ્ધસિંહા ગર્ભાવસ્થામાં નાચુક
પ્રકૃતિમાં પણ ઉપચારાંજલિ કરે છે:

તયોવચારાંજલિચિન્નહસ્તયા નનન્દ

પારિપ્લવનેત્રયા નૃપઃ । ૩-૧૨

'ઉપચારની અંજલિ કરતાં જેનો હાથ ચાકી
જતો હતો એવી રાણીને જોઈને રાજા આનંદ
પામતો હતો.' અને પછી એ રાણીને પુત્ર-
પ્રસવ થતાં વધામણી લાવનારા પરિજનને
અદેશમાસીત્ પ્રયમેષ મુપતે:

શશિપ્રભં છયનુમે ચ વામરે । ૩-૧૬

'ત્રણ જ વરતુઓ ભૂપતિને માટે ન અપાય
એવી હતી. શશિપ્રભ છત્ર અને એ ચામરો' એમ
અતિશયોકિત કરતાં પણ શક્તિની મર્યા-
દામાં કાશિદાસ શોભા બુએ છે. રઘુવંશમાંથી
હજી એક બીજો દાખલો લઈ. રઘુવંશમાંનો
અન્નવિશ્રાપનો પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ છે. અર્જુને
ઈન્દુમતીના મૃત્યુ પછી શુવન એટલું અકાશ
લાગુ કે તેને ઈન્દુમતીનો સાથ જ પોતાનો
દેહ પણ ખરમ કરવાની ઇચ્છા થઈ પણ
લોકાપવાદ બલથી તેણે તેમ કયું નહિ:

પ્રમદામનુમંસ્યિતઃ શુચા નૃપતિઃ

સન્નિતિ વાચ્યદર્શનાત્ ।

ન ચકાર શરીરમન્નિસાત્ સદ

દેહ્યા ન સુ જીવિતાશયા ॥ ૮-૭૨

'રાજા વિદ્વાન છતાં પ્રમદાની પછવાડે મરણ
પામ્યો એવા નિંદાદર્શનથી તેણે પોતાનું
શરીર અગ્નિવસાત ન કયું, નહિ કે શુવિ-
તનો આશયે !' * રાજાના મુખનું આણું
વચન હોય તો અત્યંતની અશ્વદાંના દષ્ટિ.
બિંદુથી કોઈ મરકરી પણ કરે કે હીક
લામણીવેળ કરે છે ! પણ આ વચન કાલિ-

અસ્તિત્વાઈ પ્રમાણે અર્જુન કયો છું

દાસનું છે. એટલે રાગને હવિત હિપર
એટલો વિરાગ આવ્યો હતો એમાં શંકા નથી.
રાગના શોકનું પશુન કરતાં કાલિદાસ એક
સુંદરમાં સુંદર હિપમાનો પ્રયોગ કરે છે.

तस्य प्रसन्न हृदयं किल शोकशंकुः
प्लक्षप्ररोह इव सौम्यतलं विभेद । ૮-૧૩

• પીપળાનો છોડ જેમ અગાસીને શાડી
નાખે તેમ શોકશંકુએ અજના હૃદયને
પલથી ચીરી નાખ્યું. ' છેવટે એ રાગને
આ શોકથી જ અસાધ્ય રોગ થાય છે અને
તે છેવટે તીર્થમાં જઈ અનશન વ્રતથી
દેહ ત્યાગ કરે છે, એટલે રાગનો શોક
હતો અને છતાં તે શ્વેતિનિન્દિત રીત દેહ
ત્યાગ કરતો નથી. અને ત્યાં કાલિદાસનો
લોકાદર અને રુઢિગત આવના સૌંદર્યનું

દર્શન જોઈ શકીએ છીએ, કાલિદાસનાં
કાવ્યોમાં એક પ્રકારનું સ્વાસ્થ્ય અનુભવાય
છે. તેનાં અનેક કારણોમાં એક તેનો
શ્વેતિ માટેનો આદર પણ છે એમ કું
માનું છું.

આવી રીતે શ્વેતિને મનુષ્ય જાતિના
જીવનમાં ધણું માર્મિક સ્થાન છે. શ્વેતિએ
બદલાવની પડે, અને ત્યારે લોકહિતની
દૃષ્ટિએ, લોકમાનસને સંધર્ષણ વિના પોતાના
ભાવો પ્રકટ કરવાને તક મળે એવી શ્વેતિ
કરવી જોઈએ પણ શ્વેતિ માત્ર કાઠી નાખવી
જોઈએ એ વિચારમાં મનુષ્ય સ્વભાવની
ગર સમજણ રહેલી છે, શ્વેતિને દ્રેષ કરવામાં
કોઈ ખાસ મહત્તા રહેલી નથી અને તેથી જ
સાહિત્યમાં શ્વેતિભંગને ખાસ કરીને મહત્તાનું
લક્ષણ ગણેલું નથી.



પૂછું ?

તને પૂછું એનાં ?—તુજ મુમુરુ કંઠ કુમળે
કહે દેણે ગીતં કરણમધુરામૃત ભરિયાં ?
વળી પૂછું છું કે તુજ મધુર કેકારવ મલિ
બને જે બાંસી કે તુજ સ્વ તણા બાલ મધુરા ?

શ્રી. લલિત ગિ. ૯૬

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સોગંધભર્યું

બ્રાહ્મી તેલ

કાંમત અઠધીયાના બાર આના, માદી બ્રાહ્મીના સવારૂપિયો

બાણ ચોખ્ખું બ્રાહ્મી તેલ તમને જાણે જ મળશે.

• શાશ્વત ના તંત્રી અમારું જ બ્રાહ્મી તેલ વાપરે છે. રાજવીઓ, રાજસાગીઓ,
રાજકન્યાઓ એ સહુને અમારું બ્રાહ્મી તેલ વાપરવાની ખાસ બલામળ છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગેડગેટ, વડોદરા.

સૌન્દર્ય - પ્રેમ અને લગ્ન

લેખક :

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ



સૌન્દર્ય એ સૃષ્ટિનું સનાતન સાથે છે, તેનું નિરક્ષણ એ પાપ નથી. પરંતુ તેનું સ્વામીત્વ મેળવવા જાગૃતી આંતર ધ્વજા એ અધીર પાપ છે. ડગલે ને પમલે પ્રેમ દર્દીઓનાં પૂર ઉલટેલાં, નજરે પડે છે. જે દર્દીઓ “ પ્રેમ ” શબ્દ લાંબ પડી અણ-સમજે, અણધારી બીમારી માગી લે છે. આવા દર્દી અને દર્દીઓ માટે, “ પ્રેમ ” એ સજ્જન જે તેઓ અણ અણથી સમજે, અને પ્રેમને પિછાને તો આ દર્દીનો આપમેળે જ જડમુળથી નાશ થાય.

પ્રેમ, અને લગ્ન એ બન્ને જુદાં ધારો છે, પ્રેમનો જન્મ સૌન્દર્યની સાથે જ થાય, જે પ્રકૃતી સૌન્દર્ય સર્જે છે, તે જ પ્રેમને, એ સૌન્દર્યને પરખવા અને પૂજવા જન્માવે છે. સાચા પ્રેમમાં પૂજન જ હોય. પ્રેમ એ એક જવાબ અને અસ્પર્શીત ધારા છે. તે કદી હોલવાય નહીં કે અટકે નહીં. જે પ્રેમનું પરમ કર્તવ્ય સમજી શકે કે, હૃદયનાં, મનનાં, અને દેહનાં, દાન એ જ તેનું કર્તવ્ય છે તે જ સાચો પ્રેમી કહેવાય. પ્રેમી માત્રનું શ્લેષ બલીદાન, ધ્યેય સમર્પણનું, અને સાન્દર્યપૂજન એ પૂતીતધામ હોયું બોધાયે. જેના પ્રેમમાં પૂજના ન હોય એ પ્રેમની પ્રેતયોનીઓ છે. પ્રેમ એ જ પ્રશુતા છે. સૌન્દર્ય એ પ્રાવરકૃત છે.

પ્રેમ શબ્દની જાગૃતી અનેક યુવક યુવતીઓ પોતાનું જીવન પછે બાળે બચ્ચાદ બનાવે છે. આ પ્રેમીઓ ખરેખર સૌન્દર્ય

લુપ્ત જ હોય

છે. એમની સૌન્દ-

ર્ય લાલસા અનેક

રીતે પાખંડોથી પ્રેમ શબ્દના બહાનામાં પરીણમે છે, અને અતે દૈહીક સુખની ઇચ્છા, દૈહીક આકર્ષતા (લગ્ન) ઇચ્છે છે. અને એ દૈહીક સુખ પ્રેમની આંતરિક નેમ બંધ કરે છે. સંસારીક બંધનોમાં પડી પ્રેમ અવિકસીત બને છે, અને વર્ષો વિતતાં ભ્રમણ જાય છે. લગ્ન એ સંસારીક સંબંધમાં “ પ્રેમ ” ને સ્થાન જ ન હોઈ શકે. સાચે જ તેને જ્ઞાતવળ કહીએ તો અસ્થાને ન જ લેખાય. આવા પ્રેમીઓના જીવન નાવ કષ્ટ કષ્ટે બવસાગરની બચકર બેખડા સાથે બટકાંબ બૂકા થઈ જાય તે પણ કષ્ટપુરુષ મુરદેશ છે. આયું યુમલ કવચીત જ જીવન પાર હિતરે છે. અને તેમ છતાં પણ તે સંસારમાં ડગલે ડગલે છુંદામને નિષ્પ્રાણ થયેલા પ્રેમી જ.

સૌન્દર્ય પૂજન એ જ સાચા પ્રેમીનું પરમધ્યેય એ પૂજનમાં જ પ્રશુતા છે, અને એ પ્રશુતા એ જ પ્રેમ.

સાચો પ્રેમી તે જ કહેવાય કે, જે સૌન્દર્યનો ઉપાસક હોય, જે આત્માનો પ્રેરક હોય, જેનામાં સમાજની લીધીલતા નહીં હોતાં, સત્યનો રનેહી હોય. સંયમ, અને રનેહનાં પાસાં સરખાં રાખે, પ્રેમ એ જ સમર્પણ સમજે અને નારીત્વની જ્ઞાતિ રક્ષા કરે.

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ

જેમનામાં આ તત્ત્વો ન હોય, જેમની વૃત્તિ અને દષ્ટીબિંદુ વાસનામાં જ હોય, તેને અને સંયમ વિનાનાં સ્ત્રી પૂરૂષોને પ્રેમનો અધિકાર જ ન હોઈ શકે

સૌન્દર્ય હરકોઈ મનુષ્યને આકર્ષે છે. પરંતુ સંસ્કારી હૃદયો તેમાં પૂજનથી પ્રેરાય છે. જ્યારે અસંસ્કારી એ સૌન્દર્યના લોકતા પ્તનવા પ્રેરાય છે.

જાનેના રાહનાં અંતિમ પરિણામમાં,

ચિન્નતા એટલી જ રહે છે કે, પૂજક, ખીલતી ચન્દ્રિકા જેમ દિનપ્રતીદિન વિકાસે છે, અને જીવનમાં પૂર્ણપણે પ્રકાશી, શીતળતાની અમી રેનાવી જગતને એ વિકાસના અને અમૃતવાના પાઠ ભણાવે છે.

જ્યારે અસંસ્કારી, ક્ષણિક સુખોમાં રાગે છે, સૌન્દર્યને ઉપભોગે છે, આખર એ સ્નેહ વાસનાના પ્રતાપે, સ્નેહના બંદે સોમલ થઈ જાય છે.



કોના કાજે ?

કોના કાજે આશના આજે ચંદરવા આ ઢાળ્યા ?
તારલિયાનાં તોરણિયે એ ચંદરવા શોભાવ્યા ? ૧

કોના કાજે બીજબખાકે મેઘલી રાતો ગાળી ?
કોના કાજે કૂલોકેરી આજ બિછાતો ઢાળી ? ૨

કોના કાજે હૈયું આજે હેલે ઝાકમઝોળ ?
આનન્દધેલા સાગરના એ લેતું શા હિંદોળ ? ૩

કોના કાજે ગોરી સજે પાનેતર ને ચોળી ?
અંગે અંગે આજ ઉમંગે ખેલો રંગની ઢોળી ? ૪

કોના કાજે ગોરી ! જૂલે હૈયાનો હોંચોળો ?
નેહબરેલી હીરની હારે આંખડી લે હિંદોળો ? ૫

કોના કાજે કંયાકેરી આજ મ્હોલાત ઉઘાડી ?
નેહબરેલી પાંપણકેરી હીરબિછાત બિછાવી ? ૬

આજ પધારે પ્રીતમ એનો આજે માઝમ રાત !
ખેલવા રહેલો કાગ પધારે હૈયાનો મહારાજ ! ૭

સંવેદના

લેખક :

શ્રી. ધીરજીવંદ્ર ર. યુવક

ધારી પૂનિતા,

રક્તે લખું આ પત્ર તોણે

પાપ કંઈ તેથી ચંમે ?

બદન ક્ષીના કરનારને

બારે સળ દેવી ધટે.

હૃદયની અસિમ સંવેદનાયુક્ત મારા આંસુનું પ્રકરણ વાંચી મારી સ્થિતિનો તને જે ખરો ખ્યાલ આવ્યો તેમાં આપણાં આત્માનું એકપસુચન જણાયું. એ વાંચીને છગરને ચીરી અચ્ચુલરી રહીરધારા વહાવા નયનોએ કમર કરી. જાણે કે આખા શરીરે પીળળી પ્રસરી મધ. મામ બહારના મારા એકાન્ત. બંગલાના દિવાનખાનામાં બેઠાં બેઠાં કંપતા હૈયાને જગત સ્થંભિત-લાગ્યું. ઉંડી ઉંડી હૃદયમાં તારી પ્રતિમા કુંદડી ફરવા લાગી. વિષાદપૂર્ણ નજરે કું ચારે તરફ જોવા લાગ્યો. આંખ મિચાઈ ગઈ, મધુરા સ્મરણોએ હૃદયને રડાવ્યું. એમાંથી ઉડેા ઉપ્પુ નિશ્વાસ નિકળી ગયો. હજારો અંગાર જાણે અંગને અંપાવા હોય તેવી વેદના આખા બદનમાં પ્રચરી. સામે પડેલું કુંભ-માંથી ટાકા પાણીનો ધ્યાએ માથા ઉપર રેડી દીધો. તે અનુભવેલી એ તરફીલ કાંઈક સફળ નિવડે; ધડીલર શુન્નમુન્ય બેસી રહ્યો, અને પછી ચક્ષુ ઝરતી આંખે તારો પત્ર અને અચ્ચુ પ્રસંગની તારી વેદના વાંચી ગયો.

હૃદયનો આત્મા ઉન્માદથી નયનોમાં વધુ ને વધુ રતાય ઉપખવવા લાગ્યો. તને પત્ર લખવા માટે ટેમલપર જઈ પેનને હવામાં છોળાળીને ધારથી વિકૃત હારથથી હસતાં કૃતનિશ્ચયથી આ પત્ર લખવો શકે ક્યો. રાત્રિનો દીવક મારી આંખને સહન

નથી થતો એ હું જાણે છે એટલે અત્યારે જ આ પત્ર દિવસના લખી નાખવા બેઠો. આશા છે કે તે પુરો થતાં સુધીમાં કાંઈ વિધ નહિ નડે.

તારા હરતને લીધેલ સ્નેહભયો યુગને રોમે રોમને પુલકીત કરી હૃદયને આંવંદના સ્રોતમાં બીજવી દીધું હતું અને એમાંથી જે સ્વયં સંગીતનો મધુર શ્વનિ ઉદભવ્યો હતો તેનું નામ હું વાર્સિય કહું છું. એ પ્રેમની વિદ્યુજ વ્યથા આપણું ઉભયને આકુળ વ્યાકુળ બનાવે છે. રસભયો નયનોનાં તેજ અંતઃકરણ સુધી પહોંચી જાય છે. આંખો એકજ પલકારમાં મીન બાધાની સીમાઓ કુદાવી જાય છે. અને એકપભાવ અખંડ સ્વર્ગીય બની જાય છે. એનો નરો વિશેષમાં વધુ પાગલ બનાવી મુકે છે. પચથી માથા પર્યંત આવરી બેતો એ બાવ કેમ-શુદ્ધી શકાય ? એ મમતાંભયો સ્વરની માધુર્યતામાં પરમ સુખ સમાધિ અનુભવાય છે, અને એમાંથી જન્મતી આનંદની લાગણીઓ સૌન્દર્યની અનંતપ્રિય ભાવનાનું સૌખ્ય વહાવે છે. અને છાંદગીના આનંદનાં આસ્વાદને સુખ-રૂપિત અર્પે છે-પરંતુ પ્રેમનાં પડદા પાછળ જો એક અંશ પણ વાસનાનો હોય તો એ પ્રેમ નથી પણ આગ છે. તે ન શુદ્ધવું જોઈએ.

પ્રેમ એ તો મોહથી પણ અધિક આનંદીય છે. પછી તે માતા પુત્ર વચ્ચેનો; બંધુ લગિની વચ્ચેનો, પતિ પત્નિ વચ્ચેનો કે મૈત્રીમાં એમ જમે તેમાં પરિચુમ્બો-હોયે એટલું તો નહીં જ છે કે સ્ત્રી અને પુરુષને

પરસ્પર એક બીજાની જુખ હોય છે. પણ એ જુખ એરી રીતે સંતોષવામાં આવે તો જીવનની પાયમાલી કરી નાખે છે. સંયમને ગુમાવનાર ઠઠિ સુખી યદ્ય શકતા નથી. વિષય વાસના એ તો પ્રેમના-દંભ નીચે પ્રેમનું ગંદું વિકૃત સ્વરૂપ છે. વાસનાના વિચારો પણ બોહીને એરી બનાવે છે. પ્રેમ દેહ સાથે નહિં પણ આત્મા સાથે સંબંધ ધરાવે છે. પ્રેમ એ તો દુઃખમય જીવન અને દર્દમય દીલને શાન્ત કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. પ્રેમ એ જ જીવન સંજીવની સ્થિત છે. પ્રેમ વિના આત્મા જરૂ બની જાય છે. અને પ્રેમથી ચેતન જીવંત કેમ રહે છે તેના એક દાખલો આપું:- 'એક સ્ત્રીનું જાળક શુભ થયું હતું. હારિણી કારિણી માતા પ્રેમને વસ બની તેની શોધ માટે ધુમ્મી રવી હતી. તે એક વાદન સાથે અચગાધ પડી ગઈ; તેની નાડી ચાલતી અટકી ગઈ, ઝોકટરે અભિપ્રાય આપ્યો 'હૃદય અને નાડી' બંધ છે બાળી નાખો ' પણ તેની આંખનું તેજ પ્રતિભા પાથરી રહ્યું હતું. જોનારને તેના નયનો જીવંત લાગ્યાં. બચ્ચાના પ્રેમથી તેની આંખો જીવતી હતી. થોડા જ વખતમાં હૃદય અને નાડીની ગતિ શરૂ થઈ. પ્રેમ-ચક્તિએ ધ્રુવ દશમાં પણ તેનું જીવન ટકાવી રાખ્યું. આવો પ્રેમની મહત્તાનો સૂચક હરિ આશ્રમનો નથી. " આપણા જીવન વચ્ચે પણ આવા નિર્મળ પ્રેમની જ્યોત જાગતી રહેશે તો દુઃખ દર્દી કે ભય ધર્મી સુધી ટકશે ?

વાતસલ્યભર્યા એ મૈત્રીના અલૌકિક પ્રેમભર્યા સુબળને, પ્રિય સ્મરણને તારા હિંમતના સ્વર્ગની પ્રેમમય ગોદમાં ગરદન ઝુકાવતાં, તારી સ્નેહ ઝરણાં ઝરાવતી આંખોને નિરખતાં હૃદયને જે શાન્તિ મળી હતી તે જીવનની દૈવી પળ હતી. એવી દિવ્યપ્રેમ માનવિને વધુ મળતી નથી અને મળતી

હોય તો કું એવી જ પળ માગું પણ એ પળની મધુરી માદ માધુર્યના અંતર હોવા છતાં જુલાતી નથી. વિશુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રકટ થયેલા એ પ્રેમનો વિકાસ મશ્વરે આપેલી બક્ષીસ છે એમ સમજવું જોઈએ. આપણો એ પ્રેમ મૈત્રીમાં પરિણમે, અરસ પરસના સદાયક બની અંધકારમાં પ્રકાશ હિભય આત્માને ઉજાગવળ કરે એમ ધ્યાનિએ.

અનેક વ્યક્તિઓના સમાગમમાં આપણા હૃદયમાં બિન્ન બિન્ન ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું શું કારણ ? કોઈને જોઈને ચીક ચીક છે તો કોઈને જોઈને હૃદયને આકર્ષણ થાય છે. કેમ જાણે એ યુગ યુગના પરિચીત કોઈ કોઈ એક અંગ જ ન હોય ! અને પછી હિભય આત્મામાં ઉમંગ રેલાય છે. અને પવિત્રતાના સૌન્દર્યના સાચા દર્શને પુનિત બને છે. સાચી મૈત્રી એ ભાવમાંથી જ ઉદ્ભવે છે. પરસ્પરની ઈર્ષ્યાજનને સમજ થોડા રીતે અનુસરતા એ પ્રેમાળ આત્મા ઉચ્ચ આદર્શને આચરણમાં ઉતારવા સદા ચારી બને છે. એવા પ્રેમી હૃદયના ઉડાણને કોઈ માપ નથી, ત્યાં ક્ષણભરની મસ્કરીને સ્થાન નથી, વાસનાને પ્રેમનું નામ આપી કુનિયાને છેતરવાની કોઈ રીત નથી. હૃદયમાં પ્રેમનો અંશ પણ ન હોય છતાં વેરવા પ્રેમી-યોને અંધ બનાવી દાહ્યુત કરી ધક્કો મારે છે તેવા વેરવાના પ્રેમની આ વાત નથી; પણ મુશ્કેલી કે આપત્તિમાં જીવન કુર્યાન કરવાની દરકાર આંકેપહોર જેના હૃદયમાં ધુટાતી હોય તેવા સ્નેહીઓજ માત્રી મૈત્રી માણી શકે છે. તેની પ્રજ્વળી અમુદ્ય બક્ષીસ શા પ્રેમની આ ત્યાગભાવના છે. અને એથી અનેક મંથનના અંતે આપણાં દૈર્ઘ્ય નિઃકટતા અનુભવતાં લાગણી વિવશ બની જાય તો તેમાં આપણો હોય નથી.

ધણાં બાને છે પ્રેમ એ જરૂરનું પાણી

છે, પૈસાનો ખેલ છે, લક્ષ્મીના લાડ છે, નવ-
રાના ધંધા છે; પરંતુ શુદ્ધ પ્રેમ તો હૃદયના
દારને ઉઘાડે છે. ત્યારેજ જીવનની સાચી વસંત
ખીલી ઉઠે છે.

પુરુષ અને સ્ત્રી વચ્ચેનું શારિરીક આક-
ર્ષણ નવીન સૌન્દર્યને ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ
વિષયભોજને જ પ્રેમ સમજનાર પામર પ્રેમ
એ વાસ્તવમાં સંકુચિત વસ્તુ નથી એ જુલ્મી
જાણે છે; અને એવી રીતે ગંદા વિચારથી
પ્રેરીત યતાં પુરુષો પરિણામે વાસનાના
ઠાણમાં વધુ ને વધુ ખુંચતા જાય છે અને
પશુ બની શરીર અને આત્મા બંનેનું
અદિત કરે છે.

સ્ત્રીને વિષય તૃપ્તિ માત્ર સાધન માન-
નારી પામર પુરુષ વાસના તૃપ્ત કરવા સિવાય
કશું જોતો નથી અને પતનની ઉડી ખાંધમાં
મળી પડતાં બે જીવોનો સ્પર્શ કરે છે. એ
રીતે બેલું પાંપ વહોરતો પુરુષ પોતાની
વાસનાની વેદી ઉપર સ્ત્રીની પવિત્રતાનું
બલિદાન ચડાવે છે. નિર્દોષ આત્માને ડંખ
દેવાનું પાપ આચરતો પુરુષ પોતાની જાતને
નષ્ટ કરે છે; આને આપણા દિનમાં લાખે
વેશ્યાઓ ચોટામાં બેસી પોતાના સૌન્દર્યનો
વિક્રય કરી રહી છે. આ જાણી સ્ત્રીઓની
પતિત અવસ્થા શરૂ કેમ થાય છે? "પુરુષ-
ના જુલમમાંથી" એમ કહી શકાય. પરંતુ
નરખીસાય અધમ પુરુષ નિર્દોષ અબળાઓનાં
જીવન બરબાદ કરવા માટે એવી જાળ રચે
છે કે તેમાં અનેક સ્ત્રીઓ ફસાઈ જાય છે;
તેને છુટી રડાવી ધડો મારી બીજા માગતી
બીખારણુ બનાવે છે; આખરે સમાજના
અન્યાય અને અત્યાચારનો ભોગ બનેલ સ્ત્રી
ચારે તરફથી ધુન્ધાતી કાં તો આપણાત કરે
છે અને કાં તો વેશ્યા બની સમાજ પરનું
પોતાનું ભયંકર વેર વસૂલ કરે છે; પુરુષો
કામવાસનાની તૃપ્તિ અર્થે પોતાની ફેલત

હુંટાવા અને બદલામાં રાગની આગ બેવા
ત્યાં જાય છે. બીખારણુને એક પૈસો બાપ
ન આપતો પુરુષ ત્યાં પાંચ પચીસ કે સો
પાણીની જેમ ખર્ચે છે.

સમાજના તિરસ્કાર અને ધુત્કારથી ગમ-
ગીન બનેલ સ્ત્રી અપમાનો સહીને ભર બખરે
પોતાના યૌવનને વેચે છે. કુભાંગી આપણા
દેશમાં આ કથંકતું મૂળ "વિધવા" છે.
એ જીવનની દરેક પળ દુરાચારીઓની વચ્ચે
રહીને જીવન પર્વત ધ્રુવચારીણી રહી શકે
ખરી? આ એક વિકટ પ્રશ્ન છે. વિધવાને
કેવળ વૈધવ્યમાં રહેવા દેવામાં આવે તો પણ
આટલી કુદૃશ યર્ષ ન હોત, પરંતુ તેની
તરફ સદાનુભૂતિનો દંભ કરી કુદૃષ્ટિ કરતાં
કુટુંબીઓ, પડોશીઓ, સગાઓ અને સંબ-
ધીઓ પ્રભોભનોતાં જાળાં ગુથી શુધી પાપી
દાનતે બખિચાર ફેલાવે છે; નહિતર કદિએ
પોતાના કુટુંબને સહન કરતી એ આદર્શ
અબળાઓનો મોટો ભાગ જરૂર વૈધવ્ય
ધર્મથી જાણ ન ચાત.

કમ્બે ને પગથે અપમાનિત યતી વિધવા
પેટનો ખાડો પૂરવાની પણ પુરી હકદાર
નથી કરતી. મવારથી મોડી રાત્રી સુધી કુકડા
રોટલા માટે કાવાનું ધસી નાખે છે છતાં
તેના પોષણના બદલામાં આમડા યુવવાની
હરામી નીતિ સમાજ તજતો નથી.

વિષયના ક્રોડા જાતના નરાધમો પોતાનાં
જ અન્ય કુટુંબીઓ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરતાં
અચકાતા નથી હોતા તો એવા વિષયી કૃતરા
વિધવાની સજામતી કેમ જ રહેવા દે! ચારે
તરફથી પરેશાન થતી, તિરસ્કારે હાથૂત થતી
સ્ત્રી અધમ કૃત્યની માગી બને છે, ત્યારે
નર્કમાં કુદો પડે છે અને પછી બે પાપને
પોષણ મળતું રહે છે તેમ તેમ સમાજમાં
ગંદકી, રોગ અને ભય વધુ ને વધુ ફેલાતા

જાય છે. પાપ કાષ્ટને છોડવું નથી; છેવટ એ પતિત અનેક સ્ત્રી પતિતા બને છે.

સજગતાં અગ્નિ-કુંડ શી વેશ્યાઓ સમાજની બલિદાન બની સમાજને તેની ઝેરી આગમાં બાળવા ચારે તરફ જ્વાળા પ્રસરાવે છે, અને સમાજમાં જે રોગના તણખા હોય છે તે પ્લેગના હાંકરો કરતાંએ વધુ ભયંકર છે; એક જ વેશ્યા સેંકડો પુરુષને પોતાના રોગ સમર્પણ કરે છે, એ રોગી અનેકા પુરુષો પોતાની નિદોષ પત્નિઓને ગૃહિણીઓને એ રોગ દે છે. અને તેમાંથી હિતજ્ઞ યતી સંતતિ રોગના પાપ સાથે જન્મે છે; સત્રિના ઘેર અધારૂઠાં કરેલ પાપ સમાજમાં વિનાશનો ધંટારવ મળવી મુકે છે. અને આથી માનવ જીવનનું ભવિષ્ય વધુ ને વધુ વિકરાળ, સ્વરૂપે વિકૃત બનવું જાય છે. શું પાપ ? શું વાસના ? શું પ્રભોભન ! આ ત્યારે માનવ દષ્ટિએ ચડે છે ત્યારે અંધ બની જાય છે અને જીવનને દઝાડતા તેના તણખા અનેકને ભય પમાડે છે, હવે દંભના પડદા ચીરવાનો અને અસંગતતાને સમજવા માટેનો સમય આવી ગયો છે. વર્તમાન જીવન પર હાલતો ને ચાલતો યોગર્થ નહિ મારતાં કાષ્ટ નવી જ રચનાની લાવના જન્મી છે.

અત્યારની સમાજ વ્યવસ્થાનાં તાણા વાણા માનવને સુંગળાવીને અધમુલા કરી નાખે છે. એ તાણા વાણા તોડીને બની શકે એટલી માનવતાને બચાવવા કટિબદ્ધ થવું જોઈએ. એક તરફ મોખવાદ ફાટયો છે. બીજી તરફ બેકારી ડાકણ જેવા મુખે ડોળા ધુરંધાવી રહી છે. ત્રીજી તરફ મુદ્દનો દાવાનળ વધુ ને વધુ જાળ ફેલાવતો જાય છે અને એથી તરફથી સમાજની વિકૃત મનોદશા આ બધું દુર કરવા માટે શું કરવું જોઈએ શું કરવું ? એ સફળો પ્રશ્ન છે.

અત્યારના સુવાન બળના ડમમમતા મેંતબેા સમાજના જાળને વધુ બળવાન બનાવે છે. આંતર જાતિય કે પ્રાંતિય લગ્નનો એકાદ પ્રસંગ પણ સમાજમાં ઉદ્ઘાપાત મચાવી મુકે છે. સમાજના અંધન તોડવા માટે કેટલોક પ્રયત્ન જગી હોય છે તે સુવિદિત છે. સતી થવાનો રિવાજ અંધ કરવાનો ત્યારે કાયદો થયો ત્યારે તેના વિરોધ સુરો ના કોલાહલે સમાજ બળભળી ગયો હતો. અત્યારે એ રિવાજ સફળે આશીર્વાદ જેવો લાગે છે. આમ આધુનિક જીવનમાં વિધવા વિવાહના નામથી સમાજ ચમકી હોય છે. ફરજિયાત વૈધવ્ય પળાવવાનો આમદ વિધવા વિવાહની પ્રવૃત્તિમાં વિરોધ કરતા અત્યારના અકલહલીલા શાંતિ પટેલો અને જુદો પોતે જ ભડમડતી બહી હિપર ચડીને સજગી રહ્યા છે એ બૂલી જાય છે. આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિના એ પૂજ્યો આપણા મનુ-સ્મૃતિના અમુક શ્લોકોને માને છે ત્યારે બીજા શ્લોકોને વૃત્ત ગણે છે.

બાળલગ્ન પ્રતિબંધનો “ શારદા એક્ટ ” ત્યારે અમલમાં આવ્યો ત્યારે તેના માટે વિરોધ કરવા પણ મોઢાં સુકથું નહોતું. પાંચ સાત વર્ષની ઢીંગલી જેવી બાલિકા સાથે સાઠ સીતેર વર્ષનો છુટો પરણવાનો મોહ જતો કરવા તૈયાર નથી, એજ જુદા ત્યાર વર્ષની વિધવાને ફરજિયાત વૈધવ્ય પળાવવા મનુ સ્મૃતિની પોષાટ વેર્તા ચાકતો નથી અને મોટા મોટા બરાડા પાડે છે; બહે ગાંગરે. એનું મળું કુખરો. ભવિષ્યમાં તેના બગિરથ પ્રગતો એળે જવાનો મુખ હવે આવી રહ્યો છે. ત્યારે એ મહાપુરુષોની પ્રેરક જાળ છેદાઈ જશે. બહે અત્યારે એ જુદો સામે અંડ ઉઠાવનારને જડમૂળથી હપેડવાના એ પ્રયત્નો કરે અને પોતાના મજબુત ઠિંધાની એક કાંઠરી પણ ન પડે

તેવી સાવચેતી રાખે, પરંતુ આજનું યુવાન-
બળ વિકાસ પામતું જાય છે. એ બંરમમાં
દબાઈ ગયેલા અંગારાઓનો તાપ હવે સાતિ
હિતેચ્છુ પોતે પણ સહન ન કરી શકે એટલો
આક્રેશ લાગે છે. એ વધુ સહન નહિ કરી શકે.
હવે એક પછી એક સુધારા કાયદા સ્વરૂપે જ
પસાર થાય છે ત્યારે એ પાપીઓ ફક્ત
ખાખાળા ઠાઠીને જ બેસી રહે છે.

માનસશાસ્ત્રજ્ઞ ત્યારે પૃથઃકરણ કરીએ
ત્યારે આપણને જણાય છે, કે આજ નહિ
તો કાંત્રે નમતું આપણું જ પડશે. આપણા
સમાજના કેળવણીના અધિકારી યાને જ
આમ જતી રહ્યું છે. એકાદ દાયકામાં ટું
સમાજની નવી રચના જોઈશ. અર્ધદગ્ધ
માનસ ધરાવતા સમાજના આમેવાનો પણ
વિચારમાં પડે છે. તેને પણ હૃદય જેવી ઝીજ
ઠાંધ વખતે જણાય છે.

આ બંધી ચર્ચાનું લખ કદાચ તને નહિ
ગમે. પણ એ બંધી ચર્ચા મારાથી ઠાણ
જલ્દી કેમ થઈ જાય છે. વિચારોના અદિ-
શનો કાંઈ અટકાવ્યા અટકે ! પુરુષની
લાગણીનું માપ કદિ એ આકાંક્ષકતા નથી
તો તે ક્ષમ્ય ગણાય છે પણ સ્ત્રીની લાગણીનું
માપ પુરુષ ન આકે તો એ પિક્કારને પાત્ર
ગણાય છે. પરંતુ પ્રેમ એ એવી અનન્ય
સનાતન વસ્તુ છે કે એને યરચર ગમે એટલો
દાખલામાં આવે પરંતુ એનું ઠાકણ ત્યારે
ખુલ્લું થઈ જાય છે ત્યારે એનો પ્રવાહ એટલો
અતિમાન બને છે કે તેને ભાગ્યે જ
અટકાવી શકાય.

હરથળે યાદ આવતી તારા નિર્દોષ નયનોની
ચમક હવે તો મારા હૃદયની વિનળી જતી
ગઈ છે. મારા અણએ અણમાં વ્યાપી જતો
તારો આત્મા વિશેષમાં પણ પૂર્ણ પ્રાપ્તિનું
જ્ઞાન મેળવે છે અને પછી અન્ય કરી વાંચી

રહેતી નથી. આવી સુખની સમાધિ વધુ
સમય લાંબાઈ રહે એજ મારી શ્રેય પ્રાપ્તિ.
એ સુખ સાગરમાં ડુબી જતાં હવે ફરી જન્મ
નહિ લેવો પડે તેમ લાગે છે.

મારી તો લાવના છે કે આપણે જળ
કમળવત્ સહવાસી બનીએ પરંતુ સમાજના
અદેખાઓ એ દેખી શકે તેમ નથી, બગ
ધ્યાનથી એ નિરખી રહેતા એ હરામીયો પોતે
જેવા હોય તેવા અન્યને હલકટ માનવાની
મનોરુચિવાળા હોય છે. સારા સમાજનું
સત્યાનાય કાઢનારા એવા કૃતબીઓથી પ્રભુ
બચાવે !

આત્યાર સુધીના મારા જીવન ઉપર એ
ઠાંધએ વધુ અસર કરી હોય તો તે તે કરી
છે. તારી યાદ વધુ ને વધુ રમણીય અને
રોમાંચકારી બનતી જાય છે. અને હૃદય ઉપર
જે નયનોએ કામચ કહ્યું છે તે વધુ ને વધુ
દિવ્ય બનતું જાય છે અને એ મલકાદની
રખર્ખની માધુરી દિવાસ્વપ્નાના હિંડોળે ઝુલાવે
છે, અને હવે તો એ યાદ આ મરણાન્ત
જીવનને રસતરખોળ રાખશે. ખરેખર આ
વિચિત્ર અકરમાતથી આટલી અત્યંતિયતા અને
મધુરતા મળશે, તેવી કલ્પના પણ નહોતી.
એકલાતાથી હૃદય ત્યારે કુંદલાઈ જાય છે
ત્યારે એક જ ક્ષણનો મિલાપ અનંતતામાં
લીન કરી દે છે અને જે ક્ષણની દુઃખમાં
ચંપાચેલા હૃદયોને વધુ ને વધુ સજીવન
રાખતી સંવેદનાનો કુદરતનો આપણે આભાર
માનીએ ! બહુ લખ્યું. હવે નહિ લખું.*

શિ.

તારો હું ઠાણ !

* લેખકના પ્રકટ વગર "કુર્ચા આંસુ"ના
એક પાંચકામાંથી.

અ શ્લોક થવાને થોડીવાર હતી. પુર્વ દિશામાં જાણે કોઈ ઉવાનવાટિકામાં રંગ રંગીત પુષ્પો પ્રકુલ્લીત રહ્યાં હોય તેમ વિવિધ રંગ ખીલી રહ્યા હતા. મગનતલે પ્રભાતના યુથનુમા વાયુની હોરમાં ઉપાની ઓઢણી ઉડી રહી હતી. પ્રભાતના દૂત-પંખીડાં ઘેરાં ઘેરાં ઠલોલતા હતાં. ઠવચિત કોઈ માણસ આવતું જતું માલમ પડતું.

પ્રહરોડના આજા પ્રકાશમાં, તળાવના એક શિલા ઉપર બેસી, નિરંજન પ્રાચીના રંગો નિહાળી રહ્યો હતો. સ્વરૂપમાં એ સૌંદર્યની સાક્ષાત મૂર્તિ હતો. તેના વાંક-ડિયા વાળની લટો લાલ પ્રદેશ પર અનિલની મંદમંદ હોરે નૃત્ય કરી રહી હતી. મુખ પર હાસ્ય હતું; અંતરમાં ઉત્સાહ હતો એના મુખપરના ભાવો જોતાં એની ધીરગંભીર પ્રકૃતિનું ઝાંખુ દર્શન થતું હતું. એકામ-ચિત્તમાં પણ તેના વદન પર રિમત પ્રભા પ્રકાશી હતી.

ઉપાની અરૂસણિમાએ સ્ફુરેલા રંગોની હૃદય ચક્ષુથી કોઈ મૂર્તિ તો ન ધડતો હોય ! એમ જોનારને સહજ લાગતું. આ સ્થળે આગવાને નિરંજન નિત્યક્રમ યમ પડ્યો હતો.

*

નિરંજન એક ચિત્રકાર હતો.

બાળપણથી જ તેને પ્રકૃતિના રમ્ય દરયો નિહાળી ચિત્રશૃલકપર ચીતરી દેવાની ઉત્કંઠા જાગતી. નાનો હતો ત્યારથી જ તે ખેતરોમાં કે બાગમાં, સરિતાતીરે કે મીમમાં-પ્રકૃતિ-લીલામાં લીન થઈ જતો. નૈસર્ગની અપુટ પુષ્પ વાટિકાએ એના હૃદયમાં તાન મચાવ્યું. 'માનવ બાળની પીછી ઠાં એટલો કુદરતી હશે કે કુદરતના દિવ્ય રંગોને પૃથ્વીમાં મૂર્તરૂપે ન સર્જી શકાય ?' આ પ્રશ્ન એને ઘણીવાર મુઝવતો. ચિત્રકળામાં આ ઉચ્ચ તેને ધણી જ સાલતી. તે- -

નિરં

લેખક શ્રી.

પાર્થિવ ચિત્રકલામાં તે સુરલોકની કળાનાં ઝાંખાં દર્શન કરાવતો.

કાલનું ચક્ર અનંત ગતિએ ફર્યો કરે કરે છે. નૃત્ય નય છે અને નૃત્ય ક્રમશઃ તેનું સ્થાન લે છે. નિરંજન પંથુ બાળક મટી કિશોર થયો છે.

નિરંજનના પિતા, પ્રમોદરાય આનંદ-પુરમાં એક મુપ્રસિદ્ધ વકીલ ગણાતા હતા. પ્રમોદરાય સ્વભાવે નમ્ર અને વિનયી હતા અને એ સંસ્કાર તેમના બાળકોમાં સ્પષ્ટ તરી આવતા. વકીલને એ સંતાન હતા- નિરંજન અને વીણા. વીણા નિરંજન કરતાં નાની હતી.

આ બે ભાઈ જન્મેનો રોલ ધણો અટલ હતો. લડેવટે તોયે પાછા એકના એક. આખરે એક જ વેલનાં પુષ્પ રહ્યાં ને !

સંધ્યા સમયે સાગર કિનારે આ બાળકોને રેતીમાં રમતાં નિહાળી કાનું ભાવ-ભીતું અંતર ન રાવે ?

વયોને વહેતાં કંઈ વાર લાગે છે ! જોતજોતામાં નિરંજનનાં પસાર થયો. હવે ઉચ્ચ શિક્ષણ માટે મુંબઈ જતું પડશે અને માતૃશ્રુતિને તથા વહાલાં માતાપિતાને છોડવાં પડશે એ વિચારે નિરંજન ખિન્ન થયો.

*

જન

મનુ કેસાઈ

આને પ્રમોદરાયને બંધાયે ખાણસોની ધણી આવળ મેલમ પડતી હતી. તેકરો કંઈ ને કંઈ કામમાં ગૂંચાયા હતા. પ્રમોદરાયને હવે મોતો ન હતો. તે તો નિરંજન સિંહણ મહી કાતિ મેળવશે એ સ્વપ્નામાં કુબી ગયા હતા.

દૂરનો સમય થતાં મહાન આગળ મારી આવી પહોંચી. નાની વીણા રડતી રડતી બોલી. 'નિરંજન! મુખમ મયા પછી પત્ર લખશે ને? ભૂધી તે નદિ જાએને?'

'લખીશ હાં બહેન! આ, વીણા, હું જાઉં છું. હસતે મુખે વિદાય દો. 'આટલું જોલતાં નિરંજનની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. મારીવાળાએ મારી હાંડી અને નિરંજન સર્વને વંદન કરી છુટો પડ્યો.

કુટુંબવાસત્વમાં રતેહની શૃંગારા એટલી સુદૃઢ હોય છે કે એનાં અંકન આંકવાં સદજ નથી. વિયોગની પળા માનવજીવનમાં કેવાં દુઃખભર્યાં ચિત્રો રજુ કરે છે! જૂતકાળ માત્ર એક ચિત્રસમો ખડો થતાં વર્તમાનને વિયોગ વધુ મુંઝવે છે.

અનેક વિચારોમાં ગૂંચાયેલા નિરંજન, સ્ટેશન છપર આવી પહોંચ્યો. દુરતજ મારી સ્ટેશનમાં દાખલ થઈ. નિરંજને જગા લીધી. અને માતૃભૂમિને હેલ્લા વંદન કર્યાં.

'એ આવએ, ' 'પત્ર લખેતો',

'જૂલતા નહિ' આવા પ્રકારના કંઈક ધોંધાટ વચ્ચે સ્વજનવિયોગની પરવા કરતી ન હોય તેમ દૂરે આનંદપુર સ્ટેશન છોડ્યું.

*

શરૂઆતના થોડા દિવસ તો નિરંજનને મુખમમાં મોહનું જ નહિ. કયાં આનંદપુરનાં રણીમામણી ખેતરોમાં ફરવાનો આનંદ અને કયાં અર્ધોતું ધાંધલીયું જીવન! મુખમમાં જીવન એને ધણું કૃત્રિમ ભાર્યું.

હમેશના હસમુખા નિરંજને, ચોતાના મળતાવડા સ્વભાવવડે ધણાનાં મન હરી લીધાં. અહિંનાં એના વઠનપર એજ નિર્ઝરું હાસ્ય. જાણે અખૂટ હાસ્યનો ઝરો તો ન કયો હોય!

નિરંજન નેટલો ચિત્રકળામાં નિપુણ હતો તેટલોજ અભ્યાસમાં પણ તે આગળ હતો નિરંજનના ચિત્રોમાં નરી નિર્મળતા તરવરતી! એનાં કાવભર્યાં ચિત્રો પ્રદર્શનોમાં પણ જણાતાં.

કોલેજ જીવનને હમરે પમ મૂકતાં નિરંજન એક યુવતીના પરિચયમાં આવ્યો.

નલિની અને નિરંજન એકજ વર્ગમાં અભ્યાસ કરતાં હતાં. નિરંજન કોણ જાણે એવું શું અકલ્પ્ય આકર્ષણ હતું જે નલિનીને મુંઝવી રહ્યું હતું. નલિનીના અંતરમાં નિરંજન માટે છાનો અનુરાગ હતો. પરંતુ નિરંજન આ બાબતથી અજાણ હતો. સમયના પ્રવાહે એકમેકની ઝાળખાણુ દૃઢ મૈત્રીમાં પરિણમી.

નલિનીના કંઠમાં સુગન્ધિનીતું 'પ્રાણ' બહુ હતું. નેટલું સરસ જાતી, તેટલુંજ તે બળવતી પણ ખરી! સિતાજી એવું જીવન હતું.

ખરેખર નલિની કમળદળમાં ઝુલતી સરસવતી દેવીજ હતી! નલિની રંગે ઝોરવધૂં હતી. એનાં ચંચળનયનો અને મદભરી ચાહે તે સૌને મુગ્ધ બનાવતી.

પણ આજકાલ નિરંજન અને નલિનીની

મૈત્રી-કાલેજમાં ચર્ચાનો વિષય યઈ પડ્યો હતો. ત્યાં ત્યાં એ બેને સાથે કરતાં કરતાં જોઈ કેટલાયે બાળાને આખ થઈ જતાં. પણ ન તો એ આખતની નિરંજનને પરવા હતી, કે ન તો નલિનીને, 'જેનાં હૃદય વિશુદ્ધ છે, આત્મા અટલ છે, તેણે સમાજની પરવા શા માટે રાખવી જોઈએ, ' આવું નિરંજનનાર ઉશ્કેરાઈ બોલી જતો.

*

નિરંજન જુલુ તટે ચાંત બેઠો હતો.

‘ચંદા જૂલે આભને એવારે’,.....

દુરથી આ કર્ણપ્રિય સંગીત શુંજવું હતું. જે દિશામાંથી ગીત આવતું હતું તે તરફ નિરંજનનું ધ્યાન દેવાનું.

આજ શરદપૂર્ણિમા હતી.

નીચ આકાશમાં મધુમધુરી ચંદા પ્રવાહ ફેલતી. સાગરનાં શાંત જળ ચંદનીના સૂર સીધતાં. આકાશમાં વાદળીઓ વિહરતી હતી. સમુદ્રની રેતીમાં નાનાં બાળકો અહીંતહીં રમી રહ્યાં હતાં.

અનંત શાંતિમાં એજ પ્રિયગીત શુંજવું હતું.

નિરંજન ઉઘોઃ અને વળ્યો એ ગીત-ધ્વનિની શોધમાં. થોડે દૂર ગયો હતો ત્યાં તેણે નલિનીને નિહાળી. સ્વેતવસ્ત્રીમાં અધિક શોભતી નલિની ચંદનીના પ્રવાહમાં પરીસભી બાસતી હતી.

સંગીતમાં તે એટલી બધી એકાગ્ર થઈ ગઈ હતી કે તેણે નિરંજનને જોયો નહિ.

‘સરસ્વતી !-’ નિરંજને સાદ કયો.

‘ઓ...હો !...’ વાહ ! નિરંજન તો મારું નામ પણ બૂલી ગયા ! બૂલોજ જાઓને. ક્યાંક ગિરમુંદરીના સ્વપ્નામાં તથ્કીન થયા દરી !

‘સરસ્વતીને સરસ્વતી કહેવું એમાં શું બોડું હતું !’

એ બધી વાતને કશો સંબંધ નથી પણ તમે અહીં ક્યારનાં આવ્યાં છો ?

‘હજી હમણાંજ આવી...’ નલિની બોલી.

‘આલો ત્યાં ટેકરી ઉપર બેસીશું ?’

‘સાર.’

થોડો સમય નિરંજન અને નલિની મૌન સેવતાં બેઠાં. આખરે નલિનીથી ન રહેવાનું અને બોલી—

‘નિરંજન ! આપણી પાછળ શું વાતો થાય છે કામવાર સાંભળી છે !...’

‘નવરતને બીજે ધધો પણ શું ? આપણામાં સંકુચિતતા એટલી ઘર કરી બેઠી છે કે કેવળ અચાન નહિ પરંતુ સુચિતિત વર્ગ પણ તેટલોજ શ્લિષ્ટ રહ્યો છે.’

‘સમાજને આધુનિક યુવક યુવતીની છુટ અસળ જણાય છે. નવું છે ત્યાં સુધી કાળજીએ એ વસ્તુ કોઇને નવીન ન લાગશે ! સમાજની નિષ્કુરતાને કંઈ ઉપાય નહિ હોય ?’.....નલિનીએ ઉત્તર વાળ્યો.

‘બહેન ! ઉપાય તો છે પણ અજમાવવો કેને છે ? ત્યાં સુધી આયંજનતા સ્વતંત્ર વિચાર-કેળવતાં ન થીયે, શ્લિષ્ટિત થઈ ન જાય, સંકુચિત બીતરમાંથી પાછી ન વળે, ત્યાં સુધી સમાજની વેદી ઉપર અખંડ આકૃતિ દેવાશે-અરે દેવી પડશે. નલિની-! આપણી મૈત્રી તો અખંડ રહેશે ને !...’

‘કેમ ન રહે બાહ ! આત્માનાં તે જ ત્યાં એળખ્યાં છે ત્યાં અંધારનાં આવરણ ન હોય !’

‘જીવનનાં જળ શાંત નથી. ક્યારે ઝંઝાવાત ઝૂંઝે અને નાવડું અસ્થિર થાય એ કહી ન શકાય !’ નિરંજન વલો.

‘આપણે ઝંઝામાં મૂકશું. આત્મ-વિધાસે અને હૃદયના શુદ્ધ સ્નેહે આત્મામાં અમૃત પૂરશું !’

‘બહેન ! તારી પ્રતિજ્ઞામાં અચળ રહી શકશે ?’

‘સાગર અને સશીની સાક્ષીએ અને તમે ?’

‘હું, પણ.’

ઉભયના પ્રતિજ્ઞાના કાલ દેવાયા. ચંદ્રમા પણ સાક્ષીભૂત બની ચાંત બાવે હસતો હતો.

* * *

પ્રણયના આગમન એટલા અદશ્ય હોય છે કે એમાં પ્રથમ ઝંપલાવતાં પ્રણયનો માત્ર આભાસ થાય છે; અંતરમાં અચાંતિ થાય છે; તેની સૃષ્ટિ અનોખી બની રહે છે; તે સર્વવરુદ્ધ નવી આંખે જુઓ છે; જીવન જ પલટાઈ જાય છે; અચક્ય પણ ચક્ય બની રહે છે.

.. તે સ્વપ્નસુષ્પ્તિમાં વિહરનાર પામત બેખામ છે. નિરંજન જુદી જ દિશાએ જઈ રહ્યો હતો. તે બૂંદેશે પ્રવાસી હતો. તેનો ભગિની રોહ પ્રણયમાં પલટાતો હતો. પ્રથમ કરતાં નલિની તેને વધુ મોહક લાગતી. નલિનીના શબ્દે શબ્દે તે યેશે બનતો. જે આંખોમાં એને ચાંત બાવો દેખાતા તેજ આંખો જાલુભરી જણાઈ.

નિરંજન પ્રતિજ્ઞાબદ્ધ થતો હતો હતો.

સાંજનો સમય હતો. રવિવારનો દિવસ હોવાથી જુદું ઉપર બારે મેદની જામી હતી. વિવિધ રંગના વસ્ત્રોમાં સંભળ થયેલાં બેઠો આમ તેમ ફરતા હતાં. નિરંજન અને નલિની પણ એક કોરે બેઠાં હતાં. ઘણા ગુચવાયેલી માગણી રજુ કરવા નિરંજન તરફ જાયો હતો; જો કે આ બાબતની નલિનીને યોદ્ધી જાણ તો થઈ ચૂકી હતી; પરંતુ તેના ચકોર સ્વભાવે એક મુક્તિ પડી કાઢી.

સમુદ્રના જળ ઉપર એક આંખી લહરી આવી અદશ્ય થઈ. નિરંજનના હૃદયસિંધુમાં પણ એક અચ્છન્નચાડી થઈ ગઈ.

‘નલિની ! આપણી મૈત્રી જીવનભર રહે તો કેવું સારું ?’ નિરંજન અસ્પષ્ટ બાવે કહ્યું.

‘નિરંજન ! આપણામાં કંતવ્ય પરાયણતા રહેશે તો મૈત્રી અપૂર્વ રહેશે પણ તમને સંશય કેમ થયો ?’

‘શું કહું ? નલિની ! મારો આત્મામાં અપૂર્ણતા જણાય છે. તારા શિવાય મારી જીવનવાડી સુકી બની જશે. મારી હૃદયકુંઠ સુકી થઈ જશે; સુકાઈ જશે ! નલિની ! આપણે જીવનસાથી બનીએ તો ?’ નિરંજન અસહાય બન્યો હતો; બહુ દિવસનો ભાર તેણે હલકો કર્યો.

‘નિરંજન ! આ શું બોલો છો ? મેં નહોતું જાણ્યું કે આપણી મૈત્રીનું આ પરિણામ આવશે ! બેઠો જે વાતો કરતા હતા તે સાચ કરવા તો પગલું નથી ભરતા ને ? તે દિવસની પ્રતિજ્ઞા બૂકી ગયા ?...’ નલિની સંમોદ જવાબ દેતી હતી.

‘એ પ્રતિજ્ઞામાં હું માનતો નથી. લાગણીવશ થઈ અકસ્માત વચન અપાઈ જાય તો કંઈ અંદાજીયમંત રહેતાં હશે ? નલિની ! મારી રિયલિટી તો વિચાર કર. મારું જીવન વેડફાઈ જશે.’

‘એમ કાં ? ત્યારે તો પ્રતિજ્ઞાની કિંમત એટલીજ ને ? મરજી કાવે ત્યારે વચનથી બંધાવું અને મરજી મુજબ છુટા થવું...’

‘નિરંજન ! તમે તમારું કંતવ્ય બૂંદો છો. મને તો જણાય છે કે તમે કાંઈના ભરમાળ્યા બૂંદ્યા છો. પણ રખે એ મોહની જાળમાં ફસાતાં...’ નલિની નિરંજન પ્રત્યે તિરસ્કાર વરસાવતી હતી.

‘નલિની ! મને કંઈ સંસ્મરણ નથી. સર્વત્ર અધકાર ભાસે છે. ભરદરિયે તું એક આશાનું તરણ છે. અધકારમાં દીપકબોત

છે: આશા છે: સર્વસ્વ છે... મારી જીવનસ...'
નિરંજન વાક્ય અધુર જ રહ્યું.

‘અસ. અસ. તમારા હીયકારા શબ્દો સાંભળવા હું રાજ નથી. પુરુષ એટલે અસ્થિર મનનો સાક્ષાત્કાર ! જેમનો પવન ફરે તેમ વહાણ ચલાવે ! બાધબંધનનો વિરલ રનેહ તમે હજી નથી ઓળખ્યો ! બંધનની શીતલ છાંય તમે નથી જાણી. હજી પશ્ચ વિચાર કરો. ‘...નલિની ક્રોધથી ધૂનતી હતી.

નિરંજન પ્રતિજ્ઞા યાદ આવી આજ રથજ તે દિવસે કેવું રમ્ય હતું. ચંદ્ર આકાશે શોભતો હતો. સાગરનાં જળ શાંત હતાં અને એ સમે બન્નેએ દીવ્ય પ્રતિજ્ઞા લીધેલી. રથજ પશ્ચ તેમું તે છે: ચંદ્ર પશ્ચ તેનો તે છે: પશ્ચ નિરંજન બદલાયો છે, નિરંજનને પથ્થાતાપ થયો: તે પાછો હઠ્યો; તેને પ્રતિજ્ઞાપાલન વધુ રચિતર લાગ્યું.

‘નલિની ! મને માફ કર. મારી જીલ યજ્ઞ, તારો દૈવીરનેહ મેં ન જીવ્યો અને હું અધારામાં ધૂમ્મો; અથડાયો, વાવટોળે ગઈયો. પશ્ચ બંધન ! એટલામાં તારી દીપશિખા પ્રગટી: મારા જીવનની સ્પષ્ટ રનેહબ્યેતે જાગી. અને મને સત્યપંથ જડ્યો. નલિની ! મને માફ નહિ કરે ?.....’ નિરંજન નલિનીને, વિનવતો હતો.

‘નિરંજન ! તમને સત્ય સૂઝ્યું એજ ખત. તમને માફ કરવાનું કંઈ રહ્યુંજ નથી.’ નલિનીની વાણીમાં રનેહ હતો, ક્ષમા હતી, સહૃદયતા અને સહાનુભૂતિ હતી;

‘બંધન !...’ નિરંજન વધુ ન બોલ્યો. તેની આંખમાં હાથીશ્રુ હતાં.

‘બાધ !...’ નલિનીના મુખ પર સંતોષ હતો. નિરંજન અને નલિની બાધબંધન હતાં.



પ્રભુનો પૂજારી

“આત્મના ઓજસથી, દિવ્ય ચક્ષુ બરી
દેહના દેવાલયમાં, કલ્પનાના કર ધરી
ત્રિયે તવ મૂર્તિ, હૃદયે સ્થાપન કરી
મન રૂપી દીવડીએ, જ્ઞાન રૂપી ધૂત પુરી
હળહળતા વિરહના, હિય આતશ કારી
આરતિ ઉતારીશ, હંમેશા હું તારી.”

શ્રી. નરહરિપ્રસાદ ભટ્ટ

તૈયાર છે—આજેજ મગાવો....

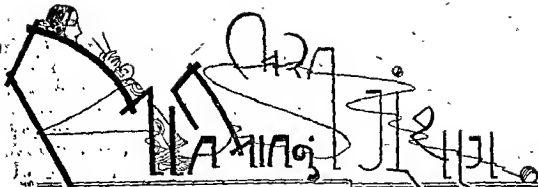
ફૂલવાડી

જુદા જુદા
કવિઓનાં
સુંદર બાલગીતોના
સંગ્રહ

પ્રકાશક :

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુદું.



સૌ. લીલાવતી પટેલ

દસ વરસની છોકરી માટે વળીયાનું સ્વેટર

સ્વેટર ગુંથવામાં જોડતી ઋજી:—

૬ ઓસ જીન, ૮ અને ૧૦ નંબરના સોયા.
બે નાના બટન.

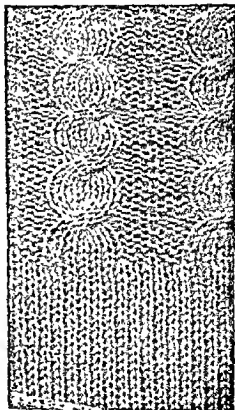
માપ:—૧૩ ટાંકા એટલે ૨ ઇંચ પહે-
નાઈ અને ૯ લાઇન એટલે ૧ ઇંચ ઉંચાઈ.

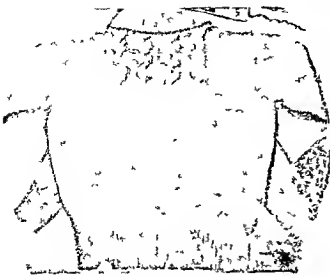
પાછળનો ભાગ:—૧૦ નંબરના સોયા
ઉપ ૭૬ ટાંકા લેવા. અને એક ટાંકા સાદો
અને એક ટાંકા ઉંધો એમ ૨૨ ઇંચનો પટો
કરવો. ૧ લી લાઇન-૭ સાદા, એકમાં બે
ટાંકા ગુંથવા. (પહેલાં આગળથી ગુંથી ટાંકા
ઉતારી વગર ફરી પાછળથી ગુંથવું એટલે બે
ટાંકા થશે.) * ૯ સાદા, એકમાં બે ટાંકા
ગુંથવા, * ૮ ટાંકા રહે ત્યાંસુધી આ પ્રમાણે
ગુંથવું ૮ સાદા. (૮૨ ટાંકા) હવે ૮ નંબ-
રના સોયા ઉપર સાફ ગુંથવું. ગુંથતી વખતે
શરૂઆતમાં દરેક નવમી લાઇને અને દરેક
આઠમી લાઇને ૯૩ ટાંકા થાય ત્યાં સુધી બંને
બાજુ એકે ટાંકા વધારવો.

હવે શરૂઆતથી ૧૧ ઇંચ કામ થાય ત્યાં
સુધી ટાંકા વંધાઈ વગર સીધું ગુંથી જવું.
છેલ્લી લાઇન ઉંધી આવવી જોઈએ.

બાંધતો ઘાટ:—પહેલી બે લાઇનોની
શરૂઆતમાં ૭ ૭ ટાંકા બંધ કરવા. પછી
૭૫ ટાંકા સોયા ઉપર રહે ત્યાંસુધી દરેક
લાઇને બંને બાજુ એકે ટાંકા ધરાડવો.
પછી એકે લાઇન ઉંધી કરવી અને નીચે
પ્રમાણે ડીઝાઈન ગુંથવી.

૧ લી લાઇન-૨૬ સાદા, ૨ ઉંધા, * ૬
સાદા, ૨ ઉંધા, ૧ સાદો, ૨ ઉંધા. * આ
નિશાનીથી ફરી એ પ્રમાણે બે વખત ગુંથવું.
૬ સાદા, ૨ ઉંધા, ૧૬ સાદા. ૨ જી લાઇન-
૧૫ ઉંધા, ૩ સાદા, * ૬ ઉંધા, ૫ સાદા.
* આ પ્રમાણે બે વખત ગુંથવું. ૬ ઉંધા,





૩ સાદા, ૧૫ ઉધા, ૧ લી અને બીજી લાઇન ફરી બે વખત ગુંથવી. ૭ મી લાઇન-૧૬ સાદા, ૨ ઉધા, * ત્રણ ટાંકા બોળ સોયા ઉપર કિતારી ગુથણી પાછલી બાણુ રાખવા અને પછીના ત્રણ ટાંકા ગુંથવા, પછી બોળ સોયા ઉપર કિતારી લીધેલા ટાંકા ગુંથી લેવા, ૨ ઉધા, ૧ સાદો ૨ ઉધા. * ત્રણ વખત વધારે ગુંથવું. છેલ્લા ૨ ઉધા અને ૧૬ સાદા, ૮ મી લાઇન-૨૭ લાઇન પ્રમાણે. આ આઠ લાઇન બીજી ત્રણ વખત ગુંથવી

ખસો:-ડીઝાઇન માત્ર ગમ્મી પહેલી ૬ લાઇનોની સરખાતમાં આઠ આઠ ટાંકા બધ કરવા. બાકી રહેતા ૨૭ ટાંકા પાછળના ગળા માટે બધ કરવા.

આગળનો ભાગ:-આગળનો ભાગ પાછળના ભાગ પ્રમાણે ગુંથવો ઉપર કોઠાની ડીઝાઇનની ૩૨ લાઇનો યાવ ત્યારે અટકવું.

ગણુ:-૧ લી લાઇન-૨૬ ટાંકા ડીઝાઇનના, ૧૭ બધ કરવા, ૨૮ ડીઝાઇનના.

છેલ્લા ૨૬ ટાંકા ઉપર ગળા તરફ દરેક લાઇને એકેક ટાંકા ધગડવે ૨૬ ટાંકા રહે ત્યાંસુધી. છેલ્લો ટાંકો ઘટાડવા પછી ૬ લાઇનો ગુંથવી.

ખસો:-૧ લી લાઇન-૨ ટાંકા બેગા ગુંથવા, ૮ ટાંકા બાકી રહે ત્યાંસુધી ડીઝાઇન પ્રમાણે ગુંથવું. પછી ફરી જઈ પાછું ગુંથી જવું. ૩૭ લાઇન-૨ ટાંકા બેગા ગુંથવા, ૧૬ ટાંકા બાકી રહે ત્યાંસુધી ડીઝાઇન પ્રમાણે ગુંથી ફરી જઈ પાછું ગુંથી જવું. ૫ મી લાઇન-ટાંકા બધ કરવા. બીજી બન્ને ગુંથવું મળુ કરવા માટે ગળા તરફ બિન જોડી આગળ પ્રમાણે ગુંથવું.

બાંધો:-બાંધે સરખી, બાંધની નીચેથી સરખાત કરવી. ૧૦ નંબરના સોયા ઉપર ૪૦ ટાંકા લેવા.

અને ૧ સાદો અને ૧ ઉધો એમ રહે છેવનો પટો કરવો. ૧ લી લાઇન-૫ સાદા, એક ટાંકામાં બે વખત ગુંથવું. * આ પ્રમાણે ૪ ટાંકા બાકી રહે ત્યાંસુધી ગુંથવું. ૪ સાદા (૪૬ ટાંકા) હવે ૮ નંબરના સોયા ઉપર ગુંથવું. સરખાતમાં દરેક નવમી લાઇને અને પછી દરેક આઠમી લાઇને ૬૮ ટાંકા સોયા ઉપર યાવ ત્યાંસુધી બંને બાણુ એકેક ટાંકા વધારવો. સરખાતથી બાંધ ૧૪ ઈંચ યાવ ત્યાંસુધી ટાંકો વધારી વચર ગુંથવું. માપતી વખતે હંમેશા બાંધ વચ્ચેથી માપવી હવે ઉપરનો લાટ કરવો. હવે ૨૦ ટાંકા બાકી રહે ત્યાંસુધી દરેક લાઇને બંને બાણુ એકેક ટાંકા ઘટાડવો. ત્યાર પછી બધા ટાંકા બધ કરવા.

કોલર:-૧૦ નંબરના સોયા ઉપર ૧૦૪ ટાંકા લેવા ૧ ટાંકો સાદો અને ૧ ઉધો એમ રહે છેવનો પટો કરવો. ત્યારપછી ટાંકા બધ કરવા.

પહેલાં બધા જોડી બાંધો જોડી ફેવી. ૫મી સ્વેટરની બાણુઓ જોડવી. પછી કોલર ગળાને ફરતો ચોટાડવો. કોલરનો થુલ્લો ભાગ ગળાના આગળના ભાગમાં વચ્ચે રાખવો. પછી કોલરને નીચેની બાણુ વાળી ફેવી. પછી કોલરની એક બાણુ બટન ચોટાડવાં.



[૧] શિક્ષિકા કુમારી બેઠએ કે માતા

અમૃત બચ્ચર પત્રિકા 'આ એક હૃદય-
સ્પર્શે પ્રસિદ્ધ કરાવેલા પોતાના પત્રનો સારભાગ
હોતારવે, ન અહીં ઠીક થઈ પડશે :

માથે એવો અનુભવ છે કે પરજુની સ્ત્રીઓ,
અને તેમાંથી આસ કરીને માતાઓ શિક્ષણના
વ્યવસાય માટે વધુ હાથક. હોય છે. એ માતા
હોવાને કારણે એના અંતઃકરણના વાત્સલ્ય વટે
બાળકો એના તરફ વધુ આકર્ષાય છે. બીજા કોઈ
શીખવનાર કરતાં માતા બનેલી સ્ત્રી બાળકોની
બોધના ક્ષત સમજી લય છે. એથી ઉલટું નિવાહ
તરફ હંકારીને રહેલી સ્ત્રીઓ પોતાના માનસિક
અસ્તિત્વને કારણે એ માટે નાલાયક નીવડે છે.
અવિવાહિત સ્ત્રીઓ માટે ભાગે પતિની
શોધમાં મગ્ન હોય છે. એમનું લક્ષ
કામમાં બહુ ઓછું રાખાય છે. એવી
સ્ત્રીઓ બાળકો મત્તે કઠોરતાથી
વર્તતી : હોવાનો પણ મને અનુભવ
છે. નાનાં છોકરાંને એવી સ્ત્રીઓ
લાકડી કટકારતાં પણ ચૂકતી નથી.

આવી કઠોરતાની માતા બનેલી શિક્ષિકાઓ
પાસેથી બાળકો ન આશા રાખી શકાય. મને
પ્રાપ્ત માહિતી પરથી તો હું એમ ન કહું છું
કે બાળકના પાલકસ્થાને પરિણીત સ્ત્રીશિક્ષકોની
ન પસંદગી થવી બેઠએ

મને જોતાં બાળકોને જ્ઞાન કરતાં વાત્સલ્યની
ભૂજ વધારે રહેલી હોઈ, આ શિક્ષિકા બહેનનું
કહેવું ગેરવાળખી ન કહી શકાય. પ્રથમ એ રહે
છે કે કુમારિકાઓથી એવું વાત્સલ્ય પ્રદર્શન
કેટલું અસી રાખ્યું છે, અને એ આંતરિક રાકવવા
કેટલી હદે સહ્ય કે અસહ્ય છે.

[૨] માડીને કહ્યો બે દીકરી ફેવે પડી

વાસદના લાઘ્ય સનાભાઈ છવાભાઈ પટેલે
પોતાના દીકરી બેન દિવાળીબેનને સારસાના લાઘ્ય
આસાભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ સાથે મોટી ધામ-
ધૂમથી પરણાવ્યાં હતાં. પ્રાણી તો આ દીકરી
અને બે દીકરા મૂખીને લાઘ્ય સનાભાઈ અવસાન
પામ્યા. બેન દિવાળીબેન પોતાના સાસરામાં
રહેતાં હતાં. તેમના પતિ લાઘ્ય આસાભાઈ નજીવી
ચતુરી કરી દહાડા કાઢતા, તેમાં વળી એ લાઘ્ય
દારની હતે ચક્રા. પતિની નજીવી કમાણીમાંથી
એમ તેમ કરીને બેન દિવાળીબેન દોહલકા દહાડા
કાઢતાં, પણ દારૂડીઆ પતિએ તેમની ઉપર માર-
કુક શરૂ કરી. સ્થિતિ એવી થઈ પડી કે એ
બેનથી મારમુક મારન ન થઈ શકી. પતિના
ગ્રાસથી અતિ એ બેન દિવાળીબેન પોતાની
પાંચેક વર્ષની દીકરી બેન મણિને લેઈ પોતાને
પિયેર વાંસડ અર્થાં. પણ ત્યાં પોતાના આઈ-
બોની આર્થિક સ્થિતિ એવી કંઠાશ હતી કે
તેમને પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરવો મુશ્કેલ હતો,
ત્યાં આ બેનનો અને બાળકોનો જીવનનિર્વાહ શી
રીતે કરી શકે ! આ સ્થિતિમાં બેન દિવાળીબેન
ઉદ્વેગ નિરાશ થઈ અર્થાં અને અતિ
વ. ૧ : ૧૦ : ૬૭ને (તા. ૮ : ૮ : ૭૧ને)
દિવસે પોતાની દીકરી મણિને ફેરવે બેસાડીને
અને 'માડીને કહેલો બે દીકરી' ફેવે પડી,
એસા સદેશો મોકલતાં વાસદના બાગેળીઆ
કુવામાં પડ્યાં બેસ્યાં ! હોકને બચાર પડતાં તેમણે
કુવામાંથી તેમને બંનેને કાઢ્યાં, જીવતાં નહિ પણ
મરેલાં ! અંદરે એ બેનને શું શું વીરુ' દશે
ત્યાં આમ દોષે કરીને પોતાનો અને પોતાની
વધાલી દીકરી પોતાની પાછળ દુખી નાંચાય

એટલા માટે તેનો પણ જીવ કાઢી નાખ્યો હતો ।
જેયુ', પરહણિયા પાટીદારોમાં વહુની કેવી
નજીવી કિંમત છે. એની કિંમત બનશે વરતું
નહી જ છે ।

—

[૩] પ્રાચીન કાળે સ્ત્રીની કિંમત

આજે તો શું પણ પ્રાચીન કાળે ય સ્ત્રીની
કિંમત બનશે વરતું નહી જ હતી. બુદ્ધકાળમાં
એવું હતાકરણ આપું. બુદ્ધલીલામાં એક કથા
છે: “ વેરસંતરે તે જ કાણે તાપસવેશધારી
ઉદ્દના હાથમાં પાણી મૂકયું. પદ્મે તાપસવેશ
કાઠી નાખી પોતાનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરું અને
વેરસંતરને કહ્યું, કે ‘ મહારાજ, આ વરતું-
મહાદેવી-હવે મારી થઈ; પરંતુ એક અનામત
વસ્તુ તરીકે એને તમારી પાસે મૂકી બદલું,
તેનું પૂરવત્ પાવન કરવું. માત્ર આ વસ્તુ આપ-
વાનો અધિકાર તમને રહ્યો નથી ’ ” (‘ બુદ્ધ-
લીલા, ’ પૃષ્ઠ ૧૧) વળી પ્રાચીન કાળે તો
પુરુષ પુરુષ પહોરના પોતાની સ્ત્રીને દાનમાં
હેતો, મોરાળમાં હેતો, કામપાટિત મિત્રને રો-
પતો, અભિયંત્રે તેના સત્કારમાં સોંપતો, પોતાની
સ્તુતિ કે પુરામહ કરનારને આપી હેતો, પોતાનું
કામ કાઢી આપનારને આપી હેતો, ભાડે આપતો,
લાંબલાલથમાં આપવાનું કબજાતો, જીવરમાં
મૂંતો કે વેચી પણ મારતો. અને આમાંના
અનેક પ્રકાર આજે પણ પ્રકટ નહિ તો સુપ્ત
રીતે સાથે છે । નારીની આવી દશા કરનારનું
કલ્યાણ કેમ થાય ? ન જ થાય, એ આપણા
સમસ્ત સમાજની અવદશા જ સ્પષ્ટ રીતે કહી
આપે છે. હજીયે પુરુષભક્તિ સમજે તો સ્ત્રીભક્તિનું
અને તેની સાથે જ પોતાનું કલ્યાણ સાધે.

[૪] વિધવાની અવદશા

વિધવાની અવદશાનો તો પારેય નથી. પુરુષ
એક જીવતી સ્ત્રીએ ધારે તો બીજી પાંચ સ્ત્રીએ
પરણી શકે, વધાવરવામાં કુમળા બાળાને પણ
પરણી શકે. ખૂબ એ પુરુષ મર્યાદા તેની વિધવા
સ્ત્રીથી તો એ વેધવ્ય અવરવામાં પણ બીજી
પતિ નથી થઈ શકતો. સાધન ન હોય ને
સાસરિયાની કે સમાજની લાલચે જાલો પેટ
બરડું પડે, ‘ મદરી મળે તો મદરી કરીને પેટ
બરડું પડે, કે અંતે પતિતા થઈ ’ પણ પડે । અને

એ સ્થિતિ સામે વિધવા બંદ કરીને બીજી પતિ
કરી ન લે, એટલા માટે સમાજે એની સ્થિતિનો
હુલામણું હુલામણું કરી એ વેધવ્ય અવરવામાં
બનાવવી ગણ્યો, અને ‘ ગંગાસ્વરૂપ ’ વગેરે
મોટાં નામ આપ્યાં, છતાંયે મંજળ પ્રસંગે ‘ સ્ત્રી ’ એ
ગંગાસ્વરૂપને અપહ્રુકનિયાળ ગણી કાઢી ને.

[૫] અને વિધુર ?

ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે તે જ સ્થિતિ પુરુષ
કેમ ભોળવવાની નહિ ? એણે એકપત્નીવત અને
પત્ની મરતે નેધુરવત કેમ પાળવાનું નહિ ?
કારણ કે એ તો સ્ત્રી ઉપર મોટા ચમરણી
મરે ને । એણે એ સ્ત્રીનાં વત શા માટે પાળે ?
એ તો વિચાર ચતાની સાથે જ-હજી તો મૃત
પત્ની સ્મશાનમાં ચિતા ઉપર ‘ બળતી હોય-ને-
બીજા લગ્નની ધેરવી કરતો જ હોય છે. પુરુષ-
વત ગુમાવ્યે વાળકરણ માટે દવાઓ શોધતો
રહે છે અને એને જાણે આજકાલ એવી દવાઓ
કરનારના રાફડા ફાટ્યા છે, સંન્યાસી શબ્દની
ધમ્ભાવના ઉપર ધૂળ ફેરવનાર સંન્યાસીઓ
આવા દવાખાનાં ચલાવે છે. આવા ‘ સંન્યાસી
દવાખાના ’ ની અનેક નહેરુબજારો છાપામાં ‘ વર્ષ
લેયો. ત્યારે સ્ત્રીભક્તિ ઉપર આટલાં અધા
અધન કેમ ?

[૬] કેરણ અન્યાય !

વિધવા બિચારી કાણ પણ કારણે કાણ પુરુષને
હાથે ફસાઈ પડી અને તેને જીવન ‘ ગલ ’ રહ્યો તો તો
તેની પૂરી દુર્દશા ! સમાજમાં આજે જગતની
બીકે તે અર્થપાત કરે, કે બાળક અવતર્યા પછી
તેની હત્યા કરે તો તે બિચારી રાત્રિનાં ભયંકર
અવરધમાં આવી પડે. તેને સન થાય અને એને
ફસાવનાર પુરુષ તો સમાજમાં મૂકા મરડતો
છાતી કાઢીને ફરતો હોય । આ કેવળ અન્યાય
છે. જોઈએ તો તે પુરુષને પકડી પાડીને સન
કરવી થઈ; પણ ફસાઈ પડેલી નિબળ નારી, જે
બિચારીને સમાજને પાપે આડું ફૂલ કરવું પડે,
તેના ઉપર આવો એકતરફી અન્યાય શા માટે ?
જ્ઞાન આવે એટલા માટે સન થતી હોય તો એ
સ્ત્રીને સન કરવાથી પેલા પુરુષને શું બાન
આવવાનું હતું ? આવા અન્યાયી કાયદા દૂર
થવા જોઈએ. (પાટીદારમાંથી)



શ્રી. સમજુખા છાંટાભાઈ પટેલના પ્રમુખ-
પણા નીચે શ્રી. નંધોલી વ્યાયામ વડોદરાનો સરકુ-
લ્યમ ફળવાયો હતો.

કેવે કહેલોની વિદ્યાર્થીનીઓએ મુંબાઈમાં
ગાંધી નંધોતિની રમ ન મળવાથી હતાલ
પાડી હતી.

કપુરથલાનાં મહારાણી : જમનોની અ-
ક્રીતમાં સપડાઈ ગયાં છે. આવી હમીકત અમે-
રીકાના એક જળરપત્રી તરફથી મળી છે. જમનોની
હરેતમેંત કહેવા કાનસના પ્રદેશમાં મહારાણી
નાડીઓના હાથમાં સપડાયાં છે અને નાડી
હાવણીમાં અઠાણત વળે છે. મહારાણીના કુટુંબના
માટે જમનોની કપુરથલાના મહારાણ પાસે ર.
વીસ લાખની મિમણી કરી છે ને મહારાણ
આપવા કમુત કરે છે પણ બીઠીરા સરકારે એ
સામે વંધી કસાવ્યાથી રાણીથી નાડીની
અઠાણતમાં છે.

શ્રી હંસા મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે
મુંબાઈમાં વિદ્યાર્થીનીઓની પરીપદ ભરાઈ હતી.

કુ. ભાનુ મહેતા : મુંબાઈની વિદ્યાર્થીની-
ઓની પરિવહનો સ્વાગત-પ્રમુખ હતી.

શ્રી કપીલા ખાંડવાલાએ વિદ્યાર્થીનીઓની
પરિવહન કમિટીમાં કમુત કર્યું હતું.

શ્રી નાનોબેન પંનાલાલ એવેરીનું હૃદય
બધે થવાથી અપસાન થયું છે. તેઓ ન્યાયી
સંધર્માં અને વિકાસશક્તિમાં સારા કામ કરી રહ્યાં
હતાં. મહાસભાની પ્રવૃત્તિમાં એમણે રસભર ફાળો
આપ્યો હતો. ત્રણ વાર નેવમાં ગયાં હતાં અને
અગ્નિચત્ર સત્યાગ્રહમાં પણ નેવ સ્વીકારી હતી.

મજુર બહેનો માટે : અમદાવાદમાં રાજ્ય
દરવાજા બંદાર મુંબઈ સરકારના મજુર કલ્યાણ
ખાતા તરફથી એક કલ્યાણ દેન્દ્ર ચાલે છે. ત્યાં
બેઠી તથા મેઠાની રમત ગમતો, પુસ્તકાલય, પ્રીક

શીક્ષણ વગેરે, વચિનાલય વિગેરે વિધવિધ પ્રવૃત્તિઓ
ચાલે છે. અત્યાર સુધી રૂબ પુરવો ન આ-
પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેતા હતા, પણ હવે મજુર
બહેનો પણ આનો લાભ લઈ શકશે થોડા
વખતમાં શીવણ કલાસ, પ્રીક શીક્ષણ અને ખાત
મંદીર કાઢવામાં આવનાર છે.

ચીરોડાખાઈ આત્મારામજી પંડીતના
શબ હરતે વડોદરા આર્યકન્યા વિદ્યાલયમાં કંડા
તોલન અને એમ કલ્પ વંદના થયાં હતાં. આ
સંસ્થાનો વામિજાલ્યમ ફળવાયો હતો.

શ્રી દેવચાની દેસાઈએ બારીવલી મહિલા
મંડળના આશ્રય નીચે નવરાત્રી ઉત્સવ નિમિત્તે
ભાવણ આપ્યું હતું.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળે મુંબાઈમાં
નવરાત્રી નિમિત્તે ગરબા સંમિલન કમુત કર્યું હતું.

વિદેશીઓમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી
નવરાત્રી નિમિત્તે જુદા જુદા કાર્યક્રમો થોભયા
હતા. તેમાં ગરબા, નાટ્ય પ્રયોગો તથા ભાવ-
ણોનો સમાવેશ થાય છે.

માદુંગામાં જોનોએ ગરબા, નાટ્ય પ્રયોગો
વિ. કરી નવરાત્રી ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો.

જલ્દાવીકાએ : બગિની સેવા મંડળના
મંત્રી છે. પંચમહાલ જલ્દા રુકુબ બોડની સ્ત્રી
વિજ્ઞાનની એક માટે કમિસ તરફથી બીન હરીફ
ચૂંટાયાં છે. આ એન કલેલની સામાજિક પ્રશ-
તિઓમાં ખુબ આગળ પડતો ભાગ લે છે.

સૌ. પુષ્પાબેન રમેશ તથા સૌ. તારા-
બેન ત્રિવેદી : ભાવનગર સાહિત્ય સભાના
વ્યવસ્થાપક મંડળમાં ચૂંટાયાં છે.

સીમલી હંસાબેન એવેરીના પ્રમુખપદે
અમદાવાદમાં જલ્દાવપુર વોર્ડમાં 'વાલદીન'
ફળવાયો હતો.

અમદાવાદમાં જુદા જુદા લતાઓમાં ગાંધી સપ્તાહ ઉજવાયો હતો. ખારી વેચાણ સાપજો વિ, મુખ્ય હતાં.

શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય : તેઓ લાંબા વખતથી અમેરીકા હતાં. તેઓ ચીન નવાન વિગેરે સ્થળોએ થઈ હિંદુસ્તાન આવી પહોંચ્યા છે. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ મટે દેસદેરાની સ્ત્રી પ્રવૃત્તિનાં ચિત્રો લાવ્યા છે.

ભાવનગર મહિલા વિદ્યાલયે સ્ત્રીઓ માટે વ્યાખ્યાનો શેઠને ગાંધી જયંતી ઉજવી હતી.

ભાવનગર મહિલા મંડળે રૂ. ૫૫૨૬ દબરડું દાન આપનાર મહીબાઈ બક્ષીના માનમાં નહેરુ સમારંભ યોજ્યો હતો.

ભંડનની સ્ત્રીઓએ લડાઈ દરમિયાન પોસ્ટાલું કામ પણ ઉપાડ્યું છે.

નામદાર શહેનશાહ બાબુએ ઘરગોળે બનાવવાના કારખાનાની મુલાકાત લીધી હતી.

શ્રી. ગંગાબેન જવેરીએ ગાંધી સપ્તાહને અંગે કડીમાં સાપજુ ક્યું હતું.

શ્રી. પુષ્પાબેન મહેતાએ ગાંધી સપ્તાહને અંગે કડીમાં સાપજુ ક્યું હતું.

શ્રીમતિ હસમતબાબા જરીઆના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરાની શ્રી મદાલદર્મી સ્ત્રી સમાજનો જરબા ઉત્સવ થયો હતો.

સૌ. જયવતી દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે વડોદરા પ્રાંત પુરતકાલય મંડળની વાર્ષિક સભા મળી હતી. વાર્ષિક હેરાલ જિ. વચાયા બાદ નવા વર્ષની શુભચી વધ હતી. તેમાં સૌ. જયવતી દેસાઈ પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાયાં છે.

મીસીસ કાળેના પ્રમુખપણા નીચે નવસારીમાં લેડીઝ કલબના આસરા નીચે જરબા વિ. કાર્ફેકમ થયો હતો. આ કલબનાં શ્રી. કુસુમબેન મજમુદાર અને કલાવતી કામળવાળા ગંગીઓ છે, મુનાબાઈ દેસાઈ, દીનજીઈ ધરાની તથા કીશોરબેન મજમુદાર આ પ્રસંગે હાજરદશી ભાગ લીધો હતો.

કુ. ચેમા કંટક : બીજવારના નેલમાંથી થી ચીજવાર પકડાયા છે.

ભિમિલા, શમિષ્ટા અને શાંતિ સ્વરૂપ : એમ નામ બદલી ત્રણ નવાબજીઓ તથા નવાબ અયોધ્યામાં આર્યસમાજ વિધીથી હિંદુ થયાં છે.

શ્રી. સુમિત્રા ઠાકૈર : સત્યાગ્રહ કરી અસલાલી મુકામે ફરીથી પકડાયાં છે.

શ્રી 'ગ'ગુણાઈ પટવર્ધનના પ્રવાસથી શ્રી. શીમનાબાઈ મહિલા પાઠશાળા વડોદરાઈ સ્નેહ સમેલન ધણી ન મામમુમથી ઉજવાયું હતું. આ પ્રસંગે લેડી કમ્પ્યુમાયરીએ, મામ લીધો હતો.

લાહોરની કેટલીક બહેનોએ નેલો સત્યાગ્રહને અંગે નેલમાં સભા ભેળવે છે તેઓએ મહાત્મા ગાંધીજીને (૧૨૧૦૦૦) દબર વાર મુત્તર લેટ આપ્યું છે.

કુ. વનબાબા નરહરી પરીખની પ્રથમ વિદ્યાથી મુત્તરે ઉચ્ચારતાં ધરપકડ થઈ છે, તેઓ બીજ વખતનાં નેલમાં ગયાં છે.

સૌ. વિજયાબૌરી કાલુગા : અમદાવાદ બીજ વખત સત્યાગ્રહ ક્યાંથી પકડાયાં છે.

મદ્રાસ શુભરાતી સ્ત્રીમંડળનો યરદોત્સવ તા. ૪-૧૦-૪૧ ના રોજ સોન્દઈ મદાલદર્મી શ્રીમતી-શુશીલાબેન બવાનીદાસ ખરેરીઆના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવવામાં આવ્યો હતો.

પુનામાં ઉજવાયેલા શરદુત્સવ : આઠ વરસે પુનામાં નવરાત્રી નોમીતે તા. ૨૮-૨૯-૩૦ ના રોજ શુભરાતી બધુ સમાજના નારી-વિભાગ તરફથી શરદુત્સવનો અનેરો અને અપૂર્વ ઉત્સવ ચલાવ્યો હતો. પ્રથમ રીવરે મીમતી પુષ્પાબેન પટેલ પ્રમુખરથને હતાં. બીજે દીને શ્રીમતી મીસીસ વરસાલની હતાં અને ત્રીજ રીવસની પ્રમુખની પુરરાસે મુળકના ભક્તિવા વેપારી રોક માધવલાલ એમ. બક્ષી પત્ની શ્રીમતી ચાંદાબેન હતાં. તેઓએ યોગ્ય વાર્ષિક ભાગ લેનાર બેનેને યોગ્ય લદાણીએ અપી હતી. અંગેજી શુભરાતી સાળાઓની બાળાએ તરફથી મનોરંજક અને આકર્ષક ભાવગીતો.

રાંસ, ચરખાં એને સંબીત તથા સંપાદો રહ્યું થયાં હતાં, તેમાં કુમારી કુસુમ ભગત વધી જળ-બાળાબેન, તથા રસીલાબેન ભટનાં ક્યકક્લી નૃત્યો પ્રસંસનિય જાણ્યાં હતાં. બાળાબેને પ્રોત્સાહનમાં રોષ્ટ્ર પાદો એનાયત થયા હતા. મંત્રી શ્રીમતી ધનલક્ષ્મીબેન, ગળ્લરને લત્તાકં અપૂર્વ જાણતા હતા. પ્રેક્ષકર્તૃમાં અદીહનર માણસ બેસું થયું હશે અને શુભરાતી સાચાનો કંપાકંડ ભવ્ય રીતે રાણુઆરવામાં આવ્યો હતો.

હબસીનિયન વીર કુમારી કિદાની :
હબસીનિયાના રહેનશાહ હેલસિવાસીનાં દબો સાથે વેલીસ વર્ષની એક તરણી ચિસ બાના-ચીચ્ચુ પણ આગેશ્ય કરી રહી હતી. એને ઇશ-લિયનાએ એકવાર દેહાંતશિક્ષા ફરમાવેલી.

આ જગમાં જાડાવા માટે તેને પુરવ તરીકે વેચાતર કરવું પડેલું. પહેલાં સીવેરી તે રહેન-શાહ પાસે ગઈ હતી અને પોતાને ઇરપીતાલની એક નઈ તરીકે સાથે લેવા તેણે કહેલું. પરંતુ સીચી-માટે લરકરી ફરમજલ બહુ ભારે હોવાનું કહીને રહેનશાહ એ માગણીનો અસ્વીકાર કરેલો.

સીમાં આરોપવામાં આવતી આ અબલવાધી કોષિ બરાઇ એણે પોતાના વાળ કપાવી નાંખ્યા, પુરવનાં કપડાં પહેરી લીધાં અને એક રોનિક તરીકે લરકરમાં ફાજલ થઈ ગઈ. બહુ મોટા મોટા રહેનશાહને આ બાળતની ખબર પડી, પણ તેને પાછી કાઢવી એ મુશ્કેલ વાત બની ગઈ હતી.

આ કુમારી કિદાની પોતે લરકરી તોજમદાર છે. એના પિતા હેલસિવાસીના સ્વેચ્છામાં કનૈવ હતો. આજથી દશેક મહિના પહેલાં ઇશલિયનોને સાથે અદીસ અબાબાની બનલર વચ્ચે તે ફાંસીએ ચડી ગયો છે. કિદાની પણ એની સાથે પકડા-એલી અને ફાંસીની સભ પામેલી, પરંતુ એક અમેરિકન મિશનરીની તથા એક સ્વીડીશ દાક્તર-ની સહાયથી એ છટકા નીકળેલી અને અનેક સાદસો ને મુશીબતો બાદ એક મુદાનીક વાણુ પર પહેંચી સડેલી. લાંબી ઇ. સ. ૧૯૩૪ માં હબસીનિયાના વિદ્રોહી વીરોને સાથ આપવા પોતાના દેશમાં એ પાછી ફરી છે.

નાશના ધુધવેડ વચ્ચે સોલીચેટ નારી
રશિયન સીચી યુદ્ધ કાર્યમાં રશિયાને સંપૂર્ણ સહીય સહાય આપી રહેલ છે, યુદ્ધના પ્રારંભ પછીના ૨૪ કલાકમાં રશિયન સીચીએ જર્મન લરકરને સામનો કરવા મોરચા પર ગયેલા માણસોની જંગીર જવાબદારીઓ સંભાળી લીધી છે.

રશિયામાં સીચી એન્જનીયરો તરીકે કામ કરનામાં કુશળ પુરવાર થઈ છે. ધનધગતી બકીઓ પાસે અને પોતાનાં કારખાનાઓમાં હવાઈન વધારવા આ સીચી અજબ હવાઈથી કામ કરે છે. રેલેશન માસ્તરો, તાર માસ્તરો અને રેડીઓ એપરેટર તરીકે, રશિયામાં સીચી કામ કરી રહેલ છે.

અત્યાર સુધીમાં લગભગ પચીસ લાખ રશિ-યન યુવતીઓએ નિશાનબાજી શિક્ષણ મેળવેલ છે અને પચાસ હજાર સીચી આજ નાઇકરો છે. લાખોની સંખ્યામાં ૧૫ વર્ષ નીચેનાં બાળકોએ એડી મેસમાંથી બચાવ કરવાનું શીક્ષણ મેળવી લીધું છે અને હજારો સીચી મોરચા પર ટેન્ડો મથાવી રહેલ છે.

રશિયાનાં સેંકડો કારખાનાઓમાં કામ કરતી સીચી યુદ્ધના યુદ્ધો મેદાન પર લડવા અધીરી બની છે પણ રશિયાની સરકાર સીચીને રજુ-મોખરા પર મોકલવા તૈયાર નથી. આમ છતાં, રશિયન સીચીની માગણી એટલા પ્રમાણમાં વધી ગઈ છે કે આ સીચીને શાંતન આપવા નામની સંખ્યામાં સીચીને યુદ્ધ મોખરા પર જવા દેવાની છંદ અપાઈ છે.

કારમા મૃત્યુનો સામનો કરી, સેંકડો રશિ-યન યુવતીઓ વેશપલ્લેટ કરી, રાત્ર સેનામાં ધુસી ભય છે. અને અજલની બાતમીઓ લાવી આપે છે. રશિયન સીચીની નસુસી બાતમીઓ પરથી રાત્રીએ ફેડીક યુદ્ધ મોખરા પર ભયંકર વિનાશ સહન કરવો પડ્યો છે.

રાત્રીએના હાલ જમડાવી નાખે. તેવી હાલ રશિયન સીચી રશિયાનાં હવાઈજગમાં નોડાયેલી છે. આ વિમાની સીચી ગમે તે પળે ધરી સંખ્યાના વિમાનીઓનો સામનો કરવા તૈયાર છે.

રાત્રીએ તરફથી આકાશમાંથી પડતા આવીયા બોમ્બોનો સામનો કરવાનું રશિયન સૈન્યોએ રાષ્ટ્રપુરોથી જવાની લીધું છે.

રશિયાનાં મોટા બાબલા કારખાનાઓમાં મેનેજરો, ટેકનિશિયનો અને ફીલ્ડો તરીકે સૈન્યો ન છે. રશિયાની એક સૌથી મોટામાં મોટી નહેરના ડાયરેક્ટીંગ એન્જીનીયર તરીકે એક રશિયન મહિલા છે.

જર્મનીનો હિટલર ત્યારે સૈન્યોને રસોડાની ચાર ફિલાસો વચ્ચે પુરી રાખવા માગે છે ત્યારે રશિયામાં સૈન્યોને સર્વ છેત્રમાં સમાન અધિકારો આપ્યા છે.

રશિયાની સૈન્યો લાંબા ડાયલામાં સમજતી નથી. ટેન્કો પર સ્વારી કરી રશિયન સૈન્યો યુદ્ધના મેદાનમાં કુતરા તરફ જતી છે. રશ્ત્ર-ભાજાની દરેક પાછળ થીસરનો વિસામો લીધા

વગર રશિયન સૈન્યો કામ કરી રહી છે. પુરોના આસાને એક પણ હથીયાર, એક પણ હથોડી નહોતું તથી રશિયામાં આજે બે કરોડ રશિયન સુંદરીઓ ખેતીવાડીનું કામ સંભાળી રહી છે અને અનાજના બંદારોનું રક્ષણ પણ સૈન્યો કરી રહી છે.

રશિયામાં તાજેતરમાં એક બનાવ બની ગયો છે. રશિયાનાં એક ગામમાં ૧૫ વર્ષની એક છોકરીને જર્મનોએ ભારે ત્રાસ આપી મારી નાખી હતી. આ છોકરીની ૧૮ સાહેલીઓએ એક ચોળના ધડા કાઢી વેર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. ધડા મચક તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતા એક નાટી રથળ 'પર આ ૧૮ સાહેલીઓ મજ અને ગાયક પર પહેરો જરા પહેરોડોને માર મારી મુગા બનેલી જેવામાં આવ્યા અને પેટ્રોલ હાંદી મેદાનમાં નાખ્યું. છવ ગયાવવા નાસતા ત્રણ અમલદારોને પણ આ સૈન્યોએ મારી નાખ્યા અને એક પણ જર્મનને છવતો જવા ન રીધો.



ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા થયેલા સમ્રાટ કવિ

નરસિંહ મહેતા

લેખક : જયમુખરાય વિ. પુરપોત્તમરાય, જોશીપુરા, એમ. એ.

નરસિંહ મહેતાના જીવન તથા કવનના પ્રસંગોને સરળતાથી રજૂ કરતો આ ગ્રંથ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૧-૦

લખો : હુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા.



ભીલકુમારી : લેખક: પદ્માવતી દેસાઈ, શકુંતલાના સાન્નિધ્યમાં : લેખક: પદ્માવતી દેસાઈ તથા મસ્તકીર, ૫૧ ચેડરોડ મુંબાઈ. કૌમત રૂ. ૦-૫-૦.

આ બે નહાતાં બહુની યકાય તેવાં નારકો છે. બન્નેનું વસ્તુ પ્રાચીન હિન્દના સર્વોચ્ચ સાહિત્યમાંથી લીધું છે. ભીલકુમારી રાજની શ્રી. રામચંદ્રજીને વનવાસમાં મળે છે અને પછી રામા-ચલ્મમાંથી અદ્વૈતવાદ થાય છે. આ નાનકડા પ્રસંગ-માંથી પ્રસ્તુત નારકા ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

પછાત વર્ગની એ અનાથ વર્ગની કુમારી સંપૂર્ણ નિર્ભય વિકાસ પામે છે અને કષ્ટસંજિની બગવાન શ્રી રામચંદ્રજીનાં સાક્ષાત દર્શન કરી કેહ-સાયક કરે છે.

હમને સિવે જ " પોથીમાંનાં રીંગણાં " એ સૂત્રને ફેંધી આદર્શને વળગી ઘસાં, બકરનો વધ સહન કરી શકતી નથી અને પોતાના પ્રેમ-પાત્રને પ્રણામ કરી જુલિ આશ્રમે જાય છે. જુલિ તેને આવકારે છે અને આશીર્વાદ આપે છે. " સંસાર તારે માટે નથી, શુદ્ધસંધર્મ વમાસા જેવા મંદિ આવશ્યક ન હોય, હું તો મહાન છે અને બનશે " વિગેરે.

જુલિ બકરના વધને અને બકરને નિંદતા નથી પણ તે શુદ્ધ સંધર્મ છે એમ વર્ણવે છે.

આખી નારકા સંસ્કારથી ભરપૂર છે છતાં તે યહીસી (Snobish) નથી કોણેને અને સ્ત્રીઓમાં-ખાસ કરીને કન્યાની રૂકુશમાં-બળવવા જેવું છે. ભાષા પણ વિચારવાળી અને સંસ્કારી છે.

શકુંતલાના સાન્નિધ્યમાં : એ. દોસ્થ, રસપ્રધાન નારકા છે. અને મસ્તકીરનો હાસ્ય...

એમાં હાસ્ય છે. પદ્માવતી બેન આવી હાસ્ય રસપ્રધાન નારકા લખી શકતાં હશે એ અમને ખ્યાલ નહોતો. આ નારકાની ભાષા હમને બહુ ગમી. વળી બેન લલિતા એ હિન્દુ પાત્ર છે અને એના મેમાં પારસી શુભરાતી ભાષા બોલાય એ અમને ન ગમ્યું: " અફે આપના પર ધરાની કીરપા ટકરી જનાય છે " વિ. એક કોલેજમાં બહુતી હિન્દુ બેન ધર્મવરને બદલે ધરા બોલે એ અમે માનવા તૈયાર નથી. કોલેજની વિદ્યાર્થિનીઓ શુભરાતી ભાષા બૂઝી અશુદ્ધ પારસી ભાષા બોલે એ પણ અશક્ય છે. આમાં કોલેજમાં બહુતી બેનોને અન્યાય થયો છે એ તરફ વાચકોનું ધ્યાન. જેમના વગર રહેવાનું નથી. બેન પદ્માવતી એક અતિ સંસ્કારી સ્વસિસિલ વ્યક્તિ છે. તેમને માટે હમને માન છે પણ એમને સહલેખકે કલ્પનામાં કેળવણીને અન્યાય કર્યો છે જે સામે અમે ખૂબી રહી શકતાં નથી.

આ અપવાદ બાદ કરીએ તો નારકા વાંચવા જેવી છે અને આનંદ આપે છે.

રમણમંજુષા : ચિત્રકાર અને પ્રસારક ડ. કુમારશ્રી મંગલસિંહજી લાહી, કૌમત રૂ. ૫-૦-૦

રામમંજુષા મુંબીતના આઠ રાગો : (૧) બેરવ, (૨) બીદાગ, (૩) માલકોપ, (૪) હિરોગ, (૫) ઢોરી, (૬) શ્રી, (૭) મહાર, (૮) વાગેશ્રી, ને ચિત્રો દ્વારા મૂર્ત સ્વરૂપે આપે છે. અમુક પદ્ધતિથી ગામાંથી સ્વર કલાકારથી ભાષાના મુંબીથી અમુક લાગણી દર્શાવાય છે, એ લાગણીને પ્રત્યક્ષ બતાવવા ચિત્રકલાનો આ સર્વજ પ્રયત્ન છે.

પ્રસ્તુત આઠ-ચિત્રો ઉપર કોલીનું ચિત્રકળાનું તેમજ સંગીતનું જ્ઞાન, પ્રત્યક્ષ રજૂ કરે છે.

ચિત્રકળા, લાપાકળાની માફક એકદેશીય નથી. તે સર્વ મનુષ્યને જ્ઞાન અને આનંદ આપે છે એવી ચિત્રકળાનો આ ધર્મો સારો નયુનો છે.

સંગીતનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન અને તેનાથી હૃદયવતી લાગણીઓની સંપૂર્ણ કદર એ એને પીછીધારા મૂત સ્વરૂપ આપવાની કળાગદિત એ બહુ વિરલ છે. કુમારશ્રી, મંગલશિંદણને આ બન્ને લલિતકળાના જ્ઞાતા તરીકે અમારાં અંતઃકરણ-પૂર્વક અભિનંદન છે. એમના આ બહોળા જ્ઞાનનો લાભ આપતા રહે એવી અમારી એમને વિનંતિ છે.

પ્રસ્તુત આઠ ચિત્રોને રત્ન કરતું નિવેદન રા. ભાઈ હરશંત શુક્લે અને રામ ધ્યાનમતા શ્લોકો ગુજરાતના નવપ્રવા સંગીત કવિશ્રી લલિતજીએ લખ્યા છે.

નિવેદન, રામ, ચિત્રદર્શન પદ્યો વિદ્વાત બહુ છે. મંગીત, રામ, અને ચિત્રકળાનો સંબંધ તદન તાદસ લાપાગાં સમલબ્ધો છે. સંગીત અને ચિત્રકળા દ્વારા લાગણી મૂત સ્વરૂપ ધારણ કરે તેની બેધારી રીત અને મીમાંસા ધર્મી ચારી રીતે સમલબ્ધાં છે. "આપણે ત્યાં સત્ય, રમસ, અને તમસ એ ત્રણ ગુણોના ધોળો, ઘાવ, અને કાળો તેમ અનુક્રમે રંગો કલ્પનામાં આવેલ છે. આ ત્રણે ગુણો સંબંધી વિચાર કરતાં આ રંગોની કલ્પના તદન યોગ્ય

હોય તેમ લાગે છે. આ વસ્તુ આપણને સ્વાભાવિક લાગે તેો પણ સ્વરોને રંગો હોય તે કલ્પના સ્વાભાવિક જા માટે ૧" આ મીમાંસા સચોટ છે.

કવિશ્રી લલિતજીના શ્લોકો પણ સચોટ છે. દાખલા તરીકે એક ન શ્લોક લખ્યો "ભેરવ" એ રામ જેટલો આનંદ સવારે આપે છે તેટલો આનંદ બીજા વખતે નથી આપતો. પહેલે પહેલે કુદરતનું વાતાવરણ જાનત, તાનત, પણ મંડાર હોય છે. સારું જગત રાત્રે નિંદ્રા લઇને યાક લતારી ભજત યાય છે અને દિવસની ફરજે યાક કરવા તૈયારી કરવા માટે છે. આ ભેરવીનું ચિત્ર કુદરતી સૌંદર્ય વચ્ચે થી શંકર ભગવાનના ચિત્રથી રત્ન યાય છે, જેને શ્લોકમાં લાપા દ્વારા કવિશ્રી લલિતજી નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે.

"મંગેશ, મંદની કળા, તિલકે ત્રિનેત્ર;
સર્વે વિભાષિત, કરે ડમર વાપ,
દમ્તે ત્રિશૂળ, કર અંગુલિ ધ્યાન મુદ્રા,
સ્વેતાંબરે, ન્યોતિ ભેરવ આદિ રામ."

કુમારશ્રી મંગલશિંદણને આ રામ-મંદુકાની ચિત્રમાલા રચવા, પ્રસિદ્ધ કરવા માટે તથા નિવેદન અને શ્લોકો લખાવી સુમેળ સાધવા માટે અમારાં અંતઃકરણપૂર્વક અભિનંદન છે. સંગીત અને સાહિત્યના શોખીનોને આ રામ-મંદુકા ધર્મી રાખી અભ્યાસ સાથે આનંદ મેળવવા વિનંતી છે.

પણા વખતથી તમે જેની શહ જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચુકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :

હવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આજે જ તમારી નકલ મંગાવી લો

તથા—

પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

હૃદાયમિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા

રશિયાને યુદ્ધસામગ્રી બતાવવી મુરદેલ થશે. અને તેને મિત્રરાજ્યો પાસેથી મેળવવી યશ્યે.

ઈંગ્લેન્ડની રચિતિ ગયે વર્ષે આ મહીનામાં હતી તેના કરવા સારી યદ્ય છે ગયે વર્ષે તે એકલુ જર્મની સાથે લડતુ હતું. તેના પાટનગર પર નાશક બોમ્બાર્ડે થતાં હતાં એનાં જહાજો કુબર્તા હતાં અને લ'ડનનું પતન કેમ નહોતું હાથે તમા હતુ. અમેરીકન લશ્કરી નિષ્ણાતો માને છે કે જો જર્મનીએ એક જ અડવાડીક બોમ્બાર્ડે લખાએ હોત તો લ'ડન શહેર તારાજ થાત. પણ એક જ અડવાડીક હથ બોમ્બાર્ડે લખાવવાની તાકાત જર્મની પાસે નહીં હોય. પરિણામે બ્રિટન હાથું નાહ. તેનો સોમાલીલેન્ડનો પ્રદેશ ગયો અને ઇજીપ્ત પર મદાઈના બલુકારા થયા પણ આલુ વર્ષે દરમિયાન તેણે ઇલાલીનું આફ્રિકાનું સામ્રાજ્ય લઈ લીધું, શુમા-વેલુ સોમાલીલેન્ડ પાહું લીધું, ઇજીપ્ત પરનો ધંકેરી કહાડયો. આ બાજુમાથી તેને મદાઈ બે મિત્રરાજ્યો મળ્યા રશિયા અને નાશ.

લીટકરે બ્રિટનને અણુવળ નેકુ તેવી તેની બીક પાછળની બીક રશિયાને ખવાસ કરી પછી ખુલ્લે હાથે બ્રિટનની ખબર લેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને પછી રશિયા પર હલ્લો કર્યો અને તેનો ધણો મુલક કબજે કર્યો પણ તેવું પરિણામ એ આવ્યું છે

કે જર્મનીએ તેવું લશ્કર રશિયામાં ફેલ્કુ અને બ્રિટન નિર્ભય થયું. તેને તેવારીનો વખત મળ્યો. આમ બ્રિટનની રિયલી સુધરે છે. જર્મનીનું જોર વેડફાઈ નય છે. યુદ્ધનું પરિણામ અત્યારે અનિશ્ચિત થયું છે.

*

સરકાર અને સત્યાગ્રહ :

પૂજ્ય મહાત્માજીના નેતૃત્વ નીચે સરકાર સાથે સત્યાગ્રહ ચાલુ છે તે અત્યારે શાન્ત લાગે છે, હથ નથી, બ્યાપક નથી મહાત્માજી તેમના મૂળ હદેશ મુજબ બ્રિટીશ રાજ્ય સત્તાધીશોને હિન્દમાં બળવો જગાડી મૂકવલુમા મૂકવા માગવા નથી, માત્ર વિરોધ દર્શાવવાની ઇચ્છા છે. તે વિરોધ નેતાઓ દ્વારા શાન્તિથી જાહેર કરે છે નેતાઓને સરકાર જેવમાં પૂરી વિરોધ જાહેર કરવા દેતા નથી.

બ્રિટીશ મુત્સદીઓ પર આની અસર થાય છે પણ ગાલ પર વમાઓ મારી શો લાલ ગળે છે હિન્દમાં લડાઈ પ્રત્યે વિરોધ નથી એમ એ લોકો જાહેર કરે છે એ જાહેરાત કહાડવાનું કાશુ જ સત્યાગ્રહ છે એ દેખીતું છે.

જો બ્રિટીશ મુત્સદીઓ પારે તો નિરાશરણ લાવી શકે હવેર એમને સહ્યુદ્ધિ આપો અને સો સારાં પરિણામ લાવો

સ્થળસંકેચની લીધે, રાષ્ટ્રલુકળા, શારિરીક સ્વાસ્થ્ય, બાલવિભાગ તેમજ કેટલાક લેખો, કાવ્યો, વગેરે બાકી રહી ગયા છે જે હવે પછીના અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવશે.

આઓ તથા કન્યાઓને ખાસ વાચવા લાયક અમૂલ્ય પુસ્તક

સીતા

ક્રિ મત ૩. ૦-૬-૦૦

આ પવિત્ર પુસ્તક દરેક ઘરમાં તથા લાયકેરીમાં હોવું જ જોઈએ

લખે:- યુદ્ધાણુમિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજુ કરતી

વીર શૃંગાર અને કુશારસંથી ભરપુર

રજવાડાના કાવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક બેદસરમોથી ભરપુર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુગ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુઠું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

આ માસિક પત્રિકા-રાણપુરામાંથી લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસમાં અખલાસ બિહુલભાઈ દેસરે
પોતાને મારે છાપી અને તેજ દેખાણથી પ્રસિદ્ધ મુદ્રા, તા. ૧૮-૧૦-૪૧

ચં ગ ઇ ન્ડી યા રે ક ડ ઝ

પ્રભાત શીશ્મ કંપનીનું

સંત ચિત્ર

સંત સખૂ

અને

પ્રકાશ પીકચર

સામગ્રીક ચિત્ર

દર્શન

કોલમના ચાચનોની રેકર્ડ્ઝ
તથાએ સચુ માંબળી નથી?



મા ચાચરુખાન

કુમકુમ પગલીઓ પાડતા
નૂતન વર્ષની રસલહાણુ રજુ કરે છે

મા. ચાસરકુખાન

એમ. એમ. ૭૧૮૩
જુદા પ્રવાગી પ્રેમનગરના
ખન્નો કિરતાર કારીગર

એમ. એમ. ૭૧૭૬
શુલસનમે આજ કુપીમે
દિન લગી છે દિવાળીમે

મા ચંદુ દરુ અને પાર્દી
ડી. એ. ૬૫૨૬
અંગીતનું સામગ્રીય
બા ૧-૨ (કોળી)



નવેંબર ૧૯૪૧

નવી રેકર્ડ્ઝ

આંસાહેબ ખુંદુખાને

ડી. એન. ૮૩૮૪

મથમે પાનગ

ત સાના

કુમારી ચરાવંતી વડીલ

ડી. એ. ૬૫૨૫

ધનતી માતાના બાળક
જનની બાગત માત

વિષ્ણુપત પાગનીસ

એ. એમ. ૮૩૮૫

વેક્ટમે અકર વનગાળી
દરિ આમે બાઈ દરિ જોમ

લક્ષ્મીતાડેવી

એમ. એમ. ૭૧૮૪

કુમ કાચ મેળી ગીતધારી
આથમે રેકર ગાથાગળી



વિષ્ણુપત પાગનીસ

સુરેન્દ્ર અને લક્ષ્મીતાડેવી

ડી. એ. ૬૫૬૮

નુ પન્દેશ અને
નદીયા તટપર મુ

મચિત મફત ડેટલોગ માટે અમાન ઓથોરાઈઝડ ડીનર્મને મેળો અથવા લખો—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ ગેન્યુફેકચરીંગ કંપની લિં

ગાંધીજીના આહિતોપદેશ



અધ્યક્ષશ્રી :
નરસિંહરાવ ઠક્કર

તંત્રી :
શ્રી. જયવતી દેસાઈ

પ્રકાશક અને માલિક :
અબાલાલ વિ. ઠક્કર

તંત્રી બાલવિભાગ :
નરસિંહરાવ ધ. પટેલ

સહાયક :
શ્રી. રમા કાકોર

ડિઝાઇન : શ્રી

કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વકીલ, ઊરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
બ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉતરવાનું ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ સોજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

સુખ સુખ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહારાજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
તેવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કૃષ્ણનિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા દૃઢ્યલેટક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

પાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાદાવા વગેરે
લેહનરગોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો - મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ગુણસુન્દરીના ગ્રાહકોને ચાલુ સાલની

ભેટ

ગુજરાતમાં ઘેર ઘેર જાણીતા થએલા 'વીરની વાતો' તથા 'વીરાંગ-
નાની વાતો' વિ. ઐતિહાસિક વાર્તાઓના બેખંડ તરીકે ખ્યાતિ
પામેલા તથા 'દુલ્હી દુનિયા' જેવી અનોખી શૈલીથી લખેલી
સામાજિક નવલકથા આપીને લોકપ્રિય થઈ પડેલા

શ્રી. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અડાલજીએ .

'ગુણસુન્દરી' માટે ખાસ લખેલી નવલકથા

કીર્તિ

ડીસેમ્બરના પ્રારંભમાં જ પ્રગટ થઈ જશે:

એમાં આપણી સમાજના અવનવા રંગદંડ તેમજ આધુનિક
કેળવણી, સહચિંતન, સમાજ સેવા, આત્મિકાર ઇત્યાદિ પ્રશ્નોનું
દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે.

સામાજિક નવલકથાઓમાં જાત પાડતું આ પુસ્તક જરૂર વાંચવા લાયક છે.
એક વખત વાંચતું શરૂ થયું પછી હાથમાંથી મૂકવાનું મન નહીં થાય.
જેઓ ગ્રાહકો તરીકે ચાલુ છે અને જેમનાં નવા વરસનાં
લવાજમ મળી ગયાં છે તેમને ૧૫ રૂ. ડીસેમ્બર પહેલાં પોસ્ટથી
રવાના કરવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે.

વ્યવસ્થાપક—ગુણસુન્દરી કાર્યાલય

હુદાણામિત્ર પ્રેસ-વડોદરા

ખાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
ખાળકે અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તાંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩-૩૦-૬૦ નકલ રૂ. ૦૫, હિંદ ખહાર રૂ. ૪૫. ખર્ચ: રૂ. ૩૫
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને ખાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક છપાઇવાળી
દળદાર ભેટ ચોપડી તૈયન મફત ભેટ મળે છે. લવાજમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “ ઇસપની નીતિકથાઓ ૧ ” છે.

“ ખાલજીવન ” નું સાહિત્ય :

‘ ખાલજીવન ’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : ખાલજીવન કેમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)

ખાલજીવન કાર્યાલય—ખાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

ગરબાતથી અત્યાર સુધીના સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અળોક પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

મળે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, ઘાવર પાસે, વડોદરા.

કિશોર મુંબઈ ઇલાકાના ટેળવણી ખાતા તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયું છે.
 કિશોર વડોદરા રાજ્યની વિદ્યાધિકારી કચેરી તરફથી મંજૂર થયું છે.

કિશોર

જીવનના અશુભમાં
 જીવનઘટતરની દૃષ્ટિએ
 અનુપમ માસિક છે.

કિશોર

વિદ્યાર્થીજીવન દરમિયાન
 શાળામાં શીખવાતા
 વિષયો વિશે રસમય
 શૈલીમાં માહિતી આપી
 શિક્ષકની ગરજ સારે છે.

કિશોર

જાણું બહેલી બહેનોને
 જુદા જુદા વિષયો વિશે
 સામાન્ય જ્ઞાન આપે છે.

કિશોર

ગ્રામશિક્ષણ પ્રચારકાર્ય
 અંગે ઉપયોગી માસિક છે.

કિંદમાં રૂા. ૪

: લવાજમ :

બર્મી તથા પેરેરાના રૂા. ૬

જીવનચરિત્રો, ઇતિહાસના પ્રસંગો, સાહસકથાઓ, પ્રવાસવર્ણનો
 વિજ્ઞાનની વાતો, નૃદ્ધતા પ્રયોગો, પ્રાણીજીવનની વાતો, વ્યાયામ
 અને રમતગમતની માહિતી, મહાપુરુષોના જીવનના પ્રસંગો વગેરે આવે છે

ચાર વર્ષ પૂરાં કરી પાંચમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે.

કિશોર કાર્યાલય, ચાર રસ્તા, અમદાવાદ.
 આઢિયા,

તમારાં બાળકોને ભૂખે ન મારો.....

તમે શરીર, બાસુદી ખવડાવતાં હશે, પણ તેની માનસિક ભૂખ નહિ મટે. તેમને નકકર વોચન આપી તેમના મનને પુષ્ટ બનાવો ને જીવનસંભામ માટે તૈયાર રહો.

ગાંડીવ બાળપખવાડિક

જો એને માટેનું સર્વોત્તમ સાધન છે.

ભણતરમાં મદદ કરે છે. * વહેવાર કૃશળ બનાવે છે. * સરસ ટેવો પાડે છે. કુરસઠ સન્માર્ગ વાળે છે. * ચતુર બનાવે છે. * હોંસિલા કરે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા પાંચ

આફ્રિકાનો અવાજ

આપના તરફનું “આલો ભજવીએ” પ્રકાશનના દસે ય ભાગ વાંચ્યા. ખુબ જ રસિક અને રંગબૂમિ પર મુકવા લાયક છે. જે પછુ મારી યાજના બાળકોને એમના બે સંવાદ તેવા કરાવી ભજવાવેલા. લોક જનતાએ તેમને વધારા લીધાં. બાળકોને નો ઉત્તેજિત કરવા હોય તો મારી સલાહ પ્રમાણે પ્રથમ ફું ‘ગાંડીવ બાલોવાનભાળા’ નીજ કાઢને પજ સેવન કરવાની સલાહ આપું. જે બે સંવાદ નામે સમર્પણ-સિદ્ધશક્તિ સમયનું દશ્ય તથા દેશનો દીવાનો લીધેલા. તે ઉપરાંત દશમા ભાગમાંથી એક પાત્ર-વાળા ત્રણ નેવા કે ‘બેઠારીનો ઉપાય’ ‘જેન્યુએટ’; ‘બે બોલ’ મોકલા. લોકોએ હર્ષના પોદારથી વધાવી મુક્યા, બહુ ખુશ વખાણ્યા.....હોયમાની ઇંદિયન પબ્લીક સ્કૂલના હેડમાસ્તર શ્રી રાવજીભાઈ સોમાભાઈ ઉપર મુજબ લખે છે.

આલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૨

ભજવી શકાય એવા સંવાદો, નારક નાટિકાઓ, પ્રેક્ષકોનાની એકલી મંથમાળા : : કેવળ પુરુષપાત્ર તથા કેવળ બાળ-પાત્રની વસ્તુઓ : : ઠેર ઠેર ભજવાયાં-ન્યાં ત્યાં વખણાયાં. આખા સેટની કિંમત જા રૂ. ટ. બ. ૧૧ રૂ. આ એક જ સેટમાંથી સલા સમાર્શો પરિવ્રજે માટે નેપથ્યે તેટલી તમામ વાનીઓ પૂરી પડશે. તાકીદે મંગાવો. દરેક લાયબ્રેરીમાં ગારે ભાગ હોવા જ નેપથ્યે.

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : સુરત

હોમિયોપેથીની દવાઓ

સમાજને આશીર્વાદરૂપ છે એ આજ સહુ સ્વીકારે છે
આ રહી સ્ત્રીઓ માટેની સુવાવડ પ્રસંગની, સુવાવડ પહેલાં અને
સુવાવડ પછી દરેક જાતનાં દર્દોને દૂર કરનારી આશીર્વાદરૂપ દવા.

સરલ સુવાવડ

જાણે રક્ષા પછી ત્રીજો મહિનેથી આ દવા શરૂ કરે તે બાળક અવતરે ત્યાં સુધી
અને ત્યાર પછી પણ સુવાવડનો એક પણ રોગ ન થાય અને અશક્તિ ન રહે એ
પ્રકારની આ દવા સૌ. ડૉ. દુર્ગાદેવી નીગમેખાસ તૈયાર કરી છે.

જાણેમાં બાળક સુકાઈ જાય, સુવાવડમાં બાળક આડું થાય એવો ઠોણ પણ
પ્રસંગ આ દવા શરૂ કર્યાથી આવતોજ નથી એટલે સુવાવડની બચાકરતા પહેલેથીજ
ફરકરનારી આ સર્વોત્તમ દવા છે.

બાળક પણ તાંદુરસ્ત બન્યું અવતરે છે અને બાળકને યતા શરૂઆતના સર્વ
રોગોથી બાળક મુક્ત રહે છે.

એટલે આ દવા એક એક સ્ત્રીએ પોતાની પાસે રાખવા જેવી છે.

પાંચ શીશીડું એક બોક્સ ત્રીજા મહીનાથી શરૂ કરી બાળક અવતરે ત્યાં સુધી
અને એ પછી પણ એક માસ સુધી ચાલે છે.

બોક્સની કિંમત રૂપિયા ૫-૮-૦ (પોસ્ટેજ જુદું)

મેસર્સ નીગમ એન્ડ સન્સ, હોમિયોપેથીસ્ટસ

જોગીદાસ વીઠ્ઠલની પોળ, રાવપુરા—વડોદરા

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

ખલહક બાંકા દેવકા બા. ૧-૨	૬-૮	ફળઝાડનો બગીચો	૧-૨
રાજયોગી યાને પરમાર ધારાવપદિવ		છોડવાનું જીવન	૦-૪
બા. ૧-૨	૮-૦	કરોળાઆનાં કાવનાં	૦-૬
મકાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૮	મનુષ્ય ભમણ	૦-૧૨
રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસનો ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩ ૧૧-૦		કેનોડાનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮
વિશ્વભારતી અથવા હિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર ૧-૦		ઉદ્દેશિજ્ઞોની ઉત્કૃષ્ટિ	૧-૪
ઋગ્વેદ સંહિતા બા. ૧	૨-૦	કુળવણી	૧-૮
" " ૨	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૩	૨-૦	શુદ્ધ ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૪	૨-૪	મેગરધોનીસના સમયનું હિન્દ	૦-૮
" " ૫	૨-૦	પ્રકાશ	૦-૬
ભુવાનીની ચાવી	૧-૮	ઈર્સીંગના સમયનું હિન્દ	૧-૧૦
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	મીસતી મુલાકાત	૦-૬
આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪	પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨
કળા વિષે પ્રવચનો	૦-૭	હિન્દની સફરની કળા વઢાણુવટીઓ	૦-૧૧
નેસ્સનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
વર્ણસહ	૧-૦	મદમદ એમરો	૦-૬
મહિપતરામ	૧-૧	સૂર્ય નર્મરકાર	૦-૮
નરસિંહ મહેતો	૦-૧૧	ખ્યાસ પ્રેરક પ્રસંગો	૦-૬
પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦	આપણા મહારાજા	૦-૬
ઈંગ્લાંડ અને હિન્દુસ્તાન	૦-૧૫	ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર	૧-૬
હિન્દુસ્તાનના લોકો	૦-૧૧	વિલુપ	૧-૦
જગતની રાજનીતિ અને હિન્દ	૦-૮	વિજ્ઞાનના વિધાપદો	૧-૧૩
આર્યોનું આદિ નિવાસસ્થાન	૦-૬	હિન્દુસ્તાનમાંના ભુદા ભુદા શક	૦-૧૨
રયાનીક સ્વરાજ્યની સંરચાઓ	૦-૮	પ્રાણીઓનાં શુભાશુભ લક્ષણો	
સામાજિક સુખશ્વપતા	૦-૧૧	તથા વય વિદ્યાન	૦-૧૦
સરોવરના જીવો	૦-૧૩	વાયેલાઓનું યુગ્મરત	૦-૬
તરવાની કળા	૦-૭	ભાષાવિદ્યાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
અર્ધવિદ્યા	૦-૧૨	માનું જીવન અને કાર્યક્ષેત્ર	૦-૧૨-૦
નોકા બળ	૦-૧૧	પંચતંત્રની વાતો બા. ૧	૦-૮-૦
સૂર્ય	૦-૧૨	" " બા. ૨	૦-૮-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રેડીઓ અને ટેલીવિઝન	૦-૮-૦
ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪	પુલવાડી	૦-૪-૦

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

ગુણસુન્દરી

અવસ્થાપક : નવવરરાણ કલ્કર
 હુણવાડા પ્રેસ, વડોદરા.
 પુ. ૩૭ મુ.]

લંચી : શ્રી. જયવતી દેસાઈ
 દિસેમ્બર : ૧૯૪૧

પ્રકાશક : અંબાલાલ વિ. કલ્કર
 વડોદરા.
 [અંક ૪ થી]

અનુક્રમણિકા

ગૃહસ્થદરી : શ્રી. મુળજીભાઈ પી. શાહ	૨૩૧
સંધ્યા : સો. ધનિકા મજાસુદાર	૨૩૨
છવન નાટિકા : શ્રી. ચંપકુમાર તલસાણીયા	૨૩૩
આવેને ઇહેન : શ્રી. મુક્તાબહેન મંગલજી એડા	૨૪૧
છત રુ' અછતે રુ' ? : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મજનલાલ શાહ	૨૪૨
પુરુષની યે ખરી : શ્રી. જસભાઈ કા. પટેલ	૨૪૨
સોનદરની જાવના : શ્રી. વનખાળા ક. દેસાઈ	૨૪૩
સતીમાતાનો ગરબો : શ્રી. અણ્ણવરામ	૨૪૬
ચીનની રજૂઆતિકા : મધર મોન્ટિકો	૨૪૭
મુન્યુગ અને સ્મૃતિકાળની સ્ત્રીઓ : શ્રી. કેશરી દિ. દેસાઈ	૨૫૨
રણદૂત છવન બની જવા : શ્રી. સદાશિવ એમ. જેથી	૨૫૪
દોહા : શ્રી. બાલકૃષ્ણ ભેળી	૨૫૫
પાવાગઢ : કુમારી હનિરા સોમશ્વર ઠાકોર	૨૫૮
કવિઓનો મુસાયરો :	૨૬૨
પેયણી : શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ	૨૬૮
હીતિ કે કલકાર : શ્રી. વારાચંદ્ર પોપટવાલ આશાન	૨૬૯
સારીરિક સ્વાસ્થ્ય : સો. રાન્તા મહેતા	૨૭૫
ફેલવેણી :	૨૨૧
સ્ત્રીજગત :	૨૨૭
નોંધ :	૨૨૯

— આલંબિકાગ —

સાગરને તીરે : શ્રી. મનલાલ ગોરીશંકર પંડ્યા	૧૧૭
ગોરીલા વાનર : શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ	૧૧૮
વીર નર્મદ : શ્રી. કસનજી મણિભાઈ દેસાઈ	૧૨૦
હસ્તરમાં માધેરાબ : શ્રી. વા. ઇ. ઠાકોર	૧૨૨

ચાલિક સંવાજમ : દિવસ માટે રૂ. ૪-૮-૦ : વિદેશ માટે ચીલીંગ ૬૬ : છુટક નકલ એક રૂપિયા.

ખાલવિનોદનું ખાલસાહિત્ય

ખાળ કો માટે સર્વોત્તમ છે.

પચિથી પંદર વરસનાં ખાળકો માટે.

ખાલવિનોદે સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

*

અ ક્ષ ર મા ળા

હંચી જાતનાં આટું કાડું ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી

પ્રુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી ખાળકોને

ક'કકો શીખવે એ રમત વાત છે.

ખાલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે, છાપેલાં

છ થી આઠ વરસનાં ખાળકો માટે તૈયાર કરેલાં

ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

ખાલવિનોદ માળા

બારોમાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં

સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં ખાળકો માટેનાં એક

એકથી ચઢિયાતાં મેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક ખાલપુસ્તકમાળા

શુભસાતના અછીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર

ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં

ખાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણેસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

ખાલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]



પુસ્તક ક્રમ

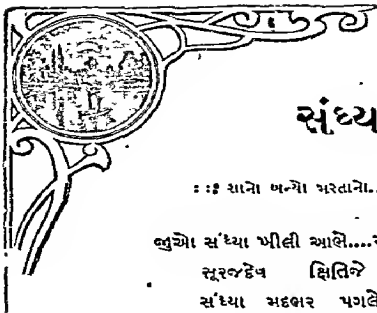
વિશેષ : ૧૯૪૧

અંક ૪ થી

ગૃહસ્ત્રી

- ગૃહસ્ત્રી રે ! તારી ગુણવંતી વાત;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! એવે ગૃહસ્ત્રી રણિયાત. ૧
 ગૃહસ્ત્રી રે ! ભણે દેવવાદી વેલ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! દિવ્ય વાસ રી પ્રસરેલ. ૨
 ગૃહસ્ત્રી રે ! જેવે અંદ્રિકા ઉભસ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! તેવે માણુનો મકાસ. ૩
 ગૃહસ્ત્રી રે ! ભાલે કેડિલા શા ભાલ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! થાયે ગૃહમાં કિશોલ. ૪
 ગૃહસ્ત્રી રે ! મોંઘી મોરલાની ઢેલ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! રેલે રંગ કેરી રેલ. ૫
 ગૃહસ્ત્રી રે ! ગગનવાદળી લલિત;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! નીતરે ઉર કેરી મીત. ૬
 ગૃહસ્ત્રી રે ! મોટી મનની મહેલાર;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! પાડે પુણ્યવંતી ભાર. ૭
 ગૃહસ્ત્રી રે ! સાચી બાહુડાંની હાલ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! તારી ભાવના રસાળ. ૮
 ગૃહસ્ત્રી રે ! મલકે મુખકુ મું મંદ;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! અમકે આંદલો અખંડ. ૯
 ગૃહસ્ત્રી રે ! નિજ નાથની સન્મિત;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! કુકંબરેવી શી પવિત. ૧૦
 ગૃહસ્ત્રી રે ! તારાં યાય શાં પૂજન;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! રૂડાં ગીતનાં ગુજન, ૧૧
 ગૃહસ્ત્રી રે ! તારી સેવના અનન્ય;
 ગૃહસ્ત્રી રે ! તારી નિઃકામને ધન્ય. ૧૨

શ્રી. મૂળજીભાઈ પી. શાહ



સંધ્યા

::: શાનો બન્યો ચરતાનો.....એ દાળ :::

જુઓ સંધ્યા ખીલી આલે....મનહર રંગે સોઢાયે.

સૂરજદેવ ક્ષિતિને ડૂબે

સંધ્યા મદભર પગલે આવે

શ્રમિતોને મુખ અર્પે.....જુઓ

વિધ વિધ રંગી સાળુ ધારી

સંધ્યા નભમાં ઉતરી આવી

શાન્ત તેજે સોડે.....જુઓ

મીઠા મંદ સમીર ત્યાં વાયે

માનવ હૈયાં પુલકિત થાયે.

વહને મુરખી દીપે.....જુઓ

તારક વૃન્દો નભમાં ટમકે

શશીદેવ આલે ચમકે

નયનો તૃપ્ત ન થાયે.....જુઓ

ક્ષણિક જીવન જીવી જાતી

પલકમાંડિ વિલીન થાતી

સંધ્યા શરમાઈ જાતી.....

જુઓ સંધ્યા ચાલી જાતી.

સો. પતિષ્ઠા મજમુંદાર

ૐ વનનાટિકા ૐ

લેખક : શ્રી. ચંપકુમાર તાલસાણીયા

“ એ મ ગાડી !-અસ અહીં હોય રાખ. ” કહી કેલાસ ડો. રામ-ચંદ્ર બદના દવાખાના પાસે ગાડીમાંથી બહાર કુદી પડ્યો. મોહિની કુતૂહલથી ગાડીમાં બેઠાં બેઠાં ડોકટર બદની બી. એ; બી. એસ. સી; એમ. બી. બી. એસ. ની ડીપ્રીના અક્ષરો વાંચી રહી. ’

“ મોહિ ! બહાર આવ તો. ” કહી કેલાસે પાસ્ટમાંથી પૈસા કાઢી ગાડીવાળાને આપ્યા, અને મોહિની સામે સ્મિતાંકિત ચહેરે જોઈ રહ્યો. એકાએક ચમકતી હોય તેમ મોહિનીએ કેલાસ સામે જોયું અને સ્મિત કરતી આંખોને સચળ સ્મિતથી જવાબ વાળ્યો.

“ મને કંઈ નંધો થયું પછુ. ” કહી તે કેલાસનો હાથ પકડી, ગાડીમાંથી બહાર આવી. અને કેલાસે જ્યારે તેના સામું રિધર દાટ્યો જોયું “ હં ની હમ ” કહ્યું, ત્યારે મોહિનીએ બોલે પ્રશ્ન મૂક્યો.

“ સિનેમામાં મોડા નહિ પડીએ ? ”

“ આને કેમ ચિત્ર જોયું જ નથી. ” કહી કેલાસે સિંગારેટ સળગાવી ધુમાડાની અસહ્ય સેર નાખીને ગાડીમાંથી મોહિનીની આંખ પર વહેતી મૂંઝી.

“ લડાઈ થઈ છે ?-વિશ્વવિપ્રદ ? ” મોહિનીએ, ધુમાડાથી આંખને આવરીને કેલાસને પૂછ્યું.

“ કેમ ? ” પ્રશ્નની અસંબંધતાને ક્ષીધે કેલાસે પ્રતિપ્રશ્ન કયો.

“ તો આ ટીવરએસ..... ” કહી બોડીના ધુમાડા તરફ નિર્દેશ કરી મોહિની બોલું દસી.

“ ઝોહ-સો-રી ” કહી કેલાસે સિંગારેટ ગરમમાં ફેંકી દીધી.

દવાખાનાના પગથીયા પાસે અટકી મોહિનીએ કહ્યું : “ બાને તો સિનેમાનું...”

“ બા એ સિવાય જવા કેમ આપે... ચિત્રને નામે સત્તર જાતની પૂછપરછ દળી ” કહી પોતાની યુક્તિ પર મુગ્ધ થતો કેલાસ ખડખડાટ દરયો, અને એનાથી અડધી ઉંચા-છની મોહિનીની આંગળી પકડી દવાખાના તરફ ફર્યો.

“ મને તો શરીરે કંઈ નથી હો ” કંઈક અમંગળ વિચારના કારણબૂત કેલાસની સામે જોઈ મોહિનીએ કહ્યું.

“ હં ” કહી કેલાસ ધૂમ્રપાનમાં આ સખ્દો ગળા ગયો, પછુ “ હં ” થી મોહિનીની સંકેત વધી હોય કે પોતે કહે છે એ અભેજ સત્ય જ છે તે કેલાસના મગજ પર હસાવવા (ભાગતી હોય તેમ મોહિની ફરી બોલી.

“ આપણે તો નંજર એકના તંદુરસ્ત છીએ. ” કહી મોહિનીએ સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી દાખવવા પોતાની જાતને સ્કેજ ટેકાર જતાવી, પછુ રિધર ઉપડ્યે જતા કેલાસના પગલાથી પોતાના કથનની અંસરમાં અગ્રદા ઉપજતાં, એણે ચોક્કસ કરવા પૂછ્યું.

“ તમને કેં થયું છે ? ” અને એની પડોળી કાળી ચમકતી આંખો કેલાસ, પર માંડી. રાખ ખંખેરી મોહિની સામે જોવા વમર કેલાસે હસીને જવાબ આપ્યો.

“ મારું પેટ વધી ગયું છે. ”

મોહિની જવાબ સાંભળી કમકમી ઉઠી. અને વાક્યનો મર્મ સમજી બોલી. “ પછુ મને હજુ બકારી કે ઉલટી કંઈ થતી નથી ! ”

પ્રથમ ગર્ભધારણ વખતે દેખાતાં ચિહ્નોની પોતાના પર-કંઈ જ અસર નથી. એમ મોહિનીએ એના પતિ કૈલાસને સ્ત્રીસહજ સંકેત છોડી કહ્યું, “ઉઘટી કે અકારી થાય ત્યાંસુધી રાહ જોવી એમ કે ?” કહી સ્મિત કંપી વગર કૈલાસે મોહિની તરફ જોયું એટલે તે સુપ ચર્મ ગમ્મ અને મનમાં ઉછળતા અનેક તરંગોને મુંગા બનાવી દીધા.

*

દાકતર રામચંદ્ર પાસેથી કૈલાસ હસતો હસતો બહાર આવ્યો ત્યારે દાકતર પાછળ આનીને જોડ્યા “અમારા ધંધામાં, અમને લોકોને દાન જ હોય છે, શબ નથી હોતી. શીકર કર્યો નહિ કૈલાસ” તેમણે રમાલથી હાથ લુછ્યા. “ખીચું” તો કંઈ નહિ ડાકતર, જૂના વિચારના છે. અત્યારથી આ પ્રસંગોદ્ભવ વારતે શી શી ગોઠવણ કરવી, કયા ખર્ચ કરવા અને એમની શ્રીમંતાઈને શોભે એવું કંઈ જાહેર જગ્યાએ દાન આપવું, એની ચર્ચામાં બાર વાગ્યા પહેલાં રાતે સુતા નહિ હોય. My goodness”

“હોય એમ જ કૈલાસભાઈ. ધરડું માનસ નવી સંસ્કૃતિને શે પચાવી શકે. ‘કેન્ડ્રાસેપ્ટીઝ’ (સંતતિ નિયમનના સાધનો, નો કેટલા ઉપયોગ કરી શકે અને કૈલાસભાઈ ? હું તો એમ પશુ પૂછું છું કે કેટલાની પત્નીઓ એ માટે તૈયાર છે ? ‘આઈનબર્ગ’ ની ‘સીલ્વર’ રંગ છું છે કેટલા ડાક્ટરનેય ખબર નહિ હોય. ચેસરી વારતે કેટલા પુરુષો જાણે છે ?- ફેન્સબેધર’ તમારા જેવા સંસ્કૃત જીવાનો જાણતા હોય તો બધે. અને આજની બ્રમ્હ ‘કેમીકલ્સ’ (દવાઓ) માંની ‘કંઈ બરોસા પાત્ર કે બીન જોખમી છે ?”

“બરાબર છે ડાક્ટર. હેવલોક એલ્ડીસ,

મેરી રટોપ્સ, ડાક્ટર હૉલીક, નૉરમન હેર કે ગેમ્બર્ગની એક ચોપડીય વાંચવાની તરહીજ ઠાણે લીધી હોય છે ? ખરેખર આપણે ઘણાં જ પાછળ છીએ. લગભગ એક સદી.”

“કંઈ નહિ તમારા જેવા જીવાનો આ અસાધ્ય ટાળા દેશે. Old order must change.” કહી દાકતર રામચંદ્રે તેમના પચાસ વર્ષ પહેલા ધોળા વાળમાં આંગળાં ફેરવવા માંડ્યાં.

“આપણે કંઈ નહિ કરીએ તો ઠાણું કરશે ?” કહી તેમણે પશુ પોતાની જાતને જીવાનમાં ભેળવી દીધી.

“ચાલો તો મોહિની બહેન” કહી તેમણે પડો ઉંચકી, તપાસવાની ઝોરડીનો માર્ગ બતાવ્યો. મોહિનીએ સાશ્વત કૈલાસની આંખમાં જોયું, જેમાં સ્મિત ચમકવું હતું,

થોડી વારે દાકતરે કહ્યું “કૈલાસભાઈ, Don't you Worry, ખાસ શું કંઈ નથી.” કહી તેઓ ખુરશી પર બેસી ગયા.

“મેં આપું તે બે વખત આપશો એટલે બસ” કહી કૈલાસે આપેલ એક નોટ તેમણે હસનાં હસતાં ભાંગીટમાંથી કાઢી સેરવી દીધી. ઉઘટે કહ્યું “આવજો મોહિની બહેન ! તખીયત તરતમાં સારી ચમ જશે હોં !”

અને થોડી વાર ચાલ્યા પછી પ્રમ્ન પૂછી ચક્રવાની હિંમત ન થતાં મોહિનીએ કૈલાસને કહ્યું “મને તો કંઈએ નથી” અને જવાબ માગતી હોય તેમ કૈલાસની આંખોમાં જોઈ રહી.

કૈલાસે આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરી કહ્યું “હં.”

*

ચાર મહિના થયા કૈલાસને પરણી નવ

જીવનની ઉપા માણતી મોહિનીનું જીવન સાવ નહીં જનો ગયું હતું.

સાત ચોપડી જેટલો તેણે અભ્યાસ કર્યો હતો, પણ પોતાની આજ્ઞાકીયી અને માખાપે 'અમારી મોહિની સાત યુજ્જરાતી અને ત્રણ અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કર્યો અને હજુ અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો છે.' કહેલ હોવાથી કૈલાસ પાસે સ્વાર્ગ ધરેલ જીવન જીવવું પડ્યું.

સગપણ પછી કૌમાર્ય જીવનના પત્ર-વ્યવહારમાં, કૈલાસના કાગળોના જવાબ એ કાઠ મુદ્દાન માનસશાસ્ત્રીની દૃષ્ટી આપતી. જ્યારે તેને ખબર પડી કે કૈલાસની 'પત્ની'ની કલ્પના કાઠ પુરૂષ સમોવડી, પુરૂષને ધોળા પીવે તેવી, બોલવામાં ચાલાક, વ્યંગ્યમાં કાઠથી ઉતરે નહિ તેવી બાળા છે ત્યારે મોહિનીએ પોતાની જાતને ફરેલ કાગળમાં તેવી ચિતરવા પ્રયત્ન કર્યો.

કેટલીક વેળા એ પોતે કંપી જાય તેવી ગપ મારતી, પણ કાગળને કૈલાસ માટે રસિક બનાવવો, તે ચુકતી નહિ. આમ પણ તેણે કેટલીક વેળા લખેલું. "ચૂં પહેરી હોય અને જીવર એક બાંડીયુ અને પછી કુવાની જીંદગી પાળ પરથી પાણીમાં પડવાની કેવી મજ આવે ?"—એ કે મોહિની જાણતી કે પોતે જાણે, અજાણ્યે જ પાણીમાં કે કુવામાં પડી હોય તો કહીય તળાયા શિવાય બીજો તરી શકે કે નહિ, એ સમસ્યા હતી.

બીજી વેળા એણે બીજી ગપ મારી.—પણ આ ગપ મારવામાં તેને કૈલાસની ગ્રેષ્ઠ મળી હતી. કૈલાસે તેને લખેલ કાગળમાં મોહિનીની 'તરવાની મજા' પર ભોગ્ય હાખ્યું હતું અને ચાંદનીમાં બે સાયકલ પર પડછાયા જેવા દૂર દૂર નીકળી જવાનું બીજું ચિત્ર આલેખ્યું હતું. એટલે મોહિનીએ "સાયકલ પર, ધનકતી શાન્તિમાં, સુવાળી

ગતિએ સાગરકાંઠે સરી જવાની સહેલગાહ" વર્ણવી.

સુધા પાસે બેઠાં બેઠાં બાત ચોસાવતાં, મોહિનીએ રાંધણિઆમાંથી પોતાના બહાર બેઠેલ બાઇને પૂછ્યું "હે બાઈ! સાયકલ કમ કમ જાતની આવે છે? અને કમ સારી?" જે જવાબ મળ્યો તે તેણે મનમાં ધુટી લીધી અને પછી કાગળમાં ઉમેયું, "સાયકલોકાની મજા તો ત્યારેજ પડે કે જ્યારે આપ બાજુમાં હો, શીળી ચાંદની હોય અને એક સ્વંદર બી એસ. એ. સાયકલ હોય. 'દરકુલીસ' મને ફાવે નહિ 'સ્ટાર'નો તો સાવ કંટાળોજ આવે. છતાંય 'બેરીંગ' કે 'રોલીંગ' સાઈ હોય એવી કાઠ પણ સાયકલ પર મજા પડેજ. "સાયકલ માટેનું આટલું જ્ઞાન તેણે નવુંજ મેળવ્યું હતું અને આટલા શિવાય તે આગળ વધવાય પામી નહિ.

સિનેમા વારતેના પોતાનો અજબ શોખ દેખાડવા તેણે લખ્યું કે "મારા બા ને મપમસપા સમગ્રવી મારી બહેનપણી સાધના, જિમિને કું નાસી જઈએ અને આમ કાઈ સાઈ ચિત્ર તો છાડીએજ નહિ." આટલું લખતાં એને બે વેળા તો કંપ આવી ગઈ હતી કારણ કે તેજ વેળા તેને, પોતે પોતાના કુટુંબમસદ જોયેલી દિલ્લ બે વર્ષ પહેલાં આમના થીએટરમાં આવેલી તે સાંભળ્યું તેની સખી સાધના કે જિમિ તેના કલ્પના સર્જનો દર્તા એ કાઠ ન જાણે તો સાઈ.

એવરે કંઈક પ્રસંગો માટે વિચાર દર્શાવ્યા પછી કૈલાસે 'ભાવિપ્રભ' માટે પૂછ્યું. પ્રથમ સાથે સાથે લખાણની દૃષ્ટ પરથી મોહિનીએ કૈલાસના વિચાર જાણ્યા પછી બહુ સહેલાઈથી જવાબ પડી કાઢ્યો, કે પોતે હિંદની કાલની કાલતે પ્રજોત્પત્તિ એક બોળે માને છે. મોહિનીએ અણકીયા શા બાળકોની જરૂર

નથી-ખાજાની જ જરૂર નથી કરણ કે તે માખાપના કેટલાય મનોરમ સ્વપ્નના શ્વંશક હતાં. પોતાને તો ખામ પડે સુગ ચડે, "આમાં કેટલું અસત્ય હતું", તેની પ્રતીતિ તેને જો કાંઈ ગુલામ બહેનની બેચીને રખાડતી જુઓ ત્યારે જ થાય.

*

" 'નહિ પરણું' - 'હમણા તો નહિ બા !' - 'બા બાપુજીને કે'જો કે મારા અવ્યાસનાં વર્ષમાં અને એ ન ફાવે ' અથવા બીજા કોઈને મોટે ' એ છોકરીને તો હું નથી જ પરણવાનો. સગપણ થયું હોય તો રદ થાય " એવી કંઈ પણ માખાપને કે સામુસસરાને ચમકાવે તેવી વાત ક્યો વગર કૈલાસ લગ્ન માટે તૈયાર થઈ ગયો. મોહિનીના માખાપે પ્રસ્વરનો આભાર માન્યો. મોહિનીનું કૌશલ્ય વખાણ્યું, અને લગ્ન થયાં.

મોહિનીએ પોતાની જુદિની ખરી કસોટી હવે યશો એ તો લગ્નમંડપમાં જ જણ્યું હતું.

લગ્નમંડપમાં હરત મેળાપ વારતે ફોટો પડાવવા, બીજાને દજાવીને કૈલાસે સંભતિ લીધી ત્યારે મોહિનીને એ વેળા મોહું ઉઘાડું કરતાં તો મરવા જેવું થયું. કેટલાય મુંઝવણમાં વેગળા થતાં વડિલોની કાજનીમાં, અને અકળાતાં માખાપની સમક્ષ મોહું ઉઘાડતાં એની આંખો ઉચકી ઉંચકાતી નહોતી પણ બાપુમાં બેઠેલ કૈલાસ યાદ આવતાં એણે સમગ્ર શક્તિ ભેગી કરી સ્વાસ્થ્ય મેળવ્યું. ત્યારે જ તે મનસા બોલેલી " માર્યા ખરી સંકટ-મણીની શરૂઆત થઈ. "

વરલની પ્રથમ રાત્રીએ ' જલમય ' આચરણ 'ની બાર વાગે શરૂ કરેલી રાત્રે બે વાગે ' સંલગ્ન 'ના આનંદમાં પરિણમી ત્યારે જ મોહિનીના દેવાની મડક ઓછી થઈ. અને ત્યારપછી મોહિની એક વાત ' શીખી ગઈ

' શરૂઆત ગમે તેવી હોય પણ અન્ત આવતાં મુઠ્ઠી મુંઝાવું નહિ. '

એટલે, કૈલાસની નિરામિય કે માંસા-હારની વાત તે સંકોચ વગર સાંભળતી ગઈ. ઇંડા વાસ્તે તો કૈલાસને જેમ વાંધો નહોતો તેમ પોતાને પણ સુગ નહોતી તેમ મોહિનીએ જણાવ્યું. ' ઓગ્રેટ ' જે મળી થકે તો પોતે પણ ખાચ એવું કૈલાસની સમક્ષ એણે નિવેદન કર્યું. નિરામિય ભોજન કે માંસાહાર માટે ખાસ ભેદ કે સુગ પણ નહોતી. અને માંસા-હારની તદ્દેણ કરવા તેણે ઉવટ આપ પણ કહ્યું ' અનેક દાણુની એક રોટલી ખાવા કરતા, એક ઘેટા બકરાના માંસથી પેદા થયેલી વાનગીમાં હું ઓછું જ પાપ માતું. " જે કહેતાં તેણે પ્રબલ યત્ને સ્વાસ્થ્ય સાચવ્યું હતું. જીવો જીવસ્ય જીવનમૂની કૈલાસ પાસે જ સાંભળેલી કંડિકા તેણે આ વેળા હસતાં હસતાં કૈલાસ પાસે રજુ કરી કૈલાસને સાશ્વત્ય મુંઝવે બનાવ્યો.

એકલા મુસાફરી કરવાની, સાગરમાં ધુમવાની, ચાંદનીમાં ફરવાની,...ને એવી એવી કંઈક ભેતમા જીવન જીવવાની વાતો કરતાં, કૈલાસે આકસ્મિક ઉદ્બવતા ખાજાની વાત કરી, જેના જવાબમાં મોહિનીએ કહ્યું.

" રરતો હોય તોય શું થયું ? ટાળી દેવાય. "

મોહિનીના જન્મે હાથને, પોતાના એ હાથમાં પકડી, કૈલાસ મોહિનીને ચાર ચક્ષુ-ઓમાં જોઈ રહ્યો. હસીને મોહિનીએ આંખો ઢાળી લીધી.

*

સીમંતની તૈયારી કરતા દર્પઘેલા માખાપને ખગર પડી કે ' વહુને જાતુ આવી છે ' ત્યારે તેમને અસત્ય આઘાત થયો. પોતાના ઓછા પુણ્ય માટે આકાશમાં બેઠેલ પ્રભુ સામે અસંખ્ય હાથ ઉચકવા.

મોહિનીની વેદના પશુ અસિમ હતી. તેની છાતીમાં કેટલાય વિચારો તેમના સુવાળા દેહથી ગલીપચી કરતા હતા. એકાન્ત એની પાસે રમકડાં શાં કેટલાંય બાળક લાવતું. સ્વપ્નોએ દુનિયા આખીના બાળકોને એની પાસે પોતાના બાળકની પસંદગી માટે રજુ કર્યો હતાં. અને એક બાળક તેની છાતી નીચે ધબક ધબક ચતું પડ્યું તેના બોલીથી પાકવું હતું, તેને એણે તન્દ્રામાં કેટલાંય સુખનો કર્યો હશે.

તે રાત તેને યાદ આવી. કેલાસે ખારણું ખંધ કરી સિગારેટ સળખાવી એની આંખોમાં અદ્ભુત રિમત હતું. મોહિનીએ પોતાની આંખથી એની પ્રતિચ્છાયા પાડી. થોડીવારે કેલાસે ખીસામાંથી એક પડીકું કાઢ્યું. મોહિની કુતુહલ દ્રષ્ટિથી તે જોઈ રહી. કેલાસે એક આસમાં થોડું પાણી લઈ તેમાં તે ભેર્યું, એટલે મોહિનીએ બાળક શા કુતુહલે પૂછ્યું, “ કેમ તખીયત ખરાબ છે ? ”

કેલાસ જવાબ આપ્યા વગર એક દિલખતું ગાયન ગણગણી રહ્યો. એટલે જવાબની અપેક્ષા રાખતી મોહિનીએ આસમાં ગોળ-ચક્કર કરતા પાણી સામે જોયું અને રિમત કરી કેલાસને પૂછ્યું.

“ આ શું કરો છો ? ”

“ આ પી જ તો ” કહી કેલાસે તેના મોઢાના ખૂણે સિગારેટ દબાવી, અને મોહિનીના ખભે હાથ મૂક્યો.

“ શું છે આ ? ” થોડી વારે મોહિનીએ કેલાસને પૂછ્યું.

“ પી લે તો જરા ” કેલાસનો હાથ મોહિનીની ચંપા બરેલી વેણી સાથે રમતો હતો. મોહિનીનો નાનો સરખો દેહ કેલાસના પડખામાં સમાઈ જતો હતો.

મોહિનીને આ પ્રેમોપચારમાં અમંગળ

સૂચનાઓ આંતરિકમાંથી ચલા માંડી. છતાંય તેણે રિમત કરતા કેલાસને પૂછ્યું. “ હું પીઉં આ ? ”

“ હા હા છું જ ને ! ” કહી કેલાસ હસી પ્યાકુ તેને મોઢે લાવતો હતો.

“ પશુ મને તો કંઈ જ નથી ને ? મુંગ-જાતાં રિમત કરતી મોહિનીએ કહ્યું, “ ન પીઉં તો ? ”

“ અરે એમ તે કંઈ ચાહે ” કેલાસ મોહિનીના પેટ તરફ જોઈ બોલ્યો. ત્યારે મોહિનીએ આંખો મીચી દીધી. પ્યાકાની ઠંડી ધાર તેના આંખને ઝડી ત્યારે અંદર બેઝા બાળકે, માના ખંજર ચલાવતા આંખને ના પાડી. પશુ પ્યાકું આગળ વધી એના હાંતને અડક્યું ને ફલવાયું ત્યારે તેણે દિવાનખાનામાંથી સાસુનો અવાજ સાંભળ્યો.

“ વહુ મારી છે તમારી નથી, સમજ્યા ? આખી નાત જમે નહિ તો મારી વહુને સારા દાંડા આપ્યાનું બાગ્ય શી રીતે ખજર પડે. ”

“ મણુ હું કહું છું તમે એમના પાપની હોંશને...” તેના સસરાને બોલતા અટકાવી સાસુ બોલ્યા, “ મારો લાડીશો તો મારે ઘેરજ અવતરશે. કોઈનો રાખ્દ હું નહિ સંભળું આ બાબત. ”

કેલાસ હસ્યો. મોહિનીએ એના અકળાવતાં સાનિધ્યમાંથી દૂર ખસી તકીયામાં મોઢું છુપાવી દીધું.

આ ઝેર પીવાનો પ્રસંગ તે કેમ વિસરે ? એકાએક આંખોનાં પૂર ચડ્યાં હોય તેમ તેના મૃતદેહ બાહુકાની ચળકતી આંખો તેની નજર આગળ ચડી. તેના હૃદયમાં અસલ આતપલાહ લાગ્યો. પલંગ પર પડી એણે રક્ષા મૂક્યા. પાસેથી પસાર થતાં ખિન્નવદન

સામ્રાજ્ય આ દશ્ય જોઈ અંદર આવી તેના માથે હાથ ફેરવી કહ્યું:

“ હોય ખાપુ ! તારી તે ક્યાં જિમ્મર વહી ગઈ છે ? કહી પોતાના કુનતા હાથને છુપાવવા તે સત્તર ખંડ છોડી ચાલ્યાં ગયાં.

થોડી વારે કૈલાસ ગણગણ્યો તો અંદર આવ્યો ત્યારે તેણે મોહિનીને ઉધી પડેલી જોઈ પાસે જઈ કહ્યું “ કેમ ! કેમ ! મોહિ ? ”

મોહિનીએ તકીયામાંજ અશ્રુ સુકવી રિમ્ત કરતાં કહ્યું: “ તમે આટલા વહેલાં આવ્યા ? ”

“ આજે બહાર જવું છે. ” કહી કૈલાસ પલંગ પર હાથ ટેકવી બેઠો.

“ હા જઈએ-પણ, ક્યાં જઈશું ? ” મોહિનીને આજે ક્યાંય જવા પર ખૂબ કંટાળો આવ્યો હતો.

“ ‘ મધર અર્થ ’ જોઈએ. ” અચળ આંખે મોહિની તેના તરફ જોઈ રહી. થોડી પળ સળંગ નયને રિમ્ત કરી તેણે કહ્યું. “ હું નહિ આવું. ” અને તકીયામાં મોઢું સંતાડી દીધું.

*

“ ચલો આ ‘ રેસ્ટારાં ’માં જઈએ. ” સિનેમામાંથી નીકળી કૈલાસે કહ્યું “ મને ખૂબ ખૂબ લાગી છે. ”

“ હા ચલો મનેય જીવ લાગી છે. ” કહી મોહિનીએ કૈલાસને ખૂબ ગમતો બાવ તેના ખાવડે હાથ નાખી બતાવ્યો.

‘ ઑમ્બેટ ’નો હુકમ થતા મોહિની ચોંકી ઉઠી અને પછી એક ખોટો ઓડકાર ખાધ બોલી: “ હાથે ! અપચોજ થયો છે. હું ખાવાની નથી હોં ! ” કૈલાસ એને ફરતી જોઈ કહ્યો. મોહિનીએ હસીને જવાબ આપ્યો “ સાચું કહું છું હો. ”

ઑમ્બેટ આવતો એના પર મથાભો બળ-રાવતાં કૈલાસ બોલ્યો. “ છેને ચણાના બોટના પુડલા ? આમાં ઇડા આવે નહિ હોં. ”

“ પણ આવે તોય મને ઇડાની ક્યાં સુગ છે ?-છે કે ? ! ”

“ તો સ્વાદ ખાતર એક બટકુ શે. ”

“ એકજ બટકામાં શું બેવું-તું. લમચ ત્યારે આવ્યો. ને...હાં...રે આમાંથી તો એક બટકું લઉં તો કેટલું પાપ લાગે. તમે બહુ જીવ્યા છો તે જુલો કેમ જવાય ! હવે તો એક કણીય નહિ ખાઉં. ” કહી મોહિની હસી.

“ ચાલ ચાલ લુચ્ચી. ”

થોડી વાર રહી કૈલાસ ફરી બોલ્યો.

“ સુપ પી. અપચો મટી જશે. મળતું બકરાના લીવરનું ! ”

ઉબકા આવે તેવું મોહિની અનુભવતી હતી છતાં રિમ્ત કરીને જવાબ આપ્યો. “ તમે દાકતર થઈ જશો તો બિયારા બીજા બીજા ભાગશે. ”

છેવટે થોડી વારે તેણે કહ્યું “ તમે બહુ ખરાબ દાકતર છો. ”

એના ચળકતા ગાંઠે લાલી જોઈ કૈલાસે કહ્યું. “ તું હમથા જામવા માંડી છો હો. ”

આ સાંભળી મોહિનીને કમકમાટ થયો.

*

“ બા, મારા પિયેર મને ન જવા દ્યો ? ” મોહિની એની સાસુને પુછતી હતી.

“ તમને બધાને થયું છે શું મોહિ ?-તારા સસરાય એક જ વાત પાછળ લાગ્યા છે. વેવાઈ પણ એમ જ કહે-પણ આ ફેર તો કોઈને મચક નહિ આવું. ”

“ બા, આ વેળા મને જવા લો તો દીક, મુહર્ત પહેલા પાછી આવી જઈશ ” મોહિનીની ચળકતી આંખોમાં ચાચના હતી

“ એમ અને કે ? ત્યાં ગયા પછી પાછા આવવા છે. તો વેવાઈની આજરૂ જ જાયને દીકરી ? કોઈ આવુ. ટાણું છોડે ! પછી તો કેવુંય ખોડું દેખાય. હું છું ને દીકરી તારી સંભાળ રાખનારી, મારો નાથ હાજરાદગુર છે ખાણ ! ” કહી તેમણે આકારમાં નિરાકારી બેઠેલા અગવાનને સંબોધ્યા.

“ મોહિની મુંગી મુંગી તેના ઓરડામાં ગઈ, પણ વીજળી. પડતાં ચમકે તેમ ચમકી. દેવાસ ત્યાં બેઠો હતો.

“ ક્યાં જવાની વાત હતી મોહિ ! ”

“ મારાં પિયર ” મોહિનીએ આંખો ઢાળી કહ્યું.

“ મારાથી કંટાળી ? ” દેવાસે રેખા પર પગ ચડાવતાં કહ્યું.

“ એમ તો શું કોય ” ઉપવ્રજીયું હાસ્ય કરી મોહિનીએ કહ્યું.

“ તું જાડી ધાય છે કે શું ? ”

“ એમ લાગે છે ? ” મોહિનીએ ગલ-રાટ ભરેલી આંખોએ આ પ્રશ્નને રમુજમાં ફેરવેલા પ્રયત્ન કર્યો.

“ લાગે છે નહિ છે. ” કહી દેવાસ ઉભો થઈ પાસે આવ્યો. મોહિની બેસી ગઈ.

“ શેના સુહૃદની વાત કરતી હતી મોહિ ! ”

દાસકો પડતાં સાદ તૂટી જાય તેમ મોહિનીનું થયું. તેણે મદાપ્રથમે કંઈક બહાનું બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો પણ નિષ્ફળ નિવડતાં છેવટે તેણે ગુંગળાયેલ સાદ કહ્યું “ મને ખબર નથી. ”

એક ક્ષણ મુંગા રહી દેવાસે કહ્યું “ મોહિ ! આને બહાર જવાનું છે. હું હમણું આવું ત્યારે ત્યાર ચર્ચ રહેતો હો. ”

અને ન્યારે દેવાસ પાછો આવ્યો ત્યારે તેને સાધર્મ ખબર પડી કે મોહિની તેની

માસીને ત્યાં ગઈ છે. માસીની દીકરીને સુવાવડ હોવાથી થોડું રોકાવાની હતી.

દેવાસને મોહિનીની આ વર્તણૂક પર ખુબ ગુસ્સો આવ્યો. રાત્રે પલંગ પર આજો-ટતાં તેણે ખાતે મોટે સાદે બેલાયલી વાત સંભળી ત્યારે તો હવનમાં ઘી હોમાય તેમ તેને ગુસ્સો પ્રજ્વળી ઉઠ્યો.

“ વહુની છત્તા છે, વેવાઈનેય બે પેસા ખરચવાની હોશ છે તે બિચારાને એને ૫ જીયું માણવા દેવું એમણેને ? ”

“ બધ, તોખા. ” દેવાસની ખાતે હાથ બેઠયા. “ તમે જીત્યા ને હું હારી. વહુ કે’શે સસરા કે’શે, બાપ કે’શે, પછી જગતમાં કહેવામાં ખાતી રહું કોણ ?-પણ દીક. વહુની છત્તા છે તો-” દેવાસે એ વેળા બાજુમાં પડેલા બાલશીમાને પોર્યું. “ વહુની છત્તા હોય તો બન્ને જાય. હું ના નહિ પાડું. પણ એકરા સોતી તો એક મહિનેય ત્યાં નહિ રહેવા હો. ” દેવાસની ખાતે આ શર્ત દેવાસે સંજોળી ત્યારે તેની આંખે ગુસ્સાથી અંધારાં આવતાં હતાં. મોહિનીનું હસવું મોડું તેને હજી જેવું લાગ્યું. “ માસીની દીકરીની સુવાવડ ” તે બરાબર સમજી ગયો. ન સમજાય તેવી ગુસ્સાનો ઝગ તેને લાગી.

“ મોહિ ! ”

“ જી આવી. ” દરને દર રહેતી મોહિનીને દેવાસે એક વેળા આડો ફરી બોલાવી.

“ આને હમણું બહાર આવવાનું છે. ”

“ મોહિની થોડી પણ સુપ રહી. દેવાસનાં મોઢા પર અગ્યકત ગુસ્સો ધમકતો હતો.

“આપ ગાડી લઈ આવો એટલી વારમાં હું તૈયાર થઈ જઈ છું.”

કૈલાસના સસરા અને બીજા બેવશ મહેમાનો વચ્ચે થઈને કૈલાસ ક્રોધથી ધુમરી ખાતો બહાર ગયો.

ગાડી ધરે મોકલી તે બહાર થોડે દૂર ઉભો રહ્યો. સાલસ મોહિની આટલા બધા મહેમાનો વચ્ચે સાથે આવવા કરતાં બહાર એકલી છટકી આવશે એ હિસાબે કૈલાસે બહાર ઉભા રહેવા ઠીક ધાર્યું.

તેણે મોકલેલ ગાડી થોડીવારમાં ઝડપથી આવતી દેખાણી. ચપલ મોહિની પર અને તેની વફાદારી પર એતું હૈયું ન્યોત્તણવર થયું. ગાડી ગતિથી તેની આગળ આવી, ઉભી રાખવા હાથ ઉઘો કરે એ પહેલાં તે એની પાસેથી પસાર થઈ ગઈ. પાછળની બેઠક પર નજર કરતા ધરનો નોકર લખમણ બેઠો હતો. તેના તરફ કૈલાસે સાંકેતિક પ્રશ્ન કરતાં લખમણે શુભ પાડી કહ્યું. “મોહિ બેનને ઉતરી થઈ છે. દાકતર દેખાઈને બોલાવવા જઈ છું.” અને ગાડી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ.

કૈલાસના હૃદયને આંગઠો લાગ્યો, એણે ત્વરિત ગતિએ ધર બાણી પગલાં ઉપડ્યાં.

એણે આવતો જોઈ બધાએ પૂછપરછ કરી “લાઈ દાકતર આવ્યા ? છે કે નહિ ?” અને બાની દોડધામ જોઈ તે મુગો મુગો એક જગાએ બેસી ગયો.

રાત્રે ધીમે પગલે તે મોહિનીની પધારી પાસે આવ્યો. ત્યારે મોહિનીએ અર્ધ નિમ્ન-લિત આંખે તેને આવકારી હસતાં હાકતાં કહ્યું. “આંગળાં ધાલી ઉઠી નહોતી કરી હો” અને પછી ‘સ્નેહભીની’ આંખે સ્થિર બેઠેલ કૈલાસના ચહેરા તરફ જોઈ રહી. થોડીવારના મૌન પછી તે બોલી,

“આંહિં લાવી આપશો તો પણ લઈ લઈશ. પણ તમે પાશો તો જ પીશ હો.”

એ ધડી કૈલાસે તેના પડખામાં માથું મુકી દીધું.

*

સાંજ ચતાં વાર જ મોહિની ને પિયેર જવા તૈયાર કરવામાં આવી. સાસુની હેંશ મહાક્રમે મોહિની તૈયાર થઈ વૃદ્ધ સસરાની બાવ થેલછા અસ્થિમળની એટલી બધી ધમાલ મચી ગઈ કે ન પૂછે વાત. મોહિની બધામાં એટલી બધી બહેંચાઈ ગઈ હતી કે કૈલાસને બામ થોડી મિનિટ જ આવી.

મોહિની કૈલાસને પડખે બરાબને બોલી “લાવ્યા પેલી દવા ?” કૈલાસ ધડીબર તેના સામુ જોઈ રહ્યો. ઉવટે ખીસામાં હાથ નાખી તેણે એક પડીકી કાઢી. હાથની મુજ પારખતાં મોહિનીએ પ્રશ્ન કયો.

“હાથ મુજે છે ?”

એરી પકડતાં તેનો પ્રતિકાર કરવા તૈયાર ચતા માનવીની જેમ કૈલાસે કહ્યું “ના...આ ના” અને હાથની મુજ કપાવવા રનામુઓ સંક્રાંચાવ્યા જે ‘મોહિની પારખ્યા વગર ન રહી. તેણે સ્થિત કરી કહ્યું.

“પાછ દેશો દમણ ?”

“હું જ પી બેને. સમજ ?” વફાલ ઉભારતાં કૈલાસે કહ્યું.

“સમજ હો !” હસીને મોહિનીએ કહ્યું.

*

મોહિની કાગળ લખતી હતી “...તમે આપેલી દવા મેં જે બાગમાં સાચવીને ખાટલાની ઈસ પર મુકી હતી...મોહની કુતરી મોતીને તે ગમતાં તેને ચાટ્યા પછી તેને ચાર ગજુડીયા ચવા છે. દરેક વખતે પાંચ યાચ છે....”

થોડા દિવસ પછી બીજી સંગમિત કવર ફેડતા કૈલાસે વાંચ્યું “ પડીકોની અસર અદ્ભુત નિવડી છે.....નહિંતર તો બે યાતને ? ! હં ?

એની આંખો તમારા નેવી જુરી છે- વજન બાપાજીએ સાડાઆઠ રતલ કહ્યું છે. નર્સ એમી તો એની ભરેલી બોચી પકડી કહે છે. “ આના બાપાને ન બતાવો મોહિબેન ! ” મેં કહ્યું છે કે તમે શનિવારે આવવાના છો...તેનો ફોટો.....”

કૈલાસે કાગળ પછાડ્યો. કપડા સહિત તે પલંગ પર પડ્યો. એને બોલ્યો. “ બેવફ્ર ! ”

ત્યાં કૈલાસનાં બા બોલતાં બોલતાં અંદર

આવ્યાં. “ બેવફ્ર ! બેવફ્ર ! વાસણ માંગનારની યુદ્ધિ તે ક્યાંથી માંગેલી હોય ? કે છે કે ” ભાષ ‘ને જોઈશ ત્યારેજ અજ મોઢે નાખીશ હવે કૈલાસ, આપણે બે જતાં હોય ત્યાં ક્યાં એને લઈ જવી ? ઉતાવળથી પાછા બીજે કામે જતા તેઓ હાથમાં રાખેલા ફોટો જુલો થયાં.

ખ્યાન જતાં કૈલાસે એ નાજૂક વસ્તુ તરફ ધૃષ્ટા ભરી નજર ફેરવી, પણ ચિર-પરિચિત આંખોના અજકારે તેનો હાથ લંબાયો.

થોડીવારે એક નાજૂક ફોટો તેણે અગ્ન-જ્યુતા છાતીએ ચાંપ્યો.

“ મારો લાડીલો ! ” બા બીજા ચોર-ડામાં ગણુગણુતાં હતાં.

આવેન બહેન !

[રાસ]

આવે બહેન ! સહુ આવેને બહેન !
કરીએ આનંદે આજ બહુ ગોઠડી;
આવે બહેન ! સહુ આવેને બહેન !
આજે તે ખોલીએ હૈયાની કાટડી.

આપણુ તે લઈએ રાસ મનમનતા
આજે ગરમાના ગોરવ ગમ્મવતાં;
વરસાવીએ ગીત અમૃતની ઝરી.—

ફરીએ ગોળ ગોળ, કુંડળે વળીએ,
જાં જ ર ના જ મ કા રા ક રી એ;
આરોપીએ રનેહ તણી સાંકળી.—

દેવ ભેવા આવશે, દેવીઓ આવશે,
સ્વર્ગથી સરખી સાહેલીઓ આવશે;
રાસના સરોવર રહેશે ઉછળી.—

શ્રી. સુખતાબહેન મંગળજી એના

જીત શું ? અજીત શું ?

[ગીત]

કદી આશાને વિ'ઝલે રમ'તા,
 નૈરાશ્યમાં ભમ'તા,
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

ઉરે સત્યની વેલ ફૂટિ જૂલે,
 ને પ'થ નવા ખૂલે,
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

જગે શસ્ત્ર અહિંસાનું ઝમકે,
 ને ચિંતન ચમકે,
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

કદી આભલાના ચન્દને ભેટે
 ને વરે અમી હેકે,
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

ઝીની વાણિ તારલિયા વેરે
 ને મેઘધનું ખેરે
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

ઝીની પ્રેમાળ જ્યોતિ આજ ઝળકે
 ને જન મીઠું મલકે,
 એ ગાંધીને જીત શું ? અજીત શું ?

શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ શાહ

પુરુષની યે ખરી*

પુરુષની યે ખરી:
 ન માત્ર ઓ સ્ત્રી ! પ્રભુની કૃતિ તું.
 હમેશ ઓ તો નિજ ઉર રંગે
 નવાઝી તું ને મઢતો સુરંગે.

જો ! કલ્પના બાળસુનેરી શૂંચે
 તવાર્થ હોંશે કવિઓ રસીલા
 શોભા તહને શાશ્વતી અર્પતાંના
 રાખે કમીના કરી ચિત્રકારો.

રતનાકરો સૌ નિજ રત્ન અર્પે
 સુવર્ણ ખાણો:
 અમૂલ્ય શોભાળી તહને કરી દે
 મોંઘાં મુગથી કુસુમે કદને
 વસંત શાણો:

રે ! માનવીની ઉર આશ મોંઘી
 તહારી સુવાની પર કીર્તિ દોળે

તું અર્ધ છે શ્રી, વળી સ્વપ્ન અર્ધ
 તેથી કહું: પુરુષનીય તું ખરી:
 ન માત્ર તહારી પ્રભુકૃત આકૃતિ.

શ્રી. જશભાઈ ઠા. પટેલ

સૌન્દર્યની ભાવના

લેખિકા : શ્રી. વનખાજા હ. દેસાઈ

પ્રભુ પ્રેમસ્વરૂપ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે; તેમજ સાન્દર્યસ્વરૂપ પણ છે. આથી પ્રભુની રચેલી સૃષ્ટિમાં એવું કશુંએ નથી કે જે સૌન્દર્ય વિહીન હોય. ગુણગના પુષ્પમાંથી પરિમલ પ્રસરે છે. સૂર્યમાંથી અંધકારનો નાશ કરનાર પ્રકાશ રેલાય છે. પૂર્ણિમાનો ચાંદનીમાંથી અમીરસ વરસી રહે છે; આથી હનુમત્પૂજ્ય સૌન્દર્ય પ્રભુએ સર્જેલી સકળ વસ્તુઓમાંથી વહે છે. સૃષ્ટિની તમામ વસ્તુઓમાં મનુષ્ય જ પ્રભુનો મોટામાં મોટો અમલકાર છે. આ અવનીપર એક પણ મનુષ્ય એવા નહિ હોય કે જેનામાં સૌન્દર્યની ભાવનાનો અંકુર માત્ર પણ ન હોય.

આપણી અંદર પ્રભુનાં સત્ય, શિવ અને શુદ્ધ એ ત્રણેય સ્વરૂપો રહેલા જ છે. પ્રભુમાં આ પૂર્ણપણે ખીલેલાં છે; જ્યારે આપણી અંદર તે બીજરૂપે છે. તેને વિકસાવવાં તે આપણી જીવનની મોટામાં મોટી દરજ્જા છે. જીવનની એક બાજુ જે સત્ય છે તે બીજી બાજુ સાન્દર્ય પણ હોય તે નિર્વિવાદ છે; કારણ કે જેથી રીતે ઋષિઓનું સત્ત્વનું દર્શન આપણાં પેટામાં જ્ઞાનરૂપે પણ પ્રગટ થયું છે; એટલે જીવનમાં સત્યની પ્રાપ્તિ નેટલી જરૂરી છે તેટલી જ સાન્દર્યની પ્રાપ્તિ પણ જરૂરી છે.

મગવાને મનુષ્યને એવો જ ધડો છે કે તેને આ એ ભાવનાની ગ્રાંખી આપોઆપ થાય, આપણા રમૂય શરીરની પાંચે ઇન્દ્રિયા આપણને સત્યનું જ્ઞાન કરાવે છે. હૃદયનો ખીલવણી આપણને જીવન અને જીવનની સકલતાનું જ્ઞાન કરાવે છે. અને મનની ખીલવણી સૌન્દર્યનું જ્ઞાન કરાવે છે.

માનસ શાસ્ત્રીઓ કહે છે કે બાળકમાં

સૌન્દર્યભાવક શક્તિ પૂર્ણપણે વિકસેલી હોય છે. સુન્દરતા તરફ બાળક હંમેશાં આકર્ષાય છે; અને તેનો આનંદ તેની આંખો તથા હાથ દ્વારા આપણે સ્પષ્ટ જોઈ શકીએ છીએ. “નવીનતા ધારણ કરે તેજ સૌન્દર્ય” એમ કાવ્યર ટાગોરે કહ્યું છે. અને તેથી જ બાળક નવીનતા તરફ આકર્ષાય છે, પણ એટલું સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે નવીન છતાં શુદ્ધ બાળક કદીએ મેલું કે ભાંગેલું રમકડું હાથ ધરશે નહિ. સ્વચ્છતા પણ બાળકને પ્રિય જ હોય છે. સ્વચ્છતા એ સુન્દરતાનો એક ભાગજ કદી શકાય. અને તો સૌન્દર્ય વહેતું જ છે. માટે સ્ત્રીને શુદ્ધી કહેવાય છે; તેજ શુદ્ધીઓની પ્રેરણામાંથી કલા પ્રગટે છે. ઈર્ષ પણ પુરૂષ એવો અમાગી નહિ હોય કે તેણે બાળકના બોલમાં કે પ્રિયતામાંનાં હાર્યમાં સૌન્દર્ય વિહાન્યુ ન હોય ? આ સૃષ્ટિમાં સર્વત્ર જ સૌન્દર્ય ફેલાયું છે તેનો અનુભવ દરેક મનુષ્ય કરે છે; પણ તેની સૌન્દર્યભાવક શક્તિ ઉપર તેનો આધાર રહેલો છે. સાહિત્યકારો, કલાકારો, ચિત્રપીઓ વગેરે અનેક માનવીઓ પોતાની કૃતિમાં સાન્દર્યનાં દર્શન કરી શકે છે. જંગલી મનુષ્ય પણ તેમનાં પાળેલાં પ્રાણીઓમાં કે પોતાનાં જીવનરોની આકૃતિમાં સૌન્દર્યનાં દર્શન કરે છે.

સૌન્દર્યનો મહાન શક્તિ મનુષ્યની વાસનાઓનું પરિવર્તન કરે છે, ને તેને નિર્મળ તથા પવિત્ર બનાવે છે. આથીજ સૌન્દર્યમાં નૈતિક મહત્તા સમાયેલી છે. મનુષ્યને જીવન જીવવા માટે કલા કે નિદાની જરૂર છે તેટલી જ સાચું જીવન જીવવા માટે સૌન્દર્યની આવશ્યકતા છે. મનુષ્યે માત્ર આજીવિકાનાં

સાધનો અર્થેજ જીવનું તે કેવળ ખોટા ખ્યાલ છે. મનુષ્ય ઉપયોગી અને સુંદર વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરવાને માટે જીવે તો તેનું જીવન સર્વોચ્ચ સુંદર થાય અને જીવનનો પ્રત્યેક પ્રસંગ એને અમરતાની સુવાસ અર્પી શકે. સૌન્દર્ય ચૈતન્યને પ્રજ્વળ બનાવે છે, તે જીવનનો પાયો દઢ કરે છે. શ્રગિત અને નિર્બળ મનને ઉદ્ધાસથી ભરચક કરી નવજીવન અર્પે છે. સૌન્દર્યની સદાય વડે કલા આત્માને અવનવીન પ્રેરણા અર્પે છે. જીવનસંભ્રામ માટે ઉત્સાહથી સજ્જ કરે છે. સાચો કાર્યકર કર્તવ્ય ક્ષેત્રમાં પ્રવેશતાં પહેલાં સૌન્દર્યની સુવાસથી પોતાના અંતરને છબોછલ ભરી દે છે. હવે આ પ્રકારનું સૌન્દર્ય કેવું ! અને તેનું સૌન્દર્ય માને કહેવું તે પ્રભોમનમાં ઉપરિચિત થાય એ નિર્વિવાદ છે.

સૌન્દર્યને માટે જે પ્રકારની વિચારસરણી આ આપણા હક્ષારો ધરાવે છે. સામાન્ય રીતે “ જે અમુક પ્રકારનો આનંદ આપે તેજ સૌન્દર્ય ” એમ મનાય છે. બીજી વિચારસરણી એમ કહે છે કે “ સૌન્દર્યને સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે; તે વિચારનું, પ્રજ્વળ ઈન્દ્રિયનું. આત્માનું યા પરમાત્માનું સ્પષ્ટ સંયુક્ત દર્શન છે.

પ્રથમ વિચારસરણી તદ્દન સ્પષ્ટ અને સમજી શકાય તેવી છે. પરંતુ આનંદ આપે તેજ સૌન્દર્ય એમ કહેવું તે સૌન્દર્યની ઉચ્ચ બુદ્ધિશીલ પરથી નીચે પાડે તેનું છે. કારણ કે કેટલાકને માત્ર ખાવાથી જ ખૂબ આનંદ પડે છે તો મોઢનો આનંદ માત્ર ઉદ્ધવામાં હોય છે. તો આવા આનંદને સૌન્દર્ય કેમ કહી શકાય ! માટે બીજી વ્યાખ્યા જે તાત્વિક અને ગહન છે તથા પ્રભુભય છે તેજ યથાર્થ છે. તે વિચારસરણી સૌન્દર્યને ઉચ્ચ દરજ્જાનું માને છે. કુદરતે તરફ નજર કરતાં આપણે આ વિચારસરણીને

પશૂ સ્પષ્ટ સમજી શકીશું. લક્ષ્મીના તારલાથી છવાએલાં આકાશમાં કે રમ્ય સરોવરમાં સુંદરતા નિહાળી શકાય છે. સંધ્યાકાળના સુનેરી રંગોમાં; સપ્તના પ્રકાશમાં, ચાંદનીની મધુરતામાં. સમુદ્રની બળ્બતામાં, પર્વતની ગંભીરતામાં અને નદીના પ્રવાહમાં પ્રત્યેક મનુષ્યને સૌન્દર્યની ઝાંખી થાય છે, કે રમ્ય બે રંગી પ્રુષ્પો, પતંગીયા, વૃક્ષો અને લીલાં ખેતરોમાં સર્વત્ર સૌન્દર્ય જ ફેલાયું છે. આ રસ પીવાને માટે તો કવિઓ આપણને આમંત્ર છે.

“ રસનાં સરોવર હલકાય

હો રસનાં સરોવર હલકાય

પીઓ પીઓ હો રસનાં સરોવર હલકાય.

આ ઉપરાંત એક શ્રેષ્ઠ કથું છે કે

“ સૃષ્ટિ સાથે બોલવા માંડે અને એ તને બોધ આપશે. આ તે જ કહે છે કે સૃષ્ટિનું સૌન્દર્ય નિહાળો અને તેના રમણ પાન કરો. જરૂર તે બોધ આપશે, જે મનુષ્યને કુદરત તરફ પ્રીતિ હોય તે ખરેખર ભાગ્યશાળી છે. એ પ્રીતિ કરી જન્ય અગર ચગદાઈ જન્ય તો તેના જીવન પર માઠી અસર થવાની; માટે દરેક મનુષ્યે કુદરત તરફ પ્રીતિ રાખવી જ. કવિ વર્ડ્સવર્થ તો કુદરતના જ પ્રેમી હતા. લંડન જેવા ધાંધળીયા શહેરને માટે એમને જે કાવ્ય લખ્યું છે તે ખરેખર આપણાં હૃદયને અસર કર્યા વિના રહેતું નથી. એ પોતે કહે છે કે પેરાડીથે ઉઠીને જોયું હોય તો લંડન જેવું સુંદર લાગે છે; અને ઉઠી શાન્તિમાં કુબેયું લાગે છે એવું દબ્ય કુદરતમાં કાષ્ઠ રથજે જોયું નથી. સરોજની નાયકુઓ પણ આ જ પ્રમાણે અદ્ભુત શહેરનું સાંવકાળનું વર્ણન કર્યું છે. મીઠમ; ચરદ, વપો, હેમન્ટ અને શિશિરે એ દરેક ઋતુની ખુબી જુદી જુદી છે. ટેનીસનના કહેવા પ્રમાણે તે વર્ષની દીકરીઓ છે. તેઓ

એક પછી એક પ્રકારમાં આવે છે, નાચ કરે છે, અને પછી અધિકારમાં અદબ્ય થઈ જાય છે. તરેહ-તરેહનાં પુષ્પ પાંદડાનાં રંગો; પતંગીયાં આ બધું જોઈને એમ થાય છે કે આ તરેહ તરેહનાં રંગો પૃથ્વીમાં કયાં સમાયા હશે ! આજ સૌન્દર્યમાંથી કલાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. અને સાહિત્યને પ્રેરણા મળે છે. કળા અને સાહિત્ય સમાજને ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચાડે છે; ને દેશનું ભાવિ સુધારે છે. કારણ કે કલાકૃતિઓ તે સચોટ અને ચિરંજીવી ઇશાનો પુરા પાડે છે.

આ સૃષ્ટિસૌન્દર્ય નિહાળ્યા પછી આપણે આંતરસૌન્દર્ય તરફ વળીએ. આ સૌન્દર્ય જોવાનું છે; પણ આંતરસૌન્દર્ય એટલે સમજવાનું અમર અનુભવવાનું સૌન્દર્ય. મોટા ભાગના લોકો આ સૌન્દર્યનો અનુભવ કરી શકતા નથી. કવિઓ અને કલાકારો આ આંતરસૌન્દર્યને અનુભવીને આલેખે છે. એ આલેખન તેજ તેમની કલાકૃતિઓ. સ્વ. નરસિંહરાવભાઈએ રાત્રીનું ત્રણ રૂપે વર્ણન કર્યું છે. છુપવાતા સાગરોએ તેમને મોહાંધ કર્યા છે. સમુદ્ર તેમના પર સ્વતંત્રતાની છાપ પાડે છે. સ્વતંત્રતા કે ભગ્યતાનો ખ્યાલ આકાશથી આવે છે તેના કરતાં પણ સમુદ્ર દર્શનથી ખૂબ આવે છે.

ટેનીસન વનનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે વનો ગીતોથી ભરેલાં છે. ત્યાં પાંખનો વિચાર સરખોએ આવી શકે નહિ ઋતુ-ઋતુની શોભા જુદી હોય છે. કવિ ન્હાનાલાલે તાજ-મહેલનાં કેખાતાં સૌન્દર્યથી મહાધ યજ્ઞને તેની ભાવનાનું આલેખન કર્યું છે. અને તેને પ્રેમની ગીતા કહી છે.

“ બહુ છે પોપાણી એના પ્રેમની પ્રેમગીતાનાં
તેજ આ યજ્ઞના તીરે પ્રેમની પ્રેમગીતા: ”

કવિવર ટાગોર તો આના કરતાં પણ

ઉચ્ચ ભાવના રહે છે. એમને તો કહ્યું છે કે “ મને તો હજી આજ પણ વૃન્દાવનમાં કુષ્મની બંસરી સંભળાય છે. ” અને કવિ તેમની લીલાનું દર્શન કરે છે.

પુલોધી માત્ર આંખનેજ આનંદ થાય છે તેમ નથી; એ તો વળી કંઈ જાં બેઠો અને પ્રેરણાઓથી ભરેલા છે. “ કેફાલ્ડીકે ” નામનાં પુલોધે કવિ વર્ડ્સવર્થને મોહાંધ કર્યા હતા; અને ઉચ્ચ પ્રેરણા અર્પી હતી. કવિ આ કાવ્યમાં તે કુલનાં આંતર સૌન્દર્ય વિખેજ ગાય છે. પક્ષીઓમાં પણ કવિઓ સૌન્દર્ય જુએ છે. અને ઉચ્ચ વિચારો તેમાંથી મેળવે છે. “ Skylark ” ઉપર શેલી તથા કીટ્સ બન્નેએ કાવ્યો લખ્યાં છે. યુજરાતી કવિઓ પણ કોયલનાં ગીતો ગાય છે. આ કવિઓ આત્માનું સૌન્દર્ય પણ આલેખે છે. હૃદય તે મંદિર છે; અને આત્મા તેમાં વસે છે. આ આત્મા તેજ પરમાત્મા છે. માટે ત્યાં પ્રશુતાનો જ વાસ છે. આ હૃદય મંદિરનું વર્ણન કવિ ખમરદારે સુંદર શબ્દોમાં કર્યું છે.

“ ન્હાનકડાં દેવામાં કાલિક કાલિક ભાવ

જે દેખે હોત નહિ તો જીવન કયમ ભત. ”

સ્વ કવિવર ટાગોર તથા સ્વ. નરસિંહરાવભાઈએ મૃત્યુની દિલસુરી ગાધ છે. કવિ ખમરદારે જીવન તથા મૃત્યુ બન્નેનાં સૌન્દર્યને તેમના કાવ્યોમાં ઉતાર્યા છે. અને મૃત્યુને પણ સુંદર જ આલેખ્યું છે.

આપણા શરિરનાં પ્રત્યેક કોષમાં પણ સૌન્દર્ય જ રહેલું છે. તેની પ્રત્યેક ક્રિયા હેતુવાળી હોતી, સુંદર છે.

આ સૌન્દર્યની ભાવના એ મનુષ્યનાં જીવનને કેટલી બધી ઉચ્ચ બનાવે છે. આ સૌન્દર્યે તો મહાન વિશ્રૂતિઓ સર્જી છે. વસ્તુ વસ્તુઓની ખાતર જ સુંદર નથી; પરંતુ એ સૌન્દર્યનો સાચો આધાર હોય મન

ઉપર છે. કોઈ પણ જાતના ક્ષોભ વગર
સૌન્દર્ય અને શાન્તિનો ઉપભોગ કરવો એજ
કુદરતી જીવનનો ખરો આદર્શ છે, એ અંશથી
આપણે આ સૌન્દર્યની ભાવનાને જે માત્ર
અંકુશરૂપે છે તેને વૃક્ષરૂપે કંવા શક્તિશાળી
થઈશું. અને ઇશ્વરનું સામ્રાજ્ય જે અંતરની
અંદર રહેલું છે તેનો સાક્ષાત્કાર આપણે
પોતે પોતાની મેળે અનુભવીશું. મહાન ચિત્ર-
કાર નિકોલસ રૅરિકે જે સૌન્દર્ય તેગનાં
ચિત્રોમાં નવિ સૃષ્ટિની મારફત સર્જ્યું છે તેના
પર એટલી બધી શ્રદ્ધા છે કે તે કહે છે

“આજ સૌન્દર્ય મનુષ્ય જાતિને બચાવશે
અને ઉત્તત બનાવશે.

આ સૌન્દર્ય તે માત્ર જોવાનું જ નહિ
પરંતુ ચારિત્રનું સૌન્દર્ય તેજ સૌન્દર્ય આપ-
ણને શું કરવું અને શું ન કરવું તેની પ્રેરણા
અર્પે છે, એ સૌન્દર્ય સમજવાથી સંસારની
જાળ આપોઆપ એની મેળે ઉકલી જાય છે.
અને આપણે જીવન પૂર્ણ અર્થો જેવું બની
જાય છે. કર્મની આખી પ્રવૃત્તિ કવિતા જેવી
બની જાય છે. અને જીવન મીઠાં ગીતો જેવું
નિર્ગમન કરી શકાય છે.

*સતી માતાનો ગરબો

સતી મા વસે નહિ તીર રે । હાં રે તેને ચરણ નમાવું શિશ રે-સતી ૦
હાં રે વિજયદેવનું પવિત્ર તે નથ રે । હાં રે ધરમપુર કે'વાય તેનું નામ રે-સતી ૦
હાં રે જ્ઞાતિ કાયસ્થ પ્રભુ તે જગન્નાથ રે । હાં રે બધાબાઈ તેની કુમારી રે-સતી ૦
હાં રે સંવત અસદ સીતેર રે । હાં રે ફાગણ સુદ પાચેમ ગુરુવા રે-સતી ૦
હાં રે અપવાસ કયાં તે દિવસ ત્રણ રે । હાં રે મતિ દદ કરીને થયા સ્થિર રે સતી ૦
હાં રે ન્હાઈ ધોઈને લીધાં તે સૌભાગ્ય રે । હાં રે ખેડ્યાં સાડી ચોળીને જરી કોટ રે-સતી ૦
હાં રે સ્નામિને વિનવી બચાબાઈ રે । હાં રે જઈ સાગર તરીને નિજ ધામ રે-સતી ૦
હાં રે આવી યડી થયા તે સાવધાન રે । હાં રે ભાવ જોઈને મળ્યા ભગવાન રે-સતી ૦
હાં રે સીમા સંતની કીધી તે ગયાબાઈ રે । હાં રે જગત જોઈને પાગ્યા અચરજ રે-સતી ૦
હાં રે માતા ઇશ્વરી તે જગદમ્બ રે । હાં રે ચાહ્યા માનતાની પૂરી આશ રે-સતી ૦
હાં રે ગરબો ગાઈ તે દાસ ગણપતરાવ રે । હાં રે હોંઠે આનંદ ઘણોને ઉલ્લાસ રે-
સતી મા વસે નહિ તીર રે.

* સંવત અદારસો સીતેર, ફાગણ સુદ પાચેમ અને ગુરુવારે બચાબાઈ સતી ગઈ હતી. તે
સમયે આ ગરબો રચવામાં આવ્યો હોવો જોઈએ. આ ગરબો રચનાર ગણપતરાવ વિષે કંઈ ખાસ
માહિતી મળતી નથી. તેઓ જાણીતા હતા એવી દેવ કથા છે. આ ગરબો ધરમપુરમાં બહુ
જ પ્રચલિત છે.

મધર 'મોસ્કિટો'

[આજે દુનિઆભરમાં ભયંત્રિ આવેલી છે. અર્થાં જુલો ત્યાં ભયંત્રિ અને પ્રગતિ નજરે પડે છે. દુનિઆની સુધરેલી ગણતી પ્રલયોર્માન નહીં, પણ અભણ, પછાત, હંધણુસી જેવી ગણતી પ્રલયોર્મા પછુ દાંધ નવીજ નવનું ચેતન આવેલું આપણને જણાય છે. કેાઈ પ્રલ કે દેશની ઉપર કાંઈ યોચીતી આજ્ઞા આવી પડે છે, એક પ્રલ કે એક દેશ ઉપર કેાઈ દુરામન અણુધારી અથવા વ્યવસ્થાપૂર્ક હુમલો લઈ આવી તેની અખંડતા અને હસ્તીને પાયામાંથી ખણી ઝોલી કાઢવાની ધાસ્ટી હમી કરે છે ત્યારે તે પ્રલમાં જે નવનું નવચેતન આવે છે તે તમામ દુનિઆને હેરા પમાડનાર હોય છે.

આવી પ્રલયોર્માની એક ચીનની પ્રલ છે, કે જેની બહાદુરીના, જેના સ્વભાવના, જેનામાં ઉત્પન્ન થયેલા અજબ પ્રકારના જુરસાના અનેક અહેવાલોથી લોક અભણ નથી. માત્ર સાધનીસ મરદોન નહીં; પણ હંધણુસી, અરીણી અને અજાડ કરી સદા પછાત રહેલી આ ચીનાઈ પ્રલની ધીરગતાઓ પણ જળ, બહાદુરી અને બાહોશીમાં ઘણી આજળ થઈ છે.

આવીજ ચીનાઈ ધીરગતાઓમાંની એક કે જે સરીરે નાજુક પણ છગરે બળવાન અને મજબૂત બાહોશ બાનું છે તે પોતાના દેશને ખાતર રાં અને કેટલું બળની શકે છે તેની ભલુવાળગ વિગત બેઠી આપી છે.]

જાપાનીઓનો કાળ

આ બાઈનું નામ આઝો કુટેમ છે. ચીનની કરેડોની પ્રજામાં Mother Mosquito મધર મોસ્કીટોના નામે જાણીતી અને માનીતી છે. ચીનાઈ પ્રજાની દાસ્તબુ કરી રહેલા ચીનના નીડર નેતા મારશલ ચીયાંગ-કય-શેકનાં પત્ની મદામ ચીયાંગ-કય-શેકે આ જીને "ચીનની સૌથી બહાદુર અબળા" તરીકે જાળખાવી છે. જાપાનીઓએ તેને મુલેલી યા જીવતી પકડી આપવા માટે ૧૦,૦૦૦ પાઉન્ડના મહામ બહોર કપુ છે, કારણ કે સૌથી ખડતલ જાતનાં ૩૦ હજાર ચીનાઓનાં લશ્કરની તે નેતા છે !

ખર્ચો રોડ ઉપરથી સંખ્યાબંધ મોટર-લારીઓ ચીનના સોવજો માટે હથિવારો અને

દારગોળાઓનો હજારો ટનનો જથ્થો લઈ આવે છે. ચીનના લડાઈ માટેના રાજધાની શહેર ચુંગકોંગમાં આ શુરવીર જી રહે છે અને તે અવારનવાર ખર્ચો રોડ ઉપરથી આવતી મોટર લારીઓ જોવા જાય છે. તે દમેશાં કાળા પોશાકમાં સજ રહે છે. અને સાથે અબનુસનાં લાકડાંની બનાવેલી લાકડીનો ટેકો લઇને આવે છે. જેમ જેમ મોટર લારીઓ ખાલી થતી જાય છે તેમ તેમ તે બાઈના મંબીર ચહેરાની ઉપર મોટા સંતોષનું હાસ્ય પથરાઈ રહેલું જોવામાં આવે છે.

વેરની વસુલાત

"મધર મોસ્કીટો"ની વિચિત્ર કારકીર્દી ૧૯૩૧ માં જાપાનીઓ મંચુરીઆને હોઈઆં કરી ગયા ત્યારથી શરૂ થઈ હતી. તેણે જે

વખતે, એમ કહેવાય છે કે, પોતાના બે દીકરાઓ અને તેઓની કાલેજના ચાર મિત્રોને તેડ્યા હતા.

“ આ દશ રાષ્ટ્રલ લો, ટેકરીઓ ઉપર જવ અને નજરે પડતા એકેએક જાપાનીને વીંધી નાંખો. ” આજો યુદ્ધે તેઓને હુકમ આપ્યો. તે પોતે પણ તેઓ સાથે ટેકરીઓ ઉપર ગઇ અને બાંધ છુપાઇને જાપાનીઓને હેરાન કરનારાં લશ્કરમાં સામેલ થઇ. તે એટલું જ કરીને સંતોષથી મુંગી બેઠી નહીં. આજો યુદ્ધે પહાડની બીતરમાં એક હોરખી-ટલ અને અસખાળ રાખી શકાય એવા સ્ટેરેજ વાઇટસ પણ આપ્યા. કે જ્યાંથી તે ચીનાઓને ખોરાકી અને દારૂગોળા પુરો પાડતી હતી.

વ્યવસ્થિત તાલીમ લીધી

તે પોતે ગોળાબાર કેમ કરવો તેનો અભ્યાસ ના લાગી અને બે અઢવાડીઓની અંદર તો તે પોતે એ કામમાં કુશળ અને પાવરંધી બની ગઇ. તેણે શસ્ત્રાતમાં જ બે જાપાની પહેરેગીરોને ઠાર કરીને તેઓને પહાડની ઉપરથી નીચે ખીણમાં ગળડાવી મુકવાનું બચકર સાહસ એકલે હાથે પાર ઉતાયું. ખીણું જે કામ મદામ આઓએ કીધું તે એક નોંધપોથીની ખરીદી કરવાનું હતું અને તેમાં તે પોતાની જુદી જુદી ચળવળોની વિગતો નોંધી લેવા લાગી.

આ નાની ઠાણા નોંધપોથી આખા ચીનમાં પ્રખ્યાત છે. જાપાનમાં પણ તે પ્રકુળ જાણીતી થયેલી છે. ગયા વરસની આખરે તેની નોંધપોથીમાં નોંધાયેલી જુદી જુદી વિગતોને સાર આ હતોઃ મારી નાંખવામાં આવેલા જાપાની સોલજરો ૭૦૦૦, માર્યા ગયેલા ચાઇનીઝ સોલજરો ૬૦૦, હાથ કીધેલા અસખાળ ૬૦૦૦ રાષ્ટ્રક્રો, ૨૩૦ મશીનગનો, ૨,૦૦,૦૦૦ ગોળાઓ, ૨૭૦ મીલીટરી ટ્રંકસ,

દુરમન કેદીઓનો નાશ

આ ચોપડીમાં કેદ પકડાયેલા જાપાની સોલજરોના આંકડાઓ નથી મધર મોરકીટા જાપાની સોલજરોને કેદ કરી રાખવામાં મુક્ત માનતી નથી. આખી દુનિયાનાં ધિક્કારને પાત્ર બનેલા જાપાની સોલજરોને જીવતા રાખવા માટેનો ખ્યાલ પણ ચીનની એ દાદીને ધિક્કારમયો લાગે છે, પોતાની માતૃશ્રમિ ઉપર તેઓને ખવડાવવો પીવડાવવાનો વિચાર પણ મદામ આઓ યુદ્ધે ધિક્કારે છે. તે કોઇ જાતનું જોખમ ખેડવા માંગતી નથી પોતે સહીસલામત ધરે બેઠી હોય ત્યારે ચીનાઇ સોલજરો પણ કોઇ જાતનું જોખમ લે તે એને ગમતું નથી. આથી સપાટે ચઢી ગયેલા એકે-એક જાપાની સિપાઇને લાંબાં જાંઝીરો મારી નાંખવાનો નિયમ આ આખરે નક્કી કરી રાખેલો છે.

સાહસિક ભરૂસ

૧૯૩૭ માં ચરધી અપંગ જેવી લાગતી એક ધરડી બાઈ બળદનો ખટારો ચલાવતી ટીએસીનના ફરવાળાઓ આગળ આવી ઉભી. લાં ઉભેલા જાપાનીઝ પેહેરેગીરોએ ખૂંટકી બેથેનેટસ આડી કરી તેને આગળ વધતી અટકાવી. તે બિચારી પ્રથમ તો ધારતીથી એકદમ ડહાપ ગઇ પછી જેમ તેમ હીંમત બેગી કરી બોખાંબોખાં ડાચાંબે બેલવા લાગી કે સહેરની પેલી બાણુનાં ખેતર ઉપરથી તે શાકભાજી ભેગી કરવા જતી હતી. થોડી ધણી રકતક પછી જ્યારે પેહેરેગીરોએ તે શુદ્ધીને જ્યાં દીધી ત્યારે તેણે તેઓને ધણી ધણી દુવા દઇને કહ્યું કે પાછી ફરતી વખતે તે જરૂર તેઓને થોડાં ગાંઠડો આપતી જશે !

શુદ્ધીની “ આવી મહેરબાની ” રાજાણી તેઓ હંકા કરતા દરયા અને તેને પસાર થવા દીધી. પણ એ શુદ્ધી શાકનાં ખેતર

આગળ જ જમને થોભી નહોં. તે પોતાનાં મથકે પાછી ફરી તે પહેલાં બળદના ખટા-રામાં અને થોડેક અંશે થોડેરવારી કરીને લગભગ ૭૦ માઇલની મજલ કાપી આવી હતી. પોતાની આ સફર દરમ્યાન તે છુટ્ટી ઓરતે દીએનસીન મથેની અનેક ઉપયોગી લશ્કરી વિગતો ભેગી કીધી હતી જેનો અહેવાલ તેણે પાછળથી એક ચનાઇ જન-રલને આપ્યો હતો.

જપાનીઝોએ ન્યારે પાયર્પોંગ લીધું ત્યારે ઉત્તરની દીવાલમાંનાં એક બાંધારાં મારફતે પોતાનાં પાતળાં શરીરને જેમ તેમ દેખાવી તે કોઇક વખત એ શહેરમાં જઇ પાછી આવી હતી.

અચૂક નિશાન બાજ

પોતાના લશ્કરમાંના બધા સીપાઇઓ કરતાં તે ઉત્તમ નીચાનબાજ ગણાય છે. તાજેતરમાં તે ટ્રેન મારફતે મુસાફરી કરી રહી હતી. એકએક ટ્રેન કોડતી અટકી ગઇ અને તેમાંના ઉતારાએ કુદકા મારી નીચે ઉતરી પડ્યા. ટ્રેનના પાટા આગળનાં એત-રેમાં અહોં તહોં વિખરાઇ ગયા. મથાળેથી જપાની વિમાનનો અવાજ સંભળાયો. તે ટ્રેનની બરાબર ઉપર મરીનગનનો મારો ચલાવવા લાગ્યું.

મદામ ચાઓ કે જે પોતાની સાથે રાષ્ટ્ર-ફલ સીધા વખર મુસાફરી કરતી નથી તે ટ્રેનમાંથી બહાર આવી. તેણે બોમ્બરને ખરાબી કરીને ઉડી જવું જોયું. તરત જ હીમતવાન સ્ત્રીનાં આંખમાંથી લાંબાંની રાષ્ટ્રફલનાં ત્રીજર ઉપર કામ કરવા લાગ્યાં.

મદામ ચાઓએ ત્રણ વખત ગોળીગાર કપી અને બોમ્બર જોકે ખાઇને જમીનની ઉપર પટકાઇ પડ્યું. પાયલટને બરાબર કપાળ ઉપર ગોળી વાગી હતી અને વિમાનની

સાથે તે મુવેશે જ નીચે આંચ્યો. આવી રીતે પોતાની રાષ્ટ્રફલથી મદામ ચાઓ મુટેંગે આ બીજી વખતે જપાનનું વિમાન તેડી પાડ્યું હતું.

ચિનાઈ અમીચંદાને સપકાબ્યા

એક વેળાએ તે પોતાના જ દેશના ડેટલાકે લોભી બદમાશોના દમાનો ભોગ બનતી રહી ગઇ હતી.

પાંચ ચિનાઇ જમ્મુસો સાથે આચરે એકસો જપાની સોલ્જરોની હુટડી એક દિવસે ન્યાં મદામ ચાઓ મુટેંગ રહેતી હતી ત્યાં આવી ચઢી. તેને પકડી લશ્કરી વડાની છાવણીમાં લઇ જવામાં આવી. ન્યાં તેની તપાસ ચલાવવા માટે તેને અટકા-યતમાં રાખવામાં આવી. ત્રણ દિવસ પછી ચાઓની તપાસ શરૂ થઇ, છુટ્ટી ચાઓને પકડીને ફેડીએ માટેનાં પીંજરામાં ઉભી કરવામાં આવી. તે જોઈ જંદોવાને તપાસ ચલાવનારી કોર્ટના વડા અધિકારીને નમીને સલામ કીધી. પછી તેની સામેનું લખાણ તોફાનતાનું વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું.

“મારા જેવી એક છુટ્ટી નાતવાન ઓરત જપાનનાં આવા જંગી બળ સામે આટલા બધા યુનાહો કરી જ ફેવી રીતે શકે ” તે તદ્દન મગજ શાંત રાખીને બોલી. “હું જે લોકો ખરેખરા યુનેહગાર છે તે બોકોને જાણું છું. તેઓ બોકોને હું જાણું છું. તેઓ અને કોર્ટમાં જ હાજર છે.”

તે પ્રીજાઇડીંગ ઓશીસર પોતાની પુરસ્તી ઉપર અદેલાઇ પડયો: “મને તેઓનાં નામ કહે અને હું તને છોડી મુકીશ, કારણ કે હું મારા અંતઃકરણથી માનું છું કે જે ઓરતની શોધમાં આમે છીએ તે હું હોઇ શકે નહિ. હું આવા કોયો માટે જોઇએ તે કરતાં વધારે છુટ્ટી અને વધારે નબળી છે.”

મદામ આઓએ પેલા પાંચ ચીના જમસુસો તરફ આંગળી કરીને કહ્યું “ તમે જે સંપ્રસોને શોધો છો તે આ બોઢો છે ? તમારા સિપાઇઓ ક્યારે કુચ કરે છે તેની આ બોઢો ગેરીલા લશ્કરને ખબર આપે છે. હું તે સાબીત કરવાને સમર્થવાન છું ! ” તેણે બેધડક ચલાવ્યું. “ તમારા સોલ્જરોનો મુખ્ય ભાગ આ શહેરમાંથી ત્રણ દિવસમાં ઉપડી જનાર છે. તેઓ પશ્ચિમનાં લશ્કરની સામે લડવા કુચ કરી જાય છે અને ચુનકા-ઓનાં રસ્તેથી જશે. એ બધું હું કેમ જાણું ? કારણ કે આ બધા સંપ્રસો ગામનાં બોઢોનાં કાનની ઉપર પડીને આ ખીનાનો ફેલાવો કરે છે. ”

તે છુટ્ટી બંદીવાને જે ખબર આપી તે તાજાં ખરી હતી, પણ પેલા લશ્કરી ઓફીસરને તેણે એમ તો નહીં જ જણાવ્યું કે આ ખાતમી કાંઈ તેણે પેલા જમસુસો મારફતે મેળવેલી છુપી ખાતમીઓ તો તેણે પોતે ચલાવેલાં હિંમતખર્ચા અને નેખમી જમસુસીપણાનું પરિણામ હતું.

પેલા ઓફીસર તરત જ પેલાં પાંચ ચીનાઓ બણી ડાળા કાઢીને જોવા લાગ્યો અને તેમને ત્યાં ત્યાં જ ધરપકડ કરવાનો હુકમ કાઢ્યો. “ તું હવે જઈ શકશે. ” તેણે તે છુટ્ટી બંદીવાનને તુચ્છકારથી ફરમાવ્યું. તેજ રાતે પેલા પાંચ ચીનાં જમસુસને જાપાન હાથે ઠાર કરવામાં આવ્યા, પણ ખરેખર તો ચીનને દગો દેવા માટે તેઓને આ જાતની સજા થઈ હતી પોતાની માતૃભૂમિને દગાખેર નીવડનારા પોતાના આ નીચ જાતભાઈઓને આવા ફેનો પહોંચાડવા માટે મધર મોરકોટો જરા પણ દીલગીર થઈ નહિ.

નિઃસ્પૃહી કેશસેવિકા

ન્યારે હેનકાઉ ચીનના કબજામાં હતું.

ત્યારે તે ત્યાંથી બીજો કયાંય જતી હતી. તે વેળાએ ત્યાંના ચીની લશ્કરી સત્તાવાળાઓએ તેને રેશન મુધી લઈ જવા માટે મોટર ગાડી આપી. તે તે ગાડી તરફ જોઈને ગંભીરપણે હસી.

“ હું કોઈ દિવસ મોટર ગાડીમાં મુસાફરી કરતી નથી. ” મધર મોરકોટોએ જવાબ આપ્યો. માર્શલ લશ્કર એમ જ માની લેશે કે હવે હું એટલી બધી મગરૂબ બની ગઈ છું કે મોટર વાપરું છું. અને ખરે એક કાળો કાયળા મારી તે રાખેતા મુજબ ચાલતી ચાલતી રેશને જઈ પહોંચી.

મદામ આઓ યુટેંગ સારી રીતે સમજી શકે છે કે તેણે લશ્કર, હાલના જમાનાની ટેકા અને આધુનિક વિમાનો વગર, જાપાની લશ્કરની ખુલ્લા મેદાનમાં કદી સામે ચડી શકવાનું નથી. તેઓનું કામ તો દિવસે ટકરીઓમાં છુપાઈ રહી રાતે બહાર નીકળી આવ્યોતો છાપો મારી, લવાનક કતલ અને તારાજ કરી, નારી જઈ પાછું પોતાનાં મથકે ચાલી આવવામાં જ સમાયેલું છે. કોઈ કોઈ વખતે તેઓ જાપાનીઓએ કબજે કરેલાં એકાદ નાના ગામ પર ઉતરી પડે છે અને એકેએક જાપાનીને મારી નાંખે છે.

હિંસાની ઉપદેશક

મદામ આઓ યુટેંગ ખરી ખાતરીમાં છે કે તેના લશ્કરમાંનો એકેએક સીપાઈ દયાના એક પણ છાંટા વિનાનો ખરેખર નિર્દય ઇનશાન છે અને તે પોતે પણ તેઓને જોને એટલા દયાહીન બનવાનું ઉત્તેજન આપે છે. જેટલો વધારે એક સીપાઈ દયાહીન તેટલી વધારે મોટી સાબાશી તે મધર મોરકોટો મારફતે મેળવે છે. પોતાની આ વીરાંગના સેનાપતિનો પ્રશંસા મેળવવા કાળે જાપાની લશ્કરમાં જઈને ફેર વર્તીવી

આવવામાં તો આ પોલાદી દીલના બની
મથેલા સીપાહો એકએક વચ્ચે હરીફાઈ કરે છે.

તે પોતે પોતાના દેશના દુશ્મન માટે
દયાનો એક છટાપ પોતાના જીવનમાં ધરા-
વતી નથી. લડાઈનાં આટલાં આટલાં વરસો
દરમિયાન તેના દેશના દુશ્મનો, તેના દેશ અને
દેશખંધુઓ ઉપર કેવી જાતના અત્યાચારો
અને સીતમો ગુજારે છે તે તેણે નજરોનજર
જોયેલા છે અને તેથી મદામ પોતાના દેશના
આ દુશ્મનો જ્યાં જ્યાં નજાળા અને અસદાય
દિશામાં હોય ત્યાં ત્યાં એકચોંતો છાપો મારી
તેઓમાંના બની શકતા સઘંજાઓની કતલ
કરી નાંખવા નેટલાં અને એટલાં ધાતકી
કર્તવ્યો કરવાનું પોતાના લશ્કરને ઉત્તેજન
આપે છે.

જાપાનીઓનો કાળ

આધુનીક હથોધારો વગરનું પશુ બચા-
નક ત્રાસ આપી રહેલું આ ગોરીલા લશ્કર

ક્યાં અને ક્યારે હિતરી પડશે, તે જાપાનીઓ
કદી જાણી શકતા નથી. તેઓ પોતાની જાંઠ-
ઓની સહીસલામતી માટે હંમેશા ધાસ્તીમાં
ફરતા ફરે છે. તેઓએ ખુદ્દા દીલથી એકરાર
કર્યો છે કે એક છુટ્ટી પશુ બાહોશ ચોરતની
આગેવાની હેઠળ કામ કરતાં આ છુપાં
લશ્કરની હાજરીની ધાસ્તીઓ તેઓ લગભગ
અર્ધો યુવા જેવા બની જાય છે. તેઓને
નેટલી લડાઈનાં મેદાનમાં જઈને લડવાની
બીક નથી લાગતી, તેટલી આ જાનોઆનો
છાપો મારી જલ્દી પાતાળમાં અદશ્ય થઈ
જતાં હોય એવા લશ્કરની લાગે છે !

અને જાપાનનાં આવાં જંગી જળને
દયમચાવનારાં આ લશ્કરની ઉપરી એક
ઠી છે-મદામ આઓ મુરોગ ઉર્ફે " મધર
મેસ્કીટો "-ચીનની સૌધા બહાદુર ઠી !

* " જીજરાપી ખંચ " માંથી

બુધ્ધિઓને અખૂટ દેવતા અને આરોગ્યતા આપનારી
કેદી પદાર્થોથી નિરાળી આધુવેદની અમૃતપ્રદાય ઔષધિ
કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી
(રજીસ્ટર્ડ)

હઈથી રીબાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કો. કંપી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષેજ જુડું.

શીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક એરનું ધી

કો. રતલ ૧ ના ૬ આના ૩. ૨.

હવામાં વાપરવા માટે ચોકખું મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી ડીપો, આંખાચોક, ભાવનગર.

સુખમાં મહેતા આધુવેદિક ફાર્મસી., સી. પી. ટેન્કરોડ, લાડની વાડી,

સુખમાં ૪.

‘સૂત્રયુગ અને સ્મૃતિકાળની સ્ત્રીઓ’

પ્રયોગક : કેશરી હિ. દેસાઈ

“ગુણસુંદરી”ના ગયા અંકમાં વેદ કાળની સ્ત્રીઓની સામાજિક સ્થિતિ અને તેમના અંગત તેમજ આર્થિક હક્કોની ચર્ચા કરી, અને આપણે જોયું તે પ્રમાણે એ કાળ સ્ત્રી-વિષયક હકો માટે ઉન્નતવળ હતો. વેદકાળના એ ઉન્નતવળ યુગ પછી અનુક્રમે સૂત્ર અને સ્મૃતિયુગ આવે છે. આ યુગોમાં સ્ત્રીઓનું સ્થાન સમાજમાં ‘કેયુ’ હવું તે આપણે તપાસીએ. સૂત્રયુગમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિમાં ક્રમેક્રમે ફેરફારો થતા ગયા. સ્ત્રીઓને જે સમાનહક્ક અને પ્રતિષ્ઠા વેદકાળમાં મળતા હતા તેમાં ઘટાડો થતો ગયો. આ પરિવર્તન માટે તે સમયની પરિસ્થિતિ જવાબદાર હતી. સૂત્રયુગના સમયમાં આયોજિત રહેતા હતા અને દક્ષિણ હિંદમાં અનાયોજિત વસતા હતા, આયોજિત ગ્રામ્યવિસ્તાર માટે ઉત્તરમાંથી ધીરે ધીરે દક્ષિણમાં જવા માંડ્યું અને પરિણામે અનાયોજિત સાથે તેઓને લગાઈમાં ઉતરવું પડ્યું. આર્યઅનાર્ય યુદ્ધ અવિરત થઈ પડ્યાં અને આખું જોવાતાવરણ યુદ્ધમય થઈ ગયું. સ્વાભાવિક રીતે આવા યુદ્ધોના કાળમાં સંસ્કૃતિની રક્ષા ઉતરતી ગઈ અને સમાજના દરેક અંગ પર આની અસર થઈ, સ્ત્રીઓના હકો પર અને તેમની સામાજિક મહત્તા પર પરાક્ષ રીતે આની અસર પહોંચી.

અનાયોજિત સાથેના યુદ્ધમાં પુરો સતત રોકાએલા હોવાથી તેઓ સ્ત્રીઓ અને તેમના હકો માટે બેદરકાર રહેવા લાગ્યા. વળી લગાઈમાં પુરોની વધારે જરૂર પડતી હોવાથી વીરપુત્રોની

માગણીઓ થવા લાગી લગનના વિધિમાં પણ વીરપુત્રો માટે પ્રાર્થના દાખલ કરવામાં આવી. પહેલાના આચારવિચાર અને નિયમો બદલાવા માંડ્યા અને પહેલાંની શુન્દરાનની ચિંતાને બદલે હવે શત્રુઓ સાથે કેમ સામનો કરવો તેની ચિંતા આવી પડી, જેમ જેમ આર્યોનાં ટોળાં દક્ષિણમાં દર દર કુસવા લાગ્યાં તેમ તેમ તેમના માતૃભૂમિનાં બંધન તૂટતાં ગયાં અને દરેક ટોળું ભોતપોતાના રક્ષણનો માર્ગ શોધવા લાગ્યું. તે સમયે સ્ત્રીઓ, લગાઈના કામમાં પુરો કરતાં એટલી ચક્રિતશક્તિ હોવાથી પાછળ પડી. એથી પુરોનું મહત્વ સમાજમાં તથા કુટુંબમાં વધ્યું અને ધીરે ધીરે સ્ત્રીઓ પુરોના આધારે રહેનારી, રક્ષણીય અને દુર્બળ મનાવા લાગી.

‘આ સમયથીજ’ શૂદ્રો કુંકવાનું અને છોકરાં ઉછેરવાનું સ્ત્રીઓનું સર્વમાન્ય ગણાતું ધ્યેય અસ્તિત્વમાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે. કુટુંબનું તેમ સમાજનું બળ પુરોની સંખ્યા પર આધાર રાખવા લાગ્યું. એટલે વધારે પુત્રો કેમ ઉત્પન્ન કરવા એ તરફ સૌનું ધ્યાન ગયું; એથી પહેલાંનું એક પત્નીવ્રત જવું રહ્યું અને તેને બદલે પુરોએ એકથી વધારે પત્નીઓ કરવાનો રિવાજ ચાલુ કર્યો. એટલુંજ નહિ પણ સમાજના એક દ્વંધુરૂપ ગણાતો ‘નિયોગનો’ રિવાજ પણ આ સમયમાં ચાલુ થયો. અનાયોજિત સાથે શત્રુવટ કેળવી તેમની સાથે હમેશાં લડનારા આયોજિતને ઠેકઠેકાણે વસવાટ કરવા લાગ્યા ત્યારે અનાયોજિતના કેટલાક જંગલી રિવાજો પણ જાણે અજાણે તેમનામાં પેસી ગયા.

એકથી વધારે પત્ની કરવાનો રિવાજ પણ કંઈ જરૂરને અંગે અને કંઈક અનાયોના અનુકરણને લીધે દાખલ થયેલો હોવો લેખકે. એકથી વધારે પત્ની ‘કરવાનું’ આ કૃષ્ણ દિનપ્રતિદિન એટલું વધતું ગયું કે આર્યોએ અનાય સ્ત્રીઓ સાથે પણ લગ્ન કરી તેમને પોતાના ઘરમાં રવાના આપ્યું. અને શાસ્ત્રે પણ અનુક્રમ લગ્ન (ઉચ્ચ કુળનો વર અને નીચ કુળની સ્ત્રી) પર સહી સિક્કા કરી આ અનાયારને સંભતિ આપી. લગ્નો વેચાણથી થવા લાગ્યા. બાળ લગ્નનો રિવાજ પણ આ સમયમાં ચાલુ થયો દરેક એમ લાગે છે.

યજ્ઞ કરતી વખતે ‘સોમરસ’ સેવન કરવાનો નિયમ હતો. પરંતુ સ્ત્રીઓની કોમળ પ્રકૃતિને તે અનુકૂળ આવે એમ નથી એન જણાવી તેને “ સોમરસ સેવનનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો. સ્ત્રીઓ પુરોહિત કરતાં ઓછી શક્તિશાળી હોવાથી તેને સોમરસમાં ભાગ આપવો યોગ્ય નથી. ” આ નિયમ, સોમરસનો વડેચણી પુરતો હોવા છતાં બીદાયન નામના પંડિતે એજ આધાર પર સ્ત્રીઓને મિષ્કત-મંથી પણ ભાગ મળવો ના લેખકે એવો એ નિર્ણયનો અર્થ કર્યો. તે સમયે અધેશતિમાં ઉતરતા જતા સમાજને બીદાયનનું આ પાંડિત્ય શિરસાવંધ માન્યું અને સ્ત્રીઓના મૂળના સ્વતંત્ર હોવાની જે કાપડપ સમાજને આ પહેલાં મૂકવાની શરૂઆત કરી હતી, તે સાસ્ત્રદ્વાર-વાળા છે એમ પણ કંઠવવામાં આવ્યું. સ્ત્રીઓને મિષ્કતમાં ભાગ મળી શકે નહિ એવું સામ્રાજ્યનું કંઠવવામાં આવ્યું. જો સ્ત્રીનો પતિ સંયુક્ત કુટુંબમાં મરણ પામે તો પ્રત્યેક દિન વિધવા મિષ્કતની વારસદાર ન મળે શકે. જો વિધવા કુટુંબમાં આવું જાને તો સ્ત્રી માત્ર જીવતા સુધી વારસો એમણે એમ નક્કિ કરવામાં આવ્યું, આવું કારણ

પંડિતોએ આ પ્રમાણે આપ્યું કે ‘સ્ત્રીઓ અભણ છે અને તેથી તેઓ મિષ્કતની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી શકે એમ નથી.

આ પ્રમાણે સૂત્રયુગમાં સ્ત્રીઓનું રવાન દાપદાની દૃષ્ટિએ નજીક છે. તેમની હરેક પ્રકારની સ્વતંત્રતામાં એકેવતે અંશે કાપ મૂકાયો. નિઃસંતાન અથવા તકરારી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ કરવાની છૂટ મળી. વિધવાઓને યોગી-જીવનનો ઉપદેશ અપાયો અને યોગીના શિરોમૂડને કારણે વિધવાઓને પણ કેશકાપનો રિવાજ ફરજિયાત પળાવવામાં આવતો. આ બધુંકર રિવાજ આ યુગમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. આના માટે તે વખતના એક જે પંડિતોએ વિરોધ દર્શાવ્યો અને આ વિરોધના પરિણામે આ રિવાજમાં થોડો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો. કેશ ફક્ત જે જ આમળ કાપી નાખવા એવું આ ફેરફારથી ફરાવવામાં આવ્યું. આ પ્રમાણે આ યુગમાં સ્ત્રીઓના હકની પડતી થઈ. કુટુંબમાં આ યુગમાં સ્ત્રીઓના હકોમાં પડાડો થયો અને તેમનો સામાજિક હલતને છેક દબાડો થઈ ગયો અને તેઓ નિરાધાર રીયતિમાં આવી ગઈ.

ત્યારપછીનો કાળ તે સ્મૃતિઓનો યુગ. સ્મૃતિયુગની શરૂઆતમાં સ્ત્રીઓના પ્રતિકાર માટે દિલચાલ થઈ, સ્ત્રીઓએ જે હકો સૂત્રયુગમાં ગુમાવ્યા હતા તે તેમને ફરીથી આપવા તે સમયના સ્મૃતિકારોએ પ્રયત્ન કર્યો. મનુ જાને યુગોનું અનુસંધાન કરી રહ્યો હતો તેથી તેના લખાણોમાં વિરોધક મન્ટગ્યો નજરે પડે છે. આ સમયે જીવન નામના એક પંડિતે પણ સ્ત્રીઓના હકો માટે જ્ઞાન ઉઠાવી અને તેણે બહુ પત્નીત્વનો વિરોધ કર્યો. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના પાછલા હકો ધીરેધીરે રચીકારાના ગપા સ્મૃતિના પાછલા કાળમાં પણ ચાલુ રહ્યા અને પરા-

શરના કાયદામાં સ્ત્રીઓને ઉંચું સ્થાન મળ્યું.
સ્ત્રીધનનો વધારો થયો. સ્ત્રીધનના જુદા
જુદા પ્રકાર કરીને તેમણે સ્ત્રીઓના હક
થોડા ફેરફાર સાથે ફરી સ્વીકાર્યાં. અને પતિ
અથવા પિતાનો વારસો પુત્રના અભાવે
પત્નીને કે પુત્રીને મળે એમ નક્કિ કર્યું.
સ્ત્રીઓ પતિ સીવાય બીજા કોઈ માટે જમીન
પણ શરૂ શકે એમ સ્વીકારવામાં આવ્યું.

સ્ત્રીઓને કાયમ માટે નાલાયક ઠરાવવાની
અથવા તેની અધોગતિ કરવાની ઇચ્છા
સ્મૃતિકારોની હોય એમ જણાતું નથી. કારણ
કે તેમણે કોષ કોષ ખાખતમાં જૂનાઈ ગયેલાં
તત્ત્વો ફરી સજીવન કર્યાં છે. અને બહુ
સ્ત્રીઓ કરવાના રિવાજનો પણ તેમણે ખનતો
વિરોધ કર્યો. "તે સ્ત્રી વાંઝણી હોય,
કંઈક હોય તથા રોગી હોય તો જ
તેના પતિએ બીજું લગ્ન કરવું" એવું

તેમણે કહ્યું છે. વળી બાળલગ્નો પર કડક
અંકુશ મૂકાયો. જે કોષ કન્યાના લગ્ન
અગાળતાં અથવા કોષાધથી અગર દાખથી
અથોગ્ય વરની સાથે થયા હોય તો તે
પતિને તજ બીજાની સાથે ફરી વિધિ પ્રમાણે
લગ્ન કરવાનો હક સ્ત્રીઓને આપ્યો. તેમની
આ યોજના હમણાં જ છૂટા છેડામાં રૂપાંતર
પામી છે. એકંદરે સ્મૃતિયુગમાં સ્ત્રીઓએ
સૂત્રયુગમાં ગુમાવેલા હકો થોડેવતે અંશે
પાછા મેળવ્યા સ્મૃતિઓના યુગ પછી
આત્યાર સુધીના સમયને આપણે ત્રણ વિભા-
ગમાં વહેંચી શકીએ. દીકાકારોનો સમય,
અધિકાર યુગ અને બિટિસ યુગ આ યુગોમાં
સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેવી હતી, તેમના અંગત
તેમજ આધુનિક સમયમાં ફિંદુ કાયદો
સ્ત્રીઓને કેટલા અને કેવા હકો આપે છે,
તે આગળ ઉપર જોઈશું.

રાષ્ટ્રનું જીવન બની જવા

સખી જમણે અનંતતાને આરે
રાષ્ટ્રને આઝાદ પાંચે જવા!
આજ ઉગે આલે સૌભાગ્ય ચાંદલો,
ચાંદાનાં મૂલકાં કેમ આંકવાં ?

(સાખી)

ઉદય અસ્ત પડે હો સર્વ-

સર્વ જીવન શૂન્ય છે:

ભાવનાના પુટેલ જળા ભરવા

જીવનની આરતી જ્યોતે કરવા...સખી જમણે...

અગ્ર માત-ઉદે શોકાંતુ-સાગર ઉભરાય છે,

દુઃખિત ગંભીરા સાગરે શોક-રવ સળાય છે:

ઉંડા એ નાદોના પડયા કીલવ,

ગ્રેમથી પુનિત પૃથા કરવા...સખી જમણે...

જીવન હાળે ટહુકા કરી,

સહુના પડેલને પૂકાર જરી;

અંતર હલયા પડદા ઉપાડી લઈ-

રાષ્ટ્રનું જીવન બની જવા...સખી જમણે...

સાકરલાલ એમ. જોષી

રો. જા સુંદર યુવતી હતી;
અઢાર ઝોગણીસ વ-
વર્ષનું તેનું વય. હશે ! તેની
સંપૂર્ણ ઉચાઈ, કાળા જમર
વાળ, તેજસ્વી પાણીદાર આ-
ખો, સફેદ દાંત અને ગોરવળું
જોતાં જાણે તે ઠાકક ઉત્સા-
હની પ્રતિભા જ લાગતી !

ખેંસતી વખતે તેની આંખોમાં ચોર તેજ
હેખાતું. તેનો મંજુલ અવાજ હૃદયસ્પર્શી હતો.
તેનો જન્મ યતા પૂર્વે તેનો પિતા
રઝોમેનરક શહેરમાં ધરમાર રાખી રહ્યો હતો.
એ જાતે જિંદગી વર્ગનો હતો.

રાજા નાની દત્તી ત્યારથીજ રસિયન
કાન્તિ પ્રત્યે તેનું લક્ષ્ય ખેંચાયું હતું; તે
નવી નિશાળમાં કાબલ થઈ; મોટી મોટી
સલામોમાં દાખરી આપવા લાગી. કલિ-
કારક પ્રસ્તોતો તેણે ધમધમ વાંચવા માંડ્યાં.
નેતાઓનાં કાવ્યોને ધ્યાનપૂર્વક સંભળતી;
અને છેલ્લી છેવટ તે પોતેજ કલિકારી
મંડળમાં કાબલ થઈ. પોતાના જાતકાકાઓ
તરફ તેનું લક્ષ્ય દોરાયું. નવીન સુપરસી
કુનિઆથી બીજકુલ જુડુંજ-જેમનું બટકડું
નિરસન અને સદાનુભૂતિ વિનાનું જીવન,
તેમજ જેમનું અનિશ્ચિત અને અધકારભર્યું
ભવિષ્ય જોઈ તેને બહુ ખેદ થયો. તેણે
પોતાના જાતકાકાઓની સ્થિતિ સુધારવાનો
નિશ્ચય કર્યો.

સોવિએટ સંસ્થા પાસેથી થોડા વજા
પૈસા મેળવી તેણે એકદમ એક આધરસીમનું
કારખાનું પોખ્યું. આ રીતે જિંદગી બોલાને
કામ ધંધે વળગાડવાની તેણે વ્યવસ્થા કરી;
પરંતુ કારખાનું કાંઈપે વણી મુકત થવા છતાં
બટકવાનોજ ધંધો લઈ એકલા જિંદગી સોફા
કામ પરજ ન આવે. તેમને આતું એકધારે
બોલાએક-કામ જરાયે પસંદ ન હતું.

રો. ઝા.

લેખક :
શ્રી. ખાલપૂષ્પ જોશી

આખરે રોઝાનો પિતા,
તેની બહેન ધાવો. તેણે પોતાની
ખાટકીની કુકાન બંધ કરી
કેટલાક મિત્રોની મદદથી
આધરસીમના કારખાનામાં
ખરાબર કામ ધાવ્યો. ધીમે
ધીમે બીજાં જિંદગી બોલાનાં
મન તે તરફ વાળ્યાં અને

કારખાનું બહુ સરસ ચાલવા લાગ્યું !

રોઝાએ ખાટકીની કુકાન પાછી ઉધાડી
અને જેમાં તેણે માત્ર જિંદગી કારીમરો
માટે જ સીલાઈ ખાતાની કુકાન કાઢી ! અને
જિંદગી છોડરોને સિવલ કહ્યા રીખવાનું
અતિ વિકટ કામ હાથમાં લીધું.

અશ્વેદ રસિયામાં પચરાયલી જિંદગી
જાતિને તેની અત્યંત જરૂર હતી ! તેણે
અરખા દેશમાં સફેદા ફેલાયો કે ચોમેરથી
તિરસ્કૃત અને ધૂન જેવું જીવન જીવવા કરતાં
તમે સામુદાયિક બેસત બનો. " તેણે એક
મેરો સંધ કાઢ્યો અને રથજે રથજે મુકામ
નાખી બાવણોની ધૂમ મચાવી.

આખરે તેની આ યજ્ઞવળમાં તેને અપૂર્વ
ફેલ મળી. તેણે એક ઠેકાણે પંત્યાગી બેતી
શરૂ કરી. પછી રહેતે રહેતે બીજે ઘણે ઠેકાણે;
તેણે એવાજ પંત્યાગા ધંધો રોજખાર શરૂ
કર્યો; અને અત્યંત આશ્ચર્યની વાત તો એ
હતી કે જેમાંનો એક પણ પ્રવાન અરજ
મળ્યો નહિ !

રોઝાએ નાનાં જાણકા પ્રત્યે પણ કુલ-દય;
કયું નહિ. તેણે તેમનાં મામાપનાં મન
મેળવવા માટે તેમની સાથે મળીને વાટાઘાટ
કરી. તેમની શ્રી મારી કરી આપવાનો તેમને
હોળ વળગાડ્યો, અને કાંઈ પણ રીતે છોક-
રોને નિશાળમાં કાબલ કરવાને તેણે બોલાવે;
તેવાર કર્યો.

આ પ્રમાંણે તેને વિદ્યાર્થીઓ તો મળ્યા

પણ નિશાળનો જ ક્યાં પત્તો હતો ! ઘણી શોધ કર્યા પછી તેને ગામ બહાર એક ઝૂંપડી મળી ગઈ, તત્કાળ તેણે તે વાગી ઝૂંડીને સાફ કરાવી બાંકડા, ટેમશેઠો ગોઠવાયાં અને રોજાની શાળા તૈયાર થઈ ગઈ. તેની પાસે પુસ્તકો ન હતાં, કાગળ, પેન્સિલ, રબર એમાંનું કંઈ જ ન હતું, પરંતુ આવી અડચણોથી રોજા ઝોછીજ ડરી જાય એવી હતી. તેણે પોતાની શાળા બારે ઉત્સાહથી ચાલુ કરી.

પરંતુ કેટલાક વિધ્નસંતોષી દુષ્ટ માણસોથી આ બધું સહન ન થયું. તેમણે અફવા ફેલાવી કે છોકરાંના શિક્ષણની પ્રી તાત્કાલિક માપી કરવામાં સોવિએટ સરકારની એક યુક્તિ છે—કાંચે સરકારી અમલદારો છોકરાંની પ્રી વચ્ચે કરવાના બહાને તમારી માલમતા જમીનજમીર જાત કરશે—ઘણા ગામડાંના લોકોની જમીનજમીર એ ક્રાંતિકરોએ આવી જ રીતે જપ્ત કરી છે ! "

રોજા ચિંતાતુર થઈ. તેની આટલા દિવસની મહેનત પર પાછી ફરવાનો વખત આવ્યો. તેની પ્રામાણિકતા માટે તત્કાલ શંકા આવવા જેવું કંઈ જ કારણ જન્મું ન હતું તેમ છતાં આવાં ખોટાં ગપ્પાં છાંટેનારાઓને શું કહેવું ? સોવિએટ સરકારે ઘણીવાર માલમલકત જપ્ત કરેલી—પણ કેની ? —જે કોઈ અનાજ છપાવી રાખતા, સાવજનનિક ખેતીનો વિરોધ કરતા એવાજ લોકોની.

પણ આવી મુશ્કેલીઓથી ડગી જવા માટે રોજાનો જન્મ જ યોગ્ય ન હતો. તેણે ઘણી ચળવળ કરી કાયદેસર રીતે વર્તનારા જિભ્સી લોકોને સોવિએટ સરકારથી બંધવાની ખીલકૂન જરૂર નથી એવી ખાતરી કરી આવી.

આવી રીતે વાદળ એકવાર ધાત તો થયું અને રોજાની શાળા નિયમિતપણે ચાલવા લાગી !

શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મોરોડો

શહેરમાં જઈ તેણે; પોતાની શાળા માટે, અને ઊંછ સામાજિક ચળવળો માટે વધુ સહકાર-મદદ મેળવવા બારે જહેમત ઉઠાવી હતી !

... જોનારને તે કાંઈક સાક્ષાત્ કીર્તિદેવી જ લાગતી થઈ, કાચ એમાંનું કંઈપણ એને સ્પર્શ કરી શકે એમ ન હતું ! પોતાનો એક મજેદાર અનુભવ જણાવતાં તે કહે છે કે—

" અમારા રમેજેનરક શહેર નજીકમાંજ એક જિભ્સી ટોળીની છાવણી પડી હતી. જેમાંના ઘણાંલોક મારા જોળખાણના હોવાથી એક રાત તેમના સહવાસનો લાભ મેળવવા હું ત્યાં ગઈ ! સાંજે તે લોકોએ સગડીઓ સળગાવી અને યુવતીઓ અને યુવકો એમને એકઠાં થઈ નાચવા અને ગાવા લાગ્યાં ! તેમણે ખૂબ મોજ ઉઠાવી. મને તો જોવાની બહુજ ગમ્મત પડી; અને તેમાંથી મારામાં એક નવી આકાંક્ષા જન્મીત થઈ અહા ! તે સ્વર્ગીય આનંદ હું મારી છાંદગીમર નહિ બૂલું. રાત ઘણી ગઈ હતી. બધા લોકો સૂઈ ગયા છતાં મને તો ઉંઘ જ ન આવી.

એકાએક મારા મનને બારે ઉમંગ થઈ આવ્યો. મારો સર્વ આનંદ ઉડી ગયો અને 'કોઈક' બચકેરે 'ગતાનિએ તેવું' સ્થાન લીધું. મેં મારા મનમાંજ પ્રશ્ન કર્યો કે મને અમર સોવિએટ સરકારને પણ આ લોકોના સ્વતંત્ર આનંદ—કે રોહવિહારમાં ધૂળ મેળવવાનો શો અધિકાર છે ? આ લોકો બસે ગરીબ હશે, એમાં કંપડાં ફાટ્યાં તૂટ્યાં હશે, અમર એ લોકો રોજ નહાતા ધોતા નહિ હોય. પણ તેથી શું બગડી ગયું ? જેમની સામે મોડું ઉજ્જવળ ભવિષ્ય નહિ હોય તેથી શું થયું ? તેમની હાનની રહેણી કરણીમાં ફેરફાર કરવાથી તેમનો સર્વ આનંદ નાશ પામશે તેનો શો ઉપાય ? સેંકડો બંધે દળરો વર્ષ થયા બધી અર્વાચીન સંસ્કૃતિ—સુધારણાથી સ્વેચ્છાએ

હર રહી જાળવી રાખેલા તેમના આ સ્વૈર
આત્માર વિચારમાં રહેશે સ્વર્ગીય આનંદ શું
નકામે એમ ? અને આ શોધે આટલી
હસાહસ, કિલકિલાટ કેમ કરી મૂકતાં હશે ?
હું નોટલા માટે આટલી બધી મધુ છુ-તે
સુખ-સુખને માટે ને ? સુખને માટે ન
આપી કુનીઆની માયાદુટ છે ને !

તો શું આ નૈસર્ગિક જીવનમાં મળતાં
સુખ અને આનંદ એમને ધરખાર કરી કરી
દામ રહેવાથી મળવાનાં છે ? તેમનાં આ
ચન્દ્ર, તારા, વિશાળ આકાશ, પૂલ, ઝાડ, રણ,
વગેરે તેમનાં આશુ સુખોને ચોરી જવા માટે
આવેલી. હું એક નાદારી ન હોવાઈ ! ઉત્કું
હું ન એમનામાં સામેલ થઈ બટકતાં જીવ-
નનો આનંદ અને અનુભવ લેવાના રોમાંચ-
કારક પ્રસંગોનો સ્વાદ કેમ ન લઈ લઉં ?

પરંતુ આ બધો માત્ર હૃદયની કુર્જનતાના
લીધે જીવન્ન થયેલો કૌણિક મોદ જ હતો.
રોઝા આ સ્વર્ગીય-માયાની આનંદમાંથી
તારાજ સત્ત્વ યજ્ઞિમાં ઉતરી, કારણ કે
આવી જાતના તરંગી વિચારોને તામે થાય
એવી તે કાયા હૃદયની ક્રાંતિકારક નડોતી.
તેના મનની ખાત્રી થઈ કે માર્કિઝની મારફ
આ નિષ્પત્તિ શોધે ઉનાળામાં થોડી મળ
માણસે પણ ઉનાળો ગયા પછી ચોમાસું

આવવાનું જ ને ! રસ્તામાં બટકતાં કુતરોના
અને એમના જીવનમાં શો ફેર ? અજ્ઞાન
હરિદ્રતા એ જ એમનાં મિત્ર. અનિશ્ચિતતા
અને સ્થંબપટ્ટી એ જ એમની દિનચર્યા. હર
હર ! આ અજ્ઞાન રૂપી અધિકારમાંથી જ્ઞાન-
રૂપી પ્રકાશમાં આવવાની એમને આશા હોય
ખરો ? આધુનિક સાક્ષી અને જ્ઞાનસાગરથી
હર રહી સુખ મેળવવાનું એમનાથી બની
શકે ખરું ? - છેવટના ઉદ્ધાર કાઢતાં તેણે
લખ્યું છે કે :—

“ તો પછી આમાંથી છૂટકો કેવી રીતે
થાય ? - મારી ખાત્રી છે કે આમાંથી છૂટવાનો
મામું એક જ છે, અને તે એ કે આશુ
રચિયન ક્રાંતિ ! એ ક્રાંતિમાં પ્રયત્નથી ભાગ
લીધા વિના એમને માટે તરવાનો બીજો કોઈ
આરો નથી. અને એટલું સિદ્ધ થઈ ગયું
એટલે મારા કાપંથી એનો મામું પણ
ખુશો જ છે. આધુનિક કુનીઆથી સંપૂર્ણ
રીતે અલિપ્ત રહેતી આ બટકતી જાતિને
ક્રાંતિકારા આજની કુનીઆમાં લાવી મૂકવી
એજ મારું ખેલ. ”

મન્ય રોઝા ! *

* “ મોરિસ ટિલ્ક ના ‘ રેડ બેડ ’ પરથી
ચમિત. ”

શુદ્ધ વસાણાવાળું અને સૌગંધભર્યું

બ્રાહ્મી તેલ

ક્રમત અકધીયાના બાર આના, મોટી બારલીનો સવારૂપિયો

આણું ચોખ્ખું સાફી તેલ તમને બાગે જ મળશે.

* શારદા ના તરંગી અમારું જ બ્રાહ્મી તેલ વાપર છે. રાજવીએ, રાજરાણીએ,
રાજકન્યાએ એ સહુને અમારું જા સાફી તેલ વાપરવાની આજ્ઞા બતાવેલું છે.

સમસુદીન ઈસ્માઈલજી, ગેંડીગેટ, વડોદરા.

કુંગરાને શિરે તે દેવ કરી દેરડી;
જતી દર્શન કાજ હમગે રે
ગાતી હું ચીતડાં ને નાચતી નેહથી,
વસ મા ચડાવ ચહું રંગે:
હો ! કુંગરાનો ધારે, સખિ !

—મેઘાણી (' ફૂલવેણી 'માંથી)

ક હુન્ગરી ગામથી પાવાગઢ મુશાન ખુણામાં આવેલો છે. પાવાગઢનું બીજું નામ પવતગઢ છે. આ સ્થાન પંચમહાલ જીલ્લાના હાલેલ તાલુકામાં આવેલું છે. કુંગરની જિયામ લગભગ ૨૬૦૦ ફુટની હશે. કુંગરનો ઘેરાવો આશરે ૨૦ થી ૨૫ માઇલ છે. થી કાલિકામાતાની મૂળ સ્થાપના કરનાર મોટા તપસ્વી તરીકે પ્રખ્યાત યચેલા વિશ્વામિત્ર ઋષિનું નામ જાણીતું છે.

જેમ ગ્રંથકના પહાડમાંથી ગોદાવરી નદી શિખર ઉપરથી નિકળી છે, તેવી રીતે પાવાગઢના શિખર ઉપર આવેલા કુધીયા મરે-વરમાંથી વિશ્વામિત્રી નદીનું ઝરણુ શરૂ થાય છે. તે પછી એ ઝરણુ શુષ્કત્વેશે તેજીયા તળાવમાં પ્રવેશી ત્યાંથી કુંગરના ઢાળ ઉપર આવી, કિશોરવયની જાળા જાણે ઓટલા ઉપરથી ફૂદકો મારતી હોય તેમ ધોધર પે નીચે પડે છે, અને રમતિયાળ ખાલિકાની પેઠે કાંકરાઓમાં રમતી રમતી આગળ વહેવાનું શરૂ કરે છે. પાંચ સાત માઇલ ગયા પછી તે જરા પુષ્ટ બને છે, અને વડોદરા આગળ મુઘામની કોઈ કોઈ વાર ઘેઝઝાથી વડોદરાનો કેટલોક ભાગ ડૂબાડી નાખે છે. આગળ જતાં ખીખ વહેણો મળીને તે પ્રોહનું ૨૫ ધારણુ કરે છે. તે નદી સમુદ્રને મળે છે તે સમયનું વર્ણન નદીના મુખે ૨૫ કવિથી બોટાદકર વર્ણવે છે:

“ પહે હમો સમુદ્ર રહો રાજતો રે લોહ
વેરાં શાં ગાન વડે ગાજતો રે લોહ
x x x
હું તો ચંડી લગીર મઠ લાજથી રે લોહ,
બહાલે વધાવી મને બહાલથી રે લોહ.”
— ‘ રાસતરંગિણી ’માંથી

મારા પૂ. જાણુજી ને મુસાદરીના બહુજ શોખીન છે તેમના ઉત્સાહથી અમે પાવાગઢ જોવા ગયાં. જો કે આ રમણીય સ્થાન અમારા ગામથી બહુ પાસે છે પણ પ્રસંગ વિના કંઈ જવાનું બને છે ? હજુન્ગરીથીજ બધી તૈયારી કરી હતી. હું, મારી ચાર બેનો, ચિરંજીવી હુણેન્દ્ર, મારાં પૂ. માતૃશ્રી, અને પૂ. જાણુજી વગેરે અમે કેટલાંક જણુ હતાં. લગભગ ૧૦ વાગે મોટરમાં બેસી ૧૨ વાગે બપોરે અમે ચાંપાનેર પહોંચ્યાં. દરથી તો કુંગર બહુ રળિયામણે નથી લાગતો પણ જાણે મુડન કરેલા સાધુ જેવાજ દોસે છે. જેમ જેમ પાસે જઈએ છીએ તેમ તેમ તેના ઉપરના મોટાં મોટાં ઝાડો, કિલ્લાઓ, તથા મહેલોની વૃદ્ધી ગયેલી શિલાઓનું રનેહસંગેલન દર્શિ-ગાયર થાય છે.

પાવાગઢ અતિ પ્રાચીન સંચળ છે. ત્યાં આગળ ચાંપાનેર નામનું તળેટીમાં આવેલું એક શહેર છે. હાલમાં તો તે નાના ગામડાની ઉપમાને શોભાવે તેવું છે. પ્રાચીન સમયમાં તે જોડોજલાલીના શિખરે હતું, અને જુદા

જુદા સમયે જુદા જુદા નામે તે ખ્યાતિમાં આવેલું. -મદાકારતના સમયમાં ચંપકનગરીના નામે તે જોળખાતું હતું. ત્યારપછી ચંપાપુરી પણ કહેવાતું હતું. દાદર્માં ચંપાનેર તરીકે જાણીતું છે. આ શહેરની રાજધાનીમાં રહી ગુજરાતના રાજવીઓએ ઘણી વખત આસપાસના પ્રદેશના રાજાઓ ઉપર રાજ્ય કરેલું.

“મા ચંપા તે નેરના ચાર ચોટા મદાકાળા ર”

એ પ્રખ્યાત લીટી તેના વિસ્તાર તથા વૈભવ જણાવે છે. અનેક રાજાઓ અહીં થઈ ગયા છે. પરંતુ તેમાંના ચોડાંએક નામે કુનિયાને જાણીતા છે. આ રથે ભક્ત-રાજા સુંબન્વા દ્વાપરયુગમાં થઈ ગયા. તેમના વખતમાં ખંડિયાના અશ્વમેધનો અશ્વ બાંધવામાં આવેલો. તે સમયે તેમને તાતા તેલની કદાઈમાં નાખવામાં આવેલા અને તેમની અનન્ય ભક્તિને લીધે પ્રસન્ન થઈ પ્રભુએ તેમને મુરખના મુખમાંથી ઉગારેલા:

“તાટી કડા શીતળ કીધી સુંબન્વાને કાજ,
મથુરે તારા બાનાની પત રાખ.”

પતાઇ રાવળ દારૂડીઓ તથા સ્ત્રીઓ તરફ ખરાબ વર્તણૂક કરનાર હતા. તેના એ કુટુંબી માટે તેને ધણું ધણું સોસવું પડ્યું, અને છેવટે, રાજ્ય ગ્રમાવ્યું, એ ખીના જંગમચહર છે. દિલ્હીના કુમાયુન આદલાહે પણ કેટલોક સમય આ રમણીય પ્રદેશમાં આનંદ માણેલો કહેવાય છે.

પ્રાચીન વખતના હિંદુ ધર્મ અને જાતીય શક્તિ એવા દિલ્હીઓ, પડી ગયેલા ભવ્ય મહેલોના ખંડેરા, ખાપરા ગવેરીના હવામાં ઝૂલતા હોંય તેવા શૂદના સુંદર પણ તૂટી પડેલા ભાગો અને ખીંગા કેટલાંય રથાનો જેતાં દિલ્હીરાજાની કારીગરીનું આપણને મહત્વ માલુમ પડે છે. પાંચ સાત

સિકાં થયાં છતાં કાટખૂણે ગોઠવણા પથથરો એક બીજાને સમાનતર ગોઠવાઈ રહી પ્રવાસીને દેરત ખમાડે છે. આવાં જગ્યાનાં બાંધકામ કરાવનારા રાજાઓ કુંગરની કુદરતી સદાય છતાંય મુસલમાનો સાથેની લડાઈમાં ઠેમ દારી ગયા ? એ કુદરતનું કાળખજા બોધ આપે છે કે જેની પડતી આવે છે તેને અદ્ભુત શીએ પણ ઉપયોગી થઈ ચકતી નથી અને તે વિનાશને પંથે પરવરે છે. પાંચાગદ જોઈ આવેલા સુંદરલાલ કવિ તેના વિશે લખે છે કે:—

(૧)

ગુજરાતનું પ્રાચીન ગૌરવ હીસતું પાંચાગદે.
તે રંગભૂમિ શુદ્ધભૂમિ અશ્વમેધી શી પાદશે ।

(૨)

મુજ ઉર નિત્ય તુમ ગીત માથે ગીત કરી જુનાં ઘરો,
પણ સમય ત્હારા નામની માળા નહિ નહિં ચુકરો.

(૩)

તુમ કાઠ ને કિસ્સો હમારા હૃદય લગાશે અતિ,
નિરખી પુરાણાં કામ ત્હારાં માત અંજે મુજભતિ.

— સૂર્યમુખી મંત્રી.

પતાઇનો ઇતિહાસ જોતાં હૃદયમાં કંપારી ઇટે છે. વળી પાંચાગદનાં કુદરતી દરયો અને મનુષ્ય કળાઓનો મેળ જોવાથી અભિમાની લોકોનું અભિમાન ટળી જાય છે.

આ રથે વિશેષ આનંદદાયી વસ્તુ એ છે કે શુદ્ધિમાન અને વિદ્વાન માણસોએ દિલ્હીરાજાની જે મોટી કેમો દિલ્હી-મુસલમાનનાં સુમેળ-એટલે જાણેની ચાત્રાનું રથાન આ કુંગરના શિખર ઉપર ગોઠવ્યું છે. શિખર ઉપર શ્રી કલિકામાતાનું મંદિર હોવાથી દિલ્હીઓનું આ ચાત્રાનું કામ છે, અને મંદિરનાં ઉપલા ભાગ, ઉપર એક કબર જેવી રચના હોવાથી મુસલમાન લોકો

“તેને સદનશાહ પીરતું” સ્થાન માને છે. આવી રીતે હિન્દુ-મુસલમાન ભાષાએને માટે આ એક એકબીજાને પ્રધાન રચના હેતુથી કોષક શુદ્ધિમાનની મગજશક્તિને ધન્યવાદ આપ્યા વિના રહેવાતું નથી !

ઉનાળામાં સવારની વખતે આ કુંગર ચઢવો એ ઘણું જ આનંદદાયક છે એમ અમને કેટલાક માણસોએ કહ્યું તેથી અમે ગયાં તે દિવસ ચાપાનેર ચહેર, તેની આજી-બાજીનો પ્રદેશ, તથા છૂટી છવાઈ આવી રહેલી જૂની મરજીદોનાં કેતરકામ જેવામાં ગાળ્યો.

ખીજે દિવસે કુંગર ચઢવાનું કામ સવારથી જ શરૂ કરી દીધું. સાથે એક પાણીનો કુંબે અને ભૂખ લાગે તો નારતા માટે ખાવાની વસ્તુઓનો કરંડીઓ લીધાં. જેમ જેમ કુંગર ચઢતાં ગયાં તેમ તેમ ચઢાણ વધતું ગયું, પવન ધીમે ધીમે પુશ્યનુમા વહેવા લાગ્યો. મોટા મોટા પથ્થરનાં પગથીઆં તથા કિસ્સા ઉપર કિસ્સા અમે પસાર કર્યાં. વચ્ચે વચ્ચે નાનાં નાનાં જળાશયો પણ આવે છે, તેથી યાત્રાગુએને પાણી માટે મુશ્કેલી વેઠવી પડતી નથી. કુંગરના મધ્યભાગમાં એક ધર્મશાળા છે, તેનું ‘માંચી’ એવું નામ છે. આ રથાને રહેવાની સારી સમવડ છે. અમે ધર્મશાળા વટાવી આમળ ચાલવાનું ચાલુ રાખ્યું. માતાં ગાતાં રસ્તો જલદી પસાર કરી ચક્રાણું એમ વિચારી ગાવા માંડ્યું કે—

ધીમે ધીમે ધીમે, ચાહેલી !
ચાલો ચઢિયે જિંદગી ગરવા;
દેવનાં ધામ એ, વિભુનાં વિશ્રામ એ,
આત્માનાં પૂર પૂરથી ભરવાઃ
ધીમે ધીમે ધીમે, ચાહેલી !

— ન્દાના ન્દાના રાસ ‘માંચી.

ધર્મશાળા મૂક્યા પછી રસ્તો સહેજ થાક લગાડે એવો કઠિન બને છે. છેવટે તેલિયા તળાવે અમે આવ્યા. જૈન મંદિરોં જ્યાં કુદરતના સોન્દર્યનું પાત કપ્પું તે પછી કુધીયું સરોવર આવે છે, તેમાં રેનાન કપ્પું. મંદિરનાં પગથીયાં ચઢી શ્રી માતાજીના ચરણોમાં માથું ઝુકાવ્યું. શેા તે સમયનો આનંદ ! શી ભવ્ય માતાજીની મૂર્તિ ! કેવું અદ્ભૂત સાંદર્ભધામ ! ખરેખર તાપથી તપેલાં હૃદયો આવા જ સ્થાનને પ્રાપ્ત થઇને સુખી બને એવી કક્ષતા કોષપણુ વ્યક્તિના અંતરમાં ઉઠવા વિના ન રહે. અહીંયા આવેલો વિચાર બકત-કવિ મોતીલાલના સંજ્ઞામાં ઠહીએ કે—

“ અવનિ મગન વારિ, તેજ ને વાયુ પંચ
ધરમ ધરમ સકિત, પહાડ ને જળ જતિ ।
અસ્ત્રવ સરિતાઓ સ્વયં ને ચંદ્ર શશિ
ઉકુમણુ રન્નિહા-સર્વમાં મા । પ્રકાશી. ”

મારા ગુજરાતિ બંધુએને તથા ગુજરાતી ગુજરાતી બહેનોને આ કુદરત અને મનુષ્ય-કાળનું તથા હિન્દુ-મુસલમાન એકત્વનું સ્થાન જીંદગીમાં વારંવાર જોવા બેલામણુ કરે છે. જીંદગીમાં અનેક ઉપાધિથી ભરેલાં ખીચોખીચ સાંસારિક કાર્યોમાંથી અઠવાડિયું ચંપકપુરીમાં અથવા પાવાગઢના મધ્યભાગમાં આવેલા માંચી સ્થાનમાં ગાળવા અને આરામ, આનંદ, તથા પ્રભુદર્શન કરી પોતાના મનમને હલકું કરવા સૂચન કરે છે.

પાવાગઢ જવા માટે બી. બી. એન્ડ સી. આઇ રેલ્વે લાઇન ઉપર ચાંપાનેર રેલવું રેલ્વેન છે ત્યાંથી નાની ગાડીમાં બેસી ચાંપાનેર સીડીના રેલ્વેને ઉતરાવ છે. ચાંપાનેરમાં ઉતરવા માટે અમદાવાદના જાણીતા શેઠ મગનલાલની ધર્મશાળા છે. ધન્ય હો એવા મેઠની કમાણીને કે જેના પૈસા

લોક સેવામાં ઉપયોગી થઈ પડ્યા છે. મારા
વહાલા ભાઈ બેનો ! તમે પણ લોકસેવાનું
આવું કંઈક કામ કરશો ? અને તમારી
કમાણીનો કંઈક ભાગ આપી લોક સેવામાં
વિરાટ પ્રભુની સેવામાં આપશો ?

“ સેવા તો સાધુઓનું સર્વસ્વ છે.
પરમાર્થ તો પ્રજ્ઞતા થોતે ન
ચિરંજીવી હો સેવા ધર્મના સાધુચંત્ર ।

મનુભાવક તે શું મલકારો ?
સો સો હાથે સેવા સન્નિધે

પણ અધૂરી અધૂરી સદા. ”
—“ હન્ડુકમાર, ” અંક ૧ માર્ગી.

જો ‘ સ્વર્ગ સુખ સુન્દર હિન્દ ’ બના-
વવું હોય અને આપણા દેશના છૂટા-
છૂટા ખડી ગયેલા, કુદરતી રૂથાનોમાં
આવેલા મનુષ્યકાળના નમૂનાઓનો છણો-
દાર કરવો હોય તો એટલું જ અતર્માં
કહેવાનું કે—

“ સેવાનો ધર્મ સ્વીકારો, સાહેલીઓ ।
સેવાનો ધર્મ સ્વીકારો.

—સ્ત્રીઓના—

મકર, લોહીવા, રતુડોષ, વધ્યત્વ, તથા ગભીરયના રોગો માટે

સુંદરી સંજવની

હયત્તિ ધમ

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિંબા હાર્મસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિંબા,
સુભષ નં. ૨, પુતા સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો ભેષજો છીએ—

દરેક ભાતની હેશી હવાઓ માટે સૂચીયત મફત મંગાવો.

કવિઓનો મુશાયરો

[ગદ્ય તા ૧૪-૯-૪૧ ને રોજ વડોદરામાં શ્રી 'વડોદરા વિદ્યાર્થી મિત્રમંડળ' તરફથી એક કવિઓનો મુશાયરો ગુજરાતના લોકવાદીવા કવિ શ્રી. સુદરમના પ્રમુખપણા નીચે રાખવામાં આવ્યો હતો તેમાં નીચેની ત્રણ પદ્યો પાદપૂર્તિ મટિ નક્કી કરવામાં આવી હતી.

(૧) સા (શા) થીઆ શા પુરાય

(૨) કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઇ,

(૩) એ ચ એક પતિંગ છે.

મુશાયરામાં રચાનિક તેમજ બહારના કવિઓની પાદપૂર્તિઓ રસપ્રદ નીવડી હતી તેમાંની કેટલીક વાનગીઓ રજૂ કરીએ છીએ]

‘ સા (શા) થીઆ શા પુરાય ’

[શાલિની-માલિની-મંદાકાન્તા-સન્ધરા રત]

એના મોઢાં સ્વપ્ન નિત્યે સ્ફુરાય,

મધુર મિલન મટિ હીન દેયુ મુશાય,

મૂળા એના અવગણનથી ચિત્ત આ મૂલ્ય યાય,

હિરોબ બનારા મારા પ્રતિહત હૃદયે

સાથી આશા પુરાય ?

—પ્રો. ચતુરભાઈ પટેલ

*

મુક્તિવાંછુ હિન્દીએને ન પ્યારી

ચર્ચિણીની હિરણ્યોની સવારી,

કિંતુ દેશિ નાખતાં દુખ યાય,

પ્રતિહિન મંકરામાં, સાચિયા શા પુરાય ?

—નટવરલાલ પંડ્યા

*

પૂછ, પૂછ : “ સાથી આશા પુરાય ?

ને આત્માની સાથી-આશા પુરાય ? ”

પ્રત્યેના રે સાથીઆ શા પુરાય ?

સંસારે આશાથી આશા પુરાય

—ઉમાશંકર જોષી

*

જાણાજની જનમતિધિનો આજ છે રવગજ,

રંગાળામાં પણ યદ્ય રહ્યો સ્વસ્તિકોનો ગુલાલ,

ફાટમાં માર્યા મનુજશિશુનાં, અરેલા દગાય :

એનાં બિંબો સમ અવનિએ સાથીઆ આ પુરાય

સાથીઆ શા પુરાય ?

—દેશબંધુ પરમાર

*

આવન્તો એ ખખર મુણીને સંચરેલો વિદેશે

સત્કારાર્થે હર હમળકે તોરણો બાધિયા છે

આવ્યો ને સૌ વીંછળી વળીઆ, માત પિતા પડોશી

સૌ મધ્યે એ અવગ પડતી, નેન દાળી હલેલી

કહેશે એના લલિત હૃદયે સાચિયા શા પુરાય ?

—રમણલાલ પાઠેક

*

સ્વારીઓ ને વિભવલયમાં રાજવીના નિહાળી

‘ મોઢા યે ને નૃપતિપદ લેલું ’ હતી એમ આશા

વાંચી વાંચી અમુદ નવલો ‘ કો રૂપાળી પ્રિયાને

કાઠિ વિધ્નો ફગવી છૂટવી ’-યૌવને એમ આશા

આજ તો સૌ હિમગિરિ સમી એ અવસ્થા જણાય

કંશે કોઈ અમિત અતલા સાથી આશા પુરાય ?

—સૌ. સચિતાલક્ષ્મી ખુચ

*

વારે તો છે અનિરા સદર્વાં તોપ-ચાણક મેયા ।

ને એકીએ, દુટિવ દગપાતો વળી ઢાય, નૃત્તા ।

છાને તારાં રૂદન ચીરતાં વિશ્વના પત્થરોને

આણુ તો મું, ‘ અરર ! ’ પણ ના નીકળે હિન્દ મુખે

પ્રિયા-ઓતો, પ્રકૃતિ છળીએ, નૃત્યની આસીઓ,

મચ્છાં ને તિલક ટપકાં તો દણ ખૂબ બાકી ।

મેલા, એને । કુરસદ નથી રોહણી સુણવાને ।

ચિન્તાનો તો લગીર પણ ના બાર હેય જણાય-

કે મુક્તિની છરણુ તવ એ સાથી આશા પુરાય ?

—હસિત ખુચ

*

‘આ તે બાણ’ નમત સપથ’ કે સમુદ્રે જગણ’,
કે પાતાએ વિવર કરીને બોલી ધાણું સંગોડું !’
કાળાત્મા શું દિટલર ? સદા તદ્દલેદે એ ન થાય;
તેના યત્નો પ્રળય વધતા: સાથી આસા પુરાય ?

—કેશવરામ ઠા. શાસ્ત્રી

*

આને એપે દિવાળી નમત સકલનાં
અન્ન પકવાન્ન મોખાં
મારે દારે હતાર, અધન હુદયમાં
આસા નજો અનેરી.

સારો દા’ડો મલરી કપરી કરી કરી
દોઢિયાં જેન થાય;
ત્યાં તો મારી, બળદે સુલભ, મલિન
બસાથી આસા પુરાય.

—મહાલક્ષ્મી પાડક
(સુરત)

*

મીઠો મીઠો યુરવ કરે કેકિલે તોય કાળા,
ધેરાં ધેરાં મરજન કરે સામરો તોય ખાસા;
આ પૃથ્વીમાં રસ વલનતા આપે’દણ પીલાય,
પકે ન્દોણાં કમળ કરવા સાથી આસા પુરાય ?

—ઉવિલાલ પંડયા

*

આને આ અર્જુનમાં ગદન ગગનના
મન્યમે રદ્ર નજો,
જ્યાં ને ગૂઢ મતો નલનિધિનજ કેરા
વલોવાય આને;

પૃથ્વીનું. મારદેયું પલપલ વધતા
હિંસ ભાવે હણાય,
ત્રેલોક્યે આજ રૂડા રધિરનિગતતા
સાથિયા શા પુરાય ?

આને ન્યાં માનવીનાં યુગ યુગ સરન્ધા
શીલું સરકાર થાય,
ત્યાં દેવી શાન્તિ, વિશ્વપ્રજ્વલ્ય વિમળની
સાથી આસા પુરાય ?

—મનસુખલાલ જવેરી

॥

‘કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ’

[સુલભાંશી]

કાલ્ય સુન’તાં બગાડી એક દિનનાં રંભ,
ડરાવી બાળ, પત્નીને કરેલ મીનની સભ;
કપાયું કાલ્ય આખરે; કવિ અપૂર્વ ડોંશથી
નિદાનતા ‘કુમાર’; દ્વાપ । મૂલ તંત્રીએ કરી,
કવિતું નામ છાપરાની વાત તો રહી ગઈ,
કહે કવિ, ‘કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.’

—નાથલાલ દવે

*

નિશાની એ પ્રેમલણી પિછાની,
બલરમાં નહીં નહ મજાની,
શીશી લીધી અતર કેરી છાની.
મનનું તણું લા । ‘દિલદલ’ દાખી,
લયલા રીઝાવાની પુરાલ રાખી,
રમાલની ખીરસી મહોં ન નાખી.
પરંતુ મેં કેંક વિચાર મળ
રમાલ એ’થી પ્રિયલેલ લખે,
કરી, પડી, શીશી થઈ સંદસા ન બળ ।
સુધા અરે । અતરની ઢળી ગઈ ।
બાજ લાધી ઇશ્વરણી વળી ગઈ ।
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ ।

—ગ્રા. અતુરભાઈ પટેલ

*

સુશાયરો કેંક મળ્યા કવિ, ને
પ્રસાદ દીધો બહુ માનવીને;
રમત્વેતિ જે મૂળમાં મળી નહિ,
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.

—કેશવ ઇ. ચેક

*

અભ્યાસ ને કાવ્ય બધાં બૂલી નડ,
કાલ્યે-રસે વૃત્તિ નિમગ્ન થે ગઈ;
‘લગ્ન’ મહાકાવ્ય’ સુવર્ણના થઈ,
એ ચિંતને દીધું નિશા વીતી ગઈ.
ને કલ્પના બન્ધ કરે દસી રહી,
અનંતનાં ઉડયન આદરી રહી;
હાલત ભાવે-રસ નિર્ઝરી ગઈ,
સદસ પંકિત કવિતા રચી ગઈ.

જગી સ્મૃતિ, કાવ્ય વિષે પૂછા યઇ,
શુ ચંદ્રની સોજ કળા ખીલી ગઇ ?
—રે ! સ્વપ્ન એ; સ્વપ્ન જતાં સરી ગઇ !
“ કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઇ. ”

—અચેપરના શુકલ

*

ફેટા સખીને જઈ ન્યાં હું શ્રેવા
હસી મધુર કંઈ તાસી જતી
અનંતીતી પોપટ સાથ ત્યાં હું
ધીમેથી લાગ્યો છબીપત્ર ને એ
ધીરો છતાં મુજ પાદ ચેષ્ટ્યા
હંમેશની જેમ ચરમીલી દોડી
છબી પ્રિયાની રહી ત્યાં અધુરી
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.

—રમણલાલ પાઠક

*

અચુ પ્રેમ આશા મૂવ દીપ લાવી
અર્થો રૂપાળા રહેતો બીલવી
“ મારા વમે ના ” કહીને રડી રહી
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ

—કુસુમ કાકેર

*

હાંડે મનાવી મન મેળવ્યું તું;
એ કાર્ય માટે પન રેણવું તું;
અતિ ખીલને લઈને જતી રહી
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ !

—રમેશનાથ રંજનાથ ગૌતમ

*

વટા રજ્યા, ચાલીસમે મળી બંદી
મુઘા-કર્ષો મુઘ લડાવી લાડ બંદી,
હસી તમાચો હાને સરી ગઈ
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.

—રમનીકાન્ત ભટ્ટ

*

તેયારી કીધી બહુ બાંધણાઈ; ને
ચડ્યા હસન્તે મુજ રંજન લપરે
સમારિયો દોડ, રમાડી યયને

ખાંખારિયું રંજન મળું, પરંતુ ના
હાલી ચક્યા બોલે, ન હાલી એ લલી
“ કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ ! ”

—જશભાઈ કા. પટેલ

*

દેશે ધરી હોરા, ઘણું મધી મધી,
કવિશીએએ અનુપૂર્તિએ કરી;
દસ્યા નહો દોક, પડી ન તાળીયે,
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ !

—અનરૂપ રાવળ

*

હું પ્રેમીરાજ ચંદ્રઆજુ, બની પ્રતાપી
સોનદંડી નીતરતી મુજ નાચિકાને
ખંભે લડાવું વડથી—“ ડરના પ્રિય ” રહે
બાર મહેલ મૂઝ ત્યાં નીકળી પડી એ
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.

—કમિત જુવ

*

જપો, તપો ને બસિદાન કારણે
પડી રડી મુક્તિની આવી બારણે;
જીણા કુકરે વક એ સરી ગઈ !
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ !

—નયન કાકીજી

*

સવારમાં દોડ કલાંક દાદીને,
પસી પસીને સહરા સમી કરી,
ન સાંજ ન્યાં પૂરી નખી, તહીં તો
લસી ફરીથી વનરાઈ કેસની;
સવારની સિદ્ધિ બધી વધા યઈ,
કરી કમાણી ધૂળમાં મળી ગઈ.

—મનમુખલાલ વેરેરી

*

દાદી બતાવી, મુજ સ્નેહ ભગવી
વસેા પર્થા, કેશકલાપ બોલી
કાંઠે પડીઆજ ધરી નવાને
મેં રંજને આગમને પ્રિયાના

રસે જ્યાં મેઢ શરૂ થયો, એ
છત્રી ધરી શિર; હો નિદાગતા
આપાદનો મેઘ પ્રગત, કલ્પના
તણા પલાણી દુરો હરણું મન.
પ્રિયાની રોંધી, મુખ યાદ આતર્તા
મેઘ ન કેળાં તણી છાલ રસે;
એ છાલથી આ લપસી જ્યાં પગ
કરી કમાણી મૂળમાં મળી અણ ।

—સત્યમ

卐

‘એવ એક ધતિ’મ છે’

શુભસાત વિદ્યાપીઠમાંથી એકલા
મુંડયો હતો મુંદરમે મનને,
તેથી મુંડાયો કરના તવિતા
ને, કે ભણું કવિતાઓ એવ એક ધતિ’મ છે

—ડાહ્યાલાલ બાની

અજાણે જુદીને ફરો, કલોષો ફરો બહુ જાણી,
ફરો ચાપડી શાખી, વિદ્યાએ રંગમાં જાણી
લખના મહા બાળરે, મૂલ્ય નહીં થયે ખરે
બલુનાનું કુખી રેવું, એવ એક ધતિ’મ છે.

—ધનરથામ મહેતા

શુંને મીઠો મીઠો, તેમ આ પાલકવિધો
કરિ શે આપને ભા, એવ એક ધતિ’મ છે.

—રાજેન્દ્ર રાવ

જ્યાં ધતિ’ગા સી કરે નાના અને મોટા મળી
વિધવિધ પ્રકારતણા ધતિ’ગા સદુ રહ્યા છે વિસ્તરી;
એમાં અધિકું એક છું આજે હમેરી છું રહ્યા,
લખરી ધતિ’મ તણી કવિતા એવ એક ધતિ’મ છે.

—રસનિધિ

*

ફૂતો કહે: “તુલ દુરન પર આલમ બધી આનર છે”
ફૂતી કહે: “વિલસાર ચાર અપાર રો તવ ખ્યાર છે”
કહેવા અચર કે કસ્ટુરી ને ફૂંજળી કે દાંત છે ।
આ અવગણણી છરક કેરી એવ એક ધતિ’મ છે,

—ગ્રી. યતુરભાઈ પટેલ

*

સાથું મળે હાં વાલ્મીકીએ વાડને આ દિન છે,
માઢરે ઇન્કર’લોની એક ખારી શિખ છે;
બાકી બનાવટ સર્વ ત્યાં લખાતણા સી દિન છે,
પ્રાસની રોમા ફાલ, ના અર્થ, તો શે દિન છે,
વાઢરે આ સાયરોનું વિધ એક ધતિ’મ છે,
શા રાવશાં મુશાવશા શાં એવ એક ધતિ’મ છે.

—નટવરલાલ પંડયા

*

છત્રી સીધા ‘વેગમ સીધા,’
મહાશય દશાષ ‘બાદશાહ,’
આ સરેશુતિને સમન્વય
કે એવ એક ધતિ’મ છે ।
અ, બ વધેરે પાંચ અપાર
ફેરવી જુલ સા તી મી,
મુલમતાના નામે છપાયે
એવ એક ધતિ’મ છે.

—રમણલાલ મ. ભટ્ટ

તેયાર છે—આજેજ મગાવો—

જુગા જુગા
કવિઓનાં
મુંદર બાલગીતોનો
સમ્રાટ

ફૂલવાડી

પ્રકાશ :

લુહાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુડું.

ચિત્રા

કવિવર્ય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુવાદક : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, બી. એ.

[નવેમ્બર અંકના પાન ૧૯૯ થી ચાલુ]

સ્થળ : મણીપુરના અરણ્યનું શિવાલય

અર્જુન : હે ! સરોવર તીરે મેં જોયું
તે 'શું' બધું સાચું હતું ? આ તે સત્ય કે
સ્વપ્ન ! સંખ્યાના ઓસરતા પડછાયામાં,
તૃણાચ્છાદિત શિલા પર હું જૂતકાળના વીતી
મઝેલા વધો પર નિયારમગ્ન એકો હતો;
એવામાં વૃક્ષરાજિના ધોર અન્ધારમાંથી, સ્ત્રીના
સંપૂર્ણ સ્વાંગમાં દીપી ઉઠતી કાંઈ સૌન્દર્ય-
સ્વરૂપા ધીમા પગલે, નીકળી આવી અને
તીરતીરે સફેદ શિકારાંદ પર બિભી રહી, મને
લાગ્યું કે તેના પ્રુદ્ધા, શુભ અને સુવાળા
ચરણતલની નીચે પૃથ્વીમાતાનું હૃદય દર્પથી
ઉછાળા મારતું હોયું જોઈએ. મને લાગ્યું કે,
જેમ ઉપાની સોનેરી ધુમસ, પૂર્વદિશાના
ઉદ્યાયલ પરના કે દિમાચ્છાદિત ગિરિચુંગ
પરથી સૌન્દર્ય વિકસાવી વિલય પામે, તેમ
તેનાં હૃદયપરના આર્છાવસ્ત્રાવરણો સુખસમાધિમાં
વાયુવિલીન બનશે. પાળ પર નીચી લળીને,
તે સરોવરના ચળકતા આપનામાં પોતાના
મુખનું પ્રતિબિંબ નિહાળવા લાગી. એકાએક
તે ચમકી ઊઠી, પગવારે રતબ્ધ બની થંભી
ગઈ; પછી મંદ મંદ હસવા લાગી; અને
બેપરવાઈથી ડાખા હાથે એક સપાટી લગાવી
કેશકલાપને છૂટી મૂક્યો. બંધનમુક્ત કેશકલાપ
તેના ચરણોમાં આવી લટકવા લાગ્યો. પોતાનો
પોતાનો રતનપ્રદેશ પ્રુદ્ધો થયો, અને સિન્ધુ-
સ્પર્શથી આર્દ્ર એવા કે સુરેખ આલિંગને
પમરતા, પોતાના અનિન્દિત બાહુઓ તરફ તે
જોવા લાગી. માથું નમ્રાવી, તે પોતાની પીઠી

હોલી દેહવ્રતા પર યૌવનનો સુંદર વિકાસ
બાળી રહી; પોતાના ગૌર દેહ પર સુક્રામળ
લાજભરી લાલી અને લબક ભરી ગુલાબી
એ નિહાળી રહી. જીવનભર અણખીલી રહેલી
કોઈ શ્વેત પદ્મકળી, કે રમ્ય પ્રભાતે નયન
ખોલી ખીલી ઉઠે અને ગરદન ઝુકાવી પોતાનો
પડછાયો પાણીમાં નિહાળતાં જેમ સંખ્યા
સમય સુધી આખોય દિવસ વિસ્મયચકિત
બની રહે, તેમ તે આનંદ અને આશ્ચર્યમાં
ગરકાવ થયેલી ઝળકી રહી. પરંતુ એક જ
કાણુ પછી, એનું રિમત સુકાઈ ગયું અને
વદન પર ગંભીરતા તથા નયનમાં વિષાદની
એક ધેરી છાયા ફરી વળી. અલકલટો સંભારી
તેણે અચળથી વક્ષપ્રદેશને ઢાંકી દીધો. અને
મ્હાનમુખી નિશામાં વિલીન થતી સૌન્દર્યવતી
સંખ્યાની પેઠે, તે અર્ધનિશ્વાસ નાંખતી ચાલી
ગઈ. આશાની પરમ સિદ્ધિ માત્ર એક જ
ઝગકારામાં પ્રત્યક્ષ થઈ, તરત જ અદશ્ય
થતી હોય એવો મને તો લાસ થયો.....
પણ આ દાર કાણુ ખખડાવે છે ?

[સ્ત્રીના સ્વગિમાં ચિત્રલેખા પ્રવેશ છે.]

આ શું ? એજ સુંદરી અહીં આવી ?
(હૃદય પર હાથ મુકી) હૃદય, શાન્ત થા,
અધીર ન બન ! (ચિત્રા તરફ) સુમુખિ !
ડરીશ નહિ. બોવાનું કાંઈ કારણ નથી. ફં
ક્ષત્રિપવંશનો પુરુષ છું.

ચિત્રા : આર્ય, બંધે પધાર્યો ! આપ
મારા અતિથિ છે, આ શિવાલયમાં મારો
નિવાસ છે. આપનો આદર સત્કાર શ્રી

આપને શી રીતે સંતોષવા... એ વિવેકથી હું અગમ્ય છું.

અર્જુન : સુભગે ! તારું દર્શન એ જ ખરેખર તારો ઉત્તમ પ્રકારનો અતિયિ સત્કાર છે. જો વાંધો ન હોય તો, તને એક પ્રશ્ન પૂછી હું મધુર શ્રવણ સૌભાગ્ય પણ પ્રાપ્ત કરું.

ચિત્રા : ખુશીથી પૂછો શકો છો.

અર્જુન : કયું આકર્ષ તપ-એવી ક્યા મહાકઠોર મતની સાધના તમે શરૂ કરી છે કે જે કુળોગી મત્યેને આ તમારા અનુપમ ભાવપ્રયથી વર્ણિત રાખી, તમને આ નિર્જન દેવાલયમાં બાંધી રાખે છે ?

ચિત્રા : મારા હૃદયમાં મેં સેવેલી એક શુભ કામનાને સિદ્ધ કરવા હું અદર્શિય જોહાત્રતાથી મહાદેવની ઉપાસના કરી રહી છું.

અર્જુન : અકસોસ ! આખા જન્મ તની કામનાનું કેન્દ્ર એવાં તમને કષ્ટ કામના હોષ શકે ? પૂર્વાચલ પર્વત કે જેના ચિખર પર બાલમાનુ ચોતાના શ્રીજન્મવલ પગલાં પાડે છે-તે પૂર્વાચલથી અરતાચલ પર્વત, મેં પર્યટન કયું છે. પૃથ્વી પરના પદાર્થોમાં જે કંઈ સુંદર ભવ્ય, અપ્રતિમ અને મહાન છે તે સર્વ મેં મારી નજરે નિહાળ્યું છે. હું જે કંઈ જાણું છું તે સઘળું તારું જ યરો; હું અને માત્ર એટલું જ કહે હું જાની કામના કરે છે ? હું અને કહીશ તો હું જેની શોધમાં છે તેની હું શોધ કરી આપીશ.

ચિત્રા : હું જેને શોધું છું, અને જેની કામના છે તે ત્રિશુવનમાં સુવિખ્યાત છે.

અર્જુન : ખરેખર ! દેવતાઓની કુર્બાન કૃપાને પાત્ર એ કયો પુરુષ છે કે જેનો કીર્તિકલાપ તારા હૃદય સિંહાસન પર આરૂઢ થયો છે ?

ચિત્રા : સર્વોત્તમ રાજવંશમાં જન્મ પામેલો એ મહાપુરુષ પોતે પણ સર્વશ્રેષ્ઠ વીર છે.

અર્જુન : સરથે ! અસાર અને મિથ્યા કીર્તિની વેદી પર આવી તમારા જેવી અભેડ સૌન્દર્ય સમ્પત્તિ હોમી ન હો. સુયોદય ન યર્તા સુધી, કાણુ છવી વૃધાર જેમ ઉગતી હવાને આવરી લે છે, તેમ એક મુખથી બીજા મુખે, બીજાથી ત્રીજે એમ સંસારમાં મિથ્યા યશનું પ્રસારણ થઈ રહે છે. કહે, હું જાણું તો ખરો કે પૃથ્વીના સર્વશ્રેષ્ઠ રાજા બીજનો એ પુરુષ શ્રેષ્ઠ સર્વોત્તમ વીર કોણ છે ?

ચિત્રા : સાધુજન ! ઇતરજનોની કીર્તિની આપ અસૂચા કરો છો. હું તમે નથી જાણતા કે તમે શ્રેષ્ઠમાં સર્વ રાજવંશ સિરોમણિ રૂપ કુરવંશ જગમગિર છે !

અર્જુન : કુરવંશ !

ચિત્રા : હા, અને એ જ વિશ્વવિખ્યાત વંશમાં અખંડ યશસ્વિત પ્રસારવાનાર પરાક્રમી પુરુષનું મહાન નામ સાંભળ્યું છે કે નહિ ?

અર્જુન : કહે, તારા મુખથી હું તે સાંભળવા છાજું છું.

ચિત્રા : ત્રિશુવન વિજયી અર્જુન ! બાળે મુખેમાંથી સરી પડતા એ અસૂચ નામને લંડીને, મેં સાવધાનતા પૂર્વક આ કુમારી હૃદયમાં છુપાવી રાખ્યું છે. બલ્યા-રીજ ! આપવામાં આ અધીરતા-આ વિહંગતા કેમ દેખાય છે ! શું મેં કહ્યું એ મહાનામ મિથ્યા છે ? એમાં કંઈ છે ? એમ હોય, તો આપ હાલ જ કહી દો, તો હું આ પળે જ, વિના વિલંબે, મારી હૃદય પેટીને તોડી ફેડી, તેમાંથી ખોટા ચળકતા દિરાને કાઢી ધૂળમાં નાંખી દઉં.

અર્જુન : એનું નામ, અને એની કીર્તિ, એનું શૌર્ય, પ્રતાપ અને એની વીરતા, એ સૌ સાચાં હો કે ખોટા; પણ હવાને ખાતર એને તમારા હૃદયમાંથી દેશવટો

દેશો નહિ કારણ, અત્યારે પણ તે તમારા ચરણ શરણમાં ઢળી પડે છે.

ચિત્રા : આપ જ અર્જુન !

અર્જુન : હા, તમારા હૃદયદાર પણ આવેશો પ્રણયભૂખ્યો અતિથિ-હું જ છું.

ચિત્રા : ત્યારે અર્જુન બાર બાર વર્ષો પર્યંતનું દીર્ઘ અહમ્મય મત લીધું છે તે શું સત્ય નથી ?

અર્જુન : આકાશની આટારીએ ચઢી ચન્દ્રમા જેમ ક્ષણવારમાં નિશાના (રંગીના) યોગ નિદ્રાના મતને ઝોગાળી દે તેમ, તમે મારા મતને ઝોગાળી લીધું છે.

ચિત્રા : શરમ છે, ધિક્ક ધિક્ક તમને ! મારામાં તમે એવું તે- શું નેધું કે જેથી તમે તમારા આત્માનું જ્ઞાન પણ ભૂલી જાવ છો. જો તમે એક સ્ત્રી માટે-તમારા સત્યમતને છિન્ન બિન્ન કરી નાંખવા તૈયાર થયા હો, તો કહો, આ ક્યામ મનોહર નેત્રોમાં આ દુષ્ણ જેવા રૂપાળા ઉજ્જા હાથોમાં તમે શું બાળી રહ્યા છો ! મારા સાચા આત્માને ? ખરે જ ! આ પ્રેમ ન હોઈ શકે; અને સમર્પાનું પુરૂષનું આ સર્વોચ્ચ સન્માન ન હોઈ શકે ! હાય આફ-

સોસની વાત છે કે આ તુચ્છ કપટી કાયા અંજર આત્માના પ્રોત્તજવલ પ્રકાશ આગળ સૌ કાષ્ટને અંધ બનાવી દે છે. હં...હવે મને ખચર પડી કે અર્જુન ! તમારા વીર-ત્વની અને પરાક્રમ પૂર્ણ પુરૂષત્વની વિશ્વ-વિખ્યાત કીર્તિ મિથ્યા છે.

અર્જુન : અહા, મારી કીર્તિ અને વીરતાનું અભિમાન કેવું મિથ્યા છે તે હવે મને સમજાય છે, સર્વ કાંઈ મને સ્વપ્ન સમાન ભાસે છે. માત્ર તમે જ પૂર્ણ દેખાઓ છો, તમે જ આખા વિશ્વની હકમી છો, દરિદ્રતાનો અંત અને સર્વ આવાસોનું એકાધન માત્ર તમે છો...એક જ સ્ત્રી ! અન્ય સ્ત્રીઓ પણ છે કે જેઓ વિશ્વને ઝોળખાઈ શકે; પરંતુ તેમણે એક ક્ષણનું દર્શન, એક જ વખત છતાં દીર્ઘકાળ પર્યંત સંપૂર્ણ પરિપૂર્ણતાનું દર્શન કરાવે છે.

ચિત્રા : નહી નહી, અર્જુન, હું એ નથી ! એ તો દેવ રચેલી મોહજાલ છે, જા, જા, મારા વીર ! તું જા. અસ્ત્યની આરાધના કરીશ ના, મિથ્યા માયાને ચરણે તારું મહાન હૃદય સમર્પાઈ ના, જા !

(કમરઠા :)

પો ચણી

: : મોઢી લાગી તે ઝડને કહાન તારી બંસરી-એ રાહ : :

ધવે દીધી છે ઝડને પ્રીત ભરી પોચણી,

આશા ઉમંગ એના ફાલ દે-ઝહારી એ રંગભરી પોચણી.

નવલાં નૂર રૂપ એનાં આતમ ઉભળતાં,

ઉપાતા તેજે કરમાય દે-ઝહારી.

દીપતું એ દીવ્ય અતી રીતળ પ્રકાશમાં,

રવિ કિરણથી ફિસાય દે-ઝહારી.

રાગે ભરાય લેઈ પ્રયાગ દાળી રાતડી,

શરી પ્રકાશ એના માણુ દે-ઝહારી.

શ્રી. જયન્તકુંભાર ભટ્ટ

કીર્તિ કે કલહાર

લેખક :

શ્રી. તારાચંદ્ર પોપટલાલ અડાલજી

તપીજ શીલીથી લખાયેલી શ્રી. અડાલજી કૃત સામાજિક તત્વ-
કથા “ કીર્તિ ” ને ‘ ગુણસુન્દરી ’ના ૧૯૪૧-૪૨ના વાંચકો
માટે ભેદ પુસ્તક તરીકે દૃઢ વખતમાં જ બહાર પડનાર છે
તેનું એક રસભયું પ્રકરણ. લેખકની અતિ લોકપ્રિય થઈ પડેલી
સામાજિક તત્વકથા— ‘ દંભિ દુનિયા ’ નેટલું જ રસીકું અને
આકર્ષક આ પુસ્તક બન્યું છે.

“ કેમ બાલા, તને શું લાગે છે ? ”

“ લાગે છે કે ધીરેધીરે એ એની ગેજ
ઢેકાણે આવી જશે. ઢેકાં સારા મુદ્દતમાં જ
આપણે કીર્તિપરામાં પગ મૂક્યો. રોડમાં
રહેનારી કીર્તિ, સાથ જેમ ભેતભેતામાં કંચ-
ળાને લેતારી નાખે તેમ બપોડે તણ દે અને
સાંધાઈ અઢણ કરે એ ખરેખર નવાઈની વાત
છે. કોણ જાણે રૂપાંમાં એને એવું તે શું
સત્ત જણાયું કે એની પાસે એ સીધી દોર
થઈ મૂકી ! આ તો કંઈ અજબ ચમત્કાર
થયો ઢેલવાય. ”

“ આવા ચમત્કારો પ્રસંગોપાત બન્યા જ
કરે છે, બાત્રા ! મનુષ્ય સ્વભાવનો પલટો
જ્યારે એકાએક થાય છે ત્યારે આપણે
અકિત બની જઈએ છીએ અને એને ઢેકાં
ચમત્કારનું પરિણામ માનીએ છીએ. ખરી
વાત તો એ છે કે ઢેકાં વખત અમુક દરમ,
અમુક કાર્ય કે અમુક ઉપરેશની તાંતા ધાની
માફક તાત્કાલિક અને અણધારી એવી અસર
થઈ જાય છે કે મનુષ્યનું જીવન, રહેણી
કરણી કે આચાર વિચાર એકાએક ફેરવાઈ
જાય છે. એમાં દેવી સંકેત હોય છે. એ ધરી
નિમીષ જ થઈ હોય છે. સાધારણ પક્તિના
તેમ જ મહાન ગણ્યોતા મનુષ્યોના જીવનમાં
પણ આવા પલટા થયેલા મારા જણવામાં
છે. ચાલો, ને ચાલુ છે તે સારા માટે. વાર,
પણ બિપીન તરફ એવું વલણ કેવું છે તે કંઈ
જણાયું ? ”

“ એ ખાખતમાં પણ શુભ સમાચાર છે.
એની વિદતા, સર્વદેશીય જ્ઞાન, સાદાઈ,
નમ્રતા અને સેવાભાવ માટે કીર્તિને ખૂબ માન
થઈ જાય છે, અને આજ મુધી ઢેકાં પણ
કુવાન સાથે એદરકારીભયું વર્તન રાખનાર
કીર્તિ અહીં બિપીન પાસે ‘ મરીબ માય ’
જેવી બની ગઈ છે, એટલું જ નહિ, પણ
એની દરેક વાતમાં રસપૂર્વક ભાગ લેતી થઈ
ગઈ છે, એ ચિન્હો આશાજનક જણાય છે. ”

“ કીર્તિ બિપીન સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર
થાપ તો હાકાશેની અને ખાસ કરીને
અમારાં ગંગા બહેનની એક ચિંતા બાધી
થઈ જાય. ”

“ કીર્તિ તૈયાર થાય તો પણ બિપીન
તેનો હાથ સ્વીકારવા તૈયાર થશે કે કેમ એ
મોટો પ્રશ્ન છે, કેમ કાકા ! ”

“ પ્રશ્ન હતો, હવે નહિ રહે. તેં આજે
ને ને હકીકત મને સંભળાવી અને આજે
કીર્તિ પાસેથી ને ને સંભળવા મળ્યું, તે
ઉપરથી મને લાગે છે કે બિપીનને કું સમ-
જવી સગીસ. ”

“ તો તો સોનાનો સૂરજ ઉગે, કેમ
કાકા, કીર્તિ અને બિપીનની જુગલ બેઠી
બેઠને મારી આંખો તો જરૂર કરે. ”

“ અને શેઠશેઠાણીની પણ. પરંતુ બાલા,
તને પરજાબ્યા વિના પોતાનાં લગ્ન કરવાની
એ જુગલ બેઠી ના પાડે તો ? ” કેમ
કાકાએ ધીરે રહીને બીજી વાત રજુ કરી.

બાલા શરમાઈ ગઈ. “ જાઓ, જાઓ, તમને તો બીજાં ધંધા નથી. મારા જેવી ગરીબની છોકરીનું ઠેકાણું પડતું તો...”

“ આંખે તારા દેખાશે એમ કહેવા માંગે છે ને ? હું કહું છું કે એમાં જરાય સુરેકેલી નથી. આમ ચપટી વગાડતાં એ કામ પાર પાડી દેવાની મારામાં આવડત છે ! જ્યાં કોઈ શેઠ જેવા સમર્થ પુરુષની કુંજ હોય ત્યાં આકાશના તારા પણ ઉતારી શકાય ! પ્રભુ ઇચ્છા કરે તો એ ઘાટ પણ ઉતરી જશે. ”

“ હવે એ તો યવાનું કરો તે થશે. હંમથાં બિપીનભાઈની વાત કરો ને ! ”

“ જેઠું, બિપીનને ચંકાસી જેઠું. એ હંમેશાં તો મારે તારી મદદ લેવી પડશે. તારો બોલ એ કદિ નહિ ઉથાપે, સગી બહેનનું પણ આટલું અલગ ન હોય, હો બાલા ! ”

“ એને બિચારાને બહેન નથી એટલે એ મારા તરફ સગી માજણી બહેન જેવી મમતા રાખે છે. ખૂબ ભાવનાશીલ છે, કોઈક શેઠ દીવો લખતે ગોતવા જાય તોય આવો સુશીલ, સહૃદય અને સન્નિવન જમાઈ એને ક્યાંય નથી મળવાનો ! ”

“ તેથીજ તો હું આમલ સેવું છું કે બિપીન કાર્તિનો હાથ સ્વીકારવાની હા પાડે. પણ એને આગોદારની ધૂન લાગી છે, અને કાર્તિ કલદારના ઢગ ઉપર બેઠી છે, આ એનો મેળ કેમ ખાય ? ”

“ કાર્તિને અહીં આઠ દસ દિવસ રહેવા લાગ્યા અને પછી જો જો કે એ કેવી બદલાઈ ગયો છે. તમેજ કહેશો કે આ કુંદનપુરની કાર્તિ ન હોય ! અત્યારથીજ એના રંગદંડા કેવા બદલાઈ ગયા તે તમે ન જોયું ? ”

ત્યારે તો કોઈક શેઠની આ સફર સંજોયે એમનું માનવાનું. વાર, ત્યારે આપણે

જનને એ દિશામાં પ્રયાસો કરવાના-તેમાંય તારે તો ખાસ. ”

‘ પાસા ફેડે જનો સર્વે, દા દેવો હરી હાથ છે. ’ બાલા જતાં જતાં ગણગણી.

“ આ બાલા ! બિચારી ગરીબ ગાય જેવી છે. માથાપ પાસે પેસા નથી, અને પેસા વગર એનો હાથ ઝાલવા કોઈ તૈયાર નથી. પેલા મધુકર જે માને તો બંનેનો ઉદાર થઈ જાય ! જેઠું છું, એને અહીં બોલાવ્યો છે એટલે એ જરૂર આવવો જોઈએ. એ નહિજ માને-એ પણ પેસાનો પૂજારી નીકળે-તો પછી કોઈક શેઠની ખનાખતની કાચળીનું રહેં બોલાવવું પડશે. બીજો શો ઇલાજ ? ” કંઈકાકા બિચારતરંગે ચાલા.

અને કાર્તિપરાના નિવાસનું અહેવાલિયું અનેક અવનવા અનુભવો વચ્ચે પસાર થયું. ગંગાશીલોને પોતાને પણ લાગ્યું કે અહીં આવ્યા પછી પોતાને કંઈક નવું જેવા જણવાનું મળ્યું. પોતે ગામડામાં ઉછરે હોવા છતાં દુનિયાની લીલીસુકીનો અનુભવ થાય કે ગરીબોના કુખો સમજી શકે તે પહેલાં જ ભરીબાદરી સુખસાહેબીમાં તે પડી હતી, એટલે જગત આખું સુખી જ છે એવો એનો અભિપ્રાય કેળવ્યો ગયો હતો અને અંગલા તથા મોટરમાં જ ફરતારી એ ગંગાને ગરીબના આંસુ લુંછવાનો પ્રસંગ પડ્યો નહોતો. ગામઘણીની પત્ની તરીકે અહીં અનેક દુઃખી સ્ત્રીઓ-જીવાન તેમ જ ઘરડી ડોસીઓ એની પાસે આવતી અને પોતાના દુઃખનું પારાયણ કરી જતી. શુદ્ધકંઠાસ, કડુંબકલેષ, શાંતિકલહ, અને કુદરતના રસધાના પરિણામે કેટલાકના માથે ફક્ત દુઃખનાં ઝાડ ઉગ્યા બાકી હતા એમ સહૃદય ગંગાના મનમાં વસી ગયું અને એનો આત્મા જગી ઉઠ્યો. એણે કોઈક શેઠને વાત કરી, કોઈક શેઠ

પટેલને બોલાવ્યા, અને ગામના પટેલ તરીકે આવી-વાતોનો તોડ જોડ તેણે ન કાઢ્યો, તેમ જ પોતાના લક્ષ હિપર આવી વાતો આજસુધી ન લાવ્યા તે માટે મુઠ્ઠા પડ્યા આવી પોતાની રૂબરૂમાં જ એવા અધ્યક્ષોનો નિકાલ કરી નાખવાની પોતાની ઇચ્છા બતાવી.

પટેલ આવી તકની શંક જોઈ રહ્યો હતો. " મને પોતાને પણ આ વસ્તુ સાચે છે, શંક સાહેબ, પરંતુ કહેવત છે કે ' ધરણી સુરગી દાસ બરાબર ! ' બંને પક્ષ-દુભાવકા તેમજ દુભાવનાર-ને અમારામાં એક સરખો વિશ્વાસ બેસે નહિ. એ તો ' પારણી મા જ ઠાન વીધી ચકે ! ' "

" વાર, અમારું કહું એ બોલો મનશે ખરા ? "

" આ તો અંદર અંદરના અધડા અને મનદુઃખની વાત છે, એટલે સુરખી તરીકે આપની શંકમાં. ક્યાંકને આપની રૂબરૂમાં ઝણઝમરા બની જઈ બહુ કમુક કરો, પરંતુ જેવા આપ અહીંથી ખસ્યા કે પાછું એ બગવાન એના એ ! "

" પણ એમને ખરા પરસેવાનો પેસો વડીલ અને ફોટોમાં બરબાદ થાય છે અને વળા કામધંધા પણ બગડે છે એ બાબતનું તેમને કંઈ લાગતું નથી ? "

" હાએ તો ખરું, પરંતુ મમતની વાત છે ને ! બેમંથી કોઈ નમતું ન તોજે એટલે શું થાય ? "

" ત્યારે એનો કંઈ ઇલાજ નથી ? "

" જોઈ છું, હમણાં હમણાં ટેલોકે જીવાન પક્ષ એમ કહ્યા કરે છે કે પેલા મધુ-કરબાજ આવે તો તેમના પાસે વિષ્ટી કરાવીએ-એને તો બેય અખિા સરખી એટલે એ ને કહે તે બંને પક્ષના દિલનું જ હોય ! "

" મા...જો ! મધુકર આટલો બધો કાવી ગયો કે આમજનતા હિપર એનું આટલું બધું ચલણ ? ત્યારે તો એની સાચા દિલની સેવા ફળી ખરી ! " કેસા કાકા ને અત્યાર સુધી પોતાનું કામ કરતાં કરતાં આ વાતચિત લક્ષ્યપૂર્વક સાંભળી રહ્યા હતા તે એકાએક બોલી હઠ્યા.

" મધુકર કોણ ? " કીકારોડની જગાસા હિરોરાઈ.

" મારો પુરાણો મિત્ર. " બિપીને બહા-રથી આવતાં પ્રશ્ન સાંભળ્યો અને પોતેજ શેઠને સીધા ઉત્તર આપી દીધો, " એણે અવ્યાસને અળગો કરીને આમોદારની દિશા લીધી, એ ગામડે ગામડે રખડ્યો, શરૂઆતમાં સ્વાર્થી, ઠાંગી, બેભાગ્ય, અને એવા કંઈક વિશેષણો મેળવ્યા, પરંતુ પોતાના શ્વેતમંથી એ ન ડગ્યો. આજે એ ગામડિયાને લાડીબો મધ પડ્યો છે. એનો પડ્યો બોલ કીલી બેવા સો કોઈ તત્પર રહે છે. "

" તો પછી આપણે એને અહીં બોલાવીએ. અહીં પણ જો એની ચીકારથી કામ પાર પાડે તો એ આશીર્વાદરૂપ મધ પડશે, નહીં તો પણ આપણે એની કામ કરવાની રીત જાણીને એની પાસેથી બધું મેળવી શકીશું. " કીકારોડે સૂચના કરી.

" અહીંથી પાંચેક ગાઉ દૂર પંચમામ છે ત્યાં એ આજે આવવાના વાવડ મળ્યા હતા. હું હમણાં જ ચોક્કિયાતને મોકલોને ખખર કહાવું છું. " પટેલે શેઠની સૂચના કીલી લીધી.

" હિમા રહે, હું એક ચીટી લખી આપું. હું અહીં છું એ જાણશે એટલે આવ્યા વિના એનો છુટકો જ નહિ થાય. " બિપીને ચીટી લખવા માંડી.

" એમને મટે ગાડું કે બીજું કંઈ વાહન પણ મોકલજો. " મંગા શેઠાણી પોતાના

અંનરમાં વસેલા દયાધર્મને મૂર્ત સ્વરૂપ આપી રહ્યા હતા.

“ ગાડાને તો જતાં આવતાં બંધુ વખત લાગે. ઘોડું મોકલીશ એટલે એમને પણ કાવશે. ” પટેલે તોડ કાઢ્યો.

“ ગાડુંયે નહિ અને ઘોડુંયે નહિ, એ મારા મિત્ર મધુકર તો શુડિયાવેલમાં આવવાના. ” બિપીને હસતો હસતો નવી વાત જણાવી. ”

“ શુડિયાવેલ એટલે ? ” કીર્તિ વિચારમાં પડી. તેની પાસેના શબ્દકોષમાં આ શબ્દ એની નજરે ચડ્યો નહોતો !

“ શુડિયાવેલ એટલે કુદરતે આપેલા બંને પગો રૂપી ગાડી ! મધુકર જામડિયા ઉપર બનતાં સુધી કોઈ જાતનું બારણું લાદતો નથી. એ તો એક સાથે દસગાર માઈલની યુસાફરી પગપાળા જેમી નાખે છે ! ” બિપીને મધુકરની ટેક અને ટેવ જણાવી દીધી.

“ તમે ચોકિયાત સાથે ઘોડું મોકલો તો ખરા. પછી ભલેને એમને કીક પડે તેમ કરે. ” શેઠે રસ્તો કાઢ્યો.

મધુકરનું નામ સાંભળતાં જ બાધાના મુખ ઉપર અત્યંત દેરફાર થયેલો કીર્તિએ જોયો અને એ વિચારમાં પડી, ‘ બાલાએ આજસુધી મધુકર વિષે પોતાને કંઈ જ કહ્યું નથી. ત્યારે મધુકરની વાત સાંભળતાં એના મુખ ઉપર આવી વિષાદની છાયા ક્યાં ફરી વળી ? ’ એકાંત મળતાં બાલા પાસેથી ખુલાસો માગવા તે અધોરો બની. -

×

“ આ જોયા તારી દિકરીના ઢંગ ? કુંદનપુરથી અત્યારે કોઈ આવી ચડે તો એને કીર્તિ તરીકે કોઈ એળખી શકે ખરું ? ”

“ એળખવાની વાત તો ક્યાં રહી, એને તો કોઈ એકુની છેાકરી-રૂખડી કે મોતડી કે એવી જ ધારી બે ! ” ગંગા શેઠાણી હસ્યાં, અને રૂપીવાના કપડા ઉપર બે રૂપીયા સીતા ધના આપીને સીવડાવેલાં કાપરચીતરાં કપડાં અને હાથરા કરતાં હાથની કારીગરીથી તૈયાર થયેલા બરતકામના ચણિયો ચોળી ખૂબ કળામય લાગે છે એવી ખાત્રી કરાવતા કીર્તિના વેપ તરફ જોષ રહ્યો. ”

“ કીર્તિ ! આ બધું ચાર દિવસની ચાંદની જેવું કે કાપમ ટકવાનું ? ” કોકાશેઠને આ બધું રોનક અને બેધડીનું વૃત્ત લાગતું હતું.

“ તે જોજોને ! કહેવા કરતાં કરી બતાવવું વધારે સારું, કેમ ન બોલ્યા કેશ કાકા ! ” કીર્તિએ કેશ કાકાની સાક્ષી આપી.

“ ખરું ખરું, બહેન, રજુસંગ્રામમાં ઝુકાબ્યું તો પછી રજપૂતાણી જેવી ટેક રાખવી જોઈએ. ભલેને પ્રાણ જાય પણ છરી ફાનિયાણી એક ડગ પણ પાછળ ન હટે ! મારી કીર્તિ પણ એવીજ ટેકીલી છે ! ” કેશ કાકાએ તેને પાતો ચડાવ્યો.

“ ત્યારે ? ” કીર્તિને પોરસ ચડ્યો.

કોકાશેઠને તો આ બધી કીર્તિની નવી બાલોચતા લાગતી હતી. ‘ ખાત્રી ધૂન ! મનુષ્ય માત્રને નવિનતાનો મોહ હોય છે. એ મોહ ઊતરી ગયો કે પાછું એ ભગવાન એના એ ! મનમાંજ એ વિચારતા. છતાંય એમને પણ આ બધી નવિનતા નીરખવાનું કોટુક થતું, અને એમની કુતુહલવૃત્તિ દરેકની હિતચાલત ખારીક નિરીક્ષણ કરતી. જે થાય છે તે સારા માટે એમ એનો અંતરાત્મા કહેતો, અને વાત્સલ્યભર્યો ભાવે એ બધું જોયા કરતા અને મનમાં રાચતા.

પટેલે પણ સરભરામાં ક'ઈજ કમીના રાખી નહોતી. ખાનપાન અને રહેવા કરવાની સગવડમાં તો જરાય ન્યુનતા આવે તેમ નહોતું. માત્ર ગામડામાં વખત કેમ ગાળવે. એ આ શહેરીઓ માટે. મુશ્કેલીના પ્રશ્ન હતો અને બ્યવહારકુશળ પટેલને તેનો પણ રસતો મળી ગયો હતો. એણે જોયું કે ગામડિયાને જે વસ્તુ સહજ અથવા નજીવી લાગે છે તેજ વસ્તુ શહેરિયોને નવી અને આનંદજનક લાગ્યો. તેણે ગરબાની જોડવણ કરી, રાસ-મંડળીઓનો મેળો ભર્યો, વૃદ્ધ વાતોકારો અને દસીદસીને પેટ ફુપવા આવે એવા ટુણા કહેનારા વૃદ્ધ અનુભવીઓને એકાઠા કર્યા. બજારમાં આળખા, ટુરીઓ આળખા, બચાવા અને કાંડોને પણ વારો આપ્યો. નજીકના ગામડેથી એક મદદીને પણ પત્તો લાગી ગયો. અડખેપડખેના મામડાના આમંત્રણે શેઠાઓને મળે એવી જોડવણ પણ થઈ મંડ, અને કીકા શેઠ અને તેમની મંડળીનું બાદશાહી સ્વાગત થઈ હોય એવી તમામ રચના સંગીતમાં પાર ઉતરી. મંદારીકાઓનો હરખ માતો નહોતો. કીકાશેઠ મૂંઝે તાવ દેતા હતા, કીર્તિ કિશોર કરી રહી હતી. કેશાકાકા એ જોડાનો મેળ સાધવાની તરફીમાં યુગ્મચાલ મથા હતા, બિપીન અને બાલુ. શેરડીની માલગજ એન્ડી ની માથે અરી મળતા આનંદ અને અનુભવના સકલ તેડબો બાગ પડાવી રહ્યા હતા.

કેશાકાકા દરેક રંજન કાર્યક્રમમાં બાગ લેતા જવાની સાથે દરોડીપુશીથી વાત પણ કરતા, પરંતુ બિપીનનો મનોભાવ જાણી લેવાની તાલવેલો તેમને એવ પડતા નહોતી હતા. બિપીનને મળીને રજામાં જાયે પ્રજાસો કરી લેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

×

“ બિપીન, પણ દિવસો થયાં એક વાત

પૂછતાનું મન થયા કરે છે. પૂછું પૂછું યાવ છે અને રખેને તને એ રૂએ કે નહિ અથવા તારું દિલ ફુલાય. એ વિચારથી વળી મનની વાત મનમાં જ દબાવી દઈ છું.” કેશાકાકાએ બિપીનને એકથો જોડને વાત કહી.

“ જે કહેવું હોય તે ખુશીથી કહેને ! તમને તો હું મારા મુરખી જેવા ગણું છું.”

“ મુરખી ગણવામાં જરા જોખમ છે હો બિપીન, જેને મુરખી ગણીએ તેનું કહેવું ‘પણ માનવું’ પડે. ”

“ તે તમારું વેણ મેં કેંદિ ઉઘાડ્યું છે ! ”

“ એ તારી સંજ્ઞાનતા બિપીન, પણ આજે હું જે વાત કરવા માથું છું તે છું માનીશ કે નહિ તેનો મનમાં વસવસો રહે છે.”

‘ માનવા જેવી હરો તો જરૂર માનીશ, કેશા કાકા ! ”

“ એની તો મને ખાતરી જ છે ભાઈ, તું હવે હમર સાથે થયો. તારે લગનનો વિચાર કરવો જોઈએ. ”

“ કહી કહીને એજ વાત કહી ! અરે કાકા, મારા વિચારો જાવવા પંજી પણ તમે દઈ મને પૂરો ન ઓગળ્યો ! ”

“ જરામર આગળ્યો છે તને બિપીન, તારા જેવો આદર્શવાદી યુવાન બીજો મેં જોયો નથી. પરંતુ એ આદર્શો વખારે સારી રીતે સિદ્ધ કરવા માટે તારે સંસારની ધુંધરી-માં તો જોડાવું જ પડશે. ”

“ વખત આજે અધુર થઈ રહેશે, કેશા-કાકા ! ” બિપીને કુંઠામાં પતાવ્યું.

“ એ વખત આવી લાગે છે, બિપીન, તારી સ્થિતિ કું સારી રીતે જાણું છું. એ સ્થિતિ તારો ભાવિ ઉત્કર્ષ સાધવા માટે ઠોષ રીતે અનુકૂળ તો નથીજ, બલકે પ્રતિકૂળ છે. તને કીર્તિ કેશાવાની જૂખ છે...”

“ અને કીર્તિમૂખ્યે હું જાત પ્રયાસથી કીર્તિ મેળવીશ. ” બીપીને પોતાનો નિશ્ચય જણાવ્યો.

“ બીપીન, જગતમાં ટેટલીક વસ્તુઓ આપણે માનીએ એટલી રહેલી નથી. તું તો હજી ઉછળતો યુવાન છે. મેં જગતમાં કંઈક અનુભવેા મેળવ્યા છે. એટલે કલદાર વિના કીર્તિ મેળવવી મુશ્કેલ છે એ ચોક્કસ માનજે ! ”

“ કલદારનો મને મોહ નથી. કીર્તિની લાલસા જરૂર છે, અને મારા આદર્શ સેવા-આવી જીવનથી હું તે જરૂર મેળવીશ. ”

“ પરંતુ કીર્તિ અને કલદાર બંને મળે તો શું ખોટું ? ”

બીપીનને સમજ ન પડી. આજે કેશકાકા આવી ગાળગાળ વાતો કેમ કરે છે ?

“ પરંતુ મને તો પૈસાનો મોહ નથી. પૈસા એજ બધા અનર્થનું મૂળ છે ! ”

“ અને સત્કાર્યોનું પશુ. પૈસાથી પરમાર્થ સાધી શકાય છે એની તું ના ઠહીય ? ”

“ ખરૂં, પશુ તેથી એને માટે હવાતિયાં શા માટે મારવા જોઈએ ? ”

“ એ પશુ ખરૂં. પરંતુ અનાયાસે ધન આવી મળતું હોય તો ? ”

“ પરસેવા વગરના પૈસાની કંઈ જ કિંમત નથી. ”

“ એ બે અનીતિનો હોય કે અવળે માર્ગે મેળવ્યો હોય તો. પરંતુ સારા કાર્ય માટે પૈસા મળતો હોય અને આપણે ગાત્ર ટૂંટી તરીકે એની વ્યવસ્થા કરવાની હોય તો અનાયાસે મળી આવતી યુદ્ધવર્ગમાં રત્નન કરી શેવાની તક શા માટે જવા દેવી જોઈએ ? ”

“ એમ હોય તો બીજાની વતી સદુ-પયોગ કરવામાં ખાસ વાંધા જેવું તો નહિ. ”

“ બરાબર એજ રીતે કાકાશેઠ પોતાની

કમાણીનો સદુપયોગ કરવા માટે એ ધન તારા હાથમાં ચુકવા માગે છે. એ કલદારનો જનસેવામાં થનાર ઉપયોગ તને જગતમાં શાશ્વત કીર્તિ તો અપાવશે જ, પરંતુ તે સાથે સાથે તને જીવતી જગતી કીર્તિ પણ મળશે. ”

“ અર્થાત ? ”

“ અર્થાત કીર્તિનો હાથ તને સોંપાશે. બીપીન, વગર વિચારી વાત કરવાની મને ટેવ નથી તે તું જાણે છે. મેં કીકારોઠ અને ગંગાબહેનના અંતર વખતો વખત વાંચી જોયા છે. જાંને તારા માટે પક્ષપાત છે અને તું તેમનું-મારું આટલું વેણ સ્વીકારે તો કીર્તિને સુખી થયેલી જોઈ તેઓ પોતાનું જીવન ધન્ય માને. ”

“ ત્યારે તમે બધી તૈયારી સાથે જ આવ્યા છો એમ જ દેહોને ! પરંતુ કેશકાકા, તમને નથી લાગતું કે આ પ્રશ્ન ગંભીર વિચારણા માગે છે ? ક્યાં કીર્તિ ? ક્યાં હું ? ક્યાં લક્ષ્મીને ખૂબે ખૂલતી એ શ્રીમંત કન્યા, ક્યાં મરીબાઈની બાંસમાં દબાતો જતો હું એકલવાયો યુવાન ? એ એકશ્રીમંથી ઉતરી જ રિયતિનો મેળ શી રીતે મળે ? ”

“ એ બાબતમાં હું ખાતરી આપું છું, બીપીન, કીર્તિ દિવસે દિવસે અલગતી જાય છે-તારા ઉચ્ચ સેવાશાવી આદર્શોને તે સંપૂર્ણતાથી ઝીલી શકે એવી એની તૈયારી થતી જાય છે. અહીં આવીને એણે માત્ર સાદાઈ કેળવી છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ આમ જીવનને એ અપનાવતી જાય છે. નથી હવે એ મામાં મોટાપત્તને ધમક કે નથી શ્રીમંતાઈની ઉચ્છ્વલતા. તારા વિચારોને, તારા વર્તનને, અને તારા જીવનક્રમને અનુસરવામાં એ અપૂર્ણ સફળ થશે, એટલું જ નહિ, પરંતુ

શારીરિક સ્વાસ્થ્ય

ગર્ભવતી બહેનોને સામાન્ય સૂચના

[જોડરોગર અંકના પાન ૧૧૬થી ચાલુ]

આમજ આપણે ખાસ ખાંનમાં રાખવા જેવી મુખ્ય બાબતો જોઈ 'મર્મ' એટલે દબે થોડું સામાન્ય તબીબત માટે જોઈશું.

તંદુરસ્ત તબીબતની નોંધાની નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) ઝાડો તથા પીચાળ ખુશ્કાસે યાવ છે.

(૨) શુષ્ક કઠડીને લાગે છે.

(૩) ઉંમર પ્રસવસાટ અને પુરતી આવે છે.

(૪) યરીરમાં રક્તિ અને આનંદ લાગે છે.

ઉપર જણાવેલી ચાર બાબતો પણ અમ-
ત્વની છે. સગમો બહેને જોરાક સારો અને
પ્રમાણુકર લીધો હશે તો તેમને કંઈ પણ
ઉપદ્રવ થવાનો સંભવ નથી.

જોરાક

જોરાક વિશે આપણે આમજ પણ જાણી
મર્મ હોએ, તે પ્રમાણે સમર્મો બહેને પુરતાં
તત્વોનાજો અને સારો જોરાક લેવો કે જેથી
તે ઝટ પામત ઘટ જાય.

આપણા વડોદરા શહેરમાં જોરામાં આવતું
છે કે અપ્રમ વર્ગની બહેનો પણ જોરો જામે
સવારે મેવડી રસોઈ કરી રાખે છે અને
સાંજે થોડું જ ખાવ છે અને ખવડાવે છે.
એ બહુ જોડું છે કારણ કે આવેલો થોડો
પડેલો જોરાક જેવો જોઈએ તેવો પતી રાગો
નથી અને તેથી યરીરમાં સુસ્તી, અસાક્તી
વા, અનેક ઉપાધિઓ થઈ કરે છે અને
તબીબેત તંદુરસ્ત રહેતી નથી અને તેને
પરિણામે એક પ્રસુતી થતા સુધી તેમજ
પ્રસુતી થવા પછી પણ જાઓ પીવા જ

કરવી પડે છે. પણ બહેનોએ ખાન પડેલાંજુ
જોઈએ કે યરીર બગડવાનું મૂળ કારણ ટાળે
જોરાક જ છે. એકવાર રાંધીને પણ કઠાઈ
સુધી રાખી મુકવાથી જોરાકના ગુણમાં ઘણો
જ ફેરફાર થઈ જાય છે. સવારે સાંજ
જરૂર પુરતો ગરમ જોરાક ખનાવીને જ
ખાતાની રીત સારી છે. એથી તમારાં
એકલાંની જ નહીં પણ ધરના પુરુષ વર્ગ તથા
બાળકોને પણ તેથી શાવડો થશે અને તેઓ
પણ તંદુરસ્ત રહેશે.

થંડા જોરાક વિશે બહેનોને કહેવામાં
આવે છે ત્યારે તેઓ અનેક દલીલો કરે છે,
જેવી કે ઉર્મી છોડ્યાં સાથે મેવાર રસોઈ
કરવાનો વખત નથી મળતો, વળી કોમક કહે
છે કે મે વખત બગતણ બાગવાનું પોવાનું
નથી લી. વી. પણ બહેનોની એ દલીલ જોડી
જ છે. કારણ કે મેવડી રસોઈ સવારે કરી
રાખવામાં પણ વખત તો વધારે જ જાય છે.
અને થોડું બગતણ બચાવતા જર્મ પેટ
દલાઓ તથા ઉજેકલોનો અર્થ વધારે ઘટ
જાય છે અને યરીર નિર્મોલક થઈ જાય છે
તે તો જુડું. એકો વખતે મેવડી રસોઈ કરી
રાખવાનું મુખ્ય કારણ તો આગસ અને
આમજપાટા ખારવાનું જ હોય છે. કદાચ
સામાન્ય તબીબત હોવ તો થોડું ચાલે પણ
સમર્મોરસા તથા બાગક બધાં સુધી માનાનું
કુપ પીડું હોય ત્યાં સુધી તો જાને વખત
તાળે જ જોરાક ખનાવીને ખવેલો જોઈએ.

ખાતા માટે પણ એટલો નિયમ રાખવો
જોઈએ કે ખૂબ પેટ ભરીને ખાવું નહીં

ઠઠાય જુખ સારી લાગતી હોય તો જપોરે કાંઈક ખાવું' પણ એકી વખતે ઠાંસીને ખાવું નહીં આપણા વૈષ્ણવ શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે બે ભાગ ખોરાક લેવો તથા એક ભાગ પાણી માટે રાખવો તથા ચોથો ભાગ વાસુ માટે રાખવો કે જેથી આધિશે ખોરાક સહેલાઈથી પાચન થઈ શકે. વળી આપણાં અનુભવી વૃદ્ધોની પણ કહેવત છે કે " જુખ્યું તેને કાંઈ ના કુખ્યું. "

વળી સાંજનો ખોરાક સાત સાડા સાતે જ ખાઈ લેવો સારો છે. કારણ કે વહેલો ખોરાક ખાધો હશે તો સૂતી વખતે લગભગ પાચન થઈ જવા આગ્યો હશે. રાત્રે ઉંઘ બરાબર ન આવે અને પાણી પીવા માટે કે બીજી કાંઈ હાજરે જવા માટે વારંવાર ઉઠવું પડે તો જાણવું કે ખોરાક બરાબર પાચન થયો નથી. માટે સૂતી વખતે પેટ ફફડું થઈ ગયું હોય એવી રીતે ખાવું બેઠકે.

હવે પુરા દીવસ થવા આવે એટલે કે મહીના પુરા અને નવમે ભાસ શરૂ થાય આપણા જુના જમાનામાં મેથી નાની શરૂ કરતાં હતાં (મેં જાતે ખાધેલી છે અને ખવડાવી પણ છે) તે એવી રીતે કે કાચી મેથીને સાફ કરીને ફળાવવી અને અંદર પીપળામૂળના ગઠાડા ડીણા ખંડાવીને નાખવા અને ગોળ તથા ઘીમાં મેળવીને લોંછુ જેવડી ગોળાઓ કરી રાખવી અને સવારમાં સૌથી પહેલી એજ ખાવી. એનાથી અનેક ફાયદા થાય છે એક તો એક મહીના અગાઉથી કડવાશ પેટમાં જવાથી સુવાવડમાં તાવ આવવાનો સંભવ ઘણો ઓછો રહે છે તેમજ મેથીમાં નસોને મજબુત કરવાનો. ગુણ છે અને ગોળ લોહીને સાફ કરીને લોહી વધારનાર છે એટલે એ ખાવાથી ' ધનશિયા ' જેને આપણે થંકું દરઃ કહીએ છીએ તે થતું નથી કારણ કે મેથીથી ગર્ભસ્થાનના વીકારો દૂર થઈને નસોમાં શક્તી આવે છે.

મેથી આપણા વપરાશમાં થોડી ઘણી તો આવે છે પણ દરરોજના વપરાશને લીધે આપણને તેની કીમત નથી. પણ વૈષ્ણવો એને ' મહારસાયણ ' કહે છે. કદાચ દરેકને એ ન લાગે એ સ્વાભાવિક છે પણ દવા તરીકે પણ સુવાવડ અગાઉ થોડી મેથી તો ખાવી જ બેઠકે.

હાડીઆવાક તરફ આઠ મહીના પુરા થવા પછી રાત્રે સૂતી વખતે દુધ ગરમ કરીને તેમાં ઘી નાખીને પીવાનો રીવાજ છે તે પણ સારો છે. કારણ કે પાછના દીવસોમાં બીજા વાર અડ અનાજ ખાઈ શકાતું નથી માટે ખાવું દુધ પીધું હોય તો અનાજ કદાચ ન ખવાય તો પણ માતાને તથા બાળકને પુષ્ટિ મળશે અને શક્તી પણ કાયમ રહેશે.

વળી રાત્રે સૂતી વખતે સુવા અને મેથી ફાકવાનો રીવાજ આપણા વડીલોના વખતમાં હતો અને તે એવી રીતે કે સુવાને છડાવીને સાફ કરવા અને તે સુવા તથા શેકમા વગરની મેથી એ બન્ને સરખે લાગે (એનું માપ એ છે કે દરેક બહેને પોતાની હથેલીના ખાડો હોય તેટલું બન્ને મળીને લેવું) લઈને તેમાં નણ ચાર ટીપાં દીવેલ નાખીને ગળી શકાય એવું મેળવવું અને સૂતી વખતે ગાળાને સુવું. એનાથી પેટનો વાસુ વી. દૂર થઈને સવારે પેટ નાક આવશે એટલે બીજા જુલાય લેવો પણ નહીં. ડોક્ટરો પણ કહે છે કે સુવા અને મેથી ગર્ભસ્થાનને અડ મદદ કરનારાં છે માટે આગળથી જ આવા સરતા અને નિર્દોષ ઉપાયો લેવાથી ગર્ભસ્થાનની નળાકાને લીધે પ્રસૂતીમાં જે વિવંચ થાય છે તે થશે નહીં અને શરીરના વિકારો સાફ થઈ મજા હોવાથી પ્રસૂતી વખતે બીલકુલ હેરાનમી ભોગવવી પડશે નહીં.

કસરત

કસરત માટે કહેવાતું કે મધ્યમ વયની

બહેનોને ધર કામની કસરત મળે તો છે જ પણ એકલી ધર કામની કસરત પુગતી નથી કારણ કે એકબુ" ધર કામ જ કર્યાં કરવાથી થાક લાગે છે તેમજ દરરોજ એકબુ" એક જ કામ કરવાથી મનને આનંદ તથા રુચિ રહેતી નથી. માટે ધરનું કામ વ્યવસ્થિત અને કુંકું બનાવીને સંજે થોડો વખત પણ ખુદશી દવા, બેવાની ધણી જરૂર છે. માટે કામ આઠોપોતે થોડી ચાલવાની કસરત અવરખ જ કરવી જોઈએ. કારણ કે લાંબુ ચાલવાથી શરીરનાં દરેક અવયવોને કસરત મળે છે તેમજ થોડી એક સરખું બધે દરી વળે છે. તેમજ શરીરની અદરો કચરો પર-સેવા રૂપે બદાર નીકળી જવાથી શરીર તંદુરસ્ત છે. અને તેના ફાખલા રૂપે જેને આપણે મહેનતુ વર્મ કહીએ છીએ જેનાં કે કડીઆ કામે જનારાં, પાસના બારા વેચવા જનારાં વિ. વિ. ચાલવાની મહેનત કરનારાં વર્મ છે તેઓમાં જેવામાં આપણું છે કે તે બોહોની પ્રસુતી જોતજોતામાં પછીજ સગળ રીતે કાંઈ પણ અડચણ વખર થઈ જાય છે તેમજ પેટના બાગેને પુરતી અને મારી કસરત મળવાથી એ બોહોનાં બાગોનાં માથાં નાનાં અને જોળમજોળ હોય છે અને શરીર પણ પાટીલાં હોય છે. જ્યારે શીખંત વર્મમાં પહેલે મેરે બાગે શરીરના પ્રમાણમાં માથાં મોટાં જ હોય છે. એ કુદરતી કસરતનો અભાવ જણાવે છે.

ધરની કસરતમાં પણ આંડુ" કે બારે વજન ઉચાવું એવી બારે યાદી જવાબ એવી કસરત કરવી નહીં. તેમજ પુરા દિવસ દવા

આવે ત્યારે માથા પર બારે વજન હેવું નહીં કારણ કે માથે બાર હેવાથી પેટ પર ફળાણ આવે છે અને કોઈવાર બાળકનાં કોષ અવ-મલે પર હંમેશ દળાણ આવવાથી બાળક ખોડવાળું જન્મે છે. વળી બદાર કરવાથી ઝાક પાન ફળ કુલ વીગેરે નજરે પડવાથી મનને નવીનતા અને આનંદ થાય છે અને તેને લીધે બાળકની ખીલવણી સારી થાય છે. રાત્રે ઉઝમરા કરવા નહીં કારણ કે ઉઝમરાથી આખા શરીર પરા માડી અમર થાય છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ધરની તથા બદારની દળી કસરતો કયાં પછી રાત્રે સુતી વખતે થઈ પાણીથી હાથપમ મોહું થોડાં રવચ્છ ધીમેલાં કપડાં બદલીને સુવું કે જેથી મીડી ઉધ આવશે. દલે નીચે થોડા અમતવા નિયમે જણાવીને સુતનાઓ પુરી કરીશું.

- (૧) બોરાક તાળે અને માફકસર લેવો.
- (૨) રવચ્છ પાણી દમ્ભેલના કરતાં વધારે પ્રમાણમાં પીવું.
- (૩) તાળાં સાકભાજી તથા લોંબુનો ઉપયોગ વધારે કરવો.
- (૪) સાંજને વખતે ખુદશી દવામાં ચાલીને જવું.
- (૫) કપડાં રવચ્છ અને ધીમેલાં પહેવું.
- (૬) રાત્રે નિયમિત રીતે વહેલાં સુવું અને વહેલાં ઉઠવું.
- (૭) કોઈપણ કામને જવાની રેવ નિયમિત રાખવી.
- (૮) શરીરમાં કાંઈપણ ભેચેની જેવું લાગે તો તરત ડોક્ટરનો મસાહ લેવી.

શૌ. શાન્તા મહેતા

શ્રીઓ તથા કન્યાઓને ખાસ વાંચવા લાયક અમૂલ્ય પુસ્તક

સીતા

કિંમત રૂ. ૦-૧-૦૦

આ પવિત્ર પુસ્તક દરેક ધરમાં તથા લાયકેરીમાં હોવું જ જોઈએ.

તથા:—હુલાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા



[૧] નૃત્ય કે કસરત ?

આજે આપણાં સહેશાંમાં અને હવે તો ડેક ગામડાંમાં પણ યુવકો, યુવતીઓ અને બાલિકાઓ કલાને નામે વેવલાસાભરે મુખે, અયંહીન મરોડ વડે, વિકારને આવાહન આપતી આંખ-મટક વડે અને લગડધરેણાથી નૃત્ય હથેલવવાના એ પ્રયત્નો કરે છે, તે જોઈને આપણા કલા-વિધિના અભ્યાસક અને સાહિત્યક ભાઈ રમણલાલ દેસાઈનો આત્મા રડી ઊઠે છે. તેમણે 'ચરિત્ર' ના સપ્ટેમ્બરના અંકમાં એ વિષે લેખ લખીને પોતાના અંતરની વરાળ બહાર કાઢી છે અને જણાવ્યું છે કે આવી અધમ નૃત્ય કળા કરતાં તો યુવકો કસરત કરીને શરીર સુદૃઢ બનાવે તો ભતિતું ને દેશનું કલ્યાણ થાય. બેશક થોડું હેતુએ કરાતી કસરત અને થોડું હેતુએ સધાતી કલા, એ બંનેને હંવનમાં રચાવ છે જ. કસરતથી શરીર સુદૃઢ કરીને આક્રમણને પ્રસંગે પોતાનું, કુટુંબનું અને ભતિતું રક્ષણ કરાય તો જ કરેલી કસરત સાચું છે; જેના વડામાં બધે મહત્તા વળત ઉપાદાને તાળીએ પડાવનાર યુવકો સ્ટેશન ઉપરથી પાંચ રોડનું પોટલું લેઈને ડેર આવતાં રાશમાય અને જરા જરામાં બાંહો ચઢાવીને નિર્બળ ઉપર આક્રમણ કરે તો તેની એ કસરત બ્રહ્મ છે. નૃત્યનું પણ એમ જ. વનવાસી લોક તો શું, મજૂ તેના થે પૂર્વજે પશુપંખીઓ પણ આત્માનંદને માટે નિર્દોષ નૃત્ય કરે છે. પણ આજે તો ભાઈ રમણલાલ કહે છે એમ, મોટે ભાગે વિદ્યાર્થી અને શૃંગારયુક્ત કલાઓનો વાપરો વહી રહ્યો છે. અનેક સાળાઓના જેનાવડામાં બાળાઓ પાસે આ બ્રહ્મ નૃત્યનાં પ્રદર્શન કરાવાય છે. દેવમંદિરોમાં દેવની આરાધના માટે નર્તિકાઓ નૃત્ય કરે, એવા સંપ્રદાય કોઈ કાળે દક્ષિણ દેશમાં

દાખલ થયા. પણ એના પવિત્ર ઉદ્દેશ બુદ્ધિયો અને આજે આપણે અહીં થયું છે, એમ ત્યાં પણ નૃત્યમાં બ્રહ્મ તત્ત્વો દાખલ થયાં, ત્યારે એ કલા મંદી અપકવા થઈ, પવિત્ર મનાતી દેવદાસી આજે ત્યાં નરંયા એવી થઈ પડી છે. અને ત્યારે ભાઈ રમણલાલ કહે છે એમાં થણું તથ્ય છે. અને ત્યારે આપણે નૃત્યકલાને વિશુદ્ધ કરી નિર્દોષ આનંદ પમાય એવી વ્યવસ્થા જરૂર કરવી થઈ.

[' પાટીદાર ' માંથી]

[૨] બાળકો અને સીનેમા

સહેશાં બાળમંદિરમાં અને કુમારમંદિરમાં એવા દિવસ ભાગ્યે જ નોતો હશે જ્યારે એકાદ માળાપની ચિટ્ટી ન હોય : ' અમારે આજે સિનેમા જોવા જઈ છે એટલે ચિ. ને વહેલી રજા આપશો ' આમ ન લખી આપે તો માળાપ બાળકની સાથે મોટે કહેવરાવે, કાં તો બપોરે નોકરને સાળાના આજુ કાંચે તેડવા મોકલે. કાંઈ કાંઈ વાર તો પોતાના બાળકને સિનેમા જોવા તેડી જવાની હોંશમાં માળાપ ભતે પણ ચોલાવવો આવે.

બાળકને સિનેમા બતાવવાના પ્રયત્નો મઝાળા અને શિક્ષકો સાથે મળીને વિચાર કરી લે અને તેને અંગે કંઈ ચોક્કસ ધોરણ વહેલી તકે નક્કી કરે એ ખાસ જરૂરી છે.

પ્રાથમિક સાળામાં અભ્યાસ કરતાં બાળકો-ખાસ કરીને બાળાઓ-ઉપર ખરાબ સિનેમાની માફી અસર દેખાય છે. સિનેમાના હાવભાવ અને નાચનખરાનું ' હલકું ' અનુકરણ છાકરાંમાં કરતાં છાકરીઓમાં વધારે પ્રચલિત છે. કેટલાંક પ્રતિષ્ઠિત કુટુંબોમાં આવા અનુકરણને નૃત્યકળા તરીકે ગણીને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે છે તે વધારે દુર્ભાગ્યની વાત. આ ચોપ છાકરાંમાં કરતાં છાકરીઓમાં વધારે કેમ ફેલાયો છે તેના

કારણ આપણે શાથી કારી રાખીએ? પણ એની તો એક જુદા જ વિષય તરીકે કોઈ વાર વિચાર કરીશું.

આપણા અત્યારના ચિત્રોનું ધોરણ જોઈએ. કળા, વિચાર, વાર્તા, ભાષા અને હાવવાવર્મા હવે ટકા ચિત્રો ને કંઈ બતાવે છે તે અસહ્ય છે. બાળીના ટકા કદાચ મોટાંઓ માટે ચલાવી લેઈ રાકાય. બાળકની દૃષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો અત્યારના આપણા ચિત્રો એક બાળકને છે. બાળકનાનું પાછી આપણે બાળકના સરીર પર નથી દેડતાં, પણ ખરાબ દૃષ્ટિએ બતાવીને તો તેના મન ઉપર દેડીએ છીએ. બાળકનાઓ અને કુડીઓ આપણા દેરાનાં મોટાં મોટાં ચહેરામાં પણ જેમ કાયમ માટે સદી ગયાં છે, તેમ દલકાં ચિત્રો પણ આપણને કોઈ પડી ગયાં છે. સમાજમાં જવાબદાર ગણાતી બ્યક્તિઓ પણ દલકાં ચિત્રો વિશે સારો અભિપ્રાય આપે છે. ઘણી વાર તો એમ લાગે છે કે જેમ ચિત્રોમાં માત્ર વેપારી દૃષ્ટિએ ચલાવવામાં આવે છે, તેમ મોટા માણસો પોતાના અભિપ્રાય પણ વેપારી-કમાણીની-દૃષ્ટિએ જ આપતા હશે. અથવા આપણને સારા ચિત્રોની સમજણ જ નથી.

ત્યારે આ ચિત્રોમાંની બહોમંથી બાળકોને જમારી લેવાં હોય તો તાત્કાલિક ઉપાય શો? બાળકોને સિનેમા જોવા ન જ જવા દેવાં કે ઉપાય-સાથો અને કાયમી નથી. સિનેમા લોક-શિક્ષણનું અને બાળશિક્ષણનું એક અભેદ સાધન થઈ શકે તેમ છે. તેના તે રીતે આજે ઉપયોગ નથી થતો, પણ ખોટી રીતે ઉપયોગ થાય છે. વિજ્ઞાનની ઘણી શોધઓનો જેમ આશરો લેવાય થયાને બદલે સાપડપ થઈ પડી છે, તેમ જ સિનેમાની બાળકમાં પણ આપણે અહીં બન્યું છે.

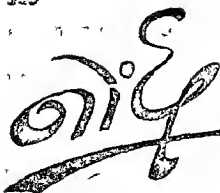
ખરું જોતાં તો બાળકો માટેનાં ચિત્રો ખાસ જુદાં જ તૈયાર થવાં જોઈએ, જેમ બાળસાહિત્ય જુદું હોય છે તેમ. આજે બાળચિત્રોની વાર્તા, વસ્તુ, કળા અને સંગીત-વગેરે બાળમનસને લક્ષમાં રાખીને થોભવાં જોઈએ. મુદ્રાપમાંના કેટલાક દેશોમાં આ બનરથા છે. સનિ-રવિવારે ઘણાં થીએટરોમાં દિવસના બાજમાં બાળકો માટેનાં ખાસ ચિત્રો બતાવવામાં આવે છે. અગમ પહેલાં બાળકો માટે ચિત્રો તૈયાર કરીને પછીથી મોટાંઓ માટેનાં ચિત્રોમાં બાળકોને સાથે લેઈ જવાની મના કરવામાં આવે છે. ત્યાંના થીએટરમાં ૧૦-૧૨ વર્ષ સુધીનાં બાળકોને આડે દિવસે કામગીરી કરવામાં ન આવે. માત્ર સનિ રવિવારે ખાસ તૈયાર કરેલ બાળચિત્રો જોવા થીએટરમાં બાળકોના મોટામોટા થેળા ભરાય. ત્યાં આવતાં બાળચિત્રો ઉપરાંત બાળકને શાસ્ત્ર એવું સંગીત અને વાર્તા પણ પોરસવામાં આવે.

આપણે સાં-મુંડાપની વાંત કોઈ કરે ત્યારે છટકી જવાની એક દલીલ કાયમ આપણે લાવવામાં આવે છે: 'આપણો ગરીબ દેશ એવું બધું ક્યાંથી કરી શકે?' આપણાં થીએટરોમાં ચાલુ ચિત્રો જાહેરને જોનારને તરત જ દેખાશે કે આ દલીલ ખાયા વિનાની છે, છેલ્લા વર્ષથી મીડિને ઉપરના બંધાય વર્ગોમાં ૧૦-૧૨ વર્ષની ઉંમર સુધીનાં ઘણાં બાળકો આપણને જોવા મળશે. ચિત્રો બાળકોને બતાવવાં પાછળ આપણે પૈસા ખર્ચાએ જ છીએ. માત્ર તે પૈસામાંથી બાળકોનાં ખાસ ચિત્રો તૈયાર કરીને કોઈ ચોક્કસ દિવસે તેમને બતાવવાની સારી બ્યવસ્થા કરવાનો જ પ્રયત્ન રહે છે. જો સારી સરકાર, સમજી વેપારી અને ભવ્ય માળાપો તથા શિક્ષકો લેખાં મળીને આ સમગ્ર કરવા ધારે તો પાછળના પણ મુશ્કાળ વિના કરી શકાય અને બાળકોને અનેક ભવનાં મુશ્કાળમાંથી કાયમને માટે બચાવી લેવાનો મોટામાં મોટો ફાયદો આપણને હાંસલમાં રહે. ગરીબ કે જંગમ સી પોતાનાં બાળકને સિનેમા બતાવવા પાછળ પૈસા ખર્ચે છે જ.

આ બાળકમાં કાપતાં માળાપ અને શિક્ષકને જમાડવા માટે માત્ર એક કામગીરી આપુ. મુજરાતી પહેલાં ધોરણના વર્ષમાં લગભગ ૧ થી ૭ વર્ષની આસપાસની ઉંમરનાં બાળકોને એક દિવસ તેજેના વર્ષમાં જાહેરે કહ્યું: 'તમે જેટલાં ચિત્રો જોયાં હોય તેટલાંનાં નામ તમારી નોંધપોથીમાંથી લખી બતાવો.' એક એક બાળકે કામ ઉત્સાહભરે લખાવી લીધું. ફરેક જણે પોતે જોયેલ ચિત્રોનાં નામની યાદી લખવી સાર કરી. ચાર પાંચ ચિત્રો તો એક જ જણે જ જોયાં હતાં. બીજાં બધાંની યાદીમાં ૧૫-૨૦ અને કેટલી વધુ જોયેલાં ચિત્રોનાં નામ હતાં. ઘણાં જ યાદી બતાવતાં કહ્યું: 'જેમાં છે તો બીજાં' ઘણાં, પણ અત્યારે એટલાં જ ચાલુ છે. છ સાત વર્ષના બાળકોની આ યાદીમાં કેટલીક (સારી ન હોવા છતાં) સારી ગણાતી કૃતિઓ ઉપરાંત રૈસમી સાડી, બહુ કંગન, તકરીરી તોપ, મુંબળાલી, ચરમાલાલી, ખૂની ખૂનર વગેરે બાળકો માટે તો નકામો ચિત્રોનાં નામ હતાં.

બાળકોને દલકાં અને જંદા ચિત્રો બતાવીને આપણે બાળકોનું અને આપણું કયું દિલ સાધવાના છીએ, કયા સરકારો પાડવાના છીએ અને કેવું બિવિધ ધરવાનાં છીએ?

['ધરમાળા', ઓક્ટોબર, ૧૯૪૧]



કેંગ્રેસ અને અંગ્રેજ સરકાર

અંગ્રેજ સરકાર અને યુદ્ધ પ્રત્યે કેંગ્રેસની નીતિ પુ. મહાત્મા ગાંધીજીના નેતૃત્વ નીચે હતી તેવી જ છે તાજેતરમાં શ્રીરતના પડા પ્રધાન ચર્ચાએ તેમજ હિન્દી વજર એમરીએ હિન્દ પ્રત્યેની શ્રીરતની નીતિ સંબંધી ખુલાસા કર્યા પણ તે સત્તાપકારક જણાયા નથી.

દરમિયાન રા.ચમ્પ કાશીબારીના હિન્દી સંસ્થાએ રાજદ્વારી કેદીઓની મુક્તીનો સવાલ ઉપાડ્યો અને સરકાર પાસે તેઓની મુક્તી માંગી. પ્રધાન કર્યા આને પરિણામે શ્રી. રાજગોપાલાચારી વિ. નેતાઓને બહાર આપ્યા છે.

શ્રી બ્રહ્મભાઈ દેસાઈ અને શ્રી. રાજગોપાલાચારી ધારાસભામાં જઈને પાવિનિયટી લઈત મદાવવાની તરફેણ કરે છે. પુ. મહાત્માજીનો અભિપ્રાય હતો તે જ છે અખીલ હિન્દ મહાસભા સમીતી છું હાથે છે તે જોવાનું છે.

*

યુદ્ધ :

યુરોપીય યુદ્ધ દારૂજી રીતે ચાલી રહ્યું છે મોસ્કો, લેનીનગ્રેડ હજી રશીયનોના કબજામાં છે, જર્મની અખુટ માનવ, અને રાસ્ટ્રા જાંડર યુદ્ધમાં ડાલવે છે અને જીત મેળવતું જાય છે પણ તેની ગતી પશ્ચિમ યુરોપમાં હતી તેવી રહી નથી પરંતુ ધીમી પડી છે. મિત્ર રાજ્યો ચાંતક યુદ્ધ સામે સજ્જ થતાં દેખાય છે અને અનુભવથી સામનો કરતાં શીખ્યા છે. તેમનું રાસ્ટ્રા જોર વધતું જાય છે અને તૈયારી માટે વખત મળે છે. યુદ્ધનું પરિણામ જુદું આવે છે તેની અપેક્ષા કરવી મુશ્કેલ છે. જર્મનીની મુશ્કેલીઓ

વધતી જાય છે. મીત્રરાજ્યો તૈયાર થયાં છે અને ચાય છે એ વાત સરળ રીતે સમજાય છે.

*

✓ ડૉ. દેશમુખનું બીલ :

મધ્યસ્થ ધારાસભામાં ડૉ. દેશમુખનું જોઈ કક્ક સંબંધનું બીલ મૂકી રાકાયું નથી. પુરૂષો સ્ત્રીઓની ઉત્તરીની વાતો કરે છે પણ સ્ત્રીઓની દશા-આર્થિક સામાજિક મુદ્દાં તે તેમને ગમતું નથી એ રોચનીય છે. હવે પુરૂષ-સ્ત્રી સહકારમાં માનીએ છીએ પણ સ્ત્રી ફરક રીતે પુરૂષની સમાવડીઆ રહીને સંપૂર્ણ સમજથી સહકાર કરે તો જ ઉન્નતી થાય એમ માનીએ છીએ. હવે સર્વ ભાઈઓને સ્ત્રીઓના પ્રશ્નમાં રસ લેવા અને તેમની સ્થિતિ સુધારવા મદદ કરવા વિનંતી કરીએ છીએ કે ભવિષ્યમાં કોઈ પણ વખતે સ્ત્રીઓમાં પુરૂષો માટે સન્માનની લાગણી જોઈ ન થાય.

*

મહિલા વિદ્યાલયનો રજત મહોત્સવ :

ગોરા વખતમાં પ્રો. કવેં સ્થાપીત મહિલા વિદ્યાપીઠનો રજત મહોત્સવ ઉજવાશે. ગુજરાત અને મહારાષ્ટ્રમાં ફક્ત સ્ત્રીઓ માટે જ ચાલતી વિદ્યાપીઠ આ એક જ છે. ૨૫ વર્ષમાં ઉપયોગી સંજીવ સિસ્ટમ સ્ત્રીઓને આપ્યું છે. એ વીદ્યાપીઠની આતક જહેન દેશપ્રેમી અને સેવાભાવી નીવડ્યાં છે ઘણી જહેનો તેમની બીજી જહેનોની ગિયતિ સુધારવા સિસ્ટમ તરીકે કામ કરી રહી છે અને સેવાભાવથી તેમની ફરજ અદા કરે છે. વિદ્યાપીઠના સંચાલકોને હવે અભિનંદન આપીએ છીએ પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે તે ભવિષ્યમાં સંપૂર્ણ રીતે ફેલેસમંદ થાય.

“ ગુણ સુન્દરી ” બાલવિભાગ

તત્ત્વી - નાગરદાસ ઈ ખેલ, મજાડ

વર્ષ ૧૧ : અક ૧૧-૧૨

પ્રતક ૧૧

નવે-ડિસેમ્બર : ૧૯૪૧

સાગરને તીરે

[નામર વેલીઆ—એ રામ]

ચાલો જઈએ ફરવા આજ ખુદની સાગરને તીરે,
સાથે આનંદ કરવા કાજ ખુદની સાગરને તીરે.
સહુ ધીરે ધીરે ફરશું ને રમ્મત ગમ્મત કરશું,
નેશું તરતાં મોટાં જહાજ ખુદની સાગરને તીરે.
ખુલ્લી હવામાં ફરીએ કે સ્ફૂર્તિ શરીરે ભરીએ,
જઈએ સહુ મળી સંગાથ ખુદની સાગરને તીરે.
શંખ, છીપલાં લઈએ ને બા, બાપાને દઈએ,
કરીએ નવી નવી કંઈ વાત ખુદની સાગરને તીરે.
ઉછળે મોજાં કેવાં કે મોટા ડુંગર જેવાં,
ઉછળે હૈયાં સૌનાં એમ, ખુદની સાગરને તીરે.

ગોરીલા વાનર

‘ ગોરીલા વાનર માણસથી પણ વધારે ઊંચા હોય છે. ’ વાનરોની મહાસભામાં એના પ્રમુખ ગિરજશંકર ગોરીલાએ પોતાની જાતનું ઓળખાણ આપતાં કહ્યું: ‘ અમારી ઊંચાઈ ૬ ફૂટથી પણ વધુ હોય છે, અમે શરીરના વજનમાં માણસ જાત કરતાં વધારે છીએ. ખરી ખુબી તો અમારા હાથમાં છે. હિંદુઓ જે પરદુઃખલજન રાજના નામનો સંવત્સર ગણે છે એ વિક્રમ રાજના હાથ બહુ લાંબા હતા. માણસ જાતમાં લાંબા હાથ હોવા એ સદ્ભાગ્યની નિશાની ગણાય છે. અમારા ગોરીલા વાનરના હાથ માણસના હાથ કરતાં પણ પ્રમાણમાં ખૂબ લાંબા હોય છે. અમારી દેહરચના એવા પ્રકારની હોય છે કે ઊંચા ઊંચા ઝાડ ઉપર ચઢવા અને એક ઝાડ ઉપરથી બીજા ઝાડ ઉપર જવા માટે એ અમને હરેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે. અમારા પગ અને હાથ બંનેનાં આંગળાં એવી રીતે વળે છે કે ઝાડ ઉપર આસાનીથી હરવા ફરવા માટે એ પગ અને હાથ બંને એકસરખા ઉપયોગી થઈ પડે છે. અમારો દેહ આવડો મોટો કઠાવર હોવા છતાં એની રચનાજ એવા પ્રકારની છે કે અમે ઝાડ ઉપર ખીસકોલી જેટલી અપળતાથી હરી-ફરી ચડીએ છીએ. અમે અમારા કુટુંબની સાથે ઝાડ ઉપર જ રહીએ છીએ. ’

આગળ જણાવ્યું તેમ અમારો વસવાટ ગીચ જંગલમાં માત્ર મધ્ય આફ્રિકાના જ પ્રદેશમાં છે. ત્યાં સઘન વનવૃક્ષોમાં અમે માણસ જાતથી અદૃશ્ય રીતે વસીએ છીએ. આફ્રિકા અંધારખંડ ગણાય છે. માણસ જાત જેમ જેમ એ પ્રદેશમાં વસવાટ કરતી થશે અને જેમ જેમ જંગલનાં ઝાડ ઓછાં થતાં જશે તેમ તેમ અમારી ગોરીલા જાતિનો જતે દહાડે નાશ થતો જશે. ’

ઓલતાં ઓલતાં પ્રમુખ સાહેબનો અવાજ ગળગળો થઈ ગયો. વાંદરીબાઇએ પણ આંખે હાથ ઢંક રહવાનો ટોંગ કરવા માંડ્યો. આખી સભામાં એક જાતનું દિલગીરીનું વાતાવરણ ફેલાઈ ગયું.

પ્રમુખે પોતાનું ભાષણ આગળ ચલાવ્યું: ‘ આખા જંગલમાં બધા મળી વધારેમાં વધારે પયાસ હબારથી વધુ ગોરીલા વાંદરા નહિ હોય એવો અંદાજ છે. અમારો જતે દહાડે સર્વનાશ થશે તેની અત્યારથી ચિંતા કરવા કારણ નથી. માણસજાત પોતેજ અંદર-અંદર લડી આત્મનાશને નોતરે છે તો એમનાં પગલાં થતાં એક કાળે અમારો નાશ થવાનો હશે ત્યારે લલે થતો. ’

હવે હું તમને એક વાંદરાની વાર્તા કહીશ. આફ્રિકાનાં જંગલમાં એક ગોરીલા વાંદરીને એક શિકારીએ ભારી નાખી ત્યારે એની પાસે માત્ર એક દિવસની ઉંમરનું એક બચ્ચું હતું.

શિકારીએ એ ગોરીલા બચ્ચાને જીવતુંજ પકડી લીધું, અને એક સીને એ ઉછેરવા આપ્યું. માનવીની માતા જેમ પોતાના બાળકને ઉછેરે એવું જાતન કરી પ્રેમથી અને માયાથી એ સીને ગોરીલા બાળકને ઉછેર્યું. એવું નામ ‘ જહોની ’ પાડવામાં આવ્યું.

માણસ જાતની સ્ત્રીના હાથે ઉછરેલું આ ગોરીલા બાળક આખાં જાણે માનવીનું જ બાળક હોય એવા સ્વભાવવાળું અને વર્તનવાળું ઉછરીને મોટું થયું.

એને ઇંગ્લાંડ લઈ જવામાં આવ્યું અને ત્યાંના પાટનગર લંડનના એક ઘરમાં એના કુટુંબમાં એ રહ્યું. હવે તો એ વાંદરાનાં બે નામ પડ્યાં. જહોન અને હાનીએલ. જહોન હાનીએલ બહુ સારા સ્વભાવનો હતો અને માણસો સાથે એટલો બધો હળી ગયો હતો કે એને આમ તેમ શહેરમાં રીતસર ફરવા પણ લઈ જવામાં આવતો હતો.

આફ્રિકાનાં ધનંધોર જંગલનો આ છુવ માણસ જાત સાથે એટલો બધો હળી ગયો હતો કે રાત્રે એ માણસના બાળકની માફક રીતસર પધારીમાં ઊઘી જતો. એ જમવાની વંજાએ મેજ ઉપર છંરી, કાંટા અને ચમચાની મદદથી ગોરા લોકોની માફક રીતસર સમ્યકતાપૂર્વક પોતાનું લોજન જમતો.

જહોનને રમતગમત કરતો એક લંડનનાં માણસોને બારે મળ પડતી જહોન બિલાડીનાં બચ્ચાં સાથે લહેરથી રમત રમતો અને એની સાથે ઢોડમઢોડા કરતો. ઝપાઝપ જ્યાં મરણ ફાવે ત્યાં હાથ-પગનો ઉપયોગ કરી ચપળતાથી ચડી જતો. એને કોઈ હસાવતું ત્યારે એક જાતના ઘેરા બોખરા અવાજથી માણસોનાં નાનાં બાળકની માફકજ એ ખડખડાટ હસી પડતો. એ શુદ્ધે થતો ત્યારે એક પ્રકારનો ‘હોક-હોક’ જાતનો અવાજ કરતો હતો.

એના કદાચ પ્રમાણે કોઈ ન કરે, અથવા એને કશું જોઈતું હોય તે કોઈ એને ન આપતું હોય તો એ પોતાના પંજા ભેરથી જમીન ઉપર ઠોકી બધાનું ધ્યાન ખેંચતો હતો. કોઈ ચીજથી એ રાજ થતો તો બે હાથ એડી તાળી પાડી નાચતો હતો. એ દરરોજ આશરે ૧૫ શેરથી ૨ શેર દૂધ પણ પીતો હતો અને પાણી પણ પીતો હતો. એને મેવો ખૂબ ભાવતો હતો, બધી જાતનો મેવો એને ખપતો હતો. એ કોઈ અજસીયું કે એવી છુવત એ જોતો તો ગભરાઈને આવો હડી જતો. એણે છુંદગી ધારણ કરીને જો કે સાપ જોયો ન હતો પણ આફ્રિકાના જંગલમાં વસતા અજગર અને ઝેરી સર્પોની પેઠી દર પેઠીનો કુદરતી ભય એની રજોમાં થોડો ભણે પણ ઊતરેલો જ હતો. એ કોરણથી જ એ સાપ જેવા આકારના નાના અજસીયા કે કાનખનુરાથી પણ ખીતો હતો.

ઝાડનું પાંદડું ખરે કે બીજે ઓચિંતે ધબકે થાય તો માણસના બાળકની માફક જ એ ચમકીને ધુણ ઊડતો હતો. એના આવા માણસ જાતને બિલકુલ મળતા આવતા સ્વભાવથી ત્યાંના લોકો ખૂબ ખુશી થતા હતા, બીજા ગોરીલા વાંદરાનાં બચ્ચાંઓ ઇંગ્લાંડની ઠંડી હવામાં આ અગાઉ આણુતાની સાથે જ મરણ પામ્યા હતા, પણ જહોન હાનીએલ તો લગભગ બે વર્ષ છૂંચે હતો. એ કદાચ વધારે આયુષ્ય લોગવત, પણ એને ઉછેરનાર સ્ત્રીની પાસેથી એને બીજી જગાએ લઈ જવામાં આવ્યો. પાળક જન્મેલાને વિશેષ આ સ્નેહાળ વાંદરબાળને એટલો બધો લાગ્યો કે એ ઝૂરીઝૂરીને હૃદય બંધ પડવાથી મરણ પામ્યો.

ચારેક વાગે રહ્યા પીને રૂગળી પોઈન્ટ ફરવા લાગ્યા. ત્યાં મુરતી લોકો પણ હતા તે મુરતના રતાળનાં લાલ્યાં ને દુકાનદારની ખાંડથી વીશે વાતો કરતા. કેટલા ‘રૂની તેણ કે મંદી કે સીફ્ટની’ તેણની ઘાંટા પાડી વાતો કરતા, એ એક લાકડી લીધી. ઘેર જતાં સાંજ પડી, ઘેર ગયા. હોળીનો દીવસ હતો તેથી મીઠું મજાનું જમવાનું મળશે એમ ધારેલું પણ જાહુ ગીરદીને લીધે સાહુ જ ખાવાનું મળ્યું. ખાઈને ગર્ષાટા મારી સુઈ ગયા.

બીજે દિવસે શારલોટ લેઈકથી ડેન્જર પાથ ગયા. ત્રીજે દિવસે માઉન્ટ બેરી ગયા. ત્યાં બેરી ખાવાની મજા પડી હતી. ચોથે દિવસે જોલીમ્પીયા મેદાન-રોલ્ડ હોટેલમાં છાસ પીને એલેક્ઝાન્ડ્રા પોઈન્ટ ઘડને ઘેર ગયા.

જમી, સુઈ પત્તા રમી રહ્યા પીને ‘આરટીસ્ટ પોઈન્ટ’ ને મેલેટ ગયા. મેલેટ જતા રોશન ને તેની મમી રીક્ષામાં મળ્યા. “સાહેબજી” “સાહેબજી” કરીને હસ્યાં, રૂગળી પાર્કમાં થોડીવાર બેસી બધાને મળી ઘેર ગયા. રેડીયો સાંભળી વાત ચીત કરી જમીને સુઈ ગયા.

સ્વીવારે રહેવારના બબ્બર હતું. લીલાં અંજીર, પપાઈયાં, ચીકુ વગેરે મળ્યું. થીડી મમશ ને તલની મળતી. થોડું ખાવાનું લઈ અમે માધવજી પોઈન્ટ ઉપર ઉભા થઈ થોડું ફરી ઘેર ગયા. સ્વીવારના લાડતું મિષ્ટાન જમ્યા ને નીરાંતે ઉઠ્યાં, સાંધે છબીવાળાને ત્યાં છબીઓ તોઈ ફરી રૂગળી પાર્કમાં ગયા.

સોમવારે ઘણાખરા મુંબાઈ પાછા જવાના હતા એટલે રીઝર્વ કરાવવા ડોઝલોક થતી. ઘોઠાવાળાઓ ને રીક્ષાવાળા ને છુટવાળા ખુબ આવતા. સોમવારે સાંજે ડોઝલોક ખાંઈ છાકરા સાથે બુલી પડેલી. શોધાશોધ થયેલી. ખાઈ ને બેબી સ્ટેશન ઉપર મળ્યા.

મંગળવારે મુંબાઈ પાછા ફરવાનું હતું, એક વાગ્યાની ગાડીમાં જવાનું હતું. રહેવારના થોડું ફરી આવ્યાં. સામાન ને બિસ્તરો બાંધ્યાં. ન્હાઈ ખાઈ વાતો કરી પૈસાનું બીલ આપ્યું. નોકર ને રસોઈવાને “બસીસ” આપી. મેનેજર ને બીજા બાઈને સાહેબજી સલામ કરી.

સ્ટેશનને પહોંચ્યા. ખાસ ગીરદી તહી હતી. તાપ લાગ્યો. અમારી જોડે હોરાજીનું કુટુંબ હતું. બોમ્બે બોમ્બે વાતો કરતાં. નેરલ આગ્યું એટલે રહ્યા પીધી. થોડી વારમાં પૂનેથી ગાડી આવી. અમારી સાથે “રોશન” ને તેનું કુટુંબ આવી રહેલ્યાં. અમે ને તેમણે હસ્યાં ને માથેરાનની ગમ્મતની વાતો કરી. એક જણે કહ્યું કે “એકો પોઈન્ટ” ઉપર સાંજે પાંચ છ વાગે પેલે દિવસે ચિત્તો આવેલો. વાત સાંભળીને અમે જરા ઠંઠા થયેલા.

કલ્યાણ આગ્યું, પાણી પીધું દાદર આગ્યું, ‘મુંબાઈમાં જરૂર મલભો, સાહેબજી.’ એમ કરી અમે દાદર સ્ટેશનને છટા પડ્યા. લોકલમાં બેસી સામાન લઈ અમે ઘેર આવ્યા. માથેરાનમાં ઇસ્ટરમાં જાહુ મજા પડી.

આબુગઢ-ચંદ્રાવતીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજૂ કરતી

વીર શૃંગાર અને કશ્મીરસથી ભરપૂર

રજવાડાના દાવાદાવા, અંતઃપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લેદસરમોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

ધાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંની હજારો નકલો ખલાસ થઈ ગઈ છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

એક વખત વાંચવી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૫૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુકું છતાં મૂલ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિં. પ્રેસ, વડોદરા.

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્સ



હરિશંકર જાની •



ડીસેમ્બર ૧૯૪૧

નવી રેકર્ડ્સ

ભક્ત સતારશા

ડી. એ. ૬૫૭૦

કાનુડો કાળો કાળો,

ગોરલી ચેરણુ ધધ.

શ્રીમતી જ્યોત્સ્ના મહેતા

ડી. એ. ૬૫૭૧

જ્યોત્સ્ના ઈયા,

ઓ રાધિકા, ઓ રાધિકા

શ્રીમાન રેકર્ડ રસીકો

અને

શ્રીમતી રેકર્ડ રસીકાઓ

મારામાં મીઠાની તાણ હોવાથી માનના સ્વપ્નથીએ
મનુષ્ય મવર્તના હાથે અને રાગપાતર આપવાહું
નકરી કમું હોવાથી આકાશના કુવની માળા લઈ
મારી મુલાકાતે પધારશે તો ફૂટના ડબ્બાના
ડંઠાનિશન મડગડાની દન્તિશંકર જાનીની પાટી

“પશા પટેલની પાવલી ગૂમ”

એમ બોલીને તમોને સત્કારવા બલકારશે કે—



ભક્ત મતારશા

“સહુ સાહેબો પધારી
બહુ શોભા છે વધારી
કેઈ પાટો તો ખૂમ
આહી પાવલી છે. ગૂમ.”

રજુ કરે છે

હરિશંકર જાની અને પાટી
ડી. એ. ૬૫૭૨

પ્રો. બુદ્ધાં

ડી. એમ ૮૩૮૮

શરણ કીન તુએ સમલયે
ચાર ચીજ તેરે શુર મંગાવે

સંત સખૂ, દર્શન,

સોહાના ગીતના

માયનોની રેકર્ડ્સ સાંભળો.



પ્રો. બુદ્ધાં

મચિત મફત ટેલેગ્રામ માટે અમારા ઓથોરાઇઝડ ડીલરને મળો અથવા લખો:—

ધી નેશનલ ગ્રામોફોન રેકર્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની લિ.

૧૧૦, મેડેલ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧.

ગુરુ ગ્રંથ સાહિત્યપદ્ય



કાઠિયાવાડનાં રાજા મહાત્મજીઓ, વકીલ, એડીટરો, કવિઓ, માધ્યમો,
ન્યાયાધીશો અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કૃષ્ણ નિવાસ હિન્દુ લોજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન
અમીરી ભોજન પ્રબંધ

ટેલિફોન
નં. ૫૬૮

આયમંદીર પાછળ, વડોદરા

શુભ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
જોવા આવનાર દરેક પ્રવાસી કૃષ્ણનિવાસ ને જરૂર પોતાનું મન

શિશોહીના ઇતિહાસના સાચા દૃશ્યલેહક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતરપુરની સીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાકોવા વગેરે
લેહભરમોથી ભરપૂર, પ્રજામાં ખુબ વખણાયેલી સુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો - મેનેજર, લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

હોમિયોપેથીની દવાઓ

સમાજને આશીર્વાદરૂપ છે એ આજ સહુ સ્વીકારે છે

આ રહી સ્ત્રીઓ માટેની સુવાવડ પ્રસંગની, સુવાવડ પહેલાં અને સુવાવડ પછી દરેક જાતનાં દર્દોને દૂર કરનારી આશીર્વાદરૂપ દવા.

સરલ સુવાવડ

ગર્ભ રહ્યા પછી ત્રીજે મહિનેથી આ દવા શરૂ કરે તે બાળક અવતરે ત્યાં સુધી અને ત્યાર પછી પણ સુવાવડનો એક પણ દોષ ન થાય અને અશક્તિ ન રહે એ પ્રકારની આ દવા સૌ. ડૉ. દુર્ગાદેવી નીગમેખાસ તૈયાર કરી છે.

ગર્ભમાં બાળક મુકાઈ જાય, સુવાવડમાં બાળક આડું થાય એવો કોઈ પણ પ્રસંગ આ દવા શરૂ કર્યાથી આવતોજ નથી એટલે સુવાવડની બચકરતા પહેલેથીજ દૂર કરનારી આ સર્વોત્તમ દવા છે.

બાળક પણ તંદુરસ્ત બન્યું અવતરે છે અને બાળકને થતા શરૂઆતના સર્વ રોગોથી બાળક મુક્ત રહે છે.

એટલે આ દવા એક એક સ્ત્રીએ પોતાની પાસે રાખવા જેવી છે.

પાંચ શીશીનું એક બોક્સ ત્રીજા મહિનાથી શરૂ કરી બાળક અવતરે ત્યાં સુધી અને એ પછી પણ એક માસ સુધી ચાલે છે.

બોક્સની કિંમત રૂપિયા ૫-૮-૦ (પોસ્ટેજ જુદું)

મેસર્સ નીગમ એન્ડ સન્સ, હોમિયોપેથીસ્ટ્સ

નેહીરાસ વીરુતની પોળ, રાવપુરા—વડોદરા

બાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીઓનું માસિક

તંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

લવાજમ: વાર્ષિક: રૂ. ૩-૩-૦-છુટક નકલ રૂ. ૦, હિંદ બહાર રૂ. ૪. બર્મા: રૂ. ૩. ૩. ૦
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની સુંદર ચિત્રો અને આકર્ષક હાસ્યવાળી
દળદાર ભેટ ચોપડી તદ્દન મફત ભેટ મળે છે. લવાજમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ “ હસપની નીતિકથાઓ ૧ ” છે.

“ બાલજીવન ” નું સાહિત્ય :

‘ બાલજીવન ’ સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)

બાલજીવન કાર્યાલય—બાજવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદની સુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

શરૂઆતથી અત્યાર સુધીનો સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અલગ પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧

ત્રણે ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

હુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

ગુણસુન્દરી

નવરસાપક :

વંચી :

પ્રકાશક :

નટવરલાલ ઠક્કર

શ્રી. જયવતી દેસાઈ

અંબાલાલ વિ. ઠક્કર

હુદાબામિત્ર પ્રેસ. વડોદરા.

વડોદરા.

પૃ. ૩૭ મું]

જાન્યુઆરી : ૧૯૪૨

[અંક ૫ મા

આનુકંભણિકા

ગુણસુન્દરી : શ્રી. યોગી	૨૮૩
કુલુ એકલડી : શ્રી. મનોરમા મંજુલ શાસ્ત્રી	૨૮૪
કુસુમ : શ્રી. બાળકૃષ્ણ ભેરડી	૨૮૫
અકચર્યાના : શ્રી. રમણ કાશ્યાપ	૨૮૬
સાલિત્ય પંચ : શ્રી. દ્વારકાબાઈ તેલંગ	૨૮૭
કલાની વિભૂતિઓ : શ્રી. વનબાળા દરિપ્રસાદ દેસાઈ	૨૮૮
કોકિલાનાં માન : શ્રી. જયવિલાસ મેહા ઝવેરી	૨૮૯
સાતી બચાબાઈ : શ્રી. કૃષ્ણરાવ મોદિલે	૨૯૦
બનેવીના પાપે : શ્રી. મ. મો. મુર	૩૦૧
સ્મરણજીવી : શ્રી. જગન્નાથ મર્યાદ	૩૦૩
ચુંદર પુષ્પ : શ્રી. જયવંતરાવ ભટ્ટ	૩૦૪
ઝોરડે ઝાવો : શ્રી. ચંદ્રલાલ મંજુલ ઝોઝા	૩૦૫
પૈસાનોજ સગો : શ્રી. આ.	૩૦૬
ચિત્રા : શ્રી. મનોદ્રુમાર મો. દેસાઈ	૩૦૮
નોંધપોથીને પાનેથી : શ્રી. 'વસિષ્ઠ'	૩૧૨
શાલીરિક સ્વાસ્થ્ય : શ્રી. સાન્ના મહેતા	૩૧૭
ફૂલવેળી :	૩૨૦
શ્રીજન્મત :	૩૨૪
નોંધ :	૩૨૫

— બાહ્યવિભાગ —

ચાલીમાં : શ્રી. વનલાલ જી. પંડ્યા	૧૨૫
ખનીયો : શ્રી. નાગરાસ ઇ. પટેલ	૧૨૬
બાલ અભિલાષા : શ્રી. રેનાલ સોની...	૧૨૭

બાલવિનોદનું બાલસાહિત્ય

બાળકો માટે સર્વોત્તમ છે.

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
બાલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર કર્યા છે.

*

અક્ષર માળા

ઉંચી જાતનાં આટું કાડું ઉપર પાંચ રંગમાં છાપેલી
પુષ્કળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કંઈક શીખવવો એ રમત વાત છે.

બાલવિનોદ ગ્રંથાવલી

એ રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષર છાપેલાં
છ થી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખખ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

બાલવિનોદ માળા

વારોવાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં ખેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અશોક બાલપુસ્તકમાળા

ગુજરાતના બહુતાં લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, ઇસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક ચોણોસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર જાણવો.

બાલવિનોદ કાર્યાલય : મંલાહ [મુંબઈ]



પુસ્તક ક્રમ

અન્યુઆરી : ૧૯૪૨

અંક ૫ મે

ગુણસુન્દરી

*

ચાક ભારતને ચાક ગરબે રમે ગુણસુન્દરી,
ધન્ય હવે ત્રિલોક ગરબે રમે ગુણસુન્દરી.

હળીમળી એકમેક

ધ્રુવરતા અલિપેક

ગરબે હીલો ગુણસુન્દરી...ચાક

અમરપુરનાં અમી અમર ધની લાવળે,

પૃથ્વીને પાટ પડ્યા પથર પીગળાવળે,

સેવા સાધિ અનન્ય

કરી જીવન ધન્ય

ગુજર મોંઘી ગુણસુન્દરી...ચાક

ચંદ્ર ને ચાંદનીની તેજ ભાતમાં,

સ્નેહ સૌર્ય-ભીનાં નર્મદના ગુજરાતમાં,

આર્યઉજળા પ્રતિહાર,

અણુઆથમ્યા ઉજસ,

ગરબે ગુંજે ગુણસુન્દરી...ચાક

માનો સાધન ધન જીવન ક્ષણિક છે,

આત્માના બળિયાને કોની બીક છે ?

એવાં અખંડ સૌભાગ્ય,

પામો આશિષ પરાગ,

ધર્મને પંથ ગુણસુન્દરી...ચાક

શ્રી. ચાગા

: : આવેલ આસાસમાં : : એ દાળ : :

સાગર વચ્ચે જૂલું એકલીને,
મહારા નાવિક છે બહુ દૂર રે,
જૂલું એકલડી....

આકાશી મોનાં ઉછળેને,
કાંઈ ગેળી સુષાતા સૂર રે,
એમાં એસરે જીવન નૂર રે,
જૂલું એકલડી....

ખડકે થડકે છે દિલડું ને,
મહારે જૂઝડું સામે પૂર,
મહારં નાવડું નીર ભરપૂર,
જૂલું એકલડી....

દબ્યે દેખાય બીહામણાં,
મહારં મનડું શેકાતૂર રે,
હું તો નિરખું થઈ આતૂર રે,
જૂલું એકલડી....

સાથ કડં સખિ ! આવવા,
એ તો જલ્લાટે એકલ શૂર રે,
એને રોકે અનંતનાં પૂર રે,
જૂલું એકલડી...

એળા પડે એના આલમાં,
આત્મ લીવડો પ્રકટે કર રે,
ત્હાય નાવિક દૂરના દૂર રે,
જૂલું એકલડી....

શ્રી, મનોરમા મંગળજી શાસ્ત્રી.

તનસુખ આને બહારથી
ધુત્તપુત્રાં યધને ઘેર
આગેા હતો; યુરસાથી લાલ-
ચોળ મોં યધ ગયું હતું.
કપડાં ઉતારી તેણે પ્રથમ એ
ગ્લાસ થંડા પાણીના પી
લીધા; અને એક લાત મારી
ચટાઇનો વીંટો ઉઠેલતાં તેના પર
પડતું નાખ્યું. સવારે દુકાનમાં

કુસુમ

લેખક :

શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોશી

બનેલી હકીકતથી તેના છવ અઠ્ઠાઈ મરો હતો
અને તેને કાંઈ આજીવન સંસ્કૃત ન હતું;
“માત્ર સ્ત્રી જાત કેટલી નીચકદરામ—”
એટલું જ વાક્ય તેણે અત્યાર સુધીમાં સંકેડે
વાર ઉચ્ચાલ્યું હતું. અને તનસુખ અઠ્ઠાઈ
એમાં કાંઈ નવાઈ પણ નહિ !—દુકાનમાં કુસુમ
આવી શું, તેને જોઈતી બીજી બજાર પાસે
માગી શું, ને દુકાનમાંથી પાછી ફરતા સુધી
તનસુખના સામી નજર પણ નહિ નાખ્યાં
બેપરવાઈથી જતી શું રહી ? બધી અન્યથા
જ કહેવાય !

કુસુમ અત્યાર સુધીમાં કેટલીયે વાર
તનસુખની રૂમ પર આવી હતી. તેણે આજેથી
નવી નવી નવલકથાઓ અને ચોપડીઓ ઘેર
વાંચવા લાગી હતી; અને તે નિયમિત પાછી
ન આપવા નેટલી ઓળખાણ પણ તેને યધ
ગઈ હતી. રમના દિવસે બંને જણ ચોપડી
પર ફરવા જતાં મંડરી અને બેળ મનમાં-માં
ઉઠાવી પાછાં આવતાં—અને તેજ કુસુમ આજ
તનસુખ સાથે આમ વર્તે ?

તનસુખ અને બજાર એક જ ખોલીમાં
બેસા રહેતા હતા તેઓ એકજ લોન્માં
જમતા અને એક જ દુકાનમાં નોકરી કરતા;
માત્ર એક જ બાજતમાં તેમના વચ્ચે ગુપ્ત
હરીશ્ચંદ્ર ચાલતી. તનસુખને લાગતું કે પાડે-
શમાં રહેતા કુલશંકર કાકાની કુસુમ મારા પર
આકર્ષીત છે; બજારને કુસુમ આકર્ષક લાગતી

પણ તેને તેના પ્રયે મોજ
બળે કેમ પણ સગી બહેન
એવો જ મનમાં આવ
વતો—પણ તનસુખને એ વા-
તનો ખ્યાલ ન હતો ! આથી
કુસુમના નામની વાત નીક-
ળતાં તેઓ નનાગો જ ઉલ્લેખ
કરતા—જે કે કુસુમને માટે
તનસુખ કેવા રૂમાલ ખરીદે

છે, તેની ગુપ્ત તપાસ બજાર રાખતો અને
બજાર તેને આપવા ટોપશ્વેટ માટે થું થું
ખરીદી લાવે છે તેના કિસામ તનસુખના
ખીસામાં પણ તૈયાર જ રહેતો.

છતાં આને તનસુખે નિશ્ચય કયો “ બસ,
બસ, આજથી કુસુમ સંજોળી વિચાર કરવો
પણ હરામ છે. ”

તરફળ ઉઠીને તેણે ખીસામાંથી પૈસાનું
પાકીટ બહાર કાઢ્યું, અને તેમાંથી કુસુમનો
ફોટો ખેંચી કાઢી તેણે તેના કુકડે કુકડા કરી
નાખ્યા; અને બારીએથી પતનમાં ઊરાડી પણ
દીધા; તે વખતે તેનું મન કેમ બળે તેને
કહેવું હતું કે “ કુસુમ શી એટલી મોટી
મન્દની અપસરા છે કે તેનો ફોટો વળી
ખીસામાં રાખવો પડે ? ”

અને આ વિચારથી તેને કાંઈક સારું
લાગતાં તે પાછો ખીસાનામાં પડ્યો.

૨

“ લે હિંમતસે કામ બદે જીવનું દે
સંમાન—”નાં લહેરી આંદોલનો પસારતો
બજાર રૂમમાં દાખલ થયો; તનસુખ કંઈપણ
પૂછશે એમ તે ધારતો હતો; અને ઉતાવળે
ઉતાવળે કુસુમે દુકાનમાં આવી તેની સામે
શી શી વાતો કરી તે કહેવાને તલપાપક યધ
રહ્યો હતો ! પણ તનસુખે તેના તરફ તીરછી
નજરે જોઈ પછી આંખો મીંચી દીધી અને
પાસું મરડી તેણે બંને તરફ પીડ કરી.

બપર સમજી ગયો કે તનસુખ બાંધ આજ
કાંઈક ઉપડેલા લાગે છે!-તેણે ઠાટ કાઢી
ખીટીએ બેરવતાં જ પાછું પોતાનું ગીત
માવું શરૂ કર્યું:-

જન્મ લિયા તો જી બે બહે, ડરનેકા કયા કામ-
બહે જીવન હૈ સંગ્રામ.

ગાતાં ગાતાં તેણે ખીરસામાંથી પિતાનો
આવેશો પત્ર ખોલી વાંચવા માંડ્યો-તેમાં એ
જે કુમારી લતાને આહતો હતો તેની જ સાથે
વિવાહની સંમતિ સંબંધી હરીકત હતી-તેણે
તનસુખની પીઠ સામું જોયું અને પાછો સંગી-
તના તાનમાં તણાવ્યો:-

યું રાના યા ક્યોં આયા તું, જીવનકે મેદાન-
બહે જીવન કે મેદાન.

x x x

જો ડરતા સો મરતા બહે,
જો લડતા કુછ કરતા બહે,
ડરનેકા કયા કામ-
બે હીમત સે કામ બહે

જીવન હૈ સંગ્રામ-

સંગીતની લહરીઓમાં તેની આંખ
ઠરી ગઈ!

ગીરગામની એક મોટી ઠાપડની દુકાનમાં
બપર નોકરી કરતો હતો. આજે કુસુમ
દુકાનમાં આવી તે વખતે બપરે બીજી બાજુએ
કાંઈ કામમાં રોકાયો હતો, તેથી તેનું તેના
તરફ ધ્યાન ન હતું. તેણે પાસે આવીને
ચોકણું “બપરેલાઈ” ઠીકી આસ્તેથી ઢાંક
મારતાં તેણે ચકિત ચર્ષી તેના સામું જોયું!

“બપરેલાઈ” શબ્દો કુસુમના મોંમાંથી
નીકળેલા તે યાદ આવતાં તેનાં હારીરનાં
રોમાંજ ખડા ચર્ષ ગયાં-તેને તેની બહેન કલા
યાદ આવી. આનંદના આવેશમાં તે પાનાં
લઈ પેશન્સ રમવા બેઠો. પાનાં પીસતાં બપરે
ખાલી ગણમણતો હતો પણ શેડીવારે તેનો
અવાજ પૂરા તાનમાં આવ્યો:-

દુઃખ સુખ કા હે નીત ચનાતા,
એક જાતા એક આતા બહે-
એક જાતા એક આતા-
બે હીમત સે કામ બહે

જીવન હૈ સંગ્રામ-

“આલ બંધ કર.” તનસુખ પાછું

બદલતાં વાડી ઉઠ્યો.

બપરેએ ગાયન બંધ કર્યું અને તનસુખ
તેના સામું દયામણી નજરે જોઈ રહ્યો.
આથી કેટલીક વારે તે બોલ્યો, “દોસ્ત
તનસુખ, આજ કેમ તું આજાડયા કરે છે?
મને તો લાગ્યું કે કંઈ શીટ ખીટ તો નહિ
આવ્યું હોય?”

તે બપરેએ પાછાં પાનાં પીસવા માંડ્યાં.

“આ શું માંડ્યું છે આજ?” તન-
સુખ ગાજી ઉઠ્યો.

“બપરે, પેશન્સની પાટ માંડી છે.”

પુનઃ બપરેએ ગાવા માંડ્યું:-

કેંક ખેલાડી ફિર સે ખાસા,
જમ તક સૌસા, તમ તક આસા,
બે હીમત સે કામ બહે

જીવન હૈ સંગ્રામ-

“બંધ કરે છે કે નહિ?”

“શું રમવાનું?”

“નહિ રે, આ તારા લહેકા.”

સાચક નજરે તનસુખ શેતરંજી પર
પડેલા પાનાં તરફ જોવા લાગ્યો.

પતાં બેગાં કરતાં બપરે બોલ્યો “આ
રમત તને નથી પસંદ?”

“પાનાં પર પાનાં મૂકવાં એમાં
શું? ખાલી ઊકારાની રમત-Simply
Children.

તે બપરે હર્યો.

(૩)

દુકાનના શેક શંશુપ્રસાદ દાદરમાં પોતાની
દુકાનની સાખા હમણાં જ ખોલી હતી. તે

“ વા-હ, વા-હ ! એ બહુ સરસ ! આવાં સાડી પોલકાં પહેરાવીને તમે મને કોઈ નર્સ બસ ધારી કે વનીકબુલર કાષ્ઠનક્ર પાસ થયેલી નિશાળની કોઈ મહેતી માની ? ” કુસુમે અદ્ભુતચર્ય કહ્યું.

બપર જરા ખસીઆણે પડી જઈ બોલ્યો. “ ત્યારે આ પોપટી રંગની સાડી ને તેના પર કેસરી વેલની ડીઝાઇન જોઈ બેન ? ” કાઠી આપું નીચેથી ? ”

“ મારે શું જોઈએ છે ને તમે શું બતાવો છો તેનો તો ખ્યાલ કરો બલ્કા આદમી, મારે પહેરવાને જોઈએ છે-શેવરંછ કે ગાદી તકીઆના ગભેર કરવા નથી જોઈતી !

કુસુમ રવાબજેર દુકાનમાં આવી હતી તેથી શંભુપ્રસાદ તેની હીલચાલ પર બારીક નજરે જોવા કરતો હતો; બપર તેને ડેટલી વારથી ખતખતના નખૂનાઓ બતાવતો હતો; અને તે બધા તે એક પછી એક મોં મગ-કોડી દૂર ફેંકતી હતી તે બધા માલ એ જોતો હતો. આખરે એકે જાત પસંદ ન પડવાથી તે દુકાનમાંથી ઊઠી બહાર જવા તૈયાર થઈ; અને નવી ફેશનનો જમાનો આવવા છતાં દુકાન હજી સોળમી સદીના દિસાએ જ ચાલે છે એનો પણ ડાહ્યો કાઉન્ટર પર આવતાં તે કરવાનું ચૂકી નહિ; આથી બપરેએ છૂટજ કહ્યું. “ રમખાણો ચાલુ હોવાથી નવો માલ હજી ઠેકબેઠ માર્કેટમાંથી આવી શક્યો નથી-તે જોવા પછી તો તમે એટલાં ખુશ થશો બેન કે આજની તુમારી નિરાશા તમને યાદ પણ નહિ આવે અને જેને તેને તમે એમજ કહેશો કે નવી ડીઝાઇનની સાડીઓ બેવી હોય તો શબ્દ રોસમાં જ જવું ! પાંચ છ દિવસ પછી પાછાં એકાદ આંટો મારી જાએને બેન ! ”

કુસુમે આનો કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ;

સહજ પાછું પણ ન જોતાં તે ટેકસીમાં ચઢી અને ખટાક દબને મોટરનું બારણું બંધ કરતાં મોટર ચાલી. “

(૫)

શંભુપ્રસાદને બપરનું અત્યારનું વર્તન અને કુસુમના હેઠ્ઠા ટોણાનો દીધેલો સમય-સૂચક જવાબ બહુ ગમી ગયા; આખરે દુકાન બંધ કરતા પહેલાં તેણે બપરને પોતાની દાદરની સાખાના મેનેજર નીમવા સંબંધી નિર્ણય જણાવી દીધો.

બપર પોતાની રૂમમાં શેતરંછ પર બેઠો બેઠો એનો જ વિચાર કરતો હતો. એનાં બાવિ સુંખ અને વેમવનું ચિત્રપટ એની નજર આગળ ફરવા લાગ્યું.

“ જાણે એની દાદરની સાખામાં મેનેજર તરીકે બદલી થઈ; પોણોસોથી વધીને પગાર સો રૂપિયા થયો; લતા સાથે લગ્ન થઈ જતાં તેને લખને પોતે શિવાજી પાર્કમાં નાનો સરખો બંગ્લો લખને રહે છે; અને એક દિવસે દુકાને જવા નીકળે છે તે વખતે લતા આવીને કહે છે કે આજ આવતી વખતે હાર્મોનિયમ લાવજો હો-નહિ તો હાર્મોનિયમ કહેશો કે ભૂલી ગયો-તો પછી યાદ રાખજો તમારી સાથે બોલવાની નથી ! ”

“ એંહ, એટલું જ ને ! પણ સ્ત્રીના અબોલા બુઝાવી તેને બોલતી કેમ કરવી તેનો મદામત્ર મને આજાદ આવડે છે ! ” બપરે તરફથી ખુલાસો થયો.

“ હા, કહો જોઈએ, તે કેવો મદામત્ર ! ” લતાએ ઉત્સુકતાથી એકદમ પૂછ્યું.

બપરેએ નજીક આવી મોં આગળ કરતાં જ લતા તેનો કહેવાનો ઉદેશ સમજી ગઈ ને દૂર દૂરી જતાં બોલી “ આં...આં...આં... આ શું ? કોઈ જોશ તો !... ”

અને હાલચોળ મોં કરી માયાના વાળ સમારતી તે ઝટપટ અંદર જતી રહી.

કુસુમ અટક્યાળી તો હતી જ. તેણે તેના કાનમાં “કૂક-” કરી કાનમાં તમરો બોલાવ્યાં.

તનસુખ તત્કાળ બેઠો થયો. ને બોલી ઉઠ્યો, “જસ જસ, મહામાયા ! તારાં દૃષ્ટ મસ્કદી બહુ થઈ ગયાં, કહે તો હાથ જોડું” પથુ આમ રંગડીશ નહિ. પેંડા ખાવા હોય તો તારા પ્રિય બપર પાસે માગી બે. ”

“ બપર મને ગમી જાય એવો છું ખરાબ અને નાલાયક છે તનસુખ ! ” કુસુમે તેનાં જીવલેષ પર હાથ ફેરવતાં કહ્યું.

“ નાલાયક નહિ, પથુ તારી ગોળ ગોળ વાતો પર ભરોંસો રાખુ એવો હું બોટ નથી. બપરની મેનેજર તરીકે નીમણુંક કરાવવા માટે તેં શું શું ક્યું છે, અને તે દિવસથી તેના અંતરે છું કેટલી આકર્ષાઈ છે તે હું જોયા જ કરું છું. ” તનસુખે સ્વીકારી જઈ મનનો ઉભરો ખાતો કયો.

આ સાંભળી કુસુમ નીચે બેસી ગઈ અને ખડખડાટ હસી પડી. આથી તો તનસુખ ખૂબ જ સ્વીકાર્યો. એટલે હસવું ખાળી રાખતાં કુસુમ બોલી, “ જો તનસુખ, આમ સ્વીકારવા નહિ, નહિ તો મને વધારે હસવું આવશે. એના પેટમાં વાત ટકે નહિ” એ વાત હું જોતી પાડું છું-એમ છું તે દહાડે કહેતો હતો ને ?-પથુ પ્રરપનો ચંકાખોર સ્વભાવ અને ઈર્ષ્યા એ તો મોં પરથી જ દેખાઈ આવે છે. નહિ ? જોને પાકેલા ટામેટા જેવા તારા લાલચોળ ચહેરા ! ”

આ સાંભળી તો તનસુખનો પાશ આરજ ચડેલો. તે ગાળ ઉઠ્યો. “ Short pop please, તારું પુરાણ બંધ કર દેવે. ”

કુસુમ ગંભીરતાથી પડાંડી વાળી હાથ જોડી કાંઈક કથાકારની અદાથી બોલી, “ શ્રોતાન્ન, પુરાણ સાંભળો તો ખરા સાંભળવામાં પુણ્ય છે ! ” એક સમયને વિશે

સુખાષ નગરીમાં તનસુખ નામે એક દેખાવડો, આલ્સ અને હસસુખો યુવક રહેતો હતો; કુસુમ નામે કુમારિકાને તે બહુ ગમતો અને પ્રેમ જેવી કાર્મિક અટપટી સ્ત્રીજ તેના પર ચોંટી. પથુ લગન સંબંધી વાત કાદતાં તેણે તે યુવક આગળ પોતાનો એવો મહત્તમ નિશ્ચય જણાવ્યો- “ કે અત્યારે જેટલું કમાઓ છો તેથી વધારે પગાર ન ધાય ત્યાં સુધી હું પરણવા કબૂલ નથી ! ” તેને પથુ વાત તો ગમી ને તનસુખને વધુ પગાર મળે એવી કાર્મિક તરકીબ શોધી કાઢવાનો તેણે મનમાં સંકલ્પ કરી દીધો.

એક વાર એમ બન્યું કે તનસુખ અને તેનો સહયર બપર દાદરમાં આવેલી તેમની ફકાન સંબંધે વાતો કરતા હતા તે કુસુમે સાંભળ્યું ફકાનના માલિક યંત્રપ્રસાદ, શેઠની ઓઠરી વીણા કુસુમની સખી હતી. તેની મારફત દાદરની શાખા માટે નવીન માણસ અને જાને ફકાનનો હિસાબ કિતાબ સંભાળે એવો બાહોશ વિદ્વાસુ શાલુસ શેઠ બોળે છે એવી કુસુમને ખબર પડી-અને આગાંતી બીજી બાજત બહાર કોઇને જ ખબર ન હતી !

સતત બોલતાં શ્વાસ બેવા કુસુમ સદંજ ચોબી; અને સામે પડેલા કુળમાંથી પાણી પીવા લગી.

(૮)

તનસુખને હવે કાર્મિક રસ પડ્યો. તેણે કુસુમ પાણી પી પાછી આવતાં કહ્યું.

“ હા, પછી ? ”

“ કેમ કયા રસિક લાગીને ? ” કહેતાં કુસુમે આગળ ચલાવ્યું. “ હવે બપર જો દાદરની શાખા પર મેનેજર તરીકે બદલાય તો બીજી જગ્યા તનસુખને મળવાને કાર્મિક હરકત ન આવે; વળી જાને ફકાનનો હિસાબ રાખવાનું કામ જવાબદારી ભરેલું અને મદતલું હોવાથી ફકાન જેમ જેમ સારા

પાયા પર આવતી જય તેમ તનસુખનો
પગાર વધ્યા જ કરે એમાં પણ શંકા નહોતી—
ને ચાખાની દુકાનના મેનેજરનું કામ તો
એકધારે હતું ! આથી કુસુમે બપોરના ખાસ
ચુલ્લો શેઠના ધ્યાનમાં આવી જય એવી સુકિત
ઠરવાનું મનમાં ધાયું—એટલે તે તેને નવી
દુકાને નીમે અને તનસુખને હિસાબી કામના
વડા મુનીમ—

એટલામાં બપોર હસતો હસતો અંદર
આગ્યો અને છાપખાનામાંથી તાજું આવેલું
બંડલ બંનેની વચમાં મૂક્યું.

“ આ શું ? કંઈકનીએ કોની છપાવી ? ”
કુસુમે ઉતાવળી નજર ફેરવતાં કહ્યું. “ એહો,
તનસુખ ! બપોરભાઈનાં લગન !—અહાહા, બસ
લહેર, હાથ, હવે સુરત જોવાનું મળશે—

“ ને પણ તારૂં—તનસુખનું—કેમ દોસ્ત
હે ? ” બપોરએ આનંદથી તાળીઓ પાડી—
તત્કાળ “ બે હાંમત સે કામ બંદે—”ની
પ્રિય પંક્તિનો ગુંગરવ સંભળાયો. અને
ત્રણે સુખી આત્માઓ વિવિધરંગી આનંદના
રસ સાગરમાં તથાયા !

અર્થના

આંખલડી મુજ ખોશે,

દયામય ! આંખલડી મુજ ખોશે. દુવપદ.

બવોદાનની ખીડી પગમે,

ભરમાયો હું બોળોઃ.....દયા૦

મૃગજળને સાચું જળ આનુ,

રદન કરે શવ મેધો.....દયા૦

અમૃત પામવા સાગર ચોળ્યો,

પાગ્યો ઝેર કટારો.....દયા૦

ધન સ તા કી તિ માં મોલ્યો,

રખાવોનો ન તોરો.....દયા૦

ધોર રજનીમાં માર્ગ ન મૂકે,

દિવ્યદષ્ટિ અને દો દો.....દયા૦

દિવ્ય વારિ વિષ્ણુ કંઠ સુકાતો,

રોહ-સુધારસ દોળો.....દયા૦

ચરણ પડી વિનવે આ જાળે,

ત્રમે ઉછંગે ભો ભો.....દયા૦

શ્રી. રમણ કાટવાલા.

સાહિત્ય પર્વ

- * * *

:: રાગ : બીમપલાસ ::

ઉજવેરે સખિ સાહિત્યપર્વ આજ
શુજ્જરીનાં લાડીલાં સંતાનો ઉતસવે
ભજન ધૂનમાંહીં નરસૈયો નાચે
વદલભની ગરબી ધૂમે મહાશક્તિ રાસે
કેમ ભુલાયે ગોપાલની લાવણીની ભક્ત મીરાં રાણી
બાલણ કાઢંબરી સાહિત્ય સોહણી
પ્રેમાનંદ રસભર આખ્યાનો સુષુવા
ફાલીફુલી અમોલી જેણે શુજ્જર ગિરા
શ્યામરંગ સંગે દર્શાવતી દ્વારે -
દયારામ પ્રીતમ પ્રેમ ગરબી પુકારે
નર્મદની વાણીએ પ્રેમ શૌર્યે શું દીપતી
ગોવર્ધનરામના અલંકારે ગંડાલતી
કેકારવ શુજ્જને હૃદયવીણા ડોલતી
ગુણીયલ શુજરાત કરે ભારત ટંકાર
રાસ યુગ દેવની પ્રેમ બંસી વાજતી
શુજ્જરી કુંજે વિશ્વગીતા સુષુવાતી
અહા મુરતાના મોરલાની કલગી મુગટમાં
વાગ્દેવી શુજ્જરીને ચાલો હો પૂજવા.
કાના વાંકે ઉઠાસ એમ શિશુ પૂછે
સ્વપ્નદ્રષ્ટા બની ઉદ્ધારવા માતને
અહા દિવ્યઅશુ ખોલ્યાં સ્નેહયસ કાળે
જગ રમણે અઢયું રસ રેલવે કનૈયા
કેશવની રંગલીલા છાંટે રસ છાંટણાં
રાસ કવિ ચરણ ધરે પ્રેમભક્તિ માળા
અહા મોહનની જગતમેહિ સ્વીકારે પ્રાર્થના
વટપુરીના દીપકે આરતી ઉતારતા
સહુએ દ્રશ્યો દેવજ તારો દિગંતમાં.
- સી. દ્વારકાબાઈ તેલંગ

કળાની વિભૂતિઓ

લેખક :

શ્રી. વનખાજીર હરિપ્રસાદ દેસાઈ

મહર્ષિ શેરિક નામ સાંભળતાંજ તે મહાન વિભૂતિનું તૈલચિત્ર આપણી આંખ સમક્ષ ખડું થાય છે; અને રશિયાની એ મહાન વિભૂતિ તરફ માથું નમી પડે છે. અને હૃદયની અંદર અપૂર્વ આદરની લિમિઓ પ્રગટે છે. એ પ્રહારીડંયાપી બાવેર અને હૃદયનાંઓને ઝીલનાર એક પયગમચર આત્મા છે. અંત્યારે તે હિમાલયનાં મિરિચુંગામાં વિહાર કરે છે, ભારતવર્ષનાં બળ્ય અને જીવંત હિમાલયનું દર્શન ચિત્રો દ્વારા કરાવી રહ્યો છે. માત્ર ચિત્રકાર નથી એ તો મહર્ષિ છે. તેમના જીવનનો મુદ્રાલેખ જગતની યાંતિ એ છે. તેને માટે તે કળાની ઉપાસના કરે છે અને તેમને કળા પર એટલી બધી શ્રદ્ધા છે કે તે માને છે કે કળા તે મનુષ્યનું એકય સાધી જગતમાં યાંતિ રચાપશે. તેમની કળા એ જીવંત છે. તેમના ચિત્રોની અંદર હિમાલયનાં સુંદર ખડો અને કંદરાઓ; એ કંદરા વચ્ચેનો માર્ગ એ ભથ્થે જડ હોય પણ તે જીવંત લાગે છે. સાક્ષાત્ હિમાલયનું દર્શન તેમનાં ચિત્રો દ્વારા થાય છે. જેવી રીતે ધર્મચરનું સામ્રાજ્ય કૈલાસમાં છે તેવીજ રીતે કળાનું સામ્રાજ્ય પણ કૈલાસમાંજ છે. શેરિકની કળા એટલે creation-એક સુંદર સર્જન. હવિચર ટાગેરે તેમનાં ચિત્રોની સમીક્ષા કરતાં કહ્યું છે કે "શેરિકની કળા એટલી બધી અદેખી છે કે તે ખીણ ડાહ્ય પ્રદત્તિને સાંખી ચકતીજ નથી. અર્થાત્ શેરિક જેટલું જ્ઞાન તેમની કળામાં આપે છે તેટલું જ્ઞાન બીજા કલામાં આપી શકતા નથી. એટલે એમનો યોગ કળામાંજ છે. તે કળા બીજા ક્ષેત્રનામાં જોડાઈ શકતી નથી. મને આ મહાન કળાકારનાં ચિત્રો જોવાનું

સદમાગ્ય ફરીથી પ્રાપ્ત થયું. અને એ નવી દુનિયામાં વિહાર કરવાનું અરે, એમની કળાનો આસ્વાદ લેવાનું ખૂબ મન થતું. એ વર્ષ પૂર્વે એમના ચિત્રોનું પ્રદર્શન અમદાવાદમાં ભારતકલા મંડળ તરફથી યોગ્યથેલું અને આ વખતે પણ તેજ મંડળના પ્રયાનથી ફરીથી યોગ્યથું તે સાંભળતાંજ મને અપાર આનંદ થયો કે આ મહાન વિભૂતિનાં સર્જનો ફરીથી મારી સમક્ષ આવે છે. એ જીવનનો ધન્ય પ્રસંગ કેમ જવા દેવાય ? વળી આ પ્રદર્શનમાં ચિત્રો ઉપરાંત મહર્ષિના પુત્ર ભતે આવેલા. અને તેમણે પોતાના પિતાની કળા વિષે વ્યાખ્યાન કર્યું. તે પણ એક મહાન પિતાના મહાન પુત્ર છે. જેને ગળયુધીમાંથી જ કળાનો રસ્તો પીધો છે અને કળા પ્રેમી પિતાએ પુત્રને પોતાની કળા વારસારૂપે બક્ષી છે. આ મહર્ષિના બીજા પુત્ર, રવેટો રલાય શેરિક. ઇ. સ. ૧૯૦૪ માં સેન્ટ પીટર્સ બર્ગમાં (હાલનાં લેનિનગ્રાડમાં) તેમનો જન્મ થયો હતો. ૧૯૧૮ માં તેઓ લન્ડનમાં કળાના અભ્યાસ અર્થે ગયા. અને ૨૦ માં તે U. S. A. માં હવડું ચુની. ઓર આર્ટિસ્ટરકરમાં રહી ત્યાંના એન્ડ્યુએટ થયા. તેમને પણ પિતાની મારફત પુષ્કળ પ્રવાસ એડ્યો છે. કળામાં તેમને પ્રથમ હરજનના તસ્વીરકાર તરીકે પ્રખ્યાતી મેળવી છે. અને તેમને કરેલી તેમનાં પિતાની કેટલીક તસ્વીરા તો દુનિયાના દેશોમાં પ્રસિદ્ધિ પામી છે. તસ્વીરી કળામાં નિષ્ણાત હોવા ઉપરાંત વિવિધ વિષયો ઉપર પણ તેમણે ધણાં સુંદર ચિત્રો દોર્યાં છે અને તે અનેક ચિત્રાલયોમાં રચાન પામ્યાં છે. ૧૯૨૩ માં તે લિન્કમાં આબ્યા

અને ત્યારથી પિતાની સાથે રહીને જ તેમના આદર્શોમાં સાથ આપી રહ્યા છે. તેઓ ન્યુયોર્કનાં આંતર રાષ્ટ્રીય કળા કેન્દ્રના નિયામક છે અને ત્યાંનાં કલા જગતમાં અગ્ર ભાગ લેનાર છે. તે ઉપરાન્ત અમેરિકા અને યુરોપનાં સંસ્કાર તેમજ વિજ્ઞાનનાં કેન્દ્રો સાથે તેઓ ખૂબ સંકળાએલા છે. વિશેષમાં તેઓ વનસ્પતિ જન્ય ઔષધો અને વનસ્પતિ સંગ્રહણમાં પણ ખૂબ રસ ધરાવે છે. એમનાં પણ ૧૪ ચિત્રો પ્રદર્શનમાં હતાં. તેમની પોતીકી ચિત્ર શૈલીનું વ્યક્તિત્વ અને શિષ્ટતા નિરાળાં જ છે. આ એકે એક ચિત્ર એટલાં બધાં મહત્તર છે કે તે દરેક પર એક એક કાબૂ લખાય અર્થાત એક એક નિબંધ લખાય. પણ મારી કલમ પ્રત્યેક ચિત્ર પર નધી કાબૂ સર્જવાની કે નધી નિબંધ લખી શકવાની, આ તો થોડાક ચિત્રોનો આસ્વાદ લીધો છે તે વાંચકને ચખ્ખાડીશ, દરેક ચિત્રનું આલેખન કરું તે પહેલાં ઉન્નત બાવે. અને મહાન આદર્શો રજૂ કરે છે તેવાં ચિત્રો પ્રથમ લઈ. “ધરતીમાતા” એ ચિત્રની અંદર ખેડૂત ખેતી કરતા પહેલાં ‘માતા તને વંદન’ એમ માતાને વંદે છે. તેમાં ખેડૂતના મોઢાપર અપ્રતિમ બાવે છે; જો કે ખેડૂત ધુંટણીએ પડીને માનાને વંદે છે. તેની સમક્ષ ધરતીમાતા પોતે આશીર્વાદ આપતાં ઉભેલાં છે. તેમનું મુખ તેજસ્વી તથા શાન્ત અને પુનઃજન્મ પ્રગટાવે તેવું છે. તેના રંગે તેનું માથે તે બધું જ ભક્તિયુગ્ વાતાવદણ ઉત્પન્ન કરે છે. તેના રંગે અને બાવેથી આપું ચિત્ર જીવંત લાગે છે. ખેડૂતને ખેડતા પહેલાં ધરતીમાતા તરફ કેવો ભાવ ! કેવી લાગણી ! કેવી અપ્રતિમ શ્રદ્ધા અને કાર્પ પ્રત્યેની વશકારી દૃષ્ટિ તેનો સમગ્ર ખ્યાલ આ ચિત્ર આપે છે. “Holy words” “પુનિત વાણી” એ ચિત્રમાં કેષ સંત પોતાના ચેષાને દિશાલયની

રમ્ય ટેકરીઓ પર સંદેશ આપી રહ્યા છે. તે સંતના હાથમાં માળા છે. હાથે શ્વાસની માળા પહેરેલી છે. અને ભગવાં વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં છે; પાસે નાનકડી દહેરીમાં એક પુરતક ઉપર પુષ્પો ચડાવેલાં છે, અને ધૂપડીપ પ્રગટી રહ્યાં છે. એક સુંદર વૃક્ષની નીચે આ ગુરુ અને તેમનો ચેષો બેઠા છે. ચેષાના મુખ ઉપરના અકથ્ય બાવે; તેની આતુરતા; તેનું જીદાસાવાળું મુખ જાણે કેળાણાં બોલી ઉઠશે એમ લાગે છે. તેનું એકાગ્રચિત્ત અને ગુરુપરની અનન્ય ભક્તિ તથા શ્રદ્ધા તે મુખ ઉપર રપકટ દેખાય છે. ગુરુનાં મુખ ઉપર ‘ભાળીય’ અને શાન્ત એવી મુખમુદા બતાવતાં ચિત્રકારની પીછી જરાકે પાછી હડી નધી. ધડીલાર એ ચિત્ર પાસે ઉભા રહીએ તો એ ચિત્ર આપણને ઉન્નત કલાનો સંદેશ આપે છે. ‘સંદેશ’ એ પણ એક સુંદર ચિત્ર છે. તેમાં એક યુવતી ગિરિ પ્રદેશમાં પક્ષીઓ પાસેથી સંદેશ મેળવે છે. તેમાં એ યુવતીનું મુખ ઉપરનો સમાચાર સંભળવાનો ઉત્સાહ રજા દેખાય છે. અને તેનું જીદાસું મન પક્ષીઓનાં તેના હૈયા કરેલા હાથ વડે આમંત્રી રહ્યું છે તે ચિત્ર જોતાં ટપાલી-જે અનેક સંદેશો લાવે છે; અને જે સંદેશ માટે આપણે આગર હોષએ તે ન્યારે હાથમાં પડે; ત્યાં ટપાલી તરફથી આપણી આશા અને ઉત્સાહથી ભરેલી લાગણીઓ અનુભવીએ; તે પ્રસંગ યાદ આવે છે અને બરોજર તેવા જ બાવે ચિત્રકારે ચિત્રમાં ચીતરી દરજ્યાન કથી છે. જગતની સુદૃઢતા નિહાળવા માટે આપણું ચર્ચચક્ષુ કામ લાગતાં નથી અને તે સુદૃઢતાનો આસ્વાદ ચામવા આપણે ભરીશ પ્રવત્ન કરવા પડશે તેવું કહેવામાં આવે છે; પરંતુ એ સુદૃઢ બોલોનું આલેખન આપણે આ ચક્ષુઓ દ્વારા કળાકાર બતાવે છે. “Steady” “અધ્યયન” એ ચિત્રમાં એ

માણસ એકાગ્રતાથી પુસ્તકનું અધ્યયન કરે છે. તેની આસપાસ સારી એવી કુદરત છે. એ કુદરતનો દેખાવ ખૂબ સુંદર છે. અને અભ્યાસ માટે અનુકૂળ એવું વાતાવરણ ચિત્રકારે આ ચિત્રમાં સજી દીધું છે. આ ઉપરાંત તેમને પોતાની બહેનનું તૈયારિય દેખું છે. તે ચિત્ર પણ ખૂબ પ્રમાણ્યસર અને આભેદ્ય છે. તેના કપડાના રંગની પસંદગી ઉત્તમ છે. અને ચામડીનો રંગ એ એટલો બધો સરસ છે કે આપણે તેમની બહેનને નજરે ન જોઈ હોય છતાં જોઈ જ હોય તેવી લાગે. એ ચિત્રથી તેમની બહેન કેવી સૌમ્ય અને શીલવતી હશે તેનું ભાન સહેજે આવે. તેના મુખ ઉપરનું તેજ જાણે અજાણે તેમાં દોશક ગયું છે.

હવે મહર્ષિ શરિકનાં ચિત્રો લઈએ. તેમનું એક ચિત્ર ' પ્રકાશદાન ' નેમાં ચિત્રની ભૂમિકા કળારંજની છે. એક માણસ કાળાં વસ્ત્રો પહેરીને એક દારમાં દાખલ થાય છે. તેની આગળ અધકાર છે; પણ તેની પાછળ પ્રકાશ છે. એ રંગો તે જીવનમાં રૂપકરૂપે યોગ્ય છે. કાળો રંગ તે અજ્ઞાનરૂપી અધકાર બતાવે છે. જ્યારે માનવી જગતનાં મહાન દારમાં પ્રવેશે છે એટલે જન્મે છે, ત્યારે તેની આગળ અધકાર દેખાય છે. તેનું કારણ એ કે તે સમયે તેને જીવનની દિવસથી-જીવનનું જ્ઞાન નથી. પણ તેનું ભાવિ ઉજ્જવળ છે. તે ભાવિની સમજ મનુષ્યને જન્મ પછી કેટલેક કાળે પડે છે ત્યારે તે પ્રકાશનો રંગ તેની પાછળ દેરેલો છે. બીજી રીતે સમજાવે તો પણ એમ કહેવાય કે મનુષ્યનું ભાવિ ઉજ્જવળ છે પણ તેની તેને ખજર નથી. એટલે ચિત્રકારે તે જ્ઞાનરૂપી ટિરણ મનુષ્યની પાછળ બતાવ્યું છે, જો કે તે પ્રકાશમાન છે છે કારણ ભાવિ ઉજ્જવળ છે, એ રંગોની અંદર ને પ્રકાશના રંગોની મિલાવટ કરી

છે તે ખરે જ અદ્ભુત છે; અને તે એવો સુમેળ સાધે છે કે આખું ચિત્ર જાણે કોઈક મહાન જીવની ઉપાસના કરતું ન હોય કે તેનું લાગે છે.

' Book of Life ' ' જીવન પોથી ' એ પણ સુંદર ચિત્ર છે. કોઈ એક માનવી કુદરતને જોળે પોતાની જીવન પોથી માંડી રહ્યો છે. એવું વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરવામાં તેની આસપાસનું દરમ, તેના રંગો વગેરે ધણો જ મોટો ભાગ ભજવે છે.

' ઝીની યોર્ ' એ ચિત્ર એક ઐતિહાસિક ઘટના બતાવે છે. તેમાં ઝીનીની ભવ્ય દિવાલ બતાવી છે. અને તેની પાછળ એક ઝીની પ્રથમ લાખમાં લઘવાનું લઈઆર લઈને તાપ્ત થઈને ઉભો છે. તેની આંખોમાં જ ચિત્રકારે શાંત રેડ્યું છે. તેના મોઢા પરની એકેએક રેખા જીવંત લાગે છે. અને જાણે હમણા કહી પડશે એવો જુરસો એ સૈનિકનાં મુખ ઉપર સ્પષ્ટ આભેખાયો છે અત્યારે પણ ઝીની પોતાની સ્વતંત્રતા ટકાવવા માટે ને યારાતન બતાવી રહ્યું છે તેનું સ્વયં આ ચિત્ર કરતું ના હોય કે તેમ લાગે છે. " Victory " " વિજય " આ એક અદ્ભુત ચિત્ર છે. ચિત્રકારે વાદળની અંદર એક મનુષ્યની આકૃતિ કરી છે; અને ફર એક તીર ફેંક્યું છે. ખસ, આમાં વાદળમાં આકૃતિ એ જ જાણે ચિત્રકારનો પોતાનો વિજય ના હોય તેમ લાગે છે. અને લાગે છે કે આ ચિત્રમાં કંઈક ગૂઢ એવું રહસ્ય સમાવેલું હશે. તે રહસ્ય કળાકારે કળાદારા પ્રગટ કર્યું છે. જે રહસ્ય સમજી શકવા કું સંપૂર્ણ શક્તિમાન નથી. ધણું કરીને આ જગતમાં મહાન આદર્શો સાધતા મનુષ્ય માટે આ ચિત્ર આભેખાયું હોય. મહાન આદર્શ સાધતાં મનુષ્ય કેવી રીતે પોતાના આદર્શોની

સાધના કરે છે તે બતાવ્યું છે. ખરેખર, આદર્શ તો વાદળા જેટલા જ હોવા હોય અને તે આદર્શો આ જગતની અંદર પૂર્ણ કરવાના છે. માટે તીર જેવું તીક્ષ્ણ છે તેવું આદર્શ સાધતા મનુષ્યને જીવન તીક્ષ્ણ જણાય. આ પ્રમાણે તીર; વાદળાં અને મનુષ્યનો સુંદર સુમેળ સાધી કળાકાર પણ એક મહાન આદર્શ રજુ કરે છે એમ મને લાગે છે.

આ ઉપરાન્ત 'હિમ લયનાં વિવિધ દ્રવ્યો' તથા 'નંગા પર્વત', 'સિંધુ નદીનું મૂળ', 'ગિરિ સરોવર' વગેરે કુદરતનાં વર્ણાત્મક ચિત્રો દોરેલાં છે. તેમના પર્વત અને ખડકો ચેતનથી ધ્રુજ રહ્યા છે. અને જે શુભ ભવિષ્ય તરફ સૃષ્ટિ ગતિ કરી રહી છે તેની વધામણી લાવતા હોય તેવા હોસે છે. તેમનું આકાશ એ ધ્રુવરત્નો સ્વર્ગનો વૈભવ બતાવે છે; મણે સમસ્ત કુનિયાતો મહાન પિતા-જગન્નાથ આવવાનો હોય અને જે વૈભવ ને લબ્યતા આપણે કદી પણ ન શકીએ એ લબ્યતા શૈરિક પોતાનાં ચિત્રોમાં દર્શાવે છે. તેમની કળાનો અંતિમ હેતુ સૌન્દર્યનું દર્શન કરાવવાનો છે. તેમનાં રંગોમાં એક જાતનું લય છે-તાલમયતા. જેમ તૃત્યકાર તાલમદ્ તૃત્ય કરે તેવી રીતે મહર્ષિનાં રંગો પણ એક પ્રકારનું તાલમદ્ તૃત્ય કરે છે. એક ગાયક તેના ગાયનની અંદર તાલ સુર, અને રાગની મિલાવટ કરી આપણને સંગીત સંજળાવે અને જેવો આનંદ આપણે અનુભવીએ તેવો જ આનંદ આ ચિત્રોનાં રંગો જોઈને આપણને થાય છે. પર્વતોની ટેકરીઓ સાથે અથડાઈ મેડી જતી વાદળોનો સાક્ષાત દશ્ય એ ચિત્રમાં જ ખડું થાય છે. તેનું પ્રમાણ, રંગ, એ બધાનો એવો સુમેળ સાધે છે કે તેમાંથી ઉન્નત એવું સૌન્દર્ય આંખ સમક્ષ દેખાય છે. એ કળાનું સૌન્દર્ય જોવામાં આપણે એના લીન થઈ જઈએ છીએ કે

આપણી જાતને પણ ભૂલી જઈએ. એ સૌન્દર્ય જગતને સાચો ઉપદેશ આપે છે; અને કળાકાર પોતે કહે છે કે "આજ સૌન્દર્ય જીવનને ઉચ્ચ માર્ગે લઈ જશે; અને રાષ્ટ્રોનાં ભાવિ ઉન્નતવળ કરશે." તેમના ચિત્રોની અસર મન ઉપર ફક્ત ચમત્કારિક જ નહિ પણ આધ્યાત્મિક અસર ફેલાવે છે. જે ચિરંજીવી છે. - તેમના રંગો તે રંગો જ છે. "શૈરિકસ કલર" એમ કહેતા જ તે બધાએ ચિત્રનાં અદ્ભુત રંગો આપણી સમક્ષ ખડા થાય છે. માટી-માંથી બનાવેલાં કુદરતી રંગો ખરે જ કુદરતી છે; તે કાદવનિક નથી. ઋતુએ ઋતુએ અને ક્ષણે ક્ષણે જ હિમાચલ જે રંગો ધારણ કરે છે તેનું સૌન્દર્ય આ મહર્ષિ પકડી લે છે અને તેના સૌન્દર્યનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપવા તે બગીચ પ્રયત્નો કરે છે. કદાચ બીજા કોઈ કળાકારને આવા રંગો મળે પણ તેમની પોંછી અદ્ભુત છે. કળાકાર તે પિંછીનું કૌશલ્ય કયાંથી મેળવે? કળાકારો રસિકજનો કરતાં તેમાં રહેલાં સૌન્દર્યને વધુ સમજ શકે; તેમાં રહેલી ગહનતા, લબ્યતા, અને નવીનતા, એ બધાનો સ્વાદ આપી શકે એ નિર્વિવાદ છે. કોણ કહેશે કે "કળા એ મુંગી છે. કળા એ તો સાક્ષાત વાણી જ છે. હૃદયનું અવિરત એવું ઝરણું જ છે. રંગોરૂપી ભાષા વડે આપું ચિત્ર બોલીને નાચી રહે છે. કળામાં નીતિ હોવી જોઈએ કે નહિ? કળા એ જીવનને ઉન્નતમાર્ગે લઈ જાય છે કે નહિ? આમાંનો એક પણ સંવાલ મહર્ષિ તથા મહર્ષિના પુત્રની કળા જોઈને મગજમાં ઉભો રહી શકે જ નહિ. એ સુંદર ચિત્રો આગળ માથું અને હૃદય બંને નમી પડે છે. અને કળાની ઉપાસનાથી આપણા જીવનને મહાન બનાવો એવો સંકલ્પ કરીને ત્યાંથી ઉઠીએ છીએ.

કળા એ કહેરની દોષ; દેશની દોષ પણ
મદર્પિ રેરિકની કળા તે વિશ્વની છે. તે
આપ્તા જમતને લાભદાયી છે. સમસ્ત જન-
સમાજને તે સંદેશ આપે છે. શાન્તિના પાઠ
છે. તેમનાં અન્ય પુસ્તકો અગ્નિયોગ 'Rozam
of Sight' 'Tery' એ પણ સોન્દર્ય
તથા યોગનો ઉપદેશ આપે છે. તે આજે
નવિ સંસ્કૃતિનાં નેતા તરીકે જનન
સમક્ષ ઉભા છે. તે સમસ્ત માનવ-
જનતાનાં સાચા મિત્ર છે. વિશ્વ એ જ જોનો
સ્વદેશ છે એવા મદર્પિ એક સાચા નામરિક
છે. આ મદર્પિના પુત્ર દશ નવચુવાન છે.

તેથી તેમની ભારી કારકિર્દી પણ વિશ્વને
ખૂબ લાભદાયી અને સરજતા આપનારી
નીવડશે. જે શામ્વતનાનું જ્ઞાન કારણે છે
તેના પિતાનો સંદેશ જનનમરને સુધારશે.
અને તેમના પોતાના જીવનમાં પ્રકાશ પામી
આપણા જીવનને પણ તેમની કળા વડે
પ્રકાશવાંતું કરશે. આથી તે જનનમાં સંદાર
મામી રહ્યો છે તે વખતે ઉચ્ચ આશોની
આરાધના થતી હોય એમ લાગતું નથી. પણ
આપણે આશા રાખીશું કે આજે નવિ લોક
કાલે રેરિક જોવા કલામજાહેનો વિશ્વન થશે.
અને શાન્તિનો પતાકા સમસ્ત જનનમાં ફરકશે.



કાકિલાનાં ગાન

નિશી આંખતોયા કાજ, દહુકે ઢોલતરી,

ગાય છે ગીત રસાજ, સાંભળ સાહેલરી.....નીતી૦

ફૂલી વસંતનાં મીઠાં વખામણાં, દહુકે વખાણે રતુરાજ,

ભાવના ભરેલ સખી ગીતકાં મધુરવાં, ઉર જગાવે અભિલાષ.....નીતી૦

ન્યારા મધુર ત્વારાં દહુકા ઢોલતરી, એમના મુમત્રો પકાજ,

આવે વસંત મુઘી ત્વારા વખામણાં,

તોય થતી ઢોલિત: યું માણ.....નીતી૦

સતી બાપા બાઈ

લેખક :
શ્રી. કૃષ્ણરાવ મોહિલે,
બી. એ. (બોનસ)

સંવત અઠારસો સીતેરની વાત છે. ધરમપુર રાજ્યમાં મહામારી (કોલેરા) નો ઉપદ્રવ પૂરજોશમાં ચાલતો હતો. ઘેરઘેર કોલેરાના બોગ થઈ પહેલા માણસો પથારી-વશ થઈ પડ્યા હતા. વિનોબા ચૌખળ (મુજમુદાર) પણ એ ઉપદ્રવના બોગ થયા. દિવસે દિવસે એમની શક્તિ ક્ષિણુ થવા લાગી અને રોગતું 'જેર વધવા લાગ્યું'. છેવટ એ મહાન દિવસ પાસે આવી લાગ્યો. વિનોબાની પત્ની સતી બાપાનાઈએ અપવાસ શરૂ કર્યો. બાપા બાઈના અપવાસને આજે ત્રીજો દિવસ હતો. કાગળ સુઢ પચિમ અને શુરવારનો શુભ દિવસ હતો. બાપાબાઈ તુળસી ક્યારાની પ્રદક્ષિણા ફરી રહી છે; એના શરીરતું બાન હડી ગયું છે; એની આંખમાં સતી અનસુયાના સતીતવતું તેજ અમકારા મારી રહ્યું છે; કંકુના પગલાં પડે છે; એને સત ચઢ્યું. ખીજ બાણું વિનોબાની છેવટની ધડી આવી રહી. એની પથારીની આસપાસ સર્ગાં મૃત્યુ-ધીઓ બેઠા હતા. એક બાણુ જગન્નાથ કર્ણાટક, સતીના પિતા બેઠા હતા. પોતાના જમાવૃત્તિની આવી સ્થિતિ જોઈ એમના હૃદયકોશમાં ભડી ગયા. ઉપરજાના છેડાથી-એમણે આંખમાંનાં આંસુ કુહ્યાં.

પ્રદક્ષિણા પૂરી થતાં તુળસી માતાને વંદન કરી, સ્વર્ગ બગવાનને નમન કરી; કુળદેવતાતું સ્મરણ કરી, સતી બાપા પોતાના પતિ પાસે આવી. આવીને જુએ છે તો પતિની છેવટની ધડી ચાલતી હતી.

રનેદાળ પતિ-પત્નીની છેવટની આંખો મળી; પતિના સ્થૂળ દેહમાંથી પ્રાણુ હડી ગયો. સતીના મુખ ઉપર મધુર ને અઘોરિક હાસ્ય પ્રગટ્યું, શોકતું વાદળ એના મુખચંદ્રને અડકી ન શક્યું; એના મુખ ઉપર આનંદની ઊંડો હાજી, ભેગો મળેલો જનસમૂહ આશ્ચર્ય માગરમાં ફૂંચ્યો. સતીની આંખો-માંથી વરસતા તેજથી સૌ કોઈ એવા તો અંનમ્મ ગયા હતા કે બાપા બાઈના આવા વિચિત્ર વર્તન બદલ પ્રશ્ન પૂછવા નેટલી દિંમત પણ કોઈનામાં રહી ન હતી. બાપાબાઈએ રેશમી પીતાબર અને મખમલની જરમરીત ચોળી પહેરી; શરીર ઉપર સોભાગ્યનાં આભૂષણો ધારણ કર્યો, સોભાગ્યનો તિલક એના બાલપ્રદેશ ઉપર ઝમમગવા લાગ્યો. બાપાબાઈના પિતા એના તરફ એક નજરે જોઈ રહ્યા.

“બેટા, બાપા ! આ શું કરે છે ?”

એમણે ધીમેથી પૂછ્યું.

“કંઈ નહિ, પિતાજી.” બાપાબાઈએ કુંકમાં જ જવાબ આપ્યો.

“કંઈ નહિ શું ? આ બધું શું લાઈ બેઠી છે ?”

“પિતાજી, ગર્ભરાશો નહિ. આ તો છોકતેર પેઢી તારવાનો રસ્તો છે; મારા પતિ-રાજને અમ્મર બનાવી અમરોમાં બેસાડવાનો ઉપાય છે; યશકીર્તિ સંપાદન કરી, અમ્મર થવાનો આ એક મારા માટે સીધો માર્ગ છે, સમજના ?” બાપાબાઈની સ્થિતિ આંખમાંથી તેજ વરસતું હતું.

આપે ? " એ એકી નજરે એના તરફ જોઈ રહી.

" ના, બા. જાડવું કેટલું બેસું છે ! કદાચ ઉપરથી પડે તો મારા હાડકાંનાં ચૂર-ચૂરા થાય. એ મારાથી ન ચડાય. "

" આમ શું કરે છે, ગોવાળ ! તમારા બોકાને તો જાડ ઉપર ચડવાની ટેવ. આમલી નહિ પાડી આપે ? " આશાબરી દષ્ટિએ ગોવાળ તરફ એ જોઈ રહી.

" ના, પડીને મરી જઈ તો મારો બેલી કેણું ? "

" મહારાષ્ટ્ર નહિ ગોવાળ, તને જો કાંઈ યાય તો તેની જોખમદાર હું છું; પણ મને આમલી પાડી આપ. "

વણજારાની છોકરીના સત્યાગ્રહને વશ થઈ, પેલો ગોવાળ આમલી પાડવા જાડ ઉપર ચડ્યો; આમલી પાડી અને છોકરીએ ધરાધને ખાધી પરંતુ જાડ ઉપરથી ઉતરવા જતાં એ ગોવાળનો પગ લપસી પડ્યો, એ મથો થઈ નીચે પડ્યો. એના પ્રાણ પિંજર-

માંથી ચાલ્યા ગયા. વણજારાની દિકરીને સત ચદ્યું. બધા બોકો એને સમજાવવા લાગ્યા. પરંતુ એ એક જ કહેતી, " મેં એને અભયવચન આપી એને જાડ ઉપર ચડાવ્યો તો તે હું પાળીશ અને એને અમર બનાવીશ. "

આ પ્રમાણે સતીનું વચન સત્ય થયું અને બીજી સતી આવી સતીએ * પત્થર ટગલી આંગળા ઉપર બાંધી ને જગ્યાએ મૂક્યો ત્યાં આગળ મહારાજાએ મંદિર બંધાવ્યું.

આજે પણ શ્રદ્ધાળુ લોકો, પ્રસંગોપાત સતીને માનતા કે બાધા રાખે છે અને તેમની શ્રદ્ધા પ્રમાણે તેમને તેનું ફળ મળે જાય છે. કાગળ સુદ પાચેમના દિવસે એની સંવાસરી ઉજવવામાં આવે છે. અને નવરાત્રીના દિવસોમાં, સતીના મંદિરમાં ઘટ સ્થાપન કરવામાં આવે છે. તેમજ હોમહવન કરવામાં આવે છે.

* બીજી કથકા એવી છે કે ને પત્થર ઉપર બેસી સતી સ્નાન કરતી તે પત્થરની ખૂન કરવા સતીએ આજ્ઞા આપી હતી.

બચ્ચાંઓને અખર કેવલ અને આરોગ્યતા આપનારી કેડી પદાર્થથી નિરાળી આયુર્વેદની અમૃતપ્રદ્ય ઔષધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(રજીસ્ટર્ડ)

હર્ષથી રીખાતાં હજારો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કી. રબી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. પોષ્ટેજ જુદું.

સીઓ માટે વધ્યત્વ વિનાશક ખેરનું ધી

કી. રતલ ૧ ના ૩ આના રૂ. ૨.

દવામાં વાપરવા માટે ચોકલું મધ

કી. રતલ ૧ ના રૂ. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી હીપો, આંબાચોક, ભાવનગર.

સુંબઝમાં મહેતા આયુર્વેદક કાર્મસી, સી. પી. ટેન્કરોડ, લાડની વાડી,

સુંબઝ ૪.

“મારે તે મારી ઝાઢી દીકરીની દવા આવી, આ દીકરીને શાપ આપેલા કે દુષ્ટ જમાઈ ઉપર ક્રોધ કરવો તેની મને સમજણ પડી નહિ. સાથી પહેલો તો મને એ વિચાર આવ્યો કે આ દીકરીને ઝેર અત્તી બધી આવતો અંત લાવવો. પણ પાંચો વિચાર થયો કે બધો વાંક તો પેલા દુષ્ટનો છે, ત્યાં જઈ એનો જ હું છત્ર લઉં. આવો નિશ્ચય કરી હું મારી દીકરીને ગામ ગયો. દીકરીએ મને કંડો પાડ્યો, આ દીકરીની દયાજનક સ્થિતિ સમજવી બાળકવાના પાપનું બાન કરાવ્યું અને જમાઈનો અગારે સદ્ગુણો ત્યાગ કરવાથી તેને પૂરતી શિક્ષા થશે તેવી દલીલ કરી, એ દીકરીની સૂચનાથી જ હું એને અહીં આપતી પાસે લાવ્યો છું. આ દીકરીને હું આપને સોંપું છું. લગ્નવાન એને જીવતી રાખશે તો એ અહીં આપના આશ્રમમાં રહી જીવન ગુજારશે. મંદવાડમાંથી નહિં ઉઠે તો એના દુષ્ટી જીવનનો અંત આવશે અને બધી આમત પૂરી થશે. એના ખર્ચ માટે આપને સોંપીઆ હું આપી જાઉં છું. હવે આપ જાણો અને એ દીકરી જાણે આ જન્મમાં હું એનું મોઢું ફરી જોવા માગતો નથી.”

મારી સામે સો રૂપિયાની તોટ મૂકી પોતાનું નામહામ પણ આપ્યા વિના તરતજ ઊભો થઈ એ માણસ ઝપાટામધ આશ્રમમાંથી ચાલ્યો ગયો.

એ બાળા લગભગ પાંચ છ માસ સુધી અનાયાશ્રમમાં બહુ દુઃખી મને સ્ત્રી. છ માસ પછી તેને એક દીકરો જન્મ્યો. દીકરાની અતિશય પ્રેમથી અને નસની બરાબર સૂચના મુજબ તેણે સારવાર કરી.

દીકરો ત્રણ માસનો થયો તે બધા સમય દર્મિયાન તે બાળાનો પિતા તો કહી આશ્રમમાં આવ્યો જ નહિ, પણ તેની બહેને પણ એની કાંઈ ખબર અંતર પૂછી નહિ. ત્રણ સાર

માસનું બાળક થયા પછી આવી ઓઝો પોતપોતાને રથજો ચાલી જાય છે અગર આશ્રમમાં રહી પોતાનાં અને બીજાં બાળકોની સારવારનું કામ કરે છે. એટલે, એક દિવસ લેડી સુપરવાઇઝર મારફત મેં એ બાળને પ્રુછાવ્યું કે તેની શી ઇચ્છા હતી. તે બાળાએ લેડી સુપરવાઇઝરને જણાવ્યું કે તે પોતાના બાળકને લખને બહેનને ઘેર જવા માગતી હતી. ચારેક દિવસ પછી એ બાઈ બાળક સાથે ચાલી ગઈ.

તેના ગયા પછી આઠમે દિવસે તેનો પિતા મારે મકાને આવ્યો અને કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિના એક પત્ર તેણે મારા હાથમાં મૂક્યો. પત્ર લખનાર એની મોટી દીકરી હતી. પત્ર શુદ્ધ હિન્દીમાં સુંદર અક્ષરે લખેલો હતો.

પૂર્વ શિરછત્ર પિતાંજી,

આ પત્ર બહુ બારે હૈથે લખું છું. અમદાવાદના આશ્રમમાંથી નીકળીને મુબદ્દા અહીં આવવા નીકળી હતી, પણ રસ્તામાં તેને વિચાર થયો કે જે દુષ્ટ માનવીએ તેનું જીવન બરમાલ કર્યું હતું તેને તેનો બાળક સોંપી પોતે જો એ રહેવા દે તો ત્યાં જ બાળકને ઉછેરવા રહેવું. અને જો તેમ ન બને તો બાળકનો હવાલો તેને સોંપી પાછા આશ્રમમાં ચાલ્યા જવું, પણ કોઈ પણ હિસાબે બાળકને આશ્રમમાં રાખવું નહિ. ત્યાં પહોંચી ત્યારે તેને બહુ કપરો અનુભવ થયો. એ માણસ દુષ્ટ તો હતો જ પણ હિંદવહીન અને છેક હવડા મનોવૃત્તિનો હતો એની તો મને પણ ખબર ન હતી. એણે તો બૂમગરાડા પાડી માણો દહને પાંચ પચાસ માણસો એકઠાં કરી દીધાં અને બેનને ત્યાંથી હાંપી મૂકી. સરખ, પરતાવો અને કોમથી તે મિયાદો અતિવ્યાકુળ થઈ ગઈ. શું કરવું તે સૂઝે નહિ એ તો તરત ત્યાંથી નીકળી મોગે પાસે ચાલી આવી. બધી બીના, અમમી જિંદગી

મુખી તેણે મને જણાવી. મેં તેને ખૂબ
સાંત્વન આપ્યું. પણ એ જાગૃક હું કેમ
રાખી શકું ? મેં એને એ જાગૃકને અનાયા-
શ્રમમાં મોકલી આપવાનું માથે લીધું. થોડો
વાર તે મારા સામું એકી નજરે જોઈ રહી.
પછી જાગૃકને લઈને કપાટાજમ ત્યાંથી ચાલી,
મહાનનું બારણું જાંબ કરી હું તેની પાછળ
ગયો. પણ હું પડોંચું તે પડેલાં અમારા
આંગણના કૂવામાં મોરો મજાગો થયો,
જાગૃક સાથે એણે કૂવામાં પડતું મૂક્યું. એ
કાગો બન્નેની સાથે બદાર, ઠગાંતી યોગ્ય

ધ્વરચા કરી. પિતાજી ! તમારા ચિત્તની
બચાવી રાખના કર' છું, ત્યારે મને રાંધનું
હાંપ ઘઈ નવ છે. એ ચિંતારો દો કુખી
એકીઆળા છવનખાંણી છુટી. મને એમ
ધકા કરે છે કે જડેનના મૃત્યુ મારે મારી
પણ જાગૃકારો મજાવ ખરી ? પણ દલે
એ મજાનો વિચાર નિર્થક છે. આપણે મે
કુખી ધમ્મ મલાં ! મમવાનને મમ્યું તે ખરું.
પેલા કુખીને રાંધે જાંચ પણ આવી નહિ એ
સમાજનો ઠેવો ન્યાય !

સિ. તમારી કુખી પુત્રી.

સ્મરણાંજલિ !

સુંદર પુષ્પ

૧ તું' છે પુષ્પ એકજ મનોહર મધુર,
પ્રભુએ તને ખુદ પોતે સજેશું;
અનુપમ, અનેશ', સૌન્દર્ય તહાશ',
કરી મુગ્ધ હૈયાં લહે સ્થાન ન્યાણું.

૨ સુવાસો પ્રસારે પ્રતી અંધ તહારાં,
મધુકર બને મુગ્ધ તહારા વદનમાં;
બમે ભોગી બમરો ચોપાસ તહારી,
સદા જોની વૃત્તી તને સુમવાની.

૩ પ્રતિ પાંખડીમાં જુદા રંગ બાસે,
તને જોધ દુઃખો વિસરાય રહેજે;
પ્રકાશી અનેરા સૌન્દર્ય તેજે;
મહર્ષી શિરે સ્થાન તારું તું બેજે.

૪ પરાગો પરિમલ પ્રસારી જીવનમાં,
પ્રભુતા વહાવી રહે તું હૃદયમાં;
પ્રજાળી જગે જ્યોત સૌન્દર્યતાની,
રહે તું વીકારયું ચહું ધીરનામી.
શ્રી. જયન્તકુમાર બદ

ઝોરડે આવો

અંતરને ઝોરડે આવો,
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો;
સૂનાં મંદિરિયાં સોઢાવો,
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો.

હિગતી ઊપા ને વળા આપમતી સંધ્યા,
વાટઢી દહી શું વિલોઢાવો ?
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો.

વીતી વસંત, વીતી વર્ષા અમીભરી,
પ્રેમનાં પીપ્પલ વહાવો;
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો.

કુલડાં દ્રાહ્યાં ને ફૂટયા ફેરમ ફવાર,
દેવાની કુન્જ મહેકાવો;
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો.

મીઠડા ટેકારવે યનગનતા આવો,
રનેહનાં સંજીત સુણાવો;
મનમોરલા ! અંતરને ઝોરડે આવો.

શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંજળજી જોશી

તે માણસ પૃથ્વિ

હતો, અને તેણે માયામાં બંધ-
બેસતી ટોપી તથા
ઘાટધુટ વગરના ધૂં-
ટણ સુધી પહોંચતો
લાંબો પહોળો ઝખ્ખો
પહેરેલો હતો. આ-
લુનાં ઝાડની વાડી-
ઓ અને ડાંગરનાં

પૈસાનોજ સગો

[ટૂંકી વાર્તા]

લેખક : શ્રી. આ.

ખેતરોની વચમાં, ધાસની કિનારીવાળા
રસ્તા ઉપર, તે પમ ટસડતો ચાલ્યો
જતો હતો; પરંતુ તેની આંખો કારમી-
રની સુંદર ખીણોની ખુણીઓ જોતીજ
નહોતી. કમરના પથ્થરોની બાજુમાં ઉગેલા
બાંધુક રંગના છોડવાઓ, ખેતરમાંના લાલ
રંગનાં નાનાં ઝાડો, મીઠી સુવાસવાળા જમલી
શુક્રાળોનાં ઝુંડો, બરફથી ઢંકાયેલા પર્વતો
અને આકાશ તરફ જાણે અગિયો ચીંધતાં
હોય તેવાં સુંદર ઊંચાં સરોનાં ઝાડોથી પથ
તેના ઢંકાયેલા અને રીંદા જતી ગયેલા
મગજમાં, આવી કુદરતની કદર કરતી લામ-
ણીઓ ઉદ્ભવી નહીં.

તેનું જીવન બહુજ સુરેકી ભરેલું હતું.
તેઓ અને તેની પત્ની એક નાના હોવામાં
રહેતા હતા, અને તે ખીણમાં વીંધેજના
ઝાડની કિનારીવાળી નહેરમાં ખેરાકાની ચીજો
ધાસ, કચરો અને ખીણું જે કાંઈ મળે તે
એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ હોડીમાં લઈ
જઈને, તેમાંથી જે મળતું તેના ઉપર પોતાનું
જીવન ગુજારતા હતાં. તેમની હોડીના દવા
ઉમસ વગરના અંધારા ખુણામાં તેમને એક
પુત્ર પણ જન્મેલો હતો.

x x x

આ નાનીશી હોડીની ઓરડીમાં તેની
બી. અંધારે મરવા પડી હતી, અને તેના

પુત્રની એકવાર ઝા-
ખી કરાવવાની આ-
જીજ કરી રહી હતી.
તેઓના જીવનની
શુદ્ધતાથી ઢંકાળાને
તથા ધાકીને તેમનો
પુત્ર કેટલાંએ વર્ષો
ધર્મ તેમને છોડીને
ચાલ્યો ગયો હતો.
તે એક સરસ નાનો

બાળક હતો, પણ બચપણમાંથીજ તે આળસુ
અને એકસપોટો જણાતો હતો, જેથી તેના બાપને
બહુ ચીડ ચડતી હતી. જેમ જેમ તે મોટો ચતો
ગયો તેમ તેમ તેને હોડીને માલ ભરીને એક
જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ઢંકારીને લઈ
જવાની વાંસો તોડી નાખતી મજૂરી તરફ
તેને તિરસ્કાર આવતો ગયો. પરીણામે એક
દિવસ એલો આવ્યો કે આ કેદખાના જેવા
કુંજરોની બીજી બાજુ દુનિયા કેવી ફરી, તે
જોવાની ઇચ્છાથી તે તેમને છોડીને ચાલી
નીકળ્યો. તેની મા, જે તેને બહુજ ચાહતી
હતી, તે સારથી નખળી પડવા લાગી, અને
એમ લામણું હતું કે જાણે તેણીની જીંદગીનું
મુખ્ય ઝરણું સુકાઈ ગયું હોય.

તે કદાચ આજ સુધીમાં મરી પણ ગયો
હશે અને તે કીકજ થયું, એમ તે ડોસો
મનમાં બજડતો હતો. જ્યારે તે પોતાના
છોકરાનો વિચાર કરતો, ત્યારે તેને જીની
હોડીમાં જેરી માછલાં પકડતો અથવા તેની
મા પાસે રહેતો, એક નાનો બાળક કદપનામાં
આવતો. પણ થીનગરની બજારમાં તળેટી-
માંથી આવતા લોકો સાથે ગાળાં મારતો,
તેનાં માબાપને માથે સખત મજૂરી નાંખી
ચાલી ગયેલા સુવાનનો કદી પણ ખ્યાલ
આવતો નહોતો.

તે ડોસાને તો તેને ફરીથી મળવાની

પ્રમજાન નહોતી, પરંતુ હોડીમાં એક સ્ત્રી
મરવા પડી હતી, જે નમ્ર અવાજે તેને
જોલાવવાનું કહેતી હતી, અને તેના કરચ-
લીઓવાળા મોઢા ઉપરની નખળા પડી ગયેલી
આંખો, કલાકોના કલાકો સુધી અને દિવસોના
દિવસો સુધી, તે હોડીના બારણા તરફ
પોતાના-કદી પાછા નહીં ફરેલા-પુત્ર માટે
રાહ જોયાજ કરતી હતી.

x x x

પોતાની હોડી છોડી તે વૃદ્ધ માણસ,
ચાલતો ચાલતો આગળના પહેલા આમણ
પાસે પહોંચ્યો, ત્યાં એક ચીનારવૃક્ષની છાયા-
માંથી કાંઈ માણસ બહાર નીકળતો તેને
સામે મળ્યો. તેણે પણ તે ડોસાના જેવાંજ
કાટયા તટયાં કપડાં પહેરેલાં હતાં. તે યુવાને
પ્રશ્ન્યું “ કેમ છુટ્ટા ક્યાં સુધી-શું ચીનગર
તરફ ? ” તે ડોસો થંભી જઈ સ્થિર ઉભો
રહ્યો, અને એકાદ મિનીટ સુધી તે વિચારમાં
પડી ગયો. તેના કપાળ ઉપર કરચલીઓ
પડી, અને તેની નખળા આંખો તેની સામે
ઉભા રહેલા યુવાનના પાતળા અને મોટા
નાકવાળા ચહેરા તરફ તાકી રહી.

યુવાને પ્રશ્ન્યું—શું તું ખડેરો છું ? તેનો
જવાબ ન આપતાં તે ડોસાએ પ્રશ્ન્યું—તારે
થોડા પૈસા કમાવા છે ? જે કે રકમ બહુ
નાની છે કારણ કે ગરીબ છું.

સામા માણસે તેના ચીંથરેલાં વેશ
તરફ જોયું, અને પોતાના હોઠ દબાવીને
કરડાખાઈ તે બોલ્યો. ગમે તે પ્રકારમાં
મળતો પૈસો અને આવકારદાયક યથા પડશે,
પણ તારી પાસે મને આપવા માટે વધારે
પૈસા હોય એમ જણાતું નથી.

તે ડોસો અદર બેઠો, અને પોતાનું
મથું ખોખારી યુવાને બોલ્યો. “ કે જે દર્પાકત
આમ છે; અને પછી નાથી ગયેલા દીકરાની
તથા તેની મરવા પડેલી; અને મરતા પહેલાં

તે દીકરાનું મોઢું જોવાને અંખતી માતાની
વાત કહી.

છુટ્ટા તું મને શું કરવાનું કહે છે ?

કે તને મારી સાથે આવવા તથા
તેણીને દીકરો હોવાનો દેખાવ કરવાનું કહે છે.

તું મને શું આપીશ ?

આઠ આના.

અને તે આઠ આનામાં મારે તારી સાથે
રહીને, તેવો દોગ ચાલુ રાખવો પડશે !
તે બહુ લાંબુ ચાલશે નહીં. આજ રાત
સુધીમાં તો તે મરી જશે, તે યૂંગળાને
અવાજે બોલ્યો, અને તેને થતી લામણી
તથા ગમગીનીની-અસર પોતાના ચહેરા
ઉપર ખીલકુલ થવા દીધી નહીં.

આ તો મરતા પહેલાં તેણીને માત્ર
સુખી કરવા પુરતુંજ છે, અને તેમ કરવામાં
મુશ્કેલી પડશે નહીં, કારણ તેણી લગભગ
આંધળા જેવીજ છે.

તે યુવાન વાદળથી ઢંકાયેલા પર્વતો
તરફ જોતો જોતો, થોડો વખત વિચારમાં
મુજો મુજો ઉભો રહ્યો. જાણે એક થોડા
પક્ષી મધુર અવાજે ગાતું હતું. અને દર
આવેલાં ડાંગરનાં ખેતરોમાંથી, ડાંગરના છેડ-
વાને ફરી રાપતા મજૂરોનું ગાન સંભળાતું હતું.

એકાએક તેણે કંઠેર દારૂ કહ્યું, અને
તે બોલ્યો. અને તે આઠ આનાની પક્ષી
જરૂર છે-ચાલ છુટ્ટા આગળ ચા.

x x x

તે બન્ને જણા ગામડામાંથી પસાર થઈ
પાસેની નદીને કાનારે પહોંચ્યા, ત્યાં કેટલાં
જળજરિત થયેલાં જુરા રંગનાં હોડકાં પોતાં
દર્પિ રસ્તામાં બેઠાંથી કાંઈ એક ચબ્દ પણ
બોલ્યા નહિ. નદીના કાનારા સાથે જોલા
એક પાટીવા ઉપર ચઢેને, આમાંની એક
દોડીની અંખારી ઝોરડીમાં તે યુવાન ડોસાની
પાછળ વાંકો વળીને બેઠો, અને

ધાળજાઓના દમલા ઉપર નીચો વળાને તે
ડાસો બેઠ્યો.

તે આંખે। છે.

કું જાણ્યતી હતી કે તે આવશે.

તે કુમળા હાથે કામળામાંથી બહાર
હંબાયા.

ગફાર મારા દીકરા, મારા ખસુકડા દીકરા.

ચોડીઠ ક્ષણ અંચકાઈ, તે પુવાન તેણીની
પાસે બેસી ગયો.

પછી તે અંધારી ઓરડીમાં યુ વાતો
યઈ તે ડાસાએ જાણ્યું જ નહીં, કારણ તે
બહાર નીકળી તડકામાં ગયો અને સામેના
કાલવવાળા કિનારા ઉપર પગવતી પોતાનાં
પીછાં પસરાવતાં ઘોળાં બહાર તરફ જતો
જતો એસી રહ્યો. થોડીવાર પછી પોતાની
બી પડી હતી ત્યાં તે ગયો ત્યારે તેણે જોયું
કે તેણીને અંતકાળ આવી પહોંચ્યો હતો.

આનંદના આવેશથી તેણીની અંદગીનું

કેવટનું જોમ જળી ગયું હતું, તો પણ તેણીએ ખોખરા અવાજે ચોખ્ખા શબ્દોમાં ડાસાને કહ્યું કે હવે હું શાંતિથી મરીશ.

ગુરત તણીએ ઉશ્વે. શ્વાસ લીધો અને
પોતાને દેહ છોડી દીધો.

x x x

અને જણા કિનારા ઉપર બેસા, અને તે
ડાસો તેના કચ્છકીચે વાળા જખ્ખાના ખીસા
ખંખોળવા લાગ્યો, તેણે સ્વસ્થ થઇને સામા
હિલેલા માણસના હાથમાં આઠ આના
ગણી આપ્યા.

ਆ ਰਹਾ ਤਾਰਾ ਪੈਸਾ...੭੭.....

જાણતા તમે મને ન. જોજાજો !

કરડી નજરે સામા માણસ તરફ જોઇને
તે જોડ્યા, હા-પહેલેથી જ મેં તને માતાના
હૃદયના ચૂરેચૂરા કરનાર દીકરા-જોળખી
કાઢ્યો. કતો...જા.....*

* કાન્દેશ રત્નઅંની, યાજ્ઞસ વીકલી, પા.
૭-૬-૪૧ માંની વાર્તા ઉપરથી અનુવાદ.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

શુદ્ધ, વસાણાવાણું અને સોગંધભર્યું

પ્રાહ્લી તેલ

ક્રમશઃ અરુધીયાના બાર આના, મોટી બારડીનો સવારૂપિયો:

આણં ચોખ્ખું બાહી તેલ તપને જાગ્યે જ મળશે.

સારશ 'ના તંત્રી અમારું જ પ્રાણી તેલ વાપરે છે. રાજવીઓ, રાજાશાહીઓ, રાજકન્યાઓ એ સહને અમારું આ પ્રાણી તેલ વાપરવાની ખાસ બહામણ છે.

સમસ્તુદીન ઈસ્માઈલજી, ગેડાગેટ, વડોદરા.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ચિત્રા

કવિવર્ય રવિન્દ્રનાથ ટાગોર કૃત એકાંકી નાટિકા

અનુવાદક : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મોતીલાલ દેસાઈ, બી. એ.

[ડિસેમ્બર અંકના પાન ૨૬૮ થી ચાલુ]

દશ્ય ત્રીજું

પાન }
સ્થળ } : તરતલમાં ચિત્રા

ચિત્રા : નહિ, અશક્ય એ કહિ ન બને. આત્મ હૃદયમાં સોંસરી ભિતરી જાણે બાહ્ય પાશથી અને બાંધી શેવા મથતા હોય એવા તલસાદ ભર્યા એના નયનોની નજર;-આખા શરીરમાંથી ફરણુ અસલ આકંઠ ભરતું, એના અંગેઅંગને તોડી વછોડી, મર્યાદા છોડી બહાર નીકળી આવવા મથતું એનું સંતપ્ત હૃદય;-અને એજ આંખો ભેળવે, એ હૃદયને સ્પર્શને...પછી એક ભિક્ષુકની પેઠે તેને પાછો હાંકી મૂકવો !...ના, એ કહિ ન બને.

[મદન તથા વસંત પ્રવેશો છે.]

હૈ મદનદેવતા ! આ કષ્ટ ભર્યંકર જ્વાળા વડે આપે અને ઘેરી લીધી છે ! હું જળ્યા કંઈ છું, અને જે તે પદાર્થને સ્પર્શ કરતાં બાળી મૂકું છું.

મદન : કહે, કાલ રાતે શું બન્યું... એ જાણવાની અને ધણી ઉત્કંઠા છે.

ચિત્રા : કાલે સાયંકાલે હું વસંત-પુષ્પોની પાંદડીઓથી છંવાયેલી તૃણસમ્યા પર સૂતી, અને આખા દિવસ દરમ્યાન જે અમૃતમધુ એકઠું થયું હતું તેનું ટીપું ટીપું પીતાં, હું અણુનના મુખેથી શ્રવણ કરેલી મારા અદ્ભૂત લાવણ્યની પ્રશસ્તિ સ્મરણ કરવા લાગી. પૂર્વભવોના છતિહાસ હોય એમ મારા ભૂત જીવનનો છતિહાસ પણ હું જૂઠી ગઈ. (પોતાનું જીવન સમર્પણ કરી દેતા)

પુષ્પ જેવું અને લાગ્યું-કે જે પુષ્પ પ્રભાતના શોઝ જ પ્રદરો આપુધ્ય ભોગવે-બ્રમરોનો પ્રસંસાભર્યો શુંજાર તથા આનંદમર્ગર વનનો કલરવ કાન પર નાખી, અને પછી આકાશ-માંથી નયનો નીચે ઢાળી, મરતક નમાવી, એક જ સ્વાસે એક પણ આકંઠ વિના, પોતાની જાતને માટીમાં મીલાવી દે...અને આમ આદિ અંત, કે ભૂત બાવિ વિનાની સંપૂર્ણ પળની પોતાની દૂંઝી કુસુમકથાને સમાપ્ત કરે...એવા પોતાનું જીવન સમર્પણ કરી દેતા પુષ્પ જેવું અને લાગ્યું.

વસંત : પ્રભાતના એક પ્રદરમાં તો અનંત યશજીવન પ્રકટ થઈ પોતાને પ્રસારી શકે છે.

મદન : જેમ સંગીતની જરા સરખી તાન-લહરીમાં અનંત (સૂચક) અર્થ શુંજી ઉઠે છે.

ચિત્રા : દક્ષિણવાયુએ મારા અંગેઅંગ-માં નિદ્રા-લિંગન પ્રેયુ. જાગે માયા પરના કુસુમિત આલતી મંડપમાંથી મારા અંગો પર મુગ્ધ મુગ્ધનો ખર્ચો...પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. મારા કુન્તલ પર, વક્ષઃસ્થલ પર અને ચરણ પર, અત્યેક મુગ્ધે જાણે-કાલ આધીન થવા-પોતપોતાની પચારી પસંદ કરી. હું નિદ્રાધીન થઈ. અને, ગાઠ નિદ્રાની અંદર, એકાએક અને એવો અનુભવ થયો કે જાણે કોઈની તીવ્ર મુગ્ધ-આતુર દષ્ટિ, દીપત્યોત્તી દમટમટતી અંગુલિશિખાઓ પેઠે મારા નિદ્રાવશ અભાન દેહને સ્પર્શ કરી છે. હું ચમકી અને

જાગીને જોયું તેા પેલો સાધુ તપસ્વી મારો પ્રત્યક્ષ જોયો રહેલો જણાયો. તુચ્છ માનવતનુ-આકારમાં શુદ્ધેલી દિવ્યકળાના આ આશ્ચર્યને નિહાલવા, પત્ર પદ્મવોમાંથી ડોકિયાં કરતો ચન્દ્ર પશ્ચિમ તરફ સરકી રહ્યો હતો. પરાગપૂર્ણ પવનવડે વાતાવરણુ પમરી રહ્યું હતું; નીચાની નીરવતા તમરાંના ગણગણાટથી મુખરિત બનતી હતી; સ્વચ્છ સરોવરમાં તરંગોની પ્રતિબિંબાયા નિશ્ચલ ચૂકી રહી હતી; અને તેના હાથમાં તેના દંડસંહિત તે કોષ વનવૃક્ષ સમેા જોયો ટદાર અને સ્થિરતાથી જોયો હતો. મને એમ બાસ થયો કે મોંઝિલા નયન જોડતાં હું જીવનનાં સપ્તમાં વાસ્તવિક સ્વરૂપો માટે મૃતં થઇ ગઇ હતી અને કોષ છાયા પ્રદેશમાં સ્વપ્ન પ્રબલ પામી હતી. દીર્ઘા પડી ગએલાં વજોની માફક, મારા ચરણતક્ષમાં શરમ-સંકેત સરકી પડ્યાં. મેં તેના સંબોધનસાદ સાંભળ્યો:- "પ્રિયે, ઓ મુજ પ્રિયતમે ! " જંદગીમાં એકત્ર ચંદ્ર તેને પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "લઇ દ્યો મને, હું ને કંઈ છું"-મારામાં ને કંઈ છે તે સર્વસ્વ સ્વીકારી દ્યો ! " અને મેં મારા બંને હાથ તેના તરફ લખાવ્યા. ચંદ્ર વૃક્ષોની પાછળ અરત પાડ્યો; અંધ-કારના એક જ પડદે બધું આવરી લીધું. ઘાવાપુરિત, કાળ અને દેશ, સુખ અને દુઃખ, જીવન અને મૃત્યુ-એક અસંખ્ય આર્નદ-સમાધિમાં એકમેક થઇ ગયાં..... પ્રભાતના પ્રથમ પકાશના ઝગકારે, પક્ષીના પ્રથમ ચાનની સાથે હું જાગી, અને કાળા હાથને અંદેજીને બેઠી. પ્રાંતઃકાલની વિકસંતી બીજકલા સધું એક આહુતિ સ્થિત જોખર પ્રસારી, તે સુખનિદ્રામાં સૂતો હતો. પ્રભાતની પુલકિત લાલીભરી શુભાગ્ની તેના ઉન્નત લલ્લાટ પર વર્ષાતા રવિકિરણોને આંતરવા મેં પહુંલતાઓ એકઠી કરી. મારી આમપાસ મેં નજર ફેરવી તો એજ પ્રાચીન પૃથ્વી જણાતાં મને મારી પોતાની જાતનું કાન થયું. હું પોતે

પૂર્વે થી હતી તેનું મને સ્મરણ થતાં, પોતાના જ પડછાયાંથી ભયભીત બનેલી મૃગજીની જેમ: હું શેપાલી (shephali) પુષ્પોથી છવાયેલી વનવાટે દોડી-હું દોડે જ ગઇ. એક એકાંત ખૂણે મારી નજર ચડ્યો, અને નીચે બેસી, બંને હાથ વડે મેં મારું મુખ ઢાંકી દીધું, અને રડવાનો-આકંઠ કરવાને યત્ન કર્યો. પરંતુ મારી આંખોમાં આંસુ આવ્યાં જ નહિ.

મદન : અરેરે, ઓ માનવકુહિતા ! સ્વર્ગીય લંડારમાંથી મેં દિવ્ય સુવાસિત સોમરસ આણી, તેમાંથી એક ભૌતિક રમ-નીની પ્યાલી છોડાઇ ભરી, અને એ રસપ્યાલી પીવા સારું તારા હાથમાં મૂકી, છતાં શું હજુએ હું આ વ્યથાપૂર્ણ આકંઠ સાંભળું છું !...

ચિત્રા : (સરોવ ઉત્રતાથી) કાણે પીધી છે એ પ્યાલી ? મારા જીવનની આશાની વિરલતમ પરમ સિદ્ધિ-પ્રેમનો પ્રથમ સંયોગ મને અપાયો. પણ-પણ હાથમાં આવતાં વેંત જ તે ચૂંટવી લેવામાં આવ્યો. પ્રપૂર્ણ ખીત્રી જોડેલા પુષ્પમાંથી પાંખડીઓ ખરી પડે તેમ, આ ઉજોતું લોધેલું લાવણ્ય, મારી કાયાને વોંટવું માયામય સૌન્દર્ય પણ, મારા પ્રથમ મધુર મિલનનું એક માત્ર સરસ્મરણ સમારક ચિહ્ન લઇને મારી પાસેથી સરકી પડશે; અને પછી તેના નિવ્વળ દારિદ્રથી શરમંતી એ અબજાનારી રાત અને દિવસ રૂઢન કરતી બેસી રહેશે. ઓ-પ્રેમાધિપતિ ! રતિનાથ ! આ અભિજ્ઞાપયુક્ત સદેહજાયા, રાક્ષસીની માફક, મારા પર આધિપત્ય જમાવી રહી છે-તે મારો સાથ છોડતી જ નથી; અને જેના માટે મારું આતુર અંતર તલસી રહ્યું છે તે પ્રેમનો પ્રસાદ-મીઠાં સુબનાયો એ મને વંચિત રાખે છે.

મદન : અહસાસ ! તો તારો ગઇ કા-

હતી આખી રાત નિષ્ફળ જ નીવડી !
આનંદનો કા દ્રષ્ટિમયોદામાં તો દેખાઈ ચૂકી
પણ ભૂમિ તરંગના આધારે તે કિનારાને
પહોંચી શકી નહીં.

ચિત્રા : સ્વર્ગ મને એટલું મારા હરત-
સમીપ લાગ્યું કે સાન ભાન બૂધી, હું પણ-
વાર એ પણ વિસરી ગયું કે સ્વર્ગ સુખ
હજી મને મળ્યું જ ન હતું. મણુ સ્વપ્નમાંથી
જાગીને સવારે મેં જોયું તો મારું શરીર
પોતે જ મારું પ્રતિરૂપી બની ગયું હતું.
તે સુદાગી શરીરને રોજ રોજ શય્યાગારી
મિત્રતમ પાસે મોકલવાનું અને મિત્ર વડે
આદર-આલિંગન અપાવું આ આખોયી
નિદ્રાજવાનું...ઓ ! એ ધિક્કાર્યું હવે મને
અકાઈ થઈ પડ્યું છે, અરે અનંદદેવ !
તમારું વરદાન પાછું ના લઈ લ્યો !

અદન : પણ હું તારી પાસેથી તે પાછું
લઈ લઈ તો હું તારા મિત્રતમની પાસે કેવી
રીતે ઊભી રહી શકીશ ! સુખ-આનંદનો પકેશ
ય છૂટકો હજી એણે પીધો નથી. એટલામાં તો
એનાં એાઈ આગળથી અમૃત-પ્યાલી ખેંચી
લેવી-એ કૂરતા ન ઠહેવાય ! તે પછે તે કેવી
કોષ બરી દ્રષ્ટિથી સરોવ, તારા સામું જોશે ?

ચિત્રા : એમ થાય તો તે આના હરતાં
તો વધારે સારું. આ દંભવેષ દૂર કરી મારી
સમુન્નત, અસલ સ્વાભાવિક જાતને હું તેની
સમીપ પ્રગટ કરીશ. તે તેનો અનાદર કરે,
ધૂણા કરી અસ્વીકાર કરે...અને મારા હૃદયના
બૂકો બૂકા થઈ જાય તો પણ હું તે શાંતિથી
સહી લઉં.

વસંત : મારા શિષ્યામણના જે સખો
સાંભળી લે. શરદના આગમને, પુલોની ક્ષત્રુનો
સમય પૂર્યું થાય છે પરંતુ કળકાળનો વિજય
ચર થાય છે. એવો એક સમય એની મેળે
આવશે કે જ્યારે તારી તાપ-કિતબ કાપાની

કાંતિ કરમાશે, અને અશ્વિન તારામાં રહેવા
સનાતન સત્ય-દેવનો આનંદપૂર્વક સ્વીકાર
કરશે. માટે વસ ! અત્યારે તો હું પ્રેમથી
તારા ઉન્માદોત્સવમાં લગ્ના પાછી જ.

દશ્ય ચોથું

પામે : કૂલમાળ ગૂંચતી ચિત્રા અને અશ્વિન.

ચિત્રા : આમ એકી ટરો મને કેમ જોઈ
રહ્યા છો મારા રણુવીર ?

અશ્વિન : આ પુષ્પમાળા તું કેવી રીતે
ગૂંચે છે તે હું જોઈ રહ્યો છું. નિપુણતા અને
લાલિય, -મણે જે લાકડાંને જોડે જાળ
હોય તેવાં-તારી આગળીઓને ટેરવે નૃત્ય કરી
રહ્યાં છે. તે હું જોઈ રહ્યો છું અને વિચારી
રહ્યો છું.

ચિત્રા : શો વિચાર કરો છો મિત્રતમ !

અશ્વિન : હું એ વિચાર કરું છું કે
આજ મીઠાશ અને મૃદુ સ્પર્શની તરલતા વડે,
તું મારા વનવાસના દિવસોની એક અમર
માળા ગૂંચી રહી છે...કે ને માળા ઘેર પાછા
હરતી વેળાએ મારા મસ્તકે આરોપવાની છે.

ચિત્રા : ઘેર ? પણ આ પ્રેમ મોર્ષ
ધર માટે છે જ નહિ !

અશ્વિન : ધર માટે નથી !

ચિત્રા : નહિ, કદી એની વાત જ ન
કરશો. ને કાંઈ ચિરસ્થાયી સ્થિર અને નિલ
હોય તેને તમારે ઘેર લઈ જાવો. પણ આ
નાનકડા જંગલમાં જન્મેલા પુષ્પને (પુષ્પ
પુષ્પ) તો જંગલમાં જ રહેવા દેજો; સાધારણ
અસંખ્ય કરમાતી કળીઓ સાથે અને સુકાઈ
જતાં પાંદડાંઓ સાથે, એને પણ સુંદરતાથી
લય પામવા ત્યાં જ રહેવા દો. કરમાતી અને
જૂવાઈ જતી વસ્તુઓ માટે જોમાં જંગલ
કરણુ નથી એવા તમારા રાજબવનના પત્થર-
તથ પર નાંખી મૂકવા તેને તમે ના લઈ લ્યો.

અર્જુન : શું આપણે ગ્રેમ એવા પ્રકારનો છે ?

ચિત્રા : હા, એથી વિશેષ કંઈ નથી. પણ તેથી દુઃખી શા માટે થાઓ છો ? નવરાસના-આળસના દિવસોમાં જે કંઈ ઉપ-ભોગ કરવાનો નિર્ધાર કર્યો હોય, તેનો તે સમયથી વધારે ઉપભોગ કરવો જોઈએ નહિ. સુખ વિદાય છે તે સમયે તેને અટકાવી તેને નીકળવાનું દારૂ ખંધ કરવામાં આવે તો સુખ ક્ષણવારમાં દુઃખમાં પરિવર્તન પામે. જે કંઈ જેટલા સમય માટે હોય તેનો તેટલા સમય સુધી સ્વીકાર કરો. તમારી આશાના ઉપકાળે

જે કંઈ પ્રાપ્ત થઈ શક્યું હોય તેથી અધિકની આકાંક્ષા, આશાના અવસાનકાળે ન કરો... દિવસ પૂર્ણ થયો છે. આ માળ ધારણ કરી શો. હું યાદી ગઈ છું. મારા પ્રાણુવસ્તુ ! મને તમારી ભૂમણોમાં સમાવો. આવો, આપણા અધરચુગના મધુર મિલનમાં અસં-તોષનો મિથ્યા નિનાદ વિશ્વ પામે.

અર્જુન : આમ જો, પ્રિયતમા ! સંભળ ! દર રેલા આમ્યમંદિરમાંથી શંખ-ધંડાનો પ્રાર્થના-આરતીનો અવાજ, પ્રસાદ વૃક્ષવંદનાં થઈને સંધ્યાના સમીરની સાથે આવતો સંભળાય છે !

—સ્ત્રીઓના—

પ્રકર, લોહીવા, રતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

અકસીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

ડી.આ. શર્માસી—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, ડી.આ.
કુંભ નં. ૨, પુના સીટી.

૧ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક જાતની ડેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર મફત મંગાવો.

—: નોંધપોથીને પાનેથી :—

લેખક : શ્રી. 'હસિતમ્'

[જુલાઈ ૧૯૪૧ ના પાન ૨૮૬ થી ચાલુ]

તા. ૧-૧૨-૪૦ (ભાઈખીજ)

કડકડતી ઠંડીમાં બધા કરતાં વધુ હિતસાહ આશાથી પ્રવૃત્તિત બની હું ભાઈ-ખીજના મંગળ મળરકે અલ્લાખાદ રોશને જિતયો. મ્હારે મન અલ્લાખાદ દિન્દુનું અલ્યા-રનું સર્વોત્તમ ચહેરે હતું, કારણ અલ્લાખાદ એ મહાસભાની સંતાવાર પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર છે, કારણ અલ્લાખાદના અંકમાં ગંગા-યમુનાનો મનોહર સંગમ છે તેવા જ ખીજે સંગમ પંડિત મોતીલાલજી અને પંડિત જવાહરલાલનો હતો, કારણ આને પણ ત્યાં જવાહરલાલનો નિવાસ છે. પંડિત નહેરુને જોવા તથાપણ યતા મ્હારા હૃદયમાં આશા હતી કે ગમ્મ કાલે બપોરે પંડિતજીની જાણ-પુરથી વિદાય અલ્લાખાદ યમ્મ હોવાથી આને તેઓના નિવાસસ્થાને તેઓને જોષ કૃતાર્થ યર્ષસ. પણ આશાએ અટક્યાળાં આદ્યાં !

કુલીએ સામાન જાંચકર્તા જાંચકર્તા જ બારે હથે પૂછ્યું કે, “ સાંબ, પંડિત જવાહરલાલ પકડા ગયે ! ”

“ કયા કદા ? જવાહરલાલજી ? ” હું દિમ્બૂક બની જોતો રહ્યો.

“ જી હાં-પંડિત જવાહરલાલ નહેરુ ! કલ રાતકો છવકી રોશનયે પકડા ગયે ન ! આપ નહીં જાનતે હો ! ” કુલીએ કહ્યું.

“ નહીં-કલ તો-દૂપરકો જાણપુર યે ! ” મ્હારી નવાઈનો ખારો દંતુ રહેજે જિતયો નહોતો-કદાચ મારા જેવી જ્ઞાના ભાગીદાર અસખ્ય હશે. પંડિત જવાહરને હું જોષ નહીં શકું-મારા જીવનની એક પરમ ધન્ય

પળ હું નહીં ભોગવી શકું, પંડિતજી ભોખડી બેઠીએ અને સળીવાના સાથી બન્યા, વિશ્વની એક માનનીય ઉમદા વ્યક્તિ તથા મહાસભાની ભોકપ્રિય, બહાદુર, પ્રભાશુભૂત અને યુવાનોની પ્રિયમાં પ્રિય એવી વિજ્ઞાતિની દિન્દના રાજકારણમંથી આમ યોગિની ગેરહાજરીનાં પરિણામો ? અને તે પણ આવી ઠટોઠટીમાં ? આ બધા ખ્યાલો અને વિચારોએ મને એટલો ઘેરી લીધો કે અમારો નિવાસસ્થાન લગીનો માર્ગ ક્યાં ગયો એની મને ખબરેય ન રહી. અલ્લાખાદનો મારો એક દિરસનો મુકામ આનંદથી સભર બનવાને બદલે ગ્રામિની લાગણીથી છવાઈ ગયો.

થોડીવાર પછી અમે અલ્લાખાદનાં મુખ-સિદ્ધ ગંગા-યમુનાનાં સંગમતીરમાં પાવન થવાને ઉપડ્યા. મેથો હાલ, આદરેક પાકે વગેરે જોતા જોતા અમે મોટરમાં ફેલ્ટરેડ બણી આગળ વધ્યા, તે થોડીવારમાં તો એ ઐતિહાસિક કોસ્તાની દીવાલો પણ દ્રષ્ટિગોચર થઈ. એક બાજુએ કૂસીકા પૂક અને બીજી બાજુએ જમનાપૂક છે, અને ત્રિવેણીધાટની દરતીનું પ્રવલ્લ ભાન કરાવવા હાકિતા હાંકિતા દોડી આવતા-પંડાઓ અને નાવિકોની દોડા-દોડી નજરે પડે છે. નાવિકોનાં તથા પંડા-ઓનાં જુમ્મશૂમ અને તાણુતાણુ કરતાં ટોળાંઓમાં જિભા રહીને અકજાઈ જવાની પણ ગમ્મત પડી—“ સાંબ, જોટ તૈયાર છે—આપ દોઝે વો બેંગે...બેયા—યે મદદી દો ! મૈ મૂક દેતા હૂ ! ”—આમ જોલી અમારા નોકર પાસેથી હસતાં હસતાં એવા

દાસનો બાર દગલો કરવાનો ઉપકાર દર્શાવતાં દર્શાવતાં અમને એમની બોટમાં લઈ જવા માટે લાગ્યા નીચા યતા નાવિકોને કાન દઈ સંભળામે ત્યાં તો “ હા ! આપ - કહાંસે આતે હો ! તમારો નામ શો ? તમારો નાત કેવી છે ? તમારો પિતાનો નામ શો ? ” વગેરે સવાલોની ઝંડીઓ વરસાવતા પંડા મદાસપો અમને રતબંધ બનાવી રહ્યા હતા.

અમે એક નાવમાં બેઠા ત્યાં બે પંડાઓ પથ્થુ જોડે જોડે બેઠા. બન્નેને અમારા દેખાવ ઉપરથી ખૂબ આશા ! એક તો સોળેક વર્ષનોજ લાગ્યો, પથ્થુ બોલવામાં તો એ બીજા યુવાન પંડાને પથ્થુ ટપી નવ્ય એવો હતો. અમે એના કલ્પલગાદથી કંટાળી ગયેલા. તેથી નાવિકને કહ્યું કે, “ આ પંડાએને બોટમાંથી વિદાય આપો. ” અને પછી તો ચેલા કિશોર પંડાએને ક્યુએ તો સાક્ષાત્ સરસ્વતી જ પ્રમદ થયાં દેખાયા— “ આપનો ગોત્ર શું છે ? આપકા નામ નહીં કહેના ઔર જંગમેયમે જલ હો— આપનો પાસે પૈસા નહીં જોઈએ—પથ્થુ આપનો નામ તો કહોજ—આલસુ છે ? વાનોયા છે ? હુદાયા છે ? શું છે ? ” અમને આ યુને-શ્વર (૧)ને રોકડું પરખાવી દેવાની ચટપટી ક્યારનીયે ઊપડેલી પથ્થુ સંયમ જળવેશે-હવે તો એ સંયમના બંધ તૂટી ગયા.

“ પંડાજી, હમ કુછ નહીં દે ! ભગવાન કે સંસ્કૃત ઔર ગંગાજી કે આજે અમર કયા હે ? આપ તકસીર મંત્રો ! જયશ્રી રામજી હી ? ” અમને ખાતરી હતી કે પંડાજીએ શ્વમાન ઉપર આમ કાતર ફરવાતી જોઈ ‘ જયશ્રી રામજી હી ’ કહી વિદાય લેશે—પથ્થુ પંડાજીએ વધુ પાસા દેંકવા માંડયા અમારી હોડીએ હવે વહુનું ચર હરી દીધું.

“ હમને સંતોષ નથી થયા ! હમ આપ થોમ આવશે વંદા તક બેઝે ! અલી

ચોપડા દેખકર આજમા ! આપડી જાત કયા ? આપકા નામ કયા ? નહીં કહેજે ? વહોં આ કર—”

અમારી નાવ તો કિનારાથી ઠીક ઠીક દુર ગયેલી પથ્થુ પંડાજીના શોરખોર મચાવતા પ્રમોનોના મારો દશુ મંદ નહોતો પડ્યો !

“ અરે ! આપ કોન છો ? કહેા તો ખરા ! ” હવે પંડાજીની પરિશ્રમ વૃત્તિએ અમારામાં અનુકંપા જન્મી !

“ આલસુ—” અમે ટંકુકા કર્યો ?

“ કોનસે આલસુ ? ” સામે પ્રમ્ન તૈયાર હતો !

“ આપસે અકછે—” અને પંડાજીનાં નપોના પરિધો વિસ્તરતા લાગ્યા—પથ્થુ હવે તો અમારે અને તેમને દૃષ્ટિ સંબંધ જ રહી શકે એમ હતું. પથ્થુ-ચેલા બીજા પંડાની ઉરતાદીએ તો અમને આંખમાં જ કરડાવ્યા. અમારી ‘ ગુરા ’માં આ ‘ વાધ ’ ભરાઈ ગયેલો જોઈ અમને ગુસ્સો અડશે—આ પંડાજીએ આપણાં રવભાવ અને સંકનશક્તિને ઠીક ઠીક તાવે છે.

“ પંડાજી આપનો ” કંપતાં રવરે અમારામાંના એકે કહ્યું !

“ હ હાં-મં-નિવેણી ધાટયે હી જના દે ! માથે કીજયે હજુર ! ”

પંડા-જગતનો અમને બીજો પ્રતિનિધિ મળ્યો ! અમે હવે એની જોડે લમણાંઝીક કરવી મુશી, કારણ હવે અનેક કવિ કલ્પો તથા કવિ કલ્પનાઓ જેના દૃષ્ટિ સુશોભથી સુગમો થઈ છે તેનું અદ્ભૂત અને રમણીય કાલિન્દી અને બાગીરથીનું સંયમ શીલ આસિંગન અમને અત્યંત આકર્ષક લાગ્યું.

જમનાનાં નિષ્કલંક છુરાં પાણીઉમળકાપૂ-વંક હોડ્યા આવતાં ગંગાના સ્ફટિક શુદ્ધ જલને હોંસમાં આવી જમને-દહેસરસાં આંચે-છે-

અને એ નિર્મલ અને અગ્નેઃ જલસંયોગ
આજે પણ આયોવર્તના ઉગળાં-અધારિયાં
તવારીખ પાનાઓનો પ્રેરણાદાયી મુખપાદ
કરતો, અસંખ્ય શોક-કથાઓ, શોકગીતો
પૌરાણિક વાતોઓ અને કવિ હૃદયોત્તરી ગ્રેષ
મમ્મત નિહાળીને એ બધાંને ચિરંજીવીતાનાં
અતરો સુધાડતો, અગણ્ય મનુષ્યોની નિર્દોષ
રમતો, કર્ણ અને ગંધાર કિરિત્તો, યુદ્ધિલો
અને કરમાએલી આનંદ-વિલાસકેશીઓ અને
અનેકાનેક અનુધ્ય અંજલિઓનો જીવંત
પ્રતીતિસરો-અઘાપિ પોતાની લબ્ય વીણા
બગવતો બગવતો અનેકના તારો છેડી રહ્યો
છે. અને કવિ સમ્રાટ કાલિદાસની પ્રતિમા
જરતી મૃતિ સંગમજલના આકાશીય સેવુઅન્ધ
ઉપર બેસી ને કિચ્ચારતી સંભળાઈ કે,

“કચિત્ત્વમાલેપિમિરિન્દ્રની-

લૈર્મુકામયોય ચદિરિવાનુવિદ્યા ।

અન્યત્ર માલા સિતપદ્મજ્ઞાના-

મિન્દીવરૈરુદ્ધચિતાન્તરૈવ ॥

કચિત્ત્વગાનાં પ્રિયમાનસાનાં

કાવન્ધ્વસંસર્ગવતીય પંક્તિઃ ।

અન્યત્ર કાલાનુરુદ્ધતપ્રપા

મકિર્મુવચ્ચન્દનકલ્પિતૈય ॥ ”

એ રસાળપ્રતી મહુઓના તેજમાં અજ-
વાળતો હું વંદન કરવા નમું છું ત્યાં
કવિવાણી સુરી—

“કચિત્ત્વમા ચાન્દ્રમસી તમો-

મિશ્છાયાવિલીનૈઃ શવલોકૃતૈય ।

અન્યત્ર શુભ્રા શરદ્વલ્લેષા

રન્નેષ્વિવાલક્ષ્યનમઃ પ્રદેશા ॥

કચિન્ન કૃષ્ણોરગમૂપણેય

મસ્માહારાગા તનુરીશ્વરસ્થ ।

પદ્યાનવષાઙ્ગિ વિભાતિ ગદ્યા

મિન્નપ્રયાદ્યા યમુનાતરંગૈઃ ॥ ”

જગતના આ એક મહાન કવિવરની
અમૃત-વાણીથી ભીંજાવું-અભિષેકાવું મસ્તક

બિચ્છીને જોઈ છું ત્યાં કવિમૃતિ વિલીન
થાય છે, મધુર વાદ્યમવીણુ એ સંગમપ્રવાહ
હવે અમારાથી વેગળો નહોતો.

“ વિશ્વોદાને ઉભય જરતી

પૂર્ણિમા ને અમાસે,

હુડી બન્ને પણ ન વિખુડી

થાય આ સ્વેત ભાષે. ”

મોટાભાઈ મહામહેનતે હસવું ખાળી
રાખી બીજને ધસારાથી ‘ તાલ ’ એવા
આમંત્રણ આપતા હતા, પણ મારી તરંગ-
જ્વલિને વાણીએ ફરી પાછો એક ધક્કો દીધો—

“ આજે તો કાળનાં મોત

લક્ષવા વિશ્વ મહતાં,

આરસી આજ કાલિન્દી,

- કાલ ગંગા બને ભલે ! ”

મોટાભાઈ અને બીજાઓએ-ફેટલાંકે

સમજીને તો ફેટલાંકે સમજ્યા સિવાય પણ—
મારી વિચાર મગ્ન મુખમુદાની અંબીરતાના
કહે કહે કરી નાંખે એવું પ્રયત્ન હાસ્ય
મચાવી મૂક્યું. મારી વિચાર ધોડીને યમા-
વીને મોટાભાઈ મળકંબો અવાળે આકાશ
તરફ હાથ લંબાવી, ધડીકમાં સંમમ તો
ધડીકમાં દુર દુરની ક્ષિતિજ પહોં પર તોડી
તાડીને જોતા જોતવા માંડ્યા, “ જલ્દે-મળી
ને ધોળી શેતરંજ મજરી ન હોય ને શું ? ”
અને બધાંએ વળી પાછા “ વાહ-વાહ-કવિ-
રાજ ” ફરી-આડકતરી મારી મળક કરી,
નાવની ચિયર ગતિને અચિયર બનાવી રહ્યાં.
પણ પેશી નાની અરજી તો આપાદ કટાક્ષ
હયો કે, “ પણ મોટાભાઈ ! કેમ જોને
સંધ્યાની એક બાજુએ સફેદ ને એક બાજુએ
કાળા વાળ હોય ત્હોંએ એને આપણા કવિઓ
તો—” અરજી આગળ જોતતી હતી પણ
એ કહ્યું, “ ચૂપ-છે તો ટીચુકડીને—” મારી
ધમધમીની ગરમી મારામાં જ જરાતી નહોતી
ત્યાં બીજાને તો એની કમંથી જ અસર
થાય ?—ને બધાં હસવા માંડ્યા.

સંમત રચાન વડાનીને અમારી નાવ
મંગાજીમાં નવાના નેટલી જદુર થોડા ઉડ-
જીવાળી-જાળાએ થોભી, ત્રિવેણી-ધાટની
આખી કદપના જ દવામ છે, એટલે જીવાન
બેડી દડોના બ્યવહાર એકકા લાગતા પંડા-
જીની 'સરસ્વતી' ની સ્તુતિ કથા સંભળવા
અમે કોઈ રોકાયાં ન રોકાયાં અને નાવા
પડ્યાં. અનેક દિન-દુર દરથોને મંગાજીનાં
સ્નાન-દર્શનાદિથી પાવન થવાની હિતકંઠ
અભિલાષા હોય છે, ધણી તો મંગાજીને
પ્રુમ જ આદ્ર' ભક્તિભાવે વંદતા દેખાયા.
અહીં મહવાઓમાં રામ-સીતાદિની મૂર્તિઓ
મંદિર જેવા ધાટની મૂંપડીઓમાં નિદાળી
શ્રદાળુઓ પ્રુમજ આરથાપૂર્વક આ પૂન-
રીઓ કહે તેમ વિધિઓ-દાન-દક્ષિણા આદરી
કૃતાર્થ થાય છે. કેટલાક જીવાનીઆઓ ટોળ-
દીખળ પણ કરે છે, પણ મને એ ન મચ્યું.
કારણ કે આપણને જે અમુક વિચાર-આ
ચારમાં વિશ્વાસ યા પ્રેમ ના હોય તો ભલે
પણ જોએને એ હોય તેઓના ઉપદાસ અમર
તેઓની પ્રત્યક્ષ દક્ષ કરવાનો આપણને કોઈ
અધિકાર નથી. આ ત્રિવેણી સંમતને કેટલાયે
ભાવપૂર્વક વહે છે-અભિલાષાભરી એના
નામની રટણ કયાં કરે છે-જીવનનું પવિત્રમાં
પવિત્ર કર્તવ્ય સમજીને ધણી અહીં દોડી
આવે છે-અરે ધણું ગુમાવી-ખોઈને પણ
આ થોમ મેળવે છે, તો પછી આપણે જે
એમાં શદ્દા ન ધરાવીએ તોયે એ જાણી
ટીકા કેમ કરી શકીએ? એક યા બીજી રીતે
પણ ધર્મ તો મહાતમાજી કહે છે તેમ પ્રજનો
'પ્રાણુવાયુ' છે. ધર્મની આચાર ક્રિયાઓ
ધણીને હસવા જેવી લાગે, તોપણ સામાન્ય
પ્રજનો મોટામાં મોટા વર્ગ દળુ પણ આપણા
દેશમાં એની અત્યંત આવશ્યકતા જુએ છે-
એને હજોડી દેવું એ કુબૃત્ય સમજે છે.
અલગત આવી ધાર્મિક આચારક્રિયાઓ તેઓ-
માંના-સમગ્રમ બધા જ અમલમાં મૂકતા

હોવા છતાં એ પાછળના હિદેશોને આંખ
પાસેથી 'બ્યવહારદક્ષ' નો ખીતાગ પડારી પણ
લે છે, એ આશ્વેષ બીલકુલ વચ્ચું વચરનો
તો ન જ કહી શકાય! આ સડામાંથી જ
ધર્મના ધજારદારો બની બેઠેલા પાખંડીઓ
અને સ્વાર્થી કાણુસાધકો પોતાનાં ખીરસાં તર
કરે છે એ પણ સાવ તો અસત્ય નથી જ!
આપણા ધણી પંડાઓ-આચાર્યો-પૂજારીઓ
ને મદારાજશ્રીઓની જીવનધમારતોના પાયા
રેતીના જ છે એ તો હવે ધણી જાણીતી
વાત છે. આપણા ધર્મ-દેહપરનાં આ ગુમ-
ડાંઓ રહામે સત્વર છતાજ લેવો જોઈએ
ખરો. પણ એ ગુમડાંઓને કાયાં કાપવા
નેટલી ઉચ્છ્રંખળતા અને ઉતાવળનાં તો
આવશ્યકતા નથી જ! આ વિચારધારમાં
પ્રતિ કરતા- 'તીનવાર-જય મંગા, જય મંગા,
જય મંગા-મોથો; ચાર-આઠ આને મંગાજીમે'
યડો અર્પણ કરો-મે પંડાજીએ પુષ્પ ચંદનાદિ
શે-ચૂંદા રક્ષો-આપ કે માતપિતા કે યાદ
કરો-' વગેરે વચન ગોળીઓ મજકાવે જતા
પંડાઓ અને છાલણો મને મારો આજીવ-
જાજી દેખાયા!

હવે અમારી હોડીમાં અમે પાછા તીર
બહી જવાને બેઠા. હોડી ચાલી, ને પેલા શાન્ત
અને મૂંગા બેઠા રહેજી જીવાન પંડાજીને સળવળાટ
થવા માંડ્યો. ધોમે ધોમે એમવું પેત પ્રકાશ્યું.
એમજો અમારા નોકરને પૂછી લોધેધું કે,
"મે સાંબ કીન દે? કહો સે આ રહે
દે? જડે અમીર રવંભાવે આદમી લગતે
દે?", વગેરે. અને હવે એ જ્ઞાનસામગ્રીથી
સજ્જ અનેક પંડાજીની આંખો અમને વધુ
ચચકતી લાગી.

"આપને મંગાજીમે કુંજ ક્રિયા નહો
કી?"-પડેથો પ્રત્ન.

"નહો પંડાજી! ક્રિયા-ગ્રિયા સખ કીક
હે-હેજો અપના દીસ અચ્છાં તો સારા જગત
અચ્છાં! કયું નહોં?"

“ છ હાં—આપકી ખાત સચ હૈ, હજુર !
યે સ્થાન ખડા પવિત્ર કહા જાતા હૈ ! યહો
સ્નાન કરનેસે ખડા પુણ્ય મીલતા હૈ—”

“ પુણ્ય બી કયા ખજારકી ચીજ હૈ,
પંડાજી ! જિંદગી મેં પાપ કરેગે તો બી
કયા યહો પુણ્ય કે પંડાજી મીલેગે, પંડાજી ! ”
પંડાજીની જાહેરાત ગર્ભિત વાણીને અટકા-
વવા મહેં સીધો પ્રશ્ન કર્યો !

“ આપ ખરાખર કહતે હો હૈયા !
મગર મેં હજુરકો કહેતા હૂં—” કયાં, કયારે
અને કોની પાસે શું અને તેપણુ કેવી રીતે
બોલ્યું એમાં સિદ્ધાન્ત થઇ ચૂકેલ પંડાજીએ
આટલું ધીમેથી બોલીને મોટાભાઇ બણી
જોઇ માપણ શરૂ કર્યું—“ આપ બડે
વિદ્વાન માની ઔર અમીર હો હજુર ! આપ
સાધુ પ્રરૂપ ઔર યહ બહન બી સાખીથી
લગતે હૈ ! આપ કયા નહીં કર શકતે
હો ! ” પંડાજીએ ધીમે રહીને માપણુ મૂકી
સોગડી ફેંકી પણ એ માપણુના પોંડ પર
જમવાને બદલે લપસી પડી કારણ મોટા-
ભાઇએ પણ પૂરેપૂરી ધીરજથી ફેંક્યું;
“ પંડાજી—માન-અમાન સચ માયા હૈ !
આપ બી બડે પંડિત હો ! ઔર અપન કયા
કર શકતે હૈ ? પરમાત્મા સચ કુછ કર
શકતે હૈ ! ”

બગડી ગયેલા દુધ જેવું પંડાજીનું મુખ
ખૂલ્યું, “ નહીં હજુર ! આપ ખરાખર કહેતે
હો, મગર આપ બી ખહોત કુછ કર શકતે
હો ! હમ શ્રોગ આપકી ચરણરજ જેસે
હેં ! આપ બડે ખાનદાન—બડે શુભવાન—બડે
માનવાન ઔર બડે ધનવાન હો ! ” બણી
આગગાડીઓમાં મૌથી છેલ્લો ડબ્બો ગાડેનો
હોય છે પણ એવું મહાવ ઓછું નથી
હોતું, એમ પંડાજીના મુખમાં આ “ધનવાન”
શબ્દ છેલ્લો છતાં બહુ જ સ્પષ્ટ હતો.

[અનુસંધાન પાન ઢાળને છેડે]

આગ પંડાજીને હસાવતા—રગડતા અને
તીરની નિકટમાં આવ્યા હતા ત્યાંજ પેશો
કિશોર પંડો પોતાના શબ્દજંગરો નાખી
રહેલો દેખાયો. અરે આપ બાહ્ય હો ! હમ
સચ ચોપડે દેખ કર આયે હૈં ! તમારા
બાપ-દાદા યહો આવી ગયેલા એવું અંદર
લખ્યા છે—તમારા નામ લખાવી જાઓ—
મૂજરાત તો બહુ અચ્છા દેશ છે ! ” હવે
કિશોર પંડાની મજાક કરવા અને એને
જણાવ્યું કે એ અમારી જોડે મોટર લાગી
આવે તો એને બધું કહેવા અને તત્પર હતા—
એ બિચારો આવ્યો !

“ દેખો પંડાજી ! છતની વચમેં આપને
બડી પ્રવીણતા મીલ મઇ હૈ ! હમ નાગર
બાહ્ય હૈ ! ” પંડાજીના હર્ષનો વેમ
વધી પડ્યો.

“ નાગર બાહ્ય ? નાગર કેવો ? વડ-
નગરો—વિસનગરો—સાહોદરો ? ” નાના પંડામાં
મને રસ આવ્યો.

“ બધો. ” અને પણ ‘ બોમ્બ ’ ફેંક્યો.

“ છ કયા ? બધો ? વિસનગરો—વડ-
નગરો—સાહોદરો—બધો ? ”

પંડાજી અમારી રમત કળી ગયા—કળી
જાય માટે તો માથે ચલાવ્યા હતા ! એમની
પણ મજાક કરતા કરતા આ બોલો પોતાની
વાતમાં કેવા પાવરવા હોય છે તે જોતા—
અનુભવતા અને મોટરમાં બેઠા, અલગત
બધાનાં હાથ ને આંખ સંતોષીને જ !

x x x

પણ અમારો એ વિનોદ ખૂબ જ ઝડપી
ચાલે પનાયન થતા માંડ્યો !—પંડિત જવા
હરલાજીના નિવાસ સ્થાન તરફ અમારી
મોટર ધપે જતી હતી. અદલાયાદ
શોકમાં ગરકાવ દેખાયું—પંડિતજીના નિવાસ-
સ્થાનની દીવાલો પણ રડતી દેખાઇ, જ્યાં

પ્રસૂતિ માટેની તૈયારી

[ડિસેમ્બર અંકના પાન ૨૭૭થી ૨૮૫]

પ્રસૂતિ માટેની તૈયારી બાબત અહીં આપણે મધ્યમ વર્ગ માટેનો ઉદ્દેશ્ય કરીશું. કારણ કે શ્રીમંત વર્ગ અથવા તો પોતાની જરૂરીઆતો સંકેતોથી મેળવી શકે એવા વર્ગને માટે ખાસ કહેવાનું નથી. કારણ કે તેઓ તો દવાખાનામાં જે જે સાધનો હોય છે તેવા સાધનો તથા થોડા વખતને માટે સારી અનુકૂળ જગ્યા પણ મેળવી શકે છે એટલે કે પોતાના ઘરમાં સારી જગ્યા ન હોય તો બીજી સારી જગ્યા થોડા વખતને માટે રાખી શકે છે અને તેથી ઉલટું ગરીબ અને મહેનતુ વર્ગનું છે. ધારો કે તેઓને બધું સમજાવવામાં આવે અને બધું જાણે તે છતાં સાધારણ કામ ચલાવે સાધનો પણ આપણી સુચના મુજબ તૈયાર કરી શકતાં નથી અને એ બધી હોય એકલી અવાગતાનો નહીં પણ ગરીબાઈનો પણ છે. વળી એ બોકાનાં મકાનો પણ ઘણાં જ નાનાં ને અગવડવાળાં હોય છે. માટે ખરું જોતાં એ વર્ગને માટે જ પ્રસૂતિ ગૃહો હોવાં જોઈએ. કારણ કે ત્યાંનાં સાધનો તેમજ આઠ દીવસ મળતો શરીરને તથા મનને આરામ એ બોડા આપી છંદશીમાં બાગેજ ભેગવી શકતાં હશે.

મધ્યમ વર્ગ સંપૂર્ણ રીતે તો નહીં તો પણ કંઈક સરસી પણ જરૂર પુરતાં સાધનો રાખી શકે છે. વળી મારો પેતાનો અભિપ્રાય જણાવું તો આ માટે ખૂબ અયોગ્ય નહીં ગણાય અને તે એ કે જે બેનની તબીબેત તંદુરસ્ત અને પેટમાં બાળકની

સ્થિતિ કુદરતી રીતે બરાબર હોય અને બેડી ડોક્ટરો પાસે વારંવાર તપાસી આવ્યાં હોય તેમણે તો ઘેર સુવાવડ કરવી એજ યોગ્ય છે (શિવાય કે બેડી ડોક્ટરે ઘેર સુવાવડ કરવાની ના કહી હોય તો તેવે વખતે ખોટી દિશાત કરવી નહીં). કારણ કે એ પણ પ્રસૂતિ શાસ્ત્રનું મોટું જ્ઞાન અને અનુભવ છે. અને જે ગામમાં સુવાવડખાનાં તથા ડોક્ટરોની મદદ જટ મળે એમ હોય છે ત્યાં તો દીક છે પણ અકસ્માત થોડા ગામડાં કે સવડ વગરની જગ્યાએ એવા પ્રમંથ ઓર્માતો આવી પડે તો અનુભવ હોવાથી મમરામણ કે નુકસાન થતું નથી. માટે સારી રીતે સ્વચ્છતાથી સુવાવડનું જ્ઞાન મેળવવું ધણું જ અગત્યનું છે અને તેને માટે જ આ લેખ રજૂ થયો. તેની યદ્યપ્તાતમાં જ લખ્યું છે કે જોડેનોએ સુલ અને કોલેજોની ડેખણી સાથે, છ મહીના તો સુવાવડખાનાનું જ્ઞાન મેળવવું જ જોઈએ. દોરપીટલના જીવન પર બધી બાર નાખીને એ બાળકમાં અવાગ રહેવું એ સાઈ નથી.

સુવાવડનો ઓરડો

મધ્યમ વર્ગની બહેનોને માટે કહેવાનું કે તેમણે પોતાના ઘરમાં જ ઓરડો વધારે બારી બારખૂંવાળો અને બેજ વખરનો હોય તે ઓરડો પસંદ કરવો. ભોંય તળીઆનો ઓરડો દરમિયાન બેજવાળો હોય છે. એવા બેજવાળાને અધારા ઓર્ડોમાં પ્રસૂતિ થવાની જોડેનની તબીબેત મમાવવાનો સંભવ રહે

છે. પણ ધાર્મિક કારણોને લઇને હજી પણ ઘેર પ્રસૂતિ થાય છે તે ધણે મોટે ભાગે ભોંય તળીએ જ હોય છે અને સમગ્રવવાના ધણા પ્રયત્નો છતાં હજી તેમાં બીલકુલ સુધારો કરી શકતાં નથી એ ધણું દોલંગીર થવા જેવું છે. ધણે ડેકાણે તો કોઠારનો ઝોરડો હોય તેમાંજ ખાટશે સુકે છે એટલે ત્યાં ધૂળ બળાં તથા ઉંદર બલાડીનું પણ ભેર. એક જગ્યાએ તો તરતનાં જન્મેવાં બાળકોના પંજો બીલાડી ચાવી મઠ અને તેથી બાળક ગુન્ડરી ગયું એ દાખલો પ્રત્યક્ષ જોયલો છે. માટે એવા અંધારા અને જીવજંતુ વાળા ભોંય તળીએ કદીપણ સુવાવડીને માટે જગ્યા કરવી નહીં, કારણ કે એવા ઝોરડાઓમાંથી પ્રસૂતિના મુકર કરેલા દિવસોમાંથી છુટી થઇને તે ખૂદ નજારે બહાર આવે છે ત્યારે પીળી પડી ગયેલી તથા અશક્ત બનેલી હોય છે અને પછીથી દવા પી પીને પૈસાની તથા શરીરની ખરમાદી કરી નાખે છે. માટે ખૂદનોએ વિચાર કરવો જોઇએ કે પ્રસૂતિનો સમય એ શારીરિક સ્થિતિનો ફેરફારનો સમય છે અને એ વખતે જીવું લોહી જવાથી ફરીથી તાજું લોહી આવે છે માટે એવા ખરેખરા અગત્યના દીવસો અંધારા અને સામન સીચેલા બેજવાળા ઝોરડામાં પસાર કરે ત્યારે તંદુરસ્તી અને શક્તિ ક્યાંથી આવે ? અને તેને પરિણામે નજળી માતાએ અને અશક્ત બાળકો પેદા થયાં કરે છે અને તે આપણા દેશને કલંકરૂપ છે. માટે ખૂદનોએ પોતાની ધાર્મિક માન્યતાઓમાં થોડો ફેરફાર કરીને પણ તંદુરસ્તી મેળવવી જોઇએ અને ઘરનાં બીજાં માથુસોને થોડા દીવસ અગત્ય મેળવવી પડે તો તે મેળવીને પણ માળ ઉપર દવા તથા તડકો આવતો હોય તે ઝોરડો વાપરવો.

પ્રસૂતિ માટેના ઝોરડામાં પ્રસૂતિ માટેની તૈયારી શિવાયનો બીજો સામન હોય તે એક

જુદે ડેકાણે થોડા વખતને માટે મુકેલો આમ કરવાથી પ્રસૂતિનો ઝોરડો વાળી છુટીને સાફ રાખવાનું પણ ફાવશે. થોડકી હોય તેને પણ છટથી ઘસીને ફિનાઇલ નાખીને સાફ રાખવી. તથા એ ઝોરડામાં સવાર સાંજ ધૂપ પણ કરતાં રહેવું. કારણ કે ધૂપનો ધૂમાડો પણ જંતુનાશક છે એ તો દરેક બહેનને ખબર હશેજ. ખાટલો.

પ્રસૂતિ માટે જે ખાટલો વાપરવાનો હોય તેને થોડા દીવસ અગાડીથી તડકે અવારનવાર તપાવવો તથા અંદર માંકડ કે ધૂળ ન રહે તેની કાળજી રાખવી. ઝોઢવા પાથરવાનાં સાધનો હોય તેને પણ તડકે નાખ્યાં કરવાં, બાળકને સુવાડવા માટે નાની ઢોલકી રાખવી. પાસામાં સુવાડ્યું નહીં અને તેને માટે પણ ફાટલાં નકામાં કપડાંમાંથી ગોઢડીઓ વીગેરે આગળેના દીવસોમાં તૈયાર કરી રાખવું અને તેને પણ તડકે નાખ્યાં કરવું.

કપડાં

પ્રસૂતિ માટેનાં કપડાં બધાંજ નવાં જોઇએ એવું કાંઈ નથી. ધોતીઆં તથા સાડીઓ વપરાતાં નકામાં થયાં હોય તેને ધોખી પાસે ધોવડાવીને અથવા તો સોડામાં ઘેર બાણીને સાબુથી ધોઇને સ્વચ્છ કરીને એક જુદી પેટીમાં વ્યવસ્થિત રીતે મુકી રાખવી કે જેથી જરૂર પડે તો અગત્યમાં હોય તેમને પણ જડે અને તે વખતે ઢોઢાઢોડ થાય નહીં.

સગર્ભા માતાએ પોતાના છેલ્લા દીવસોમાં કે જ્યારે બહુ મહેનતનું કામ ન થઇ શકતું હોય ત્યારે પોતાનાં તથા બાળકનાં કપડાં તૈયાર કરી રાખવાં જોઇએ. વપરાઇને નકામાં બનેલાં કપડાંમાંથી નેપકોનો તથા ત્રણ માર પડ બેગાં કરીને નાની નાની ગોઢડીઓ તથા બે પડ બેગા કરીને ઝોઢવા માટે હાલકી અને સુવાળી રળાઇ જેવી ગોઢડીઓ શીવી મુકવી. બાળકને પહેરાવવા માટેના ઝબતી બટનવાળાં અથવા અજામાંથી પહેરાવવાનાં બનાવવાં નહીં

પણ એક બાજુથી તથા બીજા ઉપરથી કસવાળાં બનાવવાં કે જેથી પહેરાવતી વખતે બાળકનું માથું ઉંચું નીચું કરવું પડે નહીં અને સુતાં સુતાં જ પહેરાવી શકાય-બાળકનાં કપડાં માટે પણ એક જુદી પેટી અગર એક જુદી પોટલી બાંધી રાખવી કે જેથી જરૂર પડે ત્યારે જ હાથમાં આવી જાય. બાળકને ડીલ હુંછવા માટે સુવાળો હુવાલ અથવા તો તેવું જ કાંઈ કપડું હોય તે પણ અંદર મુકવું તેમજ એકાદ બે ગરમ કંકડા પણ રાખવા.

પ્રસૂતિને પેટે પાટો બાંધવો એ ઘણું અગત્યનું છે માટે માદરપાટ અથવા તો જાડી ખાદીનો ૧૨ ઇંચ પહેલો અને આશરે ૩૭ ઇંચ લાંબો કપડું બેવડું કરીને તેને ચારે છેડે બખીઆ દબને પાટો તૈયાર રાખવો અને તેની સાથે મોટી સેફ્ટીપીન પાંચ છ મંઘાવીને તેને પણ પાટાની સાથે જ મુકવી. પરચુરણ સમાન

પ્રસૂતિ કરાવવાને ત્યાં નર્સની સવડ હશે ત્યાં તો પરચુરણ એટલે નીચે જણાવેલી ચીજોની બહુ જરૂર નહીં પડે કારણ કે નર્સની સાથે તો બધાં સાધનો હોય છે પણ જે બામમાં નર્સ ન મળી શકે એવે વખતે સર્ટીફિકેટવાળી હાયલુને બોલાવવી પડે તો તેથી સામાન તો આપણે તૈયાર રાખી મુકવો જ જોઈએ. નર્સ કે હાયલુ જેમને

બોલાવવાં હોય તેમાંથી એક જ જણ પર બરોસો ન રાખવો. બે જણને ઠઠી મુકવું કે એકની ગેરદાજરીમાં બીજાને જડ બોલાવી શકાય.

પરચુરણ સામાનમાં બેએક પીતળની તપેલીઓ અથવા ધનેમલનાં વાસણો હોય તો તે તથા એક ચાળણી તપેલી પર બરાબર બેસતી આવે એવી ઢાંકણાં સાથે રાખવી. બીજાં સાધારણ વાસણો પાણી વીગેરેને માટેનાં તો જે ઘરમાં વપરાશમાં હશે તે ચાલશે-તે શિવાય નીચેની ચીજો રાખવી.

- ૧ કાતર.
- ૨ ચુંથવાની આંટીનો ઢોરો.
- ૩ પોટાસ પરમેન્ગેનેટ.
- ૪ થોડું એબ્સોર્બન કાટન
- ૫ ક્ષાંડી અથવા કાંદા
- ૬ મીઠું તેલ.
- ૭ ચણીનો શેટ
- ૮ સાણ
- ૯ કોશી.

ઉપર જણાવેલી ચીજો કાંઈ બહુ ખર્ચાળ કે ન બની શકે એવી નથી માટે સાદી પણ સ્વચ્છ સુવાલડ માટે જરૂર છે માટે ઘેર સુવાલડ કરનાર બહેનોએ કાળજીથી તેનો ઉપયોગ કરવો કે જેથી બીજા બહેનોમાં પણ પ્રચાર થાય.

આ બધી ચીજોને પ્રસૂતિના ઝોરડામાં રાખી મુકવી. રાત્રા મહેતા

[નોંધપાથીને પાનેથી : અનુસંધાન પાન ૩૧૬નું]

અમે અંદર જવાની છુટાને ન જ રોજી શક્યા. પંડિતજીનું સ્નેહીમંડળ એસરીમાં હતું. ખબર પડી કે આ તો આનંદ-મુગ્ધન-સાથે જ એ મકાનને 'આનંદ' જીવન બનાવવાનો હક્ક છે, કારણ કે આત્મસમર્પણનો જીવંત સક્રિય પથમામ આપતું કુટુંબ આજે ત્યાં વસે છે. 'સ્વરાજ જીવન' માં ગયા તે પહેલાં જવાહરલાલજીનો બહુ જ નિકટનો સગો ભાગતો (કદાચ ભાણેજ હોય) એક ખૂંચ જ ચપળ, તેજસ્વી અને આશ્ચર્યકર કુમાર સ્વચ્છ ખાદીની કંઈની અને શેષો પહેરી અમને ઠઠી રહ્યો— "આપ મેં ?" —

મધુર મુખમાંથી વિવેક નીકળતો એ સબ્દ અમને ખૂંચ મોઢક લાગ્યો. એ મધુરતા અને એ નિર્દોષતા લયું. વદન-ગોર્ધ વદન હું નહીં જ ભૂલી શકું! અમે ખાલીખમ 'સ્વરાજ-જીવન' જોયું ?

અસ્દાબાદ નામ તો અકબરે પાડ્યું, પણ આ પ્રયાગ બહુ જ મહત્વનું રચાન બોગવી રહ્યું છે સંપ્રક્ત પ્રાંતની વિદ્યાપીઠની મહા-છાવણી અહિં જ છે. એ એક મહત્વનું રેલ્વે-કેન્દ્ર પણ બની ગયું છે. બાધખીજની રાતે જ અમે અસ્દાબાદ છોડ્યું. (ચાહુ)



[૧] આજના રાજકારણમાં શ્રીઓનું સ્થાન

. અમારા જેવા વિશાળ ક્ષેત્ર ખેડનારાઓ તો જાણે છે કે આજ કોઈ પણ કાર્ય શ્રીના કાર્યક્ષેત્રની બહાર નથી. હું શ્રી-ઉન્નતિના કાર્યમાં બહુ રસ લઉં છું છતાં આજે વિશાળ ક્ષેત્રમાં કામ કરું છું; કેમકે એમાં કેવળ શ્રી જાતિની જ ઉન્નતિનો નહિ પરંતુ સમાજની, સમસ્ત દેશની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન અચોધ રહ્યો છે.

સુરતનો કુખડ ભૂતકાળ

સુરતની મારી આ પહેલી જ મુલાકાત છે. સુરતનું ઇતિહાસમાં અજમ સ્થાન છે. અહીંજ વિદેશી વેપારીઓ સૌથી પ્રથમ આવ્યા હતા. વેપાર કરવા આવેલા એ પરદેશીઓએ તક જોઈને રાજસત્તા પ્રાપ્ત કરી લીધી અને લારથી હિંદનું બાવી હિંદનાં નહિ પરંતુ હિંદથી છ હજાર માઇલ દુર વિદ્યાવતર્માં ધણા લાગ્યું છે. એવા સુરતની પાસેજ આજે દેશનું બાવી ધણું રહ્યું છે. ત્યાં અમને સુરતના આ ભૂતકાળનું સ્મરણ થતાં ભારે દુઃખ થાય છે.

રાજકારણ અને સમાજસુધારા

તમારા શ્રી મંડળને રાજકારણ સાથે સંબંધ નથી, એ હું જાણું છું. છતાંયે હું રાજકારણની વાત કર્યા વિના રહી શકતી નથી, કેમકે રાજકારણ તો આજે હરકોઈ

પ્રથમ સાથે સંકળાયેલું છે. રાજકારણના મધ્યગિદ્ધ આસપાસજ હરકોઈ કાર્ય કરે છે. તેથી રાજકારણ અને સમાજસુધારાને વિષુદ્ધ પાડવાનું મુશ્કેલ છે.

આજે કુનીયામાં શું બની રહ્યું છે તેથી તો તમે સૌ કોઈ વાંદે છો. કેવાં કારણોસર અને કેવી રીતે આજ લડાઈઓ આટલી રહી છે તે પણ તમે જાણો છો. અહીં એ વાત કરવાનો કશો અર્થ નથી. એવી વાત તો ગામડાંઓના અમલજી અને અટ્ટાન શેઠી સમક્ષ કરવી જોઈએ; કેમકે તેઓ બહારના જગતથી સદંતર અલિપ્ત રહે છે.

આ સંજોગમાં, આજના યુગમાં, આપણી મહિજાઓની શું ફરજ છે તેનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ.

આ લડાઈનાં મૂળ તપાસવાનું આપણે માંડી વાળીએ. પરંતુ એ તો ચોક્કસ વાત છે કે દરેક રાષ્ટ્ર આજે એમ માને છે કે તેની આઝાદી ભવમાં છે. કોઈ પણ દેશની પરદેશનીતિને આપણે વેગળી રાખીએ. પરંતુ દરેક રાષ્ટ્ર પોતાની રાષ્ટ્રીય આઝાદી માટે લડે છે એ વાત તો ખરોતે ?

ઈશ્વરનો ન્યાય

અને આઝાદી એ એવી વસ્તુ છે કે જે વિના કોઈ ઉન્નત જીવન યુગની શકે નહીં. આઝાદીનો સંબંધ પ્રજાના સમગ્ર જીવન સાથે રહેલો હોય છે. યુરોપમાં તો

આને સવા એ વર્ષથી આઝાદી માટે લડાઈ ચાલી રહી છે, જ્યારે આપણે તો તે આને પોણીબસો વર્ષથી લડવી જોઈતી હતી. આમ છતાં છેલ્લા પચાસ વર્ષથી હીંદમાં આઝાદીની લડત ચાલી રહી છે. અને ઈશ્વરનો ન્યાય તો જુઓ, કે જે દેશોએ બીજા દેશોની આઝાદી છીનવી લીધી અને તેમને ગુલામ બનાવ્યા, તે જ દેશોને આને તેમની આઝાદી માટે લડવું પડે છે !

ગુલામીના ખરો ખ્યાલ

આને આપણી શું હાલત છે ? આપણે પણ અડધી સદીથી ગુલામી મીટાવવા માટે લડી રહ્યા છીએ. પરંતુ આપણામાં એ જાજીરો તોડવાની તાકાત ને શક્તિ જ રહી નથી. તે હોત તો આને આપણે આઝાદી માટે લડનારાઓના ગુલામ ન હોત. આપણા અંગમાં ગુલામીનું એર એટલું વ્યાપક બન્યું છે કે તેની અસરમાંથી આપણે હજી સુધી મુક્ત થઈ શક્યા નથી. શહેરમાં રહેનારાઓને ગુલામીનો વેષક અને વ્યાપક ખ્યાલ, સંભવ છે કે, નહીં આવી શકે. પરંતુ હીંદ તો માનડાઓનું બનેલું છે, અને તમે માનડા પર દષ્ટિ ફેંકશો કે તરત જ ગુલામી એ શું છે તેનો સચોટ ખ્યાલ મળી રહેશે.

જાગૃતિ પેદા કરો

આપણી કમજોરી એટલી બધી છે કે તેથી જ આપણી માગણીને ઠોકરાવવામાં આવે છે. પરંતુ આથી નિરાશ અને હતાશ થઈ હાથ જોડી બેસી રહેવું જોઈએ નહીં, એનો કશો અર્થ નથી. આપણે આપણા પ્રયાસો ચાલુ જ રાખવા જોઈએ. આપણે દેશના ખુણેખુણામાં એવી જાગૃતિ પેદા કરવી જોઈએ કે દરેક સ્ત્રી અને પુરૂષમાં, જનતાના અંગે અંગમાં ગુલામી નષ્ટ કરવાની આવના જાગે.

પિંજરાના પંખી જેવી દશા

પરંતુ અહીં પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે આપણી ગુલામી દૂર કેવી રીતે થઈ શકે ? આપણી પાસે તો હથીયારો નથી, બીજા કોઈ સાધનો પણ નથી. આપણે તો લાચાર છીએ. આપણી હાલત પિંજરામાં પુરાયેલા પંખી જેવી છે. એ પંખી પિંજરામાંથી બહાર નીકળવા અત્યંત કિષ્ટક હોય છે, છતાં તે બહાર નીકળી શકતું નથી; કેમકે તેને પિંજરામાં જકડનાર તેના કરતાં વધુ તાકાતવાન છે. આપણી હાલત પણ આ પંખી જેવી જ છે. આ પિંજરાને તોડીને આપણે બહાર કેવી રીતે નીકળી શકીએ, તેનો આપણે વિચાર કરવાનો છે.

અંધારી રાતમાં એક જ દીવડા

આમ સર્વત્ર હવાયેલા અંધારામાં માત્ર એક જ તેજદાર-એક જ તારો આપણને જણાય છે. હીંદની અંધારી રાતમાં ગાંધીજી આને એક દીવડા સમ પ્રકાશી રહ્યા છે. ગાંધીજી ગુજરાતના છે એ ગુજરાતનું મહાભાગ્ય છે. તમારે તો એ માટે ગૌરવ લેવું જોઈએ. ગાંધીજી આને દિંદના જ નહિ પરંતુ જગ-નેતા છે. આને બમ્મે પશ્ચિમને એની કદર નથી, પરંતુ એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે તેમના પડખ પર હવાયેલો અંધારપટ દૂર થશે અને ત્યારે જરૂર તેઓ એ મહાપુરૂષની કદર કરશે.

ખહેતોની દિગુણિત ગુલામી

આ મહાપુરૂષનો લાભ આપણે ખહેતો કેવી રીતે ઉઠાવી શકીએ ? આપણી કમજોરી તો દિગુણિત છે. એક તો દેશ ગુલામ અને આપણે ધર-ગુલામ છીએ. આમાં દોષ કોનો છે તે, આપણે જાણતા નથી. પરંતુ એ વાત તો છે જ કે સામાજિક

કાનુનો આપણા વિરોધિ છે, તે કાનુનો આપણને પુરા અધિકાર આપતા નથી, એ અધિકાર-પ્રાપ્તિ માટેના કેટલાયે પ્રશ્નો આજે હરતી ધરાવે છે કે, જે માટે આંદોલન કરવાની જરૂર છે. અને આ આંદોલન અને આઝાદી માટેનું આંદોલન વારતવશા તે એક સમાન જ છે. જો આપણે આંદોલન આરંભીએ તો કોઈનામાં તકાત નથી કે આપણે અધિકાર રોકી શકે. આપણે કોઈને પણ એ માટે હોય દેવા માગતાં નથી. આપણે આપણું જ કમલાગ્ય માનીને, પુનઃ પ્રવૃત્તિશીલ બનવું જોઈએ. ઈંગ્લેન્ડના અધિકાર પણ પુરુષોના અધિકારના જેવા જ હોવા જોઈએ.

કમળેરી કેવી રીતે દૂર થાય

પરંતુ આપણે ટીંગણી બનીને અને શુભચિન્તન સહજે ધરમાં જ ગોંધાઈ રહેવાનું પસંદ કર્યું. તેથી જ આજે આપણી આ યજ્ઞ છે. આપણે હુનિયાના બનાવો સાથે સંપર્ક ન રાખ્યો અને અધારમાં જ રહ્યાં. આપણે તો કેવળ ધરની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરનારા જ બન્યા અને એ રીતે આપણે આપણા આરામને ખાતર આપણા અધિકાર વેચી દીધા. પરંતુ હવે આપણામાં ધીમે ધીમે જગૃતિ આવવા લાગી છે. આપણે આપણી કમળેરીનો વિચાર કરી, તેની શોધ કરી, તે દૂર કરવા કટિબદ્ધ બનવું જોઈએ. ઘર, સમાજ અને રાષ્ટ્રમાં ઈંગ્લેન્ડની શું ફરજ હોય શકે તેનો આપણે ખ્યાલ કરવો જોઈએ. આત્માની ઉન્નતિ કેવી રીતે થઈ શકે તેનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ અને એ આપણે સમજીશું ત્યારે મુશ્કેલી શુભાગી દૂર કરવાની પણ આપણી બહેનોની ફરજ એમ આપણે માનવા લાગીશું.

આઝાદી આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. તે હક્ક રોકવાનો કોઈને હક્ક નથી. એ આપણી સૌથી પ્રથમ ફરજ છે. અને આઝાદી પ્રાપ્ત થતાં જ બીજા હરકોઈ પ્રશ્નોનો ઉકેલ આપોઆપ થઈ જશે.

રચનાત્મક કાર્યક્રમનું મહત્વ

આમ છતાં રાજકારણના ક્ષેત્રના માટે ન જઈ શકનાર માટે ગાંધીજીએ રચનાત્મક કાર્યક્રમનું પણ અત્યંત વિશાળ ક્ષેત્ર તૈયાર કર્યું છે. રાજકારણમાં પડ્યા વિના જ તે કાર્ય થઈ શકે એમ છે. રાજકારણ અત્યંત ઠીંગલ કામ છે. એ માટે ધણી શક્તિ, ધણી દિંમત, ધણી બલિદાનની આવશ્યકતા રહે છે. શુભાગીના એરે આપણામાંથી એ શક્તિ રોપી લીધી છે; જ્યારે આજ ને દેશો આઝાદી માટે લડી રહ્યા છે ત્યાંની પ્રગ્માં આઝાદીની શક્તિ હતી અને તેથીજ તેઓ અત્યંત જોશપૂર્વક લડી રહ્યા છે.

ગાંધીજીના રચનાત્મક કાર્યક્રમનું મહત્વ અનન્ય છે. તેનો આપણે અમલ કરવો જ જોઈએ. મહિલાઓ પાસે તો મુશ્કેલી મહાન ઉમેદ છે. પરિણામે મહિલાઓ પર મહાન જવાબદારી આવી પડી છે. જો સમાજસેવા-સમાજસુધારાની બાબના આપણે મહિલાઓ દોલમાં ઉતારીએ તો-આજે દેશનાયકો જો જોશથી રાજદારી કાર્ય કરી રહ્યા છે તે જ જોશથી આપણે મહિલાઓ રચનાત્મક કાર્ય કરીએ તો આઝાદી પાંચે આંગ્રૂચ કરવાનું કાર્ય ધણું સુગમ અને સરળ થઈ પડશે.

એમાં તે શું મોટી ફરજબાની

તમે ખાદી પહેરી અને ગ્રામલોકોની જ ગીતો ગાયો, નિરક્ષરતાનું નિવારણ કરો, મલબાનની બહોળી નાણુદી માટે આંદોલન જાગવો, કોમી એકતાના સ્થાન માટે અંતીકા

બનો. અસ્પૃશ્યતાના કલંકને ફગાવી દો-આ બધી પ્રવૃત્તિ કરવામાં તેમને કશો અતરાય નામે જોઈએ નહીં. ખાદી પહેરવાથી લુખ્યા કીસાનોનું ભણું થાય છે અને સ્વદેશી વાપરવાથી દેશ આપાદ બને છે. એ માટે ગાંધીજી તમારી પાસે ખાદી અને સ્વદેશીને અપનાવવાની આગ્રહી કરે છે. એમાં તે ગાંધીજી તમને શું શર્ષ વિકટ કાર્ય કરવાનું કહે છે? તમારી પાસે બારે કુરખાનીની આગ્રહી કરે છે? અને આજાદી માટે લડતા દેશની પ્રજા આને ને કુરખાની આપી રહી છે તેની સરઆમણીમાં ગાંધીજી તો તમારી પાસે કશી પણ આકરી કુરખાનીની આગ્રહી કરતા નથી.

પ્રજ્ઞાસિકાને અનુરૂપ બનવું જોઈએ.

હિંદની સ્ત્રીઓમાં પણ ધણી બારે શકિત રહેલી છે. એ હીંદ છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષથી જગતને પ્રતાપી આપ્યું છે. હિંદ આને ફનીયાના ઇતિહાસમાં નવું પૃષ્ઠ ઉમેરવા માગે

છે. એ કાર્યમાં સ્ત્રીઓએ પણ તેમને હીરસો આપવો જોઈએ. ગાંધીજી હરેકને જાતજાતનાં દયીયારો આપી રહ્યા છે. તેનો સૌ પ્રાપ્ત એ અમલ કરવો જોઈએ. આને આપણે ગાંધીજીની મહત્તા પુરેપુરી સમજી શકતાં નથી. એ મહા ખેડની વાત છે. પરંતુ ઇતિહાસ તો જરૂર એ મહત્તાની નોંધ લેશે. જો આને આપણે ગાંધીજીનો લેવાય તેટલો લાભ મેળવ્યો તો આપણે મહાન જીલ કરી લેખારો. હિંદની મુલાખીના બંધન દેશવામાં મહીલાઓ પણ જીવનત કાળો આપી શકે એમ છે. અને આપણી ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક પ્રજ્ઞાસિકાઓએ નિઃશંક રીતે પુરવાર કરે છે કે આપણે એવું મધ્યમિદુ છીએ કે જેની આસપાસ જ જીવનનાં ચક્રો ફરી રહ્યાં છે. આપણે પણ એ પ્રજ્ઞાસિકા સાચવી રાખીએ એવી શક્તિ ફક્તીએ અને અમર બનીએ.

[સરત સ્ત્રી મંડળના દ્વિતીય વાર્ષિક હસત પ્રસંગે શ્રીમતી અરુણા અસફઅલીએ આરેફું વ્યાખ્યાન.]

ભારતીય મહિલા વિદ્યાપીઠમાં ' ગૃહીત-આગમ ' (G. A.)ની પદવી માટે સમાજશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવવાત છે

ભારતીય સમાજશાસ્ત્ર

ટેકસ-બુક તરીકે મંજૂર કરવામાં આવેલ છે.

લેખક : ચિમનલાલ મગનલાલ ડોંકટર,

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૬-૦

પોસ્ટેજ : ૦-૩-૦

લેખક : — લુહાણામિત્ર પ્રેસ, રાંચપરા : વડોદરા.



મં. રવ. મણીએન શેઠ રાજપીપળાઈ
પહેલાંજે સી સત્યાગ્રહી છે.

પંદર દિંદુ વિધવાઓ મુસ્લીમ
થશે? પંદર દિંદુ વિધવાઓ મેહરેટ કંઠા
સમક્ષ હાજર થઈ મુસ્લીમ ધર્મ અંગીકાર
કરી મુસ્લીમો સાથે લગ્ન કરવા ગાંઠના
ડેકેરેશન નોંધાવ્યા છે.

અમદાવાદમાં વિદ્યાર્થીની પરિષદ
ભરાવાની છે તેના પ્રમુખ તરીકે કુ છઠીરા
નહેરોને આમંત્રણ આપ્યું છે.

શ્રીમતી અંબાબેન પરાગજી કન્યા-
શાળા : કતારગામમાં ૨૦૦ છોકરીઓ
શિક્ષણ લે તેવી છોકરીઓની નિશાળતું મકાન
બાંધવા શ્રીયુત પરાગજી દેસાઈએ રૂ. ૪૫૦૦૦
દાન કર્યું છે. તે કન્યાશાળાતું ખાત મુકુર્ત
સુરત જીલ્લા સમિતિના પ્રમુખ શ્રી. કનૈયાલાલ
દેસાઈના હસ્તે કરવામાં આવ્યું છે.

શ્રી દેવયાની દેસાઈ : પાની અંધેરી
મ્યુ. સુંદરીમાં સુંદાયા છે. તેઓ મહાસબા-
વાદી ઉમેદવાર તરીકે બહાર પડ્યાં હતાં.

મીસીસ ગુલબાઇ વાડીઆના પ્રમુખ-
પણા નીચે વડોદરામાં દિંદવિજય જીમખાનાની
ઓ વિભાગની રમતો રમાઈ હતી

મહારાણી શાન્તાબાઈ સાહેબના
પ્રમુખપણા નીચે જીમખાનાની રમતો
ઉદ્ઘાટન થયું હતું.

શ્રી. પ્રમીલાબહેન દિક્ષીત તથા
શ્રી. દ્વારકાબાઈ તેમજ વડોદરા સાહિત્ય-
સભાના નીચે મહોત્સવ પ્રસંગે રંજન
કાર્યક્રમમાં સારી મહેનત ઉઠાવી હતી.

કુ. જયસ્વીની—સ. દરીરાય છુચના
પોત્રીએ વડોદરાના સાહિત્યમંજાના ગાય
મહોત્સવ પ્રસંગે પુનરજનું નૃત્ય સારી રીતે
બજવી જતાવ્યું હતું. લબાસદમાથી એક
ભાષણે ખુશ થઈ રૂ. દસનું ધનિામ આપ્યું હતું.

[અનુસધાન પાન ઠરફને છેડે]

કુ. નીલધારા દેસાઈ ને કુસુમસુંદરીને
વડોદરા સાહિત્યસભા તરફથી શ્રિકામમાં કપ
મળ્યો છે.

સી. જયવતી દેસાઈના હસ્તે વડોદરા-
માં કરાણાયા પોળમાં જીલોગાલય ખુલ્લું
મુકાવું છે.

શ્રી સુરત સી મંડળના બીએ
વાર્ષિકોત્સવ : તા. ૨૬-૧૨-૪૧ ની સાંજે
શ્રીમતી અરુણા અસદઅલીના પ્રમુખપદ
નીચે સાર્વજનિક હાઇસ્કુલ દેાર મલ્કના
ચોગાનમાં મળ્યો હતો. શરૂઆતમાં પ્રાર્થના-
ગીત થયા બાદ શ્રીમતી શાંતાબેન વેરાએ
સભાને પ્રમુખની ઝોળખાણ કરાવી હતી.
ત્યારબાદ ઉત્સવને લગતો મનોરંજક કાર્યક્રમ
શરૂ થયો હતો, જેમાં સંગીત, સમૂહવાદન,
નૃત્ય, મુકદ્દમ, નાટક, સંવાદ અને બેંગ્રીમ,
એવી વિવિધ રસાળ વાનગીઓ અંચળે પ્રેક્ષ
કર્તાને પીરસી હતી. એ સાર્માં કુ. શશિ-
બાળા દક્કર અને કુ. ઉષા વેરાએ કરાવેલું
ભવાની ગાતા અને શિવાજીનું મૂક દર્શન
આખા કાર્યક્રમની કવગીરિય બન્યું હતું,
અને બંને પાત્રોના અભિનયથી નિમગ્નિત
ઓ પુરુષોને જૂતકાળના એ પ્રસંગનો સાક્ષી
તકાર થયો હતો. એ ઉપરાંત કુ. નલિની
જોગજેકર, કુ. શશિકળા દક્કર, કુ. મંજુતા
જોગજેકર અને કુ. વીમલ સુમેદારે અર્પણ
અદ્યોદ્યારનું મુકદ્દમ તથા અનેક બાળા-
ઓએ કરેલું મરચમંધાનું સમૂહનૃત્ય તેમજ
કુ. નલિની દક્કરનું નૃત્યગીત એ બધી વાન-
ગીઓએ પણ પ્રેક્ષકોના ચિત્તનું સરસ રંજન
કર્યું હતું. મંડળના મંત્રી શ્રીમતી ધનિદરા



વર્તમાન યુદ્ધ :

અત્યાર સુધી યુદ્ધનો વંટોળ માત્ર યુરોપમાં જ ધૂમ્મા કરતો હતો, પરંતુ હવે એ આગળ વધતો વધતો અમેરિકા અને એશિયા સામે પણ ડોળા ધૂમ્કાવી રહ્યો છે.

રશિયાનો મોરચો માત્ર દસ અઠવાડિયામાં ખતમ કરવાની જાહેરાત કરનાર જર્મન કુરેર હીટલર એની એ જાહેરાતમાં જુદી પડ્યો છે અને એ મોરચેથી તેને લખલખ તેડું લશ્કર પાછું ખેંચી લેવું પડ્યું છે.

આ સમય દરમિયાન શાંતિસ્થાપન માટે અમેરિકા સાથે વાટાઘાટો કરવાના હોમ-ધનુરા લઈ બેઠેલું જાપાન અમેરિકાના ટાપુઓ, મધ્યાયા, અને છેક જર્મી અને એના પાટનગર રંગૂન સુધી ધસી ગયું છે આ ધસારાને પરિણામે હોંગકોંગ બ્રિટિશરોના હાથથી લખ-ભગ ગયું છે અને મનીલાને ખાલી શહેર તરીકે જાહેર કરી દેવા છતાં ત્યાંનાં નિર્દોષ અને સામાનો ન કરનારાં પ્રજાજનો પર જાપાનીસો બોમ્બમારો કરવાનું ચૂક્યા નથી.

આ રીતે યુદ્ધવિસ્તાર આગળ વધીને હવે તેણે વિશ્વયુદ્ધનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. અને યુદ્ધની એ બચકરતા ઠેક આપણા દેશ સુધી આવી પહોંચી છે. પરિણામે ખંભાળ પ્રાંતને સરકારે બચ વિસ્તાર તરીકે જાહેર કર્યો છે અને આસામને પણ હુકમ વખતમાં જાહેર કરશે, એવી આગાહી વર્તમાનપત્રો કરી રહ્યાં છે.

આ પરિસ્થિતિના વિચાર કરીને અથવાં ગમે તે કારણે સરકારે રાજદ્વારી સત્યાગ્રહી કેદીઓને નેલમુક્ત કર્યાં છે, અને હાલ મહાસભાની કારોબારી હાલની પરિસ્થિતિ પર વિચારણા ચલાવી રહી છે. એનો ને નિર્ણય જાહેર થશે તે પરથી દેશ યુદ્ધપરિસ્થિતિ અંગે કેવું વલણ અખત્યાર કરે છે તે જાણના મળશે; દરમિયાન સરકાર સંરક્ષણ અંગેનાં પગલાં લઈ રહી છે.

આપણે આશા રાખીએ સરકાર અને મહાસભા વચ્ચે માર્ગે મળી આવા આપત્તિ-કાળમાં સયુક્ત સહકાર સાધીને દેશને આવતી આપી અને આફતમાંથી ઉગારી લે.

*

વધતી જતી મોંઘવારી :

ઉપર જણાવ્યું તેમ યુદ્ધ હવે હિંદના આંગણે આવી ઉભું છે. એની આફતનાં ઝોળા જુદી જુદી રીતે હિંદને પણ અસર કરવા લાગ્યા છે. તેમાં મુખ્યત્વે મોંઘવારીની આફત સૌ કોઈને મુઝવી નાખે તેવી છે.

દરરોજની જરૂરિયાતની ચીજોના ભાવ, ઝેટલા બધા વધી ગયા છે કે આ પરિસ્થિતિમાં સામાન્ય માણસો માટે પણ મુશ્કેલી કેમ કરશે તે વિચારણીય પ્રશ્ન થઈ પડ્યો છે તો બિચારા ગરીબ લોકોનું તે અણુજનું !! અનાજ, કાપડ, દવાસણી, ગયાસતેજ-અને એવી નિત્યના વપરાશની ચીજોના ભાવો બેઠક વધી જવા પામ્યા છે,

એવા સંજોગોમાં સૌએ સમજીને વર્તવા એવું છે; તેમાં પણ બહેનોને ધારે તો સારી કરકસર સાધી શકે. કાપડ ખરીદી ખર્ચ પૂરતી જ રાખે; ધરના બારણામાં કોઈ પણ ચીજની લારીવાલાને જોતાંજ તેમાંથી કંઈક પણ ખરીદ કરી બેવાની જગિને આ સુદઘાલ દરમિયાન દેખાવી રાખે, પોતાના ધરના ઓરડાને પૂછીને સવડ પ્રમાણે જ ખર્ચ રાખે, ન છૂટકે જ વધારાની ચીજો ખર્ચમાંથી વહેરી લાવે અને તો જ નિત્યની જરૂરિયાતોના ખર્ચને પહેંચી વળી શકશે અને પોતાના ધરનાં કમાનાર માણસોને, તેમની એકધારી કંબાણીમાં વિશેષ ખચી થતો અટકાવી તેમને સહાયશૂત યથ શકશે તો પણ, આવા કપરા કાળમાં તેમણે ધણું કયું બેખાશે.

ધર્મપરિવર્તન :

દમણી દમણી આપણે ત્યાં સ્ત્રીઓના ખાસ કરીને ધર્મપરિવર્તનના કંઈક કંઈક બનાવો બનતા બહાર આવે છે. આ ધર્મપરિવર્તન પાછળની ભૂમિકા તપાસવી જોઈએ; તેનાં જાડાં કારણો શોધી કાઢવાં જોઈએ; અને તે મિટાવવા પ્રયત્ન સમાજના અગ્રગણ્ય નેતાઓએ ગતિમાન કરવા જોઈએ.

[સ્ત્રીજગત : અનુસંધાન પાન ૩૨૪નું]

જેમજેકરે મંડળનો અહેવાલ વાંચતાં મંડળ સુરતના સ્ત્રી સમાજની જે સેવા કરી રહ્યાં છે તેનો ઉદ્દેશ્ય કયો હતો અને મંડળને નાણાની તંગી રહે છે એ બાબતને પ્રેક્ષકોને ધસારો કયો હતો. પછી પ્રમુખ સ્ત્રીમતી અરુણા અસહઅલીએ બહેનો અને બાળાઓને ઇનામ વહેંચી આપ્યા બાદ દર્બારી વાણીમાં સમાજનો અને આમ કરીને સ્ત્રીઓને સંબોધી કહ્યું હતું કે આજના સમયને પીછાનો અને એમાં પ્રાપ્ત થતાં ફર્કોબને બરોજરનાં થાઓ. ભવાનીમાતાએ સિવાજીને

ફેટલીકવાર, વિધવા સ્ત્રી બરણપોષણના અભાવે આવા માર્ગે વળતી જણાઈ આવે છે; કોઈવાર ઉપલક્ષ આકર્ષણથી આકર્ષીત આવી ધર્મપરિવર્તન માટે ફેટલીક વિધવાઓ આકર્ષીતી હશે.

આબધી બાબતની તપાસ આપણા સામાજિક કષ્ટકરોએ તટકાળ હાય ધરવી જોઈએ અને કોઈ સામાજિક અંતરાયને કારણે તેવો તેમ કરવા પ્રેરાતી હોય તો તેમને તેમ કરતી અટકાવવા મટિનાં પગલાં લેવાનાં જોઈએ. અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ ધારે તો આ દિશામાં સારું કામ કરી શકે.

હા, જો ધર્મચિંતનને અંતે એ બહેનો ધર્મ પરિવર્તન કરવા પ્રેરાતી હોય-જે તે ધર્મના સિદ્ધાંતો સમજી તેને અનુસરવાની પ્રેરણા પામીને એ ધર્મ પરિવર્તન કરતી હોય તો તે બાબતમાં પણ પોતાના ધર્મ કરતાં નવા રવીકારાતા ધર્મમાંથી તેમણે ક્યાં વિશેષ તરવો જોઈએ તે જોઈ વિચારી અંતરમાં ઉતાયો પછી એવું પગલું લેવા પ્રેરાવું જોઈએ, છતાં એવી બહેનો સમજી મીતાકારનું વચન તો મૂકવું જોઈએ કે સ્વધર્મે નિષ્ઠા ધ્રેવઃ પરધર્મે મયાવહઃ ।

તો એક યજ્ઞ આપ્યું પણ મહાત્માજીએ તો આપણને અનેક અમોઘ યજ્ઞ આપ્યાં છે. તે યજ્ઞમાંથી તમને હાવે તેનાથી સજ્જ થાઓ અને રાષ્ટ્રની આઝાદીની લડતમાં તમારી સેવા આપો. ભારે બલિદાન ન આપી શકે તો કમમાં કમ રચનાત્મક કાર્યક્રમને તો અપનાવોજ.

અંતમાં જનમજૂમિ પૂજનનો સુદક્ષિત ગરબો થયા પછી કુ. પંચિની મહેતાએ નવી જ દગથી વરિમાતરમનું ગીત ગાયું હતું અને કાર્યક્રમ મોડેથી ખતમ થયો હતો.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

તત્ત્વી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાડ

વર્ષ ૧૨ : અંક ૧

પૃષ્ઠ ૧૨

જાન્યુઆરી : ૧૯૪૨

વાડીમાં

મારી વાડીમાં આંખો ને આંખલી
શીળી આંખા ફેરી છાંય;
રમવા આવોને.

બાળ, જુદા ને ગુલાબ-મોગરો,
ફૂલોની વિધવિધ જાત;
સુરવા આવોને.

આંખાની ડાળીએ પોપટ જૂલે,
કાળી કોયલ ફેરે ટહુકાર;
સુણવા આવોને.

પાસે સરોવર સુંદર છલકે,
મીઠાં એ સરવરનાં નીર;
લરવા આવોને.

નિર્મળ નીરમાં હંસલા રમતા,
હરણ ફેરે છ તજ ખડીક;
નીરખવા આવોને.

સોહંતી સઘળે લીલી લીલાતરી,
ફેરતની લીલા અપાર;
માણવા આવોને.

મારી વાડીએ શાન્તિનું ધામ છે,
આનંદ ખેલવા ને આજ;
બાણડાં આવોને.

શ્રી. વજલાલ ગોરીશંકર પંડ્યા.

ધનિયો.

મારું નામ ધનિયો.

ધનરાત વાવડી ચરકી અથવા ધનિયો હજામ એ જેઠ નામે હું જાણીતો છું.

આવડે તો બલબલાનો હજામત કરીએ અને ના આવડે તો પાઠા મૂંડીએ.

નવરા બેઠા પાટલા પથ્થુ મૂંડીએ. કોઈપથ્થુ રીતે અમે અમારો કસબ જાળવી રાખીએ.

નાનેથી મોટા ને રાયથી રૂંક સૌ અમારી પાસે માથુ નમાવીને બેસે ને અમે એમનું વસ્તુ કરીએ. મારા બાપદાદાએ બલબલાને મૂંડેલા, હું પથ્થુ રાજા મહારાજાની હજામત કરું છું ને મારો હીકરો છગલો પથ્થુ કેંકના વત્તાં કરશે.

અમે દેશ તેવો વેશ રાખીએ ને સોમાં બળી જઈએ. અમારો જાત ભારે અઢકપાંસળી ને જટક બોલી. અમારા પેટમાં વાત ટકે નહિ. બિલાડીના પેટમાં ખીર ના ટકે એ રીતેસ્તો !

પથ્થુ તમારે જાણવું છે કે અમે વાવડી ચરકી કેમ કહેવાયા, ખરું ને ? દ્યોને એ જ વાત સૌથી પહેલાં કરું. પછી તમને મારા બાપદાદાની ને મારા હીકરા છગલાની મા, કારીની વાતો કરીશ.

x

x

x

મારા દાદાએ મને એ વાત કહેલી.

એમણે એ જાતે અનુભવેલી.

વાત એમ જાની હતી કે અમારી નાતમાં કોઈ ઘરડુ માણસ મરી ગયું હશે તેની પાછળ આખી નાતને જમવા નોતરેલી.

અમારે ત્યાંના વીસ પચીસેક જણ ત્યાં ગયેલા. સૌની સારી મહેમાનગિરિ થઈ. રંગેચંગે નાત થઈ ગઈ.

એ ગામની સાગોળે એક મુંઢર વાવ હતી.

એતું પાણી ભારે મીઠું. સાડયે ગામ એમાંથી પાણી ભરે ને એતું જ પાણી વાપરે તો ય ખુટે નહિ. મારા દાદાના અને ગામના બીજા જે ગયેલા હતા તેમના મનમાં એમ થયું કે આવી મજાની વાવ આપણા ગામની સાગોળે હોય તો કેવું સાઈ ! એકે કહ્યું.

“તો તો પાણીતું જરાયે દુઃખ ન રહે.”

“ખરી વાત.” બીજે બોલ્યો.

“ચાલોને આપણે આજ વાવને ખેંચી જઈએ.” ત્રીજે સૂચના કરી.

“હનુમાનજી આખો પર્વત ઉપાડી ગયા હતા ત્યારે આપણાથી આ નાની સરખી વાવ પણ નહિ ખેંચી જવાય ?”

“કેમ નહિ ! બધા લેગા મળીને જરા વારમાં ખેંચી જઈશું,”

“પણ શી રીતે ખેંચી જઈશું ?”

“આ તોડા છે તેને દોરડાં બાંધીને ખેંચે જઈશું,”

“એટલાં બધાં દોરડાં લાવવા પૈસા કોણે છે કેણુ આપશે ? મારું માનો તો આપણાં કાળિયાં છે ને ફેંટા છે તે ગાંઠીને બાંધીએ અને વાવને ખેંચી જઈએ.”

“ખરી વાત ! એ જ ઠીક છે.”

બધાંને એ વાત ગમી ગઈ.

સૌથે પોતપોતાનાં કાળિયાં ને ફેંટા કાઢ્યા ને એ ગાંઠીને બે લાંબાં દોરડાં જેવું કર્યું. એક તોડાએ એ બાંધીને દરેક બાજુ દસ દસ બાર બાર જંલે ઉભા રહીને ખેંચવા માંડ્યું.

“ખેંચો મારા ભાઈલા ! જરા જોર કરો.” એમ બોલાવા લાગ્યા ને બધાંએ સામટું જોર કરવા માંડ્યું.

એક સામટા જોરથી ઘસાયેલા ફેંટા ચીરાવા લાગ્યા ને અવાજ થયો. વાવ ખસતી લાગી.

“હાં મારા ભાઈલા ! ખેંચો મારા ભાઈલા ! વાવડી ચરકી, વાવડી ચરકી.”

“વાવડી ચરકી, જોર કરો મારા બાપ !”

ને એક દોરડાં તૂટ્યાં. ધબા ધબ બધા એક બીજા ઉપર પડ્યા. હાડકાં સાગ્યાં ને માથાં ફૂટ્યાં.

આ બધામાં મારા દાદા આજેવાનહતા એટલે તે કહાડાથી એમનું નામ વાવડી ચરકી પડી ગયેલું. ને ધણી તો એ પેટી દરપેટી આતણું આવે છે ને ચાલ્યા કરશે.

હવે તમને કાશીનાં પરાક્રમ કહું.

કાશી તો રતન છે રતન !

કાશી કેણુ તે તો જાણખી ને ? ના જાણખી હોય તો કહું કે એ મારા દીકરા ઇમલાની મા.

કાશી ને એનો ભાઈ અમરો એક નાના ગામમાં રહે.

ભાઈ મોઠો ને બહેન નાની.

ભાઈમાં મીઠું ઓછું.

ઘેઉને નાનાં મૂકીને એમનો બાપ મરી ગયેલો.

જેમતેમ કરીને માએ ઉછેર્યાં.

મા પણ મરણ પામી.

થોડે દહાડે એમનો કાકો પણ મરી ગયો ને એનું સાત આઠ વીંધાનું પડતર

ભાઈ બહેનને વારસામાં મળ્યું.

કાશી ને અમથાએ એ પડતર લેયું.

કોણ બંધે કેટલાં યે વરસાનું પડતર હશે ! એમાં ઘોરનાં બાળાં ને કેરડાનાં ઝાંખરાં કંઈ પાર વિનાનાં હતાં.

“ આપણી પાસે નથી બળદ કે નથી હજી લાકડાં, આ પડતર તો પડતર જ રહેશે.”

“ એનો યે ઉપાય કરીશું. ” કાશીએ કહ્યું. “ હું કહું તેમ કરે તો એ ખેડય ને વવાય પણ ખરું. ”

“ તું કહે તેમ કરીશ. ” અમથા બોલ્યો.

“ આવતી કાલે સવારે આપણે આ પડતરમાં આવતું ને વાંકા વળીને કંઈ શોધતા હોઈએ એમ ફરવું. પેલા રસ્તા ઉપર કોઈને જતું આવતું લેઈએ એટલે બેસી જવું. ” કાશીએ કહ્યું.

“ પણ એનાથી પડતર ઓછું ખેડવાનું હતું ? ”

“ હું કહું છું તેમ કરજે તો ખરો પછી સૌ થઈ રહેશે. ” કાશીએ કહ્યું.

અમથે હા પાડી.

ખીજે દિવસે ભાઈ બહેન પેલા પડતરમાં ગયાં ને વાંકાં વાંકાં વળીને કમ્મ શોધતાં હોય એમ ફરવા લાગ્યાં. બાબુના રસ્તા ઉપર કોઈ જતું આવતું દેખાય તો ચટ દમને બેસી નત્ય.

એ રસ્તે થઈને સાત જણની ટોળી નીકળી. એમણે આ ભેડ જણને વાંકાંવાંકાં વળીને કે' શોધતાં લેયાં. એ નજીક આવ્યા એટલે ભેડ જણ બેસી ગયાં તે પણ લેયું. એમને નવાઈ લાગી,

“ આમાં કે'ક ભેડ છે. ” એક જણે કહ્યું. “ વાંકાં વાંકાં કે'ક શોધે છે ને કોઈને બુલે છે તો બેસી નત્ય છે. ”

“ લેને આપણે પૂછીએ. ” એના સરદારે જણાવ્યું.

આતે જણ કાશી ને અમથાની પાસે આવ્યા.

“ તમે શું કરો છો ? વાંકાં વળીને શું શોધો છો ? કશું જોવાઈ ગયું છે ? કોઈને જોઈને બેસી કેમ બેસી છો ? ” સરદારે સવાલ કર્યો.

“ બુઓ ભાઈ ! ” કાશી બોલી, “ તમે કોઈને કહેા નહિ તો કેટલું વાત એમ છે કે અમારા દાદાએ આ ખેતરમાં ચાર સોનાના ચક્ર દાટ્યા છે, એમની પોથીમાંથી નીંધ જડી એટલે ખરાબર એંધાણી શોધીએ છીએ. નિશાન જડે એટલે ત્યાં ખોદીએ. આખું ખેતર ખોદવાયો શો કાયદો ! ”

“ ખરી વાત છે. નિશાન જોઈને ખોદો તો મહેનત બોલી. ”

“ હાસ્તો, પણ જોજો, કોઈને કહેશો નહિ ” કાશીએ આમ્રક કર્યો, “ દરબારમાં વાત બંધ તો ભાગ માગે એ જુદો. ”

“ એવી વાત તે કોઈને કહેવાય ! ” સરદારે કહ્યું. “ તમે અમારો વિચવા કર્યો તેનો અમે ભંગ નહિ કરીએ. તમારી વાત બીજે કોને નહિ જાયને. ”

“ તો ચાલો. ”

અને એ સાતે જણ ગયા.

સાંજ પડી એટલે ભાઈબહેન ઘેર આવ્યા.

“ મારી તો વાંકા વળીને કેટલે દુખી ગઈ ! ”

“ ખેતર ખેડવા કરતાં બોલી. ” કાશી બોલી.

થાક્યાં પાક્યાં બેઠે ભાઈબહેન મુઠ્ઠા ગયાં. ઘસઘસાટ ઊંઘ આવી ગઈ.

પેલા સાતે જણે નંકડી કયું કે રાતોરાત જઈને આખું ખેતર ખોદી નાખ્યું.

અજવાળી રાત હતી. લઈ લીકમ ને સાતેજણ ઉપડ્યા. એકઠી સાથે સાત સાત લીકમે પડતર તૂટવા માંડ્યું. જળાં ને ઝાંખરાં ખોદાવા લાગ્યાં.

“ અહ્યા જોજો, કોઈ નક્કર વસ્તુ પર લીકમ પડે એટલે મને કહેજો. ” સરદારે સૂચના કરી.

“ એ તે કેં કહેવું પડે ! ”

અને આખું પડતર એમણે ખુબ ખુબ ખોદી નાખ્યું. ઉડું ઉડું ખોદી નાખ્યું. ખુણે ખુણે ખોદી નાખ્યો પણ કશું જ નહિ.

“ હશે કાલે જોઈશું, ” સરદાર બોલ્યો. “ આજે તો જઈએ. ” સવાર થવા આવી એટલે થાક્યા પાક્યા લેવા થઈને સાતે જણ ઘેર ગયા. સવાર પડ્યું.

“ આલ ભાઈ ! પડતરમાં. ” કાશી બોલી.

“જોવો વખત ! ચાલ તો ખરો.”

॥ ५॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

જુએ તો આપુ'યે પડતર ખોદાઈ ગયેલું. નળાં ઝાંખરાં પણ સાફ થઈ ગયેલાં.
એમણે નળાં ઝાંખરાં એકઠા કરવા માંડ્યાં ને એમાં દેવતા મૂકવા માંડ્યો.

આપ્તુ પડતર મજાના ખેતર જેવું થઈ ગયું.

“ଆ ଡାକ୍ତା ଗୋପାଳ ଡାକ୍ତା ?” ଅମର ପଚାରିଲା ।

“વેલા આપણને પૂછવા આવ્યા હતાને એ સાતે જણાવ્યે.” કાશીએ કહ્યું.

પ્રશ્ન : “શું કરવા ?” “આપણા હાથએ હાટેલા સોનાના ચક્કરો શોધી કાઢવા.”
 કાથી બોલી : “હજીયે જોડશે.”

બીજી રાતે પણ પેલા સાતે જણે ફરીથી આખું ખેતર તળે ઉપર ક્યું પણ ક્યુંએ જડ્યું નહિ.

વખતે છોકરાં બૂલ્યાં હશે । એમ મન મનાવીને એ સાતે જણ પાછા ફર્યાં.

એમની મહેનત છટી પડી હતી.

એ સાતે હતા ચોર, અઠંગ ચોર.

ચોમાસુ આલ્યું એટલે ભાઈબહેને જમને ખેતરમાં વાવણી કરી.

એમનાં જેતરમાં સારામાં સારાં તૂલ થયાં. ધાથજને ! પડતર જમીન ને પેલા
સાંતે જહો ખુન ખુન ખોદેલું પછી તો તૂલતું ને પાકતું શું પૂછતું ?

ગાંધીની ખીલ જોતરો કરતાં એમાં બમણો પાક થયો. અમથો તો રાજ રાજ થઈ ગયો.

પૈસા પંથુ સારા ઉપજ્યા. બેઉ ભાઈ બહેન મુખે રહેવા લાગ્યાં.

પેલા ચોરોના સરદારના મનમાં ખટકી રહી ગઈ હતી કે માન ન માન પણ
 હોઈ શકે એમને બતાવ્યા.

એ જતાં આડતાં પેલા જેવર ઉપર નજર રાખતો હતો. એમાં સાદો પાકો ધરો તે એના ધ્યાનમાં હતું.

કાંથી પણ જાણતી હતી કે કોઈ દહાડે આ લોક એના ઉપર વેર વાજશે અથવા
જલો લેશે. એને અમથાને શાખતી રાખ્યું હતું કે રાતવરત હું કે પૂછું તો
સમે હા ઠપ્પું.

એક વખત કાશીને લાગ્યું કે એના ઘરમાં કેમ પેહું છે, એણે જાણ્યું કે નક્કી એ પેલા સાતેનો સરદાર હશે. એણે ધીરે રહીને અમથાને પૂછ્યું:

“અમથા ! તે પેલાં ઘરેણાં ક્યાંયાં તે ઠેકાણે મૂક્યાં છે ને ?”

“હા રે હા ! ઠેકાણે મૂક્યાં છે.” અમથાએ જવાબ આપ્યો.

“કેઠારામાંના દાખડામાં મૂક્યાં ને ?” કાશીએ પૂછ્યું.

“હાસ્તો. પણ એનું શું છે ?”

“કે નહિ. તું તારે સૂઈ જા.”

સરદારે એનું કે ઠીક થયું. ચારે તરફ શોધવાની માયાફૂટ મટી ગઈ. એણે તો કેઠારો ઉઘાડેયો ને દાખડો શોધી કાઢ્યો. એ બહાર લાવીને ઉઘાડ્યો. ઘરેણાં લેવા અંદર હાથ નાખ્યો ત્યાં તો એના હાથે દેવતા અડયો હોય એવો વેદના ઉડી.

દાખડામાં કાંજો વીંછી હતો. અતે એ સરદારને કરડ્યો હતો. એ તો બિચારો હાથ પંપાળતો પંપાળતો નાસી છૂટ્યો.

એને પણ લાગ્યું કે આ છોકરી માયાની મળી !

એ પછી થોડાં દહાડામાં અમારાં લગ્ન થયાં.

કાશી મારે ઘેર આવી અમથાને પણ એ ઠેકાણે પાડ્યો. એ હવે હાલેરમાં રહે છે ને હાલેર કરે છે.

એનું એતર દાણે આપ્યું છે ને બીજાં એતરો કરતાં એની દાણ પણ વધારે ઉપજે છે.

આ તો તમને મારાં સગાં વહાલાંની વાતો કરી તમે કહેશો કે તારી વાત-જોતો કે કરી નહિ !

પણ મારાં વળાણ મારી જાતે તે શાં કરવાં ? એવું મને ના આવડે. એ કામ કરવાવાળાં માણસ આજકાલ અનૈક છે.

હવે તમને ઉદેલી બલામણુ થઈ જાઉં.

કેમને અમારી ઉપમા આપતાં પહેલાં એટલું યાદ રાખજો કે તમે અમારી કેમની હઠહડતી બદનક્ષી કરો છો.

બીજું જે કહેવું હોય તે કહેજો પણ કેમને ‘હજામ’ કહીને અમારી જાતને હલકી પાડશો નહિ.

કેમ વખત ધનિયાને સંભાળજો.

શ્રી. નાગરદાસ ધ. પટેલ.

બાળ અભિલાષા

બા ! બા ! આકાશ સામે જો તો !

જો, પેલો ચંદ્ર આકાશમાં કેવો ચોભે છે ? રૂપાળો પણ બહુ છે, હો ! પણ, હું બા ! એને આકાશમાં એકલા રહેવું કેમ ગમતું હશે ? આકાશમાં એકલે ચાંદરડા નથી. મને તો બા ! તું ન હો તો કયાંય ગમેજ નહિ ! તું ન હો તો હું ખુબજ રડું ! પછી કોઈ કિ' છાનોજ ન રહું. બા ! ઈ ચંદ્રને 'બા' હશે કે નહિ ?

અને આકાશમાં ચંદ્રમા ન હોય કેટલાય ચાંદરડા હોય. હું તેના સામું જોઈ એટલે તેઓ મારા સામે જોઈને હસતા હોય. હે, બા ! મારા સામું જોઈને તેઓ શા માટે હસતા હશે ?

બા ! હું મોટો થઈશ ત્યારે ઈ ચંદ્ર પાસે જાઈશ. એની સાથે રમીશ. એને પણ હું જઈશ એટલે મજા પડશે, કાં ?

બા ! ચંદ્ર સામે જો તો !

તેમાં એક ડોશી રેંટિયો કાંતે છે; પાસે બકરી ઉભી છે. બા ! મને પણ રેંટિયો લઈ દઈશ ? હું મોટો થઈને પરિક્ષામાં પાસ થાઉં ત્યારે એક નાનકડો રેંટિયો લઈ દેજે, હો ! હું ખુબ રાજ થઈશ !

બા ! સૂર્ય તો બહુજ તેજસ્વી હોય, હો ! હું તેના સામું જોઈ પણ ન શકું ! પણ સામે જ્યારે તે આથમેલો હોય ત્યારે હું તેના સામું જોઈ તો તે બહુજ રૂબ લાગે. ત્યારે તો તે એકદમ લાલ રંગનો હોય-અસલ મારી કેશરી રંગની ટોપી છે એવોજ હોય !

પણ, બા ! વરસાદ આવતો હોય ત્યારે તો બિચારો સૂરજ કયાંક સંતાઈ જાય. હું પણ ત્યારે ઘરમાં આવતો નથી રેંતો ? એમજ બરાબર તે સંતાઈ જાય !

અમારા શિક્ષક તો કહે કે, વરસાદમાં નાંવાથી તંદુરસ્તી વધે છે, અને પણ, બા ! વરસાદમાં નાવાની ખુબ મજા આવે, હો !

બા ! હું મોટો થઈશ પછી ખુબ બળીશ, હો ! જોડું તો કોઈ કિ' નહિ જોડું ! જોડું જોડીએ તો પાપ પડે, કાં ?

અને જો, આકાશમાંથી પેલા બધા ચાંદરડાને અહીં તેડી લાવીશ. અમે બધા સાથે રમશું. અમને રમવા દઈશ ને ?

બા ! મને આશિર્વાદ આપજે, હો !

આબુગઢ-અ દ્રાવિડીની અસલ ઐતિહાસિક વસ્તુ રજૂ કરતી

વીર શૃંગાર અને કરણરસથી ભરપૂર

રજવાડાના કોવાદાવા, અંત:પુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત
તથા અનેક લોકભરમોથી ભરપૂર

ઐતિહાસિક નવલકથા

રાજયોગી

વાને

પરમાર ધારાવર્ષાદેવ

ભાગ ૧-૨

જેની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓમાંનો હબરો નકલો ખતાર થઈ ગયું છે.

અને આ ચોથી આવૃત્તિની જુજ નકલો બાકી રહી છે.

જોકે વખત વાંચતી શરૂ કર્યા પછી હાથમાંથી મુકવી નહીં ગમે.

૧૦૦ પાનાનો દળદાર પોથો પાકું પુઠું છતાં મૃદ્ય

દરેક ભાગના રૂ. ૪-૦-૦

લખો :

લુહાણાસિન પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

આ પુસ્તિકા વડોદરા-રાણપુરમાંથી લુહાણાસિન પ્રિ. પ્રેસમાં અખાતાત વિજયભાઈ રામદેવ
જીવાને માટે છાપી અને તેજ દેખાણેથી પ્રસિદ્ધ પ્રિ. ના. ૩૧-૧૨-૪૧

દિવાળી

કુમારી મધુરી, ખરે

[સત્યાગ્રહાયતન—અમદાવાદ]

ડી. એમ. ૮૩૦૯

“ દિવાળી દિવસ કહે

અને”

તહીં કે વિશાક ઠરિ”

મિથ્યા વાદ

કાઠના ઓ

નામાં ચોરના

ખીલવતી—

“દિવસગીતની

આ રીઠડની રસ

લેવા રજી શકવા

રજી શકવા

મિથ્યા વાદ

કાઠના ઓ

નામાં ચોરના

ખીલવતી—

“દિવસગીતની

આ રીઠડની રસ

લેવા રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

રજી શકવા

યંગ ઇન્ડિયા રેકર્ડ્સ



જાન્યુઆરી ૧૯૪૨

નવી રેકર્ડ્સ

અમારા

ખા. વરસાદમાં નાવાળન, મોહાના ગીત

ખા. હું ચોટો થયા પે નો ની

ચોટુ લોલીએ તો પાપ પડે, સંભળો

અને ભે, આકાશમાંથી

સાથે રમશું. અમને રમવા હઈશ

ખા. મને આશિર્વાદ

આશિર્વાદ આપનાર શ્રીમંતે મનો અથવા વખો—

રેકર્ડ નોન્યુરેક્ટરીંગ કંપની લિ.

અનુચિત લોકો

ડી. એ. ૬૬૦૯

એ મન મરની વા

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

એ કનેચા કયા ખેલે

ગુગલુરુચરિત્રી

આહિતોપદેશ



મહિલા પરિપદ અંક



કાઠિયાવાડના રાજા મહારાજાઓ, વકીલ, ઘેરીસ્ટરો, કવિઓ, સાક્ષરો,
વ્યાપારીઓ અને ઉદ્યોગપતિઓ માટે વડોદરામાં ઉત્તમ સ્થળ

કુબજા નિવાસ હિન્દુ લૉજ

સુરમ્ય નિવાસ સ્થાન

અમીરી ભોજન પ્રાપ્ત

ટેલીફોન
નં. ૫૬૮

ન્યાયમંદીર પાછળ, વડોદરા

મુંબઈ અને કાઠિયાવાડ વચ્ચે આવેલ મહાગુજરાતની રાજધાનીનું આ શહેર
નોવા આવનાર દરેક પ્રવાસી 'કુબજા નિવાસ'ને જરૂર પોતાનું ગણે.

શિરોહીના ઇતિહાસના સાચા દૃઢ્યબેદક બનાવો રજુ કરતી
પ્રેમ-શૌર્યથી ભરપૂર નવલકથા

બલહઠ બંકા દેવડા

યાને

મહારાજ સૂરતાણ

ભાગ ૧-૨

જેમાં

અંતપુરની સ્ત્રીઓની રાજરમત, રજવાડાના કાવાકાવા વગેરે
લેહરભોથી ભરપૂર, પ્રભામાં ધ્રુમ વખણાયતી મુંદર નવલકથા

કિંમત રૂ. ૬-૮-૦

લખો - મેનેજર : લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

ખાસ સંગ્રહ કરવા લાયક પુસ્તકો

અલકલ યંત્ર-દેવડા બા. ૧-૨	૬-૮	ફળગાડનો બગીચો	૧-૨
ગાજોગી યાને પરમાર ધારાવધોદેવ		છોડવાનું જીવન	૦-૪
બા. ૧-૨	૮-૦	કરોળીઆની કાવત્રા	૦-૬
મહાત્મા ગાંધીજીનું જીવન	૪-૦	મનુષ્ય ભગવત	૦-૧૨
રાષ્ટ્રીય કેમિસનો ઇતિહાસ બા. ૧-૨-૩	૧૧-૦	કેનેડાનું જવાબદાર રાજતંત્ર	૧-૮
વિશ્વભારતી અથવા હિન્દી સંસ્કૃતિનું કેન્દ્ર	૧-૦	ઉદભિજ્ઞોની ઉત્કૃષ્ટિ	૧-૪
અગ્નિ સંહિતા બા. ૧	૨-૦	કેળવણી	૧-૮
" " ૨	૨-૦	સીતા	૦-૬
" " ૩	૨-૦	શુદ્ધ ભગવાનની વાતો	૦-૬
" " ૪	૨-૪	મેગરધીની સના સમયનું હિન્દ	૦-૮
" " ૫	૨-૦	પ્રકાશ	૦-૬
જીવાનીની ચાવી	૧-૮	ધર્મોગના સમયનું હિન્દ	૧-૧૦
વેપારની ચાવી	૧-૧૨	મીલની મુલાકાત	૦-૬
આપણું પ્રાચીન રાજતંત્ર	૧-૪	પ્રાચીન પૂર્વ	૦-૧૨
કળા વિષે પ્રવચનો	૦-૭	હિન્દની સફર નીકળેલા વઢાણવડીઓ	૦-૧૧
નેહસનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦	વેપારની ચાવી	૧-૧૨
વલ્લભ	૧-૦	મદમ બ્લેઝે	૦-૬
મદિપતરામ	૧-૧	સર્વ નર્મરકાર	૦-૮
નરસિંહ મહેતા	૦-૧૧	પચાસ પ્રરક પ્રસંગો	૦-૬
પરિવર્તનવાદ	૦-૧૦	આપણું મહારાજ	૦-૬
ઈંગ્લેન્ડ અને હિન્દુસ્તાન	૦-૧૫	ભારતીય-સમાજસાહ	૧-૬
હિન્દુસ્તાનના લોકો	૦-૧૧	વિદ્યુત	૧-૦
જગતની રાજનીતિ અને હિન્દ	૦-૮	વિજ્ઞાનના વિધાયકો	૧-૧૨
આર્યોનું આદિ નિવાસસ્થાન	૦-૬	હિન્દુસ્તાનમાંના જુદા જુદા થક	૦-૧૨
સ્થાનીક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ	૦-૬	પ્રાચીઓના શુભાશુભ લક્ષણો	૦-૧૦
સામાજિક સુખરૂપતા	૦-૧૧	તથા વય વિજ્ઞાન	૦-૧૦
સરોવરના જીવો	૦-૧૩	વાયેલાઓનું ચુકરાત	૦-૬
તરવાના કળા	૦-૭	ભાષાવિજ્ઞાન પ્રવેશિકા	૧-૧-૬
ગર્ભવિદ્યા	૦-૧૨	માનું જીવન અને કાર્યક્ષેત્ર	૦-૧૨-૦
નોંધો બળ	૦-૧૧	પંચતંત્રની વાતો બા. ૧	૦-૮-૦
સર્વ	૦-૧૨	બા. ૨	૦-૮-૦
ધનવિદ્યા	૦-૧૧	રેડીઓ અને ટેલીવિઝન	૦-૮-૦
ખેતીના ઉપદ્રવો	૦-૧૪	કુલવાડી	૦-૪-૦

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, વડોદરા.

બાલજીવન

ગુજરાતી ભાષાનું સૌથી પહેલું-છેલ્લું ૨૦ વર્ષથી
નિયમિત પ્રકટ થતું સર્વાંગ સુંદર, સૌથી સસ્તું સચિત્ર
બાળકો અને વિદ્યાર્થીજાનું માસિક

તાંત્રી : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.

સવાળમઃ વાર્ષિક: રૂ. ૩-૩૦-૬૦ નકલ રૂ. ૦૧, હિંદ બહાર રૂ. ૪૧. બર્મા: રૂ. ૩૧. ૩૩
દર વર્ષે દિવાળી અંક, વાર્તા અંક ને બાળક અંક નીકળે છે.
દર વર્ષે ૧૫૦ થી વધુ પાનાની 'સુંદર' ચિત્રો અને આકર્ષક ઇપામવાળા
દળદાર ભેટ ચોપડી તંદન મફત ભેટ મળે છે. સવાળમ ટપાલ ખર્ચ
સાથે છે. નવા વર્ષની ભેટ "પુસ્તકની નીતિકથાઓ ૧" છે.
"બાલજીવન"નું સાહિત્ય :

'બાલજીવન' સંસ્થાનું નવું પ્રકાશન : બાલજીવન ક્રમિક વાર્તામાળા
૭ ચોપડી + ૧ ભેટ ચોપડી મળી ૪૦૦ પાનાં + ૧૦૦ ચિત્રો સેટના માત્ર રૂ. ૨)
બાલજીવન કાર્યાલય—બાળવાડા—વડોદરા.

હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાએ ૫૦ વરસથી હિંદનો મુક્તિ માટે શું શું કર્યું
તેના

રાષ્ટ્રગાતથી અત્યાર સુધીનો સાચો ઇતિહાસ રજુ કરતું અભેદ પુસ્તક

હિંદી રાષ્ટ્રીય

મહાસભાનો ઇતિહાસ

ભા. ૧-૨-૩ કિંમત રૂ. ૧૧.

ત્રણ ભાગ સાથે લેનારને કિં. રૂ. ૧૦.

દરેક મહાસભાના પ્રમુખના ફોટા સાથે

: આજે જ લખો :

લુહાણામિત્ર પ્રિ. પ્રેસ, રાવર પાસે, વડોદરા.

ગુણસુન્દરી

અવસ્થાપક : તંત્રી : શ્રી. જયવતી દેસાઈ
 નવરસાદ કક્ષ : સહતંત્રી : શ્રી. રમા કાકોર
 હાલનામિત્ર પ્રેમ : વડોદરા : પ્રકાશક : અખાલાલ વિ. કક્ષર
 પુ. ૩૭ અ. : દ્રુષ્ટાંત્રી : ૧૯૪૨ : [અ'ક ૬ કો
 આનંદમણિકા

લીલા કથા : શ્રી. ચંદ્રકાન્ત મંગળજી જોશી	૩૨૭
વૃંદા બેલડીએ : શ્રી. મનોરમા મંગળજી સાસ્ત્રી	૩૨૮
અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ : પ્રમુખશ્રી ભાષણ	૩૨૯
અંજલિ : શ્રી. જમના જ. મરચે	૩૩૩
સપનાં ઘેલી : શ્રી. વેણીભાઈ જ. પુરોહિત	૩૩૪
એક જ આશા : શ્રી. સાકરલાલ મોહનલાલ જોષી	૩૩૪
અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ : પર્યાર યથેવા અગત્યના ઠરાવો	૩૩૫
ચાંદાને : મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ સાહ	૩૩૬
અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ : સી કાંપ'કેશની તાલીમ મોજના	૩૩૭
એક વાર આવશે : શ્રી. મુક્તા મંગળજી સાસ્ત્રી	૩૩૮
તેથી શું ? શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ	૩૪૦
શ્રી દેવી નામસ્મરણ : શ્રી. શાન્તારામ કૃષ્ણરાવ ભગવતે	૩૪૦
અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની કાર્યવાહી : 'મ'	૩૪૧
સ્વામી અખંડાત્મકજીની સ્ત્રીઓ માટેની સાલિત્ય સેવા : શ્રી. મ. પ્ર. આસ...	૩૪૩
પહેલો નંબર : શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોષી	૩૪૫
પૃષ્ઠિમાના અંદ્રને નિમંત્રણ : જૂની મધુસુદન ખાસોતમ	૩૪૭
પ્રભુતું પારિતોષક : શ્રી. જયંત દેસાઈ	૩૪૮
વસન્ત આવી : શ્રી. મધુસુદન જિન. ટ્રિવેદી	૩૪૮
કોયલડી : શ્રી. મનુ દેસાઈ	૩૪૮
યૌવનનાં પ્રદિપ : શ્રી. વનખાળા હ. દેસાઈ	૩૪૮
અમે શુભશાતી : શ્રી. બાલકૃષ્ણ દેવે	૩૪૮
ઘડેનતું બહાલ : શ્રી. સરોદ	૩૪૮
અમારી શાળા : ક. રાકુતલાદેવી	૩૪૮
બહુ ભારે વજન : શ્રી. આ.	૩૪૮
સા કામની : શ્રી. મુકુલાદેવી ભટ્ટ	૩૪૮
કાન્તા : શીખાઈ નીલકંઠ રંગિણે	૩૪૮
ભાતભાતનું ભરતશુંથણ : સી. લીલાવતી પટેલ	૩૪૮
સારીરિક સ્વાસ્થ્ય : સી. શાન્તા મહેતા	૩૪૮
ફૂલવેણી :	૩૪૮
સ્રીજગત :	૩૪૮
નોંધ :	૩૪૮

— ખાલનિભાગ —

ગુલાબના કોરે : શ્રી. મહેન્દ્રકુમાર મગનલાલ સાહ	૧૩૩
ચાંદા મામા : શ્રી. નાગરદાસ હ. પટેલ	૧૩૩
એડીસન : શ્રી. દયાનંદ મણીભાઈ દેસાઈ	૧૩૮

સર્વિશ્વ ભવાનમ : હિન્દ માટે રૂ. ૪-૮-૦ : વિદેશ માટે શીલીંગ ૬૫ : છુટક નકલ એક રૂપિયા

આલવિનોદનું આલસાહિત્ય

આળકો માટે સર્વોત્તમ છે.

પાંચથી પંદર વરસનાં બાળકો માટે
આલવિનોદ સવાસો પુસ્તકો તૈયાર થયા છે.

અક્ષર માળા

હંથી જાતનાં આટું કાડું હપર પાંચ રંગમાં છપેલી
પ્રબળ ચિત્રો વાળી આ ચોપડીથી બાળકોને
કે કંઠો શીખવે એ રમત વાત છે.

આલવિનોદ ગ્રંથાવલી

બે રંગમાં સુંદર ચિત્રો સાથે મોટા અક્ષરે છપેલાં
છંથી આઠ વરસનાં બાળકો માટે તૈયાર કરેલાં
ખૂબ મનોહર અને સુંદર પુસ્તકો

આલવિનોદ માળા

વારોવાર ચિત્રોવાળાં, રસ ગળે ને કટકા પડે એવાં
સરસ, આકર્ષી બાર વરસનાં બાળકો માટેનાં એક
એકથી ચઢિયાતાં પેતાલીસ મનહર પુસ્તકો

અંશોક આલપુસ્તકમાળા

ગુણસતના બહીતા લેખકોએ તૈયાર કરેલાં સુંદર
ચિત્રોવાળાં, વિવિધ પ્રકારનાં, દસથી પંદર વરસનાં
બાળકો માટેનાં અત્યંત રસિક પોણોસો પુસ્તકો

નામ વિગત અને કિંમત માટે

અમારું સચિપત્ર મંગાવો.

આલવિનોદ કાર્યાલય : મલાડ [મુંબઈ]

બુણસુન્દરી

મહિલાપરિપાત્ર અંક
ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૨



સ્વ. સ્વામીશ્રી અખંડાનંદ
જેમણે સ્ત્રીઓને વાચનમાં રસ લેતી હતી

જૂલું બેલડીએ

૧ : આવેલ આશા-ભર્યા—એ દાળ : :

હિયાના હેતનો હીંચકો સખિ !
જાંધ્યો વગતને ચોક રે:
જૂલું બેલડીએ.—

પિયુ જૂલાવે રસ કોડમાં
જુઠા મોં મચકોડે લોક રે:
જૂલું બેલડીએ.—

દીપ્તિ અમોલ મુખે ઝગમગ ઝગે,
દેખી અંતર પ્રકાશ પથરાયે:
જૂલું બેલડીએ.—

ભમતી'તી એકલી ભૂલી ભવે,
મહેને સાથી મળ્યો મુખદાય રે:
જૂલું બેલડીએ.—

નવખંડ નેહથી નિહાળતી,
જૂલું જૂલે આભની પાર રે:
જૂલું બેલડીએ.—

ગેા'લાનો સાદ વહાલો સાંભળે,
એનો અંતરે જાગે રણકાર રે:
જૂલું બેલડીએ.—

પ્રિયતમ રમે,
પ્રથમ હૈયા હાર રે:
જૂલું બેલડીએ.—

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ

[૧૬ સું અધિવેશન]

પ્રમુખ : શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડિતનું વ્યાખ્યાન

બહેનો ! આજે તમારી વચ્ચે આવી ઉભવા માટે તમે મારી જે પસંદગી કરી મને માન આપ્યું છે તે માટે હું હાર્દિક શાગણી વ્યક્ત કરું છું. આવતા વર્ષ દરમ્યાન જે કંઈક પણ સારી સેવા બનતી શકશે તો હું અત્યંત આભારી થઈશ અને આદર્શોમાંના થોડાકને પણ પૂર્ણ સ્પર્શ આપી શકાશે તો મેં માત્ર અત્યારે ખાત્રી આભાર માન્યો નથી પરંતુ ખરેખર આભાર માન્યો છે એમ ગણાશે.

આપણા ગયા વર્ષના સમારંભમાં હું ભાગ લઈ શકી નથી પરંતુ નૈનીની જ્ઞેષ્ઠમાં રહે રહે માધ્યમોર પરિપક્વી તમામ વિગતોનો મેં પરિચય મેળવ્યો છે. અને સર્વ દિશામાં આપણી બહેનોએ જે ઉત્તરોત્તર પ્રગતી સાધી છે તેનું સંતોષ અને રસપૂર્વક નિરીક્ષણ પણ થયું છે. આમ છતાં આજે જગત એવી ઝડપી ગતીએ આગળ વધી રહ્યું છે કે ગયું વર્ષ એ જાણે સૈકા સમાન લાગે છે ! જૂના પ્રશ્નોનો નિકાલ આવે તે પહેલાં તો નવા આવી ખડા થાય છે; નવી નવી શંકાઓ આપણા મગજમાં વમળે જગાવે છે અને આપણાં હૃદયો બારે જાની જાય છે અને તેનાં પરિણામે આપણે થોડી જાહેર થીએ. આજે આપણા દેશના પ્રશ્નો વિશાળ પ્રમાણમાં આવી ખડા થાય છે છતાં આંતર રાષ્ટ્રિય પ્રશ્નો આજે આપણને એટલા ગંભીરની રહ્યા છે કે આપણી

સ્ત્રીઓએ સ્ત્રી તરીકે પણ તેનો સામનો કરવા પખત આવ્યો છે. આજે યુદ્ધ કંદકે અને હુસકે આગળ વધી રહ્યું છે અને આપણા દેશની વધુ ને વધુ નજીક આવી રહ્યું છે. અનેક દેશોમાંના સંખ્યાબંધ ઘરોમાં દુઃખો અને દીવંગીરીઓ એક સાથે આવી રહ્યાં છે. આજે યુદ્ધમાં સંડોવાયેલાં દેશોનાં પ્રજાજનો પર સહાનુભૂતિનો સદેશો પાડવાને આપણે થોડાક વખત લઇએ.

અત્યંત દીવંગીરીની વાત છે કે દરિયા-પારથી આ પરિવર્તમાં પધારનાર માટે આજે શક્યતા રહી નથી. આ વર્ષે આપણે મીસ વેરા ક્રીટનને આપણાં મહેમાન તરીકે આમંત્ર્યો હતાં. તેમણે આપણાં આમંત્રણનો સ્વિકાર પણ કર્યો હતો અને તે અગાઉ આપણે તેમના લખાણોથી તો તેમનો પરિચય મેળવ્યો જ છે. તેમણે લખેલા “શાન્તિચાલકોને” પત્રો ૩૩એ અનેક હિંદી હૃદયોને અસર કરી છે પરંતુ તેમને હિંદ આવવાની પરવાનગી આપણી ઈંગ્લેન્ડ ખાતેની “લીએસન” કમીટીના અનેક પ્રયત્નો છતાં-મળી શકી નથી. મીસ ક્રીટનના યુદ્ધ પરત્વેના ચિચારો સર્વત્ર જાણીતા છે અને સત્તાવાળાઓને લાગ્યું હશે કે તેમની હિંદમાંની હાજરીથી પરિસ્થિતિમાં કંઈક પડશે આવશે. સત્તાવાળાઓનો આ નિર્ણય આપણે માટે ખરેખર કમનસીબ છે. ખાસ કરીને અત્યારના કટોકટીના કાળે હિંદ અને ઈંગ્લેન્ડના માનની સંબંધો અતિ અગત્યના છે; મીસ ક્રીટનની અહિંની મુલાકાત

• અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદ ગયા ડિસેમ્બર ૧૯૪૧ ની તા. ૨૬ માં કોકોનારા મુકામે બસાઈ હતી તે પ્રસંગે થયેલું વ્યાખ્યાન. . .

કાત એ સંબંધની સાંકળને વધુ મજબુત બનાવત !

અનેક દેશમાં હિંદુનું પ્રતિનીધીત્વ રચ્યું કરી એનો ' કેસ ' જાહેર કરી આવી પહોંચેલાં શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાયની હાજરી માટે હાજરી માટે આપણે આભારી છીએ. તમે એમનું સ્વાગત કરવામાં મારી સાથે સહમત થશો.

કેટલાંક વર્ષો થયાં આપણી પરિષદ આંતર રાષ્ટ્રિય પ્રશ્નો ઉકેલવાની રીત માટે યુદ્ધ વિરોધી ઠરાવો પસાર કરતી આવી છે. દરેક પરિષદમાં સ્ત્રીઓએ આક્રમણકારી બળો સામે ભારે પોકાર પાડ્યો છે અને તે સામે સ્ત્રીઓનો સંયુક્ત મોરચો ઉભો કરવા જાહેર ક્યું છે પરંતુ કમનસીબે જે મંડપમાં એ ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા તેની બહાર જઈ ચક્રવા નથી તેમજ આપણા યુદ્ધ વિરોધી રાષ્ટ્રોની સમજુત આપણી બહેનોમાં થઈ ગયે તેમ લાગતું નથી, અત્યારે આપણે યુદ્ધનાં બચેથી થોડકાં છેટે છીએ એટલે એનાં અનિષ્ટોનો આપણને કદાચ પૂરતો ખ્યાલ ન આવે. ગયા વર્ષે દરમ્યાન અને આજે જોતાં પરિસ્થિતિમાં ભારે પલટો થયો છે અને યુદ્ધ હિંદની વધુ નજીક આવ્યું છે. આપણી આ પરિષદ આ પ્રશ્નને કઈ રીતે હલવા માંગે છે ? આ પ્રશ્ન હું રચ્યું કરું છું ત્યારે જાણે હું કોઈ બધુંકર ભૂમિપર પગ દેતી હોઉં તેમ લાગે છે, જોડે આવો પ્રશ્ન મને તેટલો મુશ્કેલ હોય તો પણ તેની સામે આંખ આડા કાન કરી શકીએ તેમ નથી. હું કહું છું કે આ પ્રશ્ન પર તમે વિચાર ચલાવો અને હિંદનો સ્વસમાજ શું માંગે છે એ સ્પષ્ટ કરી આપણાં તમે જવાબ આપશો. આ વિષય પરત્વેના મારાં વિચારો તો જાણીતાં જ છે. હું તમારા પર તે કોઈ એસાડા માંગતી નથી પરંતુ છતાં તો હું જ કે પરિષદ

આ પ્રશ્નનો દુકાં દષ્ટિએ નહિ પણ આજે સંસ્કારી ગણાતી દુનીયામાં જે સંબંધધી પ્રવર્તી રહી છે તેની પાછળ ક્યાં તમે કામ કરી રહ્યાં છે તેનો તાગ કાઢીને ખરેખર વિચાર કરજો. યુદ્ધ કંઈ અણધાર્યું આવતું નથી. કેટલીક રાજનિતીઓનાં કારણે યુદ્ધ અનિવાર્ય બને છે. યુદ્ધ એ તો આર્થિક અને અન્ય કારણોનાં પરિણામ છે. જ્યાં સુધી સરકારો આવી રાજનિતી અપસાર કરતી રહેશે ત્યાં સુધી યુદ્ધ લડાવાનાં છે

પશ્ચિમમાં આપણી બહેનો આ પ્રશ્નની ઉંડી છણાવટ કરી રહી છે. પ્રગતીશીલ મંડળો રાષ્ટ્રિય અને માનવી સંબંધોનો સુમેળ સાધવા માટે પ્રયત્નો કરે જાય છે આજે જે બળો આગળ આવી રહ્યાં છે તે યુદ્ધ પછીની જગતની નવી રચનામાં સારો સાથ આપશે. નવી સમાજ રચનામાં સ્ત્રીઓએ પણ હિસ્સો આપવો પડશે અને એટલા જ માટે એ જરૂરનું છે કે આપણે આ પ્રશ્નની યોગ્ય છણાવટ કરવી. આજે આપણું પળાયું જે સ્પષ્ટ નહિં કરીએ તો આવતી કાલે નવી રચનાનું કાર્ય ઉપાડવું આપણે માટે અશક્ય થઈ પડશે. સ્ત્રીઓની “ આંતરરાષ્ટ્રિય શાંતિ અને સ્વાતંત્ર્ય લીગ ” એક નિવેદનમાં નિચેની માન્યતા વ્યક્ત કરી છે.

“ યુદ્ધ એ અનિષ્ટ કરતા ગુન્હો છે જે હિંસાનો બદલો હિંસાથી જ લે છે. ” આ નીતિએ મનુષ્યે મનુષ્ય સાથે એકબીજાને આધારભૂત અને હુંડે તેમજ નફાખોરીની તરફદારી જાહેર કરી છે. પરંતુ આ જાહેરાતને અસરકારક બનાવવા માટે તેને અમલીકરણ આપવું જોઈએ. જગતશાન્તિ સ્થાપવા માટે યુદ્ધનો અંતનો આધાર યુદ્ધના મૂળભૂત કારણો પર રહેલો છે એનો નાશ તો, એક દેશનું બીજા દેશ ઉપરનું વર્ચસ્વ અને એક પ્રજાની બીજા પ્રજાથી થતી હુંડતી અટકાવવામાં જ છે. સ્ત્રીઓની સર્વ સંસ્થાઓએ દુનીયામાં

નિઃશસ્ત્રીકરણ પર વધુ બાર મુકવો જોઈએ અને ન્યાયી રાજક્રિય અને આર્થિક નીતિ સ્થાપવા માટે 'શાન્તિપૂર્વક' પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

. કેટલાંક વર્ષો થયાં શાન્તિ અને સ્વાતંત્ર્ય માટેની ઓઓની સંરચાની હું સખાસદ છું. વળી હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભા જેની નીતિ અહિંસાની છે તેનાં સભ્ય હોવાનું પણ હું માન ધરાવું છું. અહિંસાની નીતિ પર કેટલાકો કટાક્ષ કરે છે; પરંતુ એવા વિચાર-શીલ માણસોની સંખ્યા દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે કે જેઓ માને છે કે દુનીયાનો નાશ થવા દેવો ન હોય અને તેને ફર હિંસકપણામાં ફેરવાતી અટકાવતી હોય તો તે અહિંસાના સિદ્ધાંત વડે જ યદ્ય શકશે. સ્ત્રીઓ તરીકે આપણા પર ખાસ ફરજે આવી પડે છે કે આપણે જીવનમાં જોયા સાથે છીએ અથવા મરણના આવાસન કરનાર સાથે છીએ તેનો નિર્ણય આપણે કરવાનો છે. શું આપણે જેઓ મુદ્દની સરખતાઓ ઉભી કરે છે તેવાઓનાં સાથીદાર બનીશું-કે આપણે એવા પુત્રોને જન્મ આપીશું કે જેઓ ખીજ ઓઓના પુત્રોને મારી નાખશે અને પોતે જ ધિક્કારપાત્ર બનેલી એવી નીતિને ચલાવવામાં મદદરૂપ થશે અથવા આપણે નવી વીર દુનીયાના સર્ગનમાં આપણે સંયુક્ત અત્રાજ ઉઠાવીશું કે જ્યાં મનુષ્ય જીવન અને મનુષ્યની સ્વતંત્રતાને માન આપવામાં આવશે તેમજ ન્યાં વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય પ્રગતી પામશે અને સ્થિરતા મેળવશે આ બન્નેમાંથી આપણે પસંદગી કરવાની છે. આવતી કાલ, માત્ર સ્ત્રીઓ માટે જ નહિ પરંતુ સમસ્ત માનવજાત માટે પણ, આજે સ્ત્રીઓ જે પગલું ખરશે તેના પર અવકાશ છે. આપણે આ પ્રશ્નને હળવી રીતે ન જોઈએ.

જો તમે મારી સાથે સંમત થાવ

તો આપણા દેશમાં ચાલતી પરિસ્થિતિ પ્રત્યે તમારું ધ્યાન દોરવા માંડું છું. આજે જ્યારે જીટન નાના દેશોના યોદ્ધાસન અને સ્વાતંત્ર્ય માટે જાડી રજુ છે ત્યારે હિંદને સ્વાતંત્ર્યનો નકાર સંબળાવવામાં આવે છે. હિંદી પ્રશ્નએ ફેસલિટ દેશો સામે પોતાનો વિશેષ વ્યક્ત કર્યો છે અને દુનીયાના પ્રગતીશીલ જાતો પ્રત્યે પોતાની સદાનુભૂતિ વ્યક્ત કરી છે; પરંતુ સમાનતાની ગેરવાજરીમાં ખરો સદકાર શી રીતે આપી શકાય ? હિંદમાંના જીડીય સત્તાધારીઓનું વલણ જીટનના ધ્યેયની આ મહેરાતને જુડી પાડે છે. ન્યાં સુધી હિંદી સ્વાતંત્ર્યના લક્ષ્યો સ્વીકાર કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી હિંદીઓ અન્ય દેશોની સ્વતંત્રતાના મુશળ માટે શી રીતે જાડી રહે ! નવી દુનિયાની રચના સ્વતંત્ર પ્રગતિ મદકારપૂર્વક થવાની ખાતરી ન હોય ત્યાંસુધી કડેસતા પ્રગતિશીલ જાતોનાં વિજયથી શું વળવાનું છે ? આપણી સામે આ પ્રશ્નો પડેલાં છે ! અવગન, આખી દુનિયા આજે એક મનના કેમડો યદ્ય પડી છે કે જેને જવાબ આપણે મોખે જ છડી છે !

સંસ્થા તત્કાલિન રાજનીતિથી અલગ રહી શકે એ બાબતે અસંભવિત છે. આજે તો રાજનીતિ એ નિત્યજીવનના એક ભાગરૂપ થઈ પડી છે અને તેની અસરથી આપણે કદી વિમુક્ત રહી શકીએ નહિ; એટલે સંકુચિત પક્ષનીતિ અને વિશાળ રાષ્ટ્રિય તત્વો જેનો આપણે સામનો કરવાનો છે તેમને ઓળખી લેવા જોઈએ.

હું એકતામાં માનું છું. હિંદવી સ્ત્રીઓ માટે કામ કરતી સંસ્થાઓ આપણે ત્યાં કીક કીક છે. આ સંસ્થાઓનાં કામકાજમાં કેટલીક ક્ષતિઓ છે તેમજ કેટલીક વખતે બીનજરૂરી ખોટી ઈર્ષી પણ જોવામાં આવે છે. આપણે દેશ આવી સંસ્થાઓ માટે વિશાળ ક્ષેત્રરૂપ છે કે ત્યાં સાથે સાથે મળીને સારું કામ સાધી શકાય. પરંતુ ત્યાંસુધી તેઓની પ્રવૃત્તિઓનું સમીકરણ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી આપણી પ્રગતિ ધીમી અને વિઘ્નિત થશે. આપણે ધણો વખત શુભાચ્યો છે અને આપણા બાનીને નુકશાન ન કરતાં હવે વધુ વખત શુભાચ્યો પાડવે તેમ નથી ! કોઈ સંયુક્ત મંડળના આશ્રય હેઠળ દેશની સંસ્થાઓનું સંગઠન સધાય એમ ધારું છું. જુદાં જુદાં મંડળોએ કરેલાં કામો જુદી જુદી વ્યવસ્થા હશે તેની કંઈ દરકાર નથી અથવા સ્થાનિક જરૂરી-આવૃત્તિ પ્રમાણે જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણથી એકજ કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું-દરેકે તો તેમાં પણ ખોટું નથી. મને લાગે છે કે આ કાંઈ સહેલું કામ નથી. આમ છતાં તેનાં સુપરિણામો આવશે અને તેને લીધે સંસ્થાઓમાં પરસ્પર સહકારની ભાવના ઉત્પન્ન થશે.

ભૂતકાળમાં આપણે સંખ્યાબંધ દરવા પસાર કરતાં હતાં-આપણે અનેક પ્રશ્નોની છણાવટ કરતાં હતાં અને કેટલેક દરજ્જે આપણને સફળતા પણ મળતી ત્યારે કેટલાંક કામો ધીમાં પણ હતાં. હું દરેકજ વિચારું છું કે

જો આપણે દર વર્ષે એક કે બે ના પ્રશ્નો હાથ ધરીએ તો તેમાં ઝડપી પ્રગતિ સાધી શકાય. તેથી હું સુચના કરું છું કે ફરી એક વાર ત્રિવિધ પ્રશ્નોની છણાવટ કરવાને બદલે ખાસ અગત્યના એકાદ પ્રશ્નને ઉપાડીએ અને તેના ઉપર જ આપણું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીએ અને જોઈએ કે તેનું આપણે શું પરિણામ મેળવ્યું ! ગયા વર્ષે આપણે નિર-કારતાનિવારણનું કાર્ય ઉપાડ્યું હતું. આ ક્ષેત્ર એટલું વિશાળ છે કે એનું પરિણામ નહિ જેનું જ જણાશે. આ પ્રશ્નને મહત્વનો માનીને દરેક પ્રાન્તમાં જો આપણે એની પાછળ એક વર્ષ ખર્ચીએ તો આપણે સારું પરિણામ નિષ્પન્નવી શકીશું. પરિપક્વ શબ્દ નિરક્ષરતા નિવારણ પ્રવૃત્તિ અન્ય પ્રગતિશીલ મંડળોમાં વિશેષ ભાવના ઉત્પન્ન કરશે અને એ રીતે તેઓ આપણી સાથે નજીકનો સંબંધ બાંધવાને પ્રેરણા-અર્પાત તેઓ ગામડાઓમાં કામ કરવા લાગશે અને ત્યાંનાં ખેતરોના કામગીરી તેમજ કારખાનાઓમાં કામ કરનારા સંપર્કમાં આવશે. પરિપક્વતા આદર્શને અનુસરું આ કામ છે.

વળી આપણી સામે એક આદર્શ ગામની યોજના પણ છે. આ વિચાર તો સરસ છે, પણ તેમાં આવનારી મુશ્કેલીઓનો સખત સામનો કરવો પડશે. આવાં કામોમાં તેને ઉપાડનારાઓએ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાનું હોય છે. સારા કામની આશા માટે તાલીમ પામેલા આખા દિવસના કામ કરનારાઓ જેઓ ગામડામાં જ રહે તેવાઓની જરૂર પડશે. આમ કરવા છતાં આપણે કેટલું કામ કરી શકીશું તેની ચોક્કસ ખાત્રી આપી શકાતી નથી. ગામડાના પ્રશ્નોમાં મુખ્ય પ્રશ્ન-તેની સારી રીયતિનો એ મામલો જ ઉઠેલ દરેક જોઈએ. અવગત આપણે તેનામાં ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરી શકીએ.

સપનાં ઘેલી !

ચાંદની જેવી ચૂંદડી એનો લાલ કમુંબલ દેર,
ચૂંદડીને ચાર છેડે નાચે રંગ-કળાયલ મોર;
—ઝખૂલે પીજ છેલી:
દીઠી એક મેં અલબેલી !

અંબોડલાની આંટીએ આંટીએ નાગરવેલનો વાંક,
લાલમાં દીલડી, આંખમાં આંજણ-મેનકા નાછે રાંક;
—ઢિકાતી જોખન હેલી:
દીઠી એક મેં અલબેલી !

પાછલા પહેરની મેઘલી રાતનાં વાદળ નીતરી નય,
આજ સવારે ઉઘડે એવા મુખડે રંગ છવાય;
—નાછે વન પાંગરી વેલી:
દીઠી એક મેં અલબેલી !

કાપતી માઝર સાગરપાણી લાખ મોજની હાર,
સડ કુલાવી નાચતી નેચા જોખનની મજધાર;
—હતી કેઈ સોજલાં ઘેલી:
દીઠી એક મેં અલબેલી !

શ્રી. વેણીલાલ જ. પુરોહિત



એકજ આશા

ગાવું'તુ ગાખકુ દિગંતને ડિગોજે,
હૃદ્દાને આંગણ ન આવ્યું રે હોલ.....૧

અમૃત પાવા'તા નિરસને ધરાઈને,
આશને એવારે હું લપડી રે હોલ.....૨

નિરાશા-તિમિર ભલે ચોદિશે છવાયા,
આશા-દિવે પથ ઉજળો રે હોલ.....૩

પૂર્વ પુરુષોની પુરાણી સંસ્કૃતિ જે,
માનવના સામરે વણાવું રે હોલ.....૪

આત્મભોગ ન્યૂન અમ ભારત-અંગણા,
થકને બલિદાન હું ઉજળું રે હોલ...૫

શ્રી. સાકરલાલ મોહનલાલ જોષી

આ પરિપક્વની દરેક શાખાઓએ તેમના સભ્યોમાં તાલીમપૂર્વક શહેરીઓને અણીને વખતે મદદ પહોંચાડવા પ્રયાસો આદરવા.

અન્ય સંસ્થાઓ સિવાય અખિત્ર હિંદ મહિલા પરિષદે એક સ્વતંત્ર સ્વયંસેવિકા દળ નીચેની યોજના પ્રમાણે ઉભું કરવું.

યોજના:

(૧) જનતાને કટોકટી વખતે મદદ કરવી.

(૨) ભયભયો વિસ્તારોમાંથી સ્ત્રી-બાળો વગેરેને ખસેડવામાં સહાયશ્રુત થવું.

(૩) પ્રાથમિક મદદ અને અણીને વખતે સારવારનાં કામો યોજવાં.

(૪) તુકશાન પામેલા વિસ્તારોમાં ખેતરા અને નદરી વરતણો પહોંચાડવી.

(૫) હવાઈ હુમલાબાદ ઇન્જા પામેલાઓને ખ્યાવવામાં મદદ કરવી.

(૬) આંતરીક અવ્યવસ્થાનો સામનો કરવો.



ચાંદાને

ઉંચા આલલા ને ઉંચા ગગનના ઘાટ, અલા ચાંદલિયા !
કંઈ ઉંચા ઉંચા તહેમાં ત્હારા વાસઃ
જાતાં જાતાં ઘડિકે ચોભતો જા !

જગકંતી પાંપણી ને ચળકંતી આંખડી, અલા ચાંદલિયા !
કુલ કુલડે ઉઠે છે તુજ ગાણુઃ
જાતાં જાતાં ઘડિકે ચોભતો જા !

વાજે છે દિવ્યતાની વાંસળી, અલા ચાંદલિયા !
કંઈ રાચે છે રસિયાના રાસઃ
જાતાં જાતાં ઘડિકે ચોભતો જા !

અનંતતાને આરેથી, કુંગરીયાની ધારેથી, અલા ચાંદલિયા !
સુ ધા સુ રમ્ય રે લાવઃ
જાતાં જાતાં ઘડિકે ચોભતો જા !

રૂપાળા રસાળા, આત્મા ડોલનવાળા, અલા ચાંદલિયા !
અરયા પ્રેમના અરણાં પ્રાણુમાંઠાઃ
જાતાં જાતાં ઘડિકે ચોભતો જા !

શ્રી કાર્યકરોની તાલીમ યોજના

આ ને એવો વખત આવી પહોંચ્યો છે કે જ્યારે અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદે આમ જનતામાં પહેંચી જવાની યોજના ઉપાડી જોઈએ. અને શ્રીઓ દેરાના તંદુરસ્ત, શુદ્ધિયાળી તેમજ ઉપયોગી શહેરીઓ યાચ તેવા પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. આવાં કામ માટે તાલીમમૂલ આપો વખત કામ કરનાર કાર્યકરોની જરૂર પડશે તે માટે પરિષદ સુચના કરે છે કે પાંચ જાણુની એક પેટા સમિતિ નીચી તેને વધુ સભ્યો ઉમેરવાની સત્તા આપી શ્રીઓને તાલીમ આપવાની યોજના ઘડી કાઢવી જોઈએ. (૧) આ યોજનાના અગલ માટે (૨) શિક્ષણપ્રચાર માટે (૩) સદાકામ માટે તેમજ (૪) આમ ઉલોગો માટે.

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની રેન્ડીંગ કમીટીએ કરેલા હરાવ સુજન કાર્યકર્તાઓની તાલીમ સમિતિની બેઠક તા. ૨૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૪૧ ના રોજ રાત્રે નવ વાગે મળી હતી. જ્યારે શ્રીમતિ વિન્યાસદમી પંડિત, શ્રીમતિ કમળાદેવી, લેડી રામરાવ, શ્રીમતિ રામેશ્વરી નહેરુ, મીસીસ હન્નાસેન, મીસીસ ઉર્મીલા મહેતા, કુમારી મુદુલા સારાભાઈ, મીસીસ રાજેન નહેરુ અને શ્રીમતી રેણુકા દે હાજર હતાં.

સભા બોલાવનારની બિન'તિને માન આપીને શ્રીમતિ મુદુલા સારાભાઈએ કાર્યકર્તાઓની તાલીમને લગતી યોજના સમગ્રની હતી. કેટલીક ચર્ચાને અંત નીચે પ્રમાણેનો નિર્ણય નવી રેન્ડીંગ કમીટીની મીટીંગની બહાલી માટે રજૂ કરવા સ્વીકારાયું હતું. પણ પહેલા પ્રાંતિક તાલીમ મથક માટે નીચેનામાંથી પસંદગી કરવા કહ્યું હતું:- અમદાવાદ અથવા ગુજરાત અથવા વર્ધા, રા. પી.

આ યોજના માટે નીચેના પ્રાંતો લક્ષમાં લેવાશે.

(૧) અજમેર મેરવારા, (૨) ગુજરાત, (૩) મુંબાઈ (શહેર અને પર્ગા), (૪) મહારાષ્ટ્ર, (૫) કર્ણાટક, (૬) દેરાળા, (૭) તામેલનાડુ, (૮) આંધ્ર, (૯) ઉત્તર, (૧૦) બેંગાલ, (૧૧) આસામ, (૧૨) બિહાર, (૧૩) યુક્ત પ્રાંતો, (૧૪) પંજાબ, (૧૫) સિંધ, (૧૬) સરહદ પ્રાંતો, (૧૭) બીસાર, (૧૮) નાગપુર, (૧૯) મહાકાશ્ય, (૨૦) દિલ્હી, દેશી રાજ્યો (૨૧) મૈસુર, (૨૨) ત્રાવણકોર, (૨૩) હૈદરાબાદ (ડિક્કનો), (૨૪) છંદોર, (૨૫) કોલ્હાપુર અને (૨૬) કોચીન.

તાલીમ યોજના

તાલીમ મેળવનાર કાર્યકર્તાઓના ત્રણ બાગો પાડવામાં આવશે. (૧) પ્રાંતિક પ્રચારકો, (૨) છાત્રા પ્રચારકો અને (૩) પ્રચારક એકમો.

પ્રાંતિક પ્રચારકો

(૧) અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની તાલીમ યોજનાની પેટા સમિતિ પ્રાંતિક પ્રચારકોને લગતી વ્યવસ્થા કરશે.

(૨) શ્રીઓના તાલીમ વર્ગની પેટાસમિતિ આ કામ માટે ચાર માસ માટે તાલીમ કેન્દ્રો ખોલશે, અને પસંદ કરવામાં આવેલા ઉમેદવારોની સંખ્યા પ્રમાણેની વ્યવસ્થાની જોગવાઈ કરશે.

(૩) ઉપરની પેટા સમિતિની પસંદગી સમિતિ આવા તાલીમવર્ગ માટેના ઉમેદવારોની પસંદગી કરશે અને જે તે પ્રાંતની આ જાગૃતિમાં સત્તાદ લેશે.

(૪) જેઓએ ગ્રેન્યુએટ સુધીનું અથવા

એટલું જ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું હશે અથવા નેઓ રાષ્ટ્રભાષાના સ્નાતિકા હશે અથવા નેઓએ પ્રચારકાર્ય અંગેની આવડત કેળવી હશે તેમને પસંદગી આપવામાં આવશે કામકાજ માટે હિંદુસ્તાનીનું જ્ઞાન આવશ્યક રહેશે.

(૫) પસંદ કરાયેલા ઉમેદવારો સિવાયનાઓ નેઓ સંસ્થાઓ માફતે તાલીમ લેવા આવતાં હશે અગર સીધાં તાલીમ લેવાં આવતાં હશે તેઓ ને પુરેપુરો ખર્ચ આપશે તો તેમને દાખલ કરવામાં આવશે.

(૬) આ ઉમેદવારોના ચાર માસના તાલીમ ખર્ચમાં જન્મદા, ઉતરવા અને શિક્ષણની ફીનો સમાવેશ રહેશે. વૈદ્યકીય સગવડો અથવા ખાસ ખોરાક માટે જુદો ખર્ચ આપવો પડશે. આ ખર્ચ આવનાર ઉમેદવારે પુરેપુરો અથવા તેના અમુક ભાગ ને સંસ્થા માફતે તે આવતાં હશે તેની પામેથી અથવા શિક્ષણ લેનારની પોતાની પાસેથી લેવામાં આવશે અથવા પરિપક્વ પ્રાંતિક શાખા માફતે આવતાં હશે તો તેમને મળતા વિદ્યાવેતનમાંથી લેવાશે.

(૭) પ્રાંતિક પ્રચારકો તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલાં ઉમેદવારોએ ૭ માસ સુધી પ્રેમેશન ધારણ ઉપર કામ કરવું પડશે.

(૮) પ્રાંતિક પ્રચારકોના પ્રેમેશન વખતના તેમ જ તે પછીના વખત માટેના પગારો સ્ત્રીઓની તાલીમ પેટાકમિટિની સલાહ અનુસાર પ્રાંતિક સમિતિઓ નક્કી કરશે. પ્રાંતિક પ્રચારકોની ફરજો અને ગેવાઓને લગતાં નિયમો તાલીમ પેટાસમિતિ નક્કી કરશે.

(૯) ઉમેદવારે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ એ પ્રાંતમાં કામ કરવાની બાંહેધરી આપવી પડશે. નિયમમંત્ર કરનાર માટેની સલામતીને લગતા નિયમો તાલીમ પેટાસમિતિ નક્કી કરશે.

(૧૦) પ્રાંતિક પ્રચારકો તેમની મેલાઓને લગતી તમામ બાબતોમાં અખિલ હિંદ મદિયા

પરિપક્વતા તાબામાં રહેશે, તેમના પગારો આ સ્ટેન્ડિંગ કમિટિ આપશે. અને તેમની સેવાઓ પ્રાંતિક શાખાઓને ઉછીની આપેલી હોવાની ગણવામાં આવશે.

(૧૧) શિક્ષણનું માધ્યમ હિંદુસ્તાની અને અંગ્રેજી રહેશે.

(૧૨) પ્રાંતિક પ્રચારક એ શાળાના પ્રચારક મંત્રી તરીકે પણ કામ કરશે.

(૧૩) ઘણા વખતથી શાળા છોડી ગયેલાં એવાંઓ માટે તેમનું શિક્ષણ તાજુ કરવાને લગતા વર્ગો પણ ખોલવામાં આવશે અને તેમનું જ્ઞાન તાજુ કરાવી આપશે. આ યોજનાઓ પ્રાંતિક શાખાઓએ ચેતપોતાના પ્રાંતોમાં તાલીમ સમિતિની સલાહ સુચના પ્રમાણે ચલાવવાની છે.

છલ્લા પ્રચારકો

(૧) પ્રાંતિક પ્રચારકોને તાલીમ આપ્યા બાદ છલ્લા પ્રચારકોને તાલીમ આપવાની યોજના પ્રાંતિક શાખાઓ તાલીમ સમિતિની સલાહ સુચના પ્રમાણે તાલીમ વર્ગો યોજાવવામાં આવશે.

(૨) નેઓએ મેટ્રીકપુરેશન અથવા સ્કલ લીધેંગ પરિક્ષા પસાર કરી હશે તેઓ તેમ જ જેમણે પ્રચારને લગતા કામકાજનો અનુભવ મેળવ્યો હશે તેઓને પસંદ કરવામાં આવશે.

(૩) ઉમેદવારોને નિમવાને તેમજ તેમના અભ્યાસને લગતા નિયમો ઘડવાનું કામ તાલીમ પેટા સમિતિ પ્રાંતિક શાખાની ધોરણો આરોની સલાહ સુચના પ્રમાણે ધરશે.

(૪) છલ્લા પ્રચારક એ છલ્લાના પ્રચાર મંત્રી તરીકે પણ રહેશે.

પ્રચારક એકમે

(૧) પ્રૌઢ શિક્ષણ, સ્વાસ્થ્ય પ્રચાર અને શ્રદ્ધાલોગો દ્વારા પ્રાંતિક શાખાઓ, પ્રચાર એકમે, તાલીમ પેટાસમિતિની સુચના અનુસાર હાથ રેંદશે.

(૨) નવાં તાલીમ કેન્દ્રો ખોલવાથી કુર રહેવું અને માત્ર અસ્તિત્વ ધરાવતાં તાલીમ કેન્દ્રો દ્વારાં જ શિક્ષણ આપવું. આ માટે ગતિભેદ સિંચાવના તેમ જ સામાજિક પ્રગતિશીલ એવી સંસ્થાઓ પસંદ કરવી.

(૩) તાલીમ પેટાસમિતિએ દરેક પ્રાંત-માંથી માહિતી ભેગી કરી આ દિશામાં કામકામની શરૂઆત કરવી, અને તેમની મારફતે પ્રચાર એકમો ઉભાં કરવાં.

(૪) આને લગતાં પરિશિષ્ટો તાલીમ પેટાસમિતિ તૈયાર કરશે.

(૫) આ પરિશિષ્ટો વખતે વખત પ્રસિદ્ધ કરીને અને તેનો પ્રાંતિક અને પેટા શાખાઓ તથા અન્ય સામાજિક સંસ્થાઓ મારફતે પ્રચાર કરવો.

(૬) નવાં વિદ્યાર્થીનીગૃહો ખોલવા માટેનાં પ્રયત્નો પણ ચાલુ રાખવાં.

(૭) આ યોજનામાં એવી સ્ત્રીઓની પસંદગી કરવી કે જેઓ કામ કરવાને ઉત્સુક હોય પરંતુ તેનું લગતું ક્ષેત્ર મેળવી શકતાં ન હોય.

(૮) ઉમેદવારના ધોરણ મુજબનો અભ્યાસ-ક્રમ નક્કી કરવો તેમ જ તેને સોંપાયેલ કામની હકીકત એ વખતે ધ્યાનમાં લેવી.

(૯) અસ્તિત્વ ધરાવતી દરેક સંસ્થાએ અથવા તેમાંના જુદાને ખાસ તખ્તો માટે તૈયાર કરવાં કે જેથી કેટલાંક પ્રાથમિક તાલીમ મેળવી શકે-કેટલાંક એથી આગળની અને કેટલાંક આખરની પણ મેળવી શકે. આમ થવાથી વિશેષ તૈયારી થઈ શકશે.

આ પછી તાલીમ અંગેના વિષયવાર વ્યાખ્યાનોની પણ યોજના કરવામાં આવી છે. તેમ જ તાલીમ યોજનાને લગતાં બજેટનાં આંકડાઓ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.



એક વાર આવજો

ઝડાડે નેસલડે એક વાર આવજો,
આવવાને સંદેશો જરૂર કહાવજો;
ઝડાડે નેસલડે એક વાર આવજો...

:: સાખી ::

કહાના ! જોતાં વાટડી, ઉજાગરે ગઈ રાત;
દિવસો પણ વીતી ગયા, જપતાં મોહનાં તપ.

નેહ ભર્યાં શામળિયા ! નૌતરોં સ્વીકારજો,
ગોધુળમાં અમૃત પગલે પધારજો;
ઝડાડે નેસલડે એક વાર આવજો...

:: સાખી ::

મધુરોં ગોરસ સાચવ્યાં. તમને જેનો શોખ;
પડાવીને રહે જાળવી, તામ રાખ્યા પોંખ.

હીપેલ કોલના તોલને પ્રમાણજો,
ઘોડું બોલ્યું બાકું કરી નહલાલ ! જાણજો;
નેહ ભર્યાં નેસલડે એક વાર આવજો...

શ્રી. મુક્તા મંગળજી શાસ્ત્રી

તેથી શું ?

રચ્યા રાસો રસીક રીતે, સરળ કાવ્યો લખ્યાં પ્રીતે,
રસીકતા ને સરળતા સેહું, જીવનમાં ના અહાં હેતે;
ખતાવીને ગીરી શૃંગો, પછાડયા પૃથ્વી પાતાળો,
લહયું ના કંઈ જીવન મોંઢી, થયા કવીરાજ તેથી શું ? ૧

લખ્યા લેખો અતી મોટા, ભર્યાં દરદો જગત ભરનાં,
વહાવ્યા અન્યતાં આંસુ, ન રહતાં કોઈદી શીખ્યા;
લખી લાપા કટુશબ્દે, વિવિધતા દાખવી તેમાં,
જીવનનાં દર્દ ના લેખ્યા કદી, લેખક થયા તો શું ? ૨

મધુરતા જો વગી કહે, ખાંડાં ગાણું તમે ગાઓ,
મૃદુ વચને પીપાખીને, ન દીધી કો મધુરતાઓ;
ખનાવો શુદ્ધ હૈયાને, તમારા કંઠે કોપીલથી,
થયુના શુદ્ધ તમ હૈયુ, કદી ગાયક થયા તો શું ?...૩

ક્યાં લાપણુ જિંઝા સાદે, જળાને ખુબ બહેલાવ્યું,
હલદોના સમુદ્ર વચ્ચે, જીવનનું ક્યેય સમજાવ્યું;
ફરજ જે જે મનુષ્યોની ખતાવી તે દલીલોથી,
ખધીર જો છો તમે હૈયે, કહો વક્તા થયા તો શું ? ૪

શ્રી. જયન્તકુમાર ભટ્ટ



શ્રી દેવી નામસ્મરણ

(અંબે આરાધુની રાણી, ઓ મા પાતાની પટરાણી વ્રજને નમન નમન-ટબ)

અંબે શૈલમુતા રદ્રાણી, ઓ મા જગદંબા કાત્યાયની, તુજને નમન નમન;
માજી આપ રહ્યા ગીરનારી, ઓ મા આપ જ છો શર્વાણી, તુજને નમન નમન.

વિશ્વ વ્યાપીની શૂલ ધારીણી, વૈષ્ણવી રૂપા દેવ મોહિની,
મહામાયા તું માત-તુજને નમન નમન અંબે...

સિંહવાહિની શ્રી પરમેશ્વરી, મહાયોગીની, જય મહેશ્વરી;
નારાયણી તું માત-તુજને નમન નમન અંબે...

રીવદ્ધિ મંજલા ચંડીકે, સરસ્વતી કામદા અંબીકે,
નારત્રિંદી તું માત-તુજને નમન નમન. અંબે...

અમુર નિકંઠન વિશ્વ વંદીની, વિદ્ય હારિણી, જગત તારીણી,
જગત જગુની માત-તુજને નમન નમન. અંબે...

નામ સ્મરણ ઉર હર્ષ પ્રેમનું, સ્ત્રીકારીને અમ બાળસ્નેહીનું;
આશિષ દો ને માત-તુજને નમન નમન અંબે...

શ્રી. શાન્તારામ કૃષ્ણરાવ ભગવતે

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદની કાર્યવાહી

[સોળમું અધિવેશન]

ડો. કન્યા-ખાતે ગયા પ્રિસેમ્બર માસમાં મહેસી અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું આ અધિવેશન એક રીતે યાદગાર ભેખાયું જોઈએ. કાન્ધુકે તેણે આ વર્ષે, અગાઉનાં વર્ષોની પરિપાટીથી જરા જુદો રાહ લીધો છે.

ગયા વર્ષે મહેસા અધિવેશનનાં પ્રમુખે આજની દેશની પરિસ્થિતિ પર અને તેને અનુરૂપ કાર્યક્રમ યોજવા પર બાર મૂક્યો હતો તેજ પ્રમાણે આ વર્ષના અધિવેશનનાં પ્રમુખે પણ એજ આખત પર ખાસ બાર મૂક્યો છે. અધિવેશનને અંગે નિમાયેલા જુદાં જુદાં કુપોએ પોતપોતાના કાર્યના હેવાસે રજૂ કર્યા હતા; તે પરથી જણાય છે કે, પરિષદ હીક હીક પ્રગતિ ગયા વર્ષે દરમિયાન સાધી છે.

આ વર્ષે પણ, અધિવેશનનાં પ્રમુખે એક નવીન રાહ, આજની કટોકટીની પરિસ્થિતિને લક્ષ્યમાં લઈને બતાવ્યો છે. અને અધિવેશનમાં પસાર કરેલા હરાવોમાં મહત્વના હરાવ તરીકે તાલીમ કેન્દ્રોને અગત્યનું સ્થાન આપ્યું છે.

આજે સુદનાં વાદ્યો હિંદ પર પણ ઝંઝૂમી રહ્યાં છે; જાપાનીસોએ જર્મી પર આક્રમણ કરીને સુદને હિંદની વધુ નજીક આપ્યું છે અને તે તબક્કે દેશના પુરૂષ કાર્યકર્તાઓ જેમ એ પરિસ્થિતિ સામે આંખો મીચી ચેરી રહી શકે નહિ. તેઓએ પણ સક્રિય રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં લાગી જવું જોઈએ તેમ સ્ત્રીઓએ પણ આવા કટોકટીના કામે તેમને લાયકની ફરજો બુજવવી જોઈએ.

આપારે બ્યારે વખત ટૂંકો છે ત્યારે ફેલા ટૂંક-વખતમાં પણ જેટલું કાર્ય થઈ

શકે તેટલું ઓછું જ છે; એ ગણતરી લક્ષ્યમાં લઈને પરિષદ તરફથી જે સ્ત્રી તાલીમ વર્ગોની યોજના કરવામાં આવનાર છે તેનો બહેનોએ પૂરતા પ્રમાણમાં લાભ લેવો જોઈએ.

આ તાલીમ વર્ગોની યોજના આ અંકમાં અનર્થ આપી છે. તે સૌ બહેનો અવશ્ય વાંચી બાધ; અને તેનો અભ્યાસ કરે. બહેનો-શિક્ષિત બહેનો અત્યારના સમયે કેવા કાળો આપી શકે તેને લગતી હીક હીક માહિતીઓ તેમણે મેળવી લેવી જોઈએ.

આ માટે-સ્ત્રીઓના તાલીમકેન્દ્રોની પ્રાંતિક અને જિલ્લાકેન્દ્રોની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે અને તેમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી અથવા વ્યક્તિગત રીતે પણ પોતપોતાના પ્રાંત કે જિલ્લામાં શરૂ થનાર વર્ગોમાં બહેનોએ જોડાઈ જઈ તાલીમ મેળવી દેશના અત્યારે અતિ ઉપયોગી થઈ પડેલા કાર્યમાં પોતાનો સક્રિય સાથ આપવો જોઈએ.

પરિષદ તરફથી બહેનોમાંથી નિરક્ષરતા નિવારવાના પ્રયત્નો હીક હીક પ્રમાણમાં થયા છે-પરંતુ હજી જોઈએ તે પ્રમાણમાં તે નિમૂળ થયેલ નથી. એટલે આવા અત્યારના સંજોગોમાં આવા કામોમાં આપણા આમસુદાયની બહેનોનો સંપૂર્ણ કદાચ ન મળી શકે; એટલે જેટલાં પણ શિક્ષિત બહેનો હોય તેમણે તાલીમ કેન્દ્રોમાં જોડાઈ જઈ દેશના આજના મહત્વના કામમાં લાગી જવું જોઈએ.

પરિષદે આ વર્ષે હરાવોની હારમાળા પસાર કરી નથી, પરંતુ એકાદ બે અગત્યનાં કામો લાય લેવાનો જે નિર્ણય કર્યો છે તે પ્રગ્રસાપાત્ર છે; અને પરિષદે તેવાં ઉપાડેલાં

કાર્યોને સાંગોપાંગ પાર પાડે એમ ધ્યાનથી
છીએ.

*

આ સ્થળે અમે પરિપદનાં સંચાલક
બહેનો સમક્ષ અમારું એક નવ સૂચન રજૂ
કરીએ છીએ.

આજે જ્યારે દેશમાં રાષ્ટ્રભાષા શિક્ષણનો
પ્રચાર દીક પ્રમાણમાં પ્રગતિ કરી રહ્યો છે
અને પ્રાંત પ્રાંતમાં એ બાબતના સારા પ્રયત્નો
થઈ રહ્યા છે તે વખતે પરિપદનું કામકાજ પણ
રાષ્ટ્રભાષાના માધ્યમદ્વારા ચલાવવા એ અત્યંત
આવશ્યક છે.

આપણી શિક્ષિત બહેનો અંગ્રેજી બાબા

બાણનાર બહેનો જ માત્ર આ પરિપદની
કાર્યવાહીના લાભ ગેળવી શકે છે; પરંતુ તેને
બદલે જો પરિપદની કાર્યવાહી રાષ્ટ્રભાષાના
માધ્યમદ્વારા ચલાવવામાં આવશે તો સંખ્યા-
બધ નવશિક્ષિત બહેનો પણ પરિપદની કાર્ય-
વાહીમાં રસ લેતી થશે; અને પરિણામે, આજે
પરિપદ જે માત્ર અંગ્રેજી શિક્ષિત બહેનો
સુધી જ પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર પરિમિત રાખી
રાહી છે તેને બદલે સર્વસામાન્ય દિલ્લુસ્તાની
બાબા લખી વાંચી બાણતી બહેનોને પરિપદ
તરફ પણ આકર્ષી શકશે અને એ રીતે
પરિપદનું કાર્યક્ષેત્ર પણ વિસ્તૃત થઈ જશે.

“ મ ”

૪- “ ગુજરાતની સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ ”

સ્વ. કરસનદાસ મૂળદેવ રમારક ફાંટી યોગના મુખ્ય, તમામ કોમનાં ગુજરાતી
બોલતાં, કાયદેનાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓને શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સમા-મુખ
તરફથી જાહેર નિમંત્રણ કરવામાં આવે છે કે, તેમણે ગુજરાતી ભાષામાં “ ગુજરાતની
સ્ત્રીઓની શારીરિક સંપત્તિ ” એ વિષય ઉપર એક નિબંધ ૩૦ થી ૩૫ કુસ્તકે
કાગળના કદને, તા. ૧૯-૬-૪૨ ને વાર શુક્ર સુધીમાં નીચેના શરનામે રજૂ કરી
જે કોમનાં અને જે વર્ગમાં પોતે બાણતાં હોય તેની વિગત અને પોતાના સરનામા
સાથે મોકલવો.

વિદ્યાર્થીઓના નિબંધોમાંથી જેનો નિબંધ કમી પસંદ કરશે તેને રૂ. ૫૦) સુધીનું
એક, તેમ વિદ્યાર્થીનીઓના નિબંધોમાંથી એ જ રીતિએ જેનો નિબંધ પસંદ થશે તેને
રૂ. ૫૦) સુધીનું એક, એમ બે દનાગે આપવામાં આવશે; પસંદ થએલા નિબંધ તા. ૨૫-૭-૪૨ ને વાર ચિત્રી જાહેર સભામાં વાંચવામાં આવશે. સદાચક મંત્રી સાથે નીચેના
શીરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની,
સદાચક મંત્રી, શ્રી ક. ગુ. સમા, મુખ્ય,
૩૬૫, સમામંદિર, વિક્રમભાઈ રોડ,
મુખ્ય નં. ૪.

સ્વામી શ્રી. અખંડાનંદજીની

સ્ત્રીઓ માટેની સાહિત્ય સેવા

પરિચયકાર : શ્રી. મણિલાલ મ. વ્યાસ

સ્વામી અખંડાનંદજી અવસાન થયું છે છતાં તેઓ હમેશ માટે અમર રહી ગયા છે. એમણે ગુજરાતને મામડે મામડે ઉપયોગી સાહિત્ય-જનહિતકારી સાહિત્ય પહોંચાડીને, ગરીબ જનતાની સાચી સેવા બતાવી છે. ગુજરાતને વાંચતું ક્યું છે, ધન-ભોજી મણાતા ગુજરાતને સાહિત્યમાં રસ લેતું કરવાના શ્રીમણેશ માંડયા હતા એમ કહીએ તો તે જરાય અવ્યક્ત નહિ લેખાય.

એમણે અત્યાર સુધીમાં બહાર પાડેલાં પુસ્તકો મણાવવા બેસીએ તોપણ સંખ્યાબંધ છે. તેમાં થોડું બહુનાઓ માટે તેમજ ધાર્મિક જનતા માટે એમણે, બહાર પાડેલાં પુસ્તકો તો હજારોની સંખ્યાની આકૃતિમાં હતાં.

અહીં આપણે એ વિશે લખવા બેસીએ તો પાનાનાં પાનાં ભરાય; પરંતુ આપણે તો એમણે સ્ત્રીઓ માટે શું ક્યું છે તેજ જોઈએ.

ત્યારે આજના જોટલાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં સ્ત્રી માસિકો નહોતાં; ત્યારે “સ્ત્રીઓના પરતું સાહિત્ય” બહાર પાડવાનો દાવો કરનારાઓની આજના જોટલી સંખ્યા નહોતી ત્યારે સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ “ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો”ના ત્રણ મોટા ગ્રંથો બહાર પાડ્યા હતા.

આ ત્રણે કાળમાં બહેનોને ઘેર બેઠાં સરળ વાસનું મળે છે; તેમાં પણ એની વિશિષ્ટતા

આપણાં ગ્રામીન, મધ્યકાલીન અને અર્વાચીન કાળનાં ભારતમાં થઈ ગયેલાં અને કેટલાંક અર્વાચીન નારીરત્નોનાં જીવનચરિત્રો આપ્યાં છે. એના લેખક સ્વ. શ્રી. શિવપ્રસાદ દલપતરાય પંડિતે ઉંડા અભ્યાસ અને કેટલાંક તો પરભાષામાં વખાણાયેલાં ચરિત્રો ગુર્જર ગદ્યેનો સમક્ષ રજૂ કર્યાં છે.

આજે તો આપણે ત્યાં નવીન યુગ આવી ગયો છે; બહેનો ધરના ક્ષેત્રમાંથી બહાર આવી વિશાળ સામાજિક અને રાજકીય ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી થઈ છે; તેના મૂખમાં જોઈએ તો ‘આવાં પ્રેરણાત્મક ચરિત્રો હોવાનું’ સહેજે કહી શકાય.

એ જીવનચરિત્રોના પહેલા ભાગમાં આપણાં પૌરાણિક નારીરત્નોનાં, આજના સામાજિક જીવનમાં અત્યંત માર્ગદર્શક થઈ પડે તેવાં ચરિત્રો હોઈને તેના બીજા ભાગમાં ભારતની વીર રમણીઓ પતિપરાયણા હોવા ઉપરાંત તેમણે રણક્ષેત્રમાં પણ કેવાં કામો કરી બતાવ્યાં હતાં તેના ઉત્તમ આદર્શો મળી આવે છે; ત્યારે એના ત્રીજા ભાગમાં અર્વાચીન કાળની બહેનોએ રાજદારી અને સામાજિક ક્ષેત્રોમાં કેવી કેવી ફરજો બજાવી છે અને રાષ્ટ્રીય કાર્યોમાં કેવા કિંમતી ફાળો નોંધાવ્યો છે તેનાં દર્શાવે છે.

આ ત્રણે ભાગો બીજેથી બહાર પડ્યા હોત તો તો તે દસ રૂપિયાની કિંમતે વેચાતા

હોત પરંતુ સ્વામી શ્રી અખંડાનંદજીએ તે સ્વરૂપ મૂલ્યે બહાર પાડ્યા હતા અને ઘણા વખત સુધી તે તે અર્ધા મૂલ્યે મળતા હતા.

“ ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો ” ઉપરાંત, તેઓ ધીમે ધીમે ગુર્જર જાહેનો સમક્ષ એક આદર્શ ખાજાની જીવનરેખાની ઝરમર સમગ્રવતી નાની પુસ્તિકા પ્રકટ કરી હતી, જે માત્ર નામના મૂલ્યે મળતી હતી અને કેટલાકોએ તે તેની મોટા પ્રમાણમાં-સંખ્યામાં એની લઘુલ્હી કરી હતી. સાચે જ, એ પુસ્તક લઘુલ્હી કરવા જેવું હતું.

આ ઉપરાંત સરતુ સાહિત્યની આ સંરચા દ્વારા સ્વામીજીએ ટૂંકી વાર્તાઓના જે ભાગે બહાર પાડ્યા છે તે દરેકમાં ખાસ સામાજિક વાર્તાઓ-સ્ત્રીઓપયોગી વાર્તાઓ અગ્રસ્થાન ધરાવતી હતી. અને તેમાં પણ ટૂંકી વાર્તાઓનો પહેલો ભાગ તે આપણે સામાજિક પ્રસંગો હજી રીતે રંગુ કરે છે.

વળી તેમના તરફથી પ્રકટ કરવામાં

આવેક “ મનુરમૃતિ ”માં સ્વામીજીએ, મનુ-મહારાજના કેટલાક શ્લોકોનો ઉલ્લેખ કરી સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે મનુમહારાજ ઉદાર ભાવનાવાળા હતા અને કેટલાક અનુદાર શ્લોકો જે તેમાં આવે છે તે પાછળથી ક્ષેપક રૂપે પેત્રી ગણેલા હોવાનું જણાવ્યું છે.

આમ સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજીએ સ્ત્રીઓ-પયોગી સાહિત્ય ઠીક પ્રમાણમાં આપ્યું છે; ધરમાં ગોંધાઈ રહેતી બહેનોને આશીર્વાદરૂપ અને ઘડીભરના વિસામા સરખું નીવડ્યું છે.

આને એ સ્વામીશ્રી નથી; એમનો રમૂસ દેહ, એમના આત્માની અમર સુવાસ ફેલાવતો રૂઢી આપણી વચ્ચેથી અદ્રશ્ય થઈ ગયો છે પરંતુ એમણે વાવેલા વૃક્ષનાં મીઠાં ફળોને આપણે આસ્વાદ લઈએ છીએ; અને હમેશ માટે લઈ શકીએ તેવી વ્યવસ્થા પણ તેઓ કરી ગયા છે.

અમર હો સ્વામીશ્રી અખંડાનંદજી; અમર

રહેો સરતુ સાહિત્ય કામોલ્લસ.

દુનિયાની નવરચનામાં સ્ત્રીઓ ફાળો આપી શકે.

સ્વ. જાણવતી દુલેરાય રમારક લેખિત ઇતિહાસી નિબંધ યોજના મુજબ ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળના સમાસદ બહેનો તેમજ ગુજરાત કાર્યવાહમાં વસતાં તમામ ગુજરાતી હિન્દુ બહેનોને ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ-મુખ્ય તરફથી નિર્મલજી કરવામાં આવે છે કે ઉપર જણાવેલ વિષય ઉપર કુલગ્રંથે કામગીરી એક બાજુએ ચાલીથી લખેલો ૧૪ થી ૧૬ પાનાં સુધીનો હોવા જોઈએ તે તા. ૨૮-૨-૪૨ સુધીમાં મંડળને મોકલી આપવો.

ફોટોકોપ થનાર પહેલાં ત્રણ બહેનોને રૂ. ૩૦-૨૦-૧૦ નાં ઇનામો આપવામાં આવશે.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

વિદ્યભાઈ પટેલ રોડ, મુંબાઈ, ૪

પહેલો નંબર

લેખક :
શ્રી. બાળકૃષ્ણ જોશી

આજે માતા બારે આનંદમાં હતી. તેની છમાસિક પરીક્ષાનું પરિણામ બહાર પડી ગયું હતું. તેની સમેતવડીઅણુ શોભનાને પાછળ હઠકી દઇ તેણે પહેલો નંબર મેળવવાથી તેની છાતી ગર્વથી ફૂલતી હતી; અને પોતાનો એ આનંદ ઘેર જાણ માને ક્યારે જતાવાય તેની તેને ચટપટી થઇ ગઇ હતી. ! હવે વાર્ષિક પરીક્ષામાં પણ પહેલો નંબર મેળવી આવતી સાત મેટ્રીકની પરીક્ષામાં પણ પહેલાં કેમ કરી આવશે તેની તેને ફિકર પેડી હતી; અને તે માટે આજથીજ અપૂર્વ ખંતથી મહેનત કરવાનો તેણે મનમાં નિશ્ચય કરી દીધો હતો !

વાસ્તવિક રીતે તેનું ઘર નિશાળથી પાંચજ મિનિટમાં પહોંચી જવાય એટલું નજીક હતું; પણ ઘેર પહોંચવાની બીજકુલ ઉતાવળ લાગવાથી તેને એટલું અંતર પણ કેટલું બધું લાંબુ લાગ્યું ! તે દોડતી ઘરમાં પેડી.

ચોપડીએ જમતેમ ટેબલ પર ફેંકી તેણે શાંતાને કહ્યું, “ બા, બા, જો મેં કહેવા મુજબ મારો પહેલો નંબર આવ્યો કે નહિ ? ને બા, પેલી શોભા એની હોંશીયારીની બહુ શોખાઇ મારતી હતી તે-પણ આજ એની બધી શોખાઇ, બધું ધમકાં ઉતરી ગયાં. હાં પણ બા—”

શાંતાના ખંભા પર નચીને લાડથી માલા બોલી, “ મને આજ તું મું ધનામ આપાઈ ? કેંઈક મજાનું ખાવાનું ?—”

“ માલા, જો મેં હમણાંજ તારા માટે લહેજતુદાર ચઢા તૈયાર રાખી છે. તું કહેતી

હતીને કે આજ બપોરે તારું પરિણામ જણાવાનું છે-તે તું જાણતી હતી કે મારી માલા પહેલો નંબરજ આવશે ! આજ ત્યારે વહેલી વહેલી ચઢા પીને નારતો પરવારી લે; પછી મારે તને થોડુંક કામ સોંપવું છે ? જોઈ છું કે પહેલો નંબર કેવું મારું કામ કરે છે !”

“ શેનું કામ બા ? મધુને ત્યાંથી ચોપડીએ લઇ આવવાની છે ? કે બચુબાંબને ત્યાં ઠાંધ સંદેશો લઇ જવાનો છે ?”

“ ના, ના, એવું તો કાંઈ નથી. ” તેને વચગાંજ અટકાવતાં શાંતા બોલી, “ આપણે સાં આજ સાંજે સાત વાગે મદનકાકાના ઘરનાં જ્યાં જમવા આવવાનાં છે, તેમની બદલી સોનમદ ચક્ર છે ! ને તારો બાપાને એમને આટલો રોહ છે તો એક દિવસ આપણે તેમને જમવા તેડ્યા પડે ને ? મદનકાકા અને તેમનાં ચાર પાંચ છોકરાં એ સૌ આવવાનાં છે; ને મેં તો હજી કશુંય ક્યું નથી. માટે જો, આટલું શાક સમારી નાખ બા. ”

છેલ્લું વાક્યનો શાંતા બહુજ આશ્ચર્યથી બોલી.

“ એ એ એ—” ચીદ પરસની મુઘ્ધ માલાએ નાક મરડી મોંતો તોળેરો ચકાવતાં કહ્યું.

“ અમે નિશાળમાંથી આટલાં ચાક્યાં પાક્યાં આવીએ છીએ ને હમણાં જરા ‘ મુજ્યુન-દરી ’નો નવો અંક વાંચવા બેસવું હતું !-ને તું આવું કરે તો પછી પરીક્ષામાં અમારો પહેલો નંબર કેવી રીતે આવશે ?”

શાંતા ખસીઆણી પડી ગઇ; કેમકે જ્યારે જ્યારે તે કાંઈ કામ કરવાનું કહેતી ત્યારે માલા આમ જ રોહડાં રડતી હતી.

આથી શાંતા કાંઈક ભવાં ચડાવી બેઠી.
 “અલી, ગાવા, પણ હું તને કાંઈ રૈજ
 એણું જ કામ સોંપુ છું. આજે મેગાન
 આવવાના છે ત્યારે કહેવું પડે છે, ને આટલું
 કામ કરવાથી તારો પહેલો નંબર જતો
 રહેશે ? ”

એટલું કહી શાંતાએ શાક સમારવા માંડ્યું;
 એટલામાં પડોશમાંથી પુષ્પા કાંઈ કામસર
 ત્યાં આવી ને તે તરફને લાભ લઈ માથા
 ઊઠીને એના અભ્યાસ ખંડમાં ચાલી ગઈ.

૨

“શું કંઈ મા દીકરી બહુ વાદે વળખાં
 હતાં ? ” પુષ્પાએ હસતાં હસતાં અંદર
 આવી પૂછ્યું.

“શું ત્યારે બહુ પુષ્પા બાબી, આ
 આજની છોકરીએને ઘરનું કામ કરતાં કેટલો
 કંટાળો આવે છે ? એમને તો ખાલી ચોપડી-
 એ વાંચવા આપો, ગાયન ગાવાનું કહે,
 સંવાદોમાં રમુજ પાટું બજાવવાના કહે કે
 ગમે તેની નકલ કરી બજાવવાનું કહે તો
 કહે તૈયાર !-” પુષ્પા કાંઈક ગંભીરતાથી
 બોલી. “તમારું કાંઈ ખોટું નથી બેન !
 આજકાલ છોકરીઓમાં એવું જ વલણ
 જોવામાં આવે છે; કપડાંલત્તાં છેલ્લી છપનું
 અનુકરણ કરે છે; વાદવિવાદ કરવામાં એકઠો,
 ગાયનવાદનની પરીક્ષામાં પાસ થાય છે; પણ
 આ બધી બાબત તેઓ જેટલા આનંદથી.
 હોંસથી અને સ્વેચ્છથી કરવા તૈયાર થાય છે
 થાય છે તેટલી ઘર કામ કરવા તૈયાર થતી
 નથી. ” કાંઈક સોમાં પાંચ વળી નીકળતી
 હશે, બાકી મોટે લાગે મેં કહ્યું તેવું જ
 મને આનો ધણીવાર વિચાર આવે છે; પણ
 મારા ધારવા પ્રમાણે એમાં બધો એ છોકરી-
 એનો જ વાંક નથી ! વાલીઓ અને ખાસ
 કરીને માતાઓએ છોકરીઓને નાનપણથી જ

ઘર કામ કરવાનું વલણ પાડવું જોઈએ-તેમ-
 નામાં કામ કરવાનો રસ ઉત્પન્ન કરવો
 એટલે પાછળથી મોટી થતાં તેમને ઘરકામ
 કરવામાં નાનમ કે શરમ જેવું કાંઈપણ
 નહિ લાગે !

પણ આ બધો દીકાત્મક વાર્તાલાપ
 સાંભળવા માલા ત્યાં ક્યાં હાજર હતી ?
 શાંતાએ કંઠોડા સમારી આંધાં મૂક્યા અને
 કરેલાંનાં સંભારિયાં ભરવા માંડ્યાં. પુષ્પાએ
 કહ્યું “લાવો ને હું કરવા લાગું ? ” કહી
 તેણે છોકણીનો એક સડાકો લગાવ્યો અને
 ઝટપટ ચોકડીમાં જઈ હાથ ધોઈ સાફ કર્યાં.

૩

કરેલાંની ચીરોમાં સંભાર ભરતાં પુષ્પા
 બેઠી “શાંતાબેન, શી રીતે ગમતની એક
 વાત તમને કહું ? એક વાર હું મારી એક
 ક્યેબેજની સહાધ્યાયીની વિદ્યાને ત્યાં ગયેલી.
 બપોરનો વખત હતો; એના બાપાએ એને
 ચહા બનાવવા કહ્યું. તુર્ત જ પોતાની સાડી
 જરા ઠીક ઠીક કરી, મોં પર પાછડરો હાથ
 ફેરવ્યો, પગમાં સડાક દબને અંપલ પહેલી
 અને કહ્યું “હું હમણાં આવી—” કહીને
 વહેલી વહેલી બહાર નીકળી.

મેં પૂછ્યું “ક્યાં ચાલી, વિદ્યા ? ”
 “ચહા બનાવવા બાને તેડી લાવું;
 અહીં પાડોશમાં રાધા માશીને ત્યાં બેસવા
 ગઈ હશે ! ”

“પણ તું જ ચહા બનાવી દે ને !
 બાને તેડી લાવીશ એટલીવારમાં તો તારી
 ચહા તૈયાર પણ થઈ જશે. ” મેં કહ્યું.

“હા, તે ખરું ” નાક મરડી વિદ્યાબેલી.

“પણ મને બહુ આવું કયાકવણું
 કામ કરવું નથી ગમતું. જરાક હાસ્યવિનોદની
 વાત કરવા એમાં ત્યાં આવ્યું ચહા બનાવવાનું
 કરમાન ! ઉભી રહેને, ના. ના. બેસજે; હું

હમણાં પાછે પગલે આવી. " કહી દરણીની માથે તે ફલંગ મારી દોડી ગઈ.

હું તો આભીજે બની ગઈ; આ છોકરી ઇન્ટર આર્ટ્સમાં મારી સાથેજ બહુતી હતી. રૂપે સુંદર, બુદ્ધિમાં આગ્રાહ, કોલેજમાં સૌના મોનું પાન. બરતરસીવણુ ગાયનગાયન, નૃત્ય બધામાં હોશિયાર પણ આવી સર્વશુભસંપન્ન છોકરીને ધરકામનો આટલો કંટાળો ?-એમને મારે ઉણપ લાગી. તેના આ વર્તનથી તેના બાપાને કેવું લાગ્યું હશે-એ વાત મેં તેને પાછળથી પૂછી. ત્યારે તેણે જે જવાબ આપ્યો તે સાંભળીને તો હું છક્ક થઈ ગઈ ! જેણે નફ્ટાઈથી હસતાં હસતાં કહ્યું. " આજ બા, મારા વીરભાઈજ બાને કહે છે ને કે આપણે છોકરાના જેટલી છોકરીઓની કોલેજમાં શી ભરીએ છીએ તે શું તેમને ધરકામ કરાવવા માટે ? તેમને બહુવાનો વખત ન આપવો પડે ? નહિ તો પછી તે પાસે શી રીતે થાય ? "

એનો જવાબ હું શો હઉં ? તે વખતે તેની સાથે લખણાડીક કરવામાં ઠાંધ અર્થ ન હતો ! પણ કોલેજમાં કે શાળામાં શી આપી બહુવા જતી છોકરીઓએ ધરકામમાં ધ્યાન ન જ આપવું એ સિદ્ધાંત તો મને અજાણજ લાગ્યો ! જેમને ઘેર નોકર ચાકર રસોયો હોય તેમને ધરકામ કરવાની જરૂર ન પડે એ વાત જુદી; પણ માથાપજ જે સાધારણ રીતે છોકરીઓને નાનપણથી એવું વલણ ન આપે તો તેમાં દોષ કેમો ? છોકરી કાંઈ થીમત કે અમત્તદારને ઘેરજ પરણીને જશે એવી પત્ની કેમ કરીને રખાય ? "

છેલ્લું સર્વશું ભરાઈ જતાં ચાંતા ઘુસત ને સ્ટવ લઈ આવી અને પુષ્પાની વાતમાં એને રસ પડ્યો.

૪

સ્ટવ સળગાવતાં પેણીમાં તેજ રેડી સંભારિમાં મૂકતાં ચાંતા બોલી. " ખરેખર

પુષ્પા, મેં પણ એવો તારા એકવાર જોયેલો. એક વખત મારે ત્યાં મારી એક જૂની સાકેલીની છોકરી તેની દસ બાર વરસની બેનને લઈ ચાર દહાડા મેમાન આવેલાં હવે ભગવાનનું કરવું તે તેજ અરસામાં મારી કામ કરનાર બાઈ માંદી હતી તેથી ધરતું કામકાજ બધું મારે જ કરવું પડતું હતું. શીઆળાનો દિવસ ને યોગ મહિનાની કડકડતી ટાક ! મારી મેમાન મંજુલાએ ઉર્તાજ પૂછ્યું :

" મેં ઘોવા ગરમ પાણી મળશે કે ચાંતામાસી ? " હું ઠાંધ બીજા કામમાં હતી. તેથી તેનેજ મેં સ્ટવ પર પાણી ગરમ કરી લેવા કહ્યું.

હવે આ છોકરી જી. એ. ની પરીક્ષામાં પહેલા વર્ગમાં પસાર થઈ હતી. પહેલા વર્ષની પરીક્ષા વખતે તેણે " સ્ટવનાં કાપ " એ પ્રશ્નપત્રના ઉત્તરમાં સેંકડે ૮૦ ટકા માર્ક્ મેળવી Distinction લીધું હતું ! પણ અર્થો કશાક મથવા છતાં તેનાથી સ્ટવ ન સળગાવાયો, પછી તો પડ્યા તો કે નમસ્કાર નહિતો નકારા નિશાળીઆને વતરડાં વણ્યાં એ કહેવત મુજબ તે સ્ટવનોજ વાંક કાઢવા લાગી. આખરે તેને તેજ સ્ટવ પર મારે પાણી ગરમ કરી આપવું પડ્યું. ને પાછું એની બેનનો ચોટસો વાળવાની, નવડાવવાની વગેરે કામગીરી મારા પર તાબી તે છોકરી મજેથી દિવાનખાનામાં ચોપડીઓની અંદર માથું ઘુસાડી બેઠી તેતો વધારામાં—

છડીઆળમાં છના ટકોરા થયા, તે સાંભળતાંજ ચાંતા ચમકી ને બેઠી ઉઠી : " હાય, બાપ ! હ વાચા ને પેકાં તો હમણાં સાતે આવતીને ઉભાં રહેશે ને માથે તો કાંઈ ઠેકાણું નથી, આ છોકરી તો ફરકોને આ તરફ ભાજતી ચે નથી ! " ચાંતાની આંખમાં અકળામણનાં માયાં જળજળીયાં ભરાઈ આવ્યાં.

“ અકળાઓ છો શું કરવા શાંતાબેન ?
લો, હું ઘેર જઈ સાળું પહેરી આવું, હમણાં
બધું કરી નાખીએ છીએ. ” કહેતાં પુછવા
પવનવેગે ત્યાંથી સરી ગઈ.

૫

પાંચજ મિનિટમાં પુષ્પા પાછી આવી તે
દરમ્યાન શાંતાએ સગડી પર વરણ દાળી
મસાલા નાખી મૂકી દીધી અને રટવ પર
પેણી ચડાવી દીધી. જેમાં ઘી પૂરી દીધું ને
તે ચતાં એણે ઝટપટ પૂરીના હુરા કરવા
માંડ્યા. વળી પુષ્પા આવતાં તો ખૂબ જ
સરળતા થઈ ગઈ. પુષ્પા પૂરી વણતી જાય ને
સાંતા પેણીમાં મૂકી તળતી જાય. આમ
રસોઇનું કામ તડામાર ચાલ્યું પણ ઇજને
કાંઈ જ ન પડે ! શાંતાને હજી એની માસાની
કેચરાઈ ભૂસાઈ નહતી. તે તેના જ વિચારમાં
મશગુલ હતી. ત્યાં શાંતાને ભંગ કરી પુષ્પા
બોલી. ‘ રડયું, શાંતા બેન, આવી છોકરીઓ
નોંધ્યે છીએ ત્યારે ખરેખર આગની લણેલી
ડોડરીઓ ખાલી ચોપડીઓના કીડાજ હશે
એમ થઈ જાય છે. ચોપડીઓ વાંચવી મળે
તેટલું જ્ઞાન મેળવવું વાંચવાથી પણ અનુ-
ભવમાં વધારો થાય છે એ બધું ખરું પણ
તેથી ખીજ બાબતોમાં દુર્લક્ષ કરવું એમાં
કાંઈ એટલું જ છે ? આપણે પણ સાળા-
કોલેનમાં લણતાં જ હતાં તે ? પણ હવે
સંસારમાં પડતાં બધું ધરકામ કરવું પડે છે
ને ? એટલે છોકરીઓએ લણલી હોવા છતાં
વખત આવ્યે ગમે તે કામ કરવા તૈયાર
રહેવું જ પડે એ તત્ત્વ આપણે માથાપે
છોકરીઓના મગજ પર ઠસાવવું નોંધ્યે, ‘
છોકરીઓ બધા ક્ષેત્રોમાં અત્યારે બારે
ચીવટથી ભાગ લે છે એ ખરેખર ખુશી
થવા જેવું છે ! પણ સૌ એટલે ધરની
મંત્રી-પ્રધાનએ સૂચ સાવ ભૂલી ગયે કાંઈ
ચાલે ? ” નહિરતો ! ” શાંતાએ કાવકાશથી

કેકું ધૂણાવ્યું. ” અને પુષ્પા જવાસ
લેવા ચોખી,

૬

પૂરી તળાઈ જતાં શાંતાએ પેણીમાં વધેલું
ઘી કાઢી લઈ તેમાં તેલ પૂર્યું અને ખીરામાં
ચમચો ધાલી એક રસ કરતાં તે બોલી.
“ એની શી વાત કરે છે ? એક પારસી
વિદ્વાન પ્રીટ સ્ત્રીની વાત મને યાદ આવે છે !
તે સરસ સરસ લેખો અને વાર્તાઓ લખે છે;
ઉત્તમ વાદવિવાદ કે ભાષણ કરી શકે છે;
શીખવે છે પણ સરસ; પણ ધરકામની વાત
આવી કે ગોતીઆ મરી ગયાં જણાવ્યાં !
ધરમાં રસોઈ કરે પણ મહિનામાં પંદર દહાડા
તો લોજમાંથી જ ભાણાં મંગાવવાનાં, કે
ખજારનાં ચવેલાં પર ચઢાવવાનું ? પતિ
ખિચારો કેળવાયેલો ન કેળવાયેલો સ્ત્રીને શું
કહી શકે ? ને રસોઈ કરનાર માણસ રાખવાની
શક્તિ નહિ એટલે જેમ તેમ નભાવે છે. ”
“ પણ બાપુ ” બા શાંતાબેન ? એમ કેમ હશે
એમ મને તો સમજતું નથી ! સ્ત્રીને ધર-
કામનો કંટાળો આવે-એ તો ખીલકેલ ઇચ્છવા
જોગ નથી-પછી બંધેને. તે ‘ વિદ્વાન ’ હોય કે
અભણ હોય !-શ્રીમંત હોય તોપણ શું થયું ?
માથાપ નાનપણથી છોકરીઓને ધરતું કામ
કરવાની ટેવ ન પાડવી પડે ? સાધન બંધેને
પીચર સાસરા બને કેકાણે હોય-પણ વખત
આવ્યે કંટાળો તો ન જ આવવો નોંધ્યે !
મધ્યમ સ્થિતિની છોકરીઓએ તો રોજ કલાક
જે કલાક માને તેના ધર કામમાં મદદ કરવી
જ પડે ! એમ થાય તો પછી પાછળથી
ગમે તેવું સાદું સાસરું મળે તોપણ આવ્યા
કામના રડાફટા કે ભવાડા ન થાય ! ” પુષ્પા
ખીજ ચૂલાપર કઢી વધારતાં બોલી.

શાંતાએ દહોં બાંખી તેમાં રાખના માટે
કચુંબર ભભરાવતાં કહ્યું “ પુષ્પા, બાપુ હું,

તો એ બધું સમજું છું, ને દલા દરું છું
પણ તારા નણદોઈ-બરા બદાર મુધરેલા
કહેવાયે છે ને-ને મારો મુકન્દ તો અદ્ધ
નવા વિચારનો તે. એ બંનેએ માથાને
ચંડાવી દીધી. ”

સાચકાળ થવા આવ્યો હતો. રસોઈ
યઈ જતાં શાંતાએ બત્તીઓ સળગાવી અને
તુલસીનો દીવો મૂકવા જતી હતી ત્યાં સાતના
ટકોરા થયા. મેમાનોનાં પગલાં વાગ્યાં.

“ ચાલો, આજે તો માલા પરીક્ષામાં
પહેલે નંબરે પાસ થઈ તેના પેંડા પણ

ખાવાના છે ને ? ” કહેતાં મીનાક્ષીએ પ્રવેશ કર્યો,
પાછળ પુરુષવર્ગ પણ હસતો હસતો આવ્યો.

શાંતાએ સૌને આવકાર આપ્યો, પણ તેજ
વખતે તેની નજર પુષ્પા સામે ગઈ અને ઉભય
મથું હસ્યો. પુષ્પા પણ કામ પરવારતાં ત્યાંથી
ઉઠીને પોતાના ઘર તરફ ચાલી; પરંતુ
“માલાનો પરીક્ષામાં પહેલો નંબર”ના બહુકારો
તેના કાનમાં વાગ્યાજ કરતા હતા ! છતાં
શાંતા તો મેમાનોની સારવારમાં ને માલાના
બહુતરનાં વખાણ સાંભળવામાં સર્વ વીસરી
જ ગઈ ! મા તે મા !

૫૭

—સ્ત્રીઓના—

પ્રદર, લોહીવા, રુતુદોષ, વંધ્યત્વ, તથા ગર્ભાશયના રોગો માટે

સુંદરી સંજીવની

ધ્યાતિધામ

અકસ્તીર છે. કિં. શીશી એકનો રૂ. ૧) તથા શીશી ૩ ના રૂ. ૨-૧૦-૦.

દરેક સ્થળે વેચાય છે.

બિ.આ.કે.સી.—

ગાંધી રોડ, અમદાવાદ, બિ.આ.,
સુબંધ નં. ૨, પુના સીટી.

૪ દરેક સ્થળે એજન્ટો જોઈએ છીએ—

દરેક જાતની દેશી દવાઓ માટે સૂચીપત્ર અફેત મંગાવો.

પુણિમાના ચંદ્રને નિમંત્રણ

આલલે શાને હસન્તો

’લ્યા ચાંદલા !

આલલે શાને હસન્તો ? ૧

વિભારીમાં શું મોહો

’લ્યા ચાંદલા !

વિભાવરી શું રસથી ભરી ? ૨

તાર લિયા જો સાળુ

’લ્યા ચાંદલા !

પંખીને શું લોભાયો ? ૩

૧ કે’તો ના તું મુજને

’લ્યા ચાંદલા !

કાળું એ મુખડું શાને ગમ્યું ? ૪

દેખને ધરતીને જોળે

’લ્યા ચાંદલા !

સુદરીઓનો સંઘ આ કરે. ૫

એકને વાહી જોને

’લ્યા ચાંદલા !

રસે મસ્તાની કેવી કરે ? ૬

આલલેથી હસવું છોડી

’લ્યા ચાંદલા !

આવને રૂપમતિ સંગે રહે. ૭

નની મધુસદન મુરેષોત્તમ

પ્રભુનું પારિતોષિક

લેખક :
શ્રી. જયંત દેસાઈ

[એક ટાગોરકૃતિ]

‘ મદાપુષ્પ, અસાધ્ય રોપાણેપથી મુક્ત થવા, પોતાની નિર્દોષતા સિદ્ધ કરવા ચત્ત ન કરતા, આગ્રેષ રવીકારી સદન કરી લે છે. ’
— ‘ કબીરજી ’

ભક્તરાજ કબીરની કીર્તિસુવાસ સમસ્ત દેશમાં સર્વત્ર પ્રસરી ગઇ હતી. તેમનાં રચેલાં ભજનોની જાભાવટથી રથએ રથએ વાતાવરણમાં પવિત્રતા અને ભાવની તટસ્વીનતા પ્રકટ થતી.

કબીરની નાનકડી કુટિર તરફ અસંખ્ય ચરણો ગતિ કરતાં. જનસમુદાય, સાગર સમે તેમની કૃપાની દાર પર ઉભરાતો.

‘ બાપજી ! એકાદ મંત્રનો પવિત્ર ઉચ્ચાર કરી આ કુખીવાનું દર્દ દૂર ન કરો ! ’ ઠોઠ દીનતામયી સ્વરે કહ્યું.

‘ મદારાજ ! આપના ચરણોમાં યરજી સોપું છું, કું પુનઃદર્શનની પ્યારી છું. કબીર પૂર્ણ થાય એવી આશીષ આપેને ? ’ હૃદય લલમલાની નાંખે એવી આદ વાણીમાં ઠોઠ નયયોવના ચિન્તી કરતી. પોતાને નિષ્કામ ભક્ત માનતો ઠોઠ વૈશ્યવ દાય બેઠી કબીરજીની કૃપા પામ્યો. ‘ ભક્તરાજ, ભગવાનની સાક્ષાત્ ભેટ કરાવી આપો ! ’ અને કહી ઠોઠ નાસ્તિકનું અન્યભાવપુક્ત માર્મિક નિવેદન પણ કબીરને કળા પડ્યું કે ‘ હે ભક્ત-સિરોમણિ ! જગતને છેતરવાનું રહેવા દે. પ્રભુ પ્રભુ કરીને નામરટલું કરો છો તે કબીરના અસ્તિત્વને પ્રમાણિત કરી આપો ! ’

મર્ત જિતારાજ અને લાંબુએને કબીર સાંભળતા, સર્વની સમક્ષ એ ભક્તકવિ મહુડ દાસ્ય હસી કેવલ મેજ અંદર બોલના- ‘ ગમ, રામ. ’

અનેક રાત્રીઓ વ્યતીત થઇ ગઇ અને મનુષ્યોની બીડ પણ ઓછી થતી ગઇ. નિર્જન કૃપાનીમાં એકાન્તવાસમાં કબીરજી એકલા બેઠા, હૃદયરની આરાધના કરી રહ્યા હતા. તેમની બન્ને આંખોથી અશ્રુધારા વહી રહી, અને મદમદ સ્વરે તે ભગવાન પ્રતિ બોલવા લાગ્યા.

‘ હે રામ ! કંઠાત્ર પવનગૃહમાં મને જન્મ આપી તેં મારા પર મેટા અનુમદ ક્યો એમ હું તો સમજતો હતો. મને કેઇ બોલાવે નહિ, આદર સન્માન કરે નહિ, સપણો સંસાર યવન સમજી મારો તિરસ્કાર કરે, મૃણા દાખવે અને હું એ નિરાદરની પરવા ન કરતાં, તારી સમીપ આવી ચાંતિથી શાંતન ક્યો કરત-આમ તારી અને મારી નિરંતર ગુપ્ત મુલાકાત થયા કરત. પણ હે પ્રભુ ! એ તો માત્ર ભ્રમણ જ રહી. તેં આવું કષ્ટ કેમ ક્યું ? તેં મારો પરિત્યાગ શા મારે ક્યો ? તું ખરે જ નિઃશુર માયાળી છે ! તું જ રોજ રોજ મનુષ્યોના મદામંડલને ચૂપચાપ મારી કૃપાની તરફ પ્રેરે છે. અને સતારવા મારા આંખે જનસમાજને મૂઢી તું ક્યાં નામી જાય છે ? આમ આકંઠ અને રૂઠનમાં કબીરજીની આખી રાત પસાર થતી જતી.

× × ×

પૂર્વપામ કાળીના પંડીન શાસ્ત્રજોમાં બારે મેઘાદય થયો. શાસ્ત્રજીવનો પ્રોષ રપટ રીને પ્રકટ થયો.

“ શાદિ ! શાદિ ! ‘શાન્તમ્ પાપમ્ ?’

× × ×

એક એક મુસલમાનના મુખમાં પરમ પુર-
ષોત્તમનું પવિત્ર નામ ? એક દુહના પગની
ધૂળ લઈ લાંબને લોકો બ્રહ્મ થઈ રહ્યા છે ?
અરર ! ખરેખર કલિકાળ આવી પહોંચ્યો.
પૃથ્વીમાતા પાપનો ભાર હવે ક્યાં સુધી સહન
કરી શકશે ? ”

“ વસુધરાનો ઉદ્ધાર કરવો આવશ્યક હોય
તો સતત ધ્યાન કરો, નહિ તો પૃથ્વી રસાતળ
પાતાલમાં ચાલી જશે. ”

બ્રાહ્મણોએ પ્રપંચનો પંથ પકડ્યો. એક
નીચ નારીને નિમત્રણ કર્યું. એ રમણીના
કામળ કરોમાં રૂપિયાની થેલી પડતાં તેનામાં
હિંમત આવી. “ કામ આજે જ ફેલેડ કરીશ.
ભયો જાનરમાં એ પાખંડીને હું એઆજર
ખનાવીશ. ”

ખડા કખીરજી એક દિવસ પોતે તૈયાર
કરેલાં વસ્ત્રની (વિચાર) વિદ્ધી કરવા જાનરમાં
નીકળી પડ્યા. યોગમ બ્રાહ્મણસમુદાય એકત્રિત
થયો. અચાનક પેલી અધમાડના દોડતી દોડતી
ત્યાં આવી અને આંસુ વઢાવતી, નિઃશ્વાસ
નિકળતા મુખે કકરાટ કરવા લાગી:

“ આ અજલાને શું તારે આવી જ
સ્થિતિમાં રાખવી હતી ? શું જોઈને તું તે
દિવસ વચન આપી ગયો હતો ? મને નિરાધાર
પરાસ્ત સ્થિતિમાં મૂકી, તું સાધુનો સ્વાંગ
સજી જોડો ! હાથ, આ પાપી પેટ બરવા મૂકી
અનાજ પણ મને નથી મળતું, અંગ ઢાંકવાને
એક ઢાટલું કપડું પણ ન મળે ! હે ભગવાન !
આવા પાખંડી પુરુષની આ સંસારમાં પૂજા
થાય અને પ્રતિષ્ઠા વધે ? ”

કખીરજી નિઃસ્તબ્ધ બેઠા રહ્યા. તેમણે
લેશ પણ લજ્જા કે ક્ષોભ ધારણ કર્યો નહિ.
તેમનું પવિત્ર મુખારવિંદ તેજપૂર્ણ ચળકતું હતું.

તેજ તકે બ્રાહ્મણોએ આવીને રમણાણ
મચાવ્યું. શોરજોર કર્યો: “ ધિક્ષ, ધિક્ષ
પ્રપંચી ! ધર્મના નામ પર આવો પાખંડ ?

શ્રદ્ધલક્ષ્મી રરતે રઝળતી ભૂખની મારી ભીખ
માગી રહી છે. અને તું પ્રજ્ઞના પવિત્ર નામના
ઓથા હેઠળ લોકોને ઠગી .ભોગનિલાસ માણે
છે ? ધિક્ષાર છે તને અને તારા અન્ધ
અનુયાયીઓને. ”

કખીરજીએ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું: “ ખરેખર
હું અપરાધી છું. ત્યાં સુધી મારી પાસે
અન્નજળ હશે ત્યાં સુધી હું તને ભૂખી નહિ
રખડવા દઉં. મને ક્ષમા કર અને ઘેર ચાલ. ”

ધિક્ષાર અને નિંદાના શબ્દો શ્રવણ કરતા
મહાભાવ કખીરે તે સ્ત્રીનો હાથ પકડી કુટિર
પ્રતિ પગલાં માંડ્યા. માર્ગમાં કોઈએ હાસ્ય
કયું, કોઈએ ગાળો દીધી, કોઈએ ગાળો સાથે
પત્થરના પથ્થુ પ્રહાર કર્યા. પરંતુ કખીરે તો
તેમની નાદાની જોઈને શાંતિ અનુભવવા લાગ્યા.

સ્ત્રીની નમણાં ચમકતાં એવાં નયનોમાં
આજે અદ્ભૂત અને નવીન તેજ ઝળકતું
જણાયું. પોળ પોળ અને ગલીએ ગલીએ સ્ત્રી-
પુરુષનાં ટોળેટોળાં દેખાવા લાગ્યાં; પદે પદે
બિભત્સ વાણી સંભળાવા લાગી- “ આ સાધુને
જોઈ લો, મહાત્મા બની જોડો, દુનિયાને પણ
ખનાવી. ” લોકોપવાદની મધ્યમાં કખીરજીએ
પ્રયાણ કર્યું.

સુપંડીમાં પહોંચી કખીર પેલી સ્ત્રીને
આદરપૂર્વક આસન આપ્યું. ભોજનયાજ આગળ
ધરી, હાથ જોડી સંતપુરુષે વિનમ્રતા દાખવી,

“ બહેન, ડરશો નહિ. શરમાશો નહિ.
મારા પરમ પ્રિય પ્રજ્ઞએ જ આજે તને મારા
જેવા ગરીબને ઘેર બેઠ તરીકે મોકલી છે. ”
આટલું બોલી સંતે સ્ત્રીના સમક્ષ પોતાનું
શિર નમાવ્યું.

સત્સંગતિ: કિં ન કરોતિ પુંસામ ।

બસ, એક જ ક્ષણમાં સત્સમાગમનો
ચમત્કાર થયો. અધમ નારીના હૃદયનું એક
પળવારમાં પરિવર્તન થયું. મિથ્યા આંસુ
અદૃશ્ય થયાં. સાચા આંસુની ધારા વહેવા

માંડી. તેને વાચા રકુરી: “ મને હામા કરો, મહારાજ ! પેસાના પ્રયોગને હું મહાપાપના પ્રવાહમાં ધસડાઉં. પ્રભુ ! હવે હું આત્મકલ્પા કરી પાવન થઈશ. ”

“ નહી, બહેન ! મને તો આજે અત્યંત આનંદ થયેલ. પ્રભુએ મારી પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કર્યો. સંસાર હવે મને સુખથી એકસોટ રહેવા દેશે. આપણે બન્ને અહીં હરિશ્રીર્તિમાન કરી શાશ્વત્. ડરીશ નહિ, ગમરાહી નહિ, બહેન. ”

પપત જતાં સંતના સાન્નિધ્યે એક અધમ જીવાત્માને ઉન્નત બનાવ્યો. દેશભરમાં તો એક જ અવાજ સંભળાતો કે: “ કબીર એક પાખંડી દુરાચારી છે. ”-કોઈ કબીરની કુટિરે જઈ નહિ.

કબીરજીને કાને પહોં સોઝનિંદા ચાલી. મત્તક કુકળી કબીરજી એટલું જ કહેતા કે “ ધન્ય પ્રભુ ! હું સર્વથી નીચો, જરાબર તારા ચરખકમળમાં. ”

x x x

“ બકતરાજ ! ચાલો, મહારાજ તમને યાદ કરે છે. ” રાજકુતોએ ત્રિપટીમાં રાજ-સંદેશ સંભળાવ્યો. કુટિરનિવાસીએ નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો. “ માહ ! રાજદરબારમાં મારું સ્થાન ન હોય. ”

“ રાજકુતું અપમાન થશે તો અમારી નોકરી જતી રહેશે, મહારાજ ! ”

“ બહુ સાર, હું આવું છું. ”

રાજદરબારમાં કબીરે ધર્મભગિનિ સહિત પ્રવેશ કર્યો. સુંદર સમાર્યાનમાં કોઈ હસે છે, કોઈ આંખથી કે આંગળાથી ઇસારો કરી કાંઈ સૂચન કરે છે તો કોઈ મ્હોં મચકોડે છે.

રાજા વિચારવમળમાં ગરકાવ થઈ ગયો, “ અરે આ મૂર્ખ નિર્લજ્જ અને નરકદંડ બની, એક સ્ત્રીની સાથે ફરે છે ? ”

પળ બે પળમાં હુકમો અપાયા. રાજાનાં શેરોએ અમલ કર્યો. બકતને સભા બહાર કાઢી મૂક્યો. અનાદર ગળી જઈ બકતરાજ હસ્તે મુખે ચાલ્યા ગયા.

માર્ગમાં લોકોએ મહાત્માનું અતિશય અપમાન કર્યું. આ સધળું જોઈ પેલી સ્ત્રી રડી પડી. ચરણોમાં સિર કુકળી તે સંતને વિનવવા લાગી, “ હે મહાપુરુષ ! મને મુક્ત કરો. હું પાપી અને અભાગિણી છું, મારે લીધે જ આપને ધણું દુઃખ વેઠવું પડે છે, મારો સાથ છોડી દો ! ”

મહાત્મા કબીરે હસીને કહ્યું, “ માતા, તું તો મારું પ્રભુપ્રેરિત પારિતોષિક છે. તું તો ધિરદત્ત બેટ છે. હું તને શી રીતે ત્યજ શકું ? ”

શુદ્ધ, વસાણાવાળું અને સિંગંધમયું

ગ્રાહી તેલ

કિંમત, અકલ્પીયાના બાર આના, માદી બારલીનો સવારૂપિયો

આવું ચોખ્ખું બાકી તેલ તમને ભાગ્યે જ મળશે.

‘ સારસ ના તમો અમારું જ બાકી તેલ વાપરે છે. રાજવીઓ, રાજરાણીઓ, રાજકુળોએ એ સદુને અમારું આ બાકી તેલ વાપરવાની ખાસ ભલામણ છે. ’

સમસુદ્ધીન ઈસ્માઈલજી, ગેંદાગેટ, વડોદરા.

વસન્ત આવી

આવી વસન્ત અલબેલડી, કંઈ લાવી સંગાથે ફૂલરે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

લાવી કોકિલનાં ગીતડાં, મુણી મનડું થાણું મકુલરે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

ખીલી રહી ફૂલવાડીઓ ને, કંઈ ખીલી રહ્યાં ઉદ્યાન રે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

ખીલે મકુલ પુષ્પપાંદડી, કંઈ ખીલે તરુના ખાન રે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

ઝરમર વહે ઝરણાં, અને મહીં મુણું મીઠાં સંગીત રે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

ગહેડી રહે ફૂલમંજરી, મહીં મહેકે પ્રીતમની પ્રીત રે !
રમજુમ કરતી આવી રે:

શ્રી. મધુસૂદન ઐન. ત્રિવેદી



કોયલડી

[ઠાળ—વીણ રે વીણ / રાગરને ચંપો]

જૂલ રે જૂલ ! કોયલડી કુંજે જૂલ રે જૂલ !
ગહેડે ભરી મંજરી ને ફૂલે ફૂલી વલ્લરી,
સોહે વસન્ત ઠેરા સ્નેહના મુહાગ !
પુષ્પે પરાગ ! (ર)...કોયલડી.

વૃક્ષે ફૂટ્યાં પશ્વલે ને ડાલે ડાલે પખીઓ
દૂલોકે ઉમંગ ભર્યાં મીઠડાં મયૂર !
બાળે નુપૂર ! (ર)...કોયલડી.

ગીતે મૃદુ ગુંજતી ને ઉરે માણુ પૂરતી—
નિશ્વે રેલન્તી રસ—ચેતનાના સર !
ક્યારે મુદ્દરે ! (ર)...કોયલડી.
જૂલ રે જૂલ ! કોયલડી કુંજે જૂલ રે જૂલ !

શ્રી. મનુ દેસાઈ

દરેક મનુષ્યના
હૃદયમાં કર્ત-
વ્યની અમુક બાવ-
નાઓ હોય છે; પણ
બહુ 'તીવ્ર પ્રતિભા
વિના એ બાવનાઓ
જોઇએ તેવી હૃદય
આગળ આવેથી
સાકાતી નથી. કેટલીક

યૌવનનાં પ્રદિપ

૭

લેખિકા :

શ્રી. વનજાજા ત. રેસાઈ

તથા વડીલોના અ-
નુભવથી ધડાકાતું
થશે ત્યાં ત્યાં નજર
પડે છે ત્યાં વિષમતા,
દારિદ્ર્ય, અમમતા
ને લીનતા જ દેખાય
છે. આ દારિદ્ર્ય દૂર
કરશે ફક્ત યુવક
જ. " જોવો આ-

વાર એવું પણ બને છે કે એ બાવનાઓ
અનુભવવાની મનુષ્યના પોતાનામાં શક્તિ હોતી
નથી; અર્થાત્ કેટલીક છુપી શક્તિઓ સમગ્રવા
અશક્તિમાન હોય છે. મનુષ્યની આ કર્તવ્યની
બાવના જે સિદ્ધ કરવાની છે તે એકમાં જ
પૂર્ણ નથી થતી. થોડે થયે અંશે તે દરેકમાં
છે; એટલે અરસપરસનાં સદવાસથી તે બાવના
સંપૂર્ણ બને છે. આ બાવના તે સ્થિર નથી.
યુગે યુગે કર્તવ્યની બાવના બદલાય છે. અને
કર્તવ્યો પણ બુદ્ધિ હોય છે. યુવક દંમેટાં
બદલાતાં જતાં કાર્યોમાં જ રહી આવે છે—
બદલાતા જતા યુગનો સપ્તા યુવક જ ધમ
સાકરો. જેટલી બાવના યુવક ઝીંએ છે તેટલે
અંગે સમાજની પ્રગતિનો આપાર તેના

દર્શ તેવું જીવન " યુવક દંમેટા ઉચ્ચ
બાવના અને ઉચ્ચ આદર્શો રાખશે. " શ્લોક
અને મેવા " એ તેનો મુદાલેખ બનશે.
મરીઓ માટે દયા, નાના માટે સદાનુશ્રુતિ ને
મમતા; સમોવડીયા પ્રત્યે સમભાવ અને
વડીલો પ્રત્યે પૂજ્યભાવ.

તેવી તેમને સિદ્ધિ મળશે. શીખ, સંપન્ન અને ધીરજ એ ત્રણે ગુણોથી યુવક પોતાનું જીવન કર્તવ્યનિષ્ઠ બનાવવાનું છે. ચારિત્ર્યનાં સૌન્દર્યથી યુવક યુવતી સામા પર સુંદર છાપ પાડી શકશે, અને સંપન્નથી તેનું જીવન મહેકી રહેશે. તેમાં ધીરજ બળે એટલે તેનાં કામો સુંદર અને સુદૃઢ થવાના. “ પા હોમ કરીને પડો દત્તેજ છે આગે ” એવો ઉત્સાહ પણ સાથે સાથે વિવેક એ જરૂરી છે. એ ખરું છે કે વિચાર અને વર્તન બન્ને વચ્ચે યુવકનો જીવસો અંતર રાખી શકેતો નથી. પરંતુ અમુક સમયે માત્ર જીવસો તો અમુક કાળે બન્ને આવશ્યક છે. કમબાગ્યે આપણે યુવકો પરતંત્ર દેશનાં છીએ એટલે થોડીક ઉદતાપ દોષરૂપે નહિ પણ ગુણરૂપે ખપી શકે ખરી. આપણાં દેશનાં યુવક યુવતી સમાજનાં ઝંઝાનિશો સામે ટકવા છે, ને ટકશે પણ ખરા એવી અમર આશા છે. આજે ત્યાં જીવો ત્યાં સંહાર અને સંહાર જ છે. મોટા મોટા સાક્ષાત્તો વિનાશને પંથે જઈ રહ્યા છે. રાષ્ટ્ર રાષ્ટ્ર વચ્ચે, કોમ કોમ વચ્ચે, મુડીવાદીઓ અને શ્રમજીવીઓ વચ્ચે અતિરાપે અને ચૂસણીની નિશાળી રહી છે; ફેર ફેર, કાન્તી થઈ રહી છે. યુવકનું કર્તવ્ય દરેકની પાસે જઈ તેમને સમજાવું પાડી જે કારણોથી લડાઈ થતી હોય તે દૂર કરી શાંત પાડવાનું છે. આવા કામો કરતાં અનેક જાતની વિટંબણાઓ અને અપકારિની વ્યોરવી પડે પણ નિષ્કામતાવે કરેલી સેવાને અંતે જય થાય છે. અને શાન્તિ ફેલાય છે ! જે કે આજનાં યુવકોએ આપણાં રાજકિય સામાજિક અને ધાર્મિક એમ ત્રણે ક્ષેત્રોમાં સુંદર એવો ફાળો આપ્યો છે. યુવતીએ પણ પીછે હઠ કરી નથી. યુવતીઓએ ત્રીમાં જનશક્તિ આપી છે; તેમનાં વ્યક્તિત્વનું બાન આપ્યું છે, અને હજી સામે લડવા ઇન્કિલાબી બનાવી છે. આ માટે તેમને રચે રચે નાનાં નાનાં મંડળો અને

વર્ગો ખોલ્યા છે. જેને લીધે અનેકનાં આશિર્વાદરૂપ તે બહેનો બની છે. રાજકિય ક્ષેત્રોમાં પણ તેમનો ફાળો ઓછો નથી. જેલમત્રાઓ સેવી છે, અને ગાંધીજીના પડકારને. સંપૂર્ણ વધાવી લીધા છે. સામાજિક ક્ષેત્રમાં પણ તેમનું કાર્ય દીપ્ત નીકળે છે, માતિભેદ, ખોટા વરા, બાળકોનો વગેરે સામે જેલમાં ઉઠાવી છે; ને તે બધાનો નાશ કરવા ભગીરથ પ્રયત્નો ચાલે છે. કેટલીક યુવતીઓ સ્વતંત્ર જીવનની ઉમેદ પાર પાડે છે; અને કૌભાઈ સેવે છે; જ્ઞાનની દીપિકાઓ બની પોતાનાં તેમજ પારકાનાં જીવનમાં પ્રકાશ ફેંકે છે. હુંકમાં તે અજળા મટીને સળગા થઈ છે.

રાજકિય અસંતોષ વધતાં યુવકોમાં સ્વતંત્રતાની તમન્ના જાગી છે અને વ્યક્તિત્વનું બાન આપ્યું છે. જ્ઞાન માટે પ્રીતિ વધી છે. અને દંધક અંશે વિવેક પિયાર પણ જળ્યાય છે. પૂ. ગાંધીજીના પોકારને માન આપી જેલો સેવી છે; લાડીનાં માર સામી છાતીએ ઝીલ્યા છે. એટલે સ્વામિભાનપણું આપ્યું છે. દેશ-પ્રેમ યુવકોની રજે રગમાં બ્યાપી ગયો છે. અને તે પ્રેમે ત્યાગ અને સંપન્નની જ્યોત તેમનામાં પ્રગ્લવિત રાખી છે. આ જ્યોતને પ્રકાશ તેમનાં દરેક કાર્યમાં જણાય છે. ધર્મોપતા, મોટા ક્રિયાકાંડ, દર્શનની ઘેસછા, વિવેક વગરની ગુરૂમકિત વગેરે બધું જ યુવકનાં જીવનમાંથી ખરી ગયું છે અને તેને બદલે શુદ્ધિસ્વાતંત્ર્ય આપ્યું છે. અને વિશ્વ-ધર્મમાં તેઓ માનતા થઈ ગયા છે. કળા, સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાન રાષ્ટ્રને ઉચ્ચ માર્ગે લઈને તેની પુનઃપટના કરશે અને સાથે સાથે પ્રત્યેક જીવનની સુધારણા ધશે તેવી તેમની શક્તિ છે. જ્ઞાનની પ્રીતિને લીધે એકંદરે યુવક-યુવતીનું નીનિતું ધોરણ ઉંચું બન્યું છે. શાઓ તરફ તેમનું વલણ વધતું જાય છે. યુરોપનાં વિચારો તે પોતાનાં જીવનમાં અપનાવે છે. તેમાંનાં કેટલાક પ્રયત્નોને

પાત્ર છે. પરંતુ એ પવનવેગી વિચારો સર્વોચ્ચ આપણા દેશને અનુકુળ નથી આવતા, એટલે સ્થળે સ્થળે ક્રાન્તિ ચાપ છે. એકદમ બદલાતા વિચારો વૃદ્ધો અપનાવી શક્તાં નથી એટલે તેમનો અપમાદ આતુ જ રહ્યો છે; પણ એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. દરેક યુગનાં માણસને પોતાનાં યુગ માટે અભિમાન હોય છે, તે વૃદ્ધોને પોતાનો જમાનો સ્તયુગ લાગે અને બીજાનો કળિયુગ જ ભાગે. પરંતુ ઐતિહાસિક તથા ઉત્ક્રાન્તિની દૃષ્ટિએ જોતાં આ એવું છે. સંસ્કૃતિ તો યુગે યુગે બદલાય છે; ને તેનો વારસો તે દરેક મનુષ્યમાં મુકતી જાય છે, તે અનુભવોથી માણસ ધ્યાય છે; ને દિનપ્રતિદિન તેમાં વિકાસ થતો જાય છે.

યૌવનનાં પ્રય પ્રદિપ કલાં છે. મુક્તિની જ્યોત, ભાવભરી ભક્તિ, સર્જકતાનો જ્યોતિ પ્રવાહ, અન્ય આશાવાદ અને પાંચમું તથા છેલ્લું તે નવજીવનની ભાવના. યૌવન એટલે જીવનનો ધન્ય સમય. એ કાળનાં ઉત્સાહ આશા અને પ્રેરણા આપી જીવનને સુવાસિત કરે છે. યૌવન જ જીવનને સફળ બનાવે છે. યુવકના હૃદયમાં સ્વતંત્રતાનો અગ્નિ પ્રગટવા જ કરે છે. મુશીબતો કે વજ્રધાતો તેને મુંઝવી શક્તા નથી. પ્રકાશની પ્રેરણા પામેલો જીવાન રૂઢિનાં બંધનને તોડી નાખે છે, અને રાજકિય ગુલામીને નાબુદ કરે છે. યુવાન એ કુદરતની કૃતિમાં પરમાત્માનું દર્શન કરે છે અને પરમાત્માને પામવા માટે ભાવનાનો દિવો લઇ તે આગળ ધપે છે. તેનું જીવન નવું નવું સર્જવાની ઝંખના રાખે છે. તે આખી સૃષ્ટિને પોતાનાં કલ્પનાનાં રંગે રંગે છે; ને તેવી આદર્શવાળી બનાવવા તે મંથે છે. તેમાં તેનો અન્ય આશાવાદ હિંમત અને ઉત્સાહ પ્રેરે છે. તે નીડર અને સાહસિક બની ભગીરથ કાળે કરે છે. હિમાલયનાં ગગનચુંબી શિખરો પર ચઢવામાં તે હિંમત હારતો નથી. મહાસાગરનાં અતલ ગર્ભમાં વિહાર કરતાં તે પડે છે, આથડે છે-વળી જોડો થાય છે અને આશા

તથા ઉત્સાહ ભર્યો એ પળે ને પળે વીરતાનાં ડગ ભરે છે. તેને મૃત્યુનો ભય હોતો જ નથી. મૃત્યુ સામે તે ઝડપે છે, કારણ તેને મન મૃત્યુ એ જીવનનો અંત નથી પણ નવ-જીવનને જન્મદારી સાંકળ છે. સાચો યુવક તો જીવનને અનંત માની મહાન કાર્યોમાં ઝંખલાવે છે. આ પંચ તત્વ વિહોણું યૌવન કેમ કેટલી શકાય ! ઉત્સાહ, સ્વતંત્રપ્રિયતા, ભાવનાભક્તિ, સર્જકતા એ યૌવનનાં અનિવાર્ય અંગો છે. એ તત્વોથી પ્રેરાયેલું યૌવન જીવનને સફળ બનાવે છે. આ પંચ તત્વોની આરતી ઉતારી એટલે કે તેવી ભાવનાથી યુવક પોતાનું જીવન દેશને, સમાજને અરે સમસ્ત જગતને ચરણે ઝરવું છે. આ પ્રદિપો યુવકમાં ધ્રુવર-દત્ત છે; તેમાં કાર્યરૂપી તેજ સંચીતે પ્રગ્વસિત કરવાનાં છે. અને ગીતામાં જે કર્મયોગ શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને સમજાવ્યો હતો તે યોગની સાધના યુવકે જ કરવાની છે, તેનું જીવન જ યોગ, ચારિત્ર અને સેવાથી મહેકી રહે. અસંખ્ય આમાનાં દરેક તત્વો યુવકમાં પૂર્ણપણે ખિલેલાં ન હોય; તેમ છતાં પ્રસંગાનુસાર તે ખિલવી શકાય છે અને જીવનને કર્તવ્યબિન્દુ બનાવી શકાય છે. તેણે સમાજની ગતિ અને પ્રગતિ વચ્ચેના ભેદ સંપૂર્ણ સમજવો જોઈએ. જીવનનું કવિત્વ હુંદર ન જતાં તે જળવાય અને આપણી આર્થિકની ભાવના નષ્ટ ન થાય, ને તેની પાછળ રહેલો અંતિમ હેતુ સિદ્ધ થાય તેવી યુવકયુવતી કર્તવ્યની ભાવના સેવે. સદ્ભાગ્યે આજનાં યુવક યુવતીમાં સમાનતા, અધુત્વ, સ્વતંત્રતા ને દેશપ્રીતિ છે; છતાં પ્રેમ અને ત્યાગની ભાવના વધારે ઉન્નત થશે અને સુંદર સ્વરૂપે આદેખાશે ત્યારે તેમની યોગના રાષ્ટ્રવિધાનમાં સંપૂર્ણ ફાળો આપી શકશે.

આવા યુવકયુવતીથી ગતિ કરતો સમાજ નવર પ્રગતિને પંથે જશે; અને દેશનું અરે સમસ્ત જગતનું ભાવિ ઉન્નત કરી પૃથ્વી પર સ્વર્ગ ઉતારશે.

અમે ગુજરાતી

બહેનનું બહાલ

અમે ગુજરાતી ગુજરાતી,
 હૈયે ગુર્જરાત હૃદયોતી,
 અમે ગુજરાતી ગુજરાતી.
 શરદ્યાંદની ચોક છવાતી,
 શુભગરવી ગુજરાતજી ગાતી,
 મરતાની ડોલે મહમાતી
 ગીત ટહુકે ધૂમરાતી. અમે
 પનિહારી પનઘટ જે ભતી,
 ગોરુ મુખ ધૂધટકે દાંધી,
 નેખનહોલ રસે છલકાતી
 અચકાતી લચકાતી. અમે
 આંખાડામે , કોચ ગાતી,
 મયૂરકલાપે હેલ રિશતી,
 કમલકુંજ સરવર છવરાતી
 શ્રમર ગુજ ભારાતી. અમે
 નિર્મળા નીરજરણી બ્રહ્મરાતી,
 સરસ્વતી રત્નોત્રી કંઈ ગાતી,
 ધીરગણી નમંદા - તાપી
 મહીરાગર મહમાતી. અમે

શ્રી. બાલમુકુન્દ દવે

મારો નાનો કુંવર છે છેલો;
 છબીલો રસરેલો રે.
 બહેન ! વીરાને વીંદી લગાવ;
 કુંવર રસ રેલો રે.

એને હસવે મોઢેરા છે લહાવ;
 કુંવર છે છેલો રે.
 એ આનર્ગળ આનંદ તણે રસાવ;
 કુંવર રસ રેલો રે.

એની આંખડીમાં ધન્ય ધન્ય યાદ;
 કુંવર , છે છેલો રે.
 એને જોવે જીવનનો નિશાવ;
 કુંવર રસ રેલો રે.

એને મુખડે ક્ષેત્ર રહ્યો ભાવ;
 કુંવર છે છેલો રે.
 બહેન ! વીરાને વીંદી લગાવ;
 કુંવર રસરેલો રે.

શ્રી. સરોદ

જ

અમારી શાળા

:: રાગ—નાગર વેલીઓ રાષ્ટ્રાવં એ ઢાળ. ::

એતું હેત ના બૂલાય, એવી શાળા મારી,
 દેયું સ્નેહથી ઉત્સાહ, એવી શાળા મારી,

આદારોથી ચાંદલો,
 રેલાવે પેલી ચાંદની,

મનમાં રેલાવે આનંદ, એવી શાળા મારી...એતું હેત ના બૂલાય.
 હંફે ભરે દેયા વિષે ને;

આશા અર્પે અવનવી,

પ્રેરે અન્તરગાં ઉત્સાહ એવી શાળા મારી...એતું હેત ના બૂલાય.
 ભરત શુંબજી સંગીતનાં;

સુંદર ઉદ્યોગો પ્રચારે,

જીવન રંગ સમ બનાવે એવી શાળા મારી...એતું હેત ના બૂલાય.

કું. શકુંતલાદેવી કે. દલ

બહુ ભારે વૃજન : : : : : લખક : શ્રી. આ.

તે ઈંગણો માણસ અસાધારણ ખંધો દેખાતો હતો. વારંવાર સામાન તોલનાર કારકુનના ટેબલની પાછળ, તથા પોતાની પાછળ નજર નાંખ્યા કરતો હતો. હમણાં તેના ખભા ઉપર કોઇ હાથ મુકશે એવી બીકથી, ચોરીછુપીથી તે ચારે તરફ જોતો હોય તેવું લાગતું હતું; અગર, સામાન તોલવાના ટેબલ પાસે ઉભેલા, પહેલાં સહેજ અચંબાથી અને પછી વધારે ધ્યાનપૂર્વક જોતા, રેલ્વે સાર-જન્ટને એમ લાગ્યું.

તે નાના માણસે સામાન તોલનાર કારકુનને તડકાવીને કહ્યું-આતો-ખુદાને ખાતર જલદી કરો. તમે મારી બે ટૂંકા તોલવાનું ક્યારે પૂરું કરશો ? હું આંધી પંદર મિનિટથી ઉભો છું, અને તમે તો મારા પછી આવેલા માણસોનું કામ કરતા રહ્યા છો.

x . x x

સારજન્ટે અર્થહીન દૃષ્ટિથી જોયું કે તે ઈંગણા માણસને ચોબીયા હતા, ગળા કાનની આગળ અને હમણાના નીચેના ભાગમાં એક વાળવાળો મસો હતો, અને તેનો દેખાવ એટલો વિચિત્ર હતો, કે તેને ગમે તે દેશનો કંપી ચકાવ.

બહુ સારું સાફેજ-તે સામાન તોલનાર કારકુન આવેશપૂર્વક બોલ્યો, તમે ખરેખર જોઇ શકો છો કે આને બહુ ધસારો છે. ચાલો-મજૂર-આ પેટી ઉઠાવો.

ચાર મજૂરો નીચા વળીને તે માણસની મોટી ભારે પેટી-જેને તેઓ હાથમાંથી ઉપર મુકીને લાખ્યા હતા, તેને ઉચકવા લાખ્યા. તે પેટી બહુ જળરજસત જણાતી હતી, અને

તે પાંચ ફુટ લાંબી, અઢી ફુટ પહોળી, અને બે ફુટ ઊંચી હતી.

તે સારજન્ટ કોઇ કોઇવાર ટુંકી વાર્તાઓ લખતો હતો; અને આધારે તેની નજર કલંબલાટ કરતાં, શોરબકોર મચાવતાં અને વીકટોરીયા રોશન લગભગ રોજ ભરી મુકતાં લોકોના ટોળાં તરફ ફરતી હતી. પરંતુ તેનું મગજ વિચાર કરતું અટકી ગયું, અને તે ટૂંકના જોરથી જમીન ઉપર પછડાએલા છેડા ઉપર ઉઘસી પડેલા મજૂરની લીણી રાડથી તે સંગેત થઇ ગયો.

તે મજૂર બોલી ઉઠ્યો અરે ભગવાન આ પેટીમાં તે શું ભર્યું છે ? તે બહુજ ભારે છે તેમાં સીસુ ભરેલું હોયું જોઈએ.

સારજન્ટની નજર એકદમ તે ખંધા દેખાતા અને દેખીતી રીતે ગભરાયેલા માણસના મોઢા ઉપર પડી, અને તેના હૃદયમાં એકદમ યડકારો થયો.

હમણાંના જહોરમાં મશહુર થયેલા પેટી-ખાંના ખૂનના બનાવોનો એક દાખલો તાજે-તરમાંજ બનેલો હતો. આ ખંધા દેખાતો માણસ, તેના બેડોળ દેખાતા હાથ આમ તેમ લાંબા પહોળા કરતો હતો, મજૂરોને ધમકાવતો હતો; અને તેમ છતાં તેની ઓણી આંખોમાં તથા અણગમો ઉપગતે એવા મોઢા ઉપર, બચતી લાગણીઓ સ્પષ્ટ રીતે દેખાતી હતી. એટલા ઉપરથીજ આ બાબતમાં વધારે ચોકસાઇ કરવા જેવું લાગ્યું.

તે સારજન્ટ ચાલતો ચાલતો કાંટાના ટેબલ પાસે ગયો, અને વધારે નજીકથી સમવક પડતી જગ્યાએથી, તે નાના દેખાત

માણસના ઝેરને બારીકાઈથી જોવા લાગ્યો, તે પેટીનાં માલિક ઉચ્છેરાયથો જણાતો હતો, અને પોતાની લાગણીઓ ઉપર કાણુ મેળવતો જતો હતો. તેવામાં સાર્જન્ટે વિનયથી અને સાધારણ વાત કરતો હોય તેવી રીતે કહ્યું, સાહેબ તમારી પેટી બહુ બારે જણાય છે. તે માણસે સાર્જન્ટ સામે ઘણી જ ગંભીરતાથી અને શાંતિથી જોયું, અને કંઈક અવાજે કહ્યું, કે ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ ચોપડીઓ હંમેશા બારે જ હોય છે.

હું ઇન્સ્પેક્ટર નથી સાર્જન્ટ છું.

વાર સાર્જન્ટ સાહેબ-આ લોકો મારી પેટીઓ તોળે, તેટલામાં આપણે કાંઈ પી આવીએ તમે માગી સાથે આવશો ?

સાર્જન્ટે પોતાના હોઠ દળાવ્યા-આ ચોખ્ખી ખુશામત, લાંચ, દગલગાથ છે અને શુદ્ધાની સાબિતી પૂરી પાડે છે. તે માણસ તેને ત્યાંથી દૂર લઈ જવા માંગતો હતો.

તે બોલ્યો હમણાં તો તમે તમારી પેટીઓ તોળાવવાની ઘણી જ ઉતાવળ કરતા હતા, ત્યાં વળી તમને એકાએક પીવા જવાનો ક્યાંથી વખત ગળ્યો ?

આ તો માત્ર વિનંતી હતી. સાચું કહું તો મને ખાતરી જ હતી કે સાર્જન્ટ સાહેબ, તમે કામગીરી ઉપર લજો ત્યારે કાંઈ પણ લેજો જ નહીં.

ખંગર કહ્યું સાહેબ અને હવે તો મને એવા વિચાર આવે છે, કે તમારું આ વર્તન ધણું વિચિત્ર છે. જુઓ તો ખગ આ પેટીનું વજન ૨૩૦ ગ્રામ એટલે આગર ત્રણ મણ ખંગાળી થાય છે. તમને નથી લાગતું કે કપડાં અને થોડી ચોપડીઓથી ભરેલી પેટીનું આટલું બધું વજન યાવ, તે વહેમ પડતું છે ? ખરું કહું તો-સાહેબ-હું હાલુબર પણ મળી રહતો નથી. કે તમે ૨૩૦ રતલ વજનની ચોપડીઓ, પેમેન્ટ

માડીમાં મોકલ્યો-અને વળી તેને તમારી સાથે જ માડીમાં રાખો, તમે તેને ખાંડખાંડની માડીમાં જ મોકલો.

તે જરા શ્વાસ લઈ કરી બોલ્યો, હું નથી ધારતો કે તમને સંજોગવશાત, ગેરકાયદે આજેલા દારૂમાં કાંઈ લેવા દેવા હોય.....છે કાંઈ ? જો તમે લઈ જાઓ છો-અરે ! લેજે જ કલાર્ક આ પેટી કયા રેશને લઈ જવાની છે.

X X X

તે યુના જવાની છે, સાર્જન્ટ સાહેબ, અને હવે ત્યારે હું વિચાર કરું છું ત્યારે મને યાદ આવે છે કે આ ગૃહસ્થ અને આ અથવા આના જેવી જ પેટી મેં પહેલા એકાદ વખત કાંઈ જાણ્યો જરૂર જોઈ છે, વળી અસારની માફક જ તે ગૃહસ્થે ખાલી પેટી તે આટલી બધી જારે અને મોટી હોવા છતાં પણ, તેને સામાન સુકવાના ડબ્બામાં ન સુકવા દેતાં પોતાની સાથે જ ડબ્બામાં સુકવાની છદ્દ કરેલી હતી.

સાર્જન્ટે પુછ્યું-તે વાતને દેટસો વખત થયો હશે ?

એકાદ મહીનો, સાહેબ.

એક મહીના પહેલાં-કેમ ?

સાર્જન્ટની તારીખો બાબતમાં માનદાસ્ત સારી હતી, તેથી તેને ગણતરી કરતાં જણાયું કે, આ તો યુનાવાળો પેટીના ખુનનો કેસ બન્યો હતો-અને જેનો ખુની પકડાયો નથી-તે દિવસો દતા.

તે ખાંધો માણસ એકદમ ચાંચકો ખાઈ ગયો, અને સાર્જન્ટે ગેરકાયદેમરના દારૂની વાત કરી ત્યારે તેના મોઢા ઉપર જે શાંતિ દેખાતી હતી તે હટી ગઈ, તે ઘણો વ્યથ જણાવા લાગ્યો, અને બને તેટલી દિશ્વત રાખીને બોલ્યો પણ આ પેટીમાં મારે બીક ગણવા જેવું કશું જ નથી.

સાગરને તેને ધમકાવીને કહ્યું, કે તે તો હું કાંઈ બાળું નહીં, દુકામાં કહીએ તો તમારી વર્તણૂક ઘણી જ વધેમ પડતી જણાય છે. મહેરબાની કરીને આપ. તે પેટી, ઉધાડી મને તેમાં શું છે તે જોવાહો.

દરમીયાન શું છે તે જાણવાને ઇતેન્નર થયેલા લોકોનું એક નાનું સંરખું ટોળું ત્યાં એકઠું થઇ ગયું, અને તે ઠીંગણો માંથુસં મહારાષ્ટ્ર જઈ શકી આંખે આમતેમ જોવા લાગ્યો.

સાગરને વિનયથી હુકમ કર્યો—આગ્રો સાહેબ પેટી ઉઘાડો.

નીરાશાયી અને હારીને તે નાના માથુસે પોતાના પાટકુનના ગજવામાંથી ફૂંચીને એક નાનો ખૂડો બહાર કાઢ્યો.

ખીન્ને દિવસે હાંપાના કોઈ ટીખળા પ્રતિનિધિએ નીચે મુજબ હકીકત પ્રગટ કરી.

શુન્હાને આપ્યાદ રીતે છુપાવવા માટે, માથુસની ભુદિ કેટલે સુધી દોડી શકે છે તે જાણી શક્યું મુશ્કેલ છે. ગાંધકાસે બયોરે વીક્ટોરીયા દરમીનસ રેશને રેલ્વેમાં થતા શુન્હાઓમાં કદી ન બનેલો હોય તેવો આશ્ચર્યજનક અને ન માની શકાય તેવો, એક કિસ્સો પકડાયો હતો. તે બનાવ એવો હતો કે તેને શુન્હો ગણુવો કે કેમ, તે બાબત રેલ્વેમાં રીફા બની ગયેલા વ્યમલદારો પશુ વિચારમાં પડી ગયા; અથવા તો લગેજ સંબંધને કોઈ અસારણુ સંનેગોમાં, નવી વ્યાખ્યા આપી શકાય કે કેમ તેની વિભાસણમાં પડી ગયા.

રેલ્વેના એક સાગરને તેને વ્હેમ પડવાથી, એક મુસાફરને તેની અસાધારણ મોટી તથા બારે વજનવાળી પેટી ખોલવાની ફરજ પાડી. તે સાગરને, હમણાંના આ ગાળુ ઉપરાઉપરી બનતા પેટી ખૂંડેસના બનાવો ઉપરથી આ પેટી ઉઘાડવાની ઇતેન્નરી થઇ.

તે પેટી ઉપર એક ચાર ચોરસ છુપાવેલું

માથુનું પતરાનું ઢાંકણ લગાડેલું હતું, જે એક સુકિતસર મુકેલી કુમારેથી ઉધાડી શક્યું હતું. આ ઢાંકણ, તે શકે પડતાં મુસાફરે કણુલ કર્યો. પ્રમાણે, રેલ્વેના ખીન્ન વર્ગના ડબ્બામાં પેટી લઈને તે એસતો કે તુરંત ઉઘાડી નાંખતો. જો તે ડબ્બામાં તે એકલેજ હોય તો તેને વધારે સગવડતા મળી શકતી. વળી તે મુસાફર ખીન્ન ઉતાએની પેટી કે ખીસ્તરાથી તે પેટી ઉપરનું ઢાંકણ દબાઈ ન જાય તેની ખાસ કાળજી રાખતો હશે.

પેટીની અંદર તે માથુસની ઠીંગણી પશુ અસાધારણ જગા શરીરવાળા સ્ત્રી સૂતેલી હતી, અને તેને સ્વાસ લેવા માટે તેના મોઢામાં એક રમરની નળી મુકી, તેના ખીન્ને છેડા પેટીના એક ચાપડા નીચે ઢંકાયેલા કાચા સાથે જોડેલો હતો. તે શકદાર માથુસે કણુલ કર્યું કે આવી રીતે પોતાની સ્ત્રીને લગેજ તરીકે મુસાફરી કરાવવામાં તેણીની ટીકોટ કરતાં ઓછો ખર્ચ થતો હતો, અને તેઓએ આ રીતે હિંદમાં ગયા દસ વર્ષમાં મુસાફરી કરીને, પોતાના ખર્ચમાં મોટી રકમની બચત કરી હતી.

તેની સ્ત્રીએ પશુ આવી રીતે મુસાફરી કરવામાં આજ સુધી કાંઈ ખાસ અગવડ પડવાની ફરીયાદ કરી નહોતી. કારણ કોઈવાર તેમના ડબ્બામાં બીજું કોઈ ન હોય, તે વખતે તેણી પેટીમાંથી થોડો વખત બહાર પશુ નીકળતી હતી.

ટીકોટ વિના મુસાફરી કરવી એ એક સાધારણ વાત છે. પશુ આવા ધનમોલી પતીઓ તેમને ગળે વળગેલી જડી વજનદાર સ્ત્રીઓને આમ પેટીમાં પૂરીને લગેજ તરીકે મુસાફરી કરાવતા હશે એમ કોઈ માની શકે ખરું ?

૫ નં. ૨૨. બેકાંરના તા. ૨૦-૬-૪૧ ના સંબંધ વીક્ટોરીયા લેખ ઉપરથી અનુવાદ.

શા કામની.....?

કુદરત તણી વિલસે કળા,
ત્યાં ખીલ કળા શા કામની;
રેલે નદિ બ્યાં સ્નેહની,
ત્યાં ખીલ નદી શા કામની.....૧

પશની આંખો સમા જે,
સૂર્ય ને છે ચંદ્રમા;
વરસે પ્રભા બ્યાં તેમની,
ત્યાં ખીલ પ્રભા શા કામની.....૨

વાડી રસાળી બ્યાં મીઠાં,
ખીલતાં ગુલાબોથી ભરી;
ફેલાય ફેરમ તેમની ત્યાં,
ફેરમ અવર શા કામની.....૩

ખીલતાં પ્રભાતે ગ્રીષ્મમાં,
આંખા તણી ડાળે ચઢી;
ગાય ફેાયલ તો ખીલ,
કે ગોપિકા શા કામની.....૪

છો સાથ ઠાનો ના મળે,
નિઃસ્હાય હો જો વા કદી;
રક્ષા પ્રભુ હરહમ કરે,
તો અવર ફૂંડો શા કામની.....૫

શાન્ત એકાન્તે જઈ,
પ્રાર્થે પ્રભુને પ્રેમથી;
ભગવાન લાધે ભક્તિએ,
તો ભક્તિ અવર શા કામની.....૬

વંડાદરા રેશન પર ગાડી આવવા અને અચ્છેદ્ય થવાનો એક જ વખત છે.

આકાશમાં એકાદ બીજાને તારો ચમકતો હતો અને ધીમે ધીમે ઠંડો મધુર પવન વાતો હતો.

કાન્તે ઉતાવળથી પથારી ખાંધી અને રમણને શોધવા માટે બારીમાંથી ડોકલીને જોયું. તે બાજુમાં ચઢા પીતો ઉભો હતો. તેણે મોટેથી ખૂબ મારી, “રમણ, ઓ રમણ.....”

રમણે ચઢાનો કપ મુઠી દીધો અને ચાત-કના નેમ દોડાને જ આપ્યો. તરત જ તેના બે હાથ પોતાના હાથમાં લઇને તે હલાયતા તે બોલ્યો, “કાન્ત, આવ્યો છું ?”

કાન્ત કંઈ ન બોલતાં હસ્યો, અને સામાન લઇને હમામ દરવાજા તરફ પળ્યો તેથી રમણ સાથે તેઓ તેની પછવાડે જવા લાગ્યા. હમામે સામાન ગાડીમાં મુકતાં જ તેને પૈસા આપી તે બેઠે ગાડીમાં બેઠા અને ગાડી હાંકી મુઠી.

અચ્છેદ્યનો વખત હોવાથી હમીશ જન-સમુદાયથી બચક રસ્તો આ વખતે તદ્દન શાંત દેખાતો હતો, ફક્ત વર્તમાનપત્રો વેચનાર છોકરાઓ તથા શાકભાજી વેચનાર મોટામોટેથી ખૂબ મારીને, બ્યવકાર રાજ થવાનું લોકોના ખ્યાનમાં લાવતા હતા. કાન્તે રમણને પૂછ્યું, “તે મારે મોટે રમ શોધી મુઠી છે ત્યાં જ લઇ જવા કહ્યું છે ને ?”

“અત્યારથી જ કોલેજની ઉતાવળ લાગી છે કે શું ? હે બસા માણસ પહેલાં ઘેર તો ચાલ-પછી જોઇ લેવાશે. તારી રમ તરફ જવાનું. હું તને કંઈ મારે ઘેર રાખી નથી લેવાનો.....”

“હીક, હીક.”

“હવે ઘેર ગયા પછી એક ગમ્મત થવાની છે.” હસતાં હસતાં રમણ બોલ્યો.

“શેની ગમ્મત !”

“મારી બેનની ગમ્મત થવાની છે.”

“ગમ્મત અને તે કેવી ? અને તે પણ તારી બેનની ?”

“અરે મારી પાસે પેસો તારો જુનો ફેટો છે ને તેમાં કેટલો ફેર છે તેના પરથી કહું છું.”

કાન્તે કહ્યું, “એટલો ફેર તો થવાનોજ.”

રમણે કહ્યું, “અરે તેણે તો પેસો તારો જુનો ફેટો જોઇને ખૂબ મશકરી કરવાનું કરાની મુક્યું છે.”

અરે, રમણ, “હજી તારી ટેવ મઠ નથી !”

ગાડી કોડી પરથી પોસ્ટ ઓફીસના નાકા પરથી ઘાંડીયા બગ્ગરમાં રમણના ઘર પાસે આવીને ઉભી રહી.

એકદમ ગાડીવાન નીચે ઉતરીને ને પછવાડેનું બારણું ઉઘાડતા જ રમણ અને તેની પાછળ કાન્ત નીચે ઉતર્યા. દાદરા ચડતા હતા એટલામાં જ નિરંજન નીચે ઉતરતો હતો, સીમારેદનો લુમાડો છોડતા તેણે પૂછ્યું, “હેમ રમણ આજે સવારના પહેરમાં જ ક્યાં ગયો હતો ?”

“રેશન પર આ મારા મિત્રને લેવા એવું નામ કાન્ત F. Y. માં છે.” પછી કાન્ત તરફ જોઇને રમણ બોલ્યો, “આ Mr. ડું નામ નિરંજન, એ B. A. માં છે.”

કાન્ત અને નિરંજન એમણે રિમ્ત હાસ્ય

કરતા એક બીજાને વંદન કયું. અને એક બીજાએ બારીકાઈથી અવલોકન કયું.

નિરંજનના મનમાં આવ્યું તે વખતે, કે આ બાધા અહીં ક્યાંથી આવી છે, કેણુ જાણે. અહીં કંઈ નવું પ્રકરણ ઉભું ના કરે તો સાર. કારણ એવું શરીર એક જ વાર જોતા કાયમને માટે વાસ કરે એવું છે. અને પ્રત્યેક-નું આકર્ષણ ખેંચાય એવું છે. આવા અનેક વિચારો તેને એક ચિત્રપટની માફક આવી ગયા. આ વિચારોનું ચિત્રપટ ઉભું થવાનું કારણ એટલું જ કે તે ઇન્દુના પ્રેમમાં પડ્યો હતો. ઇન્દુ શીવાય તેને બીજું કંઈ સુખનું નહી. પણ એ બીચારો શું કરે ? કારણ ઇન્દુને એ બીકલસ પસંદ ન હતું.

“ આ રોકામર છે હં ! ” રમણે કાન્તની તારીફ કરી.

“ સુંદર, બાલુ જ સુંદર ! ”

“ નિરંજન હસ્યો. કેટલું એ કુત્રીમ હતું. પણ પછી તેને કરેલું હાલ્ય પણ ક્યાં નૈસર્ગિક હતું.

“ અચ્છા, પછી આપણે મળીશું જ. ” કાન્ત બોલ્યો, કારણ પહેલાં તેને જોતાં જ કાન્તને કંટાળો આવ્યો હતો. તેથી રમણ તરફ નિશાની કરીને આગળ ચાલવા કહ્યું.

“ રમણે પુછ્યું, કેવી છે વતની ? ”

“ કોના વિષે પુછે ? ”

“ અરે બીજા કોના માટે ? અત્યારે મળેલા નિરંજન વિષે જ. ”

“ અને શું ખબર કે તું મને તેની મુલાકાત અત્યારે જ કરી આપવાનો ! ”

રમણે દરવાજા પર કટકટ કરતાં જ બારણું ઉઘાડ્યું. એક સુંદર તરુણીના બે અધિર નેત્રો કાન્તના મુખ કમલ પર પડ્યા.

તરત જ રમણ બોલ્યો, “ આ મારી બેન ઇન્દુ તું જોળખતો જ હોઈશ

રમણ પછી ઇન્દુ તરફ વળીને બોલ્યો, “ આજ મારો મીત્ર કાન્ત ! ” “ એને માટે મેં તને એટલું ગધું કહ્યું છે કે, હવે વધારે કહેવાનું કંઈ બાકીજ નથી. ”

“ બાધ જોળખાણુ આપવાની આ રીત કે ? ” હસતાં હસતાં ઇન્દુ બોલી.

“ જો મારી જૂલ થઈ હોય તો તૂંજ સુધારી લે. ” રમણ હસતો હસતો બોલ્યો, “ કાન્ત, ઇન્દુની ને તારી જોળખાણુ તો પુરી થવા દે. બોલી બોલીને તને કંટાળો આવશે. એકમાત્ર બોલતા લાગી દે ખલાસ...”

“ આ શું રે બાધ ? ” જરા હળવા ગુસ્સાથી ગરદનને જરા ધક્કો આપતા ઇન્દુ બોલી, “ પારકા શુદ્ધ અગળ શું તું મારી બદનામી કરે છે ? ”

“ માફ કર. ” રમણ બોલ્યો, “ ઠીક પણ બેન સાહેબ હવે અમને કંઈ ચલાપાણી તો ખરા કે નહી ? ”

હા કહીને હસતાં હસતાં આંખના ખૂણા-માંથી કાન્ત તરફ જોતાં જોતાં અંદર ગઈ.

— રમણે કહ્યું, “ હું જરા કપડાં ઉતારીને આવું છું. ત્યાં સુધી તું અહીં બાજુમાં હાથ મગ ઘોળીને બેસજે. બેસેને એકશે ? ”

ચોડીવારમાં જ અંદરથી ટૂંમાં ચાન્નારતો લાઈને ઇન્દુએ પ્રવેશ કર્યો. રમણ ત્યાં ન દેખાવવાથી તેણે પુછ્યું, “ બાધ ક્યાં ગયો ? ”

“ ઉપર ગયો છે, કપડાં ઉતારવા. ”

“ બાલી રીતભાત પણ અમારા બાઈને આવડતી નથી અને શેર ખોકર અને દુકાનનો માલીક થયો છે. ”

“ મને કહીને ગયો છે. ”

“ ઇન્દુએ હસીને પછી સામેના કાંચ પર બેસીને પુછ્યું, “ તમે શું લેવાનું નક્કી કયું છે-આર્ટિસ કે સાયન્સ ? ”

“ આટલું. ”

“ હું પણ આટલું લેવાની છું. ”

“ પણ તમે ગુજરાતી લેવાના હશેને ? ”

“ હા, કેમ ? ”

“ નહી, હું મરાઠી લેવાની છું, તેથી પુછું છું. આપણે રોજ મેનેજમાં સાથે જ નહીં ? ”

આના પર શું બોલવું, એનો વિચાર કરી તે બોલ્યાં ગુજરાતી કરતાં મરાઠીમાં રોમેન્ટિક સિટરેયર બહુ છે ખરું ને ?

“ હા, થોડું થયું એવું ખરું ? ”

એટલામાં રમણ આવી પહોંચ્યો. ને હસતાં હસતાં બોલ્યો, “ એટલામાં રાત્રી થઈ ગયો કે તમારો રોમાંસ ? ”

રમણે વિનોદને ખાતર મરકરી કરી ખરી, પણ કાન્તને કંઈ પસંદ પડ્યું નહીં. અતિશય વિચિત્ર લાગતાં ઇન્દુ મોટે રમાય રાખીને ખૂબ દરડી. રમણે કરેલી મરકરી તેને મનપ્રસંગ ગણી હતી તેવું પ્રદર્શન કાન્તને લાગ્યું, ઇન્દુને બદલે સરલા (સુહુ) મોત તો ? ઇન્દુએ રમણને પુછ્યું. “ કેટલું મોટું ક્યું બાહ, થકા પણ થકા થઈ ગયો ? ” પછી બધાએ ચા-નાસ્તો કર્યો.

x x x

થોડા દિવસો પહેલાં જ સુહુના પિતાની વડોદરા બહારી થઈ દોવાથી સુહુ પણ અહીં જ બંજુવા આવી રહી. તેથી જ કાન્તે પણ પાસેનું આમ છેડીને અહીંની મેનેજમાં આવવાનું નક્કી કર્યું હતું.

મેનેજ ઉપરનાં દળો બે ત્રણ દિવસની વાર હતી. તેથી તેને કાંઈ કામ નહોતું. એ બે ત્રણ દિવસ, તેણે પોતાના થોડાંક દુરનાં સગાંવડાપાને મળી આવવાનો વિચાર કર્યો. તેમાં પણ સુહુને મળાય તો મળી જાય. પરંતુ સુહુનું સરનામું ખર

નથી તેથી ક્યાં જવું એજ એ નક્કી કરી રાખેલી નહીં.

એક દિવસે તે અગાસીમાં અગીયાર સવા અગીયારના વખતે ઉભો હતો, એટલામાં તેણે આંધેથી સુહુને હાથમાં ચોપડીઓ લઈને આવતાં જોઈ. તરત કાન્તનું મન પ્રકુલીત થયું. તેણે દૃષ્ટી અહાર થતાં સુધી જોયા જ ક્યું. છેવટે તેણે વિચાર કર્યો કે આજે સાંજે અહીં ઉજુ રહેવું અને પાંચ વાગે ઘેર જાય એટલે તેની પાછળ પાછળ જવાનું ને ઘર જોઈ લેવાનું.

સાંજે તેણે ઘર જોઈ નાંખ્યું. બીજા દિવસે કાન્ત ત્યાં ગયો. તેણે બદન દાખ્યું એટલે એક સુંદર કુમારીકાએ-સુહુએ ખાસતું ઉધાડ્યું. કાન્ત કરતાં સુહુ જ વધારે ચમકી. તેના મનમાં તેજ વખતે આવ્યું કે આ પાગલ મારી પાછવાડે પાછો અહીં ક્યાંથી ? જેમ તેમ કરીને હું એની જાગમાંથી છુટી હતી તે તો પાછો અહીં આવી પહોંચ્યો જ. મુંઝવણ એ વિચારમાં મૂક બની ગયેલી અને નિરાશા અનુભવતાં તે વખતે તો તેણે કહ્યું, “ આવો. અંદર જઈને કાન્ત જોડો. થોડો ધણી વાતચીત થયા પછી કાન્ત મૂળ પદ પર આવીને વાત કરવા લાગ્યો. એ થોડીવારમાં ઉઠ્યો નહીં તેથી છેવટે સુહુએ કહ્યું, “ મારે થોડુંક અત્યારે કામ છે. મને વખત નથી, મારે ઠરજો નાઈલાજે કાન્ત ઉઠ્યો ત્યારે સુહુને જરા ચાન્તી થઈ.

બીજા દિવસથી કાન્તનો નિયતકમલ શરૂ થયો, કે તે અગીયાર વાગે એટલે અગાસીમાં આવીને ઉભો રહેતો. તેથી એને હમેશા મેનેજમાં જતા મોડું થતું.

ઇન્દુ તેને હમેશા પૂછતી, “ કાન્ત તમે

રોજ આમ ગોડા કેમ પડે છે ? તમને તમારા અભ્યાસની પરવા હોય એમ લાગતું નથી.” કેટલીવાર ઇન્દુએ કાન્તને સમજાવ્યું. પણ કાન્ત તો માનેજ શાનો !

હંમેશા ઇન્દુ કોલેજમાં જતા કાન્તની વાટ જોતી પણ કાન્ત તો આવેજ શેનો ! છેવટે ઇન્દુને નિરંજન સાથે જવું પડ્યું.

રોજ સાંજે કાન્તે સુલુના ઘર આગળથી ફરવા જવાનું શરૂ કર્યું હતું. બે એકાદ દિવસ સુલુના દર્શન થાય નહિ તો તે દિવસે કાન્તનો અભ્યાસ થાય જ નહીં. તેથી ખાસ કરીને તેના આડા ત્યાંથી ચતાજ. તેના ઘરની પાસેજ એક લાઈટનો ધાંભસો છે. તેની પાસે કાન્ત, નિરંજન, રમેશ અને પ્રવિષ્ટ આવીને ઉભા રહેતા.

નિરંજન તેનાથી અને તેટલી કાળજી લેતો. રમેને ઇન્દુના પ્રેમમાં કાન્ત પડે, તેથી નિરંજન હંમેશ સુલુના પ્રકરણમાં કાન્તને ઉત્તેજન આપતો.

પણ સુલુને કાન્ત જોટલો પસંદ નથી તેટલો જ ઇન્દુને પેલા જાડા પુરભાયા નિરંજન પ્રત્યે અણગમો હતો.

કોલેજમાં ડીસેમ્બરમાં સ્પોર્ટ્સ ખાલાસ થઇ અને આજે ઇનામો બહેંચાવવાના હતા. બધાની ખુબ ગરદી થઇ હતી. ઇન્દુએ ફેરમમાં ભાગ લીધો હતો પણ તેને પહેલા રાઉન્ડમાં માર ખાધો હતો. કાન્તે ટેનિસમાં ભાગ લીધો હતો. ને છત્રો, પણ, તે દિવસે પાસે ઉમેલા નિરંજનને ઇન્દુએ પુછ્યું, ‘નિરંજનભાઈ અમારા વર્ગમાં કોઈને કાંઈ ઇનામ મળે એમ છે કે નહીં.’ નિરંજને ચોખ્ખી ના પાડી. એટલામાં ઇન્દુએ પછ્યું, ‘કેમ કાન્ત તો ટેનીસ રમવામાં બહુ જ પ્રવિષ્ટ છે ને, એમણે કેમ માર ખાધો !’ જવાબમાં નિરંજન કંઈ બોલ્યો નહિ.

પણ પાસે ઉમેલા પ્રવિષ્ટે ક્યું, “વાહ ! આપણા કાન્તને ઇનામ મળવાનું છે. એ છત્રો છે.” જરા વારમાં ઇન્દુનું મુખ ઉતરી ગયું હતું તેના પર જરાતરા ફિરવો દેખાવા લાગ્યા.

રાત્રે ઇન્દુ કાન્તના રૂમ પર ગઇ. તે વખતે કાન્ત સિવાય તેના કોઈ ખીજ મિત્રો ન હતા. તેથી ઇન્દુને તેની સાથે વાત કરવાની મજા આવી. ઉપર ચઢીને કાન્તને બેઠાં જ ઇન્દુએ અભિનંદન આપ્યા, તે વખતે ઇન્દુને લાગ્યું બે મારી સાથે અત્યારે હાથ મેળવતે તો કેવું યાત. પણ શેતું આપણા નસીબમાં જ. ખૂબ વાત કરીને ઇન્દુ બહાર પાછો જો વિચાર ફરેવા આવી હતી તે વ્યક્ત કરી શકાયો નહીં.

કાન્તનું મન તે બદલી શકી નહીં. પણ તેણી તેનું મન બદલી શકશે એવું આજના બોક્ષવા પરથી ઇન્દુને લાગ્યું. કાન્તનો સ્વભાવ એટલો વિચિત્ર છે કે પુછવાની વાત નહીં. પણ તેટલોજ રમતીયાળ, તેટલોજ ઉત્સાહી, તેટલોજ મમતાળુ અને હોશીયાર. સુલુ, સુલુ, કરીને તેણે એક વર્ષ શુભાચ્યું. F. V. માં નાપાસ થયો. કાન્તને ખૂબ પશ્ચાતાપ થયો.

x x x

બીજે વર્ષે પાછો કાન્ત કોલેજમાં એક-મીસન લેવા આવ્યો. પણ એકમીસન મળ્યું નહીં. છેવટે ઘેર બેસીને ખૂબ અભ્યાસ કરવાનું કરાવ્યું.

આ સાથે અને ત્યાં સુધી ઇન્દુને મજવાનું જ તે પસંદ કરતો નહીં ન છુટકે તે સુલુના ઘર આગળ ઉભો રહેતો, ત્યારે મેળાપ થતો.

એક દિવસ ઇન્દુને આ વાતની ખબર પડતાં જોટલું ઇન્દુને કાન્ત માટે અભિમાન હતું તે સર્વ તે દિવસથી આણું થઇ ગયું.

છતાં પણ જેણે અંતઃકરણમાં એકવાર વાસ કર્યો છે તે કંઈ એકાએક નષ્ટ થાય ?

દિવાળીની રાત્રીમાં કાન્ત પોતાને ગાંધાળ્ય છે. તેના બીજા માત્રેને હજી જવાને વાર હતી. એક દિવસ સાંજે છંદુ રમેશને મળે છે. તે કાન્ત વિશે પણ રમેશ ખરાબર ઉત્તર આપતો નથી છેવટે છંદુ રમેશ પર ખૂબ ગુસ્સે થઈ. પણ ન છુટકે તેણે કહ્યું, “ કાલે મારી પામેથી એક પત્ર લઈ જશો ? ” રમેશ હા પાડી. બીજા દિવસે જઈને તે પત્ર લઈ આવ્યો.

પત્રમાં શું હતું તે તે વખતે રમેશને ખબર પડી નહીં પણ પાછો કાન્ત જ્યારે આવ્યો ત્યારે ખબર પડી. પત્રનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે હતો.

“ પ્રિય કાન્ત,

આજે કેટલા દિવસથી તમારી સાથે વાત કરું એવું મને લાગતું હતું પણ બોલવાની હીમત જ આવતી નહીં. કેટલા દિવસથી વિચાર કરું છું કે તમને કાનગોશીયાન આપીશ પણ નથી આવી શકતી ને હવે આ પત્રદ્વારા આપું છું.

તમારા મિત્રો મને મળ્યા હતા પણ તે કેવા વિચીત્ર છે. લાલગી બહાની જ વાત કરે છે. એમની સાથે કેટલી મજાનમારી કરી ત્યારે કંઈ તૈયાર થયા. પણ મને ખાતરી છે કે તે તમારા છગરબાન કોસ્ટ છે તેથી જ એમની સાથે આ કાગળ મોકલ્યો છે.

કાન્ત, આપણું કેમ થયતું હું હંટરમાં અને તમે પ્રીટીવસમાં ? બોણ સાત જવા અબાસ ખૂબ કરેને અને મારા જેમ મેકેન્ડ કલાસ મેજવવાની આરામ રાખજો.

આ પહેલાં જ કાગળ છે, વધારે તો શું મળ્યું. પત્રનો ઉત્તર જલ્દી આપજો.

છંદુ ”

આ કાગળ કાન્તને મળ્યા પછી કાન્તને

ખૂબ વિચાર આવ્યો કે આ વાતમાં હવે શું કરવું. પત્રનો જવાબ આપવો કે નહીં. જવાબ નહોતો આપવાનું નક્કી કર્યું. જવાબ ન મળવાથી છંદુ તેના પર ગુસ્સે થઈ ગઈ. તેની સાથે બોલવાનું જ છોડી દીધું.

આવ્યા પછી એક દિવસ કાન્ત સુઝીને ત્યાં ગયો. પહેલાં દંમેશ પ્રમાણે વાત કરતા પાછો મૂળપદ પર આવી પહોંચ્યો. ત્યારે સુઝીએ કહ્યું, “ કાન્ત મહેરબાની કરીને મારા ઘેર લેશ માત્ર પણ આવવાની તકની ન લેશો તો તું તમારો મનપૂર્વક ઉપકાર માનીશ. મારે તમારી સાથે બોલવાની ઇચ્છા નથી. ”

તે દિવસથી કાન્તે પણ વિચાર કર્યો કે બસ હવે ફરી સુઝીનું નામ ઉચ્ચારવાનું પણ નહીં. આવી વાત મહેશ્વરન પામેથી જલ્દી આવ્યા વગર રહે એ સંકેત જ નથી. વાત આવી નથી એટલી મહેરબાની.

ત્યારથી કાન્ત છંદુ તરફ ખૂબ જવા સાચ્યો. રાત્ર સાંજે સાધારણ ૭ સવા ૭એ છંદુ પોતાની બેનપણી સાથે ફરવા નિકળતી ને પોણા આઠ વાગે પાછી ફરતી. છંદુની પરીણ પામે આવવાથી છંદુએ ફરવા જવાનું બંધ કરી દીધું.

આ બાબતમાં પણ કાન્તને તેના મિત્રો સરઆનમાં તેની સાથે આવવા પણ હવે કોઈ અજવાબને સીધે કે ટોર્ડ સાંજને વખત રમવામાં કે લાપજેરીમાં જઈ વખત કાઢવાનું પસંદ કરતા. કદાચ રવા હવે કાન્ત અને રમેશ.

દંમેશ પ્રમાણે કાન્ત અને રમેશ ફરવા ગયા. તે દિવસે ફરવા કોઈ આવ્યું નહોતું. તેથી રમેશ ફરવા જવાને બદલે લાપજેરીમાં જવાનું ફાંટ્યું. લાપજેરીમાંથી નિકળતાં કાન્ત પોતાના, “ મારા પેટમાં દુઃખ છે આપણે હંહર પાંચે. ” તેથી કાન્ત અને રમેશ આદર્શમાં ગયા. આદર્શ, અમમલ છેવટનું જ ને આદર્શ. ત્યાં હંહરને બદલે કૃષ્ણ ને અરાધા પાંચા થતા.

રાત્રિ નિત્યના રીવાજ પ્રમાણે કાન્તના રૂમ પર બધા મિત્રો એકઠા થયા હતા. તે વખતે કદાચ મિત્રોની મિડી અને મધુર મસ્કરીમાં રમેશથી કંઈ વધારે બોલાઈ ગયું કાન્તને તે આટલું બધું પણ અંગત માની લેવાની ખાસ જરૂર નહોતી. ખીન્ને દિવસે કાન્ત આખો દિવસ રમેશને ત્યાં ગયો નહીં. આખો દિવસ તેની સાથે બોલ્યો નહીં. પણ રમેશને ખબર હતી કે આ તો એક બે દિવસ ચાલશે. અને રમેશના મન પ્રમાણે જ થયું. રમેશ તો તેના ઉદાર સ્વભાવ પ્રમાણે કાન્ત સાથે બોલતો જ હતો, પણ તેનાથી રમેશને એક શીખવા મળ્યું અને તે... “અતિ પરિચ્છાત અપજ્ઞા.”

x x x

કાન્ત નસીબદાર તો ખરો કે તેણે ઇન્દુએ પત્રમાં લખેલું હતું તે પ્રમાણે સેકન્ડ ક્લાસ મેળવ્યો.

ખીન્ને વર્ષે ફરીથી ઇન્ટર માટે કોચેજ નોંધપત્ર કરી. ઇન્દુ તો વિશ્વ વિદ્યાલયના જાળામાં સપડાઈ ગઈ હતી. તેથી પાછા બેઠે એકન્ડ વર્ગમાં આવ્યા.

આ વખતે કોચેજનું જનરલ એધરોંગ હતું. તેમાં આ વખતે એક નવી ગમ્મત કરી હતી. કોચેજમાં દર વર્ષે એક કુવા પરના રેંટની માફક જેમ નવા છોકરાઓ આવે છે તે જ્યાં છે

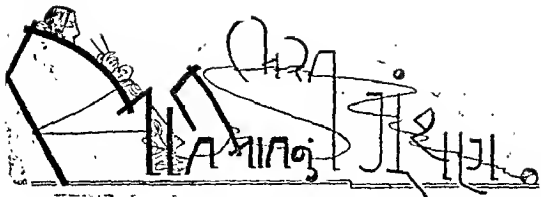
પણ એક ખીજની ઓળખાણ થવાનો પ્રસંગ પણ નથી આવતો. તેથી આ વખતે એવું કરવામાં આવ્યું હતું કે, દરેક જાતની કહેવત કાગળ પર લખવામાં આવી હતી. પ્રત્યેક કાગળ પર અર્ધી કહેવત લખવામાં આવી હતી. તે એક ટોપલીમાં નાખવામાં આવી હતી. તેમાંથી દરેકે એક એક ઉચ્ચકી લેવાની. ગમ્મત કેવી થઈ તે જોવા જેવી છે. તેમાં એક નીચે પ્રમાણેની કહેવત હતી. “ધર જોવું બાંધી ને લગ્ન જોવું કરી” તે પ્રમાણે બધાએ તે ટોપલીમાંથી ઉચ્ચકી. કાન્તના ભાગે ઉપરની કહેવત અર્ધી હાથમાં આવી અને અર્ધી ઇન્દુના હાથમાં આવી. તપાસ કરતા માલમ પડ્યું કે અર્ધી કાન્તના હાથમાં છે અને અર્ધી ઇન્દુના હાથમાં આવી છે.

જ્યારે બધાની કહેવત એકઠી થયા પછી પ્રોફેસરે દરેક વિદ્યાર્થી-વિદ્યાર્થીનીઓને કહ્યું હવે પુરી કહેવત કરીને બે બે જણુ બોલો, પછી એક એક એમ જતા કાન્ત અને ઇન્દુ બે જણુ પ્રોફેસર પાસે ગયા. પ્રોફેસરે તેમની નવી ઓળખાણ કરી આપી. બેઉ જણુ એક ખીજને વંદન ટપું ને પછી પ્રોફેસર તેમને પીપરમીટની ગોળાઓ આપી, આ રીતે કોચેજનું એધરોંગ પૂરું થયું. આ પછી ઇન્દુ તેમજ કાન્ત એકબીજાની વધુ હળામળાને રહેવા લાગ્યાં.



શુજરાતમાં તાલીમકેન્દ્ર

અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદના છેલ્લા અધિવેશન પ્રસંગે રજૂ કરાયેલ આ તાલીમ યોજનાનું શુજરાત માટે સુરત ખાતે તાલીમકેન્દ્ર ખોલવામાં આવ્યું છે. તેની વ્યવસ્થા કુન્દલાજીકેન સારાભાઈને સોંપવામાં આવી છે. તાલીમકેન્દ્રમાં દાખલ થયા છઠ્ઠનાર બહેને રા. ૧૦૫)ખર્ચના તેમના પર મોકલી આપવાના છે.



સી. લીલાવતી પટેલ

૨ થી ૩ વર્ષના બાળકનો કોટ

કોટ ગુંથવામાં લેણ્ટી ચીજો:—
૪ ઓ'સ લીન, ૧૦ અને ૧૨ નંબરના શેષા,
૬ બટન. માપ:—૭ ટાંકા = ૧ ફિટ; ૯
લાઈનો = ૧ ફિટ.

કોટનો પાછળનો ભાગ:—૧૦ નંબર-
શેષા ઉપર ૮૪ ટાંકા લેવા અને ૧૪ લાઈનો
સાદી ગુંથવી. ૧૫ થી લાઈન-ઉંચી. ૨૬ થી
લાઈન-સાદી. ૧૫ થી અને ૨૬ થી લાઈન
મજા વખત ફરીથી ગુંથવી. પછી ૧૨
લાઈનો સાદી
ગુંથવી. હવે ૫-
છીનું ગુંથજી ૧
લાઈન સાદી અને
૧ લાઈન ઉંચી
એમ કરવું. હવે
ફરેક ૧૨ થી
લાઈને બંને બા-
જુ એકેક ટાંકો
પટાડવો. ૭૮
ટાંકા રહે ત્યાં
ગુંથી આ પ્રમાણે
ગુંથવું. કામ
સરખાતથી ૮૫
ઈંચ થાય ત્યાં
ગુંથી ટાંકા પટા-
ડવા વગર ગુંથવું.

ઉંચી લાઈને કામ બંધ કરવું.

બોંધનો ઘાટ:—પહેલી બે લાઈનોની
સરખાતમાં ચાર ચાર ટાંકા બંધ કરવા. પછી
૧૪ ટાંકા રહે ત્યાં ગુંથી ફરેક લાઈનની
સરખાતમાં એકેક ટાંકા પટાડવો. પછી સર-
ખાતથી ૧૦ ફિટ કામ થાય ત્યાં ગુંથી ટાંકા
પટાડવા વગર ગુંથવું. છેલ્લી ઉંચી લાઈને
આવરી નેહાએ.

ખસાનો ઘાટ:—પહેલી ૭ લાઈનોની



શરૂઆતમાં ૭ ટાંકા બંધ કરવા. પછી બાકી રહેલા ૨૨ ટાંકા બંધ કરવા.

કોટનો આગળનો જમણો ભાગ:—

૧૦ નંબરના સોયા ઉપર ૫૮ ટાંકા લેવા. અને ૧૪ લાઇનો સાદી ચુંથવી. ૧૫ મી લાઇન-ઉંધી. ૧૬ મી લાઇન સાદી. ૧૫ મી અને ૧૬ મી લાઇન ત્રણ વખત ફરીથી ચુંથવી. ૨૩ મી લાઇન-૩૭ સાદા, ૧૨ ઉંધા, ૮ સાદા. ૨૪ મી લાઇન-સાદી. ૨૩ મી અને ૨૪ મી લાઇન ફરી પાંચ વખત ચુંથવી. ૩૫ મી લાઇન-૨૮ ઉંધા, ૬ સાદા, ૧૨ ઉંધા, ૬ સાદા. ૩૬ મી લાઇન-સાદી. હવેથી ૩૫ મી અને ૩૬ મી લાઇન પ્રમાણે ચુંથવું. સોયા ઉપર ૫૫ ટાંકા રહે ત્યાં સુધી દરેક આરમી લાઇને બોંય તરફની બાજુમાં એકેક ટાંકો ધટાડવો. સાથે સાથે કામ શરૂઆતથી ૬૬ ઈંચ થાય એટલે ગાજ કરવા. કામની છતી બાજુ આપણા તરફ રાખીને નીચે પ્રમાણે ગાજ કરવા —

૧ લી લાઇન—૩૫સાદા, ૩ ટાંકા બંધ કરવા. ૧૭ સાદા, ૩ ટાંકા બંધ કરવા, આંદી લાઇન સાદી ચુંથવી. બીજી લાઇનમાં ત્યાં ૩ ટાંકા બંધ કર્યા છે ત્યાં લાઇન ચુંથવી વખતે ટાંકા ઉપાડી લેવા. હવે દરેક ૧૭ મી અને ૧૮ મી લાઇને આ પ્રમાણે ગાજ કરવા. બધા મળી ૩ બેઠા ગાજ કરવા. ત્યારે કામ શરૂઆતથી ૮૬ ઈંચ થાય ત્યારે કામની ઉંધી બાજુ આપણા તરફ રાખી બોંય કરવી.

બાયનો ઘાટ:—બાયની શરૂઆતના ૪ ટાંકા બંધ કરવા. અને પછીથી ૪૭ ટાંકા બાકી રહે ત્યાં સુધી બોંય તરફ લાઇનની શરૂઆતમાં એકેક ટાંકો ધટાડવો. હવે ટાંકા ધટાડવા વગર આગળ ચુંથી જવું. છેલ્લા ગાજ પછી ૨ લાઇનો વધારે ચુંથવી.

ગળાનો ઘાટ:—લાઇનની શરૂઆતમાં ગળા તરફના ૧૮ ટાંકા બંધ કરવા. ૨૧ ૨૧ ટાંકા બાકી રહે ત્યાં સુધી ગળા તરફ દરેક લાઇને એકેક ટાંકો ધટાડવો.

પલાનો ઘાટ:—લાઇનની શરૂઆતમાં ૭ ટાંકા બંધ કરવા. અને પછી બધા ટાંકા બંધ થાય ત્યાં સુધી લાઇનની શરૂઆતમાં સાત સાત ટાંકા બંધ કરવા.

કોટનો આગળનો ડાબો ભાગ:—ડાબો ભાગ જમણા ભાગ પ્રમાણે ચુંથવો. ફક્ત ગાજ કરવા નહિ.

બોંય:—(બંને પ્રરખી) ૧૦ નંબરના સોયા ઉપર ૪૬ ટાંકા લેવા. અને ૨૪ લાઇનો સાદી ચુંથવી હવે દરેક સાતમી લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો વધારવો. અને પછીથી દરેક આઠમી લાઇને બંને બાજુ એકેક ટાંકો વધારવો. ૫૮ ટાંકા સોયા ઉપર રહે ત્યાં સુધી. હવે કામ શરૂઆતથી આઠ ઈંચ થાય ત્યાં સુધી ચુંથવો. હવે પહેલી બે લાઇનોની શરૂઆતમાં ચાર ચાર ટાંકા બંધ કરવા અને પછી દરેક લાઇનની બંને બાજુ એકેક ટાંકો ધટાડવો. ૨૪ ટાંકા રહે ત્યાં સુધી પછી બધા ટાંકા બંધ કરી દેવા.

કોલર:—૧૦ નંબરના સોયા ઉપર ૭૦ ટાંકા લેવા. ૧ ટાંકો ઉંધો એમ ત્રણ લાઇનો ચુંથવી. પછીની બે લાઇનો સાદી ચુંથવી. હવે બધી લાઇનો સાદી ચુંથવી. અને બંને બાજુ એકેક લાઇને અંતરે એકેક ટાંકો ધટાડવો. બાકી રહેલા ૪૮ ટાંકા બંધ કરવા.

શીવવાની રીત:—પહેલાં ખબા શીવી લઈ પછી બોંયે લેડી દેવી. કોટનો બાજુઓ શીવી દેવી. ગળાના ભાગમાં શરૂઆત ૧૫ ટાંકા બાકી રાખી કોલર લેડી દેવો. પછી બટન ચોટાડી દેવાં.

પ્રસૂતીના સમય

[જન્યુઆરી અંકના પાન ૩૧૬ થી ચાલુ]

હવે આગળ જણાવેલી બધી તૈયારીઓને પરિણામે પ્રસૂતીના સમય આવી પહેલે છે. આપણે આગળ જણાવેલી બાબતોથી માહિતગાર થયાં હોઈશું તેમ જ માનનીય તથા કામમાં આવતી ચીજોની સંપૂર્ણ રીતે તૈયારીઓ કરી હશે તો એ પ્રસંગ આપણને બીજાકે વિડેટ કે ચિન્તાબધો લાગતો નથી.

દરેક બહેનોએ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે પ્રસૂતીના સમયનું પ્રમાણ દરેકને એક સરખું હોઈ નથી અને તેમાં પ્રકૃતિ તથા શરીરના બાંધા પર ઘણો આધાર રહે છે માટે કદાચ વધારે વિદગ્ધ પણ સાચ તો પણ સાચવેલી રાખ્યાં શિવાય કોઈ પણ રીતે ગભગાઈ જવું નહીં અને એટલા માટે જ પ્રસૂતી સંબંધી યોદી માહિતી દરેક બહેનોએ મેળવી લેવી એ જરૂર છે કારણ કે દરેક ક્ષણ પ્રમાણ છે તે બે સમજમાં આવે તો બે હોસ્પિટલમાં જવાનું હોય તો તેને માટે તૈયારી કરવી પડે છે અથવા બે ઘેર પ્રસૂતી થવાની હોય તો ઘરમાં તૈયારી કરવી પડે છે તેમ જ નર્સ અથવા દાણુ બેને બોલાવવાં હોય તેમને બોલાવવાં પડે છે.

આપણે અહીં વૈદ્યકીય બાબતમાં બહુ હંધાં નહીં ઉતરતાં સામાન્ય જ્ઞાનવાળાં બહેનો પણ સમજી શકે એવી સાદી બાબત જ જણાવું.

પ્રસૂતી થનારે બહેનને દરેક થવા માટે કે તરત દીવેલનો હલકો જુલાબ આપી દેવો આથી એમ કશે કે બે પેટમાં વાલુ કે અછળું ને લીધે કુખનું હશે તો તો એક બે

કાંઈ થવાથી પાછું શાન્ત થઈ જશે અને બે પ્રસૂતી થવા માટેનું જ હશે તો તો જેમ વખત જશે તેમ તેમ વધતું જશે વળી પ્રસૂતીનાં દરેકનું એ પણ એક ચિન્હ છે કે બે એ દરેક હોય તો આપણે ધડીઆલ લાઇને બેસીશું તો જણાશે કે દરેક ચોક્કસ વખતે નિયમિત જ આવે છે એટલે કે અડધે કલાકે આવતું હોય તો બીજો બરાબર અડધો કલાક સાથ ત્યારે જ આવે છે તેમ જ અમુક ચોક્કસ મીનીટી સુધી ચાલુ રહે છે અને તેથી ઉલટું પેટનાં કોઈ બીજાં કારણસર દરેક આવતું હોય એમ લાગે છે તો પણ તે અનિયમિત વખતે આવે છે અને તે ચાલુ રહેવામાં પણ ચોક્કસ નિયમ રહેતો નથી માટે દરેકનો પ્રકાર ધ્યાનમાં લઇને જ તે તૈયારી કરવી.

વળી પહેલી જ વાર પ્રસૂતી થનારી બહેનને સાધારણ રીતે વધારે વખત લાગે છે અને કુદરતી રીતે ચોવીસ કલાક પણ ઘણું ખર્ચ સાથ છે જ માટે તે વખતે પણ ધીરજ રાખવાની જરૂર છે. પહેલી વખત થનારી બહેનને પાંચથી સાત મીનીટી દરેક આવવા માટે ત્યારે અને વધારે બાળકો થએલી બહેનને દરેક મીનીટને આશરે દરેક થવા માટે ત્યારે હોસ્પિટલમાં જવું હોય તો ત્યાં જવું અને બે ઘેર પ્રસૂતી થવાની હોય તો નર્સ અથવા દાણુને બોલાવવા મોકલવું. બે કે આ પ્રમાણે દરેક બહેનને એક જ નિયમ લાગુ નથી પડતો પણ સામાન્ય રીતે આ પ્રમાણે જ બને છે. દાખલા તરીકે બહેનનું

વર્ગમાં પ્રથમ પ્રસૂતી થનારી બહેનને વધારે બાળકોવાળી બહેનના જેટલો જ સમય લાગે છે માટે શરીરના બાંધા પર બ્યાન રાખીને કામ લેવું કારણ કે તેથી ઘણી સુશીલતા દર યાય છે એટલે કે જે હોસ્પીટલમાં જવું હોય તો ત્યાં બરાબર વખતસર જવાથી ત્યાં ખાટલો નકામો રોકાઈને એ લોકોને ત્રાસ થતો નથી અને જે ઘરમાં રાખ્યું હોય તો પ્રસૂતી માટે આવનાર બાઈને તથા બીજાં મદદે આવનારને અસાધારણ રોકાણ થવું નથી. જે સવડ હોય તો દરબની શરૂઆતમાં તેમ જ પહેલી વખત પ્રસૂતી થનાર બહેન હોય તેને માટે તો ખાસ નર્સ કે દાસ્યુ જેને બોલાવ્યાં હોય તેમને બોલાવીને તબીબીત બતાવવી કે તે કેટલો વખત લાગશે તેનો અંદાજ કાઢી શકશે.

હવે આપણે એ વિચારવાનું છે કે જે શહેર અથવા ગામમાં નર્સની સવડ મળી શકતી હોય ત્યાં તો બીજો કાંઈ સલાહ જ રહેતો નથી પણ ધારો કે આપણે જે ગામમાં રહેતાં હોઈએ અથવા કાંઈ કામસર બીજે ગામ ગયાં હોઈએ અને ત્યાં અકસ્માત પ્રસૂતીનો પ્રસંગ આવી પડે અને નર્સ ન મળવાથી દાસ્યુ પાસે કેમ કામ લેવું પડે તો તેને માટે થોડી સૂચનાઓ આપણે બ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

(૧) સૌથી પહેલું એ બાબતનું જરૂરી છે કે એની પાસે લાઇસન્સ છે કે નહીં ?

(૨) કદાચ જ્યાં લાઇસન્સ આપવાનો કાયદો ન હોય તો તે બાઈ અનુભવી અને આજુ ધંધાની છે કે કેમ તેની તપાસ આગળથી કરી રાખવી.

(૩) પ્રસૂતી માટે આવનાર બાઈને ગુખડાં, આંખો ફુપ્પવી, કાદ, વા કાંઈ એવો રોગ ન હોય તેની તપાસ કરવી.

ઉપર પ્રમાણેની તપાસ કરેલી બાઈ આવે એટલે પ્રથમ આપણે એના નખ તપાસવા અને જે તે વધેલા હોય તો આપણી પાંચેથી

કાતર આપીને કાપી નખાવવા તેમ જ આપણા ઘરનું એક સ્વચ્છ ધોએણું લુગડું તેને બદલવા આપણું કારણ કે એનાં કપડાં કદાચ રંગીન જ હશે અને ઘણી બહેનોને ખબર હશે જ કે રંગ તરફ જઈએ તો આકર્ષણ વધારે હોય છે માટે તેથી જ પ્રસૂતી વખતનાં કપડાં કદાચ ફોટેલાં હોય તો ચાલે પણ સફેદ અને ધોયેલાં જ હોવાં જોઈએ. અને બીજું કારણ એ છે કે બીજી કાંઈ પ્રસૂતી કરાવી હોય અને તેને તે જ લુગડાં વારંવાર વપરાય તો પ્રસૂતી થનાર બાઈને તુકશાન થાય છે. માટે સનામતી ભરેણું એજ છે કે આપણે ત્યાં આવે એટલે લુગડું બદલાવી દેવું. અને પછી હાથની ઢાણી સુધીનો ભાગ સાથુથી ખૂબ ઘસીને ધોવડાવવો અને આપણી પાસે પોટાશ પરમેંગેનેટ હોય તેવું એક વાસણમાં લોસન બનાવવું અને તેમાં તેના હાથ બોળાવવા અને પછી પ્રસૂતી થનારી બહેનને અડકવા દેવું અને તે પણ માત્ર પેટ ઉપરથી જ તપાસવા દેવું બીજી કાંઈ તપાસ કરવા દેવી નહીં.

ઉપર પ્રમાણે દાસ્યુને તૈયાર કર્યા પછી એક તપેલીમાં ગરમ પાણી મુકવું અને તેમાં નાળ કાપવા માટેની કાતર તથા દોરો હોય તે ઉકાળવો અને એક વાસણમાં ગરમ પાણીમાં લોચન બનાવીને તેમાં નાખીને બાળુએ ઢાંકીને રહેવા દેવાં.

પ્રસૂતી વખતે વાપરવાના ને કકડાઓ વીં. હોય તેની નાની નાની ઘડીઓ વાળીને એક ચાળણીમાં મુકવા અને તે ચાળણીને એક તપેલામાં પાણી ભરીને તેના પર ચારણી મુકીને થપડી પર મુકવું અને ઉકળે એટલે નીચે ઉતારીને બાળુ પર ઢાંકી રાખવું અને પછી ખાટલો, પાચરવાનું, હોડવાનું તથા પહેરવાનાં લુગડાં હોય તે બધાં વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરવાં ખાટલો એવી જગ્યાએ મુકવો કે જેથી શરીર પર સીધો પવન લાગે નહીં પણ એજાબી દવા મળ્યાં કરે કે જેથી તાંકુરતીને થયું પુટી મળશે.

પ્રસૂતીના ઓરડામાં ઝાઝા માણસોએ રહેવું નહીં ફક્ત કામ પુરતાં એજ માણસો રહેવું કારણ કે ઘણાંને એવી ટેવ હોય છે કે એવા વખતે પોતપોતાના સારા નરસા અનુભવો કહેવા ખેસી જાય છે તેથી પ્રસૂતી ચનારી બાઈ તથા ધરનાં માણસો ચિંતામાં પડી જાય છે. વળી કોઈ કારણસર પ્રસૂતીને વધારે વખત લાગે છે ત્યારે (વધારે ભાગે પછાત વર્ગમાં) અનેક બાધા આખડીઓ મોટે મોટે ઘાટે મોટે છે જેમકે “ભોંયને બાહુ આપીશું” “પીરને મલીદો ચઢાવીશું” વી. વી. નકામો ખર્ચ કરવાને બંધાઈ જાય છે તેમજ દોરા ચીઠ્ઠી કરવાની ધમાક મચાવી દે છે પણ કુદરત આગળ એવું કાંઈ પણ કરવાની જરૂર જ નથી પણ જે વધારે અસક્તી કે ખીજો કાંઈ ફેરફાર લાગે તો ગામમાં સ્ત્રી ડૉક્ટર હોય તો તેને અને ન હોય તો પુરૂષ ડૉક્ટરને જોડાવીને તેની સલાહ લેવી પણ પ્રસૂતી, ચનારી બહેનને ફિકરમાં નાખી દેવી નહીં.

વળી કેટલીકવાર અધીરાણને લીધે અસાળા-આની ખીર વી. વી. ઘણી ગરમ ચીજો આપવામાં આવે છે કે જેથી પ્રસૂતી ઝટ થઈ જાય એમ માને છે પણ ખોટું છે કારણ કે કુદરત આગળ બધી દોડધામ કરવી નકામી છે અને ઘણીવાર એમ બને છે કે પ્રસૂતી પહેલાં ખૂબ ગરમાવો લીધો હોય છે એટલે પ્રસૂતી થયા પછી માતાને ચોટાંમાં તથા ગળાંમાં ગરમી થઈ જાય છે અને તેને લીધે પછી ખોરાક બરાબર લેવાતો નથી અને તેથી અસક્તી આવી જાય છે અને બાળકને પણ ગરમી જણાય છે. પ્રસૂતી ચનારી બહેનને જે કંઠી કે સુસ્તી લાગતી હોય તો તન્ન, એળચી લવંગ અથવા સૂકે, ખૂરી, કુદીનો એવી ચાહ બનાવીને પાણી કે જેથી સ્ફૂર્તિ રહેશે જે વધારે વખત લાગ્યો હોય તો થોડો હલકો ખોરાક પણ આપવાથી સક્તી કાયમ રહેશે. કેટલાંકને એવો જીરેમ હોય છે કે પાણી પીવાથી ફુગ

થઈ થઈ જશે તેથી પાણી પીવાને આપતાં નથી તે પણ ભૂલ છે પાણી પીવાથી તુકશાનને બદલે હિલ્ટો ફાપે જાય છે.

આગળ જણાવેલું ‘બહુ’ કામ સંપૂર્ણ થયા પછીની પ્રસૂતીના બરા સમયની જવાબ-દારી નર્સ અગર દાયણુને માથે છે આપણી ફરજ સગર્ભા બહેનની શરૂઆતથી તે છેવટ સુધીની સંભાળ રાખવાની તથા પ્રસૂતીને મારે સાધનો તથા સામાન તૈયાર રાખવાની છે મારે તેમાં કોઈ પણ બાબતમાં ગફલત કે આળસ રાખવું નહીં.

હવે છેવટે મેનવણીરૂપે એટલું જ કહેવાય કે દાયણુ વી. પસંદગી દાયણુ સાથે સંપર્કમાં આવેલાં હોય તેમને પુછીને માહિતી મેળવીને પછી કરવી કારણ કે કોઈ દાયણુ સમજી હોય છે તો તો ચોખ્ખ સલાહ આપે છે જ પણ કોઈ કોઈ એવાં પણ હોય છે કે પોતાના એક કેસના પૈસા જાય એના લોકો ધરનાં માણસોને યોરી ખોટી દિગમત આપ્યાં કરે છે અને છેવટે કેસ મુશ્કેલીમાં આવી પડે છે ત્યારે જ કહે છે કે હવે હોસ્પીટલમાં લાઇ જાઓ અથવા નર્સને બોલાવો મારે પહેલાંથી બધી તપાસ કરીને કામ લેવું, પણ જે કદાચ ખાતરીલાયક દાયણુ પણ ન મળે તો સલામતી ભરેલા રસ્તો એ છે કે નજીકનાં જે શહેરમાં સુવાવડ મારેના હોસ્પીટલ હોય અથવા તો શીખેલી નર્સ મળે એમ હોય તો થોડો દીવસ અડચણ ભોગવીને પણ ત્યાં જઈને રહેવું અને પ્રસૂતીના દરખાસ દીવસ ત્યાં કાઢી આપવા પણ અનધડ દાયણુ પાસે કદી પણ પ્રસૂતી કરાવવી નહીં આપણા વડોદરા શહેરની ઘણી બહેનોએ જોયું હશે કે ગામડાંના ઘણા કેસો અધવચ બાળક દસાઈ ગએલા ગાડાંમાં નાખીને હોસ્પીટલમાં આવે છે મારે એવા જોખમનો પ્રસંગ આવે તેના કારણે પહેલાંથી જ શહેરમાં આવીને સુવાવડ કરવાનો વિચાર રાખવો એજ સાચું છે.

સૌ. શાન્તા મહેતા



[૧] જાપાનની કુળગદંબાઓ

જાપાની લલનાઓ રાષ્ટ્રના આર્થિક અને ઔદ્યોગિક જીવનમાં અતિ મહત્વનો ભાગ આપે વરસો થયા બાજી રહી છે.

જાપાનના કોઈપણ કારખાનાની મુલાકાત લે, જાપાનની કોઈપણ સાળામાં પ્રવેશ કરો, જાપાનના કોઈપણ લીલાછમ ખેતરોમાં પરીવ્રમણ કરો, જાપાનની કોઈપણ બસમાં બેઠીને શહેરભરમાં મુસાફરી કરો—જાપાનના કોઈપણ રથએ જવ અને ફરેક થયે તમે જાપાનની કોમળાંગીઓને પોતાની પીઠ ઉપર પોતાના બાળકનો ભાર ઉપાડીને આનંદ અને ઉત્સાહથી કામ કરતી જોશો રાષ્ટ્રના ફરેક ક્ષેત્રમાં જાપાની રમણી પોતાનો ફાળો અપરીમીત ઉત્સાહથી આપે છે અને પોતાની જાળવણી આશ્ચર્યજનક ખર્ચ અને ધીરજથી વહન કરે છે.

અને જાપાનમાં કુલ જે રથોએ જાપાની લલના મુદત જોતામાં આવતી નથી. એક તો નાનકડા અને યુવવલ્લભમાં ધંત્રો વચ્ચે એના ચંદ્રવંદના દર્શન થવા નથી અને બીજું સરકારી સ્ત્રીઓમાં એનું રમતીલાલ અને હળુ વદન કદાપી દ્રશ્યોપચર મળતું નથી.

*

જાપાની રમણીઓ બદારના અનેકનીપ કાર્યોમાં ઉત્સાહનર્થી ભાગ લઈ શકે છે એનું મુખ્ય કારણ એ કે તેમને ધરખુ જીવનની વીનીય જોખમોથી એકાએક દીરજ આશ્ચર્યની આવાંઓને જેમ ઉભાવવી પડે છે તેમ ઉભાવવી પડતી નથી.

જાપાનમાં ધરોત્ત આંધકામ લાગડાતું કરવામાં આવેલું હોય છે. તેમની ઉપર રંગરોગન કરવામાં આવેલો હોતો નથી. ધરોત્ત બારીઓ પણ કાચથી હોય છે. એ ધરમાં જે ત્રણ નાની નાની બારડીઓ હોય છે અને ધરમાં ફરતીયર જેવું છતું હોતું નથી. જાપાન ઉપર ફક્ત વરસાદ બીજાવેલી હોય છે અને છાંયમાં કપડા રાખવાની એક જ પેઠીઓ પડેલી હોય છે. આ મુજબ ધરમાં રાચરચીલું બહુજા એકાદ ટોવાયી જાપાની રમણીઓને તેમની સાશ્વત્બાળ કરવા પાછળ બહુ સમય ગુમાવવો પડતો નથી.

વરસમાં જે વખત જાપાનની સરકાર ફરેક ધરને ઘોળને સ્વચ્છ અને સાફ કરવાનો હુકમ આપે છે અને આ સાફકારી કામ સરકારી દેખરેખ નીચે થાય છે.

સચારના ધરતું કામ કરવા પાછળ જાપાનની રમણીઓને બહુજા એકા રામવનો ભાગ આપવો પડે છે.

પહેલો ફાટાંગ બીજાનું સમેટીને અભરાઈ ઉપર મુજી દેવામાં આવે છે તે પછી ક્રમશઃ એક ઘોળને જાપાની ગૃહીણી માછલી અને ઘોખા સંપત્તિ મુજી દે છે. ધંત્રી વખત માછલી તો કાચીજ આરોગ્યમાં આવે છે એટલે ફક્ત માખા રંધવાનીજ એને મહેનત કરવી પડે છે, જાપાનમાં સાકાપાને આદાર બહુ જ આપે કરવામાં આવે છે. કોઈ કોઈ વખત વટાણા, કોખી વીગેરેનું સાકા અથવા તો અથાણું કરવામાં આવે છે.

તે પછી ધરના બીજા કાર્યો ક્રમશઃ આટોપી લેવામાં આવે છે. ધરમાં જાન કરવાનો આનંદ

ફક્ત શ્રીમંત લોકાન્ત-ભોગની રહે છે. સામાન્ય અને ગરીબ જનતા નહોતે સ્નાનગ્રહોમાં સ્નાન કરે છે.

*

આમડામાં રહેતી નંપાની રમણી પેતાના કુટુંબને ભાત, અથાણું અને ગરમાગરમ ચણેનો નારતો આપીને પેતાના બાળકને પીડ ઉપર બાંધીને ખેતરમાં મજૂરી કરવા માટે ધરખાંધી વીઢાય થાય છે. ક્રોમોનો, ધારણું કરીને તે ખેતરમાં સખતમાં સખત મજૂરી કરે છે. કેટલીક વખત તે એકલીન મજૂરી કરે છે અને કેટલીક વખત તે પેતાના પત્ની અને પુત્રને ખેતરમાં મદદ કરે છે.

વસંત રૂઠમાં તે શીયાળાના પડનો પાક ફાળે છે અને ચોખાના ઊડવાઓ રાપે છે. ખાનખર રૂઠમાં તે પ્રજ્ઞલીત હાથથી ખેતરમાં કુમકુમ પથ્થીઓ પાડે છે અને ચોખાનો પાક લાજુવામાં પેતાના વડીલોને મદદ કરે છે. ખાસ કરી ચઢાના પાંડાઓ તોડવાનું કામ અને રેરામના કીડાઓને ઘેરવાનું કાર્ય નંપાની લલનાઓ કરે છે.

નંપાનમાં બાર ઉપાડવાનું અને મજૂરીનું કાર્ય થયું. ખરું નંપાની અબજાઓ કરે છે. દરેક રૂઠમાં તે સાકપાનના મોટા ટાપણા માથે ઉપાડીને બનરમાં સામી મળે છે અથવા તે બનાજી બહેલી હાથમારી રસ્તામાં આનંદથી ખેંચતી જોવામાં આવે છે.

બનરમાં દુકાનોને રાજુગારવાનું અને તેમને આકર્ષક બનાવવાનું કાર્ય પણ નંપાનની સ્ત્રીઓ કરે છે. પીડ ઉપર બાળક રાખીને તે મોટા રોડોમાં આકર્ષક છુટ્ટી ફૂટી હોય છે અને માલકોને મધુર સ્મૃત કરીને આવડાર આપે છે.

*

નંપાનના દરેક-મહેર અને આગડાઓમાં બનરમાં નંપાનની સ્ત્રીઓ દૂર દુરથી ફળકુલ, સાકપાન, તેયાર શીવેલા કપડાં, લાકડાના ત્રેડા, રમકડાં, ખાલ પહાચો વીગેરે વીગેરે અનેક ચીજો વેચવા માટે આવે છે.

ખાસ કરી મંદીરમાં મેળાઓમાં નંપાની વેપારી સ્ત્રીઓને સારો તકાડો પડે છે. મંદીર નજીકના ચોગાનમાં તેઓ નાનકડી હાટીઓ ઢાળી કરે છે અને એમાં પેતાનો માથ સુદર રીતે ગોઠવીને આલકોને આકર્ષવા માટે માલની મોટીથી મહેરાત કરે છે.

અમેરીકામાં જેમ મોટરકાર વેચનારાઓ મોટર ખરીદનારાઓને ફી વગર મોટર ચલાવતા શીખવે છે તેવી રીતે નંપાનમાં ઘણપરાછર વેચનારી કંપનીઓ ઘણપરાછર ખરીદનારાઓને મફત ઘણપ કરતાં શીખવે છે. આવા ઘણપરાછરના કલાસોમાં રો'કડો યુવતીઓ ઘણપ કરવાનું શીક્ષણ લે છે.

હાલકોને રસ્તા ઉપર યુવના આપવાનું કાર્ય કોઈ કોઈ જગ્યાએ નંપાની સ્ત્રી બહુ કુશળતા પૂર્વક કરે છે. પહાંખારાં ગેસ રોડોનામાં પણ માલકોની જરૂરીયાતો ઉપર સ્ત્રીઓ દેખરેખ રાખે છે. તેઓ મોટરની ટાંકીઓ ભરી આપે છે અને તેલ અને યાંત્રીનું માથ બરાબર લપાડે છે. ફરજ વખતે ઉનાળામાં તેઓ પાશ્ચાત્ય વેપારક પરિવાર કરે છે પરંતુ શિયાળામાં ક્રોમોનોને તેઓ વધુ પસંદગી આપે છે.

નંપાની સ્ત્રીઓ નવારે ફરજ ઉપર હોય છે ત્યારે તેઓ પાશ્ચાત્ય વેપારક સમજાવવાનું વધુ પસંદ કરે છે પરંતુ ધરમાં તો તેઓ પેતાનો રાષ્ટ્રીય વેપારક પરીધાન કરે છે. નંપાની પુરોનો રાષ્ટ્રીય વેપારકમાં સમજ થયેલી નંપાની યુવતી વધુ મળે છે.

*

ટોપીઓ અને ઓકાસાના આધુનિક આવી-સાન ધોખેરોમાં નંપાનની રૂપકુમારીઓ અમેરીકાની નુલ્લરાણીઓ માફક સુદર અને કૌમતી વેપારક પરીધાન કરીને વીરેશ નુલ્લરંગની નવારે રમકડા જમાવે છે ત્યારે તેમને નંપાની રમણી તરીકે ઓગળી કલાકથી બહુજ સુરેલ લઈ પડે છે. નુલ્લ અને સિંગીતની આવી મહેલીશમાં પાશ્ચાત્ય શીક્ષણમાં રંખાયેલા હબરે નંપાની યુવનો ઉત્સાહથી ભાગ લે છે અને તેમના

મોઢક રૂપ અને મધુર કંઠ ઉપર હળરો ચેનો-
ન્યોછાવર કરે છે.

જપાનમાં સ્ત્રીઓને કોઈ પણ જાતનું કામ
કરતાં મુદ્દલ શરમ લાગતી નથી મહેનત કરીને
આજીવીકા ઉપાર્જન કરવામાં તેઓ પોતાના
જીવનને મન્ય માને છે. રાષ્ટ્ર કાર્યના કોઈ પણ
ક્ષેત્રમાં સ્ત્રી જીવનની સુકુમારતા તેમને મુદ્દલ
સ્પર્શી શકતી નથી એ ખીના ખરેખર અણીનંદનને
પાત્ર છે.

શ્રી. ક. જ. જીવેરી
(સાપ્તાહિક 'શુભ' સમાચારમાંથી)

[૨] નૃત્ય કલા

નૃત્ય એ કલા છે, કલાકાર એ કલાને પોતાની
કદે અને પ્રભુને નામે એ કલાનો પ્રચાર કરે ત્યાં
સુધી એ કલા વંદનિય ગણાય છે, પણ એ
કલાકાર એ ન જાણે કે જે દિવસે નૃત્યનો વ્યાપાર
થશે તે દિવસે એ કલા શુદ્ધરૂપ કુદુંબતી નહિ
રહે. નૃત્ય કલા પોતાના આનંદ માટે છે એનો
વ્યાપાર થાય એટલે એ કલા કલા મઠી બીજી
સ્વરૂપ પડે છે. ધંધાદારી નૃત્ય શુદ્ધરૂપ કુદુંબો
માટે નથી. કલા તરીકે નૃત્ય આનંદરૂપ છે,
વ્યાપાર તરીકે ભયંકર છે.

(હુડાણા હિતેચ્છમાંથી)

તૈયાર છે—આજેજ મંગાવો....

જુદા જુદા
કવિઓનાં
કુદર બાલગીતોના
સંગ્રહ

કુલવાડી

પ્રકાશક :
હુડાણામિત્ર પ્રેસ, વડોદરા

મૂલ્ય : ચાર આના : પોસ્ટેજ જુડું.

ધણા વખતથી તમે જેની શક્ય જોતા હતા તેની નવી આવૃત્તિ બહાર પડી ચુકી છે

વિશ્વ ભારતી

(આવૃત્તિ બીજી)

મૂલ્ય : રૂ. ૧-૦-૦

લેખક :
કવિવર રવિન્દ્રનાથ ટાગોર

આજેજ તમારી નકલ મંગાવી લો

લખો—

પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ

હુડાણામિત્ર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, રાવપુરા, વડોદરા.



શ્રી. વિજયાલક્ષ્મી પંડીતના પ્રમુખપદે મદ્રાસ હસ્તાની અખિલ હિંદ મહિલા પરિષદનું વાર્ષિક મેળાવડો થયો હતો.

સૌ. ઉર્મિલા મહેતાએ અ. દ્વિ. મ. પ. વાર્ષિક અધિવેશનમાં હાજરી આપી હતી.

શ્રી. કુસુમબેન ઠાકોરનું વડોદરા રીટરી કલબમાં શુભરવીના બાલમંદીરે એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન હતું.

શ્રી. સંવિતાબેન ચીમનલાલ લલ્લુલાલ પટેલના પ્રમુખપદના નીચે વડોદરામાં શ્રી ચીમનાબાઈ શ્રી સમાજના ગરબાનો કાર્યક્રમ થયો હતો. તે પ્રસંગે સૌ. સંવિતાબેન વરુધી એમની પુત્રી બેન નિમળાના હાથ નિમિત્તે સમાજના સભ્યોને પાર્થ આપવામાં આવી હતી.

વડોદરામાં સાયન્સ કોંગ્રેસ બરાબ તેમાં મિસીસ વાઘીયા, શ્રી. હરીશ મહેતા, સૌ. ઉષા મહેતા, શ્રી પ્રમીલા મહેતા અને બીજા યજ્ઞાંબ્દેનોએ હાજરી આપી હતી.

શ્રી કુસુમ ઠાકોરે બરોડા કોલેજમાં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું.

મિસીસ રોહિયા વાઘીયાએ બરોડા કોલેજમાં અને વડોદરા સાહિત્ય સમાગમાં બાણ્યો કર્યાં હતાં.

શ્રી રહીનાબેન તૈયબજીના પ્રમુખપદના નીચે વડોદરા શાંતિ સમાજની વાર્ષિક સંવેશન થયો હતો.

સુરતની મહિલા વિદ્યાલયમાં શ્રી. ચંદ્રિ-મજેન પાઠકજીના આમંત્રણથી શ્રી. મેળાણીનાં હાથે રાષ્ટ્ર ભાષા વર્ગના પ્રમાણપત્રો તથા પારિ-તોષકો આપવામાં આવ્યા હતા.

લેડી વિદ્યાભોવરી નીલકંઠના પ્રમુખપદે અમદાવાદ શાંતી તાપી પોળમાં આરોગ્ય સમિ-તિના વાર્ષિક ઉત્સવ નિમિત્તે સીએનટી બહેર સખા પોળમાં હતી. અને બાળકોના શારિરીક તપાસની હરીફાઈ થઈ હતી.

શ્રીમતી રોહિયાબાન : મુંબઈ પ્રાંતિક સમિતિએ મુંબાઈ માટે રવંથ સેવકજી વસ્ત્ર કરવાની યોજના કરી છે તેને માટે કમીટી નીમી છે તેમાં શ્રી. રોહિયાબાન નીમાયાં છે.

સૌ. વર્ધા પહેલા બનાવેલી સાડીની બેટ : શ્રીમતી વિજયાલક્ષ્મી પંડીતને કોનાલાડમાં મળેલા અ. હી. મ. પ. અધિવેશનના પ્રમુખ સભ્યે પીયાપુરમના મહામાલએ આપી હતી. આ સાડીનું સુવર મહારાજના દાદી માએ કંત્યું હતું.

લેડી લમડી : મુંબઈના ગવર્નર સાહેબ વડોદરા આવ્યા તે પ્રસંગે તેઓએ તથા તેમનાં પત્નિ લેડી લમડીએ શ્રી ચીમનાબાઈ શ્રી હરી-માલજીની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓએ છુલ સંતોષ બહેર કર્યો હતો.

શ્રીમંત મહારાજકુમારી અલકનંદાને નાની દેવાચના રાજકુમારીનો આ. બી. ઇ નો ખીતાબ મળ્યો છે.

૧૯૬૨ ગ્રીસ લેવિલ ઇલેક્ટ્રા લાફમેનને (બરોડા) કેસરદિંદ સીલ્વર મેડલ મળ્યો છે.

શ્રી. ભુરીબેન મેડીકલ ટ્રસ્ટ વરુધી ચાલતા દવાખાનાનો મધ્ય વર્ષમાં ૧૯૨૧૮ ફરદી-ઓએ હાથ લીધો છે.

મીસ બસુબેન અરેશર ગોરા પ્રી-સી-પાલ ચોરસ હાઇસ્કૂલ મુંબઈને કેસર દિંદેનો મેડલ મળ્યો છે.

સૌ. વિજયાલક્ષ્મી પંડીતના પ્રમુખપદે કોનાલાડમાં અ. હિ. મ. પરિષદનું ૧૭ મું અધિ-વેશન બરાબ હતું.

લેડ મીસ્ટ્રેસ દેવાબેનની બહાદુરી : બરુચ હસ્તાના આમેલા તાલુકાના સંઘામિ ગામના તળાવમાં સાતેક વર્ષની ટાકરી ન્દાવા પડેલી તે ફળતી જાણતા કન્યાસામાના લેડ

મીસ્ટ્રેસ દેવાબેન જોશીએ કાછડો મારી તથાવમાં જુરો મારી છાંદનીને બચાવી લીધી.

શ્રી. મહારાણી ચીમનાબાઈ મહિલા વિદ્યાલયને રૂ. ૫૦૦ ની મદદ આપના નવ-સારી સુધરાઈએ ઠરાવ્યું છે.

મીસીસ કૃપાલાનીએ અમદાવાદ જ્યોતિ સંઘના બાપણ આપ્યું હતું.

જ. સ્વ. જયગંગાબેને વિદેપાલે સંસ્કૃત પાઠશાળામાં બાપણ આપ્યું હતું.

શ્રી આદલાના પ્રમુખપદે અમદાવાદમાં વિદ્યાર્થીની પરિષદ બરાબ હતી.

શ્રી સવિતાબેન ત્રિવેદીએ વિદ્યાર્થીની પરિષદનું હૃદ્ધાટન કયું હતું.

સો. કમળાબાઈ ખંખાવાળાના પ્રમુખ પદે નાગપુરમાં સેવા સંસ્થાને મેડ સંમેલન થયું હતું.

શ્રી શરીફા હમીદઅલીએ શ્રી. બાજરાવ સ્થાપીત જમખાના ટ્રેડર્મિંગ કોલેજને રૂ. ૫૦૦ ની સખાવત કરી છે.

મીસ બીલારાવે મીસ દુભાસને ટેનીસ ટુરનામેન્ટમાં ઠરાવ્યાં છે. (રહેઠરા)

શ્રીમતી ઠાકરશી મહિલા વિદ્યાપીઠના રીપ્ચ મહોત્સવ ફંડમાં રૂપિયા ત્યારી હબર બરાયા છે.

શ્રી મીહુબેન પીટીટે નવસારીમાં રૂ. સાત હબર ખરચા એમના પિતાજીના સ્મારકમાં " હર્ષી નીરાસ " બધાંયું છે. આના હૃદ્ધાટન વખતે શ્રી કસુરબા હાજર હતાં.

મહીલા મંડળ વિજાપુર : સંરોધન ખાતાના મુખ્ય અધિકારી શ્રી હીશીત સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે રાજદત્તસવ મંડળને ઉત્સવ હતો તે પ્રસંગે મહિલા મંડળ તફરવી ગરબા, નૃત્ય સંવાદ વિ. રાખ્યાં હતાં.

જ. સ્વ. પ્રભાવતીબેન : બદુવરાઈમાં અંગ્રેજી શાળાના મકાન માટે રૂપિયા ૧૨૦૦ ની જમીનની સખાવત જહેર કરી છે.

યરોડા જેલમાં અપવાસ : મીસ ગોદા-વરી ગોખબે, મીસીસ નરગીસ બાટલીવાળા અને મીસીસ કરાડકરે પોતાની માથગીઓ મંદુર ન થવાથી અપવાસ કરના માંડયા છે.

શ્રી. સરલાબેન મહેતાના પ્રમુખપણા નીચે હિંદી રાષ્ટ્ર ભાષા પ્રચાર સમિતિ વર્ધા વરદથી લેવાયેલી પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થનાર બેનોનો-છનામ સનાઈના થયો હતો.

પેટલાડ તાલુકાના સોજત્રાથી દોઢ ગાઉ દુર આવેલા ગાડા ગામે, સોજત્રાના પતની, મુળજી નિનાસી ડાવડા ધીના મુખ્ય વેપારી રોકશ્રી ભાઈલાલભાઈ મિજબલતવાડાસે શ્રીમંત સરકારના કેવળી ખાતાની થાળના પ્રમાણે (નીમે રકમ) લખજી પોણા બે હબર રૂ. ખર્ચા કન્યાશાળાનું મકાન બધાંયું. તે મકાનની સાથે રોકજીના પિતાનું નામ જોડી, સડર શ્રી. મીજબલતવાડાસ પીતાંબરદાસ શાહે મકાનની હૃદ્ધાટન ક્રિયા મે. રા. રા. ડા. ભા. ચી. લેલે ના. વિદ્યાધિકારી સા. ના શુભ હસ્તે મયા છુરવાર તા. ૧૫ ૧-૪૨ ના રોજ થઈ હતી. સમારંભોત્સવ વિશાળ પાયા ઉપર થયો હતો.

શ્રી મંડળની સ્થાપના : નવરાશના સમયમાં બેનો કાઠ વચ્ચે લખે અને પરસ્પર સહકારની સાવના કેળવે અને આજના પ્રજોમાં રસ લેતી ધાય એ ઉદ્દેશથી શ્રી મંડળની સ્થાપનાયે ઢાળની પોળ અને આલુબાલુના લતાની બેનોની એક સભા મયા છુરવારના રોજ મલી હતી. જેમાં શ્રીમતી હન્ડુબેન ચીમનવાલ રોઠે હાજરી આપી હતી જેમના હાથે મંડળની પુરવકાલયનું હૃદ્ધાટન કરવામાં આવ્યું હતું. મંડળના પ્રમુખ તરીકે શ્રીમતી લીલાવતીબેન મણીલાલ શાવ અને ગંતીબો; કુ વનીબેન ભાવસાર તથા કુ કેલાસબેન અને હીસાબનીશ તરીકે શ્રીમતી સુશીલાબેન શાહનું ચુંટણી કરવામાં આવી હતી. મંડળના મંત્રી કુ. વનીબેન મંડળના ઉદ્દેશો અને નિયમો વાચી સંભળાવી મંડળના કાર્યક્રમો પ્રચાવ આપ્યો હતો. અને હાલ તુરત પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ અને શિક્ષણને વર્ગ અધાવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. શ્રીમતી હન્ડુબેન રોઠે પ્રાસંગીક વિવેચન કયું હતું. અને બેનોનો ઉત્પાદ જોઈ મંડળ માટે આરી આશા કરી હતી મંડળના પ્રમુખ શ્રીમતી લીલાવતીબેન શાહે શ્રીમતી હન્ડુબેન રોઠે હાજરી રહી અર્પેશ દોરવળી બદલ તેમનો આભાર

માન્યો હતો. મંડળના સભ્ય તરીકે પચીસેક બેનોએ નામો નોંધાવ્યાં હતાં, અને ટુંક સમયમાં શિક્ષણ વર્ગ રાર કરવામાં આવનાર છે એ બેનો પુસ્તકો વાંચવા અને શિક્ષણ વર્ગમાં બેઠાવા ઇચ્છતી હોય તેમને ચેતાના નામો મંડળના પ્રમુખ શ્રી. હીલાવતીબેન મહીશાલ શાહ અને મંત્રીશ્રી કુ. વનીબેન ભાવસાર કે કુ. કેલાસબેન દવેને નોંધાવવા અને મંડળની પ્રવૃત્તિઓનો કાબ લેવા તેમજ સહકાર આપવા વિનંતિ છે.

ધર્મેન્દ્રસિંહજી કોલેજનો વાર્ષિક ઉત્સવ:

અહીં નાતાલના તહેવારોની આસપાસમાં ધર્મેન્દ્ર સિંહજી કોલેજે આઠ દિવસ સુધી ચેતાનો સુન્દર સમારંભ યોજ્યો હતો. એ અત્યંત લોકપ્રિય નીવડ્યો હતો. જેનાં કેટલાંક આકર્ષક તત્ત્વો -

(૧) સૌથી અપત્યમાં અત્યંત પ્રસંગ તરીકે જેવી “ સર લાખાણરાજ હોસ્ટેલ ” ઉદઘાટન વિધિ મળી શકાય. બમબમ ચેલો લાખના આ મકાનમાં અનેક રાત્રીઓ અને હાર શ્રીમંતોએ મહા કરી હતી. તેમનો હાર્દિક આભાર પ્રિન્સીપાલ ડૉ. આર. કે. યાસિકે માન્યો હતો અને શ્રી. ભમસાહેબ સર હીન્નીચસિંહજીએ ધન કોની, દિવાન સાહેબની, તથા પ્રિન્સીપાલની સુન્દર તારીફ કરી હતી. વડોદરા રાજ્યના દિવાન પણ હાજર હતા તેઓને પણ એક “ ભાયકવાડ બ્લોક ” ખાંધવા માટે વીનંતી કરી હતી.

(૨) વાર્ષિક રસોડાસવ આ વખતે બે શિષ્ટ સાહિત્યના પ્રસંગો સ્ત્રી અને પુરુષ રૂપરોએ અત્યંત સફળતાપૂર્વક બજાવ્યા હતા એક ધબસન (Ibong) ના “ ડોલ હોડસ ” માંથી અને બીજા શ્રીયુત મેથાણીના “ શાહજાહ ” માંથી ખીસીસ મરચન્ટ થીએટ્રીકલ્સ એમ્પલન શીપ કપ સર્વાનુમતે ખીસ હીલીધન દેસાઇને આપવનું નક્કી થયું હતું. તેમણે “ નેરા ” અને “ જહાન-આરા ” ના પાઠો અત્યંત સુન્દર રીતે બજાવ્યા હતા. અને સીને મંત્રમુગ્ધ કર્યા હતા આ ઉપરાંત એક સવિશેષ કૃતિ તે થી ચંદ્રવંદન મહેતાના “ ત્રિધારા ” ની હતી. કે જેમાં કોલેજની વિદ્યાર્થીનીઓ જ પાઠ બજાવ્યો હતો. કુમારી નિર્મળાબેન હામ્લી, કુમારી સવિતાબેન પારેખ, કુમારી હીલાવતીબેન સંધાણી અને કુમારી વિદ્યાબેન મહેતાનું કામ રહતિપાત્ર હતું.

આ નાટ્ય પ્રયોગોને અને સર એડમંડ બીબસને ઇનામેની વહેંચણી કરતી વખતે નામદાર ઠાકોર સાહેબને કોલેજ ઠંઠાવી રાખવા માટે અને હવે રિયર પાયા ઉપર મુકવા માટે આભાર માન્યો હતો અને દરેક જણે આ કોલેજને પુરતી મદદ કરવી એક એવી શુભેચ્છાઓ વ્યક્ત કરી હતી.

બચ્ચાંઓને અખૂટ કાવત અને આરોગ્યતા આપનારી કેફી પદાર્થોથી નિરાળી. આયુર્વેદની અમૃતદ્રવ્ય ઐપધિ

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી

(૨૪૨૮૬)

હાંથી રીયાતાં હબરો બાળકો આરોગ્ય, આનંદ અને નવચેતન પામ્યાં છે.

કો. ઠળી ૧ ના ૧૨ આના. વી. પી. રોષ્ટર જુડ.

શ્રીઓ માટે વંધ્યત્વ વિનાશક ‘એરલુ’ ધી

કો. રતલ ૧ ના ૩ આના ૩. ૨.

દવામાં વાપરવા માટે ચોકથું મધ

કો. રતલ ૧ ના ૩. ૧.

વૈદ્ય એન. એચ. મહેતા

કાઠીયાવાડી બાલામૃત સોગઠી હીપો, આંબાચોક, ભાવનગર.

મુંબઈમાં મહેતા આયુર્વેદક કાર્મસી., સી. પી. ટેન્કરેડ, લાડની વાડી,
મુંબઈ ૪.



યુદ્ધ અને કૌશિક :

કૌશિકની નિતી યુદ્ધ પરત્વે મયા વર્ષમાં પુનામાં હતી તેથી મધ્ય છે. બ્રીટનને યુદ્ધમાં સંપૂર્ણ સાથ ને બ્રીટન દિંદને સ્વતંત્રતા આપવાનું નક્કર કરે તો, આપવી એમ કૌશિકે ઠરાવ્યું છે. મદાત્મા પ્રાંધીજી આદિશાના સીધાં-તને અનુસરી કોઈ પણ યુદ્ધની વિરુદ્ધ છે અને તેથી એ કૌશિકની કારોબારીથી અલગ થયા છે.

રાજ ગોપાલચારી, મુખ્ય નેતા તરીકે બ્રીટનને શ્રદ્ધા આપવા અને દિંદને સ્વતંત્રતા આપવા પ્રચાર કરી રહ્યા છે. બ્રીટન દિંદને સ્વતંત્રતા આપવાનું આ સમયે નક્કર કરે એ બહુ સંભવનું નથી.

યુદ્ધ ધર્મ ભયંકર ગ્વરપ ધારણ કરે છે રાજામાં જમની પીછેઠક કરે છે. આદીકામાં બ્રીટન સંમિ પરાજય પામ્યા પછી વળી પાછા આમા દુગલા જમનીએ શરૂ કર્યા છે. પુર્વમાં મલાયા લગભગ નધાને સર ક્યું છે સંભાપુર બચમાં છે. અમેરીકાના અને બ્રીટનના પુર્વના નીકાલને તદન નિર્ગલ બનાવી મુક્યું છે અને નધાન મરજી મુજબ લરકરની ફેરબરહી ફરીયામાં કરી શકે છે. બર્મામાં પણ મરજી આજ છે. રંગુન બચમાં છે. દિંદને બાગેલે યુદ્ધ આવી ત્ર્યું છે કૌશિક દિંદના સીઓના રાજાને પત્તી બરી રહ્યું છે. આ રાજા કાર્ગમાં ઓ શરાકા માજીસોએ ફાલો આપેલા નેહાં.

નિમ્ન અખંડાનંદ :

અત્ત માદિલ વર્ષક કાર્ગલવનાં આપક નિમ્ન અખંડાનંદનાં અવગ્યાનથી ગુજરાને સાથે સાદિલ મેવક ગુમાવ્યા છે નાની હમરમાં પત્તિ પુત્રને તથા શુદ્ધતાની સંભામ લીધા પછી અનેક વિચારને એને ગુજરાતી સાદિલની ગેવા કરનાર અનેક બજા ગુજરાને ગુમાવ્યા છે.

અરત સાદિલ મેળવવાને ગુજરાત આમ્યશાળી નીવડ્યું છે તે સ્વામીજીની ઘણાં વર્ષોની મહેનતનું ફળ છે. ઘણાં વર્ષો પહેલાં મુંબઈમાં પોતે પુસ્તક ખરીદવા મયા હતી. પુસ્તક પછી જ દીમતનું હતું. તરત જ એમને લાગ્યું કે ગુજરાત સાદિલ પાછળ આરજી અર્થ શી રીતે કરી શકે ?

આ વિચારે એમણે પોતે જ અરત સાદિલ વર્ષક કાર્ગલવ રથાપી વચગાળે વેપારીઓને નફો હટાવી દ્ય. અરયાને પ્રકાશક અને વિદેશ બનાવી જેમ અને તેમ પુસ્તકો સસ્તાં વેચ્યા એવી વ્યવસ્થા કરી, એમણે હવા કરેલી સંસ્થા નાશ ન પામે માટે એમણે એક દ્રસ્ટી મંડળ હતું કરેલું છે. આશા છે કે આ બાધમે સ્વામીજીની મહેનતને પાણીમાં નદિ નામે પરંતુ દીપાવશે.

*

કાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠ :

શ્રી. નાપીળાઈ હામેદર કાકરસી મહિલા વિદ્યાપીઠનું કાર્ગલવને વિવચતા દમજાં છેલ્લા ફેલાડ સમયથી વધુ લોકપ્રિય થયા માંડી છે એ વધી દર્શની વાત છે. આ વિદ્યાપીઠની વખાણવા યોગ્ય વિશેષતા માતૃઆપાદારા જ બધું શિક્ષણ આપવાનું નક્કી કરેલ છે. અર સંસ્થાની બીજ વિશેષતા અવ્યાસક્રમ પરત્વે છે સીઓની જ્ઞાનાત્મક શૈક્ષણ અને શુદ્ધતાને ઉપકારક એવા સંગીત, ગિતકથા, શુદ્ધિજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર, માનવશાસ્ત્ર વગેરેના સંમદ આ વિદ્યાપીઠે કર્યો છે.

અર સંસ્થા પછીસ વર્ષોના ઉત્સવ સીખ વત્સર આ અંક હમણાં હાથમાં આવશે ત્યારે ઉજાણ નવા દગે. અર સંસ્થાને આ ઉજાણ વધી સંસ્થાપનક ઉજાણ એવી અગતી રહે-મયા છે જેની બનતી વિવેક આપણા આપતા અંકમાં આપીશું.

“ ગુણ સુન્દરી ”

બાલવિભાગ

ત્રી : નાગરદાસ ઈ. પટેલ, મલાર

વર્ષ ૧૨ : અંક ૨

પ્રતક ૧૨

ફેબ્રુઆરી : ૧૯૪૨

ગુણબના છોડે

૧

ગુણબના છોડે,

કે હોડે મંળી ટોળે,

કે કાળના હિંડોળે,

બ્રમરવૃંદ ગુંજતા'તા

બ્રમરવૃંદ ગુંજતા'તા

૩

કુંગરિયાની ધારે,

કે આભલાને આરે,

કે મેઘ આવકારે,

મોરલા નાયતા'તા

મોરલા નાયતા'તા

ગગનઘાટે આવી,

કે વિશ્વને દિધાવી,

કે શાંતિ પ્રસારી,

તારલા ચમકતા'તા

તારલા ચમકતા'તા,

ચાંદા મામા

“આપણી પૃથ્વીથી ચંદ્રમા ૨,૩૮,૮૪૦ માઈલ દૂર છે.” પ્રોફેસરે એમનું દાસ્તાન શરૂ કર્યું. “એનો અંદાજ સમજવા માટે કહેવું જોઈએ કે કલાકના આઠ માઈલની ઝડપે જનાર રેલગાડીને છ મહિના લાગે. આપણું વિમાન કલાકના પાંચસો માઈલની ઝડપે જાય છે તો એને ત્યાં પહોંચતાં વીસ દિવસ લાગે. આપણી પૃથ્વી જેવા ત્રીસ ગોળા એકબીજાની નેડાનેડ ગોઠવીએ તો પૃથ્વીથી ચંદ્રમા સુધીનો પુલ બંધાય.”

“પૃથ્વી કરતાં ચંદ્ર કેટલો નાનો હશે ?” પંડિતજીએ પૂછ્યું.

“આગણુપચાસ ચંદ્ર એકઠા કરીએ તો પૃથ્વીના જેવડો ગોળો થાય અને છ કરોડ વીસ લાખ ચંદ્ર એકઠા કરીએ તો સૂરજ જેવડો ગોળો બને,” પ્રોફેસરે જણાવ્યું.

“એની ગતિ કેટલી હશે ?” એ પૂછ્યું.

“એક સેકન્ડના ૩૩૩૭ ફીટની એ ગતિએ એ પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા ૨૭ દિવસ, ૭ કલાક ૪૩ મિનિટને ૧૧ સેકન્ડમાં ફરી રહે છે.”

“પણ અમારો ચાંદ્રમાસ તો ૨૯ા દિવસનો હોય છે તેવું શું ?” પંડિતજીએ સવાલ કર્યો.

“એનો ખુલાસો એ છે કે ચંદ્ર પોતાની પ્રદક્ષિણા પૂરી કરે તે દરમિયાન પૃથ્વી સૂર્યની પ્રદક્ષિણા કરતી આગળ વધી હોય છે એટલે ચંદ્રે પ્રદક્ષિણા શરૂ કરી તે સ્થિતિમાં આવતાં એને બીજા ૨ દિવસ ૫ કલાક અને ૫૨ સેકન્ડ લાગે છે આ રીતે તમારો ચાંદ્રમાસ ૨૯ દિવસ ૧૨ કલાક ૪૪ મિનિટને ૩ સેકન્ડનો થાય છે.”

“ચંદ્રમા એની ધરી પર ફરતો હશે ખરો ?” એ પૂછ્યું.

“એ પોતાની ધરી ઉપર એક ચાંદ્રમાસમાં ફરી રહે છે તેથી તો એનો એકનો એક ભાગ સતત આપણા તરફ રહે છે ને બીજો ભાગ અનંત આકાશ તરફ રહે છે. આમ હોવાથી આપણે ચંદ્રમાના બીજા ભાગને કદીએ જોઈ શકતા નથી. આપણા તરફ ફેળાતા ગોળાર્ધનો જ આપણે અભ્યાસ કરી શકીએ છીએ.”

“શી રીતે ?”

“પૃથ્વી કરતાં ચંદ્રનો અભ્યાસ વધારે સરળ છે. અત્યારના શક્તિશાળી દૂરબીનોની મદદથી ચંદ્રને ઘણો નજીક લાવી શકાય છે ને એનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ થઈ શકે છે. ખગોળશાસ્ત્રીઓએ એના નકશાઓ પણ તૈયાર કર્યા છે.”

“એ તો નવાઈની વાત !” પંડિતજી બોલી ઉઠ્યા.

“આ રહ્યો ચંદ્રનો એવો એક નકશો. એમાં એના બૃહદા બૃહદા પ્રદેશો તથા પર્વતો બતાવ્યા છે. એના પર્વતોની ઉંચાઈ પણ ખગોળશાસ્ત્રીઓએ માપેલી છે.”

“શી રીતે ?”

“ એને લગતાં સાધનોની મદદથી સૂર્યોદય વખતે ને તે પછી એની પર્વતા-વલિઓની છાયા પડે તેના ઉપરથી એ રીતનું માપ લેવામાં ઠીક ઠીક સરળતા થાય છે. તમને જાણીને નવાઈ લાગશે કે ઓસ્ટ્રેલિયા ખંડની શોધખોળ થઈ તે, પહેલો એવો ખંડ હોવાનું અનુમાન ખગોળશાસ્ત્રીઓએ ચંદ્રમા ઉપર, પડતા પૃથ્વીના પ્રકાશના પ્રતિબંબ ઉપરથી કર્યું હતું. છઠ્ઠા સાતમના ચંદ્રમાં અમુક ભાગ પ્રકાશિત-હોય છે ને બાકીનો ભાગ અંધા પ્રકાશવાળો દેખાય છે. એ જ અંધો પ્રકાશ છે તે, પૃથ્વીનો ચંદ્રમા પર પ્રકાશ પડે છે તેને લીધે હોય છે. એ પ્રકાશમાં પાણીના ને જમીનના પ્રકાશને, ફેર પડે છે એટલે તે ઉપરથી તેઓ એવા અનુમાન ઉપર આવ્યા હતા. ”

“ એ પણ નવાઈ જેવું ! ” પડિતજી બોલ્યા.

“ બીજી ગરમત એ છે કે ૧૯ સૈર વર્ષે અથવા ૬૯૪૦ દિવસે ચંદ્ર એની એજ સ્થિતિમાં આવે છે. એટલે કે એની ક્ષય વૃદ્ધિ વગેરે મળીને એટલા કાળમાં ૨૩૫ ચંદ્રમાસ થાય છે ને એ રીતે એની ઘટમાળ ચાલ્યા કરે છે. ”

“ એ રીતે સૈર વર્ષ ને ચંદ્ર વર્ષનો મેળ મેળવવા જ્યોતિષીઓએ અધિક માસની ગોઠવણ રાખી છે. દર ત્રણ વર્ષે અધિક માસ આવે એટલે વરસ સરખાં થઈ રહે. ” પડિતજી બોલ્યા. “ એકનું વર્ષ ૩૬૫ દિવસનું ને બીજાનું ૩૫૪ દિવસનું છે એટલે મેળ મેળવવાની એ ઠીક ગોઠવણ રાખી છે. ”

“ ચંદ્રમાનું વજન આપણી પૃથ્વીના ૮૧ મા ભાગ જેટલું છે એક બાલુના પહામાં ૮૧ ચંદ્રમા સુકીએ ને બીજા પહામાં પૃથ્વી ગોઠવીએ તો એક સરખાં થાય. ”

“ એ શી રીતે જાણી શકાયું હશે ? ” પડિતજીએ પૂછ્યું.

“ એ નક્કી કરવાના પણ અમુક નિયમો છે તે ઉપરથી આ રીતે જેમ વજન જોઈું તેમ એનું ગુરૂત્વાકર્ષણ પણ જોઈું ચંદ્રનું ગુરૂત્વાકર્ષણ પૃથ્વીના ગુરૂત્વાકર્ષણના છઠ્ઠા ભાગ જેટલું છે. એની અસર એ છે કે પૃથ્વી ઉપરનું છ રતલનું વજન ચંદ્રમા ઉપર એક રતલ થાય. સાડા ત્રણ મણની કાયાનો માનવી ચંદ્ર ઉપર ફક્ત ૨૩ રતલ થાય. અત્યારે છે એ પ્રમાણે વજન ને ગુરૂત્વાકર્ષણવાળો ચંદ્રમાનો ગોળો પૃથ્વી જેવડા કદનો હોય તો સાડાત્રણ મણની કાયાનો માનવી એવા ચંદ્ર ઉપર ફક્ત ઢાઢ રતલ થાય ! ”

“ અને આપણી પૃથ્વી એના પોતાના કદમાં સૂર્યના જેટલી શક્તિ મેળવે તો શું થાય ? ” મી. જેમ્સે પૂછ્યું.

“ તો અત્યારના એક રતલ વજનનું ૩,૨૪,૦૦૦ રતલ વજન થાય. ૧૧૦ રતલના વજનવાળો માણસ ૧૬૦૦૦ ટનનો થઈ જાય. ”

“ એ હિસાબે અજબ પરિવર્તન થઈ જાય ! ”

“જરૂર. આપણે ચંદ્રમા ઉપર જઈશું ત્યારે આપણને પણ આપણાં શરીર ખુબ હલકાં લાગશે.”

“તો તો ઘણું મજાનું !” શીરીને કહ્યું.

“ચંદ્રના પર્વતો મોટે લાગે જ્વાળામુખી પર્વતો છે અને આપણી પૃથ્વીના ઉંચામાં ઉંચા પર્વતો જેટલાં એનાં શિખરો પણ ગગનગામી છે.”

“એવરેસ્ટ જેવડાં ?” પંડિતજીએ પૂછ્યું.

“એનો માર્કન્ટ કન્ટ્રિયસ ૨૯,૧૦૦ ફીટ ઉંચો છે. એ એવરેસ્ટથી સહેજ નીચો છે. એનાં બીજાં શિખરો એપેન્નાઇસ, કૉકેસસ, આલ્પ્સ વગેરે ખારથી પંદર હજાર ફીટ ઉંચાં છે. એના જ્વાળામુખીઓની શિખરમાળા મોળાકારે હોય છે ને એ કંકણાકાર પર્વતમાળાઓ વચ્ચે જળારજસ્ત ઉંડી ખાઈઓ હોય છે. આપણી પૃથ્વી પરના મોટામાં મોટા જ્વાળામુખીની કંકણાકાર શિખરમાળાનો પરિઘ ૪૩૦૦ માઈલનો છે. એ શિખરમાળા લંકામાં આવેલી છે.”

“ચંદ્રમામાં એવી પર્વતમાળાઓ છે ?” મેં પૂછ્યું.

“એ કરતાં ઘણી મોટી છે. કલેવીયસની શિખરમાળાઓનો પરિઘ ૧૩૦ માઈલ છે. શિકાર્ડનો ૧૨૪, સાકોબોસ્કોનો ૧૦૦ માઈલ અને પેટાવિયસનો ૯૩ માઈલનો છે. ચંદ્રનો આકાર પૃથ્વીના ૪૬ મા ભાગનો છે એ એતાં આ શિખરમાળાઓના પરિઘ ઘણા મોટા કહેવાય. ચંદ્ર ઉપર જ્વાળામુખીના આકારના આશરે ૩૩૦૦૦ નાના મોટા પર્વતો ને હુંગરો આવેલા છે.”

“એના ઉપર વનસ્પતિ હશે ખરી ?” પંડિતજીએ પૂછ્યું.

“ચંદ્રમા ઉપર વાતાવરણ નથી એવા અનુમાન ઉપર ખગોળશાસ્ત્રીઓ આવ્યા છે. એટલે વનસ્પતિ હોવાનું સંભવિત નથી.”

“શી રીતે ?” પંડિતજીએ પૂછ્યું.

“ચંદ્રમા ઉપર થતાં બીજાં ગ્રહોનાં અધિકમણે ઉપરથી એવું પણ અનુમાન છે કે ચંદ્રમા ઉપર વાતાવરણ હોય તો તે તદ્દન નહિ જેવું હોવું એમજો.”

“ત્યારે તો પાણી પણ નહિ હોય !”

“એમજ. પાણીએ નહિ ને વનસ્પતિએ નહિ. ઉત્તનડ વેરાન !”

“અરે ખાપરે ! ત્યારે ત્યાં તે આપણું શું ઘાટ્યું છે !” કાલિકાદેવી બોલી ઉઠ્યા.

“જીવ્યા કરતાં એવું ભલું ! ચંદ્રમા ઉપર ગરમી ને ઠંડીનાં પ્રમાણ પણ વિચિત્ર છે. એનો એક ભાગ હલ ગહારનો તપી બય છે ને બીજા ભાગ ઉપર એટલી ઠંડી પડે છે કે પારો શૂન્યની નીચે ૨૫૦ અંશ ઉપર જતો રહે છે.”

“એનો દહાડો કેવડો લાગેો હશે ?” એ પૂછ્યું.

“એના રાતદિવસ ૭૦૯ કલાકનો એટલે આપણા ૨૯ દિવસ ૧૨ કલાક ને ૪૪ મિનિટનાં છે. ૩૫૪ કલાકનો તેઓમો દહાડો જ છે. અને એ આખો દહાડો બેસુમાર ગરમી પડે છે. વાદળાંનું તો નામ નિશાન પણ નથી !”

“આ હિસાબે એનું વરસ પણ મોટું હશે !”

“એમ નથી. એનું વરસ કદાચ બાર દિવસનું હોય છે. એને વાતાવરણ નથી ને વાદળાં નથી એટલે ઘોળે દિવસે તારા દેખાય છે !”

“એ પણ ઠીક ! ચંદ્ર ઉપર વસતિ હશે ખરી ?”

“એને વિષે જૂદા જૂદા મત છે પણ મોટો ભાગ ચંદ્રમા ઉપર વસતિ હોવાનો ઇનકાર કરે છે. એની અત્યારની સ્થિતિમાં એના ઉપર વસતિ હોવાનું સંભવિત નથી.”

“ત્યારે તો એ લગભગ મૃત અવસ્થામાં આવી ગયો ગણાય.”

“એણે જ છે. એ છતાં એનું શુદ્ધતાકર્ષણ એટલું છે કે એનાથી સમુદ્રોમાં ભરતી ને ઝોટ થાય છે. અમાસને દિવસે ચંદ્ર અને સૂર્ય એકજ દિશામાં હોઈ બેઉનું શુદ્ધતાકર્ષણ સામઠું ભેર કરે છે એટલે તે દિવસે મોટાણું મોટી ભરતી થાય છે.”

“નદીઓમાં ઘોડો આવે છે તે એનાથી આવતો હશે ?” સુમને પૂછ્યું.

“ઘોડો કેવો ?” શિરીને સવાલ કર્યો.

“ભરતી વખતે દરિયાના પાણીનો ભોસળ ધ પ્રવાહ નદીમાં ધકેલાય તેનાં સૌથી પહેલાં આવતાં માથાપૂર મોજ ને ઘોડો કહે છે ” એ ખુલાસો કર્યો.

“એ પણ ચંદ્રમાને લીધે આવે છે. ભરતી આવે છે ત્યારે દરિયાનાં પાણી એ રીતે નદીમાં ધસે છે.”

ચંદ્ર લોકને પિતૃઓનો લોક પણ કહે છે. ” પડિતજી બોલ્યા “ને પિતૃઓનો દિવસ આપણા ૫૬૨ દિવસ એટલો લાગેો હોય છે એમ સાબળ્યું હતું. ચંદ્રના દિવસનું માપ કહ્યું તે ઉપરથી સમજાયું કે એ એટલો લાગેો શાથી ગણાય છે. ”

“ચંદ્રના માર્ગમા આવતાં નક્ષત્ર મંડળોને જૂદાં જૂદાં નામ અપાયાં છે. ” એ કહ્યું “ ને એમાંના કેટલાંક નક્ષત્ર મંડળ ઉપરથી આપણા મહિનાઓના નામ પડ્યાં છે. કૃતિકા ઉપરથી કારતક, મૃગશિર્ષ ઉપરથી માગસર, પુષ્ય ઉપરથી પોષ, મઘા ઉપરથી મહા, ફલ્ગુની ઉપરથી ફાગણ, ચિત્રા ઉપરથી ચૈત્ર, વિશાખા ઉપરથી વૈશાખ વગેરે. જે જે મહિનાનું જે મુખ્ય નક્ષત્ર હોય તેની નજીકમાં એ મહિનાની પૂર્ણિમાને દિવસે ચંદ્ર હોય છે. એ ઉપરથી પણ કેટલાક નક્ષત્રો જોળખવાં સહેલાં થઈ પડે છે. ”

એડીસન

તે પ્રેક્ષક, પંડિત કે સાક્ષર તરીકે પંકાયો ન હતો, છતાં કેટકેટલી કોલેજોનો તે ‘લેકચરર’ હતો.

તે યુનિવર્સિટીને કાટલે છપાયો ન હતો, છતાં કેટકેટલી યુનિવર્સિટીએ મહાન પદવીઓથી તેને નવાજ્યો હતો.

જેને શાળાના શિક્ષકે પથ્થર ગણી રસ્તામાં રજળતો ફેંક્યો હતો, તે એ પથ્થરની-આરસના પથ્થરની સુંદર પ્રતિમા તરીકે વિશ્વમાં વિખ્યાત થયો હતો.

ઓળખો છો કોણ હશે એ ?

તમે જે વીજળીની બત્તી જુઓ છો, તેનો એ શોધનાર હતો. તમે જે વીજળિક-ટ્રામમાં બેસી ફરો છો, તે વીજળી-રાણીને એ વશ કરનાર હતો. તમે જે ગાયનની રેકર્ડો રાજ સાંભળો છો, તે ફોનોગ્રાફનો એ ણનાવનાર હતો. ખરેખર, વીમમીસદીનો એ અદ્ભુત અને અજોડ સંશોધક હતો.

એતું નામ હતું ટૉમ્સ એલ્વા એડીસન. ઇ. સ. ૧૮૪૭ માં એ જન્મ્યો હતો. થોટિયો પ્રાંતનું મિલ્કાન નગર એતું જન્મસ્થાન હતું. પિતાનું નામ સેમ્યુઅલ. માતાનું નામ હતું નેન્સીઃઇલિયટ.

x

x

x

નાનપણમાં એડીસન ઘણો મસ્તીખોર હતો. આથી એ કાંઈ સુધરે તે માટે એને નિશાળે મૂક્યો. પણ નિશાળે જાય કોણ ? અને જાય તો ત્યાં લણે કોણ ? ત્યાં એનો નંબર હંમેશાં ડાબી પાલુએથી પહેલોજ હોય ! બધા છોકરાઓ એને ઠોઠ નિશાળિયા તરીકે ઓળખતા. એના પિતાને આથી બહુ ચિંતા થતી.

એકવાર એની નિશાળમાં પરીક્ષા થઈ. એ વખતે એના શિક્ષકે પરીક્ષક આગળ એને વર્ણશિકર કહી ઓળખાવ્યો. એડીસનને બહુ લાગી આવ્યું. એતું સ્વમાન ધવાયું. આંખોમાં આંસુ ઊભરાયાં. આંસુભીની આંખે તે ઘેર ગયો. માની સોડમાં લપાઈ તે રડવા લાગ્યો.

‘કેમ રડે છે બેટા ? શું થયું ?

પણ એડીસને કાંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. તે વધારે ભેરથી રડવા લાગ્યો. માએ તેને છાતી સાથે આંખે. બહુ સમજાવ્યો. પછી એને પૂછ્યું—

‘શું છે બેટા ? કોણે તને માર્યો ?

બાળકે બધી વાત કહી. માતા શિક્ષકા હતી. તે ગુસ્સે થઈ શિક્ષક પાસે ગઈ.

શિક્ષકે કહ્યું—‘શું ભેદને તમે અહીં આવ્યાં છો ? તમારો પુત્ર તો પથ્થર જેવો છે !’ આ સાંભળી નેન્સીનાં નેત્રો લાલ થઈ ગયાં. તે ગરજ બીકી. ‘ઓ પંતુજ !’